

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SEVAN NİŞANYAN

CEZAEVİ YAZILARI

Toplu Makaleler - 3
(2014-2017)

liberus

CEZAEVİ YAZILARI

Toplu Makaleler - 3

(2014-2017)

liberus

Liberus Yayınları 41 • NİŞANYAN KİTAPLIĞI 07

Kitabın Adı: **Cezaevi Yazıları**: Toplu Makaleler - 3

Yazarı: **Sevan Nişanyan**

2019 Liberus Yayınları

T.C. Kültür Bakanlığı Sertifika No: 35058

ISBN: 978-605-69209-8-1

Basım Tarihi: **Temmuz 2019**

Yayın Yönetmeni: **Faruk Akhan**

Editör: **Halûk Kürşad Kopuzlu**

Son Okuma: **Neşe Polat**

Kapak Tasarımı: **Saim Aktam**

Baskı-Cilt: **Ana Basım Matbaa** Mermerciler Sanayi Sitesi 10. Cadde
No: 15/4 Beylikdüzü/İstanbul

liberus

Rasimpaşa Mh. Nuh Bey Sk. No: 15/A Kadıköy/İstanbul

www.liberplus.com.tr | info@liberplus.com.tr

Sevan Nişanyan

Cezaevi Yazıları

Toplu Makaleler - 3

(2014-2017)

liberus

Sevan Nişanyan

Sevan Nişanyan İstanbul'da doğdu. Yale ve Columbia üniversitelerinde okudu. İstanbul Bilgi Üniversitesinde Dilbilim ve Türkçe Tarihi dersleri verdi. *Tarîf* gazetesinde "Kelimebaz" adı altında dil yazıları yazdı. Şirince köyündeki imar çalışmalarından dolayı 17 yıl hapse mahkum edildi. Bekâr ve beş çocuk babasıdır. Hâlen Yunanistan'ın Samos Adası'nda sürgün olarak yaşamaktadır.

İÇİNDEKİLER

Torbalı, Şakran

İtiraf.com sunar.....	15
Gene mahkemede.....	19
Nazım Yenier: “Boşuna mı yaptık 1915’i”.....	21
Arsen Nişanyan: “Kimin babası kule yapıyor?”.....	24
Etyen Mahçupyan: “Devrimsel”.....	29
Ödül isterim, özür isterim.....	32
Yalnızlartekkesi.....	34
Gençlere nasihat.....	35
Yedi farkı bulunuz.....	37
Cromwell: Sıradan bir politikacının padişah olma öyküsü.....	39
Sevr ve Lozan üstüne bir yazışma.....	42
Okuma notları.....	45
Okuma notları.....	48
Gerçek dünyada peygamberler.....	50
Bıktık mı artık memleketten.....	51
Terso.....	54
Sorularınıza itinayla cevap verilir-1.....	55
Neden sosyalist değilsin arkadaş.....	58
Dergilerden özetler.....	60
Akademi inşa edeceklerle öğütler.....	63
Sorularınıza itinayla cevap verilir-2.....	66
Komedi ve diyalektik.....	69
Okuma ve izleme notları.....	71
Betonarme notları.....	73
CHP nasıl gider.....	74
Kahraman ırkına bir gül.....	76

İsrail'i gezelim.....	80
Sudan'ın kabileleri.....	82
Benim bedenim, kim karıştır.....	84
Okuma notları.....	86
Neo-Osmanlıcadan bir seçki.....	89
Daha bir müddet buradayım.....	95
Sorularınıza itinaıyla cevap verilir-3.....	97
Sorularınıza itinaıyla cevap verilir-4.....	99
Bir mapustan bir mapusa.....	103
Amino asitlerde Allah var mı?.....	105
Atan olmasa adın Sevan olurdu.....	107
Roma'nın Gerileyiş ve Çöküşü.....	108
Alaturka nağmeler.....	110
Sakız, sakal.....	113
Sanmak, saymak.....	114
New York, West Village anıları.....	116
Ütopya inşa etmek.....	119

Yenipazar, Söke

Eski zaman IŞİD'leri.....	125
Post-truth.....	127
Tiberius.....	129
Geleneksel Türkiye.....	131
Cumhuriyetin Batılı olması değil mesele, olamaması.....	134
Ermeni kitabı, taslak.....	148
Aristokratlık kötü mü?.....	150
Gezi'den Gazi'ye mi dönsek?.....	151
Büyükelçi Morgenthau'nun güncesi.....	154
Barbaristan'da okul kurmak.....	163
Hapiste boş oturma çalış.....	164
Kemal Paşa ayak bağıdır.....	175

Empati fırtınası.....	176
Sözlük çalışmasına devam.....	178
Yanlış Kutup.....	185
Ramazan'da rakı.....	194
Kentler neden çirkin?.....	195
Nektar ve Batı.....	196
Hazine nasıl aranır.....	199
Yüzüncü Yıl düşünceleri.....	202
İslam'ın Faydaları.....	210
Hatta ateistler bile... ..	213
Hocam, tez konusu.....	215
“İslamın Faydaları” yazısına gelen yorumlardan bir potpuri....	216
Borges ve Attar.....	223
Memleket nasıl kurtulur, Bölüm 178.....	224
Sağdan ve soldan gelenler.....	228
Harari, Sapiens.....	233
Mağdurlara saygı.....	234
Arsen Nişanyan: “Barbarlar kazanır”.....	237
Vakum.....	240
Okuma notları.....	241
Gene bir sol kroşe.....	243
Faydalı Meyveler.....	247
Kelin merhemi olsa.....	249
Ecdattan seçmeler: Hoca Sadeddin Efendi.....	251
Sinan Paşa, Tazarru' nâme.....	256
Uruguay'da oluyor, bizde neden olmasın?.....	260

Menemen, Foça

Ali Nesin: Cezaevi anıları.....	267
Grönland'ın buzu.....	271
Reel dünyayı hiç sorma.....	274

Christopher Hitchens, bir 1968 devrimcisinin anıları.....	275
Hitler.....	278
Saklı canlılar, piramitler, doğuran bakireler.....	280
Stalin, Zeki Velidi Togan.....	285
İki tarihi roman.....	287
Felsefe sınavı.....	289
Menemen öyküleri.....	294
Şirince: bir muhasebe.....	296
Müzikli dakikalar.....	307
Guest protocol.....	313
Post-Helenosantrizm iyi bişey mi?.....	315
Nişanyan'ın kadınlarla derdi ne?.....	317
Rousseau, İtirafılar.....	322
Yazılmayan romanlar-1.....	324
Yazılmayan romanlar-2.....	327
Tezhocası.....	331
Bu esnada, çiftlikte... ..	332
Birsavunma.....	335
Meleklerincinsiyeti.....	337
Neden hapisteyim?.....	339
Türkçe kitap olmaz.....	340
Kontratak.....	342
Cezayir-i Bahri Sefid.....	343
Varoluşçular Kahvesi.....	344
Karamsar bir yazı.....	345
İlahi deve, ilahi düve.....	346
Meclis-Loto.....	347
Pascal'ın kumarı.....	349
Kitabiyat-1.....	351
Sürgünlük sanatı.....	353
Çağın romanları.....	354

Harari, Geleceğin Tarihi.....	357
Avrupa'nın yarık yeri.....	359
Libya'dan Adıyaman'a.....	360
Atan Osmanlı'ydı, bunlar Cumhuriyet çocuğudur.....	362
Rejim dersleri.....	363
Sürgünde sönenler: Stravinski.....	369
İfademe kim karıştır?.....	370
Müzik hocası.....	374
Roberto Bolaño, 2666	376
Özgürlüğün sınırları.....	379
Bireyin icadı.....	384
Liberalizm.....	386
Otopark sorunu.....	388
Tanrıları masaya yatıralım Küçük Çekirge.....	390
Sosyalizm? Allah göstermesin!.....	394
Gezelim görelim.....	397
Kara delik avcıları.....	399
Dil bağlama büyüğü nasıl çözülür.....	401
Viyana'yı kim bozdu?.....	403
Bizim Almanca.....	404
Ecdat hikayeleri.....	409
3 Mart 1924'te neler oldu?.....	411
Ulu fizikçinin izinde.....	418
Leopar.....	420
Doğu-Batı sorunsalı.....	421
Azizler kültü.....	424
Enver Paşa.....	427
Mal mülk meseleleri.....	430
Ne güzeldi eskinin zorbaları.....	433
Cemaat ve tarikatler tarihinden bir sayfa.....	435
Askeri tarih.....	440

Liberalizm, devam.....	444
Kitabiyat-2.....	448
Şerifin babası.....	449
Özgürlük ve eşitlik.....	451
Eğın, Arapgir.....	452
Menbiç, Humus, eskiden.....	454
Çek defteri.....	457
En Şarki Roma.....	460
Türkiye nasıl Türkleşti.....	463
Star Citizen.....	468
Boyunduruk.....	470
Milli tarihi delik deşik edenler.....	472
Ahmet Altan.....	475
Yeni sağ neyin sağ.....	476
Ey nazlı Jack.....	479
Dilin böyle pabuç gibi olmalı.....	481
Neden herkes küfrediyor?.....	483
Üniversite nasıl doğdu.....	485
Distopyalardan bir demet.....	496
Kapitalizme karşı bir başka cephe.....	500
Amerikan liberalizmi başka.....	502
Emperyalizm.....	505
Cumhuriyet geldi, yurttaş olduk.....	507
Sykes-Picot'nun nesi kötü?.....	510
Yazarımız duygusallaşıyor, Hindemith'i anıyor.....	512
Hikmetİncileri.....	515
İndeks.....	553

ÖNSÖZ

Devletin ve toplumun tabularına karşı açtığım tek kişilik savaş, Şirince'deki yapılarımın “yasadışı” inşa edilmiş olması bahane edilerek cezalandırıldı. 4 Aralık 2013'te, iki yıllık bir cezayı çekmek üzere hapse girmem kesinleşti. Daha sonra gelen cezalarla o süre 16 yıl 8 aya kadar çıktı. 2 Ocak 2014'te Torbalı Açık Cezaevinde başlayan hapis maceram, Buca Kapalı, Şakran Kapalı, Yenipazar Kapalı, Söke Açık, Söke Kapalı, Menemen Kapalı ve Foça Açık Cezaevlerinin ardından, üç buçuk yıl sonra, 14 Temmuz 2017'de cezaevinden ve ülkeden kaçışımla noktalandı.

İçeride hemen her gün yazı yazdım. Yazılar tükenmez kalemle kağıda döküldü; her hafta şaşmaz bir sadakatle ziyaretime gelen arkadaşım Av. Murat Akci ve diğer avukatlarıma elden verildi; temize çekildi; bir kısmı blogumda ya da yazılarımı basmaya cesaret edebilen *Ot* ve *NTV Tarih* gibi dergilerde yayımlandı. Yenipazar Cezaevinde olduğum 14 aylık dönemde bilgisayar kullanma imkanı buldum. Dil tarihine ilişkin birkaç karmaşık yazıyı o sayede derleyebildim.

Yenipazar'dayken mesaimin büyük bölümünü *Nişanyan Sözlük*'ü 23 bine yakın metin tanıklığıyla zenginleştirerek yeni basımını hazırlamaya harcadım. O vesileyle Türk dili tarihi üzerine, henüz bitirme fırsatı bulamadığım bir kitabın notlarını aldım. Çok daha kötü koşullarla yüz yüze geldiğim Menemen'de, biri küçük kızım Anahit'e mektuplar, öbürü dine ve tanrı inancına ilişkin bir diyalog şeklinde iki kitap bitirme fırsatı buldum. Bunlardan ikincisi *Halim ile Selim* adıyla 2018'de yayımlandı. İlkini şimdilik basmamaya karar verdim.

Elinizdeki cilt, sözü geçen üç kitap dışındaki cezaevi yazılarımdan bir seçki içeriyor. Cezaevi serüvenimle ilgili olarak üçüncü kişilerin yazdığı birkaç makale bunlara eklendi.

Sevan Nişanyan

Samos, Haziran 2019

**TORBALI,
ŞAKRAN**

Açık cezaevinde hükümlüler tesis içinde az çok serbestçe gezebilir, ankesörlü kuyruğunda sıra gelirse dışarıya telefon edebilir, idarenin aklına esip yasaklanmazsa kantinde oturup çay içebilir. Kıdemli veya ayrıcalıklı olanların bir kısmı bostanlarda yahut devlet dairelerinde mesaiye gider. Öbürleri pinekler, koğuş dedikodusu yapar, gardiyan çekiştirir, çıkınca alacağı intikamları hayal eder.

Cezaevinde yaşamın temel kuralı mesafeyi korumaktır. Belki içeri girişimin zamansızlığından ya da içine sürüklendiğim medya telaşından ötürü, sanırım ilk günden o mesafeyi kurmayı başaramadım. Torbalı bir entrika ve yolsuzluk batağıydı; idare kendi içinde hizi p-leşmişti; bir külüstür çay bahçesi ile tıklım tıklım beş-altı koğuştan oluşan kurumda can sıkıntısından gözü dönmüş 250 hükümlünün ilgisinden kaçacak bir köşe yoktu. Birinci hafta dolmadan mimlendim; ikinci ayın sonunda disiplin cezasıyla kapalıya sevkedildim.

Bucâda eski tip tavuk nakliye kafeslerini andıran 120 kişilik bir koğuşta geçen kabus gibi on günün ardından, bakanlıktaki dostlarımızın aracılığıyla Şakran T Tipi Kapalı Cezaevi'nde tek başıma kalacağım bir koğuşa alındım. Nisan ayı başında, kendi masam, kitaplarım, mikro mutfağım, günlük sporumu yaptığım küçük avlumuyla iyi kötü rutinimi kurup kalemi ele alabildim.

İtiraf.com sunar

7 Aralık 2013

Hapse girmemin kesinleştiği günlerde yazdığım bir yazı.

Kendimi övmekten vallahi hicap duyuyorum. Başkaları övünce daha zevkli. Ama şu aşağıdaki yazıyı bir vesileyle yazmam gerek-ti. Yazınca da sizinle paylaşmadan edemedim. Kusura bakmayın.

*

Küçük Oteller Kitabı memleketin turizm anlayışına yeni bir soluk getirmiştir. Yalnız tüketici açısından bakmayın, on yıl boyunca yüzlerce yatırımcı ve yüzlerce işletmeci o kitaptan feyiz aldı. On yıl boyunca Müjde ile beraber yılda ortalama 40.000 kilometre yol katettik, her sene 300-400 otel ziyaret ettik. Sahiplerinin yatırım danışmanı, pazarlama uzmanı, dert ortağı, dekorasyon gurusu, ihtilaf çözücüsü, web sitesi tasarımcısı olduk. Kalmıştır bir iz.

Şirince'de yaptığımızın, bütün memlekete örnek olabilecek bir iş olmasına gayret ettik. Betonlaştırmadık ama şablonlaşmış “restorasyon” anlayışının da dışında bir şey yapmaya çalıştık. Ölmekte olan güzel bir köyün RUHU nasıl korunur konusunda kafa patlattık. İnsanlara turistik hizmetten öte bir şey, bir yaşam tarzı ve bir vizyon sunmaya çabaladık. Sonunda 600 nüfuslu yarı-ölü bir köy, memleketin sayılı turizm destinasyonlarından biri haline geldi. İsteseler sırada daha 40.000 tane köy var Şirince'den örnek alabilecek.

Matematik Köyü Ali Nesin'le ikimizin ortak eseridir. Matema-tiğe benim aklım ermez, ama özgür ve uyarıcı bir eğitim ortamı nasıl olmalı konusunda az buçuk fikrim var. Sonuçta 600 nü-fuslu bu köyde, dünya çapında bir eğitim kurumu çıktı ortaya.

Daha önemlisi, öyle bir yer nasıl kurulmalı ve nasıl işletilmeli konusunda muazzam bir tecrübe birikimi edindik. Ağaç nasıl dikilmeli? Koğuşlar nasıl olmalı? Aşçıdan ne beklemeli? Kayıt sisteminde neye dikkat etmeli? Memleketin her yanında benzerlerimiz türüyor, türeyecek ve bizim tecrübelerimizden çok istifade edecekler.

Tiyatro Medresesi bir mücevherdir. Bu boktan ülkede genç insanların bu kadar şevkle ve umutla sarıldıkları başka proje görmedim. Henüz çok tecrübesizler ve çok hata yapıyorlar. Ama uzun vadede göreceksiniz, Matematik Köyü'nü de geçecek Medresenin şanı.

Nişanyan Sözlük üzerinde tam 18 yıldır geceli gündüzlü çalışıyorum. Kaba hesap 15.000 saat emek vermişim. Ahmet Vefik Paşa, Redhouse ve Şemseddin Sami'den bu yana hiç kimsenin Türkçenin kelime hazinesi üzerinde bu derece derinlemesine çalıştığını sanmıyorum. 18 yılda bu işten 20.000 lira kadar bir telif gelirim oldu. Bozdurup bozdurup harcıyorum.

Türkiye Yer Adları projesi, aslında üç beş üniversitenin işbirliğiyle ancak yürüyecek devasa bir iştir. Üç yıl tek başıma uğraştım, bir yere kadar getirebildim. İstedğim düzeyden henüz çok uzak diye üzülüyorum.

Yanlış Cumhuriyet memleketin ufkunda bir pencere açmıştır. Doksan seneden beri tekrarlarana tekrarlarana anlamını yitirmiş bir takım klişelerin sorgulanmasına yardımcı olmuştur. Bence asıl faydası Kemal tabusunu deşmesi de değildir. HERHANGİ bir tabunun, partizanca söyleme kapılmadan, analitik bir düzeyde, akıl ve sağduyuyla teşhir edilebileceğini göstermesidir önemli olan. Şu günün Türkiye ortamında küçümsenecek bir hizmet sayılmaz.

Son bir buçuk senedir içine sürüklendiğim **Din tartışmasında** da yaklaşımım aşağı yukarı aynıdır. Dindar insanlara bir düş-

manlığım yok. Bilen bilir, dini konulara ciddi sayılabilecek bir yakınlığım da var. Ama olmayan Tanrı'nın insanlara en büyük armağanı olan aklın heder edilmesi beni rahatsız ediyor. Ve bir sürü hakaret ve ceza pahasına da olsa insanları bu konuda uyarmayı borç biliyorum.

Yirmi yılda, iki üç tane araç kredisi hariç, banka kredisi almadım. TESEV'in Yer Adları projesine verdiği ufak katkı dışında, hiçbir kurum ve kuruluştan destek görmedim. Alnımın teriyle kazandığım iki tane Altın Örümcek web tasarım ödülü ile 2004'te aldığım Ayşegül Zarakolu Özgür Düşünce Ödülü dışında ödül ya da takdirname ve teşekkürname almadım. Kimse gelip, "Birader bunları yapıyorsun da, bir isteğin ihtiyacın var mı?" diye sormadı. Hoş, zaten sorsalar da lazım değil deyip gönderirdim herhalde.

Devletten SADECE kuşku, engel, etnik ve siyasi önyargı, haset, riyakarlık, düşmanlık, saygısızlık ve alçaklık gördüm. Beş hükümet, sekiz kaymakam, bilmem kaç bakan ve vali değişti. Arada düzgün konuşan bir iki kişiye denk gelip umutlandık. Ama sonuçta değişen hiçbir şey yok, hepsi aynı bokun soyu.

İster istemez o noktaya geliyorsun ki, bu memleket için dürüst ve düzgün bir şey yapmak istiyorsan ilk yapacağın şey bu alçakları alaşağı etmektir. Gerisini sonra düşünürsün.

*

Neyi yapmadım, onu da söyleyeyim.

Kimseden nefret etmedim. En sert tartışmada, en sert sözler söylenirken dahi karşı tarafa haksızlık etmemeye, kalbini kırsam da tamir edilemeyecek şekilde kırmamaya gayret ettim. Savaşın en kanlı anında barış elini uzatanın elini tutmamazlık etmedim. Bu son 2 + 2 yıllık hapis cezasına vesile olan adamla sonradan gidip çay da içtim. Şaşkın insanlar bunlar, kızıp da ne yapacaksın?

Kimsenin hakkını yemedim. Bilerek ve isteyerek yemedim en

azından. Benim hakkımı yemeye kalkanlara karşı bazen acımasız oldum, ağır darbe vurdum. Ama inanın, çıkarımı kollama konusu değildi konu. “Bırak çıkarını” diye edebiyle rica etse “Al senin olsun” deyip bırakacağım belki. Kıyıtırık bir çıkar için verdikleri o kavgaya sinir oluyorum, kazanmayı onur meselesi yapıyorum. Zararlı bir huy, biliyorum, ama bu yaştan sonra değişmesi zor.

Kimsenin malında yahut tezgahında gözüm olmadı. “Falan kimse var ya, kaçakçıdır, üçkağıtçıdır” diyenleri hep ayıpladım. Bana ne başkasının tezgahından? Aptallık ve bağınazlık beni has-ta eder, cahillik öfkelenendirir. Ama adam çoluğunu çocuğunu geçindirmek için, ya da sırf spor olsun diye devleti dolandırıyorsa, ya da yasaların kenarından dolanıyorsa bana ne? Zeki adamdan zarar gelmez. Savcı mıyım ben, yoksa -Geleneksel Türk Aydını gibi- Devlet’in hık deycisi miyim?

Günahımı da söyleyeyim, eksik kalmasın.

En büyük günahım kadınlara olan zaafımdır. Hatun milletini sevindirmeyi borç biliyorum. Benden ummadıkları bir ilgi, beklemelikleri bir iltifat, alışık olmadıkları bir anlayış görüyorlar. Sonra ben sıkılıp başka mevzulara dalınca bana düşman oluyorlar. Bugüne dek başıma ne geldiyse, gözü dönmüş kadın öfkesinden gelmiştir. Devletten polisten filan korkmam da, Allah göstermesin, kadın öfkesinden korkarım.

Gene mahkemede

16 Aralık 2013

*Dini değerleri aşağılamaktan yargılandığım davanın kimbilir
kaçınıcı duruşmasında verdiğim ifade*

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin, inanç özgürlüğünü koruyan 9. maddesi Türkiye Cumhuriyeti'nde anayasa hükmü niteliğindedir.

İnanç özgürlüğü, kurumsal dinlerden birine veya tümüne inanmama özgürlüğünü kapsar. İnsanlığın ilkel çağlarından kalan bazı köhne dinlere inanma özgürlüğüyle sınırlı değildir.

İslam'a inanmayan biri için Muhammed'in peygamberliği, gerçek dışı bir iddiadan ibarettir. Cehalet eseridir ya da menfaat elde etmeye yönelik kasıtlı bir yalandır. Bu inancımдан ve bu inancı serbestçe dile getirme hakkımdan vazgeçmeyi düşünmüyorum.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 10. maddede dile getirilen ifade özgürlüğünün, 9. maddede konu edilen inanç özgürlüğü gerekçesiyle hangi koşullarda kısıtlanabileceğini, bir düzine kadar içtihatla net bir şekilde tanımlamıştır. Bellibaşlı sınırlar iki tanedir. Birincisi, eğer bir inanca yönelik eleştiri, o inancın sahiplerini inançlarını ifade ve icra etmekten men edecek ölçüde kaygı ve çekince doğuracak nitelikteyse, o eleştiri hukuka aykırıdır. Örneğin, Sayın Başbakanın ateistler, Zerdüştler ve bazı Aleviler hakkındaki ifadeleri AİHM içtihatlarına göre suç teşkil eder.

İkincisi, eğer inanca yönelik eleştiri galiz ve yüz kızartıcı hakaret niteliğindeyse, o eleştiri kamu otoritesince engellenebilir. Örneğin İngiltere'de Meryem'i, oğluyula cinsel ilişkiye giren bir orospu olarak gösteren film, bu gerekçeyle yasaklanmıştır.

Dava konusu olan ifâdemin bu şartlarla uzak veya yakın alakası olmadığı açıktır. Dava açılması, AİHM kararlarına karşı pervasızca ve küstahça bir meydan okumadan ibarettir.

Davanın iddianame doğrultusunda sonuçlanması halinde Türkiye bir kez daha hukuktan habersiz insanların cirit attığı bir ülke olarak tescil edilecek ve tazminat ödemeye mahkum edilecektir.

Bunun, ülkemize yönelik ciddi ve kasıtlı bir kötülük olduğunu düşünüyorum.

Nazım Yenier: “Boşuna mı yaptık 1915’i”

6 Ocak 2014

Cezaevine girişim nedeniyle yerli ve yabancı basında onlarca, internette yüzlerce yazı çıktı. Fikir vermek için birkaçını burada aktarıyorum.

Nazım Yenier’in yazısı sosyal medyada çıktı. Yazarı tanımıyorum.

Sevan Nişanyan sivri dilli bir Ermeni olduğu için girmiyor içeri, o kadar basit değil.

Nişanyan’ın Şirince’de yaptığı iş, iki üç evi restore etmenin ötesinde, beton cumhuriyetinin bağrına iğne saplamaktır.

Falih Rıfkı Atay’ın yazdığı gibi, biz aziz Türk milleti, Ermeni kırımından sonra Anadolu’da Ermenilerden geriye kalan ne kadar yaşanacak, eli yüzü düzgün taş yapı, kilise, okul varsa yakıp yıktık. Yine Atay’ın sözleriyle, İzmir’in kiliselerini, konaklarını, otellerini de, gayrimüslimleri hatırlattıkları için, hem öç alma gayesiyle hem de bir daha oralarda hak iddia edemesinler diye yakıp yok ettik.

Bütün bunların yerine 90 yıldır anlı şanlı bir beton cumhuriyeti kurduk, kuruyoruz. İstanbul’un tarihi silüetinin dibinde beliren gökdelenden tutun da Trabzon’un dolgu sahilindeki plastik palmyeye, Konya’nın en ücra kasabasındaki 7 katlı düz duvar apartmana ve hatta Melih Gökçek’in fiskiyelerine kadar memleketin her yanı, bu öz Türk mimari kültürünün eserleriyle doludur artık.

Bundan sonra hiçbir kendini bilmez kalkıp da kolay kolay “Bir zamanlar buralarda başka türlü evler, köyler, insanlar vardı, derelerin suyu farklı renk akardı” diyemez.

Memlekette durum böyle güllük gülistanlık iken, adamın biri

kalkıp Rumlardan kılma, yıkılmaya yüz tutmuş eski evleri aslına uygun şekilde, size, bana parmak ısırttıracak güzellikte restore ediyor. Damarlarında asil kan akan müteahhitlerimiz, bize 35 katlı towerlar, AVM'ler satmaya çalışırken bir de bakıyoruz, bu ne idiği belirsiz adam Şirince'de tek katlı, yığma taş yapılardan, örneğini anca İtalya'da, Hırvatistan'da falan görebileceğimiz bir cennet yaratmış.

Nişanyan'ın aldığı 2 yıllık cezanın sebebi olan yapı da tek katlı, 60 metre karelik, yığma taş ve ahşap kirişlerden inşa edilmiş küçücük ama enfes bir ev.

E sonra ne oluyor? Böyle bir güzelliği gören saf Türk evlatlarının aklı çeliniyor. İnsanın kafasına, "35 kat beton yığınının, AVM'den farklı bir dünya da mümkün mü acaba?" şeklinde çok sakıncalı sorular geliyor (tövbe).

Betondan vazgeçmek, tek katlı taş yapı kültürüne geri dönmek ne demek biliyor musunuz? 90 senelik bütün emeklerimizin boşa gitmesi, şanlı cumhuriyetimizin dibine dinamit konulması demek. Taş ev denince bu memlekette akla hâlâ Ermeni taş ustaları gelir, lütfen dikkat!

Biz boşuna mı yaptık 1915'i, 1924'ü, Varlık Vergisi'ni, 6-7 Eylül'ü?

Üstüne üstlük, yok oldu bitti sandığımız eski Anadolu mimarisini yeniden canlandırmaya kalkışan adamın adı da Sevan NişanYAN.

Yani 1915'te nesli tükenmiş olması gereken bir tür.

Bu durum açıkça cumhuriyetimizin, Türklüğümüzün temellerine saldıdır.

Nişanyan sivri diliyle kitap falan yazsın, ziyanı yok, kimse dokunmaz ona. Nasıl olsa kitap okumuyoruz. Yıllar önce gazetelerde bir bok kavanozu hikayesi okumuştuk, o bize yetiyor.

Bir müteahhitle anlaşp SİT alanına 10-15 katlı apartmanlar

diktirsin. Hapse girmek ne kelime, vali açılışına gelmezse namerdim.

Ama tek katlı ev yapmasın. Kütüphane, tiyatro medresesi, matematik köyü, yığma taştan kule yapmasın. Bunlar bizim tarihimize, kültürümüze çok ters. Devlet Bahçeli'nin deyimiyle bu, İstanbul'u, Konstantinapolis yapmaktır.

Sivri dilli ya da Ermeni olduğu için değil, Türklüğün bağrına iğne sapladığı için Nişanyan hapse atılmıştır.

İğne deyip de hafife almayın; ummadık yere batınca fena acıtır.

Arsen Nişanyan: “Kimin babası kule yapıyor?”

10 Ocak 2014

Büyük oğlum Arsen'in Ağos'ta Lora Sarı'ya verdiği röportaj

Sevan Nişanyan'ın oğlu olarak Şirince'de büyümek nasıldı?

Şirince köy okulunda, ilkokula giderken maruz kaldığım iki tip insan karakteri vardı: Beraber günümü geçirdiğim köylü çocukları; bir de, akşam eve geldiğimde masasına oturduğum Sevan Nişanyan ve onun arkadaşları, Türkiye'nin kendi alanlarında kanaat önderleri - Asaf Savaş Akat'lar, Ali Nesin'ler... Şirince köyünün dışına çıkmamış, dünyası bununla sınırlı bir insan olarak, sekiz dokuz yaşına kadar hep sanırdım ki dünyada iki tip insan dışında herhangi bir şey olmak mümkün değil; ya günümü geçirdiğim çoban çocuklar gibi bir geleceğe sahibim ya da Sevan Nişanyan, Ali Nesin gibi bir insan olmalıyım.

Şehirde büyüyen bir çocuk olsaydın bu iki farklı hayatla karşılaşmayacaktın belki de...

İstanbul'da veya İzmir'de doğmuş biri olsaydım, karşıma bu iki ekstremin ortasında hayatlar da çıkacaktı. Dolayısıyla gidişatım da çok farklı şekillenebilirdi. Benim için iyi, yaşanmaya değer bir hayat sürmek demek, Sevan Nişanyan olmakla eşdeğerdi. Köyde otomobili ve interneti olan tek ev bizimkiydi. Benim için Sevan Nişanyan olmak, kaloriferli bir evde yaşamak demekti. Bu yüzden babam benim için vazgeçilmez bir rol modeliydi. Şirince'de parlayan tek ışık kaynağı oydu benim için. Bu kolay bir şey mi? Değil. Onun gibi olmak istemek kolay, ancak onun gibi olmaya çabalamak, bir de onun oğluysan, zor bir şey. Beklentileri karşılayan, çetrefilli bir yoldan geçmeyi göze almak demek.

Köylüler baban gibi birini nasıl karşıladılar Şirince’de?

Eskiden pragmatik bir ilişki söz konusuydu köylü ile babam arasında. Babam köylüye doğal olarak garip gelmişti. Onun buradaki varlığı ve verdiği mücadele... Ancak o ilişki yumuşadı. Saygı, sevgi, hatta bir “hoca” ilişkisinin oluştuğundan söz edebiliriz.

Liseyi İzmir Amerikan Koleji’nde, “Beyaz Türkler”le birlikte okumuşsun. O dönemde baban, “aykırı” düşünceleri, özellikle *Yanlış Cumhuriyet* vesilesiyle, adından sıkça söz ettirir olmuştu. Nasıl geçirdin bu yılları?

Uzunca bir dönem babamın karşısında bir kompleks yaşadım. Onun yönelttiği sorulara, yanıtını bildiğim halde cevap veremezdim. Özellikle lisenin ilk yıllarında böyleydi durum. İzmir’de yatılı okuyordum. Farklı bir yola girdim, babamla olan ilişkiimi reddettim ve pek bir sorun yaşamadım.

Şu anda nasıl bir ilişkiniz var?

Ben özgüven kazandıkça sağlıklı bir ilişkimiz olmaya başladı. Eskiden babamın yanında boğuluyormuş gibi hissediyordum. Şimdi, egosantrik duygularımı bir yana bıraktığımda görüyorum ki onunla vakit geçirmekten inanılmaz zevk alıyorum. Babam bana, doğru olduğunu düşündüğü yolda yön verdi. Ama söylediklerinden hiçbirini yapmak zorunda olduğumu söylemedi. Dünyayı tanıdıkça, kendimi geliştirdikçe, türlü türlü maceralar geçirdikçe ve bu sayede anlatacak hikayelerim oldukça onu daha iyi anlıyor ve takdir edebiliyorum.

Babanın cesaretinin izlerini yoğun bir şekilde taşıyorsun...

Ne kadar cesur bir insanım, bilmiyorum. Onun kadar büyük mücadelelerin içine girmiş biri değilim bugüne kadar. Belki karakterim onunki kadar güçlü değil, belki o kadar zeki de değilim, ancak şunu biliyorum ki beni doğru yola sevk etti. Ona bu konuda minnettarım. Şu anda kendime ve akademiye karşı entelektüel bir mücadele veriyorum. Akademik olarak olmam gere-

ken yerdeyim. Onun gibi dünyevi meselelere bu kadar burnumu sokar mıyım, bilmiyorum, sanmıyorum. Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan 70 milyona bir şey öğretmek gibi bir derdim yok, bu ülkede hüküm süren köhnemiş heyulalarla ve canavarlarla savaşıyorum.

“Köhnemiş canavarlarla savaşıyorum” derken, bu savaşın gereksiz olduğunu mu düşünüyorsun?

Hayır. Bu verilmesi gereken bir mücadele. Ancak bu savaşın bu dönemde yapılmaması gerekiyordu. Sevan Nişanyan bir Martin Luther [King] olmanın ötesinde bir potansiyele sahip. Zaten var olan ve herkesin gördüğü ancak söylemekten korktuğu şeyleri gösterme cesaretinin ötesinde de birçok niteliğe sahip. Keşke onun verdiği savaş daha önceden verilmiş olsaydı da Sevan Nişanyan onun üzerine bir şeyler ekleyseydi. Ürettiklerinin arkasında daha birçok şey var, sunmadığı. Yaptıklarının birçoğu toplumun aşması, aşmış olması gereken şeyler. İfade suçuymuş, oymuş buymuş, bunları bizim yüz yıl önce aşmış olmamız gerekiyordu ki Sevan Nişanyan'lar gerçek potansiyellerini ortaya koyabilsin.

Babanı çok seven, sayan insanların yanında, onun yaptığı bazı şeylerden çok rahatsız olanlar da var...

Büyük ve sıra dışı bir adam olabilmek için bir karakter paketine sahip olman gerekir. Şunu demek olmaz: “Aşil çok güzel bir savaşçıydı, ancak arkadaşı Briseis ondan çalındığı için keşke çadırına gidip ağlamasaydı.” Aşil, Briseis'e duyduğu o tutkulu aşkı savaşa da duymuyor olsaydı, bugün onu hatırlamayacaktık. O nedenle, bir insanın bir konuda tutkulu, başka bir konuda daha az tutkulu olmasını bekleyemeyiz. Sıra dışı bir yapın varsa, bu karakter paketinde seni öne çıkaran şeylerle, toplumun yadsıyacağı şeyler birlikte gelir. Babam bir Aşil olmayabilir belki ama o da aykırı bir karakter. Sonuçta kimin babası Ortaçağ kuleleri, kaya mezarları, tiyatro medresesi veya matematik köyü inşa edi-

yor ki? Bir insanın sıra dışılığı yalnız artılarıyla gelmiyor. Eksiler de o denklemin içinde olmadığında, o denklem eşitlenmiyor. Bir insan iki tane manastır göreceğim diye, oğlunu da peşine takıp mayın tarlalarından geçiyorsa gözünü kırpmadan, başka şeyleri de yapabilecek biridir. İnsanın hayata karşı bir tutumu olur; aykırı karakterlerin tutumu da sıra dışıdır. Bu her şeye yansır; sana bana nasıl baktığından tut şu ağacın nasıl kesilmesi, şuraya nasıl bir bina yapılması gerektiğine, hangi ülkede nasıl maceralara atılacağına, kadınlarla nasıl ilişki kuracağına kadar...

Babanla ilgili söylenen şeylerden biri de, kaya mezarından tut diktığı kuleye kadar, “ölümsüzlük”le ilgili bir derdi olduğu.

Ben mesela, bilmediğin ancak ilgini çekeceğini düşündüğüm bir şeyi biliyorsam seninle paylaşıyorum. Seni arkadaşım olarak sevdiğim, sana değer verdiğim için, bunu seninle paylaşmaktan haz duyarım. Babam da bu toprakları, bu toplumu ve bu ülkeyi gerçekten çok seviyor. Amerika’da sağlam bir kariyere sahip olabilecek, üst düzey noktalara gelebilecek bir insanken bu ülkeye dönüp kendi çıkarına olmayan mücadelelere girdi. Bu mücadeleyi cesaretle sürdürebilmesi ölümsüzlüğe özenmesinden değil, bu ülkeye duyduğu sevgiden kaynaklanıyor.

İnsanlar babanın Ermenilikle güçlü bir bağı olduğunu düşünebilir. Oysa, “Ermeni olmak” babanın çocuklarına öğrettiği bir şey bile değil...

Bir gruba ait olursan o gruba angaje olmuş bir bagajı da taşıman gerekir. Bir oyunun içine giriyorsun, ait olduğun toplumun senden beklentileri oluyor. Babam o toplumun bir parçası olmak isteseydi Şirince’ye, Allah’ın dağına gelip kendi ütopyasını yaratmaya çalışmazdı. Babamda bir gruba ait olma hissi yok. Zaten kendi başına ayakta durmayı başarabiliyor. Hayattaki varlığını meşru kılacak bir fanatizme veya bağlılığa ihtiyacı olan biri değil. Ermenilik üzerinden prim yapmak, özellikle günümüzde

çok kolay. Bence babam Ermeni olma olayını çok dengeli oynuyor. Ermeni olduğunu saklamıyor ve mazlum edebiyatı yapmadan, Ermeni Soykırımı'nı açık ve net bir şekilde, cesaretle dile getiriyor.

Sence, babanın hapse girmesinin sebebi gerçekten mühür bozması mı?

Türkiye'de yıllardır risklerini ve sonuçlarını tarttığı bir mücadelenin içinde. Bu mücadele son yıllarda yavaş yavaş meyve vermeye başladı. Tehlikeli bir oyun oynuyordu ve başına ne gelebileceğini önceden tartmıştı. Mühür bozmak mı, yoksa Allah'a Peygamber'e küfür etmenin gizli kapaklı cezalandırılması mı bu, bilmiyorum, önemsemiyorum da. Bence Sevan Nişanyan mühür bozma cezasından iki yıl yatacak adam değildi. Çünkü o daha büyük oyunlar oynayabilme potansiyeline sahip biri. Daha büyük oyunların içerisinde oynayıp kaybetmesi veya kazanması gerekiyordu. Bu kadar küçük bir bahisle kaybetmemeliydi. Daha büyük bir potansiyeli var bu adamın.

Zor olacağını bildiğin yol nasıl gidiyor peki? Beklediğin kadar zor mu?

Ben babamın yazdıklarından öğüt alabilirim, onun yapmış olduğu kuleye bakarak nasıl bir mücadele verilmesi gerektiğini görebilirim. Ama asıl önemli olan, onun oğlu olarak güne uyandığında yaşanacak ne kadar güzellik olduğunu bilmenin eşsiz duygusu olur. Akademik disiplin ve ahlakın ötesinde, ondan aldığım en önemli şey budur. Kendi dar dünyamın, beynimin ve kitapların dışında çok güzel bir hayatın ve keşfedilecek şeylerin olduğunu göstermesi... Bu yüzden, yok olmakta olan üç manastırı görmek için onunla girdiğiniz mayın tarlasına tekrar girmek durumunda kalsam, bundan yine kaçınmam.

Etyen Mahçupyan: “Devrimsel”

27 Ocak 2014

Etyen Mahçupyan'ın Zaman gazetesindeki köşe yazısı.

Sevan Nişanyan diye bir adam

Her toplumda ve her zaman “delilik” diye adlandıracağımız ama gıpta ile bakacağımız işlere kalkışanlar çıkar. Zaten eğer böyle insanlar çıkmıyorsa o toplum ruhen ölmüş demektir.

Öte yandan toplumlar vasatlığı benimser ve beslerler. Böylece kendilerini aykırı olanın cazibesinden ve tehdidinden korumuş olurlar. Sıra dışına çıkanları, aynen bir kaza anında seyrettikleri yaralıları gibi seyrederek. Kazalar kişilikleri önemsizleştirir ve olayın kendisini, magazineli bilgiyi öne çıkarır. Benzer şekilde sıra dışı olan da toplum için ancak “kaza anında” görünür olur ve seyirciler salt yaşananlara bakıp sonra da hiçbir şey olmamış gibi yollarına devam ederler.

Sevan Nişanyan, nerede yaşarsa yaşasın hemen her toplum için sıra dışı özellikler taşıyan, ancak Türkiye’deki hayatın onu bizatihi sıra dışılığa taşıdığı biri. Aykırı özelliklerin giderek karakterin parçası haline geldiği ve karakterin dışavurumunun “diline” dönüştüğü bir “vakadan” söz ediyoruz. İnsanlar Sevan Nişanyan’ı söz konusu aykırı özelliklerin sergilenmesiyle, tepki çekmesiyle ve Sevan’ın da bunlara birçoğumuz için hayal ötesi karşılıklar vermesiyle tanıdılar. Muhtemelen “eksantrik” olmaya çalışan, olgunlaşmamış biri muamelesi yaparak kendilerini rahatlatıyorlar. Ama Sevan Nişanyan o davranışlarıyla aslında kendisini vasatlıktan, onu çevreleyen toplumun sıradan “zekasızlığından” korudu. Sevan’ın aşırı eforizminin ve üretme/değiştirme hırsının, belki de ona boğucu gelen bu dünyada başını suyun yüzeyinde tutma gay-

retinden başka bir şey olmadığını teslim etmek durumundayız.

Bu sıradışı insanın kamuoyunda bilinen macerası Ege'nin Şirince köyüne yerleşmesiyle başladı. Dönem 1990'ların başıydı... Bütün sahillerin kooperatiflerle, pıtrak gibi çoğalan çirkin inşaatlarla "bezendiği" bir dönemde, Sevan ve eşi Müjde, Şirince'yi güzelleştirmek üzere yola çıktılar ve arazi alarak içine harika bağ evleri kondururken kooperatifleşme ve çirkinleşmeye de alenen karşı çıktılar. Ama mücadeleleri bununla kalmadı. Şirince'ye birçok estetik zarafeti olan çeşmeler yaptılar, yolları onardılar... Ve birkaç gün içinde Sevan Nişanyan aleyhine on dava birden açıldı. Yaptığı her şey tek tek dava konusu oldu. Böyle bir süreçte "normal" insanlar biraz geri adım atar, işini hal yoluna sokmayı bekler, fazla görünür olmamaya dikkat eder. Ama burada öyle birinden bahsetmiyoruz. Aynı zamanda entelektüel birikimi ve keskinliği çok fazla olan, zekası ve iradesi ile toplumsal bayağılıkların deşifre edilmesinden kendini alamayan bir heyecan ve enerjiden bahsediyoruz. Bu hengame arasında Sevan sonradan yaygın dağıtım imkanına kavuşacak olan *Yanlış Cumhuriyet*'i yazmaktaydı... Süreç 2002 yılında on küsur aylık bir hapis dönemi ile sonuçlandı ve entelektüel ürünü de *Türkçenin Etimolojik Sözlüğü* oldu.

Bugün Sevan Nişanyan yine hapiste. İki yıl kalacak. Suçu kabaca 20 metrekarelik bir bağ evi inşa etmek ve inşaatı durduran mührü iki kez kırmak. Hukuk bunun kabul edilemez bir davranış olduğunu söylüyor. Ama bu hukuk ne adil ne de meşru. Çünkü Şirince'nin sit alanı olmasıyla birlikte çıkan kanun, bu alanda istenildiği gibi inşaat yapılamayacağını söylemekle birlikte, imar planı çıkana kadar idarenin en geç bir yıl içinde geçiş dönemi yapılaşma koşullarına ilişkin bir düzenleme getirmesini şart koşuyor. Ne var ki idare böyle bir düzenleme yapmıyor... Bu bahsettiğimiz kanun yirmi küsur yıl öncesine ait! O günden bu yana Şirince'de inşaatların neye göre yapılacağının standar-

dı konmuyor ama inşaatlar devam ediyor ve “hukuk” da önüne getirilen dosyaları “adalet” adına karara bağlıyor. Eğer gerçekten de hukuk diye bir şey olsaydı, mahkemeler idarenin aymazca ya da bilinçli olarak sürdürdüğü bu tutumu da dikkate alarak karar verirlerdi. Çünkü açıktır ki bir yerde kurallarını koymaktan imtina eden bir idare varsa, asıl niyet vatandaşın kaçınılmaz olarak usulsüzlük yapmaya teşvik edilmesidir. Sonrasında kimi “vurmak” isterseniz onun üzerine yürürsünüz...

Neyse ki Sevan Nişanyan ne yaparsanız yapın sıraya sokacağınız biri değil. Ve ilk kez galiba toplum da artık sıraya sokulabilir olmanın ötesine geçiyor. Çünkü bütün aykırılıklarına karşın şaşırtıcı biçimde, özellikle muhafazakar toplum içinde birilerinin Sevan’ı sahiplendiğine tanık oluyoruz. Anlaşılan Sevan’ın bunca uğraşı boşa gitmemiş, karşılığını bulmuş ve vasatlığa isyan eden bir muhafazakar kimliğe katkıda bulunmuş. Bundan daha devrimsel ne olabilir?

Ödül isterim, özür isterim

18 Mart 2014

İstanbul'da yapılan Sevan Nişanyan'a Özgürlük toplantısında okunan mesajım:

“Herkes yapıyor, bana neden ceza?” ucuzluğuna asla düşmedim. “Ülkede kaçak inşaat yapan bir tek Sevan mı?” diye manşet atanları içim kıyılarak okudum.

Ben herkesin yaptığını yapmadım ki? Onların YAPAMADIĞINI yaptım.

Affedilmek ya da mazur görülmek değil talebim. Yaptıklarımın görmezden gelinmesini istemiyorum. Ödülü hak ettiğimi sanıyorum. Teşekkürü hak ettiğimi düşünüyorum. Beni cezalandırdıklarını zannedenlerin boynu bükük karşıma gelip benden af dilemesini bekliyorum.

Devletin ve halkın çöpe atmış olduğu bir köyde bir yaşam vizyonu oluşturmaya çalıştım. Hoyratça tahrip edilmiş bir mimari geleneğini yeni çağın koşullarında canlandırmayı denedim. Çirkinliğin ve ucuzluğun yaşam tarzı haline getirildiği bir topluma “güzel”in başlı başına bir amaç olduğunu hatırlatmaya çalıştım. Bunu para için yapmadım. Menfaat için yapmadım. Güzel olduğu için yaptım. Güzeli sevdiğim için yaptım. Örnek olsun diye yaptım.

On binlerce insan geldi. Hayatlarına bir ışık kattığımız için, ruhlarına bir pencere açtığımız için teşekkür ettiler, yanaklarımızdan öptüler. Devlet adı ardına sığınanlar ise bizden nefret etti. Çünkü bunlar, ışıktan korkar. Hakiki olan her şeyin kendi varlıklarına tehdit olduğunu bilir. Çıkar hesabı üzerine kurulu iktidarlarının, aklın ve güzelliğin ve cömertliğin oldu-

ğu yerde, sabun köpüğü gibi söneceğinden korkar.

Korkutup boyun eğdirebileceklerini zannettiler. Yapamadılar. Cumhuriyet dönemi boyunca kusursuzlaştırdıkları yöntemleri kullanarak, daha önce yüz binlercemizi kaçırdıkları gibi, yurtdışına kaçırabileceklerini zannettiler. Yapamadılar.¹ Hapsedip boyun eğdirebileceklerini zannediyorlar. Yapamayacaklar.

Çünkü bunlar, korkaktır. Ben değilim. Bunlar cahildir, bilmenin ve öğrenmenin ilk şartı olan ruh enginliğine yabancıdır. Ben değilim. Bunlar, haksız olduğunu bilmenin manevi sakatlığı ile maluldür. Ben değilim.

Gelecek sefer şahsen beraber olma umuduyla, bu toplantının yapılmasına emeği geçen, katılan, katılamayıp sevgilerini gönderen herkese Şakran Kapalı Cezaevindeki köşemden selam gönderiyorum.

1. Yapabildiler. [2019 notu]

Yalnızlar tekkesi

7 Nisan 2014

Hapse girmeden önce yazdığım bir yazıda “Bilgisayarıma, bir de yalnızlığıma dokunmasınlar yeter” demiştim. Üç ay gecikme ile ikincisi gerçekleşti. Geçen perşembe günü² tek başıma kalacağım bir koğuşa geçtim. Oh, dünya varmış!

Koğuşum neredeyse Şirince'deki evim kadar büyük, iki kat üzerinde 50 metrekare. Butik tarzda bir de avlusu var, köşeden köşeye 7 metre. Her gün 45 dakika sıkı yürüyüş yapıyorum. Pet şişelerden yapma 30 kiloluk halterim eksik değil.

Sıcak suyum, çay yapacak ketılım, plastik masam, biri kırık iki sandalyem, devletin uygun gördüğü kanalları gösteren televizyonum var. Paraya kıyarsam buzdolabım da olacak. Günde üç öğün yemeğim ve gazetelerim geliyor. Kantin listesi yazdırabiliyorum. Koğuşta en çok on kitap bulundurma hakkım var ama o kuralı da zamanla esnetirler diye umuyorum.

Üç ayım Kurtlar Vadisi takırtısı, Recep Tayyip Erdoğan bangırtısı, Kral TV hüngürtüsü, cahil din hocası safsatası ile geçti. Türkiye'yi bırak, insanlıktan tiksinecek hale geldim. Şimdi biraz kafamı dinlersem belki yine üç beş satır yazı yazacak gücü bulurum.

En az altı yedi ay boyunca, iki avukat ziyareti ile bir aile ziyaretinden başka insan temasım olmayacak. Diğer mahkumlarla görüşme imkanım yok. Bu dönemi kafayı yemeden geçirmeme yardım etmek isterseniz bana bir şeyler yazmayı deneyebilirsiniz. Ne mesela? Herhalde en iyisi beni cevap yazmaya zorlayacak şeyler. Mesela spesifik sorular ya da tartışma çıkaracak konular. Her halükarda vah vah edebiyatına girmeyin, Türk adaletinden de yakınmayın. O tür mektuplara ne cevap verilir bilmiyorum.

2. 3 Nisan 2014.

Gençlere nasihat

7 Nisan 2014

Yirmili yaşlarının eşiğinde duran bir arkadaş yazmış. Hayata ilişkin umutsuzluğundan dem vurup benim böyle “başına buyruk” olmayı nasıl başardığımı sormuş. İnsanları rahatsız etmekten korkmayışımı övmüş. “Köyde yaşamak seni bağımsız kılıyor ama ben onu göze alamam” diye devam etmiş. Cevabım.

“İnsanları rahatsız etmeyi” sevmiyorum, hayır, kesinlikle yok öyle şey. Aksine bir hayli utangaç ve çoğu zaman kibar biri olduğumu sanıyorum. “Rahatsız etmek” dediğin şey, tecavüze uğrar-ken çıkardığım seslerdir. 58 senedir durmadan iki Mustafaların ve onların müritlerinin gübreleyip beslediği kör cehalet ortamının tecavüzüne uğruyorum. Daha hâlâ alılabilmiş değilim. Bana iğrenç ve insanlık dışı geliyor. Belki tecavüzcülere değil de kendileri de sürekli tecavüze uğradıkları halde pek ses çıkarmayan ya da alışmış görünenlere ulaşmaya çalışıyorum. İnsanları aydınlatmak gibi bir misyonum olduğunu sanmıyorum. Olsa olsa kendime üç beş kader ortağı arıyorumdur.

Kökü dışarıda eğitim almışlığımın da bir etkisi vardır mutlaka. Robert Kolej + Amerika’daki üniversitelerimde bize fikirlerimizi derli toplu, net ve belirgin şekilde ifade etmeyi öğrettiler. Türkiye’den gidip o eğitimi alan (yani ciddi bir okulda iş idaresi ve mühendislik dışında bir şeyler okuyan) üç beş bin kişi kadar var sanırım. Onların da yüzde doksandan fazlası yurtdışında kaldılar. Salak mısın, sen neden döndün dersin, vallahi bilmiyorum derim.

Köye yerleşmemin amacı insanlardan soyutlanmak değildi, hayır. Şirince’ye geldiğim ilk günlerden beri aşırı olmasa da oldukça yoğun sosyal hayatım oldu. Sonraki dönemde gerek otel gerek

Matematik Köyü münasebetiyle, hem fikir pırtlatıcısı sıfatıyla ortalığa dökülmem nedeniyle, binlerce insan ağırlar olduk. Bundan şikayetçi değilim. İnsan ilişkilerini seviyorum. İki şartla.

1) Gol atabileceğin sahalarda oynayacaksın. Gençken o kadar kolay değildir, acemisin, korkarsın. Ama akıllı olursan gol atabileceğin sahaları zamanla bulursun, oyunu öğrenirsin, becerine göre ufak ya da büyük sahalarda zevkle top koşturursun.

2) Kaçacak yerin olacak. Oynadığın oyuna mecbur olmayacaksın. Sıkılınca kapanacağı bir evin, sığınacağı bir köyün, herkesin bilmediği ikinci ve üçüncü hayatların olacak. Emniyet supabıdır. Maçta sakatlık geçirince dinlenip iyileşmen için lazımdır.

Normal kariyerin ne olursa olsun, yanı sıra, ne bileyim, mesela çiftçilik yap, nalbur dükkanı aç, tropik hastalıklara çalış. Göreceksin ki normal kariyerin de daha zevkli, daha heyecanlı gelmeye başlar.

Yedi farkı bulunuz

10 Nisan 2014

Belden aşığı vuruşlarıyla ünlenen OdaTV adlı haber sitesi, o günlerde “kaçak yapı” iddiasıyla eleştirilen Latif Topbaş ile Nişanyan arasında fark olmadığını savunan bir yazı yayınlamıştı. Cevap verdim.

OdaTV ile polemğim çok önemli bulunmayabilir, fakat yazının somundaki iki madde bence üzerinde durulmaya değer konuları açıyor. Sınırsız yasal ve bürokratik kontrol imkanlarına sahip modern Devlet karşısında bireyin ifade özgürlüğü nasıl korunabilir? Perde arkasından oynayan aktörlerin istismarına karşı ifade özgürlüğü fikri yeni baştan nasıl tanımlanmalıdır?

“Sevan Nişanyan ile Latif Topbaş’ın ne farkı var” diye sormuşlar. Arz edeyim.

1. Topbaş sit alanına yapmış. Benim bu cezayı alan inşaat sit değil, en yakın sit alanından 1 km mesafede, bildiğiniz dağ başı.
2. Topbaş araziyi Hazineden almış, inşaatın bir kısmını da galiba Hazine arazisine taşımış. Benimkini Metin Dayı ile akrabalarından satın aldım, bir yere taşımadım.
3. Topbaş kaçak yapmamış. Bir yolunu bulup sit alanına inşaat izni çıkarmış. Benim öyle becerilerim yok.
4. Topbaş engelleri aşmak için yüksek makamların desteğini almış. Galiba finansmanı da öyle sağlamış. Kendisine duyulan tepkinin esas sebebi bu. Ben yüce makamlardan sadece kuşku, nefret ve pislik gördüm.
5. Topbaş ticaret yapmış, müşteriye memnun etmek ve para kazanmak dışında bir amaç gütmemiş. Ben de ticaret yaptım. Ama sanki onunla yetinmedim, onun ötesinde bir kamu faydası gözettim.

6. Topbaş'ın kapattığı yer Türkiye'de kelaynak kuşları kadar nadir kalmış bir ıssız deniz sahili. Bir site daha yapmaktan başta bir şekilde değerlendirilmesi ya da başka bir yol buluncaya kadar kendi haline bırakılması daha doğru olurdu. Benimki sırf Şirin-çe'de 500'den fazla emsali olan sıradan bir zeytinlik.

7. Topbaş hapse girmedi. Ben girdim.

*

Latif Bey'i tanımam. İyi mi yapmış, kötü mü yapmış bilmiyorum. Madem necip Türk basını linç ediyor, demek ki iyi biri olması daha güçlü ihtimaldir. Ama farkı sormuşlar, buyur yedi fark.

Mamafih asıl mevzu o değil. Bursa'da sağır sultan bile biliyor ki benim hapse girmemde inşaat bahane. O dava gibi bir düzine davam var yıllardan beri Yargıtay'da tatlı bir rehavet içinde uyuklayan. Ne zaman ki Allah-peygamber riyakarlığına dokundum ya da "Her Başbakan İstifayı Tadaacaktır"³ gibi haddimi aşan yazılar yazdım, uyuyan dosyalardan iki tanesi uyanıverdi. Olay bundan ibarettir.

*

OdaTV ekibi sağ olsun, ifade özgürlüğü konusunda takdir edilecek tavır takınmış, "hangi görüşten olursa olsun yazarların ve fikirlerin hapsedilmesine karşı" olduğunu belirtmiş. Eyvallah. Ben de aynı kanıdayım. Güzel. Yalnız iki pürüz var aklımı kuralayan.

1. Şantaj, tehdit ve itibar katilliği üzerine kurulu yayın organlarıyla nasıl baş edeceğiz?
2. Fikirleri kovuşturmayıp fikir sahibini başka yerden vurduklarında, yahut itibar katili yayın organlarına havale ettiklerinde "buna da şükür" diyecek miyiz?

3. *Toplu Makaleler II: Din Savaşları*, sf. 371.

Cromwell: Sıradan bir politikacının padişah olma öyküsü

11 Nisan 2014

Tıklım tıklım koşu­larda geçen üç aydan sonra, Şakran'daki tek kişilik ko­ğu­şumda nihayet kitap okuma fırsatı buldum. Okuma not­la­rımın bir bölümü blogda çıktı, bir bölümü arkadaşlara mektup olarak yazıldı, birçoğu da cezaevinden cezaevine sürüklenirken kaybolup gitti.

Son okuduğum kitap Antonia Fraser'in Cromwell biyografisi, *Cromwell: Our Chief of Men* (Grove 2001), 750 sayfa. Sıradan bir taşra politikacısının yükselip diktatör ve padişah olma öyküsü.

Birkaç gözlem.

1- Devlet yönetmek biraz sanat ama daha çok teknolojidir. Objektif şartları var. Maksat otoriteyi kurmak ve korumak olunca, çok da fazla seçeneğiniz yok, belli bir yola giriyorsunuz. Hayalperest devrim fikirleriyle de başlasanız, sonunda I. Charles'tan çok da farkı olmayan bir yere geliyorsunuz. Bkz: Napolyon. Bkz: Atatürk ve Abdülhamid.

2- Devrim, otoritenin çöktüğü yerdir. Alışılmış otorite çökünce yenisini inşa etmek kolay iş değil. Her kafadan bir ses çıkar, sesinizi duyuramazsınız. Duyurmanız -ve çoğu zaman kellenizi korumanız- için elinizde sağlam, sadık ve silahlı bir güç olması lazım. Lenin'inki Bolşevik Parti idi. Cromwell'inki New Model Army.

Kariyerinin dönüm noktası, 1648'de Putney'deki Ordu Konseyi. Çığırından çıkma eğilimi gösteren bir devrim ortamında, ordunun en radikal taleplerine destek vermiş. Sonra adım adım aşırı

unsurları temizlemiş, orduyu kendi iktidarının sakın ve muhafazakar bir aracına dönüştürmüş. (Ama sonuna dek orduya gebe kalmış. 1657’de taç ve hanedan projesinden, ordudaki yoldaşlarının itirazı nedeniyle vazgeçmek zorunda kalmış.)

3- Siyasette din, tarihin her çağında sahtekarlık unsurudur. Gözü olan herkes bunu görmüş. Fransa elçisi raporunda “hypocrite” (riyakar, din sahtekarı) deyip geçmiş - ki raporun muhatabı başvekil Mazarin de sonuçta kardinaldir. Halk şairleri, Püritenlerin din bezirganlığıyla dalga geçmiş. Buna rağmen, halk nezdinde dini şarlatanlığın çağlar boyunca etkisini yitirmemesi şaşırtıcı.

Belki de oyunu riskli oynayan Lider’in, etrafındaki akil adamları baypas edip halka gitmesinin yoludur. Gözlerini belirtip, “Allah (cc) öyle emretti” dedin mi, nazırlarına elbette susmak düşer. Ahali de bunu bilir, hisseder. Allah’ın emrettiğine inandığından değil, nazırların ezilmesi hoşuna gittiğinden sana inanmış görünür.

4- Büyük adamların kariyerinde belirleyici unsur: şans. Büyük işler yapmak için büyük riskler almak lazım. Objektif olarak bakarsanız bunların çoğu yanlış politikadır; yani kaybetme ihtimali kazanma ihtimalinden büyüktür. O yüzden Lider’in çevresindeki akil adamlar her zaman “Abi etme, yapma, vazgeç” diye dinirler. Mantık ve ihtimal hesabı açısından onlar haklıdır. Ama tarih, kumar oynayıp kaybedenleri yazmaz. Marston Moor’da veya Naseby’de zar öbür türlü gelseydi bugün Cromwell adını kaç kişi duymuş olurdu?

Bundan iki sonuç çıkaralım.

- Büyük Adam’ın etrafında bir süre sonra akil kimse kalmaz, şakşakçılar ile çanak yalayanlar kalır. Kaçınılmaz bir süreçtir. Tanım icabı, Büyük Adam = aklın sesine kulak asmayan adam.
- Zar aleyhte gelirse, bittin. Ama akil adamların itirazlarına rağmen zarı atıp tutturursan “Allah benimle” duygusuna kapılman

kaçınılmaz bir şey. Ondan sonra artık kimse seni durduramaz. Her başarıdan sonra, seni frenlemeye çalışan akil adamları biraz daha hor görmeye başlarsın.

Yani, bir kere Büyük Adamlık kariyerine girdin mi geri dönmek zor. Her rauntta oyunu büyütmek zorundasın, ta ki ayağın sür-çünceye dek.

Büyük İskender dünyayı fethetmeye çıktığında, etrafındaki akli başında adamlar ona ne öğüt vermişlerdi sizce?

Sevr ve Lozan üstüne bir yazışma

17 Nisan 2014

Müzmin sorgucum Kadir Sarıkaya, Lozan Antlaşması'nın neden ulusal facia olduğuna dair makalesini göndermiş. Cevap:

“Bir ölüm projesi olan Sevr...”

Neyin ya da kimin ölümü? Osmanlı-Türk devletinin ölümü belki. Peki o devletin ölümü, bu topraklarda yaşayanlar için iyi bir şey mi, kötü bir şey mi? Aynı yıl ve aynı aylarda benzer bir antlaşmayla (Saint-Germain antlaşması, Sevres banliyösünden bir adım ötede) Avusturya-Macaristan devleti öldürüldü. İyi mi oldu, kötü mü? Bugün, o antlaşmayla yaratılan Avusturya, Macaristan, Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya eski imparatorluk döneminden daha mı iyi, daha mı kötü?

1923'te eli kalem tutan Türklerin hayattaki tek şansı Devlet'e kapılanmaktı; aman devlet gidiyor diye vahvahanmaları anlaşılır bir şey. Bugün hâlâ aynı yerde miyiz? Aynı reflekslerle mi çalışıyoruz? Neden bu Devlet sevgisi?

1945-49'da Almanya'ya empoze edilen şartlarla Sevr'i kıyaslamayı dene bir ara. Almanya'yı da böldüler, dörtlü müttefik işgaline soktular, devlet adamlarını yargılayıp idam ettiler. İyi mi oldu? Kötü mü oldu?

“Naziler kötüydü, hak ettiler, İttihat-Terakki erbabı vatansever yurt evlatlarıydı” demeyeceğinden eminim.

Mamafih ana tezin doğru. Sevr bir şantaj belgesiydi, gerçek hayatta uygulanmasına imkan yoktu, bile bile imzalandı. Sanırım Lozan pazarlığında bir ilk hamleydi; ölümü gösterip sıtmaya razı ettiler. Eyvallah. Asıl hedeflerinin ta baştan Lozan olduğunu sanıyorum. Belki 1919-20'de bir ara öfkeye kapıldılar, abartılı

hedeflerin peşine düştüler. Ama doğrusunu istersen, pek sanmıyorum. Bence gayet soğukkanlı oynadılar ve istediklerini elde ettiler.

“Lozan’daki akıl almaz kayıplar ve korkunç tavizler”den dem vurmuşsun. Var mıydı Türkiye’nin başka şansı? Kıytırık Yunanistan’ı, ikmal üslerinden bin km ötede, yabancı ve düşman topraklarda yenmeyi “yedi düvele karşı şanlı zafer” zannedecek kadar saf mısın? Dünya harbinde hezimete uğramışsın, yok olmanın eşiğine gelmişsin, yıllık varidatının on misli savaş borcu altına girmişsin, taviz vermeyip ne halt yiyeceksin? İngiltere’ye savaş mı açacaksın?

Lozan’ın dişe gelir sonuçları nedir, sana söyleyeyim.

1- Türkiye’nin Almanya’ya olan borçları silindi. Batı ülkelerine ve açık piyasaya olan borçları da gayet mülayim bir ödeme takvimine bağlandı. Tarihte bu ülkeye yapılan en büyük kıyaklardan biridir.

2- Türkiye kendisine ekonomik ve stratejik faydası pek şüpheli olan Arabistan yükünden kurtuldu. Anlaşılan İ-T yönetimi daha 1914’te veya en geç 1917’de kendi rızasıyla o noktaya gelmişti. Türkiye’de devlet işlerine vakıf olan kimsenin Arabistan’ın kaybından dolayı üzüldüğüne rastlamadım.

Irak, Suriye ve Arabistan’ı yönetmenin galip devletlere bir faydası olsaydı, işgalden on ila yirmi yıl sonra bırakıp giderler miydi sanıyorsun?

3- Nüfus ağırlığı Rum olduğu halde, İzmir şehri ve Doğu Trakya, stratejik gerekçelerle (İzmir Ege’nin ihraç limanı, Trakya da İstanbul’un savunma mevzii olduğu için) Türkiye’ye bırakıldı. Teşekkür ettik mi?

4- Ermeni konusu kapatıldı, Ermeni vilayetlerinde yaratılmış olan *de facto* durum *de jure* tescil edildi.

5- Wilson Prensipleri çerçevesinde her ulusa bir devlet ilkesi ka-

bul edildiği halde, Kürt illerinin büyük çoğunluğunun Türkiye’de kalması kabul edildi.

Bunların her biri TC açısından kazanımdır. Adamların himmetiyle kuruldu burası.

Velakin Lozan’da attıkları en büyük kazık gözden kaçtı ve kaçmaya devam ediyor.

Türkiye’nin, ekonomisinin kaldıramayacağı büyüklükte bir ordu beslemesine -nazlana nazlana- razı oldular. Böylece yeni devletin ebediyen Batı’ya göbek bağıyla bağlı kalmasını garanti-lediler. Lozan’ın üstünden on yıl geçmeden, 1933’te, TC askeri yardım için İngiltere’nin kapısına dayandı. 1946’da ordusunu donatıp besleyebilmek için ABD’ye teslim oldu. Üstelik kendi ayağına bağladığı bu prangayı, Lozan’da sanki zafer kazanmışasına elde etti.

Okuma notları

18 Nisan 2014

“Alim, kalbini keşfedebilmiş, kalbine bilgi kadar aşkı yerleştirebilmiş, kalbini Rabbiyle tanıştıracak nefsinı tanıyabilmiş, gönlü ile dili, tavrı, edası arasında samimiyet ihdas edebilmiş kişidir.”

Önemli bir söz. İlmin bir bilgi yığını değil, hakikat aşkı olduğunu, bunun da samimiyet, kendini bilme, alçak gönüllülük, riyadan arınma, özgürlük, eleştirelilik, sorgulayıcılık, özeleştiriyeteneği vs. gerektirdiğini söylüyor.

Düzgün Batı eğitimi almış olanlarda nispeten yaygın hasletlerdir. Çağdaş İslam aleminde bu niteliklere sahip çok kişi olmaması neden acaba?

“[Otoriter rejimlerin dümen suyuna giren sanatçılar] Nazilerin işlediği insanlık suçlarına seslerini yükseltmedikleri için eleştiriliyordu. Rus lider Stalin’in amacı ise komünist rejimin propagandasını hem Rusya’da hem de global ölçekte yaptırmak konusunda sanatçılardan yararlanmaktı. Stalin’in iktidarındaki tartışmalı icraatlarını bir kenara koyacak olursak, komünist rejimin sanatçılarla ilişkilerinin Nazilere kıyasla elbette daha meşru bir zeminde yaşandığını söyleyebiliriz.”

Neden “elbette daha meşru”? Biri (genel kabul gören sayılara göre) 6 milyon sivil katletmiş, öbürü 20 milyon. Edep ve medeniyet namına ne varsa ikisi de siyasi amaçlarına kurban etmişler. İlim ve sanat erbabını, ikisi de rejim yalakası yapmaya çalışmış. Ama son mevzuda Hitler sanki daha mülayimdir. Susup siyasete karışmayanlara (Yahudi değilse) pek dokunmamış, Stalin susma hakkı da tanımamış.

Hitler, savaşta yenildi. Stalin, yenilmedi. Daha hâlâ “meşru zemin” vs. diye laf dolaştıranlar olması, ondan olsa gerek.

“Gordon Cullen, 1961’de yayınladığı *The Concise Townscape* kitabında, kentlerin devam eden sekanslar olarak algılandığını vurgulayarak, kullanıcının yollar üzerindeki hareketi ile oluşan bu sekanslara göre çevresini anlamlandırdığını...”

“Devam eden sekanslar”? İngilizceye çevrilince anlaşılıyor, “Continuous sequences” olmalı. *Continuous* burada “ardışık” demek, belli bir sırayla gelen anlamında, eski dilde muttasıl. “Devam eden” Türkçede “sonlanmayan” anlamını taşır, İngilizcesi *ongoing* veya *perpetual* daha ziyade. Osmanlıca *daimi* ya da *mütemadi*.

Cullen eğer Los Angeles yahut Chicagolu ise, söylediği şey makul. Ama nerede olursan ol on adım sonra kuş bakışı şehir manzarası görebildiğin İstanbul’a bu model uyar mı? Hatta New York’un iki boyutlu kartezyen planına uyar mı?

“[Doğu ve Güneydoğu’da 17 il bazında yapılan analizde] BDP’nin oyu, son 4 seçim ortalamasında %29, son yerel seçimde (...) % 35’tir. (...) BDP toplamda Kürt oylarının yarısını alamamıştır.”⁴

Tarhan Erdem gibi titiz yorumcu bu kadar bariz hataya nasıl düşer? Maraş, Antep, Elazığ ve Erzurum’u içeren bir sahada BDP’nin %35’te kalması, Kürt oylarının yarıdan azını aldığını mı gösterir?

Elimde ilçe bazında seçim sonuçları yok, haritadan bakıp sonuca varmaya çalışıyorum. Alevi ve Zaza bölgelerini çıkar, Ahlat, Savur, Aralık, Harran gibi istisnai ilçeleri çıkar, Kürt nüfusu olan ilçelerin %75 ila 80’inde BDP mutlak çoğunluğu elde etmiş görünüyor. Hem bunların epeyce bir kısmında %60-70 gibi anormal oranlarla almıştı yanılıyorsam.

Batıdaki Kürtlerin oyunu almamaları normaldir. Kaybedeceği kesin olan partiye niye oy versinler? Esas ilginç olan gözlem baş-

4. Bu nottan iki hafta önce 31 Mart 2014 yerel yönetim seçimleri yapılmıştı.

ka. 1- Mazgirt dışında Alevistan'da tek ilçe alamamışlar. 2- Zaza bölgesinde tek ilçe alamamışlar. 3- Arap ve Türk unsurlarının egemen olduğu ilçeleri alamamışlar. Esas üzerinde durulması gereken bu.

“[Bayburt’un Baksı köyünde kurduğu müzeye verilen Avrupa Konseyi ödülünü alan Prof. Hüsamettin Koçan] Bazı projelerin vicdanı vardır. Ödülü aldığımda kendi kendime ‘bu vicdan, diğer vicdanlara ulaşabiliyor demek ki’ dedim. Bu ödül, bizim müzenin değil, vicdanın ve samimiyetin ödülüdür.”

Ne güzel demiş! Bir tebrik de bizden. Çıktıktan sonra Baksı köyü ziyareti farz oldu.

*

Kitap notu

Hakan Günday, *Ziyan*. Başarısız bir roman. Askerlik ortamını anlattığı ilk bölümde etkileyici pasajlar var. Ama romanın ana gövdesini oluşturan Ziya Hurşit hikayesi tam bir zavallılık. Övmüşlerdi Günday'ı. Dur bakalım.

Okuma notları

23 Nisan 2014

“Dün gece bir grup arkadaşımınla TÜİK’in malum mutluluk araştırmasını konuşuyoruz. ‘En iyisi buraları bırakıp Sinop’a gidip yerleşmek’ dedim. Madem Türkiye’nin en mutlu insanları Sinop’ta yaşıyor.”⁵

Koskoca medyada matematik bilen bir kişi de mi çıkmaz? Nasıl sazan gibi atlarlar?

İstatistiğin birinci sınıfında öğretirler, örneklem nüfusu ne kadar düşükse, ortalamadan sapma ihtimali o kadar yüksek olur. Üç defa zar atarsan ortalamanın 4’ten yüksek (çok mutlu) ya da 2’den düşük (çok mutsuz) çıkması olasılığı yüksektir. Yüz defa zar atsan, çaresi yok, ortalama 3,5 gelecek. Aynı nedenle, nüfusu büyük olan iller ister istemez Türkiye ortalamasına yakın sonuç verir. Küçük iller ise, manik depresifler gibi, kah bir uçta kah öbür uçta görünür.

Nüfusu bir kişi olan bir ilde “mutlu musunuz” diye sorduğunu düşün. Sonuçta iki ihtimal var, ya yüzde yüz mutluluk ya yüzde yüz mutsuzluk çıkar. Haberciler de bunu haber sanır.

Daniel Kahneman’ın *Thinking Fast and Slow* diye harikulade bir kitabı var, bu tür akıl tutulmalarını irdeleyen. Son yıllarda okuduğum en iyi kitaplardan biriydi, tavsiye ederim. Mesela İsrail Hava Kuvvetleri’nde ödüllendirilen pilotların performansının neden düştüğünü, cezalandırılanların performansının neden

5. 20 Nisan tarihli gazetelerde çıkan habere göre “Türkiye Mutluluk Araştırması”nda Türkiye’nin en düşük nüfuslu illerinden biri olan Sinop birinci çıkmıştı. Kahneman’ın kitabında, ABD’nin en düşük nüfuslu ilçelerinde böbrek kanseri oranının en düşük (ve en yüksek) olmasının sebepleri hakkında yazdıklarını hatırladım.

arttığını ya da zeki erkeklerin neden daha az zeki kadınlarla evlendiğini öğrenirsiniz, ağzınız açık alır.

*

Kitap notu

• *Madam Secretary*, ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'ın anıları, 580 sayfa.

Bu tür biyografiler asla tam dürüst olamaz. Ama olabileceği kadar dürüst, okunası bir kitap. İnandırıcı bir portre çiziyor.

Esas olay, 11 yaşında mülteci olarak geldiği ülkede zirvenin bir altına yükselmesi. Babası Çekoslovakyalı bir entelektüel ve diplomat. Onu idolize etmiş, onun yolundan gitmiş. Başka bir ülkenin entelektüeli ve diplomatı olmuş. Kalbinde hep Çek kalmış. Ama aynı zamanda, su katılmamış Amerikalı. Başka bir ülkede o kadar kusursuz bağdaştıramazdı.

Zbig Brzezinski hocası imiş. Benim de hocamdı. Ondan işitiğim öykü aşağı yukarı aynıydı. Kadir-i mutlak bir dev değil, fırtınalarla dolu bir denizde kıt bilgi ve sınırlı imkanlarla rotayı tutturmaya çalışan olağan insanlar.

• Fernand Braudel, *A History of Civilisations*, ilk 1963'te yazmış. Yüz sayfadan sonra kustum, bıraktım. Pek havalı teorik lafların altında, bomboş bir klişeler yığını. Braudel'in *Mediterranée'sini* 32 yıl önce okumuş, ondan da bir tat alamamıştım. Tarihçi "teori" gösterisine başladı mı oradan hemen kaçınız.

Son altmış yılda Fransa'da okumaya değer bir kitap yazıldı mı, bilen var mı allahaşkına?

Gerçek dünyada peygamberler

24 Nisan 2014

1993'te Teksas'ın Waco kasabasında David Koresh adlı birinin lideri olduğu tarikat kampına FBI baskın düzenlemiş, 70 küsur kişi öldürölmüştü, hatırlar mısınız? *New Yorker*'ın 31 Mart sayısında o olaya ilişkin nefis bir yazı çıktı. (Malcolm Gladwell, *"Sacred and Profane: How not to Negotiate with Believers"*) İçinde felsefe var, din psikolojisi var, polis aptallığı var, trajedi var. Okunur.

David tipik bir peygamber. "Oku!" demiş, Kutsal Kitabı okuyup tartışarak kıyametin sırlarını çözmeye çalışmışlar. Kitapta haber verilen son peygamberin İsa değil kendisi olduğu kanısına varmış. Yaşı küçük çok sayıda eş almış. Müritleri dürüstlüğünü, insancılığını öve öve bitiremiyorlar.

İslam peygamberi bugün yaşasa sonu aşağı yukarı aynı olurdu herhalde. Üstelik soyadı da Koresh, bakar mısınız?

Bıktık mı artık bu memleketten

29 Nisan 2014

Genç bir arkadaş çılgılık gibi bir mektup yazmış, ülkeden artık bıktığını, “Kasımpaşa’dan Asmalımescit’e kese kese gelen kalabalıklardan” korktuğunu, başbakanın içkili lokantalara ve Kadıköy vapurundaki mini eteklilere yönelik vahşi söyleminden iğrendiğini, Yozgat’ın memleketi istila ettiğini anlatmış. Cevap yazdım.

Avam zorbalığından tiksinişsin. Anlıyorum. Ben elli senedir oradayım. Annemle babam 6 Eylül 1955 günü İstiklal Caddesi’nde düğün alışverişinde imişler. Kasımpaşa’dan Asmalımescit’e kese kese gelen kalabalığı ta oradan hatırlıyor olabilirim.

Bugünküler dünkülerden daha mı kötü? Ya da daha mı egemen? 1930’larda “idealist gençlik” diye çıkanlardan, Yunus Nadi’nin *Cumhuriyet*’inden, 1960’larda Kıbrıs Türktür mitingi yapanlardan, Milliyetçi Cephe güruhlarından, Kenan Evren şakşakçılarından daha mı tehlikeliler? Ya da ortaokuldan hatırladığım Atatürk yalakası sadistlerden? Yozgat memleketi yeni mi istila etti sence? Yoksa İş Bankası reklamlarındaki danslı fistanlı 1930’ları gerçek mi zannediyorsun? Tavsiye ederim, 1930’ların, 40’ların, 50’lerin, 60’ların, 70’lerin, 80’lerin gazete koleksiyonlarını tara. Ben sözlük çalışması için yıllardır tarıyorum. Kasımpaşa ve Yozgat hep oradaydı, hep egemendi. Değişen bir şey yok.

Pardon, var. İyiyeye doğru değişim var. Eskisinden daha aşağılık bir ülkede yaşamıyoruz. Epeyce daha rahatız. Sadece beklentilerimiz arttı, o yüzden belki daha fazla batıyor bunlar.

15 yıl önce Beyoğlu’nda kaç tane içkili lokanta vardı sence? Kadıköy vapurundaki mini etek-mini şortlu sayısı artmış mıdır azalmış mıdır? Kemal Paşa’nın daha “modern” ya da özgürlükçü bir şeyleri temsil ettiğini sanmıyorum. Zamanın gerçeklerine göre kıvırmış. Özünde milli ve İslami geleneğin bir başka mezhebinin temsil-

cisidir. İlk hatırladığımda ellerinde Kemal büstleriyle İstanbul Rumlarını denize döküyorlardı, 1964 olmalı. Ben lisedeyken, saçları uzun öğrencilerin kafasını İstiklal Marşı ve Atatürk posterini eşliğinde tıraşıyorlardı. Aynı sınıfsal nefretin diğer adıdır. CHP'nin o geçmişi reddettiğini henüz duymadım.

Kendini biraz daha iyi hissetmek istiyorsan şöyle düşün. Bu ülkede demokratik yoldan iktidarı hedefleyen herkes popüler İslami kültüre kuyruk sallamak zorunda. İki kere iki gibi bir kural bu, matematiksel bir zorunluluk. CHP bunu beceremiyorsa “modern” filan olduğundan değil, aptal olduğundan. Öteki daha iyi beceriyorsa inandığından ya da “onay noktasını oluşturmayı” sevdiğinden değil, daha akıllı olduğundan. Bkz: bakara-makara⁶. Başbakanın o saçmalıkları Egemen Bağış’tan daha fazla ciddiye aldığını sanır mısınız? Ben sanmam. İş yapıyorlar. Elleri başka meşruiyet olmadığından ona isnat etmek zorundalar. Oy alacaksa Yozgat’tan alacak, Erzurum’dan alacak, Diyarbakır’dan alacak. Mecbur öyle oynamaya.

Yalnız oy değil bir de para boyutu var. Petrolü olmayan, sanayii olmayan bir ülke nasıl tutturacak yüzde yedi kalkınmayı? Petrolü olanın parasını alarak. E, Arap’tan para istiyorsan Arap’a hoş görüneceksin. Elin mahkum. Abartalım istersen: Beyoğlu’nda bugün altı bin tane içkili lokanta-kafe arasında tercih yapma lüksüne sahipsen, biraz da bu hükümet Araplara kuyruk sallayıp cilve yapmayı bildiği için sahipsin. Ya, parasız olmuyor işte.

İslam dininin bir cahillik ve nefret ideolojisi olduğunu biliyorum. İlk gençliğimde öyle düşünürdüm, hâlâ öyle düşünürüm. Aileden mirastır ama elli yıllık deneyim ve tefekkür de var üstüne.

90'lara doğru şunu keşfettim. İslam dini özünde kötü olabilir ama birtakım dürüst ve bu dünyada olunabildiği kadar temiz

6. 18 Mart 2014'te internete sızan bir telefon görüşmesinde Erdoğan hükümetinin Avrupa Birliği Bakanı Egemen Bağış “her Cuma bir tane ayet salladığını” belirterek “Google’a gir Kuranda bilmem ne diye search yap hepsi çıkıyor, oradan beğen bir tane salla gitsin” görüşünü ileri sürmekte, “bu bakara iyi makara” sonucuna varmaktaydı.

insanlar, İslam bünyesinde kalarak özgürlüğü, modernliği ve rasyonel bir toplum düzenini tasavvur etmeye çalışıyorlar. Bunların iyi niyetinden, dürüstlüğünden şüphe etmedim, hatta çoğu zaman taş kafalı Kemalcilerden daha dürüst olduklarını düşündüm. Orijinal bir düşünce çabası içindeydiler - bu topraklarda kelaynak kuşundan daha nadir bir vakadır.

Yaptıkları işin mantiken tutarsız olduğunu, çıkmaz yol olduğunu savundum: yüzlerine karşı savundum, dergilerine yazdığım yazılarda savundum. Ama “keşke yanılayım” demedim değil. Alman rasyonalizminin 18. yüzyılda Lutherci Pietizm’den doğduğunu, Amerika’nın en iyi üniversitelerinin Püriten yobazlar tarafından kurulduğunu kendime hatırlattım. Ama “Aa, İslam iyi bir şeymiş, özgürlüklerle bağdaşmış” diye bir cümle çıktığını duyan olmadı ağzımdan. “Mantiken bağdaşmaz, ama Allah’ın mucizesi belli olmaz, iyi yoldasınız, aferin size” dedğim olmuştur belki.

O iyimserliğimin son iki üç yılda yıprandığını itiraf edeyim. 2011 veya 12’den beri, gitgide yaygınlaşan İslami kabullere karşı daha sert bir dille mücadele etmeyi savundum. Özellikle Gezi günlerinde, Abdurrahman Dilipak gibilerinin dili kanlı birer fanatiğe dönüşmesi beni sarstı. Bıçak kemiğe dayandığında öyle davranacaklarını biliyordum, teorik olarak biliyordum, defalarca söylemiştim. Ama gene de sarstı. Kan kokusunu duymak başka bir şey. Evet, o cahillik ve nefret ideolojisiyle mücadele etmek lazım. Üç tane temel gerçeği unutmamak şartıyla. 1) Öteki de aynı yolun yolcusudur. 2) Demokratik siyaset, toplumun gerçeklerine -ve önyargılarına- boyun eğmek zorundadır. 3) Fikriyat boktan da olsa o bünye içinde iyi ve dürüst insanlar olabilir ve vardır. O insanları yok sayamazsın.

Ayrıca Yozgatlılar (ve diğerleri) zannettiğin kadar nefret dolu insanlar değiller. Asmalımescit’tekilere tahmin ettiğinden daha fazla saygıları ve hatta onların yaşam tarzlarına özlemleri vardır. Sen dışlayıp aşağıladıkça öfkeye kapılıyorlardır belki.

Terso

30 Nisan 2014

“Kendini resimlemek anlamında ‘selfie’ diye bir kelime yaygınlaştı. Buna Türkçe bir karşılık üretmeye çalışmalı mı, yoksa olduğu gibi kabul mü etmeli?”

Selfie “kendini resimlemek” değil ki? “Mobil cihazın reverse kamerasını kullanarak kendini veya kendi dahil olduğun bir grubu resimlemek.” Öbür türlü ototoportre olur. Ne olabilirdi? Terso? Aynalı? Ceptengeri? Oto çek? I-ıh, hiçbirisi. Selfie kusursuz. İlk duyulduğu gün oy birliğiyle maçı aldı.

Özçekim? Allah muhafaza, özgül, özgün, özgür, özdek, özge, özdeş, özüt, özet, özezer, özyönetim, özyaşam öyküsü, özdevim, özümseme ve özgülemeden sonra bir tane daha öz’lü türev! Daha çok özgül ağırlığı andırıyor, yerçekimi yasalarıyla ilgili bişey bişey. Ta orta okuldayken nefret ederdim, hocasından da, kitabından da. Daha da değişmedim.

Sorularınıza itinayla cevap verilir - 1

30 Nisan 2014

“Mustafa Kemal’e mi, Muhammed’e mi daha zıtsınız?”

İkisine de değilim. İkisi de büyük adamlar. Büyük maceralara girmişler, yırtıcı bir zeka sergilemişler. Sıradanlığı aşan insanları, sıradan ahlaki yargılarla değerlendirmek kolay değil, doğru da değil.

Her ikisinin ikonudur beni rahatsız eden. Bağnazlığın, sürü ruhunun, cahilliğin, farklı ve yalnız olanı ezme içgüdüsünün vesilesi olarak kullanılmaları.

Adamlar ölmüş gitmiş, arkalarından taş atmak neye yarar? Mak-sat onları değil, müritlerini rahatsız etmek.

“Hocam, Peygamberimizin adının otuzlu yaşlarına dek Kasım olduğu doğru mu?”

Duymamıştım. Kaynak neymiş? Kutsal anlatılarla ilgili bu tür (olumlu veya olumsuz) bir bilgi duyduğunda önce kaynak sor. Sonra, imkanın varsa o kaynağın bu “bilgiyi” hangi amaçla piyasaya sürmüş olabileceğini düşün. Doğruya epey yaklaşırsın.

Muhammed’in tek eseri olan kitabı, ölümünden yaklaşık 60 yıl sonra, kanlı bir polemik ortamında derlenmiş. Yaşamına ilişkin anekdotlar, 90 ila 180 yıl sonra kaleme alınmış. Hakkında, kendisiyle çağdaş olan hiçbir tanıklık yok. Yazılı bir belgede adı ilk kez ölümünden 10 yıl sonra anılıyor. Böyle birinin, eğer yaşamışsa, kariyer-öncesi gençliği hakkında ne bilebiliriz? Nasıl bilebiliriz? Ne kadar bilebiliriz?

“Gençlik ve çocukluk yıllarınızda inançlı olup olmadığınızı merak ediyorum. Çevremdeki çoğu insanın Müslüman olmasının beni toplumdan uzaklaştırdığını hissediyorum. Siz de benzer şeyler yaşadınız mı?”

İlkokul 4. sınıftayken “tanrı” kavramının absürt ve tutarsız bir

düşünce olduğu kanısına vardım. O günden beri de fikrimi değiştirmedim. Annem kendi çapında dindardır ama aydın bir babam ve kültürlü bir aile çevremiz vardı. Sivri dilim bazen eleştirildi ise de başka rahatsızlık yaşamadım.

Yakınlarına şunu anlatmaya çalış. Dedelerinizin inandığı şeylere inanmamak “inançsızlık” değildir. İnanç, adanmışlık, manevi değerlere sadakat, onlarsız da mümkündür. Hatta konformizmin konforundan yoksun olduğu için öylesi daha gerçek ve daha değerlidir.

Birazcık ufuk sahibi iseler sana kulak vereceklerdir. Öbür türlü zaten uğraşmaya değmez. Ninen ise üzme, “sen haklısın” de gönlünü al. Öbürlerini şutla gitsin.

“Kültür unsurlarına (din, dil, gelenek, sanat...) sahip çıkmak, onları koruyup gelecek nesillere iletmek önemli midir?”

İnsanlığın temel değerleriyle bağdaşıyorsa evet, toplumun hayatına zenginlik katar, ortak bir dil sağlar. Yoksa unutmak ve unutturmak evladır. Dedelerin görevi iletmek olsun; fikir önderlerinin sorumluluğu, iletilenleri aklın ve vicdanın terazisinde tartmak olmalı.

“Dine inanmak/bağlanmak zeka gerektirir mi?”

Dindar olmak için 1) ana babanın anlattığı masalları tekrarlayıp sonraki kuşağa aktarmak, 2) onların önemsedığı birtakım törensel davranışları sürdürmek, 3) onların bazı toplumlara ve cemaatlere ilişkin önyargılarını paylaşmak yetiyor sanırım. Bunlar için asgariden öte bir zeka gerekmez.

Elbette dindar olan zeki insanlar da var. Bunlar hayatta önlerine çıkan yeni olguları, yeni ahlaki ikilemleri, anne babalarından miras kalan zihinsel çerçeve içinde anlamlandırmaya çalışan insanlardır. Eskiden, daha iyi modeller yokken veya yeterince bi-

linmiyorken, değerli fikirler üretebilmişlerdir. O çağın mütevazı paradigmaları çerçevesinde insanoğlunun dünyayı ve kendini kavrama çabasına katkıda bulunabilmişlerdir.

Bugün ise -gerek bilimsel gerek ahlaki sahada- alternatifler o kadar zengin ve o kadar üstündür ki, zeki insanların hâlâ eski çağların ilkel paradigmaları çerçevesinde dünya görüşü üretmeye çalışmasını, en iyi yorumla, ana babalarına yönelik abartılı bir sadakate yormaktan başka ihtimal düşünemiyorum.

İnternet çağında güvercinle mesaj göndermek hoş bir hobi olabilir. Ben şahsen öyle egzantrikleri takdir ederim. Ama kalkıp da bunun tek veya en doğru iletişim yöntemi olduğunu iddia ederlerse, o zaman zekalarından, ya da daha kötüsü, dürüstlüklerinden şüphe etmekten başka çare kalmaz.

Neden sosyalist değilsin arkadaş?

1 Mayıs 2014

Ne diyor adam? “Sen Türk’sün. Seçkin bir ırkın mensubusun. Dünyaya bedelsin. Kahramanlık destanları yazan bir milletin evladısın. Titre ve büyüklüğünü keşfet.”

Öbürü ne diyor? “Sen Müslümansın. Allah’ın kainata bahşettiği en büyük şerefle müşerrefsin. Diğer herkes cehennemde cayırcayırcayır yanarken sen onurlandırılacaksın. Kendini bil ve şükret.”

Sosyalist ne diyor? “Sen işçisin, ezilmişsin, garibansın. Sokağa çık bağır. İşe yaramaz, ama belki yarar.” Neden seçimlerde %0,3 alıyorlar ve ebediyen öyle alacaklar, yeterince açık, değil mi?

*

Kim o binde üçü verenler, onu düşün. 1. Kendini dünyalara üstün gören müzmin üniversite öğrencisi. 2. Yeteneğiyle başarısız orantısız müzmin loser. 3. Ülkenin en seçkin ailelerinin, kültür seviyesi arttıkça toplumsal etkinliği azalmış evlatları.

Kalplerindeki baskın duygunun elit küskünlüğü olduğunu halk anlamaz mı sanıyorsun? “Fakir halkı” yüceltir görünürken aslında aşağıladığını bilmez mi?

Belki de “Türk” (veya “Kürt”) ve “Müslüman” etiketleriyle tatmin olamayacak kadar mağrurdur, daha iyisine layık olduğuna inanıyordur, küskünlüğü ondan. Haksız demedim, loser dedim.

*

Binde üç barajını aşmanın bilinen tek yöntemi var. Onlar da bir kimlik ve kahramanlık öyküsü anlatacak. Bu sefer “tarihe destanlar yazmış bir ırkın evladısın” değil, çok daha mütevazı. “1919-1922 Yunan Harbi’nde destan yazmış bir ulusun evladısın.” Yedi düvele meydan okudun. Mazlum milletlere örnek oldun. Emperyalistleri denize döktün. Hatırla ve yeniden atıl Milli Mücadele’ye!

Bulabildikleri tek çıkış yolu budur. Binde üçlerden yüzde yirmilere çıkmalarına yardım eder belki ama ötesine yetmez. Kül Tigin'den Fatih Sultan Mehmet'lere ve Viyana kapılarına uzanan bir zafer anlatısının yanında, tarihte bir defacık, üstelik gariban Rum ve Ermeni komşunu katledip malını yağmalamakla kazandığın bir zaferin ne hükmü olur ki?

Türk sosyalizminin, sonradan “ulusalcılık” adı verilen, bildiğimiz babadan kalma gavur düşmanlığına mahkum olduğunu, ben 1979 dolayında fark ettim. O zamandan beri de, Allah'a bin şükür, Türk soluyla ve sosyalizmiyle işim olmaz.

Dergilerden özetler

2 Mayıs 2014

Bin yıldan beri *Time* ve *Newsweek*'e bakmamıştım, *Economist*'e de kaç senedir uğramadım. Cansın S... sağ olsun, son sayılarını göndermiş. Dünyadan haberim oldu.

Time hiç değişmemiş: çatal dilli ve riyakar, bir tür Amerikan *Hürriyet*'i. Yeni *Newsweek* de güven vermedi. Haber üretmek için yırtınmışlar, riskli sulara girmişler. *Economist* en ağır başlısı, onun da kendini beğenmişliği rahatsız edici - *smug self-satisfaction* nasıl denirdi?

New Yorker varken bunlar okunmaz, ı-ıh. Caanım *New Yorker*: her sayısı bir inci. Teksas'ta öldürülen peygamberle ilgili yazıyı geçenlerde söyledim. Önceki sayıda, okul basıp otuz kişiyi öldüren çocuğun ana babasıyla görüşmüşler. Ama öyle bizdeki gibi "bu konuda ne düşünüyorsun" röportajı değil. Bir seneye yakın peşlerini bırakmamış, tüm geçmişlerini deşmiş; çocuğun arkadaşlarını, doktorunu konuşturmuş. Kavranamaz bir olayı kavramaya çalışmış.

24 Mart sayısında, techno müziğin Berlin kulüplerinde doğumu ve evrimine ilişkin bir çalışma: dört dörtlük tarih yazımı. Önceki sayıda: Çin'de resmi kurumların dışında yeni tip eğitim kurumları kurma öyküleri. Eşcinsel evlilik hakkı için otuz sene mücadele edip zaferi göremeden ölen kadının sevgilisinin anıları. İnternet fenomeni Horse-ebooks'un kurucularının öyküsü. Moğolistan'da kaçak fosil ticaretinin arka planı. Her biri onar yirmişer sayfa klas yazı.

Geçen sene bir tane vardı, Minnesota mı ne öyle bir yerde yeni bir elma ırkının geliştirilip piyasaya sürülmesinin öyküsü. Valla hi hayatta okuduğum en ilginç on makaleye girer.

*

2012 yılında dünyada 437 bin cinayet işlenmiş. Bu, *Economist*'ten. Öldürülenlerin dörtte üçü erkek. Bakalım “Erkek cinayetlerine son” diye ne zaman pankart açacaklar? En yüksek kadın cinayeti oranları Japonya ve Kore’de, %50’nin üstünde. Kültür mü, yoksa sosyal eşitliğin artmasıyla mı ilgili, belli değil.

Orta yaş üzeri insanların cinayete kurban gitme oranında en yüksek Batı Avrupa. Yaşlı nüfusun fazlalığından mı? Centilmenliğin ölümü mü? Yoksa çatışma kültürünün azalması mıdır sebep? Malum, çatışma ve cinsel hırs önde gelen cinayet nedenleri, daha çok gençleri etkileyen faktörler.

*

Başkanlık sistemi ABD dışında illa diktatörlüğe götürür diye, bizdeki köşe ağalarında sarsılmaz bir inanç var. Hangi örneklemeye, hangi argümana dayanıyor bilmiyorum.

Bütün dünyada başkanlık sistemine doğru bir gidiş var. Daha şeffaf, parti oligarşilerinin gücünü azaltıcı, sistem dışı seslerin ortaya çıkışını teşvik edici, iki bloklu sistemlerin oluşmasına yardımcı olduğu için daha istikrarlı bir sistem.

Bütün Latin Amerika ülkelerinde var. Bizdeki Latin Amerika imajı 1960’lardan kalma olduğu için burun kıvrırırlar ama bak Brezilya’ya, Arjantin’e, Şili’ye, Uruguay’a, demokrasi ve özgürlükler açısından bizi geçerler. Otuz senedir de askeri darbe görmediler. Meksika’nın problemleri başka ama demokrasinin kurumsallaşması açısından Türkiye’den geri olduğunu sanmıyorum.

Güney Afrika Cumhuriyeti, dünyanın en zor siyasi dönüşümlerinden birini nispeten hasarsız atlatabildi: başkanlık.

Endonezya’da demokrasi 1980’lerden beri düzgün yürüyor: başkanlık. 190 milyon seçmeni olan ve ekonomisi on yıldır %7 büyüyen Nijerya’da da başkanlık sisteminden memnunmuşlar diye okudum.

Ermenistan, Gürcistan, Ukrayna pek demokrasi sayılmazlar ama

başkanlık sisteminden zarar gördüklerine dair bir belirti yok. Bir tek Rusya ile Mısır'da başkanlar Tayyip'leşme eğilimi gösterdiler. Mısır'daki cezasını buldu, Rusya henüz maçı götürüyor.

“Bütün dünyada diktatörlükle eş anlamlıdır” diye ahkam kesmeden önce bir iki gazete dergi okusalar ya?⁷

7. [2019 notu.] Başkanlık sisteminin parlamenter sistemden daha iyi olduğunu her zaman savundum; hâlâ da savunurum. Doğal olarak her insan yapısı dejenere edilebilir, kötüye kullanılabilir; bizde de R. Tayyip Erdoğan'ın elinde öyle oldu. Fakat henüz durumun, kemikleşmiş siyasi parti oligarşileri elinde soytarıya dönmüş eski parlamenter rejimden daha kötü olduğuna dair bir belirti yok.

Akademi inşa edeceklere ögütler

4 Mayıs 2014

Viyana'da doktora yapan Murat Tuğrul, "Akademi mimarisinde önemli olan hususlar nelerdir sence? Bir mimar neye dikkat etmeli? Matematik Köyü özelinde şunu şöyle yapsaydık iyi olurdu dediğin neler var?" diye sormuş. Hayallerimi şöyle paylaştım:

Liseye Robert Kolej, üniversiteye Yale'e gittim. Hayalimdeki ideal lise ve üniversite kampüsü tesadüfe bak, (!) onlara çok benziyor. Yale'den daha güzel bir tek Oxford ve Cambridge var. Peki, I hate to admit it, Harvard da daha güzel sanırım. Princeton ve Stanford da harika; oğlumun gittiği St. Andrews'a da bayıldım. İşte model!

Sanırım şöyle kavramlaştırabilirim. 1- Güzel olmalı, 2- sevimli olmalı, 3- unutulmaz olmalı, 4- tükenmez olmalı. Ayrıca, 5- şehre hem yakın hem uzak olmalı, 6- içinde saklanacak ormanları olmalı, 7- mimarisi tutarsız olmalı.

Bir kere, güzel. Üniversitenin asıl işlevi insanın ruhunu yüksek bir yerlere çekmek olmalı - hatta neredeyse ulaşılamayacak kadar yüksek, bir yükseklik özlemi veya ideali. Sıradan mimari ile olmaz. Sıradan mimari insanın ruhunu öldürür. Adileştirir. Günlük hayatın sıradanlığını norm ve hapishane haline getirir. O halde, akademi mimarının temel ilkesi, pragmatizmin tuzağından kendini korumak olmalı. Her detay güzel olmalı. Her detay uçuk ve cömert olmalı. Hiçbir şey ucuz olduğu için ya da "şimdilik işimizi gördüğü için" ya da "herkes böyle yapıyor" diye yapılmamalı. Her yerde -avlularda, pencerelerde, kafeteryada, çamaşırhanede, dolaplarda...- kıvılcımlar olmalı, "vay" dedirten şeyler olmalı, kusursuz oranlar gözetilmeli.

Klasik mimarinin normları, bir şekilde "mutlak, transcendent"

bir güzellik olduğu hayalini beslediği için bana cazip geliyor. Prensip olarak modern veya büsbütün yeni bir Şey de olabilir; ama sanki modernde bir bitmemiŐlik var. Sanki mutlak bir Güzellik'ten ziyade keyfi bir kaprisin peşinde gidiyormuş hissi veriyor.

Deha yepyeni bir Şeyden de Güzellik ıkarabilir. Deha yoksa, klasiğe sadık kalmak daha kolay.

İkincisi, sevimli. Akademi insani ve davetkar olmalı. "Burası benim evim, hayatımı burada geçirebilirim" duygusunu beslemeli. Klasik Anglo-Amerikan  niversite mimarisinin baŐarısı oradadır: aynı anda hem nefes kesici derecede güzel hem de insan-cıl, sempatik, rahat, girintili çıkıntılı, labirentimsi, asimetrik. Modern anıtsal mimarinin hemen tüm örnekleri bana boğucu, ürkütücü geliyor. Cam ve elik minimalizmi, dev boyutlu çıplak yüzeyler, insanın ruhunu ezen Şeyler. Totaliter bir anlayışın temsilcisi. Daha önemlisi, bilimi, benim abalarımın eseri değil, yabancı ve mutlak bir veri olarak hissettiren anlayışın temsilcisi.

Kural: Hiçbir duvar tam düz olmamalı. Hiçbir motif sonsuza dek monotonlukla tekrarlanmamalı. Her kuralın istisnası olmalı. Tüm yapısal unsurlar, insan bedeninin oranlarını ve ölçülerini esas almalı. Pencereleler insan bedenini erevelemeli. Duvarlarda el, göz ve omuz hizasında ayraçlar veya aksanlar olmalı. Adolf Loos⁸ ne demişse, tersi doğrudur.

 , unutulmaz. Bu galiba birinci maddenin tekrarı. Sıradanlık  ld r r. Hayatının en belirleyici birkaç yılını geireceğin yerin, hayatın boyunca unutamayacağın, seni başka ufuklara taşıyan, ruhunda pencereler açan bir yer olması lazım. Büyüdüğünü sana hissettirmesi lazım.

Dört, tükenmez. En az dört sene orada yaşayacaksın. Sıkılma-

8. Avusturyalı mimar (1870-1933). Mimaride Modernizmin  nc lerindendir. "Sevimliliğe" düşman olduğu ve "süsleme cinayettir" dediği söylenir.

man lazım. Dört sene boyunca daha keşfedeceğin sırlarının olması lazım. Sevgilinle kaçacağın, bunalınca saklanacağın, yeni gelen çömezlerden gizli tutacağın yerleri olması lazım. Bu yüzden monotonluktan, motif tekrarıdan kaçmak gerekiyor. Yale'deki büyük kütüphanenin asansörle çıkılamayan gizli bir katı ve hiçbir yerden görünmeyen gizli bir avlusu vardı. Bilim ruhunun timsalidir bence: her şeyi bildiğini zannederken, karşına bilmediğin yeni odalar çıkar.

Tabii asimetrinin anlamlı olması için, bir simetri çerçevesine oturması lazım. Kaos monotondur. Kuralı koyup bozma oyunudur asıl keyifli olan ve tükenmez çeşitlilik sağlayan.

Şehre hem uzak hem yakın olmak mühim. Sıkıldığında kaçabilecek kadar yakın, ayrı ve ayrıcalıklı bir dünyada yaşadığını hissetmene izin verecek kadar uzak. Princeton mesela çok uzaktır. Columbia ise aşırı yakın. İdeali Harvard sanırım, yahut Stanford.

Orman şart. Akademi yorar. Parlak ışıklar altında yaşarsın. Kaçabilmen lazım. Heidelberg'in ormanı bir şaheser, ama Cambridge de geri kalmaz sanırım. Yale'inki çok uzaktı, Harvard'ın hiç yok. Ama onun da nehri var.

Mimari tutarsızlık, dördüncü maddenin devamı. Sürprizlerle dolu olmalı, sıkılmana fırsat vermemeli. Monoton olmamalı. Eğer üniversite eski ise, zaman içinde o tutarsızlık kendiliğinden gelişecektir, ayrıca çaba göstermene gerek yok. Yeni yer kuruyorsan, tutarsızlığı suni olarak yaratmaktan başka çaren yok. Genel ilke: her üç veya beş adımda bir, senden beklenenin tersini yap. Hem eğlenirsin hem yaptığın binada yaşayacak olanların sıkıntıdan ölmemesini sağlarsın. Sevaptır. İyi gelir.

Sorularınıza itinayla cevap verilir -2

9 Mayıs 2014

“Atatürk ve Muhammed ilginden şu sonucu çıkarmak mümkün mü? Tarihi agency belirler fikri senin için belirleyici. Büyük adamların, dahilerin rolü ne kadar sence tarihte?”

İki ayrı soru bunlar. Tarihi agency belirler şüphesiz, aşık bir gerçek. Birileri bir şeyler yapmasa tarihte hiçbir şey olmazdı. Ama o şeyleri yapanlar illa “büyük adam” ve dahiler değil. Onların rolü genellikle küçüktür. Çoğu zaman sıradan insanların korkuları, ön yargıları, moda uyma güdülerini yön verir olaylara. “Büyük adamlar” nadiren belirir; genellikle diğerlerinin almaya cesaret edemeyeceği riskleri alırlar, akıllarına gelmeyecek yolları önerirler. Ama onlarsız da pekala yürür hayat.

“Mesih sendromu var mı sende? 7. yüzyılda yaşasan peygamberlik iddia eder miydin?”

Yeterince ciddi değilim. Kendi vahyine gülen peygamberi kim ne yapsın?

“Erdoğan ‘gel Sevan çok yattın içerde, şimdi gel bana kurum-yasa dizayn et’ dese yapacağın ilk beş hamle ne olurdu?”

1. Güçlü başkanlık sistemi önerirdim. Ciddi reformlar gerçekleştirilmesinin ilk şartıdır.
2. Dar bölge sistemini bir daha düşün derdim. Türk demokrasisinin CHP illetinden - ve dolayısıyla sağın ebedi iktidarından - kurtarmanın tek yoludur.
3. Devlet memuru sayısını radikal olarak azaltacak Personel Kanunu reformu taslağını eline tutuştururdum. Memur maaşlarını özel sektöre eşdeğer seviyeye yükseltip, geri kalan işleri özel sektör koşullarında çalışacak sözleşmeli personele devrederdim.
4. Milli Eğitim’e İngilizce konuşan kırk bin yabancı öğretmen

alma yetkisi verirdim. Ülke tarihinin en büyük devrimi olur.

5. Girişimci sermayesini teşvik edecek önlemler üzerinde çalışırdım.

Ahkam kesmek kolay tabii. Fikirden ucuz ne var? İktidar ise, hayal kurmaktan ziyade, varolan güç dengelerini idare etmek ile ilgili bir meslek. Memlekette kafası çalışan herkesin, aşağı yukarı bunları düşündüğünden eminim. Yapamıyorlarsa elbet bir sebebi vardır.

İktidarda olsam, entel danışmanlara gıcık kapardım.

“Türkiye’nin gelecek 20 sene sonraki eliti ve idarecileri nasıl bir background ortalamasından gelecek? Anadolu Fen Lisesi mi, Robert Kolej mi?”

Bugünkü gibi kalırsa eliti Robert’ten, idarecileri Anadolu liselelerinden gelir. Ya da belki Anadolu İmam Hatip Fen liselerinden. Bugünün çıkmazı da o değil mi biraz?

“Cultural Relativism sence çok kötü bir şey değil mi?”

Cultural illiteracy⁹ kadar kötü bir şey. Körlükle omurgasızlık arasında orta bir yol yok mu?

İkisinin ortak temeli ahlaki/felsefi değerlerin erozyonudur ben-
ce. Akılcı ve eleştirel bir duruşun yoksa, YA sorgulamadan kabul edilen geleneğin beyinsiz tutuculuğuna düşeceksin, Utoya adasında çocukları katledeceksin¹⁰ veya Erzurum’da oruç yiyenleri linç edeceksin, YA DA her gelene eyvallah deyip, elalemin beyinsiz tutuculuğunun avukatı olacaksın.

Modernizm kördü belki. Postmodernizm omurgasızlıktır. Sonunda körlere teslim olmaktan başka sonuç vermez.

“Amerika’da okul basıp tüm sınıf arkadaşlarını öldüren sni-

9. Kültürel kara cahillik.

10. Jan Breivik adlı bir sağcı fanatik 22 Temmuz 2011’de Norveç’in Utoya adasında kültürel relativizmi teşvik etmekle suçladığı 77 genci öldürmüştü.

per ile El Kaideci olup Suriye’de kafa kesenler aslında aynı şey değil mi? Biri bunu yaparken Allahuekber diyor diye siyasi mi oluyor?”

Temel motivasyon aynı muhtemelen. Ama ama iki fark var. Amerika’daki marjinal, Suriye’deki ülkeyi ve dünyayı ateşe sürükleme potansiyeline sahip. İlkinin (bildiğim kadarıyla) savunulabilir bir teorisi yok, ikincisinin dini rezonansa sahip bir ideolojisi var, o yüzden bulaşıcı bir hastalık. Dünyanın selameti için o hastalığın kontrol altına alınması lazım. İlaçla olursa ilaçla, yoksa ameliyatla.

Komedi ve diyalektik

12 Mayıs 2014

“Tarih yinelenir [demiş Marx]; ilkinde trajedi, ikincisinde komedi olarak. (...) Tayyip Erdoğan’ın Davos’taki çıkışı bir trajedi sahnesi idiyse, Danıştay toplantısı kesinlikle bir komedi sahnesi idi.”¹¹ (Cengiz Çandar, *Radikal*, 11 Mayıs)

Ben ise tam tersini düşünüyorum. Asıl komedi Davos’taki “van minüt” çıkışıydı. Kapasiteyle oransız bir böbürlenme anıydı, fars niteliğindeki her güldürünün vazgeçilmez sahnesidir. İçerideki klişeci esnafı ile Arap “sokağının” gazcılar dışında bütün dünya böyle gördü. Güldü. İngilizcesinin pejmürdeliği de komediye bir Sasha Baron Cohen tuşesi ekledi sanki.

Dünkü Danıştay hadisesi bana daha trajik geliyor. “Büyük adam” olma hırsına -ve kısmen kapasitesine- sahip bir adamın, psikolojik sınırlarına yenik düşmesini izledik; bir süredir izliyoruz.

Sahte gülüşlü bir adam bir saat boyunca önündeki kağıttan boş laf salatası okusa ben de patlardım gerçi. Ama ben başbakan değilim ki?

“Herakleitos’un ‘aynı nehirde iki kez yıkanılmaz’ sözü, diyalektik düşüncenin amentüsü sayılır.” (Aynı yazı)

Diyalektik ne demek bilen var mı? Ben bildiğimi sanırdım: Yazılı basında çıkan ilk üç makalem Hegel diyalektiğinin incelikleri üzerinedir, sene 1977-1978, *Birikim* Dergisi. Sonradan gitgide şüpheye düştüm.

Aristoteles mantığında diyalektiğin ne demek olduğunu tabii bi-

11. Danıştay’ın düzenlediği bir toplantıda Barolar Birliği başkanı Metin Feyzioğlu’nun eleştirel konuşması üzerine başbakan kenar mahalle kabadaylarına yakışan bir tepki göstererek salonu terk etmişti.

liyorum; Hegel'i de az buçuk tanırım. Lakin Marksist söylemde diyalektik tabirinin, "bir önce söylediğimle bir sonra söylediğimin birbirini tutmasına gerek yok, hoca ne derse o, soru sorma" demekten başka bir anlamı var mı?

Buyurun bir İslami diyalektik örneği, aynı kafa: "Peygamberimiz 'oku' dedi. Kitap okumak iyidir. Peygamberimiz ümmi idi. İncil ve Tevrat Allah'ın kelimidir. İncil ve Tevrat tahrif edilmiştir, hiçbir sözüne güven olmaz. Ehl-i Kitap kafır değildir. Allah'ın kelimasını tahrif edenler kafırdır."

Herakleitos'un neyi kastettiğinden emin olamıyoruz. Çünkü Herakleitos'un metni elimizde yok, başkalarının aktardığı kırıntı cümleleri var. Mamefih aynı nehirde iki kez yıkanılmayacağı ifadesinin diyalektikle herhangi bir alakası olmadığı açık. İyonya filozoflarının temel problemi olan madde/biçim ikiliğine dair bir gözlemdir. "Nehir" bir ideadır, maddi bir gerçekliğe indirgenemez diyor, mealen.

*

Okuma ve izleme notları

18 Mayıs 2014

- David Lodge, *A Man of Parts*, H. G. Wells'in romanlaştırılmış biyografisi (Vintage, 2011). Lodge son devir İngiliz romancılarının en iyilerindendir. Ufacık bir akademik ve profesyonel dünyanın insanlarını, mıy mıy kişisel ve cinsel ilişkilerini anlatır. Biraz sıkıcıdır ama gözü keskindir. Bu okuduğum dördüncü kitabı.

Wells ise İngiliz modernizminin büyük peygamberi; romancı, sosyalist, işçi ve kadın hakları önderi, sosyal güvenlik politikalarının fikir babası, bilim kurgu türünün mucidi. Sanırım Lodge, *larger than life* bir karakteri, gerçek bir kahramanı yazmak istemiş. Sonuçta onun, başta kadın işleri, sosyal ilişkiler ağı içinde tıkanıp tükenmesini anlatmış. 1890'larda büyük idealizmle başlayıp 1970-80'lerde tükenen sosyal devlet tahayyülünün otopsisi bir yerde.

- Peşinden Adalet Ağaoğlu'nun son romanı, *Dert Dinleme Uzmanı* (Everest, 2014). Gazetelerde o kadar övgüsü çıktı ki "acıba" deyip getirttim. Yarısında kusup bıraktım. Kadın Türkçe cümle kurmayı bilmiyor, inandırıcı bir hikaye kurmaktan aciz; karakterler klişe bile değil, karton. Çiğnenip posası çıkmamış cinsten tek bir özgün fikir yok. Hepsini okusan, tutup tutacağı bir buçuk saat. Elaleminki elli altmış saat kafanı meşgul ediyor, bitirdikten sonra da geriye bir şeyler kalıyor. İnan bana, zavallı bir ülkede yaşıyoruz.

- CNBCE'de İspanyol filmi, *Camino*. Kahredici. Dini taassubun mikro düzeydeki kaynaklarına ve etkilerine dair. Camino kızın adı, "yol" ya da "tarik" demek. Teşkilat ise Opus Dei, İspanya'nın Gülen cemaati bir bakıma. (Türkçe altyazıda "eser" diye çevirmişler, bir bok anlaşılmıyor.)

- *Hemingway ve Gellhorn* filmini (2012) beğenmedim, yarısını da kapattım. Hemingway'in sadece yaptıklarıyla söylediklerini alsan, elinde içip içip ukalaca laflar eden ayyaş bir hıyar kalır. İnandırıcı olması için bambaşka bir kişisel karizma lazım, gözlerinin içinin gülmesi lazım. Clive Owen onu verememiş, kazık gibi durmuş.

Hemingway'in intiharının sebebi mutsuzlukla açıklanamaz ben-
ce. Kendini ve iktidarını kanıtlama -sıradan insanlardan farklı
olma- derdi vardı ve sanırım intiharı, iktidarın en aşırı kanıtı ola-
rak gördü ya da öyle göstermek istedi. "İradem o kadar güçlü ki
kendi hayatıma da ben son veririm" gibi bir şey. Aslında bütün
hayatı reklam ve intiharı da reklamın uç noktası. Öldüğünde
Time dergisine kapak olmanın en garantili yolu.

Betonarme notları

19 Mayıs 2014

Ali Nesin'e yazdığım bir not. O sırada Matematik Köyü'nde betonarme iskelet üzerine giydirilmiş büyükçe bir "han" binası yapıyorduk. Fikir benimdi gerçi, ama sonradan yanlış olduğuna hükmettim.

Betonarme sadece bir teknik değil, estetik bir tercihtir. Tasarımı belirliyor ve sınırlıyor. Betonarmeye rağmen orijinal bir tasarım yapabilirim diye düşünüyorsun (Frank Lloyd Wright sendromu). Ama betonarme seni ister istemez uzman uygulayıcının uzmanlığına ve onun alışkanlıklarına mahkum ediyor. Sonunda Betoncu Mustafa'nın dediği oluyor. İşin başında hayalperest ve inatçı biri olmayınca da, el mahkum, ancak piyasa ortalamasını tutturuyorsun. Uzun vadede de ister istemez böyle olacak. O yüzden, *mea culpa* deyip, kesin ve dogmatik bir karar almak lazım. Bundan böyle Matematik Köyü'nde asla ve katiyen betonarme inşaat yapılmayacak, betonarme kolon çıkılmayacak, betonarme tabliye (döşeme) yapılmayacak, betonarme istinat duvarı inşa edilmeyecek. Nokta. İstisnası olmaması lazım. Yoksa, Nasrettin Hoca'nın karpuzu misali, bir istisna, iki istisna derken vasatın tercihleri yavaş yavaş egemen olur.

Bir tek istisnaya razı olurum: betonarme temele izin olsun. Bunu sadece güvenlik kaygıları açısından söylüyorum. Bir de, oranın zemini (Şirince'nin aksine) killi ve çürük olduğu için büyük yapılarda geleneksel tekniğin sonuçlarına güvenemediğimden. Temeller haricinde demirli beton yasak diyeceğiz, konu kapanacak. En kötü müteahhidi bile getirsen, yığma taş binada çok fazla yanlış yapamaz. Yanlış da olsa sevimli görünür.

CHP nasıl gider?

20 Mayıs 2014

“Türkiye’nin en temel ve en acil siyasi problemi CHP’dir” derken, hayır, CHP’nin ideolojisini yahut duruşunu beğenmediğimden ya da beyaz Türklere gıcık kaptığımdan öyle demiyorum. Onlar da yok değil gerçi, ama 32 senedir bu görüşte ısrar etmemin esas nedeni onlar değil, başka bir şey. CHP’nin getto partisi olması ve görünür gelecekte öyle kalacak olması.

Bu parti ve türevlerinin oyu, istisna olan 1977’yi ayrı tutarsan, 1960’tan beri yüzde 33 ile yüzde 21 arasında oynamış. 1983’ten bu yana uzun vadeli eğilim düşüş yönünde. Eğilimin tersine döneneğine ilişkin bir belirti yok. On yıl önce de yoktu, yirmi yıl önce de yoktu. Bu ne demek?

1. Sağ hegemonyadan rahatsız olan seçmen, demokrasiden umudunu kesmek zorunda demek. “Devrimcilik”, askercilik, “Atam gel bizi kurtar”cılık, Gezi’cilik, “Satayım memleketi, Kanada’ya göçeyim” cilik arasında yalpalamaları ondandır.

2. Ebedi iktidara mahkum olan sağın güç sarhoşluğuna düşmesi, “rakibim yok istediğim gibi at koştururum” hezeyanına kapılması demek.

3. Üçüncüsü pek üzerinde durulmamış bir mevzu. Obezleşen sağın, radikal marj partileri üretmesi demek. Bkz: MNP-MSP, MHP, BBP, Saadet vs.

Sağ iktidar soldan değil kendi sağından sürekli tehdit hissederse ne olur? Basit, retoriğini sağa göre ayarlamaya mecbur olur. Ortadan ve soldan seçmen avlamak yerine kendi yumuşak karnını oluşturan aşırı sağ seçmene göre pozisyon almak zorunda kalır. Demirel’in de, Özal’ın da, Erdoğan’ın da trajedisi oradadır. Üçü de aslında pekala akli başında, modern kafalı adamlar iken saçma sapan bir “vatan, millet, düşman, peygamber” edebiyatına

meyletmelerinin sebebi budur. Memleketin ruhunu kurutan facialardandır.

Aşağı yukarı 1982'den beri kafam bu konuda net. "Türk demok-rasisi nasıl düze çıkar" sorusunu, "CHP nasıl ıslah ve/veya tasfiye edilir" sorusundan ayrı düşünemiyorum.

Efendim parti reformu yapılsın, lider değişsin, anket yapılsın, yeni sol parti kurulsun, halka inilsin, başörtülülere kapı açılsın... bunları geçin bir kalem. Benim ilkokulda olduğum 1960'lardan beri bunlar tartışılır. (Bir Kasım Gülek vardı, hatırlar mısınız?) Bir şey çıkmaz. Elli küsur yılda tek ciddi çıkış denemesi 1974-77'deki Ecevit popülizmi idi, o da fiyaskoyla sonuçlandı.

Benim görebildiğim tek bir çözüm var, o da başkanlık sistemi ve bence onun mütemmim cüzü olan dar bölge sistemidir. İki-sinin de özü, tüm siyasi aktörleri "yüzde 50+1 veya hiç" ikile-mine mahkum etmeleridir. İkinciliğin ödülünü sıfırlamalarıdır. Şok tedavisidir. Gettolara sıkışmış partilerin yüreğine "ya seçim kazanırsınız ya ölürüz" ateşini düşürme yöntemidir. Ani etkilidir.

*

Yazının devamında başkanlık sisteminin işleyişi ve faydaları üze-rinde durmuşum. 2019'dan bakıldığında çok acıklı duruyor söyle-diklerim. 2029'dan bakıldığında nasıl durur, yaşayan görececek.

Kahraman ırkıma bir gül

23 Mayıs 2014

*Radikal gazetesinde Murat Yetkin'in alışlagelmiş ulusalcı tezleri
tekrarladığı 19 Mayıs yazısı üzerine.¹²*

**“Haçin kaymakamı iken Fransız işgaline karşı Adana cephe-
sinde direnişe katılan Saim Bey’in adı kurtuluştan sonra o
ilçeye verildi: Saimbeyli oldu.”**

[Demiş Murat Yetkin.] Haçin nüfusunun tamamına yakını 1909’a kadar Ermeni idi. 1909 Nisanında Adana valiliğinin teşvikiyle örgütlenen ve silahlanan çetelerce kasaba yakılıp yağmalandı, nüfusunun büyük bölümü öldürüldü. Sağ kalanlar 1915’te Suriye çölüne sürüldü. Onlardan hayatta kalabilenler, 1919’da Fransız ordusunun koruması altında yurtlarına dönüp evlerine, tarlalarına sahip çıkmaya çalıştılar. Bu esnada Kozan ve Kayseri-Sarız’dan gelen birtakım Türkmen mütegalibesi, İttihat ve Terakki örgütünün desteğiyle Ermeni mallarını sahiplenmişti. Geri dönen Ermenileri kasabaya sokmadılar; birkaç kişiyi pusu kurarak öldürdüler. Fransızlar çekip gitti. Ankara’daki Türk yönetimi resmen işe karışmazken, kaymakam Saim Bey el altından çetecileri destekledi ve silah temin etti.

**“Bugünkü ismi Ağrı olan Karakilise’de Kulplu Şamil Bey son
bir umut, kendi hükümetini ilan edip Kazım Paşa yetişene
kadar işgale direndi.”**

Karakilise kasabası 1828 büyük göçünden sonra Osmanlı ülkesinde kalan bir grup Ermeni mülteci tarafından, karayolu üzerinde bir alışveriş noktası olarak kurulmuştu. 1878’de Rus yönetimine girdi, kırk yıl öyle kaldı. 1918 ilkbaharında Türk ordusu

12. Müteveffa *Radikal* gazetesinde.

tarafından ele geçirildi ve etnik temizlik uygulandı. Mütakere-den sonra İngilizlerin müdahalesi üzerine Türk ordusu savaştan önceki sınırlara çekildi. Bu esnada Rusya çökmüş ve yerine Er-menistan Cumhuriyeti kurulmuş olduğundan, Müslüman nüfus çoğunluğuna sahip olan ve Ermeni yönetimine girmeyi düşün-meyen Ağrı-Bayezid, Kars ve Ardahan livalarında Ankara hükü-metinin ve İttihatçı teşkilatın üstü kapalı desteğiyle Türk-İslam direniş şuraları kuruldu. 1920’de Ankara, Moskova’da iktidarını pekiştiren Bolşevik rejimi ile anlaşarak bu yerleri ele geçirdi.

“Yıllarca terörist diye aranan, Galip Hoca kod adıyla Batı Anadolu’da direnişin sivil kanadını örgütleyen Celal Bayar...”

1913’te Balkan Savaşı yenilgisi üzerine Ege bölgesinde Rumlara karşı bir terör kampanyası başlatıldı. Balıkesir, Manisa, Salih-li, Tire, Söke, Meğri (Fethiye), Seydiköy (Gaziemir), Foça ve Urla’da Rum köyleri basıldı, çiftlikler ateşe verildi, cemaat ile-ri gelenleri öldürüldü. Paniğe kapılan Rumların yüz binlercesi yurtlarını terk edip 1913 yazında adalara sığındılar. İttihat ve Terakki teşkilatı mensubu olan Galip Hoca/Celal Bayar, bu terör kampanyasının başlıca faili olarak bilinir. Yakın dönemde Bos-na, Kosova ve Hırvatistan’da, Irak ve Suriye’de, Darfur ve Myan-mar’da yaşananlarla benzerlik çarpıcıdır.

“Mustafa Kemal, Samsun’a ne görevle gönderilmişti Payi-taht’tan, yıllarca yaveri olarak hizmet ettiği Sultan Vahidettin tarafından?”

Mustafa Kemal Paşa’ya, Vahidettin’in cülusundan hemen sonra, Ağustos 1918’de sultan yaverliği payesi verildiğine göre, Mayıs 1919’da yıllarca değil dokuz aydan beri yaverdir. Yeni padişahın en güvendiği komutan olarak nam salmıştır. 1918 Ağustos’un-da Alman komuta kademesine karşı bir çeşit darbe mahiyetinde olmak üzere Filistin cephesi komutanlığına atanmış, ekim ayın-da padişaha bir muhtıra yazarak kendisinin Enver Paşa yerine

Harbiye Nazırlığı'na, yakın arkadaşları Rauf ile Fethi'nin ise Hariciye ve Dahiliye nazırlıklarına atanmasını talep etmiştir. Bu talebin yerine getirilmemesi üzerine kasımdan itibaren padişahla arasının soğuduğu iddia edilir. Buna rağmen, İngiliz komutanı Allenby'nin tavsiyesi, Başbakan Ferit Paşa'nın kararnamesi ve Vahidettin'in onayıyla, tarihte pek az Osmanlı paşasına nasip olan diktatöryel yetkilerle donatılmış ve yüklü bir örtülü öde-nekle desteklenmiş olarak Anadolu'ya gönderilmiştir.

Daha sonra Vahidettin'le neden "aralarının açıldığı", modern Türk tarihçilerinin yeterli objektiflikle incelemiş oldukları bir konu değildir.

"Türk devleti, Osmanlı hanedanı altında altı yüz yıllık öm-rünün son günlerini 1918'de Mondros Mütarekesi ile Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisini kabul ederek saymaya başla-mıştı."

1918 Eylül'ünde Filistin'de bulunan üç adet Osmanlı ordusu-nun ikisi tüm mevcuduyla İngilizlere esir düştü, üçüncüsü çil yavrusu gibi dağıldı. Kırk gün içinde bütün Suriye, Lübnan ve Ürdün kaybedildi. Aynı günlerde Ali İhsan Paşa'nın Irak ordusu Urmiye ve Musul'dan geri çekildi. On gün kadar önce Bulga-ristan yenilmiş ve Selanik'ten gelen İngiliz-Fransız sefer gücüne teslim olmuştu. Bulgaristan müttefik olduğu için Trakya sınırın-da Osmanlı tahkimatı yoktu; dolayısıyla Bulgarlar teslim olun-ca İstanbul'un da bir-iki hafta içinde düşeceğine kesin gözüyle bakıldı.

Bu tarihte Osmanlı ordusunun toplam silah altındaki gücü, ta-mamına yakını yedekler ve çocuk yaştakiler olmak üzere iki yüz bin civarındaydı. Almanya'yı yenmiş olan İngiltere ve Fransa'nın ise silah altında toplam sekiz milyon dolayında askeri mevcuttu. Osmanlı devlet gelirleri 1915'ten bu yana sıfırlanmış, Alman as-keri yardımı kesilmiş, Ermeni talanından elde edilen gelirler de bu tarihte tükenmiş bulunuyordu.

Bu şartlar altında imzalanan Mondros bırakışması, başta Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Fethi Bey'le birlikte çıkardığı *Minber* gazetesi¹³ olmak üzere, Türk basınınca “olabileceğin en iyisi” olarak değerlendirildi. Bırakışmayı müzakere edip imzalayan kişi, yine Mustafa Kemal'in en yakın müttefiki ve sonradan Milli Mücadele'nin “ikinci adamı” olan Rauf Bey idi.¹⁴ Türkiye'nin bugünkü Suriye ve Irak sınırları (Hatay ve Musul'a ilişkin iki pürüz haricinde) bu sözleşme ile çizildi. Daha da önemlisi, Şubat 1920'de ilan edilen Misak-ı Milli beyannamesinde “gayrı kabili tecezzi” sayılan vatan toprakları, Mondros bırakışmasının çizdiği sınırlarla tanımlandı.

Cumhuriyet'i kutsama davasına girişenlerin, bir bakıma bugünkü Türkiye Devleti'nin kurucu belgesi niteliğinde olan Mondros mütarekenamesine gösterdikleri husumeti anlamak kolay değildir.

13. Erol Kaya, *Minber: Mustafa Kemal Atatürk'ün İlk Gazetesi - Açıklamalı Çevirisi*, (Ebabil, 2007).

14. Cemal Kutay'ın yayımladığı *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız: Hüseyin Rauf Orbay* (Kazancı Y., 1992) adlı beş ciltlik hatıratta Mondros'un imzalanma sürecine ilişkin son derece ilginç ayrıntılar vardır.

İsrail'i gezelim

Mayıs 2014

*Birkaç günlüğüne İsrail'e gideceği için benden tavsiye isteyen Öz-
lem Yağız'a.*

İnsanlarla temas olacak mı dört günde? Olmayacak gibiyse tavsiyem (Kudüs'te) Hebrew University'e git, yarım saat dolaş, insanların yüzüne bak. Kampüsün üç tarafının Filistin'le çevrili olduğunu unutma. "Ortadoğu sorunu"nu bir derste anlamak için sanırım bu yeter.

Kafamda dört veya beş yer kalmış. Birincisi müze (**Hebrew Museum**), özellikle de yeni ekledikleri Yazı Müzesi. Yazıyı kutsal sayan kadim Ortadoğu kültürünün bir tür abidesi. Nemrud (Nimrod) heykeli onun girişindeydi yanlış hatırlamıyorsam, yarım saat ona baktım. Müthiş bir simge, ulusal kimliğin bir tür özeti. [Tevrat'taki Nemrud'un Kurandaki ile alakası yok. Kuran gene karıştırmış.]

İkincisi Ölüdeniz kıyısındaki **Engedi**. Kral Davut'un eşkıyalık günlerinde çetesi ile beraber sığındığı yer. Kibbutz yapmışlar, Allahın çölünün bir ucunda, en yakın medeniyetten 50 km uzakta, savaş koşullarında, her gün top atışı altında, hayatta gördüğüm en güzel botanik bahçesini yaratmışlar. Sonra iflas etmiş, şimdi turizm ile ayakta durmaya çalışıyor.

Üçüncüsü **Golan Tepeleri**. İşgal edilmiş, istikbali belirsiz bir toprağa verdikleri emek etkileyici, hele Türkiye'yi (son 900 yılını) düşünürsen. Özellikle orada adını unuttuğum, Kuzeyin Masada'sı denilen yerdeki milli park ve kuş gözlem istasyonu.¹⁵ Medeniyetin anlamı üzerinde düşüneceğin bir yer.

15. Gamla Doğa Koruma Alanı.

Tabii Kudüs çarşısı, Mescid-i Aksa, Ağlama Duvarı, özellikle denk getirirsen cuma akşamüzeri Ağlama Duvarı'na koşturan sakallılar... Eski Kudüs'ün en güzel kısmı, son yıllarda hiç gelişemediğinden olmalı, Ermeni mahallesi. Yazık ki küçük bir kısmı hariç turistlere kapalı. Kilisesi güzel gene de, kaçırma.

Şehrin 5-10 km batısında güzel bir köy var, **Ein Kerem**. Keyifli bir mesire, bir sürü lokanta ve kafe var. Şehirde bir süre sonra tarih-din-siyaset ağır gelmeye başlarsa kaçılacak bir yer. Cumartesi günü bile restoranlar açık, düşün artık! Eskiden beri Hristiyan köyüymüş, gider gitmez o havayı hissediyorsun. San-ki İstanbul'un adaları yahut Yakacık yahut eski Bornova veya Antakya'daki Harbiye'nin eski hali.

Resurrection/Kemame Kilisesi'ne elbette gideceksin, kentin en ünlü turistik yerlerinden biri. İçerideki acayip düzenin tadına varmak için Kırım Savaşı'nın başlangıcına dair bir şeyler okuyup git. 1852-53'te savaş o kilise yüzünden çıkmıştı, bilirsin. İçeride Ortodoksların, Katoliklerin, Ermenilerin, Habeşlerin, kadim Süryanilerin, öbür Süryanilerin yeri santimine kadar belirlenmiş. Anahtar da hâlâ gelenek icabı bir Müslüman ailede duruyor, ötekiler birbirini boğazlamasın diye.

Sudan'ın kabileleri

Mayıs 2014

Hapse ilk girdiğim günlerdeki hayalim, bisikletle Mısır'dan yola çıkıp Capetown'a kadar gitmek ya da yorulduğum yerde durmaktı. Tam o günlerde Güney Sudan'da iç savaş başladı. Yol durumunu anlamak için hemen Sudan iç savaşına ilişkin bir kitap ısmarladım, Şakran'dayken okudum.¹⁶ Bir mektubumda ondan söz etmişim:

Leni Riefenstahl'ın 1970'lerde yaptığı bir **Nuba** kitabı vardır. Nefes kesici fotoğraflar var içinde, bedeni küle bulanmış Afrika-lı çıplak kabile gençleri, olağanüstü bir fiziksel güzellik ve cinsel enerji. Youtube'da videoları da var. Fantastik bir sahne: bir yanda trans halinde tepinen sülün gibi çıplak kızlar, öbür yanda seksenlik Alman teyze, ful kolonyal kıyafet, elde kamera, onları seyrediyor.

Nubyalılar Sudan'ın bölünmesinden sonra Kuzey'de kalan Kor-dofan vilayetinde oturuyorlar. Sudanlılar bu vilayeti yakın devir-de başarıyla Müslümanlaştırıp kısmen Araplaştırmış. Yerli halk 1983 yılından beri isyanda. Bir ara ateşkes olmuş, barış süreci başlatılmış; 2011'de iç savaş gene patlak vermiş. O dansçı ar-kadaşların dağları SPML-Kuzey adlı örgütün kontrolündeymiş. Sudan hava kuvvetleri durmadan bombalıyor. Nüfusun yarısı sınırı aşip Güney Sudan'a kaçmış, mülteci kamplarında yaşıyor. Sudan ordusu 2012'de vilayetteki köyleri sistemli olarak boşaltıp yakmış. Vilayet başkenti Kadugli iki üç kez el değiştirmiş, tamamen yakılıp yıkılmış. İsyancılar da bunun üzerine Müslüman kasabası olan Talodi'yi topa tutup yerle bir etmişler. Normalde

16. James Copnall, *A Poisonous Thorn in Our Hearts: Sudan and South Sudan's Bitter and Incomplete Divorce*, Ocak, 2014.

Sudan yanlısı olan Arap aşireti Misseriya'lar da 2013 Haziran'ında isyancılara katılmışlar.

Bu bilgiler James Copnall'ın kitabından, geçende okudum. Daha sonra ne oldu bilmiyorum.

Sudan rejimini Katar finanse ediyor, Türkiye de askeri danışmanlık desteği veriyormuş. Sudan'da sözde "şeriat" geçerli. Fethullah Hocacılar bir dizi okul açmışlardı, onlara ne oldu bilmiyorum.

Riefenstahl'ı bilirsin. 1930'larda Hitler rejiminin en görkemli propaganda filmlerini yapmıştı. 1936 Nürnberg parti kurultayına ilişkin filmi *İradenin Zaferi*, modern propaganda sanatının başyapıtı sayılır.

Savaşta sonra yargılandı, yanılmıyorsam bir süre hapis yattı. Israrla ırkçı olmadığını, bir tür çiğ ve çıplak estetiğe tutkun olduğunu savundu. Sonraki dönemde hayatını Afrika kabilelerine adanmasının nedeni de buydu sanırım. Bir tür anti-modernist, anti-kapitalist tepki diyelim.

Peki bu öyküyü klasik kavramlarımızın çerçevesine nasıl oturacağız? Buyur, sınav sorusu. Al bu hikayeyi, "emperyalizm", "İslam", "Batı", "faşizm", "ulusal bağımsızlık mücadelesi" kavramlarını kullanarak yeniden anlat, bakalım anlatabilecek misin?

Misal: "Batılı ex-Nazilerin desteklediği Afrikalı kabileler, şeriatçı İslam emperyalizmine karşı verdikleri ulusal bağımsızlık mücadelesinde..."

Benim bedenim, kim karıştır

Mayıs 2014

Şakran Cezaevinden Sezgi Özeren'e mektup. Sezgi benden beter bir otorite karşıtı olduğundan, onunla her yazışmamda kendimi muhafazakar pozisyonun savunucusu bulmuşum garip bir şekilde.

... Self-ownership meselesine gelince. Türkiye’de feci surette ihmal ve inkar edilmiş, örselenmiş bir hak. O yüzden, evet, Türkiye’de prensip olarak bu ilkenin savunulması ve vurgulanması lazım. O noktada hemfikiriz. Öküzleşmiş ve sadizm sosuna bulanmış bir muhafazakarlığa karşı “yeter” diyenlerle beraber olmaktan onur duyarım.

Ama daha geniş bir perspektiften baktığında, self-ownership hiç de ilk bakışta görüldüğü kadar mutlak, tartışılmaz bir ilke değil. İki önemli gediği var; ikisi de bin yıldan beri muhafazakar düşüncenin temel dayanaklarıdır.

1) Erkeklerde belki, bir yere kadar, ama kadın bedeni sadece kendi bedeni değildir. Sonraki kuşağı ve belki yüz binlerce potansiyel insan bedenini içinde taşır. Düşün ki bugün doğuracağın çocuğun yetmişinci göbek torunları da sonuç olarak senin karnından çıkıyor; sen kendini bıçaklasan hepsi ölecek. “Kadının kendi bedeni üzerinde tasarruf hakkından” söz ederken, o halde, sonraki kuşağın o beden üzerindeki hakkını da gözetmek zorundasın. Ha o hakkın tanımı nedir, sınırları nedir, ölçüsü nedir, tartışırız. Ama kurduğun ‘ben eşittir ben’ denkleminin mantıken yetersiz olduğunu görmem lazım. Zamanın bugün itibarıyla duracağını varsayarsan mutlak bireycilik mantıken tutarlı bir pozisyon olabilir. Öbür türlü zannettiğin kadar self-evident [tartışılmaz] bir gerçeklik değil.

Tüm kültürlerde kadın öldürmek erkek öldürmekten daha va-

him bir suç sayılır. Sebebi üzerinde hiç düşündün mü? (Hayır, daha savunmasız oldukları için değil: Savunmasız Aborijinleri öldürmek, mesela, ciddi bir ahlaki problem doğurmaz.)

2) İnsanoğlu kendini birey olarak değil, ait olduğu kolektif kimliklerin kesişme noktası olarak tanımlar. Bireysel değerini, onurunu, varlık sebebini böyle algılar. “Sen kimsin?” sorusuna öncelikle kavmi, aşireti, ailesi, sosyal sınıfı, dini, mesleği ve ait olduğu kardeşliklerle cevap verir. Bireysel yetenekleri ve kazanımları çoğu zaman marjinaldir, hatta ezici çoğunluk açısından hiç bahse konu edilmez. Kişinin onur ve itibar talebi, bedensel dokunulmazlık iddiası, bu tanım üzerine inşa edilmiştir: “Bana saygı göster çünkü ben Japon’um, devlet memuruyum, şu semtte otururum, şu zümrenin mensubuyum.”

Benliği tanımlayan kolektif kimliklere yönelik saldırılar, her toplumda tecavüz ve suç kabul edilir; kişiye yapılmış saldırı kadar ciddi tepkiler doğurur.

Şimdi püf noktası: bireyin kendi mensubu olduğu kimliği zedeleyici tavır ve eylemleri de, tıpkı kötü niyetli üçüncü şahısların tavır ve eylemleri gibi, suç teşkil eder mi?

Müslüman bir kişinin “Müslümanlığa yakışmayan” bir şekilde davranması suç mudur? Müslümanlığı zedelemeyebilir mi? Dolayısıyla, kendini “Müslüman” olarak tanımlayan ve o sayede ırz, onur ve kişilik sahibi olduğuna inanan diğer bireylerin hakkına tecavüz değil midir?

Benim bu konulardaki tavrımı biliyorsun. Aidiyetlerle başım hoş değil. Aidiyetler etrafına örülmüş olan dokunulmazlık duvarlarından nefret ederim. Hayat boyu o dokunulmazlık duvarlarını kırmak için mücadele ettim.

Velakin bütün bunlar, karşı tarafın kendi içinde tutarlı olan argümanını görmezden gelmeye yol açmamalı.

Okuma notları

25 Mayıs 2014

• **Gianbattista Toderini**, *Türklerin Yazılı Kültürü*, Yapı Kredi Yayınları 2012.

Peder Toderini 1780'lerde İstanbul'a gelip Türklerin kütüphaneleri ve eğitim kurumları üzerine esaslı bir çalışma yapmış. Değerli bir kaynak, yazık ki çeviri ve edisyon facia. İtalyanca aslını herhalde bulamadıklarından, 1789 tarihli Fransızca çevirisinden çevirmişler. Kitapta geçen binlerce kişi ve kitap adı, yazıt ve mısra, ağdalı Osmanlıcadan İtalyancaya, İtalyancadan Fransızcaya, Fransızcadan güncel Türkçeye çevrilmiş. Her basamakta bir şeyler kaybetmiş. Çevirmenin konuya hakimiyeti zayıf; 18. yüzyıl Fransızcasına hakimiyeti büsbütün zayıf. Sonuç, şaka gibi bir şey.

Toderini Topkapı Sarayı kütüphanesinin büyük zorluklarla elde ettiği kitap listesini aktarmış. Yaklaşık bin başlık, ilgisi için bir hazine. Ciddi bir edisyonda ben her başlığa yarım sayfa dipnot beklerdim. Heyhat, Google Translate düzeyiyle idare etmek zorundayız. "Mükemmel Risale'nin Risalesi veya Koleksiyonu", "Şerh'te Işık Çokluğu", "Kazihet'in Şerhi", "Aromi Yerleri ve Şerhi" ve ilahiri...

• **Simon Sebag Montefiore**, *Jerusalem: A Biography*, 2011, 700 sayfa.

Kudüs kentinin tarihi, görkemli bir çalışma. Üç bin yıl (doğrusu 2700 olmalı) aralıksız katliam, cinayet, sürgün, fetih, hırs, nefret, özveri, iman -ve mimarlık- üretmiş bir kolektif çılgınlığın hikayesi. Bir nefeste okudum. Detayları unutmamak için bir daha okudum.

Yazarın büyük dedesi, modern Kudüs'ün kurucularından biri sayılan Sir Moses Montefiore. O yüzden Yahudilerin yer yer ha-

fiften kayırılmasını mazur görmek lazım. Kayırılmayanlar Müslümanlar değil, daha çok Hıristiyanlar. Osmanlı'nın son dönemi ile İngiliz mandası yıllarının Arap burjuvazisi neredeyse nostalji ile anılmış.

Kitabın zayıf bölümü en başı. Kuruluş çağlarını anlatırken efsaneye boyun eğmiş. “Musa bir masal, Davut ve Süleyman zamanında Kudüs birkaç yüz nüfuslu bir mezra idi” demeyi göze alamamış. Modern siyonizmin yahut Haçlıların veya Konstantin'in zamanını o kadar gerçekçi analiz edebilen biri, Musa ve Davut anlatısına -yahut Muhammed ve Hz. Ömer efsanelerine-neden aynı soğukkanlılıkla bakamaz? Bu da Kudüs'ün lanetinin bir parçası olmalı sanırım.

• **Sebastian Faulks**, *The Fatal Englishman*, 1996.

Büyük vaadlerle başlayıp erken yaşta intiharla sonuçlanan üç yaşam öyküsü - 1920'ler, 1940'lar, 1960'lar. Bir bakıma, 20. yüzyıl İngiliz entelektüel sınıfının bir otopsi.

Faulks iyi bir yazar - zeki, duyarlı, kontrollü, precise (neydi bunun Türkçesi? Dakik?). İyi bir anlatıcı: gece sabaha kadar uyutmadan, birtakım alakasız İngiliz gençlerinin hayat hikayesini okutturuyor. *Birdsong* diye bir romanı varmış. Biri gönderse de okusak.

“Öyküleme” (narration) kavramının bizde edebiyat dersindeki adı tahkiye, hikaye sözcüğünden türetme bir isim. Arapça zannediyorsun ama değil, 20. yüzyılda zuhur etmiş uydurmasyon bir kelime. İlk kez 1955'te sözlüğe girmiş.

• **Thomas Bernhard**, *Bitik Adam*, çev. Sezer Duru, YKY.

Menfur bir kitap. Almanlara has sınırsız bir nefretin kusuntusu: bir nefret şöleni. 1983'te yazmış. Çok sonra yüze çıkacak yabancı düşmanlığının ta derinlerinde Avrupa'nın kendine yönelik nefretinin yattığını hissettirmesi açısından ilginç. Yoksa kötü.

Çeviri de kötü. Bir kere *Der Untergeher* “Bitik Adam” değil. “Ba-

tan” demek, aşağıya doğru giden: bitmiş bir şey değil, bir süreç, bir eğilim. Yoksa intiharından yıllar önce, daha genç bir piyanist adayı iken, Glenn’in Wertheimer’e “benim sevgili Untergeher’im” diye takılmasının anlamı yok. Ayrıca sanırım Oswald Spengler’in *Untergang des Abendlandes*’ine gönderme var - “Batı’nın Günbatımı” mı desek?

Hemen her cümlede Türkçe hatası: İnsanlar “kendi eceliyle” ölmez eceliyle ölür, piyano “takırdatılmaz” belki tıngırdatılır, birinin yürüyüşü “hafif” ve “saltanatlı” olmaz, konuklar “hangisi olursa olsun” değil “kim olursa olsun” kovulur, dağdan “Alman düzlüğüne” değil “Almanya ovasına” bakılır, “kuş tüylü yorgan” değil “kuş tüyü yorgan” denir, evden “dışarıya kaçılmaz” sadece “kaçılır”... Bunlar Türkçe hatası. Çeviri hataları daha da vahim. Avusturya Almancasında *Cottage* “kulübe” değildir, yazlık ev demektir; zaten on dört odalı kulübe olmaz. *Kapitalverbrechen* “sermaye suçu” değildir, idamlık suç demektir. “Bu insanlar (Kant, Nietzsche, Schopenhauer, Pascal) sermaye suçu işlediler... o yüzden kütüphanelere tıklandılar” diye bir şey yazarken insan beş dakika durup düşünmez mi?

Memlekette işe yarar bir tane bile editör olmaması ne acı.

• **Alice Munro**, *Hateship, Friendship, Courtship, Loveship, Marriage*, 2001.

Alice Munro’dan son zamanlarda okuduğum ikinci öykü derlemesi. Şaşırtıcı ölçüde iyi bir yazar Munro; kısık sesle konuşmanın daha etkili olduğunu bilenlerden. Soğuk ve küllü yüzeylerin altında gizli fırtınaları hissetmek ve hissettirmekte mahir. Mütevazı. Kibar. Duyguları çiğ değil, pişmiş. Kanadalı.

Son yıllarda Nobel’i gerçekten hak eden bir Naipaul’u bir de tabii büyük Vargas Llosa’yı biliyordum. Munro da eklendi.

Neo-Osmanlıcadan bir seçki

28 Mayıs 2014

NTV Tarih dergisinde çıkan bir yazım:

Yeni kavramlara yeni Türkçe karşılıklar bulma tutkusunu Türk Dil Kurumu ile başlamadı. Modern dünyanın Tanzimat'la birlikte yoğunlaşan istilası karşısında Osmanlı seçkinleri, tıpkı Cumhuriyet'in aydınları gibi, yerli kaynaklardan yeni bir kelime hazinesi türetme sevdasına kapıldılar. Cumhuriyet döneminde bu iş için Orta Asya Türkçesinin leksikal kaynaklarına ve Türk dillerinin -gerçek ya da hayali- yapısal repertuvarına başvurulacaktı. Osmanlı dilbazları, dönemin kültürel kabulleri çerçevesinde, Arapça lugatlara ve Arapça sarfın imkanlarına yöneldiler.

Yeni Osmanlıca

Batı kaynaklı bilimsel terimlere karşılık bulma çabasına 1820'lerde Şanizade'nin, 1840'larda Hoca Tahsin Efendi'nin, 1860'larda Münif Bey'in çaba gösterdiğini biliyoruz. Aynı dönemde diplomaside, finansta, gazetecilikte, tiyatrodan, daha sonra modada, restoran ve gece hayatı kültüründe, 1908'den sonra siyasi alanda sayısız Yeni Osmanlıca sözcük tedavüle sokuldu. Tıbbiye kullanımı için binlerce yeni sözcük içeren *Lugat-i Tıbbiye* yayınlandı. Yine Tanzimat'tan itibaren yaşamın her alanına nüfuz eden yazılı bürokrasi kültürü, kendi özel vokabülerini üretti. Osmanlıca tabirat üretme pratiği Osmanlı devleti ile de sona ermedi. Cumhuriyet'ten sonra da, özellikle hukuk ve muhasebe alanlarında, Osmanlıca tabirat üretme alışkanlığı azalarak da olsa devam etti. Yeni Osmanlıcanın üretim hızı, 19. yüzyılın son yıllarından itibaren çığa dönüşen Batı kaynaklı (özellikle Fransızca) alıntılar-

la başa çıkamazdı; nitekim çıkamadı. Çağın en çarpıcı icadına 1870'lerde *seyyale-i berkiye* adı verilmişken, 1890'larda *elektrik* galip geldi. Yine de, 1870'lerde dile giren *ekonomi* sözcüğüne karşılık, daha sonra icat edilen *iktisat* uzun süre direnebildi. *Telefon* yerleşti, ama 1910'da üretilen *tayyare* de tutunabildi.

Sayısal boyut

Yeni Osmanlıca'nın toplam kelime hazinesi hakkında bir tahminde bulunmayacağım. Ama bugün halen kullanımda olan Yeni Osmanlıca kelime sayısını yaklaşık 800 olarak verebiliyorum. Dil Devrimi bünyesinde üretilen Yeni Türkçe kelime hazinesine yakın bir niceliktir. Güncel Türkçenin leksikonuna dahil olan 4000 ila 5000 kadar Arapça ve Farsça kökenli kelimenin yaklaşık beşte birini temsil eder.

Son zamanlarda boş vaktim çok olduğundan, Osmanlıca kelime hazinesinin zaman içindeki evrimine çalışıyorum. Sonuçları umarım yakında *Nişanyan Sözlük*'e eklenmiş olur. Bu yazıda sadece M harfinde bulduklarımın bir kısmını sizinle paylaşacağım.

Müstehtlik Esasen “helak eden, yok eden”. 1924'te Mehmed Ba-haeddin sözlüğü “gazino ve lokantada yiyip içen” diye tanımlanmış. Fr. *consommateur* karşılığı. 1950'lerde genel anlamda “tüketici”. Yeni bir kavram.

Müstemele Fr. *colonie* karşılığı, yeni sözcük. İlk 1892'de görülüyor.

Müşahhas Yeni kelime. 1876'da tıp terimi: “teşhis edilmiş”. 1900'e doğru felsefe ve mantıkta “somut”. “Şahıslanmış” anlamında.

Müştemilat “İçeren, kapsayan” anlamında *müştemil* eskiden beri var. “Bir mülke dahil olan teferruat” anlamında *müştemelat* veya *müştemilat* 19. yüzyıl sonlarında beliriyor. 1900'de *Kamus-ı Türki* (KT) doğrusunun *müştemelat* olduğunu, i ile telaffuzun

yanlış olduğunu söylemek gereğini duymuş.

Mütearife *Mütearef* “umumen malum olan” demek, *Lehce-i Osmani*’de var, daha eskisini bulamadım. “Aksiom” anlamında *mütearefe* 1920’lerde zuhur ediyor.

Mütehassis “Uzman”. Yeni kavram, yeni sözcük. İlk 1876. “Pek duygulu” anlamında *mütehassis* de ilk KT’de kaydedilmiş. Eski sözcüklerde *mütehassis* “haber soran, haber kurcalayan, casus” anlamında.

Müzekkire Memorandum çevirisi. 1876 ve 1900’de kesre ile *müzekkire*. 1945’te TDK sözlüğü *müzekkere* demiş.

Münevver Eskiden beri “ışıklı, aydınlık”. 1908-10 dolaylarında Fransa’da henüz “entelektüel” yerine *illumine* kullanılırken, onun çevirisi olarak benimsenmiş. Bizdeki anlamı “modern tarzda eğitim görmüş kişi”.

Mürebbiye Arapça kelimelere +e ekleyip olur olmaz her şeyin dışısını yapma alışkanlığı Fransızcadan özentî. Klasik kullanımda *mürebbi* (terbiye edici) hem erkek hem dişidir. Konaklarda kadın eğitici barındırma alışkanlığıyla beraber adı da 1860-70’lerde ortaya çıkmış.

Mürettebat Bahriye tabiri olarak ilk kez 1900’de KT kaydetmiş.

Müessese KT uzun bir not yazıp, eskiden sadece çoğul olan *müessesât* (tesisler, binalar) kullanılırken, ahiren Fr. *monument* ve *institution* tercümesi olarak tekil hali de kullanılıyor, doğru mudur emin olamadık demiş.

Müeyyide Esasen *müeyyid* “teyit eden”, dişî hali *madd-i müeyyide* “sözleşmelerde teyit maddesi”. “Yaptırım” anlamında kullanımına 1940’lardan önce rastlanmıyor. Basbayağı yanlış bir kullanım.

Mülga “Lağv edilmiş” anlamında, ilk kez 1900’de sözlüklere giren yeni bir türev.

Mübadil Arapça ve Osmanlıcada böyle bir kelime yok. Lozan

Antlaşması uyarınca yapılan Türk-Rum nüfus mübadelesinden etkilenenleri tanımlamak için 1920’lerde uydurulmuş.

Muvazzaf Bu da Arapça ve Eski Osmanlıcada yok. 1876’da Ahmet Vefik Paşa “ulufeli hademe” demiş, maaşlı hizmetkar anlamında. 20. yüzyılda ordu tabiri olmuş.

Muhrip İngilizce *destroyer* sözcüğünün çevirisi. 1900’lerde türemiş olmalı, ama 1930’dan eski kullanımını bulamadım. İlk kez 1945’te TDK sözlüğüne girmiş.

Muhtıra *Memorandum* demek, diplomasi terimi. 1876’da sözlüğe girmiş.

Muhafazakar Fr. *conservateur* ve İngilizce *conservative* karşılığı. İngiliz siyasi terimi olan *conservative*’in yaygınlaşması 1840’lar, ama Osmanlıca tercümesinin 1892’den eski örneğini bulamadım.

Muhacim Futbol terimi olarak 1930’da *Cumhuriyet* gazetesinde geçiyor, “hücum oyuncusu” anlamında tamamen uydurma bir sözcük.

Mudi Bankaya vadeli para yatıran. Kavram yeni, kelime ilk kez KT’de kaydedilmiş. Arapçada yok.

Miralay Yeni Osmanlı ordu düzeninin bir unsuru olarak 1830’larda adlandırılmış olmalı. En erken 1876’da buldum.

Milliyet Şemseddin Sami hem müvelled hem galat demiş, belli ki hiç sevmemiş. Esasen “din” demek olan *millet* sözcüğü Fr. *nation* karşılığı olarak kullanılmaya başlayınca, *nationalité* karşılığı da mecburen milliyet olmuş. 1900’den eski örneği yok.

Mihrak Arapça harik’ten ism-i alet, “ateş yakma aracı”. Fransızca fizik tabiri olan *focus/focale* çevirisi olarak 1876’dan önce üretilmiş yeni bir kelime.

Miad Eski anlamı “avdet edilen yer, özellikle ahiret, kıyamet günü gidilen adres”. *Lehce-i Osmani* ilaveten “eşya-yı askeriye müddeti” demiş. Muhtemelen askeriye de kullanılan bir

bürokratik deyim, 19. yüzyıl.

Mevzuat “Bahis konuları, ortaya konanlar” anlamında eskiden beri var. Vefik Paşa *kavaid-i mevzua*’ya değinmiş, “konulmuş kurallar” anlamında. KT mevzuat-i ulüm demiş, yani “bilimsel konular”. “Yürürlükteki yasa ve kurallar” anlamına 1930’dan önce rastlamadım.

Mevkute Fr. *periodique* çevirisi. 1863’te Münif Efendi *Mecmua-i Fünun* dergisinde kullanmış.

Mevce Arapça *mevc* (dalga) sözcüğünden yeni fizik tabiri, “fizikte ses, ışık veya ısı dalgası”. 1892’de mevcut.

Meslek “Yol” ve özellikle “bir kişinin hayatta tuttuğu yol, tercih, mezhep” anlamında eski bir kelime. Ama kişinin hayatta bir tane ekonomik işlevi olması gerektiği fikri bu toplum için çok yeni bir fikir. Şemseddin Sami yeni kavramı tanımlamakta çok zorlanmış, “her adamın dünyada yaşamak ve geçinmek için tuttuğu yol” diye başlayıp sözü uzattıkça uzatmış.

Mermi Eski anlamı “atılmış”, soyut bir sıfat. Ateşli silahla atılan şey anlamı muhtemelen 18. yüzyıldan itibaren vardır, ama 19. yüzyıl ortalarından eski kaynak bulmak o kadar zor ki.

Mefkûre Fr. *idéa* karşılığı olarak Ziya Gökalp’in icat ettiği kelime. 1910’lar olmalı.

Medeniyet Fransızca *civilisation* 1750’lerde türemiş. Osmanlıca karşılığı en geç 1850’lerden itibaren yaygın.

Maddeiumumi Fransızca *prosecuteur publique* çevirisi, yani savcı. Osmanlı ceza muhakemesi usulüne 1870 tarihli Mehakim Nizamnamesi ile girmiş.

Maznun “Sanılan, kuşkuilanılan” anlamında eski bir sıfat. “Sanık” anlamında ceza hukuku terimi olarak benimsenmesi 1870 sonrası. Yeni anlamına değinen ilk sözlük KT.

Mazbata “Tutanak” anlamında bürokratik neolojizm. Gene ilk

kaynak KT, sene 1900.

Matrah “Vergi tarhına esas olan meblağ” anlamında Cumhuriyet döneminde kullanıma giren bir terim. 1945’ten önce sözlüklerde görünmüyor.

Ma’şeri vicdan Bir başka Ziya Gökalp icadı. Fr. *Conscience collective* çevirisi olarak üretmiş, yanına parantez içinde öyle yazmış.

Maslahatgüzar *Chargé d'affaires* karşılığı diplomasi tabiri. *Lehce-i Osmani*’de var. Reşit Paşa’nın Londra elçiliği günlerinde de sözü edildiği kalmış aklımda, 1840’lar olmalı. Daha eski değil.

Malzeme “Gereken şey” anlamında *mâlezim* eski. *Mâlezime* ilk kez KT’de görülüyor. Şemseddin Sami Bey, i’siz *malzeme* diye söylenmesi galattır diyor.

Maliyet “Mala ve gelire ilişkin” anlamında *maliye* sözcüğünün alternatif yazımı. Vefik Paşa zamanında *maliye* “devletin gelir ve gider yönetimi” şeklinde özel anlam kazanmış. 1930’a doğru *maliyet* de “mal oluş bedeli” olmuş.

Makbuz Esas anlamı “alınan” veya “alınmış”. Vefik Paşada “alındı senedi”.

Makale Arapça *kavl* kökünden, “söz” demek. Bu anlamıyla öteden beri yaygın. 1860’larda yazılı basının ortaya çıkmasıyla “gazetede fikir yazısı” anlamını kazanmış.

Mahpushane Modern anlamda cezaevleri 1840’larda Avrupalı danışmanlar nezaretinde kurulmuş, *mahbes* ve *hapishane* o devirde yaygınlaşmış olmalı. *Mahpushane* biçimine ilk kez 1924’te M. Bahaeddin sözlüğünde rastlanıyor.

Mahcuz “Hacedilmiş” anlamında yeni hukuk terimi. 1900.

Mahruti “Konik” anlamında. Apollonius’un konik kesitlere dair kitabı Abbasiler zamanında *Kitab-ı Mahrûtat* adıyla Arapçaya çevrilmiş. Ama bin yıl aradan sonra sözcüğün yeniden keşfedilmesi 19. yüzyıl ortaları görünüyor.

Daha bir müddet buradayım

17 Haziran 2014

İki tane basit mühür bozma suçuyla başlayan cezaevi serüvenim, haziran ortalarında Yargıtay'dan gelen haberle yeni bir rotaya girdi. "Sit alanında izinsiz inşaat" suçunu düzenleyen 2863 sayılı yasadan almış olduğum dokuz mahkumiyet, 2012'de Anayasa Mahkemesi'nin verdiği bir iptal kararıyla ortadan kalkmış görünmekteydi. Yargıtay'ın herhangi bir tutarlı hukuki gerekçe göstermeksizin aldığı keyfi bir kararla bu dosyalar yeniden hayatiyet kazandı. 2014 itibariyle Türkiye'de benden başka hiç kimsenin fiilen hapis yatmadığı bir kanun maddesine dayanarak on sekiz yıla yakın cezaevinde yatma ihtimalim belirdi.

Mühür bozmadan iki tane ikişer yıllık hapis cezam vardı. Suç mahali Matematik Köyü'nün yan arsasındaki 65 metrekaarelik taş ev, suç tarihleri Haziran ve Aralık 2007.

Geçenlerde beşer aylık iki tane daha mühür bozma cezası geldi. Biri kayamezarın, biri de galiba İlyastepe'deki bağ evlerinden birinin, emin değilim.

Bunların üstüne bir tane de sit alanında izinsiz inşaatın bir yıl sekiz ay geldi. Bu bizim hamam binasının. Beylikler Devri hamamları tarzında yapılmış, 4,80 x 4,80 metre çapında kare şeklinde kubbeli bir yapıdır. Selçuk'ta Aydınoğulları zamanından kalma altı yedi tane yıkık hamam var, belki bilirsiniz. Onlara tutkundum, "Ben de bir tane isterim" diye tutturdum, sonunda da yaptım. Görenler "rüya gibi" diyorlar. İşlektir. Bizim otelin müşterilerine ücretsiz açıktır.

Etti şimdilik altı buçuk yıl. Yatarı üç buçuk yıldır, iyi halde kalmayı becerirsem sonra iyi halden çıkarım.

Lakin bu son karar öyle böyle değil, epey can sıkıcı. Şöyle özetleyeyim. 2012’de Anayasa Mahkemesi, “sit alanında izinsiz inşaat” suçunu düzenleyen maddeyi anayasaya aykırı bularak iptal etti. Ekim 2013’te hükümet, AYM kararı doğrultusunda ne dediği pek anlaşılmayan karman çorman bir maddeyi yasalaştırdı. Yeni yasanın sit alanında inşaatla ilgili geçmiş tarihli suçları iptal ettiği söylendi. Herkes sevindi. Geçen altı yedi ay boyunca memlekette o maddeyle ilgili tüm yargılamalar durdu, Yargıtay’ın yorumu bekledi. Nihayet Yargıtay, sanki AYM kararı hiç olmamış, yeni yasa da hiçbir şey değiştirmemiş gibi, eski düzen üzerinden Sevan Nişanyan’ın mahkumiyetini onadı.

Bu da biraz sıkıntı oluyor, çünkü Yargıtay’da bekleyen dokuz tane sit alanında izinsiz inşaat dosyam var. Hepsinden çakarlarsa on on beş seneden önce dışarı çıkmam.

Geçen gün CHP’nin akıllı başında milletvekillerinden biri ziyaretime geldi. Utana sıkıla ona sordum, bu madde hakkında bir şey yapabilir misiniz diye. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları yasasının 65/B maddesi, bizim entel zümrenin zannettiği gibi iyi bir şey değil, feci bir keyfilik kaynağı. AYM de nitekim öyle demiş, anayasaya aykırı bulmuş. Ama hükümet ve Yargıtay bir şekilde düzeltmeyi becerememişler. Yeni bir düzenleme yapıp eski mahkumiyetleri temizlemek gerekmez mi? 65/B’den kaç kişi mahkum olmuş bilmiyorum ama şu anda bilfiil hapiste olan bir tek ben olduğumu söylüyor bizim avukatlar.

İki gün sonra haber geldi. CHP grubu teklifi “af” olarak görüyormuş, sıcak bakmazlarmış.

E tabii, ne beklenir ki?

Sorularınıza itinayla cevap verilir - 3

18 Haziran 2014

“Dağdaki çobanın oyuyla benim oyum bir mi?”

Derin bir paradokstur. “Demokrasiyi” haddinden fazla ciddiye alırsan çobanın oyuyla senin oyunun eşitliği insanı rahatsız eder. Fazla ciddiye almazsan eşitliğin hikmetini daha iyi anlarsın.

Hiçbir toplumda halkoyu, iktidarın tek kaynağı değildir. Her toplumda ve her toplum biriminde, alim cahilden, amir memurdan, zengin fakirden, haklı haksızdan, hakim cemaate mensup olan olmayandan daha güçlüdür. Borusu daha gür öter.

Demokrasinin işlevi, toplumda var olan, her zaman var olacak olan, var olması aklın ve ahlakın gereği olan bu eşitsizlikleri dengelemektir. Yumuşatmaktır. Kamu yönetiminde cahilin, memurun, fakirin, haksızın ve zencinin sesini duyurmaktır. Doğal ve edinilmiş üstünlüklerin kahredici bir tahakküme dönüşmesine engel olmaktır.

Eşiti unut, elbette dağdaki çobanın oyu şehirdeki alimin ve amirin oyundan üstün olacak. Halkoyu, telafi mekanizmasıdır. Alim ile amir zaten maçı almışlar, karşı tarafın tek golüne itiraz etmek neden?

Ne zaman ki o golün sarhoşluğuyla dağdakiler alimin ilmine, amirin emrine, haklının hakkına ve zenginin alın teriyle edinilmiş servetine göz koyarlar, işler o zaman çığırından çıkmaya başlar. Çobanın oyu o zaman göze batır.

“Özgürlük nedir?”

Aklınla ve vicdanınla baş başa kalabilmektir. Açlığın gurultusundan, zorbanın homurtusundan ve mahallelinin mırıltısından nefisini arındırabilmektir. Zor ıştır. Saf halini gören olmamıştır.

Azıcık yanına yaklaşabilirsen şanslı sayılırsın.

Akıl dediğin şey, hakikati arama melekesidir. Vicdan, hakkı arama melekesidir. Hak ve hakikat, aynı madalyonun iki yüzüdür. İnsan evladını diğer hayvanlardan -koyundan, köpekten ve maymundan- ayıran temel haslettir. Demek ki özgürlük, insanı insan yapan şeydir. Ya da “daha fazla” insan yapan şeydir diyelim. İnsanlaşmanın şartıdır. Özgürlük yoksa koyun olabilirsin, köpek olabilirsin, maymun olabilirsin. Belki rahat da edersin. Ama insanlığın eksik kalır. Hakikat duygun körelir. Hak duygun dumura uğrar.

Özgür olmamak, açlığın veya zorbanın veya mahallenin kölesi olmak demektir. Tercihlerini ve eylemlerini, bedensel iştahlarınla veya korkularınla veya toplumsal sadakatlerinle yönlendirmektir. Diğer hayvanlar da yapar o kadarını. İnsanı koyundan, köpekten ve maymundan ayırt eden şey, nadiren de olsa, bu köleliği aşabilmesidir. Durup, “Bu işin doğrusu ne?” diye sorabilmesidir.

O soruyu sormayı teşvik eden ortamın adına özgürlük diyoruz. Eğer ahlak felsefesi diye bir şey varsa, gerçekten kayda değer tek konusu özgürlük olmalı sanırım.

Sorularınıza itinayla cevap verilir - 4

19 Haziran 2014

Atakan Polat'ın soruları.

“Sevan hoca başkanlık sistemi için tam ne düşünür? Başkan hangi yetkilerle donatılmalıdır?”

Tayyip Erdoğan trajedisinin en büyük zararı başkanlık sistemi tartışmasını çıkmaza sokmak oldu bence. Bu hengame atlatılıp ortalık sakinleştikten sonra bir daha oturup düşünmek gerekecek.

Türkiye’de esas problem bence bireysel diktatörlük tehlikesi değildir, anonim ve sorumsuz bürokrasidir. Siyasi özerkliğe ve güçlü demokratik meşruiyete sahip, hızlı karar alabilen, kararlarının siyasi sonuçlarına katlanan bir başkan, en etkili çözüm olabilir.

Üç tane önemli kontrol unsuru olmalı.

Bir, yasamanın Başkandan bağımsızlığı kuvvetli güvencelere bağlanmalı. Mesela bakanlar meclis üyeleri arasından seçilmeli. Meclisin bütçe yetkisi kuvvetle vurgulanmalı. Başkan ve meclis seçimleri ayrı zamanlarda yapılmalı. Mecliste parti disiplinini zayıflatan önlemler alınmalı.

İki, Başkan'ın ve yakınlarının kişisel servet edinmelerine karşı etkin kontroller getirilmeli.

Üç, Başkan'ın iki dönemden fazla seçilmesi kesin bir şekilde önlenmeli. Akraba ve taallukatı veya adamları yoluyla iktidarını sürdürmeye teşebbüs etmesi de imkansız kılınmalı. Son kullanma tarihi geçmiş başkanların rahat etmesi için mesela sık bir vakıf yöneticiliği ve başkanlık dönemine ilişkin cezai kovuşturmadan bağışıklık gibi önlemler düşünülebilir. Sonuçta maksat ilahi adaleti tecelli ettirmek değil, adamın ya da kadının can havliyle iktidara sarılmasını önlemek olmalı.

“Türkiye üst meclis kurmalı mıdır? Almanya gibi meclisin yarısını dar bölge sistemiyle yerel seçim bölgelerinden, yarısını ülke çapında parti listelerinden seçmek bir çözüm olabilir mi?”

Seçkinler meclisi Türkiye’de denendi ve iyi sonuç vermedi. İngiltere’de bile yüz senedir üst meclisi boğmaya çalışıyorlar. Ülke temsilciliğinin Türkiye koşullarında akil adamlara değil, siyasi parti oligarşilerine kapı açacağını düşünürüm. İki tane Ufuk Uras veya Sırrı Süreyya kırk yılda bir kürsüye çıkacak diye meclisi parti kalantolarıyla doldurmaya değmez.

Bence Rousseau’yu unut. Meclisi ulusal aklın tecelligahı gibi romantik havalara sokmaktan vazgeç. Meclis, yerel çıkarların ülke politikasındaki temsilcisidir, ne bundan eksik, ne bundan fazla. Entellerin de sesi duyulsun istiyorsan dernek kur, gazete kur, hükümeti ikna et. Ya da bir zahmet git, Aşağı Güngören seçim bölgesi seçmenini ikna edip onların oyuyla meclise girmeyi dene.

“Tüm bu yaşadıklarımızdan sonra sıfır barajla ve ülke geneli tek seçim bölgesiyle yola çıkıp, ‘lanet olsun, uzlaşmayı öğrenin artık’ mı diyeceğiz?”

Allah göstermesin. Kırk tane marjinal siyasi partiyi meclise sokmanın tek sonucu meclisi işlemez hale getirmektir. Uzlaşmazlığı körükler, ülkeyi siyasi fanatizmlere teslim eder. Bence seçim barajı, seçim çevresi bazında %50 olmalı. Yüzde elli artı biri tutturdu, güzel. Yoksa yallah.

Ulusal baraja gerek var mı? Sanmıyorum. Velew ki bölgesel ya da yerel partiler meclise girdi, ister istemez iki ana bloktan birine katılmak zorunda kalacaklardır.

“Vergilendirmeye dair düşüncesi nedir? Dolaylı vergilerin minimize edildiği, doğrudan vergilerin ise ‘gelir vergisi’ gibi torba bir tutar yerine, giderler bazında ayrı ayrı toplanacağı sisteme ne der?”

Gelir vergisi sisteminin kaçınılmaz sonucu, tüm ekonomik et-

kinliklerin devlet denetimine girmesidir. Gelir vergisi erken 20. yüzyıl totalitarizmlerinin günümüzdeki en büyük mirasıdır. “Vergilendirilmiş kazanç kutsaldır” yazan her tabelanın arkasında, Orwell’ın Big Brother’ı sırtır.

Bence en güzeli tüm vergileri dolaylı vergi yapmak. Ne kadar harcadın, o kadar haraç ödersin. Belki bir de sabit tutarda kelle vergisi olur. Onu da ödeyemeyecek durumda olanlar muhtardan kağıt getirir, ödemez. Hepsi bu kadar.

Benim ne kadar para kazandığımdan devlete ne? Ve neden, gelirim saklamak gibi en temel insan haklarından birini kullandığım için suçlu konumuna düşeyim?

“Mesela İsviçre gibi savunma bütçelerinin, savaş uçağı alımlarının konu edildiğı referandumlara mı gitmeliyiz?”

Herhangi bir konuda, özellikle de karmaşık ve teknik konularda, halk kalabalığının herhangi bir bireyden daha sağlıklı karar verebildiğine tanık olmadım.

Ahali ne anlar Boeing alımından? De ki bir fikri oldu, attırırsın *Hürriyet* gazetesine iki manşet, fikri tersine döner.

Meclisin işlevi teknik kararları almak değil, alınan kararları yerel çıkarlar doğrultusunda denetlemek olmalı.

“Fırat’ın batısındaki kitlenin Gezi’den ve 17 Aralık’tan bu yana giriştiğı sistem sorgulamasına ne der? Bu kitle Türkiye’de güçlü bir libertaryen akımın taşıyıcısı olabilir mi?”

O kadar abartır mıyız bilmem. Ama Tayyip Erdoğan trajedisinin -eğer kazasız belasız sonlandırılabilirse- memlekete faydası dokunacağını umuyorum.

Her şeyden önce siyasi İslam saçmalığı ağır yara almıştır; bir daha belini doğrultması zor. Daha önemlisi, 1980 sonrası doğan ve ülke tarihinde ilk kez ciddi oranda üniversite mezunu olan kuşak, ortak bir dilde ve ortak değerlerde buluşmuştur. Bunun, Avrupa ve ABD’de “1968 kuşağına” benzer kültürel ve

sosyolojik sonuçları olacağını umuyorum.

“1915 taziyesine ne der?”

Siyasi ömrünü tüketmiş bir hükümetin çırpınışı der. Dört sene önce olsa anlamlıydı. Şu anda bir kıymeti harbiyesi olduğuna inanmıyorum. Yarın çıkıp tam tersini söylerse ne yapacaksın ki?

“Politikwissenschaft eğitimi için bir tavsiyesi var mı? Okula başlayacak birine kendi tecrübesinden yola çıkarak diyeceği var mıdır?”

Şimdiki aklım olsa poli sci okumazdım. Okumaya değer olanlar, kalıcı literatüre ve köklü akademik disipline sahip olan branşlardır. Tarih okunur, felsefe okunur, filoloji, klasikler, Orientalistik okunur. Yahut temel bilimler okunur. Önemli olan yerleşik bir disiplini öğrenmek. Ötekilerde öğrendiğin güncel modalardır. On sene sonra hükmü kalmaz.

Bir mapustan bir mapusa

20 Haziran 2014

Ergenekon ve Balyoz davaları hükümlülerinin, siyasi rüzgarlardaki ani değişim sonucu cezaevinden tahliyeleri bence Türkiye'de işlerin çok daha kötüye gideceğinin işareti idi. Buna rağmen, tutuklu askerlerden Yasin Türker'in 15 Haziran tarihli Radikal'de çıkan iç burkucu mektubu beni etkiledi. Kendisine bir mapusane mektubu gönderdim.

Değerli Yasin Bey,

Bugünkü *Radikal*'de çıkan mektubunuzu içim burkularak okudum. Size adalet ve onun gerçekleşeceği güne dek sabır diliyorum. Umarım bir an önce sevdiklerinize kavuşursunuz.

İtiraf edeyim ki, sizi tanımasam da, sizinkiler tutuklandığında üzülenlerden değildim. Darbe söylentilerine gerçekten inandığımı söyleyemem ama TSK'nın patolojik hale gelmiş bir iktidar sarhoşluğu ve kibir şahlanması içinde bulunduğu aşikardı. Bunun gerek toplumun bütünü, gerek şahsi güvenliğim için bir tehdit oluşturduğu kanısındaydım - tıpkı bugün, benzer bir iktidar sarhoşluğu ve kibir şahlanması içinde olan başkaları gibi. İktidar sarhoşluğunun, TCK'da yeri olan bir suç olmadığını biliyorum. Ama sizce, TCK'da yeri olan pek çok suçtan daha vahim toplumsal sonuçları olabilecek bir sosyal arıza değil midir?

Bunun tedbiri, ibreti alem için birtakım suçsuz veya yarı-suçlu insanların tutuklanması mıydı? Emin değilim. O zaman, vicdanım dürtse de makul bulabilmiştim. Şimdi yanıldığımı düşünme eğilimindeydim. Başkomutanlarınız haricindekilerin serbest kalmasını sevinçle karşılıyorum.

Org. İlker Başbuğ tahliye edildiğinde diledim ki, kendisine ve

arkadaşlarına yapılan haksızlıklardan şikayet ederken, arada bir cümle ile de olsa, kendilerinin de bazı hataları olduğunu, “vatan kurtarma” misyonunu abarttıklarını, bu uğurda bazen hakikati ve hakkaniyeti gözden kaçırdıklarını itiraf etsin. İnanın, böyle bir söz onu büyütürdü. İki üç yıllık bu deneyimden, daha olgunlaşmış olarak çıktığına beni inandırırırđı. Türkiye’nin bu kısır şiddet ve intikam döngüsünden bir gün çıkabileceğine dair, ufak da olsa bir umut ışığı yakardı.

O yapamadı, siz yapın. Merak etmeyin, günler tükenmedi. Önünüzde daha verimli yıllarınız var. Yanlış bir onur uğruna geçmişin hatalarına saplanmayın. Size yapılan zulümden söz ederken, acaba siz -şahsen veya kurumsal olarak- zulme bulaştınız mı diye kendinize sorabilecek cesareti kendinizden esirgemeyin. Görecekseniz, çok daha etkili olacaksınız. Bugünkü mektubunuzu bin kişi okuyup hak veriyorsa, o zaman on katı okuyup alkışlayacak. Daha önemlisi, alkışlarken çaresizlik ve kırgınlıkla değil, umutla ve sevinçle alkışlayacaklar.

İnanın, öylesi sizin için de bizim için de daha iyi.

Kolay gelsin, varsa koğuş arkadaşlarınıza selamlarımı iletin lütfen.

Amino asitlerde Allah var mı?

24 Haziran 2014

Genç biri gene yazmış, Voltaire ve Humé'dan beri milyon defa nakavt edilmiş klişeleri "ataistler bunu da cevap versin" edasıyla önüne atmış, Allah olmasa inorganik maddeden yaşamın türemesini anlamanın mümkün olmadığını "bilimsel" olduğunu zannettiği bir dille savunmuş. Üşenmedim, cevap yazdım.

Yazdığın şeyin özeti şu:

1) İnorganik maddeden hayatın nasıl türediğini bilmiyorum; bunda benim havsalamın almadığı bir şey var.

2) DEMEK Kİ bir İlk Çağ aşiret reisinin kişilik yapısına, ahlak anlayışına ve bilgi düzeyine sahip bir efsane varlığı tarafından yaratılmış olmalı.

Affedersin ama bu kadar saçma bir akıl yürütmeyi ciddi bir yüzle ileri sürmek için insanın ya aklını kaybetmiş olması ya da -daha fazlası- dindar olması gerekiyor.

Sebebe bağlanmamıştır dediğin şey tekil hayat mı? Böyleyse doğru değil, çünkü bir canlıdan diğer canlının doğumunu biyoloji bilimi yeterli berraklıkta pekala açıklıyor. Sen de zaten çekirdekten ağacın, insandan insanın doğumunu doğal sebeplere ve doğal "kanun ve prensiplere" bağlamışsın.

Kastettiğin şey eğer tek hücreli varlıklardan bugüne canlı türlerinin ortaya çıkması ise, modern biyoloji bunu da gayet tatminkar bir şekilde açıklayabiliyor. Her halükarda, binlerce yıl önce yazılmış birtakım hurafe kitaplarından daha inandırıcı bir şekilde açıklayabiliyor. Anne babanın anlattığı masalları savunma derdini bir yana bırakıp biraz kitap okusan sen de öğrenebilirsin.

Maksadın ilk hayatın türeyişini açıklamaksa, son yıllarda ciddi

bazı adımlar atılsa da bilgimizin yetersiz olduğunu kabul ederim. Henüz inorganik maddeden canlı varlık yaratılamadı. Yarın yaratabilir miyiz, bilmiyorum. Belki yaratabiliriz, belki de yaratamayız. Belki de bilgimizin sınırı orasıdır, mümkün.

Peki bundan, eski Arap mitolojisindeki bir efsane varlığına nasıl atlıyoruz? Neden aşiret reisleri gibi kıskanç, bencil, alıngan, kindar, işkenceci, sınavıcı, eril ve erkekçi, MS 7. yüzyılın marjinal göçebe-toplayıcı toplumlarına has bir bilgi seviyesine ve ahlak anlayışına sahip bir tanrı? Biri kalkıp dese ki evrende bir düzen var, demek ki Örümcek Adam evreni yarattı, ne cevap verirsin? Neden Zeus ya da Gökkuşağı Ejderi veya Ahura-Mazda değil? “Bilmiyorum” demek neden yetmiyor?

Bence neden yetmediği açık. Ana babandan devraldığın bir efsaneler yumağı var. O yumağı kaybetmek istemiyorsun. Hayatın ve evrenin birtakım sırlarıyla yüzleştğinde, ana babandan öğrendiğin o masal dünyasının izin verdiği çerçevede bilgilerini yorumlamaya çalışıyorsun.

Evet, yorumlama çabası belli ölçüde zeka gerektirir. Ama evreni o kadar köhne, o kadar yetersiz, o kadar cahilane bir çerçeveye sığdırmaya çalışıyorsun ki, o zekanın ölçüsünden, doğrusunu istersen, emin olamıyorum.

Benden çok şey öğrenme umudunu ifade etmişsin. Benden öğreneceğin olsa olsa iki şey olabilir:

- 1) Bir kavmin veya milletin üstünlüğüne dayalı teorilerin saçmalığı,
- 2) Bilgiyi ve ahlakı bin veya iki bin yıl önce yazılmış birtakım kitaplara hapsedme çabasının yanlışlığı.

Bunları öğrenmek istediğinden emin misin sahiden?

Atan olmasa adın Sevan olurdu

26 Haziran 2014

“Milli benliği bilmeyen milletler başka milletlere yem olurlar mı? Bunun örneği var mı? Yoksa safsatadan ibaret mi?”

Milli benliği bilmeyen milletler zaten millet olmazlar. Ya da o millet olmazlar, başka millet olurlar. Millet sübjektif bir varlıktır; millet olma şuuru yoksa millet olmaz. Falan değil filan millete mensup olmaktan ötürü -dünya görmüş Türkler dışında- kimse-nin mutsuz olduğunu duymadım.

Dedesi Ahmet olduğu halde adı Yorgo olanların ya da dedesi Yorgo olup kendi Ahmet olanların, bu durumdan ötürü karalar bağlaması nadirattandır. Aksine, “şaraptan dönme sirke keskin olur” ilkesi uyarınca, çoğu zaman, milliyetlerini daha beter bir gururla taşırlar.

“Yem olmak” nedir, bilmiyorum. Ama başka bir milletin altında ya da yanında, bir tür üvey kardeş gibi yaşayanlar, milli benliğini bilmeyenler değil, bazen hastalıklı bir inatla bilmeye devam edenlerdir. Bkz. İskoçlar, Basklar, Fransız Quebec’liler, Kürtler, Osmanlı Ermenileri. Bugün “Fransız” olmuş Normanları veya Burgonları yahut “Türk”leşmiş Türkmenleri kimselere yem olmakla suçlayan mı var?

Roma'nın Gerileyiş ve Çöküşü

27 Haziran 2014

“Hayatta okuduğunuz en güzel kitaplardan hiç olmazsa birkaçını sayar mısınız? İngilizce de olabilir. Yeter ki ufuk açsın.”

İlla ısrar edersen en iyisi Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküşü* derim. Düzyazıda İngiliz dilinin en büyük şaheseridir. 18. yüzyıl orgları gibi haşmetli bir sesi vardır; aradan rastgele iki cümle seç, oku, derhal tanırsın. Hemen her cümlesinde deha kıvılcımı parlar - kah ince bir hiciv, kah beklenmedik bir paradoks, kah gümbürtülü bir epigram.

Taassubun ve Hıristiyan kilisesinin amansız düşmanıdır. Tarihin en büyük medeniyet projesinin çöküşünden onları sorumlu tutar. Moralisttir. Akı ve erdemi yüceltir; cehaleti, riyayı, dal-kavukluğu, lüksü ve partizanlığı lanetler. Anlattığı şey, bir dizi ahlaki dramdır. Sonraki tarihçilerde eksik olan o duyguya kapılırsın, tarihin gerçekten anlatmaya değer bir anlamı olduğuna inanırsın. Başkaları da o duyguyu tatmıştır: Gençliğinde haylaz bir mirasyedi olan Winston Churchill, Hindistan'da şark hizmetindeyken Gibbon okur, siyasete atılıp dünyayı değiştirmeye karar verir.

Olguları kusursuzdur. Bir cümlemin köşesine sıkışmış en ince nüansta ve retorik'in şehvetine kapılmış görüldüğü en cüretkar genellemede, kırk küsur yıl sürmüş bir okuma çabasının ve hiç-bir okuduğunu unutmayan fenomenal bir hafızanın izi görülür. Eleştirci ve sorgulayıcıdır. Bir dönem parlamentoda bulunduğundan, iktidarın mantığını bilir, siyasetçinin ruhunu tanır. Her duyduğuna inanmaz. Dipnotlarında aralıksız kendiyile ve kaynaklarıyla kavga eder.

Bir gün bu konuda ciddi bir makale yazacak olursam belki Gibbon'ın dipnotları hakkında yazarım. Oradaki Gibbon, pudralı peruğunu çıkarmış, kolları sıvamış bir Gibbon'dur. Daha alaycı ve daha kırılıgandır. Başkalarının hatalarını didiklerken, kendi düştüğü veya düşebileceği tuzaklarla hesaplaşır.

*

Modern Library basımında *Decline and Fall* 2700 küsur sayfa-
dır. İlk kez 1980-81 kışında, Brooklyn'de kötü bir apartman da-
iresinde, işsiz, parasız, amaçsız otururken okudum. Üç yıl sonra,
123. sokaktaki evde bir daha baştan sonra okudum. Şirince'ye
geldikten sonra, 1995 veya 96 olmalı, bir daha okudum. O gün-
den beri yatağımın baş ucunda durur. Ara sıra rastgele bir yerden
açıp, dondurma yalar gibi birkaç sayfasını okurum. Bazen takı-
lıp, beş on gün bırakmadığım olur.

Beş yıl sonra başka bir yazıda gene Gibbon'a değindim:

Kasvetli bir Brooklyn günü *Decline and Fall*'un ortalarından bir
sayfayı aylakça açmamla çarpılmam bir oldu. Ne muhteşem bir
ses, ne ezici bir akıl! 2700 sayfa bir nefeste okundu. Yetmedi bir
daha okundu. Dersler çıkarıldı: Tarih somut insanların hırsları-
nın, hatalarının, ahlaki ikilemlerinin öyküsüdür. Kavga etmeyi
bilmiyorsan okumaya değer tarih yazamazsın. Kaynakların izin
verdiği kadarını bilebilirsin, fazlasını bilemezsin.

Gibbon'ın indeksinde bin kadar insan adı geçiyor. Tarih bilgile-
rimin çuvalına, kartal gözlü bir derleyicinin süzgecinden geçmiş
bin tane insan öyküsü eklendi.

Alaturka nağmeler

28 Haziran 2014

“Almanya’da yabancılara Türk sanat müziğini anlatırken ‘türkische Kunstmusik’ diyoruz. Türk sanat müziği ismi sizce uygun mu? Yoksa bu da uydurulmuş bir isim mi?”

“Türk sanat müziği” TRT’nin yanılmıyorsa 1960’larda, hatta 1970’lerde uydurduğu bir bürokratik kamuflaj tabiridir.¹⁷ Sanat olmayan müzik mi var? Varsa hangisi?

Bence bu kasten yanıltıcı başlık altında birbiriyle alakasız üç müzik türü bir araya getiriliyor. Aralarındaki ilişki aşağı yukarı Beethoven ile Beatles arasındaki kadardır - aynı coğrafya, benzer perde dizileri, o kadar.

Birincisi Osmanlı saray müziği, *osmanische Hofmusik* diyelim, 17. yüzyıldan ya da Lale Devri’nden 1850-60’lara kadar. Rafine ve zengin bir müziktir. Zevkle dinlenir. Çağdaşı Batı müziğine oranla ifade yelpazesi ve keşif cüreti kısıtlıdır. “Ne zarif bir dil, keşke söyleyecek bir şeyi olsaydı” dedirtir.

İkincisi geç Osmanlı pop müziğidir. 1860’lardan 1930’lara kadar sürer. Fesle çağdaştır. İstanbul orta sınıflarının popüler eğlence müziğidir. Batı’da o devirde ortaya çıkan “Yüksek müzik” (Wagner, Mahler, Schönberg...) ile şanson ve kabare ve müzikhol müziği ayrımında net bir şekilde ikinci gruba tekabül eder. Şevki ve Tanburi Arif Bey’lerle başlayıp Lemi Atlı ve Münir Nurettin’e kadar devam eder. Hoş popüler melodileri ve hayli basit bir duyarlılığı vardır. Nostaljiktir. Rakıyla iyi gider.

Üçüncüsü “proto-arabesk” diyebileceğimiz 1930-1970’ler meyhanesi müziğidir. Gerek güfte, gerek beste kalitesi açısından (“Ben

17. Doğrusu 1965 olmalı.

seni ellerin olsun diye mi sevdim”) ülkenin o devirdeki gerçeklerine uygun, feci bir bayağılığın temsilcisidir. 1970-80’lerde kalite bakımından biraz evrilerek arabesk müziği doğurmuştur.

Nevzat Atlığ yönetiminde TRT korosu tarafından asık suratlı, kaskatı bir taşra ciddiyetiyle icra edilmek dışında bu üç müzik tarzı arasında ne gibi bir ortaklık olabileceğini anlamaktan acizim. Makam dersin, Madonna ile Beyonce’nin de do majör ile la minörden şaştığını duymadım. Sırf bu yüzden onları da çağdaş Haydn mı sayalım?

*

Madem bu mevzulara girdik, sor bakalım 19. yüzyıl sonlarında bir Osmanlı “yüksek müziğinin” (Rauf Yekta Bey’in teorik çabalarına yahut Darülelhan bünyesindeki birtakım cılız arayışları bir yana bıraksan) gelişmemiş olmasını nasıl açıklayacağız. Dede Efendi’den neden bir Brahms Efendi yahut bir Kemani Piyotr İlyiç türemedi?

Geç devir Osmanlı seçkin sınıfının, gerek ekonomik gerek kültürel özgüvenden yoksun, son derece dar bir zümre olması mıdır sebep? O küçük azınlığın da özgün bir müzik geleneğini desteklemek yerine Batı müziğinin tüketicisi olmakla yetinmesi midir? (Keçecizade Fuad Paşa da, Damat Ferid Paşa da klasik Batı müziği hayranıdır; Mecelle müellifi Ahmet Cevdet Paşa kızlarına Avrupalı hocalardan piyano dersi aldırır.)

Rusya’da, Macaristan’da, hatta uyduruk Romanya’da, yerli gelenekle alakası olmadığı halde, Avrupalı tarzda iyi besteciler çıkarken burada ilaç için bir tane çıkmamasının sebebi nedir? En üst tabaka Batı müziğine yönelirken, orta sınıfın o müziği benimsememesi, alaturka santimantal popla yetinmesi midir?

(Ne yerli ne Avrupalı “yüksek müziğin” yetişmediği bu topraklarda, yıllar sonra, 1930-40’larda, devlet serasında suni ilkahla alaf-ranga besteci yetiştirme denemeleri yapılacaktır. Sonuç, Adnan Saygun’dur.)

Önemsiz sorular değil bunlar. Osmanlı medeniyeti neden çürüdü ve tükendi sorusuyla yakından bağlantılı mevzular. Ahir zamanda Osmanlı'yı ihya etmeye kalkışan fantezistleri de ilgilendirse gerek.¹⁸

18. [2019 notu] İçerikten yoksun Osmanlı nostaljizmiyle tanınan Ahmet Davutoğlu'nun başbakanlığının gündeme geldiği günlerde yazılmış bir yazı.

Sakız, sakal

1 Temmuz 2014

Tahmin ettiğimden çok daha uzun süre cezaevinde kalacağım gerçeğini içime sindirmekle meşgul olduğum günlerde güncel olaylar hakkında yazı yazma isteğim buharlaşıp gitti. Aylardan beri ihmal ettiğim dil çalışmalarına yenilenen bir şevkle sarıldım. Şakran'da kalem kağıtla başladığım çalışma, bir süre sonra sevk edildiğim Yenipazar Cezaevinde bilgisayarla devam etti.

Sakağı, halk arasında karakabarcık denilen ölümcül hayvan hastalığı. Fransızcası *charbon* (şarbon), İngilizcesi *carbuncle*. Ciltte kabarcıklarla çıkıyormuş. Türkçe **sakmak* yahut **sakamak* gibi bir filden türemiş olması lazım ama böyle bir fil bilmiyoruz. Daha doğrusu TDK *Derleme Sözlüğü*'nde, *Divan-i Lugat-i Türk*'te, Çağatayca Sözlük vb'de bulamıyoruz.

Moğolca *sagsay-* fiili varmış, “kabarmak” ve yanısıra “tüylenmek” anlamında. *Sagari* “yara kabuğu” veya “nasır”. Moğolca ile Türkçe arasında ortak köken ilişkisi olduğunu pek sanmıyorum. Ama eski bir tarihte, mesela MS 1. binyılın ilk yarısında veya daha önce, Moğolca ile Türkçe, daha doğrusu Türkçenin Oğuzcaya benzeyen bir lehçesi arasında yakın temas olmuş, Moğolca kelime hazinesinin yarıya yakın bir bölümü oradan alınmış. Türkçede kaybolmuş bazı kelimeleri o yüzden Moğolcada bulabiliyoruz.

Ses eşdeğerliği kuralları var. Moğolca *sagsay-* biçimi Türkçe **sak(s)a-*, *sagari* ise **sakaz* veya **sakız* telaffuzunu veriyor. Sesliden önce kalın k Moğolcada g olmuş, hatta modern telaffuzda tamamen kaybolmuş. Kelime sonundaki *-ri* daima Türkçe *-z* eşdeğeri. Sakız deyince sakın çiğnenecek ciklet gibi bir şey düşünmeyin, bazı ağaçların kabuğunda oluşan reçine kabartısını düşünün.

Peki acaba **sakal**, “tüylenme, kabarma” anlamına gelir der miyiz?

Sanmak/saymak

2 Temmuz 2014

Samak eski Türkçenin en temel fiillerinden biri. *To think* anlamında, ama düşlere dalmayı ya da kukumav kuşunu akla getiren “düşünmek” gibi değil. İnsan aklının en belirgin fonksiyonu olan simgesel eşdeğerlik bağı kurma anlamında. Arapçası *addetmek* ya da *itibar* etmek. İngilizcesi belki *to consider*. Latincesi *concupere* ya da *comprehendere*, her ikisi de analiz edersen “bir-a-rada-almak” demek. Bir şeyi bir şeyle eşitlemek. Mesela: aslan = tehlike. Hava ısıdı = sabah.

Tek heceli sonu açık fiillerin Türkçeden düşmesi kuralı uyarınca *samak* kaybolmuş. [Kaşgarlı Mahmut zamanında bir düzineden fazla vardı; şimdi iki tane kalmıştır, *demek* ve *yemek*.] Anadolu ağızlarında yakın zamana kadar kullanılırdı. Şimdi geriye, yapım ekine dönüşmüş bir kalıntısı kaldı: *azımsamak* (“az saymak”), *garipsemek* vb.

Fiilin iki türevi günümüz dilinde canlı. Biri refleksif yani dönüşlülük ekiyle, **sa-n-mak**, öznenin o işi kendi kendine yaptığını söylüyor, tıpkı kaşırmaktan kaçınmak, taşımaktan taşınmak, takmaktan takınmak gibi.

Diğeri transitif yani geçişlilik ekiyle, **sa-y-mak**. Özne bu sefer bir şeyi veya birini eyleme konu ediyor. Oradaki ek aslında *t*’dir. Tüm Türk dillerinde seslinin arkasına ek olarak gelince /d/ halini alır. Sesliyi izleyen d ise sadece Oğuzcada (ve dolayısıyla Türkiye Türkçesinde) yumuşayıp önce /dh/ ve daha sonra /y/ sesini verir. Yani bin küsur yıllık süreçte *satmak* > *sadmak* > *sadhmak* > *saymak* olmuş.

Modern kullanımda saymak fiili, mantıki açıdan son derece ilginç bir anlam yelpazesi sunuyor. Birinci anlamı bir şeyi bir şey saymak, yani *addetmek*. “Seni adam saydık” cümlesindeki gibi. İkincisi saygı göstermek, yani *itibar* etmek. “Büyüklerimizi sayalım” gibi. Üçüncüsü, insan zihninin nispeten geç bir devirde, her halükarda dilin oluşumundan çok sonra, birçok kültürde belki son 3 ila 5 bin

yılda ulaştığı bir simgesel işlem olan sayı saymak. Arapçada aynı bağlantı var: addetmek > aded (sayı). İngilizce *to count*, hem bir şeyi bir şey saymak, addetmek hem sayı saymak. Kökü Latince'den, *computare*, birlikte (*con*) algılamak (*putare*). İnsan zihninin en ilginç özelliği, iki şey arasında simgesel eşdeğerlik kurma.

Bir başka ilginç türev, “adı sanı yok” deyimindeki **san**. Esasen “ün, itibar” ve dolayısıyla “ad”. Buradaki +n, fiilden isim yapan standart yapım eki. Bir şeyi bir şey saymak ile a) ona saygı göstermek ve b) ona ad vermek birbiriyle bağlantılı ve hatta eşdeğer işlemler, düşünürseniz.

*

Buraya kadar anlattıklarım standart bilgiler; ben bir şey eklemedim. **Satmak** fiiline gelince, daha spekülâtif alana giriyoruz. Literatürde buna dair bir şeye denk gelmedim. Yanılıyor olmam pekala mümkün.

Oradaki t, geçişlilik eki olan t midir? İlk bakışta cevabımız “hayır” olmalı, çünkü eğer t yapım eki ise ardına sesli alınca yumuşaması lazım. Git > gider, güt > güdü, tat > tadım. Bu arkadaş yumuşamıyor: *satılık*, *satın almak*. Öte yandan anlam bağı çok bariz. Satmak = bir şeyi başka bir şeyin yerine saymak, eşdeğer kabul etmek. Para ekonomisi sizi yanıltmasın. İnsanlar binlerce yıl boyunca satmak deyince iki malı veya hizmeti takas etmeyi düşündüler. Yani satmakla satın almak arasında fark yoktu; hatta “satın almak” diye bir fiil de yoktu, sonradan çıktı.

Anadolu’da **Satılmış** diye kişi adı vardır, bilirsiniz. “Bedel” demektir, genellikle evliyadan birine yapılmış bir adağın bedelidir. Böyle düşününce, Sayılmış ile eş anlamlı olmuyor mu?

*

Ne yaptık? Türkçe bir fiilden hareket edip insanoğlunun saymayı ve alışveriş yapmayı öğrendiği çağlara geri gittik. Arada toplumsal itibarın kökenlerini irdeledik. Claude Lévi-Strauss¹⁹ olsa ancak bu kadarını yapardı.

19. Fransız antropolog (1908-2009). Yapısalcı analizin piri sayılır.

New York, West Village anıları

4 Temmuz 2014

Tek kişilik koğuşumda bilgisayar kullanmama izin verilmesini bakanlıktan rica etmiştik. Bunun Şakran Cezaevinde mümkün olmayacağı anlaşılmca, başka yere sevkim için başvurduk. Şakran'dan ayrılmayı beklediğim günlerde Özlem Yağız'a yazdığım bir mektup.

New York'a taşındığım sene, bir kış Brooklyn'in Borough Park semtinde, sakallı ve şapkalı Yahudilerin mahallesinde oturdum. Evimin tam karşısında sinagog ve kültür merkezi vardı. Bir gün Hasid'lerden bir bölüğünün Mesih saydığı, anti İsrailci büyük hoca hazretleri ziyarete geldi. Sinagogun kapısında yüzü aşkın şapkalı ve cübbeli Hasid arasında arbede çıktı; ayılıp bayılanlar, yaralananlar oldu. Hayatta gördüğüm en komik sahnelerden biridir, direkt Woody Allen filmlerinden çıkma.

Hasid'lerin kadınlarının tesettür şeklini bilir misin? Büluğ yaşından itibaren saçları tıraşlıdır, peruk takarlar. İlk bakışta anlamayabilirsin, dikkat edince fark edersin, hepsinin saçının neden 1940'ların filmlerindeki kadınlara benzediğini.

Kötü bir kıştı. 1981 baharı geldi, bir sabah kalkıp "Bir gün daha burada kalmıyorum" diye deklare ettim. Gazeteyi alıp Manhattan'ın güzel tarafında kiralık ev aradık. İlk baktığımız yere aşık olduk. West Village'in en sevimli yeri olan Bank Street'te (Cihangir ile Arnavutköy'ü düşün), Thai restoranın üst katında, piyanolu, eşyalı, enfes bir daire. Kirası 800 dolar, iki aylık depozito istiyor, bizim bankadaki toplam paramız 2000 dolar ve hiçbir gelirimiz yok. Tutuyoruz dedim. CB baygınlık geçirdi, ne sorumsuzluğum kaldı ne hayalperestliğim. İnat ettim, tuttuk.

Birkaç gün sonra posta kutusuna resmi bir mektup geldi. Meğer bize kiralayan kişi ev sahibi değil kiracıymış, yasadışı alt-kiralama yapmış, asıl ev sahibi protesto ediyor. Ev sahibi kiracıya, o bize, biz de ona dava açtık. Tam iki sene sürdü. İki yıl boyunca tek kuruş kira ödemedik. Arada kiracı pencereden girip beni dövmeye kalktı; ben Yunan ve Kolombiyalı dostlarımı çağırıp onun arabasını yamulttum. Hayatta oturduğum en güzel evlerden biri idi. Osman Kavala da bir ara o evde bizimle kaldı. Şimdi Sabancı'da iktisat profesörü olan İzak Atıyas da, o zamanlar onun eşi olan, şimdi casus romanları yazan Şebnem Şenyener de. Yan sokağımız Bleecker Street'in batı ucu, NY eşcinsel kültürünün merkezi, kentin (ve dolayısıyla dünyanın) en uçuk, en orijinal dükkanlarının olduğu yer. İki kapı ötemiz muhtemelen dünyanın en ünlü çiçekçisi, ufacık bir dükkan, iki günde bir akıllara ziyan bir vitrin tasarımı yapar, insanlar şehrin öbür ucundan görmeye gelir. Onun yanı antik Bali ahşap heykelleri satar, 12 kollu ve kanatlı ejder-tanrıça heykelini bir gün zengin olursam edineceğim ilk eşya listesine yazmıştım. Onun yanı sadece Japon kraliyet köpekleri (akita) ırkından seçereli köpek satan köpekçi. Karşıda White Horse Tavern, İngiliz usulü eski pub. 20. yüzyılın en iyi şairlerinden biri olan Dylan Thomas buraya takılmış, burada alkol komasına girip ölmüş. Bir iki şiirini ezbere bilirim, *Do not go gentle into that good night/Rage, rage against the dying of the light...* Richard Burton'ın ağır Welsh aksanıyla bunları okuduğu bir kaydı var, bulursan dinle, şaheserdir.

6. Cadde üzerinde bir sokak ilerde plakçı, iki ihtiyar Yahudi adam, muhtemelen eşcinsel, Doğu Avrupa aksanlı, huysuz, sadece klasik ve sadece kendi sevdikleri plakları satarlar, yanlış bir seçim yaparsan azarlarlar. Budapest Quarter'ten Beethoven'in komple kuartetlerini, başka hiçbir yerde bulamayacağın bir albüm olan Carl Orff'un *Antigonae*'sini onlardan almıştım. Beri yanda, New York'tan çok Londra havasında, ağaçlı, bitişik sıra

iki buçuk katlı tuğla evlerden oluşan Bank Street. Köşede dünya şekerini bir tarihi evde Ye Waverly Inn, ortada görünmekten hazzetmeyen seçkinlerin restoranı. En az bir düzine filmde yer almıştır, görünce tanırırsın. Az ileride Balducci's, Fransız ve İtalyan peynirleri ile şarküterinin ve akla gelmedik bohem yiyeceklerin tapınağı. O tür butik marketler şimdi bütün dünyada harci alem oldu, İstanbul'da bile vardır, ama unutma ki 1980'lerde dünyada ilk ve hemen hemen tekti. Bu tür "yeni şehirli" kültürü Reagan ve Thatcher'lı yıllarda önce San Francisco'da, sonra New York ve Londra'da icat edildi, oradan bütün dünyaya yayıldı, ucu taa Galata Kulesi'nin sokakları ile Karaköy'e dek ulaştı.

Ütopya inşa etmek

5 Temmuz 2014

*16-17-18 Temmuz'da Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılan Şirince:
Ütopya İnşa Etmek Mümkün konulu fotoğraf sergisi ve panel
için hazırladığım metin.*

Şirince'de vaktiyle Müjde'nin satın aldığı bir köy evimiz vardı. Yaklaşık 150 yıllıktı. Duvarları çamur dolgulu taştan, yer yer bir metre kalınlığında ve biraz yamuktu. Banyonun içinde büyük kayalar vardı, yağmur yağdığında içlerinden su çıkardı. Mutfağın tavanını bir kestane tomruğu tutardı. Bahçe duvarından incir ağacı çıkmıştı. Çok güzeldi. O eve aşık olduk.

Dokuları gözünüzün önüne getirin. Üstünde kertenkelelerin güneşlendiği yığma taştan bahçe duvarı. Ot бүрүмүш kiremit çatı. Aşındıkça insan teni dokusunu almış taş zemin. Kuşaklar boyu ellendikçe fildişi kıvamını kazanmış ahşap trabzan. Ege'nin kayasına bin yıl önce oyulmuş bir niş.

Bunları sevmeyen yoktur. Zannederim insanda içgüdüsel olan bir şeyi tatmin ederler. Nedense hiçbir mimarda, özellikle modern mektepli hiçbir mimarda, bu dokuları üretecek vizyon yahut cesaret yahut teknik bilgi yoktur. Belki vardır, ben denk gelmedim. Türkiye'de hiç denk gelmedim. Viyana'da Hundertwasser bir yere kadar denedi belki, ama o da kendine anti-mimar (*anti-Arkitekt*) diyordu.

Yapı maceramız Şirince'de o evi onarmaya çalışmakla başladı. İhtiyar bir evi, kişiliğini bozmadan nasıl yenileyebilirsin? Ustaların ve mimarların her müdahalesi, evin kendinden bir şeyler kaybetmesiyle sonuçlanıyordu. Onlara kulak asmamayı öğrendik. Yerel malzemeyi öğrendik. Taş duvarı, çamur sıvayı, kestane ağacını, çit tekniğini, eski kiremidi öğrendik. Köydeki eski binaları didik

didik edip eski Rum ustaların usullerini anlamaya çalıştık.

Bahçeye, orada sundurma dedikleri bir açık oturma yeri yapmamız gerekiyordu. Öyle bir şey yapalım ki sanki hep varmış, 150 yıllık evin uzantısıymış gibi dursun dedik. Köydeki ve komşu köylerdeki emsalleri etüt ettik, onların dilini öğrendik. Çoğu harabeydi. Biz de yaptığımız sundurmayı kısmen harap ettik, ucuzundan, yüz yıllık tarih ekledik.

Odunluk gerekiyordu. Odunluğu kimse mimari projenin parçası olarak düşünmez. İş bittikten sonra, biraz briket ve tel örgüyle bir şeyler çırpıştırılır. Neden öyle olsun dedik. Neden odunluğumuz bir şaheser olmasın, baktıkça “İyi ki varız ve iyi ki yaşıyoruz” demeyelim? Eski evlerin bitişiğindeki kubbeli fırınları andıran bir taş yapı ekledik. Kapısını komşu kasabada yıkılan bir konaktan söküp getirdik.

Şirince’nin tarihi kimliği bize ayrı bir sorumluluk yüklüyordu. Başka yerde olsa belki el yordamıyla kendi çözümlerini üretebilirsin. Ama köyün tutarlı bir bütünlüğü varsa ve güzelse, o zaman eklediğin her ayrıntının, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, o bütüne uygun olmasına özen göstermelisin. Şu sonuca vardık: Yüz yıl önceki ustaların yapmayacağı hiçbir şeyi yapmayacağız. Onların kullandığı malzemeden, onların tekniklerinden, oranlarından, süslemelerinden, dokularından şaşmayacağız.

Söylemesi kolay, yapması zordur. Öncelikle tevazu ister. Kendi aklına değil, ölmüş ustanın aklına uyacaksın. Ayrıca disiplin ve inat ister. Sol omzundaki şeytan durmadan dürter, şuraya da Kalebodur yer karosu yapalım, bir kerecikten bir şey olmaz diye. Kanarsın. Kanmamalısın.

Restorasyonun temelindeki teorik çelişki ile tanıştık. Restore ettiğin zaman işlev değişikliği yapıyorsun. İşlev değişince biçimi nereye kadar koruyabilirsin? Korumalı mısın? *Bugünkü* işlevi çözmek için, yüz yıl önceki Yorgo usta hangi biçimi kulla-

nırdı? Bizim köydeki evlerin alt katı hayvan barınağıdır. Şimdi orayı mutfak ve banyo ve oturma odası yapacaksan, rutubet sorununu, ışık sorununu, statik sorununu ona göre çözeceksin. Copy-paste yapmakla iş bitmiyor. Çözüm üreteceksin. Eski mimariyi değerli ve sevimli yapan özü keşfedip o çerçevede yeni bir şey üreteceksin.

Yorgo usta müze memuru değildi, Anıtlar Kurulu zaptiyesi de değildi. İhtiyaca göre yeni bir şey yapan ve bunu yaparken bir şekilde eskinin ırzına geçmemeyi başaran bir esnaftı. O yapabiliyorsa biz neden yapamayalım?

Anıtlar Kurulu'nun öküz memuruna tabii bunları anlatamazsın. Zaten kuşku ile bakıyor, bunlar hem şehirli takımı, üstelik devletin emirlerine saygısız olan cinsten, üstelik de Ermeni. Sen işlev ve gelenek ve estetik diye ağzını açınca onun aklına mevzuat geliyor, hangi maddeden mühürlerim diye hesap yapmaya başlıyor.

1992-2002 yılları arasında Şirince'de on iki tarihi evi onardık; tamamen yıkılmış olanları tarihi dokuya uyum sağlayacak şekilde sıfırdan inşa ettik. Sonra, köyün biraz dışındaki bir arazide, taştan küçük bağ evlerinden oluşan, hayalimizdeki köyü inşa etmeye koyulduk. 2007'de sıra Matematik Köyü'ne geldi.

Matematik Köyü'nde işler yepyeni bir boyuta taşındı. Çözmek zorunda olduğumuz işlevler, köyün tarihi dokusuna yabancı işlevlerdi. Eski ustalara sadık kalacağız, peki, ama eski ustalar konferans salonu ve kütüphane ve 300 kişilik yemekhane çalışmamış ki? Köy havasını, köy dokusunu, köy estetiğini, köyün bin yıldan beri değişmemiş duygusunu veren doğallığını ve spontanlığını koruyarak modern bir eğitim kampüsünü nasıl inşa edersin?

Yedi yıldan beri bu soruların cevabını bulmaya çalışıyoruz. Tiyatro Medresesi ile birlikte, otuz küsur binadan oluşan ufak bir kasaba çıktı ortaya. Yorgo ustanın deneyimlerine bütünüyle sa-

dık kalamayacağımızı kabul etmek zorunda kaldık. Onun yerine, Yorgo ustanın yaşadığı çağda, Anadolu'nun Ege ve Akdeniz kıyılarında görse yadırgamayacağı formlarla çalışmanın doğru olacağına kanaat getirdik. Artık eski Şirince'de benzeri olmayan hamamlarımız, medresemiz, kulemiz, kaya mezarımız var. Ama hâlâ post-20. yüzyıl stili bir betonarme gecekondu yok, villa tipi konutlarımız yok, İsviçre-Kaliforniya kırması şalemiz -eğer dikkatle bakmazsanız- yok.

Gelenler Matematik Köyü'ne bayılıyor. Taparcasına seviyorlar. Doğallığını ve eklektizmini beğeniyorlar. "Sanki kendiliğinden olmuş gibi" diyorlar. "Sanki yüzyıllardan beri buradaymış, siz ortaya çıkarmışsınız" diyorlar. "Tarih kokuyor" diyorlar.

Ali Nesin ile ben ise, yaptığımız her binada hatalarımızı ve eksiklerimizi görüp birbirimizin başının etini yiyoruz. Her seferinde sıfırdan düşünmeye başlayıp, kusursuz ütopya mekanının nasıl bir yer olacağını bulmaya çalışıyoruz.

**YENİPAZAR,
SÖKE**

Temmuz 2014'te nakledildiğim Yenipazar Cezaevi'nde bilgisayar izni verildi. On dört ay boyunca haftanın beş günü sabah 9'da tek kişilik koğuşumdan çıktım, memur eşliğinde koridoru aşp "kütüphane" adını verdikleri penceresiz hücreye kapandım, akşam 5'te aynı törenle koğuşuma döndüm. O sürede Evliya Çelebi'den başlayıp Türkçenin çeşitli evrelerine ait iki yüzü aşkın kitap taramdım, Nişanyan Sözlük'te yer alacak on beş bini aşkın metin örneği seçtim. O işten bunaldıkça Türkçenin tarihine ilişkin yazmaya niyetlendiğim kitabın notlarını aldım. Aklıma estikçe bloguma dil yazıları yetiştirdim.

Akşamları ve hafta sonları koğuştaydım. Avuç kadar avlumda her gün yarım saat koştum, haftada ortalama üç kitap okudum, Digi-türk'te son çıkan Amerikan filmlerini izledim. İlk altı ay yalnızdım. Ocak ayında entipüften bir mevzudan hapse düşmüş bir emekli hakim beyi yanıma verdiler. Koşuyu kestim, onun yerine her gün hakim beyle çift kale şut atmaca oynadık.

Nisan 2015'e doğru açık cezaevine çıkma hakkı kazanıp "haydi size elveda" demeyi planlarken Yargıtay'dan gelen yeni kararlarla sarsıldık. Toplam cezam 11 yıla, kapalı cezaevinde kalma sürem en az üç buçuk yıla çıktı. Dört ay sonra beklenmedik bir yönetmelik değişikliğiyle, tekrar açığa gitme imkanım doğdu.

Eski zaman IŞİD'leri

20 Ağustos 2014

Butik bir cezaevi olan Yenipazar'da, benden önce eski İçişleri Bakanı Mehmet Ağar'a tahsis edilen koğuşun bitişiğindeki tek kişilik koğuşuma yerleştim. Bilgisayar izni çıktı. Ama hemen ardından gelen dokuz günlük Ramazan Bayramı tatili, hevesimi bir süre kursağımda bıraktı. O günleri Evliya Çelebi okuyarak ve sözlüğüm için notlar alarak geçirdim.

Irak ve Suriye'de bazı kentleri ele geçiren "İslam Devleti"nin rehine-leri törenle öldürdüğü günlerdi.

İki üç haftadan beri Yapı Kredi'den çıkan 4000 küsur sayfalık *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'ni hatmetmekle meşgulüm. Asıl amaç benim sözlük çalışması için kelime bulmak. Ama arada başka ilginç şeyler de çıkmıyor değil.

Mesela Sultan IV. Murat'ın Bağdat fethi, sene 1636.

"Bağdâd'a eyle hücumlar oldu kim Kızılbaşların başları yine kaygulu işe uğradı. Gördiler kim gayri çare yok, hemân burc u bârûlar üzre beyaz emân bayrakları diküp, 'Amân elamân ey güzide-i Âl-i Osmanın' deyü feryâd u nâlân-i sad-hezar etdiler."

Bağdat'ı tutan Şiiler pes edip teslim olurlar.

"Derûn-i kal'adan beş aded hân boğazlarına kılıçlarını asup huzur-i Murad Hân'a çıkdıklarında (...) ser ber-zemin idüp Bağdâd'ın miftahlarını [anahtarlarını] teslim idüp emân ile çıkmağa üç gün mehil isterler. Murad Hân mehil virmeyüp, 'Uryân u bi-silâh [çıplak ve silahsız] bu ân kal'adan çıkup bir canibe revân olun' dedikde, 'Ber ser-ü çeşm' [başım gözüm üstüne] deyüp bu hânlar Murâd Hân yanında rehin kalup derûn-i kal'aya asker-i islam mâl-a-mâl olunca niçe bin Kızılbaş-i evbâş Akkapu'dan piyade ve esb-süvâr [yayan ve

atlı] cânib-i nehr-i Diyâle'ye fırâr idüp gitmede."

Şiilerin önderleri gelip Murat Han'a teslim olurlar. Onlar rehin olarak tutulurken İslam (yani Osmanlı) askeri kaleye dolar. Ne görsünler? Şiiler Akkapı tarafından firar edip gitmekte!

"... derûn-i askerden bir sada zahir olur kim, 'Tîz Kızılbaş kırıl-sın' derler. Azâmet-i Hüda an saatde kırk bin piyade şah tolusun içmiş [Iran şarabı içmiş] tülüngi Kızılbaş ve yigirmi bin de gayri evbâş seyf-i miczem ile başları tırâş olup [keskin kılıç ile başları tıraş edilip] derûn-i Bağdad'da hûn-i Râfiziyan nehr-i âb-ı revân gibi cereyan etdi [zındıkların kanı akarsu gibi aktı] ve nice bin atlı guzât cânib-i nehr-i Diyâle'ye gitdi ve emân ile mukaddemce çıkan Kızılbaş'a yetdi ve bu perîşân olmuş Kızılbaş'a girişdiler ve eyle kırdılar kim az Kızılbaş, 'Feryâd-reses yâ Ali' deyüp nehr-i Diyâle'ye urdular."

Şehir içinde kan oluk oluk akarken bir kısım gaziler de Diyale Nehri'ne kendini atmış olan Şiilere yetişir. Kızılbaşlar "feryadımızı duy ya Ali" diye bağırlar.

"Düldül-süvâr Ali de bu Havâricîn'in [Haricilerin] feryâdlarına res olmayup cümle Diyâle'de gark-ı âb oldular [boğuldular]. Yetmiş bin Kızılbaş'dan ancak altı bin mîkdârı tırkazlarda ve merhamet-i dest-i Osmanlı'da halas oldu deyü kendüleri nakl ederler. Hakkâ böyle bir kırgın dahi diyâr-ı Acem'de olmamıştır."

Yetmiş bin Şii'den ancak altı bin kadarı Osmanlı'nın "merhametli ellerinde" canını kurtarır.

Şimdi devir değişmiş, üç yüz-beş yüz kişilik kafa kesme vakaları bile dünya medyasına haber oluyor.

Post-truth

18 Ağustos 2014

Özlem'e mektup.

... *Agresif cehalet* deyimini yanlış kullandım herhalde. Evliya Çelebi saldırgan biri değil. Daha ziyade “galiz cehalet” demek lazım belki. Öylesine fahiş bir cehalet ki düz bilgisizlikle tevil etmek zor, sanki arkasında bir kasıt, bir tür meydan okuma var. Bilgiyle tedavi edilebilecek bir şey değil, bir tür tercih ya da ruh hali.

Bu tür cehaleti mesela ilk devir Hıristiyan yazarlarında görürsün. Antik Çağ'ın alabildiğine sofistike, dünyevi, gerçekçi yazarları gider, yerine hurafe ile olguyu ayırt etmekten aciz, çocuk ruhlu birtakım safdiller gelir. Ayrıntıya girersen görürsün ki bu bir çeşit sosyal/sınıfsal tercihtir, bir meydan okumadır. “Senin gerçekliğin, senin bilgi birikimin beni ilgilendirmiyor, seni topyekün reddediyorum” diyor. “Bana cahil diyorsun, al sana işte cahilden de cahilim” diyor. Barbarizmi bir hayat tarzı ve onur meselesi olarak benimsiyor.

Bugün başta “İslam” olmak üzere çeşitli kisveler altında ortaya çıkan fenomeni de böyle yorumlamak lazım. Bir tür bilinçli cahilleşme. Cehalet yoluyla dünyaya meydan okuma. Aynı zamanda sınıfsal bir şey, bilgiyi tekeline almış görünen düzene karşı isyan.

Bir yönüyle iyimser olmaya çalışıyorsun. Bu denli cahil adamların hakikatle başa çıkmasına imkan yok, elbette yenilmeye mahkumdurlar diyorsun. Ama işin tuhaf ve acıklı tarafı, cehaletin sağladığı bir garip dokunulmazlık var: Yenildiğini bilemeyecek kadar cahil olan adamı yenemezsin. Hakikati tanımamayı sanat haline getirmiş birini hakikat zeminine çekemezsin. Acemi satranççılar vardır, üç hamlede mat dersin, oynamaya devam ederler, sıkışınca tahtayı devirirler. Durum onu andırıyor.

Evliya Çelebi garibim, inşallahu teala Viyana'yı da alacağız hayaliyle yaşamış ve ölmüş. Viyana'yı ziyaret ettiği ve sosyal ve ekonomik gücünü ucundan da olsa gördüğü halde umudunu yitirmemiş. Ölümünden üç yıl sonra 1683'te nihayet denemişler. Öyle bir tokat yemişler ki Viyana'yla beraber Macaristan'ın tamamı ve Sırbistan'ın yarısı gitmiş. İki yüz sene o tokadın şokunu atlatamamışlar.

Bu iyimser senaryo. Yazık ki bugün dünyanın öncüsü olan ülkeler o dirayete sahip görünmüyor. 1683 Viyana'sından çok 390 ve 400'lerin Roma İmparatorluğu gibi duruyor.

Tiberius

28 Ağustos 2014

Ahmet Davutoğlu'nun başbakan atandığı günlerde yazılmış bir mektup:

Suetonius'un *12 Caesars*'ını okudum. Robert Graves'in tercümesi enfes, cümleleri berrak bir pınar gibi akıyor.²⁰

On iki Sezar arasında şu ara güncel olanı Tiberius. Yıllarca yüce Augustus'un gölgesi altında, ketum, kapalı bir adam olarak yaşamış. Kariyeri gidip gelmiş. Bir ara siyasetten elini çekip yedi yıl Rodos'ta sürgün kalmış; tarihçi ve şair olmayı düşlemiş.

Başa geçtiğinde nazik, yumuşak huylu biri izlenimini vermiş. Cumhuriyeti restore edeceği rivayet edilmiş. Adım adım canavara dönüşmüş. Yaptığı katliamların, işlediği cinayetlerin haddi hesabı yok. Ailesindeki herkesi (çoğunu işkence ile) öldürtmüş. En yakın adamlarını, siyasi müttefiklerini, bakanlarını ortadan kaldırmış. Öyle anlaşılıyor ki o sarmalın içine girmesinin sebeplerinden biri, paradokstur, yaptıklarının kötülüğünü anlayacak kadar akıllı ve dürüst biri olması. Kötülüğünü yüzüne vurma potansiyeli olan herkesi eninde sonunda ortadan kaldırmış. Öldürdükçe, daha fazla öldürmesi için gerekçe yaratmış. En çarpıcı hikayelerden biri: Kendisine karşı kurulan kumpasta yer almış biriyle yanlışlıkla karıştırıldığı için eski dostu olan suçsuz birini idam ettirmiş. Sonra herhalde utandığından, olaydan haberi olan herkesi idam ettirmiş.

Altmış küsur yaşında Roma'yı bırakıp Capri Adası'na çekilmiş. Anlaşılan siyasetten uzaklaşıp genç kız ve oğlanlarla hayatın tadını çıkarmaya niyetlenmiş. Roma'daki işleri, kendisine sadakatten

20. *The Twelve Caesars by Robert Graves* (Penguin). Graves (1895-1995) şair ve romancıdır. Suetonius (ö. 122), Domitianus'a kadarki ilk 12 Roma imparatorunun biyografisini yazmıştır.

başka hiçbir özelliği olmayan Sejanus'a bırakmış. Kendisine kafa tutabilecek siyasi tabanı ve aile geçmişi olan herkesi Sejanus vasıtasıyla ortadan kaldırtmış. Sonunda tabii Sejanus aşırı ölçüde güçlendiği için, onu da öldürtmek zorunda kalmış. Capri'deki güvenlik teşkilatı Sejanus'un adamları olduğundan, mecbur, onları da temizlemiş.

Hem Kayseri'nin hem Sivas'ın adı bu Tiberius'tan gelir, biliyor-sun değil mi? Hazret MS 17 yılında Kapadokya krallığını lağ-vedip orayı vilayet yapmış, başkenti olan şehrin adı da *Caesarea* = *Kaisaria* diye düzeltilmiş. Aşağı yukarı aynı yıl, rakip kentin adı da *Sebasteia* olmuş. Aynı şeyin Yunancası, ikisi de Sultaniye anlamında.

Geleneksel Türkiye

2 Ekim 2014

O ikonografinin içinde olmak ister miydik ayrı mevzu, ama hoş bir fotoğraf, şüphesiz. Dede belli ki güçlü ve ilginç bir insan, cüretle gülümsemiş. Sağdaki Reyhan Hanım'ın güzel bir yüzü var. Öndeki gençler sempatik insanlar. Abdullah Bey'in tarzı rahat, geleneksel Türk bürokratına oranla insancıl.

Oturdukları şeyin adı **kanepe**. Avrupa'dan ithal bir kavram. Ülkeye 19. yüzyılda girmiş, ama ancak son 30-40 yılda bütün sınıfların yaşamına girdi. Adı Fransızca. Türkçe eşdeğeri yok. Türkçede divan veya sedir yahut seki var, ayrı şeyler.

Giysiler Batı'dan ithal. **Ceket-pantolon** Batı'da Fransız İhtilali sıralarında standart oldu, bize 1830'larda geldi. **Kravat** 18. yüzyılda Fransa'da çıkmış bir moda, o da II. Mahmut zamanında memlekete girdi. Ceket, pantolon, kravat üçü de Fransızca. Türkçe karşılıkları yok, ya da "boyunbağı" gibi, marjinal.

Arkada **tül** perde. Geleneksel Türk aile tablosunun vazgeçilmez-

lerinden. Tül Fransızca. Fransa'nın Tulle kentinde üretilen bir ince dokuma çeşidinin adı.

Selman'ın kolunda **saat** görünüyor. Şüphesiz ithal. Türkiye'de yanılmıyorsa saat imalatı yok. Mekanik saatleri Avrupalılar icat etmiş, Ortaçağ sonları olmalı, cep (ve kol) saatini geliştiren de onlar. Elektronikte şimdi Uzakdoğu ile rekabet var ama mekanik saatlerde Batı hâlâ tek tabanca.

Dede ve Macit Bey **gözlük** kullanıyorlar. Batı'nın en olağanüstü icatlarından biri. Gözlük fikri bir yana, numaralı ve hassas ayarlı mercekler 19. yüzyılda Carl Zeiss'in marifeti. Türkiye'de mercek yapılıyor mu bilmiyorum. Muhtemelen yoktur. Kaliteli sentetik mercekler her halükarda ithal.

Yerdeki **halı** Çin malı. Onu saymıyorum.

Evde ayakkabı çıkarmışlar. Hanımların başörtüsünü saymazsam en "Türk" olan detay o.

*

Ayakkabı detayını önemseyenler var. Mesela "Yeni Türkiye" savunucularından Ali Nur Kutlu adında biri, *Yeni Şafak*'taki yazısında²¹ ayakkabı çıkarmaya neredeyse kozmik bir anlam yüklemiş, peynir ekmek, tahin helvası ve annesinin süpürgesi ile birlikte:

"Siz eve ayakkabıyla girmeyi modernlik, biz rezillik sayarız. Siz şarabın tadını, markasını, biz Yunus'un, Mevlana'nın abı hayatını konuşuruz. Siz kruvasan ve kahve ile kahvaltı yaparsınız, biz peynir ekmek, tahin helvası yeriz. Siz Fransız peyniri Rokforu, biz Van otlu peynirini severiz. Siz evde kedi, köpek besler, çocuklarınıza 'hamster'ı sevdirmeye çalışırsınız, biz dini imanı bütün çocuk besleriz, evde hamster görüldü mü, necis diye annemiz süpürgeci sapıyla kafasına vurur."

Anladığım kadarıyla bu mısraların yazarı gavur icadının her tür-

21. "Beyaz Türklere Mektup", *Yeni Şafak*, 23 Nisan 2014.

lüsüne karşı, geleneğin saf halini savunuyor, bunda ahlaki bir değer görüyor. Öyleyse ceket, kravat, kanepeyi, tül perdeyi, saati ve gözlüğü de atması gerekmez mi? Çorapta ve çorap kokulu Van peynirinde stop etmenin mantığı ne?

Tutarlı olmak istiyorsanız ve cesaretiniz varsa sonuna kadar gidin bakalım. “Terorist” yaftasını yiyenler hiç olmazsa entelektüel anlamda daha dürüst. Ben eslafı takip edeceğim diyor, sakalının kesiminden kılıcının kavsine kadar o yolda gitmeye gayret ediyor. O da deve yerine Toyota kullanıyor gerçi, ama mesela kafa kesme sevdasında 1400 yıl önceki rol modellerine bizim tatlı su muhafazakarlarından daha sadık.

Biri cesur, biri korkak. Başka fark görüyor musunuz siz orada?

Kafa kesme konusuna değinmemi eleştiren birine cevap:

Mevzu kafa kesmek değil ki? Geleneğin fetişleştirilmesi. Geçmişin taklidi üzerine bir yaşam kurma saplantısı. Bu açıdan bakarsan, IŞİD AKP’nin daha tutarlı versiyonudur sadece. Kafa kesmeleri beni çok da fazla ırgalamıyor (yeterince Fransız İhtilali ve Roma tarihi okudum). Yalan bir geçmişini idealize etme hastalığı daha berbat bir şey bence.

Cumhuriyetin Batılı olması değil mesele, olamaması

13 Ekim 2014

Değer verdiğim ve yazılarını çoğu zaman beğenerek okuduğum bir yazar olan Ümit Kardaş'ın Taraf'ta çıkan "Cumhuriyetin Oryantalizmi" başlıklı yazısına ilişkin notlar.

"Osmanlı aydını, Batılılaşmayı ya da medenileşmeyi sadece aydınlanma olarak anlamıştır. [Oysa Batı sadece 18. yüzyıl düşüncesi olan aydınlanmadan ibaret değildir.]"

Demiş Ümit Kardaş. Bu doğru değil. Veleve ki kısmen doğru da olsa, temelinde yatan çıkmazı gözardı edersek yanılırız.

İlk baştan beri Osmanlı eliti, Batı medeniyetinin Hıristiyanlıkla (daha doğrusu Hıristiyanlığın Batı versiyonlarıyla) ilgisini doğru olarak, hatta belki biraz abartarak teşhis etti. Evliya Çelebi'de, 18. yüzyıl sefaretnamelerinde, Namık Kemal'de, Şinasi'den Hüseyin Rahmi'ye uzanan Tanzimat romanlarında bu vurgu gayet nettir. Osmanlı kültürel yaşamının gözardı edilmemesi gereken bir unsurunu oluşturan gayrimüslim toplumlarında, Batılılaşma/modernleşme tartışmasının ana eksenini daima mezhep meselesi oldu. Protestan yahut Katolik olmadan Batılı olunabilir mi? Osmanlı modernleşmesinde Tevfik Fikret - Dr. Abdullah Cevdet'in sekülerist çizgisi egemen değildir, ikincil kanaldır.

Sonuçta gerçi çıkış yolu o kanalda bulundu. Ermenilerin ve Rumların bir kısmı için Protestanlık veya Katoliklik gerçekçi bir çözüm olabilirdi belki. Türkler için değildi. Din değiştirmeyi reddedince geriye iki seçenek kalıyordu: Bir, Batı'yı tümünden reddetmek ya da iki, Batı'nın laik-seküler-antiklerikal damarını seçmek. İkinciye seçtiler. Başka çare olmadığından seçtiler, şuur-suzluktan değil.

Kavga derin ve acıtıcı bir düzeyde verildi. Tevfik Fikret'in, Türk aydınlanmasının Prometheus'u olarak tahayyül ettiği oğlu Haluk, ABD'ye göçüp Protestan vaizi oldu. Mecelle müellifi Cevdet Paşa'nın torunu, paralarda resmi olan Fatma Aliye Hanım'ın kızı, evden kaçıp Katolik rahibelere sığındı. Laiklik, biraz da bunların cevabıdır.

Türk modernleşmesinin gizli ve mütevazı kahramanları olan yabancı okullar, "modern" oldukları için değil, potansiyel Hıristiyanlık yuvası olarak görüldükleri için, eski ve yeni Türk devletinin ölmez nefretine konu oldular. Oysa bu okulların Türk mezunları Hıristiyan olmadılar. Ezici çoğunlukla laik ve seküler, hatta Batı'da eşine ender rastlanır ölçüde tutarlı bir şekilde laik ve seküler oldular. İyi ki de oldular. Bu memleket Şarklılığın lağım çukurunda henüz boğulmadıysa, o birkaç bin değerli insanın yüzü suyu hürmetinedir.

*

Batı medeniyetinin Hıristiyanlıktan da, anti-Hıristiyan sekülerizmden de daha belirleyici olan öteki boyutu bu topraklarda hiç ilgi görmedi. O boyut, toplumsal elitlerin devlet karşısındaki nispi özerkliğidir. Soyluların, din adamlarının, burjuva entelektüellerin krala "orada dur reis" deme hakkına, gücüne ve alışkanlığına sahip olmaları geleneğidir.

Osmanlı koşullarında akla bile getirilemeyecek bir öneriydi. Buraların eliti oradakine benzemez. Buraların devleti de kendisine kafa tutanları yumuşatıp ehlileştirecek güçten ve otoriteden yoksundur. "Nispi özerklik" deyince dış vilayetlerde isyan, iç vilayetlerde eşkıyalık ve zorbalık anlaşılır. O yüzden Batı'nın bu en belirgin hasleti buralarda ağza bile alınmadı, mutlak sessizlikle geçiştirildi.

Oysa daha 16. yüzyılda Floransa'dan bu tarafa bakan Machiaveli durumun farkındaydı. *Prens*'in Fransa ile Türkiye'yi kıyasladı-

ğı bölümünde, Osmanlı'nın bu yüzden uzun vadede yenilgiye mahkum olduğunu doğru olarak teşhis eder. Oysa Türk Batıcılarının en ciddi ve radikal olanlarında bile bu meselenin izini göremezsin. Mithat veya Vefik paşalar, Babanzade, Ağaoğlu Ahmet, Ziya Gökalp elitlerin devletten nasıl yakasını kurtaracağı meselesine değinmezler. Cumhuriyet devrinde de değışen bir şey yoktur. En sağdan en sola, en Müslüman'ından en sosyalistine kadar Cumhuriyet aydınlarının tümü için, devlete icabında kafa tutma imkan ve dayanaklarına sahip olan elitler -mesela kompadorlar, işbirlikçiler, Boğaza karşı viski içenler, Yahudiler, kozmopolitler, toprak ağaları, Kürt feodalleri, masonlar, tarikatlar, Pensilvanya- devlete ve millete yönelik vahim birer tehlike olarak görülür ve lanetlenir.

Bu yüzden Türkiye'nin Batılılaşması hayal olmaktan ileri gide-memiştir ve bundan sonra da gidemeyecektir.

“Batılılaşma, Cumhuriyet rejiminin birincil meşrulaştırma aracıdır.” (Ümit Kardaş)

Bu da doğru değil. Batılılaşma, rejimin ancak metropol seçkinlerine yönelik söyleminde bir rol oynadı. Geniş kitlelere yönelik endoktrinasyonda kullanılan ana meşruiyet teması Batı filan değildir, vatan-millet-sakaryadır, Milli Mücadele'dir, denize dökülen düşmandır, yedi düvele meydan okuyan Gazi'dir. Yanlış hatırlamıyorum herhalde, ilk ve ortaokulda boğazımıza dayadıkları milli bulamaçta “Batılılaşma” diye bir şey yoktu. Ama bol miktarda şehit ve gazi vardı, düşman vardı, al bayrak vardı, Allah Allah nidalarıyla huruc eden Mehmetçik vardı, susmaya-cak ezanlar, zalim Haçlılar vardı. “Düşman”, kuşkuya yer bırak-mayacak bir netlikte Batı idi. Emin Oktay'ın tarih kitaplarında Avrupa ve Avrupalılar hakkında bir olumlu kelime okuduğumu hatırlamıyorum.

Cumhuriyetin kurucu ideolojisi İslami bir ideoloji ve İslami bir propagandadır. Bunu görmemek için hakikaten kör olmak la-

zım. Revize edilmiş bir İslam'dır, evet. Araplardan ve Arapça-dan arındırılmış, uhreviyatı azaltılmış, ahlaki retoriği minimize edilmiştir. Ama sonuç olarak İslam'dır. "Biz" ve "düşman" olarak ikiye böldüğü dünyada, biz dediği şey "Türk" diye yeni bir ad taktıkları babadan kalma İslam milletidir. Düşman ise 1400 seneden beri aşına olunan Rum ve Frenk keferesidir. Cumhuriyetin üfürükten kazanımlarını bir yana bırak, geriye kalıcı ve çağ değiştirici olan bir tek eser kalır: Yüzyıl başında %25 gayrimüslim nüfusu olan bir ülkede yüzde doksan dokuz virgöl dokuz İslam çoğunluğu yaratmak.

Cumhuriyet ideolojisinin dışladığı şey İslam değildir. İslam'ın eski sürümüdür. Hedefi İslam'ı silmek değildir, devlet kontrolüne almaktır. Daha belirgin ifade edelim: belli bir konjonktürde, devletin yüksek menfaatlerinin gerekli kıldığı birtakım reformlara "İslam" adına direnme eğiliminde olan unsurları bertaraf etmektir. Bir şekillendirme operasyonudur. Hadise bundan ibarettir.

*

Yanısıra Batıcılık da vardı elbette. Neden vardı? Üç sebep sayayım:

1. Konjonktür dayattı. Türkiye Batı'ya -30'larda İngiltere'ye, hini hacette Almanya'ya, 1945'ten sonra ABD'ye muhtaçtı. Lozan'da verilmiş sözler vardı.
2. İstanbul ve İzmir'in Avrupai elitleri ile Ankara yönetimi arasında Milli Mücadele yıllarında kopma noktasına gelen iplerin tamiri gerekti. Ekonomik ve sosyal açıdan Ankara o zümrelere muhtaçtı. Onlara taviz vermesi gerekti.
3. Askeri erkan, Abdülhamid'in 1880'lerdeki reformlarından bu yana kendini "Avrupai" sayan bir kurumsal kültüre sahipti. Bu kültür, önceki maddede anılan metropol

elitlerinin Avrupailiğinden farklıdır. Prusya imalatıdır. Aynı devirde Japonya’da zuhur eden modernleşmeci militarizmle akrabadır. Batı medeniyetinin gelenek ve alışkanlıklarının çoğuna yabancıdır. Papazdan ve misyonerden korkar, kapitaliste güvenmez, fikir adamlarıyla aynı dili konuşmaz. Ama nihayetinde kendini “Batılı” sayar ve içinden çıktığı Şark dünyasını küçümser.

Bakın, üç sebep saydık. İlk ikisi şartların zorladığı şeylerdir; gayri samimidir. Üçüncüsü samimidir ama savunduğu kültür Batı’yı Batı yapan her şeyden soyulmuş bir tuhaf kışla kültürüdür, Batı’nın robot resmidir.

Cumhuriyet rejimini “Baticılıkla” suçlarken bunları da göz önünde bulunduralım.

“Cumhuriyet yönetimi, Batı teknolojisi ile yerli kültür arasındaki sentezi veya içeriden bir reformu kabul etmeyen radikal bir tavrı sergiledi... Osmanlı döneminde geleneksel ile Batılı değerler arasında... senteze gidilmeye çalışılmıştı. Cumhuriyet ise geleneği tamamen ret ediyordu.”

“Vah vah keşke reddetmeseydi” dediğimiz yerli kültürün iki ufak kusuru vardı, onları da anmış olalım.

Bir, batmıştı. İki yüz elli senelik feci bir can çekişme sürecinin ardından, Budin ile Basra arasındaki hemen her haneye ateş düşürerek çökmüştü. Batan geminin donanımının ne kadarı, nasıl kurtarılabildirdi, tartışırız elbette. Ama öyle bir batışın ardından “lanet olsun” deyip her şeyi çöpe atma psikolojisine giren insanların çok da suçlayamazmısınız gibi geliyor bana.

Osmanlı’nın pek matah bir şey olduğu tezi son zamanlarda tekrarlarana tekrarlarana tekerleme oldu. Dünya tarihinin en görkemli çöküş hikayelerinden biri olduğunu hatırlayan pek yok. Hatırlatmış olduk.

İki, “yerli kültür” dedikleri şey, Batı’ya ait her şeyi gavur ve mur-

dar sayan bir zihniyetin elinde rehindi. O zihniyetin dışında, başka herhangi bir gerçek içeriği kalmış mıydı, onu da tartışırız isterseniz.

Sen Batı'nın tekniğinden öte bir şeylerini ithal etmeye niyetlenmişsen (öyle bir niyet neden ve ne kadar vardı, az sonra), Batı'nın teknolojisini “şeytan icadı”, ahlakını “fuhuş”, yemeğini “domuz”, kıyafetini “dinden çıkma”, siyasetini “Haçlı emperyalizmi” diye gören adamlarla neyin sentezini yapacaksın?

Memleketin iliğine işlemiş gavur düşmanlığı olgusuyla yüzleşmeden ne sentezi, neyin reformu?

“Teknoloji almak yetmez, kültür de alalım” diyenlerin tezinde anlaşılmayacak bir şey yoktu.

Teknolojiyi almaya zaten elin mahkum: dünyanın hiçbir yerinde o teknolojiyi almayan toplum yok. Moğolistan'la Habeşistan'ın bile aldığı teknolojiyi sen almayıp da ne yapacaksın? Peki o teknolojiyi üreten güç nedir? Beş yüz yıldan beri Batı dünyasını baş döndürücü bir yaratıcılıkla her gün yeni bir dünya keşfetmeye zorlayan itki nedir, hangi kültürel veya ekonomik veya yasal veya siyasal altyapıdır? O şey her neyse, ondan bir şeyler kapmazsan, elin mahkum teknolojinin tüketicisi olarak kalırsın. Onlar iPhone çıkarır sen kuyruğa girersin, onlar kıtalar keşfeder sen televizyona bakıp çekirdek çitlersin.

İşin teorisi buydu. Cumhuriyet'in bulduğu bir şey değildi, Tanzimat'tan beri Osmanlı-Türk elitinin gayet net olarak bildiği ve kavradığı bir şeydi. Cumhuriyet'in kurucularının, vatan-millet-sakarya ve Ziya Gökalp gölgesiyle bulanıklaşmış olan Batı sevdası, Osmanlı elitininkinden daha radikal veya daha cüretkar değildir.

Peki fiiliyatta ne yaptılar? Batı'nın hangi kültürünü ithal ettiler? Fonograf ve tayyare dışında memleketin nesi Batılılaştı?

Aklıma üç madde geliyor: kıyafet, sanat, hukuk. Üçü de kuvvetli

gerekçeleri olan reformlardır. Cumhuriyet kurucularının keyfi tercihlerine indirgenemezler.

Üçünün de Batı toplumlarına has üretkenlikle illiyet bağı yoktu, varsa da pek dolaylıydı. Asıl mevzuya bir türlü gelinmedi desek yeridir.

1. Kıyafet Batılılaştı. En cüretkar, en göze batan, en geniş kesimleri etkileyen adım buydu. En çok direnişle karşılanan bu oldu. Hala da en çok direnişle karşılanan budur.

Hangi akla hizmet etti? Sanırım akıldan çok duygulara hizmet etti. Dikkat edersen, memleket tarihindeki iki büyük kıyafet reformunun ikisi de büyük bir askeri hezimet izler. İlki 1828 felaketinin ardından gelen 2. Mahmut'un ceket-pantolon ve fes reformudur. İkincisi 1. Dünya Harbi faciasını izleyen kıyafet devrimidir. Bir nevi kabuk değiştirme ritüelidir. Yenilginin ve çöküşün müsebbibi olarak görülen yerli kültürün köhne otoritesine karşı başkaldırı hareketidir.

Her iki seferinde değişim spontane olarak başladı. Bir süre sonra devlet işe el koydu, reformu zapturapt altına aldı, kıyafet nizamnamesi ve şapka kanunu çıkardı.

İsrarla gözden kaçırılan bir detaydır: Cumhuriyet'in kıyafet devriminin can alıcı adımı olan peçe inkılabı Cumhuriyet rejiminin eseri değildi. 1919 yazında, yabancı işgali altındaki İstanbul ve İzmir'de gerçekleşti. İstanbul'da ilk caz müziğinin ve ilk tangonun duyulduğu o yaz, Türk seçkinlerinin kadınları sessiz bir mutabakatla peçesiz sokağa çıkmaya başladılar. (Dize çıkan etekler Batı'da 1917-18'de görülmüştü. 1919'da İstanbul'da gayrimüslim kızların o modaya uyduğunu biliyorum; Türklerden emin değilim.) Ankara rejimi, "gayrimillî" bulduğu bu davranışı ayıpladı. Ancak 1922'de Kemal Paşa İzmir'de peçesiz kızlarıyla meşhur Uşşakizadelerin evinde kalarak Ankara'nın politikasını İstanbul ve İzmir elitinin çizgisine taşıyacaktı.

Bir özgürlük isyanının, aradan üç yıl geçmeden, Kastamonu’da, Şark tipi bir zorbalık gösterisine dönüşmesini, bu ülkenin değişmez kaderiyle ilgili bir tecelli saymamız gerekir.

2. Sanat Batılılaştı. Edebiyat ve plastik sanatlar hızla ve bütünüyle Batı formlarını benimsediler. Müzik bir süre direndi ve tamamen teslim olmadı.

Bu da Cumhuriyet’in zoruyla olmadı. Esas dönüşüm Cumhuriyet’ten bir, hatta iki kuşak önce gerçekleşti. Sanatla uğraşan zümre, Batı referansını iştiaqla ve oy birliği ile benimsedi. Çünkü Osmanlı sanatı tükenmişti. Resim zaten yoktu. Edebiyat, daha 1820’lerde, Enderunlu Vasıf ve Keçecizade İzzet devrinde tükenmişliğinin farkındaydı. Aruz ittifakla terk edildi. İbnülemin gibi bir eksantrik dahiyi saymazsan, eski Osmanlı nesrine dönmeyi savunan tek kimse çıkmadı. Hat ve tezhip sanatını sürdürmeye çalışanlar, entelektüel itibardan yoksun esnaftı. Marjinalleştikçe ucuzlayıp tükendiler.

Müzik biraz daha uzun direndi. Ama o da yaşayamadı. 1950’lere gelindiğinde Osmanlı musıkisinden geriye salya sümük bir mey-hane böğürtüsü kalmıştı. Suçlusu rejim değildir. Gazi’nin son yıllarındaki kısa bir cinnet dönemi dışında, devlet radyosunda Türk halk ve “sanat” müziğine ayrılan süre, Batı müziğinden hiçbir zaman daha az olmadı. Buna rağmen yürümedi.

3. Medeni hukuk Batılılaştı. Bizde bu olay kadın hakları açısından ele alınır. Oysa asıl dava, ticaret ve mülkiyet hukukunu sağlam temellere dayamaktı. Eski fıkhnın safsatalar deryası üzerine bir şey inşa edilemeyeceğinin farkına daha yüz yıl önce varılmıştı. Yüz yılda Mecelle dahil çeşit çeşit sentez, çeşit çeşit “içeriden reform” denendi. Hiç biri tutmadı.

Lozan’da Batılılar Medeni Kanunu dayattılar. Objektif ve kolay anlaşılır bir hukukun yokluğunda, yerli ve yabancı gayrimüslimler için kapitülasyon benzeri istisnalar talep etmekte ısrarcı oldular. Türk tarafı uzun zamandan beri zaten o tartışmanın içindey-

di. Fazla zorlanmadan adımı attı.

Özetlersek, Türkiye'nin misler gibi bir yerli kültürü vardı da, ne güzel yürüyüp gidiyordu da, Cumhuriyet rejimi geldi, horlayıp zorladı... yok öyle bir şey! 1699 Karlofça Antlaşması'ndan beri batmış bir ülke, tükenmiş bir kültür ve çıkış yolu arayan bir toplumsal elit vardı. Hoyratlıktan ileri gelen birtakım hatalar yapılsa da, sonuçta bir çözüm aradılar. Böyle buldular.

*

Peki, attıkları taş ürküttükleri kurbağaya değdi mi? Kıyafeti rötuşlayıp sanatla hukuku sil baştan edince Batılılıktan umulan faydalar hasıl oldu mu? Her mahallede bir Galileo, her sanayi sitesinde bir Edison yahut Steve Jobs türedi mi? Yozgat'ta Mars kaşifleri sıraya girdi mi?

Soruyu doğru sorarsan cevabı yarı yarıya vermiş olursun. Batı'yı ilginç kılan şey teknolojisi değildir - o teknoloji, üç beş sene sonra, bizde de var. Yeni teknolojiyi -ve yeni fikirleri ve yeni sanatı ve yeni yönetim ve örgütlenme biçimlerini ve yeni ticaret yollarını- üretme yeteneğidir. O yaratıcılık, "yerel kültüre" saygıyla olmaz. Saygısızlıkla olur. Geleneği ve otoriteyi hiçe sayan, hakikati arama aşkından başka kanun tanınmayan arıza insanlarla olur. "Bütün hoca efendiler ve halk, dünyanın düz olduğunu söylüyor ama onlar haksız ben haklıyım" diyebilenlerle olur. Bunların yüzde doksan dokuzu yanlış çıkar, ama yüzde biri gider Amerika'yı keşfeder.

Bana sorarsanız "Batılılaşma" denilen davanın püf noktası bu tip insanların özgürlüğüne saygı gösteren, onların hakikat aşkına pay bırakan, başardıklarında meydanlara heykellerini diken kurumsal kültürü kurmaktır. Kurulmadı. Kurmak akıllardan bile geçmedi. "Milli birlik ve beraberliğe her zamankinden fazla muhtaç olduğumuz şu zor günlerde" öyle lükslere harcanacak zaman yoktu. "Vatan" sizden hizmet bekliyordu, ukalalık değil.

Nazım Hikmet devlet başkanının soytarısı olmayı reddettiği için 28 yıl hapse mahkum edildiği gün Cumhuriyet'in Batılılaşma davası bitmişti bana sorarsanız. Ya da peki, pardon, cüretinden dolayı idam edilen adam Batı'da da çok var. Memleketin aydın sınıfının tamamı devlet başkanının yalakası, onun "Yeni Türkiye" davasının propagandacısı olmayı kabul ettiği gün bitmişti. Ondan sonrası Batı matı değildir. Batı cilası sürülmüş Şark despotluğudur. Yeni kisve giydirilmiş Osmanlı -yahut Timur, yahut Memluk- padişahlığıdır.

Zaten resmi söylemdeki Batı referansı da o noktadan sonra kayıplara karışır. Rejimin güncel kaygılarla itiraz ettiği bazı Osmanlı temalarından ayıklanmış bir Şark alemi, Alpaslan ve Attila'sıyla, Mevlana'sıyla, Oğuz Kağan'ıyla, Tunadan şimşek gibi geçen akıncılarıyla, memleketin kültür ufkunu kara kargalar gibi sarar, Ziya Gökalp'in tahayyül ettiği kültür sentezini başarıyla gerçekleştirir.

"Halkın geri, İslam ve Arap etkisine açık kabul edilmesi, oryantalist bir bakışla ötekiye işaret eder. (...) Modernleşmeci milliyetçilikler, Batı oryantalizminin bir sonucu olarak ortaya çıkarlar ama aynı zamanda kendi oryantalizmlerini de üretirler. Yerli seçkinler bunu kendi halklarını medenileştirmeye çalışmakla yaparlar. Türkiye buna örnektir ve halkın büyük çoğunluğu bu kolonyal-oryantalist zihniyet ve uygulamaların mağduru olmuştur." (Ümit Kardaş)

Elitizm bu ülkeye Cumhuriyet'le ya da modernleşmecilerle gelmedi ki? Devlet seçkinlerinin burnundan kıl aldırılmaz kibri, Osmanlı kültürünün en belirgin özelliğidir. Kendi halkını reaya yani "davar" diye adlandırılan bir rejimden başka ne beklersin? Devlet dışındaki aktörlerin manevi ve siyasi özerkliği fikrine yabancı olan bir kültürden ne beklersin?

Şimdiki İslamcı popülistlerin Osmanlıcılığına kulak asma, Osmanlı'ya dair cehaletleri diğer her konudaki cehaletlerinden az değildir. Osmanlı seçkinlerinin gözünde halk -ister Müslim ister gayrimüslim olsun- nâpâktır, yani “pis”; bihissü idraktır, yani “duyarsız ve kavrayışsız”. Osmanlı eliti devletin elitidir; halkı en iyi ihtimalle sadık kul, en kötü ihtimalle cahil ve zararlı bir mahluk olarak görür. Ebussuud Efendi ile Hoca Sadeddin Efendi'de de böyledir, Şinasi ile Ahmet Vefik Paşa'da da böyledir. En gavurcu Tevfik Fikret'in elitizmiyle, en anti-gavurcu Namık Kemal yahut Basiretçi Ali Bey'in elitizmi arasında fark göremezsin. Osmanlı kültürünün timsali Karagöz değil Hacivat'tır. Karagöz, bu ülke halkının Osmanlı'ya karşı küskün ve sonuçsuz öfkesinin dışı vurumudur sadece.

Cumhuriyet'in ilk kuşaklarının, bugünkü bakış açımızla sakil duran elitizmi Batı'dan öğrenilmiş bir “oryantalizmin” eseri değildir. Kadim geleneğin devamıdır. Tam tersine köylünün ve kasabalının da tanımaya değer bir “kültürü” olabileceği fikri, ilk sarsak adımlarını Cumhuriyet'le beraber atar. Daha doğrusu, ondan on-onbeş sene önce, Jön Türk “modernleşmecileriyle” atar. Türk(çe) basın tarihinde ilk kez bir İstanbul gazetesi, *Tanin*, 1909'da taşraya muhabir gönderir. 1913-1914'te Refik Halit ilk Anadolu Hikayeleri'ni yazar. 1920'lerde kara Afrika'yı keşfeden Livingstone edasıyla ilk Anadolu romanları yazılır. Küçümseyicidirler, evet, önyargılarla maluldürler, evet, ama gene de bu ülke tarihinde ilktir. Seçkinci söylemin görkemli bedeninde açılmış bir gediktir. Osmanlı-Türk elit kültürünün 1950-2010 arasında katastrofal bir şekilde çöküşüne giden yolun ilk adımlarıdır.

*

“Batı eşittir elit, İslam eşittir halk” söylemi, ucuz siyasi propagandanan öte bir değer taşımaz.

Birkaç yüzyıl boyunca İslam -İslam'ın bir türü- Osmanlı elit kültürünün kilit unsuruydu. “Cahil” halka dayatıldı. 19. yüzyılda

o İslam'ın artık kıymeti harbiyesi kalmadığı, ayak bağı haline geldiği idrak edildi. Elit zümrenin ittifakıyla Batımtırak bir yeni sentez inşa edildi. "Cahil" halka dayatıldı. Eski elitin rota değişimine direnen ya da sosyolojik nedenlerle ayak uyduramayan unsurları -bazı medrese hocaları, bazı tarikat şeyhleri, kimi Kürt ve Arnavut feodalleri- önce marjinalize, sonra tasfiye edildi. Olay bundan ibarettir.

Yazının önceki iki bölümünde vurguladığımız gibi, getirdikleri şey "Batı" değildi. Batı soslu bir sentezdi. Her şeyden önce Batı'nın bir dini vardı: o dinin alınması söz konusu olmadı. Dolayısıyla yapılan sentez ismen ve ruhen İslami bir sentez olarak kaldı. Kurulan yapı Batı'ya karşı derin bir güvensizlik ve düşmanlık altyapısı üzerine kuruldu. Elitlere "merak etmeyin yakında Batılılaşıyoruz" diye göz kırpılırken, halk kitlelerine vatan-millet-sakarya söylemiyle gavur düşmanlığı ve İslami aidiyet aşılandı. Daha önemlisi, Batı medeniyetini özgül ve ilginç kılan esas unsura -bireysel özerklik ya da seçkinlerin özerkliği fikrine- zerrece geçit verilmedi. O yönde atılan her adımın görüldüğü yerde başı ezildi. İfade ve inanç özgürlüklerini, hak ve kazanç güvencelerini önemseyen herkese, ister filozof ve bilim adamı, ister tüccar ve maceracı, ister şair ve derviş olsun, TC sınırları dar edildi.

Bu yüzden, Batımtırak sentezin sahibi olan elit zümre 1950-2010 sürecinde çöktüğünde, o sentezden geriye kala kala *Hürriyet* gazetesinin magazin eki kaldı. Miadı yüzlerce yıl önce dolmuş saçma sapan bir hurafeler yığını, memleketin Cumhuriyet-öncesi kimliğinin tek ifadesi, "yerel" kültürün biricik temsilcisi olarak önümüze konabildi.

Ha, peki, bir de ODTÜ ile Boğaziçi var. Bir de Alsancak'taki kafeler. "Yerli ve milli"nin alternatifi.

*

Bu “oryantalizm” lafı da sinirime dokunuyor, belirtmiş olayım. Pop çağı akademiklerinden Edward Said’in meşhur ettiği bir kavramdır. Ucuz polemiğin şahikasıdır.

Oryantalist ya da müsteşrik dediğin adamlar, 400 küsur yıldan beri İslam medeniyeti hakkında bilmeye değer olan bilginin neredeyse tamamını üretmişlerdir. Binlerce el yazmasını inceleyip yayımlamış, şaheser sözlükler hazırlamış, unutulmuş medeniyetleri ve yıkılmış abideleri keşfetmiş, buraların şiirini ve lehçelerini incelemiş, coğrafyasını araştırmış bilim emekçileridir. Dünyanın hiçbir yerinde bir medeniyetin mensuplarının başka bir medeniyete böyle bir emek -ve sevgi- yatırımı yapmasının örneği yoktur. Elbette dünyaya bazen kendi medeniyetlerinin prizmasından bakmış, kendi kültürel önyargılarına az veya çok yenik düşmüşlerdir - kim düşmez ki? Elbette bilgi iktidardır ve iktidar iyiye kullanılabileceği gibi kötüye de kullanılabilir - kim kullanmaz ki?

Oryantalistlere yönelik irrasyonel öfkenin esas sebebi, İslam aleminin kendine ilişkin engin cehaletini, sorgulamaktan korktuğu önyargılarını paylaşmamaları olabilir mi acaba?

Başkalarının kibrini ve önyargılarını eleştirenler, sanırsın Batı medeniyeti hakkında eşi bulunmaz bir hoşgörü ve bilgeliğin timsalidirler, sabah akşam Goethe ve Dante hakkında ciltler döktürüyorlar!

“Cumhuriyet ise geleneği tamamen reddediyordu. Bu kapsamda Kürtler de medenileştirilecekti. Nitekim Dersim’de bir kolonide yaşayan ilkelere medeniyet götürmek zihniyeti sonucu katliamlar yapıldı.” (Ümit Kardaş)

Benim bildiğim Osmanlı devletinin de, onun mirasçısı olan devletin de mantığı boyun eğme ve eğdirme üzerine kuruludur. “Medeniyet götürme” işin palavra faslıdır, ideolojik sosudur.

1920’lerde “medeniyet” modaydı, medeniyet dediler. Başka zaman “din elden gidiyor” moda olabilir ya da “kahraman Türk milleti” moda olabilir, öyle derler. Yeter ki başkaldırının başı ezilsin.

Dersim katliamının, gerek mantık, gerek teşkilatlanma, gerek yöntem ve sonuç itibarıyla, mesela 1915 ve 1895 Ermeni katliamlarından, 1875 Bulgar katliamlarından, 1825 Sakız ve Mora katliamlarından, 17. yüzyılda Evliya Çelebi’nin ballandırarak anlattığı Erdel ve Podolya katliamlarından farkını göremiyorum. Geleneksel usul daha ziyade gayrimüslim reaya kesmekti. Onlar tükenince mecbur kaldılar, Müslim Kürtleri ve yarı-Müslim Dersimlileri kestiler. Bu, Hıristiyan kesimine alışmış insanları biraz şaşırtmış olabilir. Farkı bence o kadar.

“Dersimlileri modernleşme ve Batılılaşma yüzünden kestiler” ne demek yahu? İnsan lafının başını sonunu biraz olsun düşünmez mi?

Ermeni kitabı, taslak

27 Ekim 2014

2011’de yazmaya başlayıp bıraktığım Ermeniler kitabı Yenipazar Cezaevindeyken yeniden gündeme geldi. Bu sefer öneri konuyu bir ders kitabı olarak ele almaktı. “Bakayım” deyip bir taslak gönderdim, sonra gene vazgeçtim. Taslağı paylaşayım, belki bir başkasının ilgisini çeker.

Hepsi 22 bölüm. Her bölüm 15-20 sayfa. Her bölüme bir ila üç kutu, sol sayfa, kapsül bilgiler için.

1. **Dil.** Tanımlayıcı unsur no. 1. Köken, alfabe, lehçeler. Çok kısaca klasik devir edebiyatı. Kutu: Alfabe. Kutu: Doğu-Batı Ermenicesi.
2. **Din.** Tanımlayıcı unsur no. 2. Aziz Grigor, Halkedon, mezhep. Manastır sistemi. Kilise yapısı. Kutu: Katolik Ermeniler.
3. **Kadim tarih.** Kökenler. Urartu. Eski krallık. Orta krallık. Kutu: Urartular Ermeni mi? Kutu: Yerel hanedanlar.
4. **Türklerle karşılaşma.** Malazgirt. Bizans. Kilikya. Kutu: Rumkale ve Anavarza.
5. **Osmanlı düzeni.** Huzur ve barış mı? Milleti sadıka mı? Anadolu nasıl Türkleşti. Kutu: Hemşin. Kutu: Hizan.
6. **Osmanlı reformu.** Amiralar. 1860 Nizamnamesi. Islahat Fermanı. Ermeni rönesansı. Fikir akımları. Basın. Eğitim reformu. Kutu: Mıxitar Appa. Kutu: Balyan Ailesi. Kutu: Devletin Ermenileri, Odyan, Mihran Ef.
7. **Anadolu’nun Ermenileri.** Nüfus. Yerleşim merkezleri. Sosyal yapı. Güvenlik, vergi. Okullar. Bol foto. Kutu: Khrimyan.
8. **Dış mihraklar.** Berlin Konferansı. Rus Ermenistan’ı. Reform projeleri. Kutu: Gladstone.

9. **Devrimciler.** Devrimci örgütlerin doğuşu. Zeytun, Sason. Kutu: Altı devrimci portresi.
10. **Türk krizi.** Türkçülük. İ-T. Meşrutiyet. Adana olayları. Balkan Harbi. Kutu: Türkçü literatürde “nihai çözüm” önerileri.
11. **1915’te ne oldu?** Tehcir süreci. Sayılar. Suriye’deki durum. Kutu: Soykırım anlatıları.
12. **Ekonomik boyut.** Emval-i metruke. Milli Mücadele’deki rolü. Cumhuriyete kalan.
13. **Soykırım tartışması.** Lemkin. 1965’te konunun hortlaması. Kenan Evren, Coşkun Kırca, Halaçoğlu. Türk tezleri. Tazminat.
14. **Cumhuriyet’in politikası.** Varlık Vergisi. 6-7 Eylül. Vakıflar meselesi. Yıldırma politikaları. Kenan Evren. Özal.
15. **Anadolu’da maddi miras.** Kiliseler, harabeler. Okullar. Köyler. Define avcılığı. Yer adları.
16. **Günümüzde Türkiye Ermenileri.** Sosyolojik veriler. Göç. Patrikhane. Hukuki statü. Kutu: Kınalıada. Kutu: Vakıfköy.
17. **Ermeni’den dönenler.** Gizli Ermeniler. Geçmişî unutanlar. Kürtleşenler. Aleviler. Kutu: Fethiye Çetin.
18. **Ermeniler ve Türkçe.** 18. yüzyılda Ermenilerin çoğu Türko-fon. Ermeni soyadları. Dilciler. Ermenice harfli Türkçe matbuat.
19. **Ermenistan.** Rusya’nın yarattığı ülke. Günümüzdeki durumu. Türkiye ilişkileri. Kutu: Dağlık Karabağ.
20. **Dünyaya saçılanlar.** Diaspora. Sayılar. Sosyal yapı. Siyasi eğilimler. Türkiye’ye bakış.
21. **Günümüzde Ermeni sanatı.** Edebiyat. Müzik. Sinema. Resim. Kutu: Egoyan, Ararat.
22. **Hrant Dink ve Yarına bakış.** Tıraş da lazım. Tıraşsız olmaz.

Aristokratlık kötü mü?

3 Kasım 2014

Kemalist rejimin “feodalizme, yani aristokrasiye, Şark’ın ağalık düzenine” karşı yapılmış bir devrim olduğunu savunan Ömer Bey’e cevap:

Bir kere aristokrasi ile feodalizm apayrı iki kavram. Marx (ve genelde 1848 devrimcileri) ikisini kasıtlı olarak karıştırır.

- Aristokrasi: Merkezi elitin irsi bir zümre ile sınırlı olması. Türkiye’de bunun zerresi görülmedi.
- Feodalizm: Taşrada merkezi devletten nispeten bağımsız yerel beylerin hüküm sürmesi. Osmanlı devletinin zayıfladığı dönemde, taşrada by default böyle unsurlar ortaya çıktı. Kürt, Arap, Arnavut vb. bölgeleri dışında pek organize bir yapıya kavuşamadılar. Tanzimat’la başlayan ve Cumhuriyet’le devam eden süreçte devlet teşkilatı güçlendirilince silinip gittiler.

Silinmeleri iyi mi oldu, kötü mü oldu, emin olamıyorum. Avrupa deneyiminde özgün olan şey, devlet karşısında güçlü ekonomik, sosyal ve fikri dayanakları olan, kendi tercihlerini dayatabilen, püf deyince hizaya gelmeyen zümre ve bireylerin varlığıdır. Avrupa’yı güçlü kılan da yaratıcı kılan da ahlaken ve fıkren üstün kılan da budur. Bizde böyle bir numara yoktu. Osmanlı’nın yıkılışı karambolünde varolmaya çalışan birkaç cılız unsuru da “Cumhuriyet devrimi” ezip attı.

Homojenleştirilmiş kitle toplumu iyi bir şey değildir. “İlerleme” yahut “burjuva devrimi” gibi palavralarla örtülebilecek bir şey de değildir. Bugünkü sıkıntılarımızın özü budur. Cumhuriyet’imizin bize armağanıdır.

Gezi'den Gazi'ye mi dönsek?

4 Kasım 2014

“Atatürkü anlamadığımı” düşünerek bana Cumhuriyet’in kurucusunun Batılılığını, devrimciliğini vb. bir kez daha anlatmayı deneyen Mechul Muhayyil mahlaslı birine cevap. Erdoğan rejiminin manevi iflasıyla birlikte, ölüm döşğinde olduğunu umduğum Kemalci ideolojinin genç kuşaklar arasında yeniden hortlamaya başladığını o günlerde fark ettim.

“Frenklere hayran kaldım. Bilimleri bir yana, ahlakları, sanatları, kültürleri idi beni etkileyen” demişsin. Katılıyorum. Orada ahlak kelimesini kullanman cesaret ve olgunluk belirtisidir, tebrik ederim.

“Gerçek ‘Mustafa’yı anlayabilmek için, yüzyıllar süren bir mücadelede sonra sırtında mağlup edilmiş bir medeniyet kalmış bir insanın ruh halini anlayabilmek gerekiyor” demişsin. Doğrudur. Yanlış Cumhuriyet yazarı bu trajediye duyarsız değildi. Bugünün faciaları karşısında bir kez daha dönüp o trajediyi düşünme gereği duydu, evet.

*“Türkiye’deki asıl yarılma Batı ve Doğu değerleri arasındaki farklar”dır. Güzel. O yarılmada benim tercihim nettir, bir gün bile şaşmadı. Fakat heyhat, bu çatışmada bir tarafın timsali diye gösterilen kişi o kişi değil. Bir kere kendisi o değil. Çok daha önemlisi, bıraktığı miras o değil. Mesele sadece kendisi olsa gene tartışırdık, biraz öyle biraz böyle derdik, eksiklerini görmezden gelemirdik, bir yerde uzlaşırdık. Ama mesele Gazi’nin kendisi değil ikonlu olunca tartışacak bir şey kalmıyor. Kötü bir mirastır. Batı’yı ötekileştirme, evet *tekfir etme* konusunda ötekilerden aşağı kalır yönü yoktur. Medeniyet davasında ayak bağıdır. İki Mustafalardan kurtulmadıkça yürüyemeyiz.*

“*Literatürü takip eden bir entelektüel*” demişsin. Değil. “*Baştan aşağı Batı birikimi*” yok. Bunlar dalkavuk muhabbetidir. *Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar*’ı (İş Bankası Yay., 1983) daha geçen ay yeniden okudum. Birikimsiz bir otodidaktın açlığıyla o devirde Türkiye’de çıkan her şeyi okumuş. Dünya ve İslam tarihine, siyaset felsefesine, iktisada, dilbilime, antropolojiye, sosyolojiye, self help literatürüne hakim olmaya çalışmış. Abdullah Cevdet’in yayınladığı materyalist, anti-teist literatür kadar, hatta daha fazla, Necip Asım ve takipçilerinin Türkçü saçmalıklarına ilgi göstermiş. Eleştirel zemini kof olduğundan, Rousseau ve John Stuart Mill’e gösterdiği ilginin fazlasını, Amerikalı bir şarlatanın kayıp Mu kıtasına ilişkin fantezisine ayırmış, Hayır, yabancı dilde kitap okuduğuna -okuyabildiğine- dair bir belirti yok. *Yurttaşlık Bilgisi* kitabını yazdırırken yararlandığı Fransızca lise ders kitabını manevi kızına tercüme ettirmiş.

Batı’ya karşı duyduğu hayranlık ve eziklik yeni bir şey değil. Osmanlı-Türk egemen sınıfının 1830’lardan beri neredeyse oy birliği ile paylaştığı bir hissiyat. Mustafa Reşit ve Keçecizade Fuat paşalardan, Şinasi’den ve Suavi’den, Ahmet Mithat’tan ve Yakup Kadri’den farklı bir şey yok Mustafa’nın trajedisinde. Batı’nın kafe kültürüne aşinalığı da orijinal değil. *Yanlış Cumhuriyet*’te yazıyor, 1850’lerden sonra iktidara gelen kadrolar arasında Batı’yı ilk elden en az tanıyanlardan biri bu, en çok değil. Selefleri arasında Batı başkentlerinde beş-on yıl büyükelçilik yapmış, Fransa’nın elit okullarından mezun olmuş olanlar var. Onunki askeri okullarda ve Selanik kahvelerinde edinilmiş, savaş yıllarında Berlin ve Viyana’ya iki kısa geziyle pekiştirilmiş elden düşme bir Batı.

Hayran olmuş, bir şey anlamamış, nefret etmiş. O nefretin izleri Cumhuriyet’in ideolojisine sinmiştir. Bugünkü *Cumhuriyet* gazetesini al oku, bak. Batı dünyasına karşı nefret, kuşku, yapısal

güvensizlik, irrasyonel düşmanlık bakımlarından *Yeni Şafak*'tan geri kalır bir yanını bulabilecek misin? Terminoloji farklı sadece, bir de simgesel referanslar. Yoksa zemin aynı zemin: bin yıllık kafir nefreti!

*

“Bir Doğulu olarak benim şu an sahip olduğum ahlak ve etiği mümkün kıldığı için kendisine minnettar[ım]” demişsin. Hayır değilsin, olmamalısın. 1930’ların Çankaya’sından etrafa saçılan ve bugünkünden zerrece eksik olmayan biat, dalkavukluk, çanak yalayıcılık, zorbalık, ırkçılık ve hırsızlık kültürüne bir şeyler borçluysan bilemem, ama kastettiğin şey sorgulayıcılıksa, cılız da olsa bir hakikat aşkıysa, bin yıllık hurafelere kulak asmama cesaretiyse, o dediklerin buraya Cumhuriyet’le gelmedi. Şayet birilerinin eliyle geldiyse, bir avuç cesur ve idealist insanın binbir zorluğa göğüs gererek kurdukları yabancı okullarla geldi. Okul yoksa kim mereden duyacak Sokrates’i, Rousseau’yu, Galile’yi? Modernize edilen yerli okullarda sana öğretilenler, o okullarda tedrisat görmüş insanların suyunun suyudur.

Düşün: Batılılığın bu ülkedeki ısıldağı olan yabancı okullara Cumhuriyet rejiminin gösterdiği düşmanlık, Abdülhamit’inkinden bir zerre eksik değildi. Tek başına bu yetmez mi bütün tezi çöktürmeye?

Büyükelçi Morgenthau'nun güncesi

5 Kasım 2014

Yenipazar Cezaevinden yazılmış bir mektup. Köşeli parantezler sonradan eklendi.

Son günlerde okuduğum en ilginç kitap 1913-16 arası ABD'nin İstanbul büyükelçisi olan Henry Morgenthau'nun günceleri.²² Anıları değil, o çoktan yayınlandı, galiba Türkçesi de var. Bunlar ham günce. Üç yıl boyunca her gün görüştüğü, yaptığı, duyduğu her şeyi defterine not etmiş. Epey bir kısmı kriptik, yani anlaşılmıyor ama anlaşıldığı kadarı bomba. Diplomatik ve siyasi kulislerde olan biten hakkında hayatta okumadığın kadar ayrıntılı bilgi ediniyorsun.

[ABD 1917'ye dek savaşta tarafsızdı. O yüzden İngiliz, Fransız, Rus elçileri sınır dışı edilirken ABD elçisi İstanbul'da kaldı. İtilaf Devletleri ile Almanya ve Türkiye arasında arka kapı diplomasisi sürdürdü.

Morgenthau Alman Yahudilerindendi. Başkan Wilson'ın kişisel dostu idi. İstanbul'dan sonra kamu görevinden ayrılıp Wall Street'te banker oldu, servet edildi. Oğlu Henry Morgenthau Jr. FDR hükümetinde ticaret bakanı oldu. ABD'de sosyal devletin başlangıcı olan New Deal reformlarının fikir babası sayılır.]

Gözlemler.

- Talat ve Enver'le çok sık görüşüyor. Bazen haftada üçer dörder defa, bazen yemekli, çoğu zaman 2-3 saat. Ailece görüşüyorlar. Çat kapı Talat uğruyor. Enver'le Belgrad Ormanı'nda atla 4-5 saatlik pazar gezmesine çıkıyorlar. İlişkiler doğal, pratik, siyasi

22. United States Diplomacy On The Bosphorus: The Diaries Of Ambassador Morgenthau 1913-1916, ed. Ara Sarafian (Taderon P, 2004).

polemikten çok uzak - ancak Temmuz 1915'ten sonra Ermeni meselesi yüzünden soğumaya yüz tutuyor. Yoksa dedikodu yapıyorlar, savaşın gidişini tartışıyorlar, bin türlü idari problemi çözüyorlar - Beyrut'taki konsolosun sorunu, Osmanlı Bankasındaki bilmem ne hesabının durumu, Robert Kolej diplomalarının denkliği meselesi, İngilizlere sığınan kontes bilmem kimin sınır dışı edilme hadisesi, Kayseri'de tutuklanan Amerikalı iş adamının şeysi. Bir ara Talat bakanlıktan düşecek olursa ABD'ye büyükelçi gitmek istediğini söyleyip Morgenthau'nun yardımını istiyor. Talat zeki ve kibar, Enver sempatik biri olarak görünüyor. Ama Mayıs-Haziran 1915'ten itibaren gitgide katılaştan, meydan okuyan bir tavra giriyorlar.

- 1914 başında -yani savaştan aylarca önce- diplomatik çevrelerin ortak görüşü Türkiye'nin çökmek üzere olduğu. Balkan Harbi'nden [1912-13] sonra mali durum facia. Reformların hiçbiri yürümüyor, ordu hakkında (Almanlar dahil!) kimsenin umudu yok. Tartışma mevzuu: Ruslar İstanbul'u alır mı? Önlemek için ne yapmalı? İT yönetimi dahil olmak üzere kimsenin Türkiye'nin geleceğine dair fazla bir beklentisi yok.

- İngilizlerin Mısır'a göz göre göre el koyması büyük bir düşmanlık ve huzursuzluk kaynağı. İngilizler Hıdiv'i İstanbul'a sürmüşler, o da Kandilli'deki köşkünden anti-İngiliz duyarlıkları körüklüyor, etkili kişileri kışkırtıyor, basına yazılar yazdırıyor. Siyonist hareket çok aktif; Morgenthau da onlarla yakın ilişki içinde, hatta galiba onların sözcüsü. Anladığım kadarıyla Filistin iskanına kolaylık gösterilmesi karşılığında Türkiye'ye ciddi diplomatik ve parasal destek teklif ediyorlar. Suriye isyan halinde, kontrolden çıkmış durumda.

4 Mayıs 1914'te uzun bir sohbette Talat Yemen, Suriye, Irak, Filistin vs.ye bağımsızlığa yakın özerklik vermeyi ama Türk olan bölgede güçlü merkezi yönetim kurmayı düşündüklerini söylüyor. Yani Arabistan'ın gidici olduğu daha savaştan önce belli.

Morgenthau bunu yapabileceklerini pek zannetmiyor, çünkü Türklerde para ve kadro yok; İngiltere ve Yunanistan ve Rusya izin vermez; Ermeni bölgesine hakim olmaları güç. (Ermeni meselesine ilk değindiği yerlerden biri burası.)

• Haziran 1914'te Türk-Yunan savaşı patlak vermek üzere. Diplomatlar her gün heyecanla savaşın başlamasını bekliyorlar. Savaş nedeni, Balkan Harbi'nde Yunanistan'ın Midilli ve bazı adalara el koymuş olması. Türkiye bu durumu kabul etmiyor. Yunanistan olası Türk saldırısına karşı ABD'den iki kruvazör sipariş ediyor. Morgenthau bunun savaşı kışkırtacağı gerekçesiyle satışı önlemeye çalışıyor, araya etkili Siyonist kişileri sokuyor.

15 Haziran'da Foça'da Rum katliamı oluyor. İzleyen hafta Manisa ve Aydın'daki Rum köyleri çetelerce basılıp katliamlar yapılıyor. Nedeni muhtemelen Yunanistan savaş açarsa yerli Rumların işbirliği yapma olasılığına karşı gözdağı. Haziran-Temmuz'da Ege bölgesinden büyük Rum göçü; çoluk çocuk sefil mülteci fotoğrafları dünya basınına çıkıyor; Erdek Yarımadası ve Marmara Adası'ndaki bütün Rum köyleri boşaltılıyor. 2 Temmuzda Talat "eğer ABD kruvazörleri verirse katliamlar devam eder" diyor. Yani şantaj: ABD, Yunanistan'a yardım ederse biz de yerli Rumları ezeriz. 9 Temmuz'da ABD kruvazör satışını askıya alınca bu kez hükümet Foça'da bazı (Türk) katliamcılarının yargılanmasına yeşil ışık yakıyor.

Bundan birkaç gün sonra İngiltere, Türkiye'nin sipariş etmiş ve parasını ödemiş olduğu harp gemisine tam teslim edileceği gün el koyuyor. Gerekçe: gemiyi verirse Türkiye Yunanistan'a saldırır. 28 Ağustos'ta Enver, eğer Yunanistan saldırırsa misilleme olarak İzmir'i yakacaklarını bildiriyor. 31 Ağustos'ta Yunanistan saldırırsa [İngiliz-Fransız ortaklığı olan] Osmanlı Bankası'na el koyacaklarını söylüyor. O günlerde Dünya Savaşı çıkınca Yunan krizi sahneden uzaklaşıyor.

Öyle anlaşıyor ki savaş tedbiri olarak sivil halkın katliamı pro-

jesi bu tarihlerde yavaş yavaş şekillenmiş. 1914 yazı.

- Savaş çıkar çıkmaz Türkiye'nin ilk yaptığı iş 10 Eylül'de kapitülasyonları lağvetmek. ABD adli kapitülasyonların kaldırılmasına karşı değil, ama ticari kapitülasyonlar kaldırılırsa ekonomik olarak Türkiye ayakta kalamaz batır diyor. Talat ise yapacakları yargı ve hukuk reformlarıyla kapitülasyonlara gerek kalmayacağını söylüyor. Yani Medeni Kanun vb. daha 1914'te gündemde. Gerekçe 1923'teki gibi: kapitülasyonları kaldırınca uluslararası medeni hukuk, ticaret hukuku vb. getirmek şart olacak, çünkü şer'i hukukla uluslararası ticaret yürümez.

- 24 Eylül 1914'te Şeyhülislam Hayri Efendi, oğullarının Robert Kole'ye kabulü için büyükelçinin aracılığını rica etmeye geliyor. Bunlardan biri 1965'te başbakan olan Suat Hayri Ürgüplü olmalı.

- 6 Ekim'deki sohbette Talat amaçlarının aslında İzmir'i yakmak değil, Rumların korkup kaçmasını sağlamak olduğunu söylüyor, İzmir yangınından sekiz yıl önce. Şehrin Müslümanlaştırılması istediklerini, öbür türlü ülkenin asla yönetilemeyeceğini savunuyor. Soru üzerine kabinede bir tek kendisinin dindar olduğunu, Cemal'de biraz dindarlık olduğunu, Enver'in hiç olmadığını anlatıyor.

- 14 Ekim'de büyükelçilik müsteşarı Şınavonyan ve Talat'la yemek. Talat Avrupa ülkelerine hiç güvenmediğini, İtalya'nın [1911'de] durup dururken Libya'yı işgal etmesi gibi sürpriz saldırılar beklediğini anlatıyor. Bu kilit bir detay. Bu ihtimale karşı Kasım 1914'ten itibaren ülke içindeki İtilaf devletleri vatandaşlarını enterne edip Yozgat, Maraş, Urfa vb.de rehin tutacaklar; İngiltere veya Fransa veya İtalya bir yere çıkarma yaparsa hepsini öldürmekle tehdit edecekler. Bu tehdit tutmazsa bu sefer Ermeni katliamı aynı amaçla kullanılacak. İtilaf devletlerinden gelen sinyallere karşılık katliamın dozu azaltılıp artırılacak. İşin bu yönünü daha önce düşünmemiştim. Ermenileri Avrupa saldırısına

karşı rehin olarak tutuyor. Avrupalıları topluca öldürmeyi gözü kesmediği için Ermenilere yöneliyor.

- 25 Ekim’de Karadeniz Rumlarının iç bölgelere tehciri kararı çıkıyor. Morgenthau, Enver ile Talat’ın tehlikeli bir oyun oynadıklarını düşünüyor. Alt kademedekiler talan tadını alınca durdurulmaları mümkün olamaz, iş çıkırından çıkar diyor. Yani iş ilk başta soğukkanlı bir diplomatik hamle ama kontrol edilmesi zor, çıkırından çıkma ihtimali çok güçlü.

- 11 Kasım’da Talat’la ilginç diyalog. Fransa ve İngiltere’nin tahkim edilmemiş kıyı kentlerine saldırmaması için centilmenlik anlaşması yapalım, ABD aracı olsun diyor Talat. Aksi halde zorunlu göçlerin devam edeceğini söylüyor. Morgenthau tehdidiniz zayıf, çünkü gerçekten büyük çaplı katliam yapabileceğinize inanmıyoruz diyor. Talat “Kararlılığımızı göstermek için ne yapabiliriz?” diye soruyor. Düşünürsen tüyler ürpertici bir sahne. Galiba olayları anlamanın asıl kilidi bu. Amerika blöfü görünce Türk tarafı potu artırmak zorunda.

- 18 Aralık: İngiltere Çanakkale’de bombardımana başlıyor. Genel kanı birkaç gün içinde Boğaz’ı aşip İstanbul’a gelecekleri yönünde. Alman elçisi eğer İngilizler Boğaz’ı aşarsa İstanbul’da büyük Hıristiyan katliamı olacağını düşünüyor. Her ihtimale karşı Alman elçiliğinin değerli eşyalarını ABD elçiliğine saklamayı öneriyor. Sonraki hafta bir sürü tablo vb. Tepebaşı’ndaki ABD elçiliğine taşıyor.

- 24-25 Aralıkta Türk hükümeti taşradaki Katolik ve Protestan kiliselerine el koymaya başlıyor. Şükrü Bey (İT liderlerinden, Maarif Nazırı) “Biz bunu yaparsak onlar da savaştan sonra camilere el koyacak, biliyoruz, ama başka çaremiz yok” diyor.

- Fransızlar veliahdın oğlu Ömer Faruk Efendi’yi tutukluyor. Bunun üzerine Türkiye Fransız ve İngiliz konsoloslarını tutukluyor. 31 Aralık’ta Talat Osmanlı Bankasına el koyma kararını

çıtlatıyor, borsada büyük krize yol açıyor. 9 Ocak'ta Alman elçisi Türkiye'nin ayrı bir barışla savaştan çekilmesi için ABD nezdinde girişimde bulunuyor. İngiltere teklifi kesinlikle reddediyor. (Yani bu aşamada Almanlar dahil herkes Türkiye'nin yenileceğinden emin.)

- 10-15 Ocak, Çanakkale paniğinin zirve noktası. İstanbul'da herkes çıldırmış halde, bugün yarın İngilizler geliyor korkusunda. Belki tesadüf, 13 Ocak'taki resepsiyona Türklerin birçoğu fessiz geliyor. Morgenthau böyle bir şeye ilk kez tanık oluyor. Bence simgesel: devletin dağılmaya başlaması! Erzurum'da bazı subaylar isyan edip Alman subayı öldürüyor.

- 28 Ocak: Cemal Paşa ile sohbet. Hükümetin ne kadar zayıf olduğu anlaşılırsa isyan çıkar diye korkuyor Cemal. "Biz Abdülhamit'i 50 kişi ile devirdik, Ermeniler bizden daha örgütlü" diyor. Ciddi ciddi Ermenilerin darbe yapmasından korkuyorlar sanırım. Sarıkamışta yüz bin kayıp verince ordudan geriye bir şey kalmadı deniyor.

- 17 Şubat: Talat İçişleri Bakanlığından istifa ederse Hüseyin Cahit (Yalçın)'ın onun yerine geçeceği konuşuluyor. Bunu daha önce duymamıştım.

- 19 Şubat. Bu müthiş. Rusya Meclisinde resmen İstanbul'un işgali dile getiriliyor. Bunun üzerine İngilizlerin buna asla müsaade etmeyeceği, dolayısıyla Çanakkale saldırısından vazgeçecekleri söyleniyor. İstanbul'da panik havası dağılmaya başlıyor. (Yani Çanakkale seferi aslında Ruslara karşı ya da onlara rağmen bir hamle mi?) Martta bu sefer Rusların Sarıyer-Kilyos hattına çıkarma yapacağı paniği. 30 Mart'ta İngilizlerin Ruslardan önce davranıp İstanbul'u ele geçirmeye karar verdiği haberi geliyor, gene panik havası esiyor. (15 Mayıs'ta Tarabya'nın kuzeyinde oturan tüm gayrimüslimler tahliye ediliyor. Sersefil ortada kalıyorlar, bir kısmı Bebek'te Robert Kolej arazisinde çadır kuruyor.) 3 Nisanda Fethiye Rumları tahliye ediliyor. 9 Nisanda İtilaf

kuvvetlerinin Mersin'i bombaladığı ve Ayvalık'a çıkarma yaptığı haberi panik yaratıyor. 20 Nisanda 'Sultan Beylik'teki Yahudi kolonisini (!) boşaltıp yerine asker yerleştiriyorlar. [Sultan Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan'ın mülkü olan Sultanbeyli çiftliği 1911'de bir Belçikalı girişimciye satıldıktan sonra Ukraynalı Yahudi muhacirler iskan edilmişti.]

• 24 Nisan sahnesi olağanüstü! [Not: 24 Nisan 1915 gecesi İstanbul'da 230 küsur Ermeni ileri geleni tutuklanıp Anadolu'ya sürüldü; çoğu öldürüldü. Ermeni tehcirinin simgesel başlangıcı sayılır.] O akşam Talat, Başhaham Naum Efendi, elçilik müsteşarı Şımavonyan, eşleriyle elçilikte yemekte. Yemekten sonra eşler sinemaya gidiyor. M., Talat'a "Siyonizmi bir Osmanlı kurumuna dönüştürmeyi" öneriyor. Talat reddediyor, özetle egemenliği paylaşamayacaklarını bildiriyor. Kendisi ABD'ye elçi olarak atanırsa ABD yönetiminin uygun bulup bulmayacağını soruyor ve pazartesi gününe (2 gün sonra) cevap istiyor!! Belli ki korkuyor, belki bir darbe bekliyor. Ermeni tutuklamalarını soruyorlar. (Dikkat et: sohbetin başında değil, sonunda.) Talat "İhtilal hazırlıyorlar, buna izin veremeyiz" diyor. M. sonradan "Türkler entelektüelleri bastırmadan ülke yönetemeyeceklerini düşünüyor" diye not ediyor.

Ertesi gün Robert Kolej'de bir panel var. Ancak panele katılacak Ermeni konuşmacı (Protestan Ermeni bir vaiz) tutuklandığından, kolej müdürü konuşmayı Morgenthau'nun yapmak isteyip istemeyeceğini soruyor. Morgenthau kabul ediyor.

Bunlar bence filmlik sahneler. Hükümet panikte ama korku onları daha katı ve gözü pek hale sokuyor. Soykırım kararlılığının nasıl şekil aldığını görüyorsun. Kadınların sinemaya gitmesi şaheser bir detay. (Yalnız Talat'ın eşi var mı, emin olamadım.) Bir sürü Ermeni tam o saatlerde İstiklal Caddesi civarında tutuklanıyordu, sinema acaba nerede? Tam o akşam Yahudi başhahamının yemekte olması ve Siyonizm hakkında en ciddi teklifin dile

getirilmesi tesadüf mü? Şınavonyan ne düşündü?

- Aynı gün bir İngiliz denizaltısı İstanbul civarına gelip askeri tesisleri topa tutuyor, Beykoz'a kadar ilerliyor. Sonraki günler Marmara'nın çeşitli yerlerinde ateş açıp korku salıyor.

*

Neyse çok uzattım, kontrolden çıktı bu mektup. Özetle işin gelişimi şöyle görünüyor.

1. Ermenilerin ihtilal ve darbe yapmasını bekliyorlar. O yüzden lider kadroları tutuklayıp bir kısmını infaz ediyorlar.
2. Her an her yönden işgal/çıkarma bekledikleri için sınır ve kıyı illerindeki gayrimüslimleri (savaş süresince veya temelli) sürmeye başlıyorlar.
3. Batılılar itiraz edince sürgün Ermenileri rehine olarak kullanmak akıllarına geliyor. "İngilizler işgal ederse hepsini öldürürüz" kozunu kullanıyorlar. (Mesela Sivas-Yozgat sürgünleri üç ay Konya dışındaki toplama kampında tutuluyor, belli ki pazarlık kozu olarak bekletiliyorlar. İşe yaramayınca parti parti Pozantı üzerinden Suriye'ye gönderiliyorlar.)
4. Nakliyat sırasında çok sayıda insan kontrolsüz ya da yarı-kontrollü olarak öldürülüyor. İş, Morgenthau'nun önceden tahmin ettiği gibi çığırından çıkmaya başlıyor. Soygun ve talan devreye giriyor.
5. Ağustos'a doğru geri dönülmez nokta aşıyor. Bu noktadan sonra Ermeniler konusunda medeni bir çözüm artık mümkün değil; Batı ile diplomatik müzakere de mümkün değil. Savaştan sonra öyle ya da böyle yapılanların hesabı sorulacak. O aşamadan sonra eldeki tüm Ermenileri öldürmekten başka çare yok. Tehcirin sistemli yok etmeye dönüştüğü yer 25-30 Ağustos civarı. 30 Ağustos'ta Ankara'da 6000 Ermeni öldürülüyor. 1-2 Eylül'de İzmit Ermenileri topluca öldürülüp şehir yakılıyor. Bu yeni bir aşama. O tarihe kadar bir sürü münferit

katliam var, ama toplu yok etme yok.

ABD'nin tavrına gelince:

1. İlk yaklaşımları "Türkiye'nin geleceğini yok ediyorsunuz; ekonomik ve kültürel çöküşe yol açacaksınız." Amerikalıların tipik bakış açısı, ekonomik kalkınmayı her şeyden önemli görürler, kendi çıkarlarını da orada görürler.
2. Bir dönem karmaşık bir diplomatik oyun var. Türklerin katliamı bir pazarlık kozu olarak kullandığını görüyor, o pazarlığı kırmak için el yükseltiyor, Washington'a katı ve tavizsiz bir politika öneriyor.
3. Eylül-Ekim 1915'te Başkan Wilson'la uzun yazışmalardan sonra tüm Ermenileri ABD'ye göçmen olarak kabul etmeyi öneriyorlar. Türk tarafı belli şartlarla buna razı. (Enver'e göre en önemli şart, bir aileden göçmen alınırsa ailenin tamamı kabul edilecek. Maksat Türkiye'de pürüz bırakmamak.) Çeşitli nedenlerle bu proje yürümüyor. Atlantik'te Alman denizaltıları cirit atıyor ve ABD'nin bu çapta bir göçe tahsis edecek yeterli gemisi yok.
4. Bu sırada Bulgaristan hangi tarafta savaşa gireceğine karar vermek üzere. ABD (Robert Kolej mezunu olan Bulgar başbakanı Radoslavov nezdinde) Ermeni katliamını gerekçe yapıp olası bir Bulgar-Türk ittifakını önlemeye çalışıyor. Katliamın ilk kez propaganda amaçlı kullanımı galiba bu. Türk tarafı ("çok önemli bir İttihat Terakki mensubu olan" büyükelçi Fethi Bey [Okyar] marifetiyle) Bulgaristan'a yüklü para ve silah yardımıyla bulununca Amerikan çabası sonuçsuz kalıyor.

*

Bu kadar! Daha çok detay var ama yetsin.

Barbaristan'da okul kurmak

8 Kasım 2014

Ali Nesin'e not.

John Freely, Robert Kolej Tarihi (*A History of Robert College*, YKY 2000), peşinden okulun ikinci müdürü olan George Washburn'un anılarını (*Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College*, 1909) okudum. Anladığım kadarıyla asıl ilginç olan ilk kurucu Cyrus Hamlin'in anıları olmalı (*Among the Turks*, 1874). Bence bunları okumalısın. Hem pratik dersler var, başkaları neler yapmış, ne zorluklarla uğraşmış, nasıl çözmüş, vb. Hem zannederim yaptığımız ve yapığın işi bir perspektife oturtmak açısından yararlı. Mesela RC (şimdiki Boğaziçi) inşaatı için yedi sene, Arnavutköy kampüsü için de bir o kadar süre ruhsat beklemişler, bazı yapıları ruhsat olmadan kaçak yapmışlar, kırk çeşit aracıyla uğraşmışlar, bakanlar söz verip tutmamış... Çok tanıdık hikayeler.

Hapiste boş oturma, çalış

• 11 Kasım 2014

Yenipazar'da ilk üç aylık mesainin ardından bloga yazdığım yazı.

22 Temmuz'da bilgisayar kullanmama izin verdiler. O günden beri haftada önceleri dört, sonra beş gün, günde altı yedi saat sözlüğüme çalışıyorum. Şakran'dayken kağıt üzerinde de epeyce çalışmıştım. O notları sisteme geçirmek iki aydan fazla vaktimi aldı.

Esas yaptığım iş, her kelimenin Türkçe metinlerde tespit edebildiğim en eski örneğini alıntı olarak sözlüğe eklemek. Tabii bir tane alıntı bulmakla iş bitmiyor. Aşağı yukarı her kelimenin zaman içinde ortaya çıkmış birden fazla anlamı ve türlü nüansı var, onları da belgelemek lazım. Kelimenin telaffuzunda ve yazımında değişiklik olmuşsa onu da bazen göstermek gerekiyor. Türkçede bugüne kadar böyle bir çalışma yapılmamış. Yakınına bile gelinmemiş. Bu işin ağababası *Oxford English Dictionary*'dir, Victoria çağında bir tane deli adamın, Charles Ed. Murray'in eseri. Fransızca, Almanca ve İtalyanca'da da harikulade çalışmalar var. Başka dillerde de varsa ben bilmiyorum.

Elimde 1470 küsur, 1545, 1680, 1835, 1876, 1900, 1924 tarihli Osmanlıca sözlükler ve TDK sözlüğünün 1945 ve 1955 basımları var. 4000 sayfalık Evliya Çelebi'yi, *Fuzuli Divanı*'nı, *Miratül Memalik*'i, *Codex Cumanicus*'u, geçenlerde baskısı çıkan III. Murad'a ait *Kitabül Menam*'ı taramayı bitirdim; şimdi *Tâcüt-Tevarih*'i çalışıyorum. Manyasizade'nin *Gülistan* tercümesi sırada. Aşıkpazazade ve Katip Çelebi'nin güvenilir yeni yazı edisyonları var mı, bilmiyorum. Bilginiz varsa haber verin lütfen, işime yarar. Eski yazı olmuyor. Eski yazıyla bir tane kitap (Ahmed Şerif, *Anadolu'da Tanin*, 1909) taradım, çok fazla vaktimi

aldı. Bir bakışta bütün sayfayı göremiyorum, mıy mıy mıy her cümleyi heceleyerek okumam lazım. Olmuyor.

Sözlükte halen 14.744 maddebaşı var. 22 Temmuzdan bu yana 5.177 maddede toplam 12.485 düzeltme ve ekleme yapmışım. Daha doğrusu bunlar teker teker elle yaptıklarım. Search & replace ile yaptıklarımı, veritabanı manipülasyon programını kullanarak yaptığım otomatik işleri sistem saymıyor. Onlar daha çok yazım tutarlılığı ile ilgili işler, tırnak içinde tırnakları sistemleştir, alıntıda geçen maddebaşı kelimenin altını çiz, Almanca isimlerin ilk harfini büyüt, son harf ye ile biten Arapça kelimelerin imlasını düzelt gibi şeyler. Sayılmadılar.

2.977 tane yeni alıntı eklemişim. Toplam alıntı sayısı böylece 9.357'yi bulmuş. Daha bir 10.000 tane kadar gerekir diye düşünüyorum; ideal toplamın 20.000 civarında olması lazım. Alıntı koymaya 2011'de başlamıştım. 2012'de Arsen, sonraki yaz Lora ve Bahar *Cumhuriyet* ve *Milliyet* arşivlerini taramada epey yardımcı oldular.

Yeni eklediğim maddebaşı kelimeler 226 tane. Bunların bir kısmı daha önce başka madde altındayken bağımsızlığa kavuşan derivatifler (atıştırmak, yolsuzluk, mülkiyet, ekşimik, yekpare, yekdiğer, saçma, götürü, senatör, garantör, kaldıraç, sevişmek, davetiye, lebiderya, halen, dezavantaj, dipçik, denizanası, yeniçeri vs.). *Nişanyan Sözlük* sade etimolojik sözlükten tarihi VE etimolojik sözlük olmaya doğru evrildikçe bu kelimeler de önem kazanıyor. Bugünkü anlamda **davetiye** ilk kez 1900'de kaydedilmiş. **Sevişmek** ta 1950'lere dek "karşılıklı birbirini sevmek" demek, seksileşmesi sonra. **Lebiderya** "denizin kıyısı" demek iken "deniz manzaralı" anlamına 1970'lerde evrildi. **Denizanası** Evliya Çelebi zamanında deniz amı diye geçiyor. Etimolojik anlamda, yani köken itibariyle ilginç kelimeler değiller. Ama tarihi açıdan fantastik, değil mi?

Komple yeni olanlar 147 tane:

adana (kebab adı), agronomi, akar² (minik sinek), amniyosen-
tez, badya, behram, beybi, bıcır, bık bık, bonibon, break (boks
terimi, bilgisayar terimi, dans türü), bulak, business, celali, ce-
lebrity, cibayet, couture, cover, çekçek, çırmık, dağlıç, dıdısının
dıdısı, dilruba, dulda, dum duma, eciş bücüş, efil efil, eğrek,
emülgatör, faseta, festekiz, fevç, filatiir, fisür, freak, freelance,
frustre, gözgü, gürk (kuluçkaya hazırlanan tavuk), hab (uyku),
happy hour, harddisk, hassa² (sad ile özellik, sin ile duyu), havai,
helme/helmelenmek, helot, hemipleji, hık, hilti. hodbin, hoh-
lamak, illuminati, implant, in cin, inkısar, istima, izbarço, juni-
or, kabala² (“toptan” anlamı ayrı, Yahudi batınılığı ayrı), kalıcı,
kannabis, kantara, kelli (gayri anlamında), kemane, keşşaf, ki-
ckbox, klark çekmek, kobi, kupez, kuşane, lamekan, lorta, loser,
lounge, lutr, mansur, maskara² (makyaj malzemesi), metretul,
mirket, mozzarella, muhaberat (modern Arapçadan), muharrer,
murabba² (dörtgen ayrı, reçel ayrı), musannif, müşabih, müte-
rakim, nasır, nim, ninja, niyabet, numeratör, nusret, oğul² (arı
şeysi), om, orsa, otriş (devekuşu tüyü), panadura (domatesmiş),
panç, pelet, pıtırıcık, post-it, prekarize, premium, queer, quiz,
reha, rikâp, rödvans, rubu tahtası, sandre, sazende, shingle, sırtı
(bir tür olta), sin² (bir yaş, iki mezar), single, sitcom, siyak, slow,
sorbe, stensil, stick, sureta, suzinak, sübliminal, süfla, sürümek,
şah² (şah damarı ve şaha kalkmak, hükümdar olan şahla alakası
yok), şambre² (bir tür kumaş ayrı, ılınmış şarap ayrı), şelişepik,
şıpıdık, tegafül, tillah, tiye almak, toma (toplumsal olaylara mü-
dahale aracı), topic, tutarık, über, vinyl, viral, wireless, x-ray, yel-
ve, yuka, zero, zırtarmak.

Her gün gazeteyi elimde kalemle okuyorum, “Nahann! bu yok
bende” diye ara sıra zıplıyorum. *Taraf*tan bir tane bile çıkmıyor.
Buna karşılık *Hürriyet* çok cesur. Özellikle magazin sayfaları ve
sektör ekleri birer hazine.

Nasır (elde ayakta olan cinsi) yokmuş sözlükte, iyi mi? 18 sene

boyunca gözden kaçmış. İzbarço yahut helot veya kickbox niye yok sözlüğünde diye kimse laf etmez herhalde, ama nasırın olmaması ayıp.

*

On iki küsur bin düzeltme dedim. Ciddi ve yüz kızartıcı cinsten etimoloji hatası beş altı tane çıktı. Mesela **sürre** (Osmanlı zamanında hac kervanıyla Mekke'ye gönderilen hediyeler) sözcüğünde uçmuşum. Halikarnas Balıkcısı ekolüne uyup **kaldırım** kelimesine Rumca etimoloji aramıştım; o da besbelli yanlış. Feci sayılabilecek editör hataları da var tek tük. Mesela “cetvel” anlamına gelen **mastar** ile “fil kökü” anlamına gelen **mastar** yer değiştirmiş.

Yaklaşık 50 kelimedede beni heyecanlandıran yeni etimolojik derinlikler buldum. Her biri birer ikişer *Kelimebaz* yazısı değer. Sade son bir haftadakilere (13-17 Ekim) değineyim:

Pür neşe ve pür nur o mevki'deki pür. Farsça, “dolu” demek. Bu kadarı vardı sözlükte tabii. Olmayanı şu: Sözcüğün Hintavrupai orijinali *pln-os. (HAv // Farsçada daima /r/ verir; Orta Farsça purn kayıtlı.) Latince *plenus* (dolu) ve İngilizce *full* (dolu) aynı kelime. Poligami'deki Yunanca *polys* (çok) aynı kökün türevidir.

Soytari'nın aslı *säteri*, en az 18. yüzyıla dek böyle yazılmış. 1680 tarihli sözlükte “zıbıkçı avret” diye tanımlayıp şöyle açıklamış: *mulier qui utitur instrumento zübuk modo explicato & se pro viro gerit*, yani “zıbık adı verilen aleti kullanarak erkek rolü oynayan kadın”, anlam genişlemesiyle “rezillik, utanmazlık”. Arapça sözlüklerde *säter* = “yapay penis, zıbık” diye vermişler. Klasik Arap sözlükçüleri Yunancadan alıntı olduğunda hemfikir imişler. Aslı tabii ki Yunanca *satyros* “1. Dionysos kültünde keçi ayaklı ve çıplak fallus ile tasvir edilen efsane yaratığı, 2. Eski Yunan'da takma fallus taşıyan oyuncuların oynadığı gülünç ve müstehcen oyun.”

‘İd عيد bayram, özellikle Kurban Bayramı. Türkçede artık pek

kullanılmıyor, ama **mu'ayede** معايدة (bayramlaşma) sözüğünü hâlâ bilenler var. İslami teknik terimlerin neredeyse hepsi gibi Arapçaya Aramice/Süryaniceden alıntı. Aramice *ʿîd* “1. yıldönümü, özellikle Hıristiyan geleneğinde yılın belli bir azize adanmış olan günü, yortu, 2. ay dönümü, kadınların ay hali, periyod”. *ʿîd detâ* bunun dişil hali, yine “ay hali” anlamında. Arapçası *ʿid-det* “İslam hukukuna göre boşanan kadının bekleme süresi” olmuş. (Aramca fil kökü ayin daleth. Arapçadan farklı olarak Aramice, iki harfli köklere izin veriyor ve fil çekimi buna göre yapılıyor. Arapça gramer üçlü kökü zorunlu kıldığından, birinin kökü ayin ya dal, diğerininki ayin dal dal sayılmış, ikisi arasındaki anlam ve köken ilişkisi gözden kaybolmuş.)

Arife, Arapçası *ʿarefe*. Geleneksel Arap filolojisi burada iyice sapıtmış. Sözde Arafat Dağı’ndan gelirmiş, Kurban Bayramı’nı müjdeleyen boru o dağda çalınırmış, falan filan bir sürü palavra. Oysa hepimizin bildiği İbranice (ve Aramice) *ʿerev* “şabat arife-si” demek, yani “Yahudilerce kutsal sayılan cumartesi gününden önceki akşam ve o akşam yapılan tören”. Sözcüğün esas anlamı “gün batımı, akşam”. Beth harfiyle *ʿereb* ערב yazılıyor, *ʿerev* okunuyor; “batmak” fiilinden geliyor. Bir Sami dilinde, muhtemelen Fenikecede “Batı” anlamına gelen *ʿerebâ* sözcüğüyle kökteş olduğu kesin de, Yunanca **Europa** oradan mı gelir emin olamıyoruz.

Put anlamına gelen **sanem** yine Arapçaya Aramiceden alınma bir sözcük. Aramice sad, yani kalın s harfiyle *selem* Yahudilere göre “put, Musa’nın lanetleyip kıldığı kutsal inek tasviri”, Hıristiyanlara göre “aziz tasviri, ikona”. Aynı şlm kökünden gelen diğer kelimelere bakıyoruz: “kara”, “koyu renk”, “koyu renkli boya ile boyama”, “karalama”, “gece karanlığı” vs. Kalın s ile *šal-moth*, hem İbranice hem Aramice “karanlık”. Belli ki kara > kara boya > boyalı resim gibi bir anlam evrimi olmuş. Salmoth dedik, biz bu kelimeyi tanıyoruz. Aynı kökün öz-Arapça biçiminden,

kalın za ile **zulmet** = “karanlık”. Genel kural, karşılaştırmalı Sami fonolojisine dair her makalenin ilk üç beş sayfasında karşına çıkar: öz-Arapça üç ayrı ses, kalın sad, kalın za ve kalın zad/dad, Aramice ve İbranicede tek sad sesini karşılar. Budur.

Bunlar göz kamaştırıcı olanlar. Daha sıradan yüze yakın ufak inci sayabilirim, hepsi son bir haftanın rekoltesi. Mesela **nakış** Arapça “çizim”, ama en dipteki anlamı “çalma, vurma, bıçak vurma”. **Münakaşa** aynı kökten, “çatışma, vuruşma”; “karşılıklı birbirinin karizmasını çizme” diye de yorumlayabilirsin, o da çizim sonuçta.

Atmosfer’deki **sfer** “küre” demek, ama orijinal anlamı “şişkin şey, top, balon”. Yunanca *spairō* (üfleme, solumak) filinden. Elbette Latince *spiro* (solumak) ve *spiritus* (soluk, nefes, ruh) ile eşkökenli.

Siyonizme adını veren Kudüs’teki **Siyon** tepesi esasen “işaret için konulan taş yığını” demekmiş. Arapça ortak kökten *şawân* “taş yığını, çakmak taşı madeni”. Kuru taş yığını için savaşıyorlar, evet.

Sinkaf değil ince k ile **sinkâf** olacak, nasıl farkına varmamışım hayret. İki ayrı **şambre** var, biri kumaş çeşidi (*chambray*), öbürü oda sıcaklığına ılınmış şarap (*chambre*).

Bilardo İtalyancadan değil Fransızcadan alıntı. En erken 1835 tarihli Kieffer & Bianchi sözlüğünde buldum. O devirde çift sesizle biten Fransızca maskülen kelimelere +o eklemek usulden.

Fransızca tıp ıstılahında *kyste* (kist, su dolu torbacık) ve *cyste* (mesane, yani sidik torbası) ayrı yazılıyor, yoksa ikisi aynı Yunanca kelime. **Sistit** (cystite) kist iltihabı değil, mesane iltihabı.

Türkçe **sömürmek**, aslen geniz n’iyle *söñürmek* “hapır hapır yemek, yalayıp yutmak” demek. Aynı kelime İç Anadolu ağızlarında *soğurmak* olur. 1920’lerde bunu duymuşlar, **soğurmak** diye Öztürkçenin dağarcığına ayrı fiil olarak eklemişler. Frenkçe ab-

sorber karşılığı, ki esasen o da “çiğnemededen yutmak” demektir. Antik Yunanca *ksystra* “1. ahşap yontma bıçağı, 2. kumaşın havını sıyırma bıçağı.” Bizde şimdi “ahşap yontma aleti” anlamında **sistre** var, Yunancadan alıntı. Acaba Farsça *ustüre* de oradan alıntı olabilir mi? Orta Farsça *gstura* ve *wstura* biçimleri vardı diye hatırlıyorum, ama kaynaklar elimde değil. Kesin bir şey söyleyemem. Fransızca **bisturi** (keskin cerrah bıçağı) Şark dillerinden alıntıdır, nihai olarak Farsçaya dayanır.

*

Etimoloji ile ilgili olanlar böyle. Demin söylediğim gibi esas yoğunlaştığım bunlar değil, tarihi evrim.

Mesela “nefes kesici” anlamına gelen Arapça şahik’ten **şahika** “dağ zirvesi” ilk kez 1890’larda görülmüş. Şair icadı olmalı.

Şaka esasen “incitme, can acıtma”. Evliya Çelebi’de “kaba ve gü-rültülü eğlence” anlamında geçiyor. Daha nötr bir anlama 18. yüzyılda kavuşmuş olmalı.

Sözcük ikinci kuşak Dil Devrimi ürünüdür diyebiliriz, 1960’lardan önce görülmez, Nurullah Ataç’ın bildiği kelimelerden değil mesela. Ama bak, 1680 tarihli Meninski’de var. Vocabulum demiş, söz’ün küçültme hali, “kelime” anlamında.

Seyir ve **seyeran** Arapçada “yol alma, yürüme, promenad” demektir. 1330 tarihli ilk Türkçe örneğimizde aynen öyle. Ama 1680’e geldiğimizde “gösteriye bakma” anlamı ortaya çıkmış bile. Türkçeye has bir derivatif anlam.

Serseri aslen isim, “başıboşluk” demek. Sıfat olarak kullanımı avam dili, 17. yüzyıla doğru.

Serv 19. yüzyıla dek standart. Evliya’nın bir iki yerde kalemi sürçüp selv yazmış. Selvi ancak 1900’da kayda geçmiş, o da “feci yanlıştır, sakın öyle demeyin” makamında.

Senyör “feodal derebeyi”, Fransızcadan; Can Bartu’nun lakabı

sinyor, İtalyancadan; **senyor** Meksika'da hitap sözü, İspanyolcadan.

Saye “gölge”. Mecazi kullanımını tam tarihlendiremedim. *Taccüt-Tevarih*'te (1574) “etkili bir kişinin nüfuz alanı” anlamında birkaç kez geçiyor. Hazreti padişahî sayesinde penah edildi demek, onun “gölgesine” ya da “nüfuz alanına” sığındı demek, “onun yüzünden” ya da “ondan ötürü” gibi bir anlamı henüz var mı? Çıkartamadım.

Sarf: üç anlamını ayır, üçünü ayrı ayrı örnekle. 1. sarf-ı nazar etmek, 2. para sarf etmek, 3. Arapça gramerde morfoloji.

Sanat sözcüğünün halk arasında **zanaat** diye söylendiğini Meninski belirtmiş, tahminimden 240 sene erken.

Santur Arapça sözlüklerde yok. Osmanlıcada 1790'lardan önce görülüyor. Arapçadan değil direkt Rumcadan mı alıntı acaba?

Santrifüj iki ayrı anlamda örneklenmeli. 1. merkezkaç (kuvvet), 2. bir tür motor.

“Dakikanın altmışta biri” anlamında **saniye** 1870'lerden önce piyasada görünmüyor. Saatlere üçüncü ibre ilk ne zaman takıldı acaba? Kolunda öyle bir gösterge yoksa kavram olarak varolması çok güç. An olabilir, ama saniye başka, sayılabilir bir şey.

Salt (mutlak) ile **salmak** fiili arasındaki ilişkiyi aç, daha anlaşılır olsun. Mutlak ile ıtlak, keza.

Salata esasen “tuzlanmış sebze, turşu” demekmiş; mantıklı. Eski insanlar yemeğin yanında ot yemez, turşu yer.

Sahne kelimesini Fr. *scène* karşılığı olarak 1870 civarında kendisinin ortaya attığını Şemseddin Sami yazmış; o cümleyi alıntı olarak ekle.

Sayfa ve sahife sözlükte iki ayrı madde olmamalı; birleştirebilir.

Safi ve **saf** Arapça aynı kelime, tenvinle yazılır, bazen öyle bazen böyle okunur. Türkçede ayrılmış, ilki zarf ikincisi sıfat olmuş.

Ne zaman olmuş, takip et.

Saçak eski Türkçede çatı saçağı. Kumaş saçağı ilk hangi tarihte görülmüş?

Aslı rüzalet iken **rezalet** ne zaman çıkmış?

Rugan yağ demek, 1876'ya dek öyle. "Yağlı deri" anlamında *rugani sahtiyan*'ın rugan'a, oradan rugan ayakkabıya evrilmesi 19. yüzyıl.

Raptiye ilk kez TDK sözlüğünün 1955 basımında görülüyor. Post-Osmanlıca.

*

Kieffer ve Bianchi'nin Türkçe-Fransızca sözlüğünün 1835 tarihli ilk basımını geçen sene internetten bulup indirmiştim. Üstün-körü hazırlanmış, sıkıcı bir sözlüktür. Meğer esas hazine birinci cildin Addenda'sında gizliymiş, farkına varmamışım. Şunlar orada bulduğum ilk kayıtlar:

abla, bilardo, çakı, çokolata, damacana, hamam böceği, işçi, pırlanta, rezene (raziyane yerine), *zevzek* (münasebetsiz kimse anlamında).

*

Bir yandan da geç devir Osmanlıcada üretilen bilimsel, teknik ve bürokratik tabirâtı toparlamaya çalışıyorum. Bir kısmını Arapça (ve çok az oranda Farsça) kökten türetmişler, bazen de varolan kelimelere yeni anlam yüklemişler. Enteresan olan şu ve sanırım daha önce sistematik olarak hiç incelenmemiş: 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında Osmanlı yazı dilindeki yenileşme, 1930-1970'lerin Dil Devrimi'nden hiç geri kalmıyor. Mantık ve yöntem bakımından ikisi birbirine son derece benziyor. Sadece biri Arapçayı, diğeri Orta Asya Türkçesini baz almış. Her ikisi de esas itibariyle Batı kaynaklı yeni kavramlara karşılık bulmaya çalışmış. İkisi de Batı'dan gelen sele direnemeyip bir süre sonra pes etmiş.

Şimdilik 219 kelimeyi YO (Yeni Osmanlıca) diye işaretlemişim. “19. yüzyıl ve sonrasında Türkçe metinlerde ortaya çıkan Arapça-Farsça kökenli yeni kelimeler ve daha önce varolup da yeni anlam yüklenenler” yani. Daha işin başındayım. Listeye eklenecekler olabilir, eski örnekleri bulunup eksiltilecekler olabilir. Taslak diye bakın.

abide, ademimerkeziyet, adese (mercek), *afaki* (dayanaksız söz anlamında), *ahize, akamet, ameliyat* (cerrahi müdahale anlamında), *anane* (gelenek anlamında), *ardıye, arıza* (dilekçe anlamında), *asabiye, ayan* (senato anlamında), *badire, becayiş, bedbin, bedii, belediye, berzah* (kıstak anlamında), *beynelmilel, beyzi, camia, cazibe* (yerçekimi anlamında), *ceriha, cinsiyet, daire* (ofis ve apartman anlamında), *davetiye, deha* (genius anlamında), *dehrî, dehşetengiz, devriye, duhuliyeye, ehemmiyet, ekalliyet, emrivaki, enfûsi, esham, fahri, fasile, ferik* (tümgeneral), *feza* (uzay anlamında), *fezleke, fıkra* (makale anlamında), *fırka, fiyat, gaita, hafriyat, halaskar, halita, hariciye, harika, harikulade, harikzede, hars* (kültür anlamında), *hasıla, haşmetmeap, hemfikir, hemzemin, heykeltıraş, hükümdar, hükümran, hüviyet, içtimaiyat, idadi, idare* (yönetim anlamında), *iddianame, ifade, ifrazat, iğtişaş, ihtisas, iktisat, illiyet, imalat, indifa, infilak, infisah, inhisar* (monopol anlamında), *insiyak, intaniye, intiba* (impression anlamında), *intişar* (yayınlanma anlamında), *inzibat, iptidai, irtica, irtifak, İslamiyet, isticvap, istihsal, istimlak, istinabe, istinaf, istintak, istismar, işgal* (askeri kontrol anlamında), *itfaiye, karargah, layiha, leff* (belge attach etmek), *leyli* (yatılı öğrenci anlamında), *liva* (askeri rütbe), *lubiyat, lüzucet, mahcuz, makale* (gazete yazısı anlamında), *makbuz* (alındı belgesi), *maliye, maliyet, mamafih, mania, maslahatgüzar, maşeri, matbu, matrah* (vergi bazı), *mazbata, maznun, mebus* (parlamento üyesi), *medeniyet, mefkure, mefruşat, meksefe, mermi, meşcere, mevkiye, mihrak, muayede, muhabere, muhabir, muhacim, muharrir, muhayyile* (imagination), *muhik, muhrip*

(destroyer), *muhteva*, *muhtıra*, *mukavva*, *mutlakiyet*, *mübadil*, *müddeiumumi*, *müdellet*, *müdür* (yönetici), *müessese*, *müessif*, *müeyyide*, *müfreze*, *mülakat*, *mülki*, *mümessil*, *mündemiç*, *münderecat*, *münekkit*, *münevver* (entelektüel), *münhal*, *müntehip* (seçmen), *mürebbiye*, *mürettebat*, *müspet* (pozitif), *müstaft*, *müstahsil*, *müstantik*, *müstatil*, *müstehlik*, *müsteşrik*, *müşahhas*, *müşir* (mareşal), *müştemilat*, *mütearife*, *mütehassıs*, *müvekkil*, *müzekkere*, *nazariye*, *nazır* (bakan), *nedime*, *nezaret* (bakanlık), *nikbin*, *nirengi*, *nüve*, *pederşahi*, *rakım* (yükseklik), *rapriye*, *redif* (yedek asker), *refika*, *rekabet* (competition), *rugan* (cılalı deri), *rüşeym*, *rüştiye*, *sahne*, *salise*, *sayfiye*, *şaheser*, *şahika*, *şatafat*, *şeniyet*, *şive* (aksan), *tabiiyet*, *tahkiye*, *tebellür*, *tecziye*, *tedrisat*, *tefrika* (dizi yazı), *teminat*, *tenasüh*, *tenkit*, *tensip*, *tereddi* (yozlaşma anlamında), *tesanüt*, *tesisat*, *teşebbüs* (girişim anlamında), *teşkilat*, *tevdiat*, *üstüvane*, *yeknesak*, *zabıta* (polis anlamında), *zaftiyet*, *zaptiye*, *zührevi* (cinsel hastalık anlamında).

Hepsi bu kadar değil tabii, daha binden fazla YO kelime var. Ama çoğu bugün kullanımdan düşmüş, o yüzden sözlüğe girmiyor. Bunlar az ya da çok hayatiyet gösterenler.

Hayatiyet? O da olmalı kesin, dur bakayım.

Kemal Paşa ayak bağıdır

19 Kasım 2014

4 Kasım'da "Gezi'den Gazi'ye" başlıklı makaleye vesile olan Mec-hul Muhayyil adlı yazara yazdığım mektup.

Bu tarlalarda yetişen herkes gibi benim de bir MK hayranlığı dönemim oldu. Sen yaşlardayken oldu. Sonradan *Yanlış Cumhuriyet*'i yazarken hakkında yazılmış hemen her şeyi okuma fırsatı buldum. Daha kompleks ve daha gerçekçi bir tablo oluşturabil-dim sanıyorum.

Ama kamuoyu önünde tartıştığım mevzu o değil. MK *simgesini* tartışıyorum. 1920 veya 30'larda MK'in pozisyonu neydi ayrı bir şey. 2014'te, bugün, bu ülkenin en temel meselesi olan me-deniyet davasında çok ciddi bir ayak bağıdır. Türklerin okumuş zümresinin, gerek içeride kendi plebleriyle, gerek dışarıda global kültürle sağlam bir iletişim kurmasını önleyen bir engeldir. Eğer bu ülkede Cihangir yahut İzmir-Alsancak gettosunda ağlaşıp ya-kınan ya da kapağı yurtdışına atıp kendini kurtarmayı düşleyen etkisiz bir azınlık olmayacaksak önce o mirası aşmamız lazım.

Miras aşıldıktan ve ikon devrildikten sonra, eski hayalimdir, MK hakkında Shakespeare'vari bir trajedi yazmak isterim. Çelişkile-riyle, sınırsız hırsıyla, Batı saplantısıyla, İslam ve Türk nefretiyle, Türk elit sınıfına yönelik aşağılama ve hasediyle, gerçek dünya karşısında çaresiz kaldıkça patolojiye dönüşen muazzam irade-siyle, muazzam bir cesaret tablosunun ardına sakladığı kişisel korkaklığıyla, yalnızlığıyla, müthiş bir karakterdir, evet.

Empati fırtınası

25 Kasım 2014

Yenipazar Cezaevinden Özlem.

Yüz yıl önceki bir katliam beni hiçbir zaman çok fazla heyecanlandırmadı. Soru bir: Katletmeselerdi bugün kaç hayatta olacaktı? Üç ay Konya kampında sefil olup öldürülmek, üç yıl yatalak olup evinde ölümü beklemekten daha mı kötü? Soru iki: Sekiz milyon Alman askerinin yahut yirmi milyon Sovyet askerinin 2. Dünya Savaşı'nda öldürülmesi daha mı masum? Daha önemlisi, üç: Geçmişin kinini ve kan davasını sürdürmek ahlaken nereye kadar savunulabilecek bir tavır? Tarihteki en büyük pislikler, kendilerine yapılmış bir kötülüğün intikamını almayı hak sayan insanlar tarafından yapılmıştır.

Beni esas öfkeliendiren şey riya. *Bugün* işlenmekte olan bir cürüm. Gözünün içine baka baka yalan söyleyen, yalnız sana değil kendine yalan söyleyen, bir süre sonra gerçeği algılama yetisini dahi yitiren bir toplum. Geçenlerde sana agresif cehaletten söz etmiştim. O da bunun başka bir boyutu: gerçeği sorgulama ve algılama kapasitesinin yitirilmesi. Bir tür ruh enfeksiyonu. İnsanın en değerli varlığı olan vicdanının kirletilmesi. Bana sorarsan her türlü cinayetten daha ağır bir suç bu, daha bulaşıcı, insanlığı daha fazla zedeleyici. Aynı nedenle, mesela “Amerika’yı Müslüman ecdadımız keşfetti”²³ diyenlerin işlediği suç bana bin tane faili meçhulden daha ağırmış gibi geliyor. Toplumun hakikat duygusunu -dolayısıyla dürüstlük ve vicdan ihtimalini- dinamitliyorlar.

Talat hakkında on on beş kişinin tanıklığını okumuş oldum. Sanılanın aksine nispeten dürüst ve sempatik biri izlenimini veriyor. Prag-

23. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 15 Kasım 2014'te yaptığı konuşmada “Kolomb’dan 314 sene önce, 1178’de, Müslüman denizcilerin Amerika kıtasına ulaştığını” ve hatta, “Kristof Kolomb’un hatıralarında, Küba kıyılarında dağın tepesinde bir caminin [sic] varlığından bahsedildiğini” ileri sürmüştü.

matik, gerçekçi, olaylara geniş açıdan bakabilen biri. Krikor Zohrab vardır, bilir misin? Hukukçu, mebus, köşe yazarı, romancı, mizahçı, o dönemin açık ara en parlak Ermeni entelektüeli. Mesela Zohrab, Talat'ın yakın arkadaşı ve belli ki ona güveniyor. 31 Mart vakasında Talat'ı evinde saklıyor, Nisan 1915'te tutuklanmadan birkaç gün önce beraber yemek yiyorlar. Muhtemelen akıl da vermiştir, çünkü Zohrab o tarihte Mebusan Meclisi'nin en "akıl" adamı. Birkaç gün sonra Urfa'ya gönderilmiş, orada taşla kafası ezilip öldürülmüş. Bu hadiseyi iyi düşünmek lazım. Mesele sadece Talat'ın ihaneti değil. Daha ilginç: Zohrab Talat'ı neden sevmiş ve ona güvenmiş? Aptal mıydı? A'dan Z'ye kandırıldı mı? Kendini mi kandırdı?

Talat'ın en belirgin kişilik özelliği, nispeten aşağı sosyal katmandan gelmesi. Osmanlı'nın son yüz yılının en "halktan" sadrazamı. Edirneli fakir aile çocuğu. Muhtemelen Roman kökenli ya da Roman mahallesinde büyümüş. İyi bir eğitimi ve bürokratik deneyimi yok. Posta memurluğu yaparken ihtilalci olmuş.

Bunun iki sonucu var. İlki öfke. Elit tabaka Osmanlı'nın batmış olduğunu biliyor ve iyi kötü kendini bu gerçeğe alıştırmış. Talat (ve emsalleri) ise, kısmen sınıfsal öfkeden, kısmen cahil cesareten, akıllı başında birinin almayacağı riskleri alıp memleketi kurtaracağına kendini inandırmış.

İkincisi korku. Hasbelkader ulaştığı mevkide kendini asla güven-de hissetmiyor. Blöf gücüyle Abdülhamit'i devirmişler, kendilerinin de öyle devrileceğinden korkuyor. Ermeni tehcirini başlattığı günün gecesi, eğer işler yolunda gitmezse ABD'ye elçi gitmek yahut iltica etmek planları yapıyor. O korkuyu anlamadan bir şey anlamak mümkün değil. Köşeye sıkıştıkça gözünü karartmış, köprüleri atmış. Belki normal hayatta karınca incitmeyecek adam, tarihin en büyük kitlesel katillerinden birine dönüşmüş.

İktidar + korku + vicdan azabı. Müthiş bir bileşim! Tarihteki en büyük diktatörlerin formülü bu. Tiberius'u anlatmıştım. Hitler de aşağı yukarı böyledir. Mustafa Kemal'i ve şimdikini de o korku ve güvensizlik psikolojisini çözmeden anlayamazsın.

Sözlük çalışmasına devam

30 Kasım 2014

Bunlar 11-18 Kasım arası çalıştıklarımın bir kısmı. Not almazsam unutuyorum.

Sıkıntı: 17. yüzyılda sadece “sıkılmış meyve suyu” anlamında. “Dert, kasvet” anlamı 19. yüzyılda mevcut.

Dişlek eskiden “dişlenmiş” demekken sonradan “dişi eksik”. Düzgün 19. yüzyıldan önce sadece “preparat, kimyasal karışım, kozmetik madde, göz sürmesi”; düzülmüş şey gibi. 1876’da Vefik Paşa üçüncü yahut dördüncü anlam olarak “muntazam” demiş.

Çizi krakerdeki **çizi** (cheesy) eklendi. Sübye² (badem ve kavun çekirdeği şerbeti) eklendi. Lizozom, kovalent, geoid, kaykay, bestseller, graft, hat trick, blister, levitasyon, laylaylom eklendi. Eskiden maddealtı olan topak, ilahe, ilahiyat, çıtı pıtı için ayrı madde açıldı.

İlahiyat ve **ilahe** 19. yüzyıl sonlarında uydurulmuş, Fransızca *théologie* ve *déesse* çevirisi. İslam geleneğinde böyle kavramlar yok. Mekke’deki dişi tanrılar ilahe değil, sanem diye geçer. **Çıtı pıtı** madde olmaya değer çünkü orijinal anlamı “hafif ses, çıtır pıtır” iken, 20. yüzyıl ortalarına doğru “ufak tefek” anlamını kazanmış.

+lı/+li ekinin evrimine ilişkin bir kafa karışıklığı vardı, düzeltildi. Yirmiye yakın madde gözden geçirildi. **Baki, cari, fani, müfteri, mühtedi, müsavi, müşteri, müteveli, tedavi, terakki, veli** vb. Arapçada uzun ye ile yazılmaz, oysa Osmanlıcada genellikle öyle yazılır, düzeltildi.

Frenkçe **+oid** ile biten kelimelerin bir kısmı oid, bir kısmı oit yazılmıştı, hepsi TDK’nın istediği gibi oit yapıldı (asteroit, androit, şizoit, tiroit, negroit, tabloit). Sonra vazgeçildi, kararsız kalındı.

Bir değil iki tane **grip** var, biri film setinde kamera tutan adam. **Buram buram**'daki buramın kokuyla ya da buğuyla alakası yok, burmak filinden, "halkalanarak dumanı tütme" anlamında. Düşününce basit aslında ama düşünememişim. **Branda** esasen hamak, 1950 dolayında hamak bezi. **Tıkmak** ile **tıkamak** 16-17. yüzyılda ayrılmış. Peki **tıkaç** hangisinin türevidir?

Sürmek fiili tüm Türk dillerinde var ama geçişsiz anlamda kullanımı ("işim uzun sürdü") Türkiye Türkçesine mahsus. Türkçede +r ile biten filler normal olarak geçişsiz olmaz. **Çatı** 17. yüzyılda sadece binanın üst örtüsünü tutan çapraz kaburga ağaçlarının adı, çatılan şey yani. 19. yüzyılda üst örtünün kendisi olmuş. Düşünürsen bizim ustalar da bazen o anlamda kullanırlar ("çatıları çaktık Sevan Abi").

Tıp (iyileştirme) ve **tayyip** (iyi) aynı nihai kökten. Arapçada kalırsan anlaşılmıyor, ilkinin kökü tbb, ikincisinin tyb çünkü. Ama Aramice ve İbraniceye bakınca anlaşılıyor, ortak kök tb, çünkü o dillerin grameri iki harfli köklere izin veriyor, Arapça vermiyor.

Dalkavuk Vefik Paşa'nın iddia ettiği gibi "yalın kavuk" mu, yoksa benim tahmin ettiğim gibi "kavuk sallayan" mı? Yarım saat uğraş, ufak tefek düzeltmeler yap, kesin sonuç yok hala.

Sapık 17. yüzyılda "sapa" anlamında, ana yoldan uzak yer. Güç ve gütmek aynı kökten, güvenmek de muhtemelen onlarla alakalı, ama Türkçe kökler meselesini şimdilik ertele, gayya kuyusudur. **Güllabi** iki alakasız kelime, biri gül suyu, diğeri tımarhane.

Kama bir sürü kaynakta Kafkas dillerinden alıntı diye geçer, hatta Ermenice olduğu söylenir. Kesinlikle değil, Türkçe, kakma demek, ikinci kafın yutulması tipik. Eski örneklerle bakınca kuşku kalmıyor. Ermenice *kam* (çivi) apayrı kelime, alakası yok.

Pafta 1. vida dişi açan alet, 2. giysiye dikilen pul ya da payet, 3. harita yaprağı. Üçü de aslında aynı kavram, dikiş demek. Söz-

lükte vardı bunlar, ama çok kötü ifade edilmişti. Ayır ayrı örneklerle netleştirildi.

Üşenmek ve **usanmak** aynı fiilin telaffuz ayrımına uğramış halleri. Zamanla anlam ayrışması olmuş, adım adım izleyebiliyorsun.

“Art” anlamına gelen **peş** 17. yüzyılda henüz yok, sanırım 18. yüzyılda aniden moda olmuş. Kafa karıştıran detay şu: Farsçada “ön” anlamına gelen **pîş** de bazı türevlerde Türkçe **peş** diye söylenir, **peşgir** (önlük), **peşrev** (introduction), **peşîn** (önceden) gibi. Eski yazıda fark belirgin, bu son saydıklarım daima **ye** ile uzun yazılıyor. Yeni yazıda ayrım kalmadığı için kafa karışıyor.

Eyvallah Arapça mı yoksa Türkçe eyi vallah mi demek? Modern Arapça kaynaklar elimde olmadığından çözemedim. **Uğurlamak** 17. yüzyılda “hırsızlık etmek, soygun yapmak” demek. Uğrulamak değil, gayet net yazılmış, uğurlamak. Anlam bağıını anlatmak şimdi uzun sürer, ama anlaşılamayacak bir şey değil. **Üs** sözcüğünün matematikteki kullanımı (8 üssü 5) Yeni Osmanlıca, 19. yüzyıl sonu, Fransızca *base* çevirisi.

Alt ve **üst** Eski Asya Türkçesinde yok, Clauson açıklamakta zorlanır, ben de lafı dolandırdıkça dolandırmışım. Şimdi netleşti. Genel kural: Oğuzca ve Kıpçakça, birçok açıdan Eski Asya Türkçesinden daha muhafazakar diyalektler.

Alayış binde bir de olsa hâlâ “tantana, gösteriş” anlamında kullanılır. Vefik Paşa buna galat-ı fahiş demiş. **Alayış** (bulaşma) başka, **arayış** (gösteriş) başka. **Refah** esasen “dinlenme, kafa dinleme” demekken 19. yüzyılda “bolluk, ekonomik rahatlık” ağır basmış. Saat ibresi anlamında **akrep** ilk 16. yüzyılda görülüyor galiba. Arapçada var mıdır emin olamadım.

Demirhindi’nin temr-i hindî yani “Hint hurması” olduğunu biliyordum elbette. Ama Tevrat’ta geçen *Tamar/Thamar* adının İbranice “hurma” anlamına geldiğini fark etmemiştim.

Asır çok ilginç. Arapça anlamı “çağ, dönem”. “Yüzyıllık dönem”

anlamı Fransızca *siècle* çevirisi, 19. yüzyıl Osmanlıcası. Buraya kadar normal, esas macera Aramice-İbraniceye bakınca başlıyor. İbranice ayin ve sad ile ‘*asereth* (eth dişil eki) neymiş? 1. “sıkışma, kalabalık,” 2. “büyük panayır, festival, özellikle Pesah’tan sonraki elli günlük kutlama döneminin sonundaki Sukkoth festivali”, 3. dolayısıyla “yıllık dini günler takvimi, yıl”. Fiil kökü ayin ve sad ile ‘asar “sıkma”. Bak şu işe ki Arapçada da ‘*asar* “sıkma” demek, özellikle meyve suyu sıkma. “Sıkılmış meyve suyu” anlamında **usare** oradan.

İslami teknik terimlerin neredeyse tamamı İbranice veya Aramiceden alıntı; hiç boş çıkmıyor. **Hülle** de öyle sanırım. Bkz. İbranice *hillel* ve *hullâl* “yemin bozmak, koşer statüsünü bozmak, zina veya boşanmış bir kadınla evlenme nedeniyle rahiplikten tard edilmek”. Ama tam emin olamadığım ayrıntılar var.

Yeni Osmanlıca tabirata devam: **Reddiye** 20. yüzyıl ortası, dansöz anlamında **rakkase** yine o civarda (Arapça *rakkase*: bir tür dans). “Canlılık” anlamında **hayatiyet** 1940’lar, “mühim” anlamında **hayatî** 1920’den önce. **Tayf** esasen “hayalet” demek, 19. yüzyıl sonunda optik tabiri olması Fransızca *spéctre* çevirisi. O da “1. hayalet, 2. spektrum”. *Tensik* (düzenlemek) fiilinden **tensikat** (düzenlemeler), 1908 ihtilalinden sonra yapılan bürokratik kıyımın yandaş medyadaki adı imiş. O tarihten bu yana “ihtiyaç fazlası memurları işten çıkarma” anlamında kullanılıyor.

Şifah dudak, **şifahî** “dudaksıl, dudağa ait”. “Sözle verilen ama yazıya geçirilmeyen emir” anlamı 19. yüzyıl bürokrasi dilinde türemiş. **Tereddi** İslam hukukunda “hayvanın bayırdan düşerek ölmesi”. Allah bilir hangi nedenle 20. yüzyıl başlarında Fransızca *dégénération* karşılığı olarak benimsenmiş, 1920-30’ların en popüler kavramlarından biri olmuş, sonra yozlaşma diye Öztürkçesi icat edilmiş.

Mikyas “ölçü”; ilk kez 1900 tarihli *Kamus-ı Türki*’de görülen ilave anlamı “harita ölçeği”. **Mevki** “konum, konak”, yine aynı

sözlükte ilk kez “vapur, tren ve tiyatroda farklı fiyatı olan bölüm”. Aynı sözlükten devam: **iptidai** (primitif, ilkel), tahki-kat (recherche), **inzal** (ejaculation), teşrî (legislation, yasama), **peyk** (satellite, uydu), **rüşeym** (embryon), **aksülamel** (réaction, tepki), **mazbata**, **vukuat**. “Yürürlükteki yasa ve kurallar” anlamında **mevzuat** ilk kez 1945’te sözlüğe girmiş. 1945’te ilk kez görülen diğerleri: **zerk etmek** (injection), **vecize** (locution), **in-siyak** (instincte, içgüdü), **inkişaf** (développement). Osmanlı’nın uydurmasyoncası Öztürkçecilerden zerre geri kalmıyor.

İvaz “bedel ödeme, adak adama”. Sözlükte vardı tabii, yenilik yok. Ama fark etmemiştim, Hacı İvaz yani Hacivad, Türkçe Satılmış adının tam çevirisi. (Arapça dad harfi Türkçede bazen z bazen d olur, kadı/kazasker, ramazan/ramadan gibi.)

Tesadüf Arapçada ve 17. yüzyılda sadece “yolda birine rast gelmek, denk gelmek”. Soyut düzeyde “iradi kontrole tabi olmayan olay” anlamına 19. yüzyıldan önce rastlanmıyor. Ki İng/Fr *accident* kavramının o anlamı yüklenmesi de hayli geçtir. OED elimde değil, şimdi tam tarihini çıkartamadım ama sanırım 18. yüzyıl olmalı. Bir ara bunu düşün: modern çağdan önce tesadüf kavramı var mıydı? Kavranabiliyor muydu? Kaza desen, “Allah’ın yargısı” demek. Kısmet desen “Allah’ın takdir ettiği” demek. Allah kavramı, bazı şeyleri henüz kavramlaştıramamanın eseri midir? Bir tür zihinsel azgelişmişlik?

Temkin esasen “pekişme, güçlenme” dolayısıyla “iktidar sergileme”. Meninski “vekar, kudret” demiş. **Temkinli** ilk kez 1900’da *Kamus-ı Türki*’de görülüyor, “ağır, vekarlı, sebatlı, metanet sahibi” diye açıklanmış. TDK 1945 basımı “ağırbaşı” demiş. Bugünkü egemen anlamı ise “risk almama”. Evrime bakınız: “kudretli” > “ağır abi” > “ağırdan alır” > “korkak”. Gerçek dünyada da öyle değil midir? İktidar korkaklaştırır.

Elbise düğmesi 15. yüzyılda İtalya veya Felemenk’te icat edilmiş, Ortaçağ teknolojisine ilişkin bir kitaba başladım, oradan

öğrendim. Eski Romalılar, Abbasiler, Haçlılar vb. henüz düğmeyi bilmiyorlardı yani, entari, aba, bornoz tipi şeyler giymişler. Türkçede esasen “düğüm” anlamına gelen **düğme** 1680 tarihli sözlükte elbise düğmesi anlamında geçiyor. Daha erkeni de vardır mutlaka ama bulamadım. Evliya Çelebi ise daima **kopça** diyor, daha ziyade gavurların kullandığı egzotik bir nesne gibi söz ediyor. Kopça Bulgarca yahut Sırpça. Daha önce acaba Türkçe *topça ile alakalı olabilir mi diye fikir yürütmüştüm (Latincesi *globulus* mesela, “topçuk” demek). Ama değil sanırım. Olaydı Evliya farkında olurdu.

Dolay ve **dolayı** 17. yüzyılda sadece “çevre” anlamında. Mantıklı illiyet ifade etmesi 19. yüzyılda. **Dolayısıle** (bilmünasebe) 1835 tarihli Bianchi sözlüğünde yok, 1876 tarihli Vefik Paşa’da var.

Kılık kılmak fiilinden, esas anlamı 19. yüzyıla dek “tavır ve hareket, adap, eylem tarzı”. “Giyinme tarzı” anlamı 19. yüzyılda öne çıkmış. Enteresan bir şekilde Arapça **kıyafet** sözcüğünün evrimi de aynı ama o daha erken.

Farsça **zer** ve İngilizce **gold** aynı kelime. Daha önce de okumuştum, üzerinde durmamıştım ya da aklım basmamıştı. İşin mekaniğine hakim oldukça olay basitleşiyor, “çocuk bile görür bunu yahu” oluyorsun. Hintavrupa anadilindeki ötümlü damaksıl patlayıcıların (yani g, gh, g^w, gh^w) Hint-İran dillerinde sibilantlaşması (yani j, c, z ve dz seslerine dönüşmesi) standart kural. Farsçada r/l istikrarsızlığı da malum. Dolayısıyla *ghel > zer. Hakikaten basit, çok ciddiylim. *Gold*’daki d ektir, parıldı gibi bir anlamı var. Farsça eşdeğeri *zerd*, “altın sarısı” anlamında. Ayrıca bakınız Slavca *zlato*, *zoloto*, *zloty* (altın). Bize ne bunlardan dersiniz **zerde**, **zerdali**, **zerdeçal**, **zerrin** ve **zırnık** (zer-nîk) derim.

Arapça kaf ve tı ile **kuṭr** öncelikle “halka”, ikincil olarak “yuvarlak olan her şey, küre, top”, geometride ise “dairenin veya kürenin çapı”. Bizde kutur. Aramice yine kaf ve tı ile **katar** “halkalanmak” ve ikincil olarak “dumanı tutmek” ve “tütsü”. Oradan

ktreth “tütsü olarak yakılan reçine, sakız”. Arapça **katre** (ağaç sakızı, reçine) ve katran (çam sakızı, dolayısıyla sakız kıvamında petrol, zift) Irak Aramicesinden alıntı mı, Arapçada paralel bir gelişme mi emin değilim.

Kurnaz Türkçe kurmak filinden gelir sanırdım. Değil galiba. Bir kere +naz ekini açıklamak zor. İkincisi eski sözlüklerde *kur-nas* ve *kurnaş* geçiyor, 1900’den önce kurnaz yok. Anlamını da “hilekar, ahlaksız, dolandırıcı, deyyus” diye vermişler.

Kubur 1. “lağım, kanalizasyon,” 2. dolayısıyla “yer altı su borusu, künk”, 3. “silindir şeklinde ok çantası”. Üçüncü anlam “boru” fikrinden mi türemiş, yoksa ayrı kelime mi? Karar veremedim.

Vakıa 18. yüzyıla dek öncelikle “rüya” demek, daha doğrusu rüyada gelen ve bir anlam ifade ettiği varsayılan şey. “Olay” anlamı 19., “olgu” anlamı 20. yüzyılda öne çıkmış.

Daha bir sürü var ama bu yetsin, işimden geri kalıyorum.

Yanlış Kutup

2 Aralık 2014

*Cezaevi serüvenimin ilk aylarında eş, dost, akraba ve avukatları-
mın ısrarlı ricası üzerine din ve İslam konularında alenen kalem
oynatmadım. Ancak Yenipazar Cezaevindeki ikametim sırasında
şeytan yavaş yavaş dürtmeye başladı.*

*Bu yazı Yenipazar'dan Özlem'e yazdığım bir mektuptan bölüm-
dür. Cezaevinden firarımdan sonra, Kasım 2017'de yayınlamaya
cesaret edebildim.*

Gönderdiğin kitapları dikkatle okudum.²⁴ Teşekkür ederim. İlaç tedavisi gibiydi, mide bulandırıcı ama faydalı.

İslamın -genelde dini fanatizmin- herhangi bir türüne taham-
mülüm hiç kalmadı sanıyorum. İnsanlığa hakaret ve medeniyete
tehdit görüyorum sadece. “İyi niyetli” olduğu söylenen biçim-
lerinin dahi mantıki varsayımları ve sonuçları o kadar belirgin
ki, bunlara müsamaha göstermenin bile bile ladesten farkı yok.

*

Temel mesele, benim *Aslanlı Yol*'da (özellikle önsözünde) de-
ğindiğim konudur. İnsanlar beş kıtada, binlerce yıldır, bir şe-
kilde bu hayata bir anlam yüklemeye çalışıyorlar. Kimi inanç
ve töreleriyle, kimi siyasi mücadeleyle, sanatla, emekle, felsefe
ve hukukla, kimi sevgiyle, kimi inatla, kimi meydan okuyarak,
savaşarak ya da kaçarak, kimi cinayetle ve eroinle.

Bu adamların ideolojisi bu sonsuz çeşitliliğin -ve onların ardın-
daki emeğin ve insan ruhunun- topyekün inkarı üzerine kuru-
lu. Bir cehalet ve nefret ideolojisi. Cehalet, yani kendi ufacık

24. Seyyid Kutup, *Yoldaki İşaretler*, Ebû'lâ Mevdudi, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Dört Terim*.

doğrularının dışında kalan insanlar alemini bilmeme, tanıma-
ma, bilmek istememe. Nefret, yani kendi o ufacık pencerelerine
sığmayan insan yaşamlarını yok etme arzusu.

Silahlı ve muktedir olmadıkları sürece o nefret, teorik-folklorik
bir motif gibi görünebilir. İktidara kavuştuklarında ve/veya köşe-
ye sıkıştıklarında, o nefretin üretebileceği şerden Allah korusun.

*

Burada bahsettiğim şey “derin” cehalet. Mesela, mühendislik
eğitimi için ABD’ye gönderilen Mısırlı bir gencin, orada çektiği
yabancılık ve ezilmişlik sonunda, insanları ve kültürü algılama,
iletişim kurma yeteneğini kaybedip toptan reddiyeye girmesi an-
lamında cehalet.

Bir de daha yüzeysel, göze daha kolay batan bir cehalet düzeyi
var. Basit doğrular diye ortaya koyduğu safsataların yüzlerce yıl-
dan beri tekrar tekrar çürütülmüş mantık hatalarıyla delik deşik
olduğunu bilmeme anlamında cehalet. Kültür yoksunluğu anla-
mında cehalet. “İki kere iki beş eder” deyip bunun üzerine tez
kurarken, bunun böyle olmadığına dair kaç tane kanıt olduğun-
dan haberdar olmama hali.

*

İslam’ın temel ilkesi “la ilahe illallah”tır diyor. İlkokul bir seviye-
sinden başlayalım. İslam’ın temel ilkesi bu değildir, iki tanedir.
İkincisi “Muhammedun resulullah”tır. İkisi birbiriyle temelden
çelişkilidir. Sadece birine yüklenip öbürünü gözden saklamakla
bir yere varamazsın. Sadece çelişkiyle yüzleşeceğin günü ertele-
miş olursun, o kadar.

İslam sadece mutlak ve soyut bir ilahi iradeye boyun eğmeyi em-
retmemiş. Aynı zamanda, tarihi gerçeklik içinde varolan somut
bir insana, 7. yüzyıldaki bir Arap politikacısına, onun başlattığı
siyasi akıma ve onun tanımladığı siyasi topluluğa boyun eğmeyi
emretmiş. Bunu ahlakın, hukukun ve insanlığın temel şartı ola-

rak vazetmiş. Allah’a inanmak ve iradeni onunkine teslim etmek yetmiyor. Aynı zamanda belli bir tarihi geleneğe ve onun temsil ettiği siyasi kolektiviteye boyun eğmen gerekiyor. Peki ikisi çeliştiği zaman ne olacak? Ümmet pislige battığında sadakatin hangi yönde olacak? Ya ümmet ilk günden beri, Abdullah b. Cahş eliyle ilk Mekke kervanını vurduğu günden beri pislige batmışsa ne olacak?

Hatırlar mısın, bir İsveç sorusu sormuştum. İsveçliler mesela ahlaki temizlik açısından Müslümanlardan daha Müslümansa, Müslümanlar ne yapacak diye. Cevap: hiçbir şey yapmayacak. Çünkü Müslümanlık sadece bir ilke yahut ihlas meselesi değildir. Bir tarihi cemaate itaat meselesidir. Müslümanlığın şiarı sadece “la ilahe” değildir, Muhammed’e mensup olmaktır. Bu anlamda Müslümanlık, doğası gereği bir tür milliyetçiliktir. Filistinliler haklı da olsa haksız da olsa Müslümanlar, iman gereği, Filistinlileri tutmak zorundadır.

Filistin yerine AKP’yi koy, “Türkiye”yi koy, Selefleri koy, gönlüne o an uyan aidiyet düzlemi hangisiyse onu koy, fark etmez. Bir yaşam felsefesinin temeline cemaat mensubiyetini koydun mu konu kapanmıştır. Partizanlık, tarafgirlik, ilkenin ve etik kaygısının önüne geçmiştir. Böyle bir insanın gerçek anlamda “ahlaklı” olmasına imkan yoktur. İslam ve ahlak, bağdaşmaz.

*

İslam, insanın insana kulluğunu reddeder diyor. Temel tezi bu, argümanın en çürük noktası da bu. Çünkü bunların Allah’ı aciz bir Allah. Kendi düzenini kuracak güçten ve iradeden yoksun. Dünyanın her yerinde sürekli olarak küfre ve putlara yenik düşme halinde. Allah’ın iradesini yorumlayıp icra etmek, birtakım kişilerin yetkisi ve görevi olmuş. Bu kişilerin başka kişilerden tek farkı, “Allah” namına söz söylüyor olmaları. E, papazlar da onu iddia ediyorlar. Hitler “Alman ulusunun ruhu” adına, Stalin “proletaryanın bilimsel çıkarı” adına konuştuğunu söylüyor. Farkı ne?

Üstelik bu Allah vekilleri, Allah'ın kendisinden bir hayli daha iddialılar. Gariban Allah, kendi bileceği nedenlerle, egemenliğini bunca bin yıldır dünyaya empoze etmemiş ya da edememiş. Bunlar ise tüm dünyaya boyun eğdirmeyi hak ve hedef olarak görüyorlar.

Syf. 75: "İslam'ın amacı kendi iradesini zorla benimsetmek değildir... İnsanların akıllarına ve ruhlarına kendi davetini sunduktan sonra, kendi özgür iradeleriyle imanı seçip seçmeme konusunda onları serbest bırakır."

Ve lakin aynı sayfada: "Ancak bu, onların heva ve heveslerini tanrı edinmeleri anlamına gelmez. Onlara kula kul olmayı seçme hakkını da vermez."

Demek ki neymiş? Bu sözde özgür kişiler kula değil Allah'a boyun eğmeliymiş. Allah kim? Suyu sabuna karışmayan bir aciz ihtiyar, neyi isteyip neyi istemediğine bizim arkadaşlar karar veriyor. Sıkıysa kula kul olmayı seçme bakalım.

*

Bunlarınki, kelimenin en radikal anlamıyla şirktir. Kendilerini Allah'ın vekili yerine koyuyorlar. Allah'ın yapmadığını yapma davasındalar.

Evet, mutedil orta yolcu Müslümanlara oranla bunların İslam'ın orijinal iddiasına ve orijinal üslubuna daha yakın olduklarını düşünüyorum. İslam'ın yayılmacı, tahakkümcü ve saldırgan bir öğreti olduğunu savunuyorlar, ki tarihi sicil de bu görüşü destekler yöndedir. M. de ilk baştaki mütevazı maskesini çıkardıktan sonra, Allah'ın iradesinin eli silahlı temsilcisi olarak, kan dökmekten, rakiplerini imha etmekten, kervan soymaktan, ahdini bozmaktan, esir ve cariye ticareti yapmaktan geri durmamıştı.

Hem la ilahe illallah hem Muhammedun Resulallah olmaz. Hem iman hem siyaset olmaz. O iki kıta arasında fay hattı vardır. O fay hattı köprü tutmaz. Köprü kurduğunu sanırsın. Suriye'de bir ufak sarsıntı olur, köprü yıkılır.

Dünyevi otoriteye karşı bir isyan çağrısı yapıyorlar. Bugün dini ve cemaati temsil eden kurumlar tükenmiştir, şeytanın aracı olmuştur, dinin saf mesajını temsil eden biz Vekil'lere kulak verin diyorlar. Orijinal metinlere dönmeyi öneriyorlar.

16. yüzyıl Protestanlarına şaşılacak kadar benzeyen bir yönleri var. Luther ve Calvin de, aşağı yukarı aynı fanatizm ve aynı nefretle, var olan kurumların tümüne karşı cihat açmış, İncil'den ve İsa'nın yaşamından başka hiçbir otorite tanımadıklarına ilan etmişlerdi.

Saf bir entelektüel muhalefetin temsilcisi oldukları sürece, evet, bu davette cazip olan bir şey var. İmanı sarsılmış, güveni zedelenmiş olan kitleleri cezbedici bir yön var.

Ama o kitleler “peki biz geldik” dedikleri zaman ne olacak? İnsan yaşamının çıkmazlarını basit bir iman formülüyle çözebileceklerini iddia edenler ya cahildir ya dolandırıcı. Allah'ın krallığını bu dünyada kurmaya kalktığın zaman, bugüne dek krallık kurma hevesine kapılan herkesin geçtiği yollardan geçmek zorundasın. Allah bile yapamamış, sen nereden buldun anahtarı?

Bir seçenek Luther'inkidir. İsyanını ilan ettikten üç sene geçmeden yerleşik otoriteyle uzlaşmış, kralların danışmanı olmuş, Saksonya dükü ile Brandenburg elektörünün Papa'ya karşı siyasi mücadelesinde taraf olmuş, Anabaptistleri ve köylü isyancılarını ve benzeri “teröristleri” en katı yöntemlerle bastırmak için politika üretmiş.

Diğer seçenek Calvin'inkidir. Calvin kraliyet kurumuna karşı radikal eleştirisinden geri adım atmamış. Cenevre'de radikal bir cumhuriyet (CİD?) kurmuş. Beş seneye varmadan, en yakın ideolojik müttefiki ve anti-kralcı ideolojinin baş filozofu olan Michel Servetius'u -Allah'ın otoritesine karşı gelmekten- idam etmek zorunda kalmış. İngiliz Kalvinistleri, ülke tarihinin en

yobaz ve ideolojik ihtilalini çıkartıp ülkeye hakim olmuşlar, 12 sene boyunca terör estirmişler. 12 senenin sonunda bir de ne görsünler? Devirdikleri rejimin tıpkısının aynısı olan bir rejim oluşmamış mı? “E ne anladık böyle cumhuriyetten, bari eski rejimde cumhura baş seçimi daha kolay oluyordu” deyip, eski kralın oğlunu tahta çağırmayı uygun bulmuşlar.

En radikal (ve mantıklı) denemeyi yine İngiliz Kalvinistlerin bir kolu olan Püritenler yapmış. Eski dünyada pislige ve kavgaya bulaşmadan Tanrı'nın cumhuriyetini kurmak imkansız, bari dünyanın öbür ucunda boş bir yer bulup oraya kaçalım demişler. Gidip Massachusetts'e yerleşmişler. Yeryüzünde ideolojik cehenneme en çok yaklaşan rejimi kurmuşlar. İki üç kuşak sonra “aman, aman” deyip vazgeçmişler. New England Kalvinistleri, hâlâ laf düzeyinde Allahçılıktan vazgeçmezler. Ama dini din yapan unsurlarda -töre, itikat, iman, taassup- onlar kadar dinsiz dünyada ve Amerika'da kimse yoktur.

Özetle: Allah'la ülke yönetimi arasında sonsuz bir uçurum vardır. Köprü kuramazsın. Kurduğun köprü ilk esintide devrilir.

*

Bu cehalet ve nefret ideolojisinin en çirkin tezahürü, şüphesiz, aile ve cinsiyet meselesindeki riyakarlığıdır. Neolitik Çağ'da oluşmuş ve bugün çökmeye yüz tutmuş bir aile düzenini ahlakın temel direği haline getiriyor. O dönüşümün sancılarını çeken, el yordamıyla yeni düzenin anlamını çözmeye ve ahlakını kurmaya çalışan milyonlarca insanı, iğrenç bir taassupla “heva ve heves” = hayvani arzu kurbanı ilan ediyor.

Heva ve heves, insanın varoluşunun değişmez bir unsurudur. Müslümanların heva ve hevesten arınmış olduklarını sanmıyorum. Nüfus artış hızları daha yüksek olduğuna göre, tersi olmalı. İnsan olan her insan, heva ile heves gerçeğini bir ahlaki çerçeve içinde anlamaya ve zaptetmeye gayret eder; hayatının büyük kıs-

mı bu mücadele ile geçer. Gayrimüslim Batı'da bu çabanın daha derin, daha dürüst ve ahlakın daha ciddi olduğunu görmek için üç tane ucuz Hollywood filmi seyretmek yeter sanırım, insanların fiilen ne yaptıklarını değil, yaşamlarını nasıl algıladıklarını ve neyi önemstediklerini görmek için. Bunu ahlaksızlık sayıp sırtıtanlar, üç günlüğüne Batı ile tanıştıklarında gazetelerin sadece magazin ve seks sayfalarını okuyup Avrupa'nın kerhanelerinde müşteri rekorları kıran dini bütün Müslümanlardır.

Neden değişiyor cinsel roller ve aile yapıları? Basit ve karşı konulmaz nedenlerle değişiyor. Evve çocuk bakımı artık birinin full time fiziksel emeğini gerektirmediği için değişiyor. Ekonomik koşullar her iki eşin çalışmasını zorunlu kıldığı için değişiyor. Eğitimin yaygınlaşması tüm bireylerin daha fazla özgürlük ve saygı talebine yol açtığı için değişiyor. Doğum kontrol yöntemleri, denetimsiz cinsel ilişkiyi eskisi kadar ölümcül tehlike olmaktan çıkardığı için değişiyor. Elbette sancılı bir süreçtir. Arkada tarım toplumunun icadıyla başlayan, on-on iki bin yıllık bir alışkanlık var. Dürüst ve cesur insanlar, yeni koşulların ahlakını formüle etmeye çalışır. (Sadakat nedir? Sevginin sınırları nelerdir? Sorumluluk nereye kadar taşınır?..) Bugünün gerçeğini yok sayıp Neolitik insanın ev düzenini tek ve mutlak Tanrı'nın değişmez iradesine yamamaya çalışanlar ise ahlaksızın ta kendisiymiş gibi geliyor bana.

Kaldı ki Kuranda ima edilen aile düzeni hiç de o yücelttikleri tarımsal toplum idealine benzemez. Daha çok, avcı-toplayıcı aşiret düzeninden tarım düzenine yeni geçen toplumların izini taşır: kadınlar savaşır, düşmanın ciğerini yer; evlilikler çoklu ve hayli akışkandır. Bırak yüzlerini, bazılarının memelerini dahi örttüğü şüphelidir. Daha çok bugünkü Maasai'leri, ya da onların 30-40 yıl önceki halini hatırlatıyorlar bana.²⁵

25. Tanzania ve Kenya'nın iç kesimlerinde hayvancılıkla geçinen ve çok eski bir aşiret düzenini koruyan Maasai'lerle 2013'te tanışmış ve güzelliklerine hayran olmuşum.

İnsanların neden böyle bir cehalet ve nefret ideolojisine kapıldıkları muamma değil. Kırık, yalnız ve çaresiz insanlar Allah hayali görmeye başlar. “Benim babam polis, biliyon mu” sendromudur. Hitap ettiği kesim de belli: tüm tutamakları tükenmiş, inançları ve töreleri zedelenmiş insanlar. “Sağlam zannettiğin tüm değerler boştur, Mutlak Doğru bendedir, bana gel” diyor.

Nasır da buna benzer bir şey söylemişti. Benzer ihtiyaçlardan doğan bir İslami ideolojiydi o da. İslam dünyası asırlık bir perişanlık içindeyken bir meydan okuma ihtiyacından doğdu. Duygusal içeriğini demagojik bir Batı-Hıristiyan düşmanlığından (“antiemperyalizm” dedikleri) ve onun daha ucuz ve kolay sonuç getirecek zannettikleri alt kolu olan Yahudi düşmanlığından aldı. Kemalizm de, daha az popülist söylemle, benzeri bir denemedir. Kendi çağının koşullarında bir İslami reaksiyon hareketidir.

Nasır ve Kemal denemelerinde başarısızlığa yol açan şey, halkın psikolojisini yeterince tatmin etmeyen ikircikli söylemdi. Batı’ya düşmanız ama bir yandan ona öykünüyoruz; Müslümanız ama Müslümanlığı yenilemek lazım; cihatçıyız ama cihadımız sadece savunmaya yönelik, Batılı dostlarımızı kırmak istemeyiz...

Bu içten pazarlıklı ideolojiye karşı, retoriği tam gaza alan alternatifleri elbette daha cazipti. Düşman isek tam düşmanız! Nitekim halkın kolektif hafızasındaki İslam tarihinin verilerine de böylesi daha uygundu. İslam’ı toplumsal heyecanın eksenini yaparsan, daha İslamcı olan elbette kazanır.

“Sadece Allah ilah ve rabbdir, başkasına kanma” derken kastettikleri budur. “Kafanı karıştırma” diyor, “hakikatin çok yönlülüğüne aldanma, gerçek sorularla yalnız başına cebelleşmen gerekmiyor.” Siyahla beyazın net hatlarla ayrıldığı bir dünya vaat ediyor. Hakikatle bağı yokmuş, ne gam? Kitleleri tatmin eder mi, sen ona bak!

Hitler de tastamam aynı vaatle gelmişti, Lenin de. Zor ikilemlerle dolu olan ve basit çözümleri olmayan hayatı tek boyuta indirgeyebildiklerini iddia ettiler. Dünyanın içine sığıp gittiler.

*

Siyasi İslam'ın her türlü bu çağda insanlığın önünde ciddi bir tehlikedir. Sanırım böyle düşünenlerin sayısı tüm dünyada (hem Paris'te hem Nijerya ve Hindistan'da) epey arttı.

Olay bir düşünce özgürlüğü meselesi olmaktan çıktı, örgütlü bir saldırı niteliğine dönüştü. İnsanların inançlarına, özgürlüklerine, yaşam tarzlarına, saygınlıklarına karşı örgütlü ve bilinçli bir tecavüz var ortada. Buna karşı sessiz kalmamak gerekiyor.

Siyasi İslam'ı çıkarırsan geriye İslam namına ne kalır? Bir şey kalır mı? Emin değilim. İki sorunun cevabına bağlı bu. Bir, Müslümanlar Hristiyanların son iki yüzyılda yapabildiğini yapıp, Kuran-Hadis anlatısını tarihi gerçek değil bir tür yüceltici mit, bir manevi terbiye metodu olarak okuyabilecekler mi? İki, başka insanları doğru yola getirme isterisinden kurtulup ilahi emri bir kişisel ve manevi kurtuluş rehberi olarak görebilecekler mi?

Kendi manevi selameti uğruna içki içmeyene yahut oruç tutana saygı duyulur. Başkasının içkisine veya orucuna karışan kuduz köpektir. İtlaftan başka çare görünmüyor.

Ramazan'da rakı

9 Aralık 2014

Bir yazıda kullandığım “asıl iman, ilke uğruna Ramazan'da Erzurum çarşısında rakı içendir” ifademe itiraz eden dindar bir dostuma cevap:

“Birisi Ramazan'da gitsin Erzurum çarşısında rakı içsin” dediğimi sanmıyorum. Belki “hakiki iman sürüyle beraber oruç tutanda değil, inancı uğruna Erzurum çarşısında Ramazan'da rakı içendedir” demişim. Aynı şey değil.

İman iyi bir şey mi, ondan emin değilim. Eleştirel aklı imandan daha değerli görürüm. Ayrıca Erzurum'a defalarca gittim, Ramazan'da da gittim, çarşıda rakı içmedim. Kasvetli ve boktan bir yer olduğu için içmedim belki. Ama içilmesi gerektiğine inansam içerdim, kuşkunuz olmasın, başkalarını öne sürmezdim.

İsa tapındaki sarrafların tezgahlarını dağıtmış. Muhammed Kabe'de insanların hürmet ettiği putları çöpe atmış. İbrahim de buna benzer bir şey yapmış diyorlar. Onların yaptığı ile, inancı veya ilkesi uğruna kişisel güvenliğini ve konforunu hiçe sayıp Erzurum'da Ramazancı güruhuna meydan okuyanlar arasındaki farkı biri anlatsa da anlasak keşke.

Kentler neden çirkin?

16 Aralık 2014

“Türkiye’de kentler neden bu kadar çirkin” diye soran Melih’e cevap:

Bir kere bütün dünyada kentler çirkinleşti ve çirkinleşmeye devam ediyor. 19. yüzyıl ortalarında sinyal veren, 1945 sonrasında global afete dönüşen bir gidiş bu.

Üç faktör görüyorum. 1) Geleneksel aile-hanedan-aşiret yapılarının çözülmesi. 2) Şehir nüfusunun aşırı büyümesi. 3) Otomobil. Eski şehirler köklü ailelerin, kuşaktan kuşağa aktarılan hanelerin etrafında şekillenmiştir. Oysa 19. yüzyıl ortalarından sonra (önce Paris, sonra Viyana, sonra her yerde) kent tasarımı önce gelir, haneler o tasarıma uyarlar. Aşırı büyüme büyük çaplı planlamayı zorunlu kılar. Bürokratik akıl (dolayısıyla monotonlaşma, aptallaşma, insancılığı yitirme) ön plana geçer. Otomobil, konutla sokak arasındaki samimi ilişkiyi ortadan kaldırır.

Türkiye’de ekstradan feci olan şey ne? İki şey: anomi ve hiper-demokratizm.

Anomi, yani norm yokluğu. Ortak yarar, ortak değer fikrine karşı bireylerin mutlak kayıtsızlığı. Çöpünü sokağa, ruhundaki vahşeti pimapen penceresine, sakil çitine, kırık çardağına dökmekteki fütursuzluğu. Anominin altında yatan ise başka bir şey. Toplumun ortak güvenine mazhar olan elitlerin yokluğu. Ortak değer duygusu kendiliğinden gelişmez. Toplumun ortak değerlerini temsil ve formüle eden ve bundan dolayı genel saygı gören zümrelerin var olması gerekir. Bunlar yoksa veya yok edilmişse, sözü dinlenen elitler (hacı hoca, siyasetçi, vali ve kaymakam) toplumun en aşağı ortak paydasının sözcüleriye, sonuçta elde edeceğin işte bu kadar. Türkiye’de bir sürü şey yok ama demokrasinin feriştahtı var. Bu açıdan bakarsan bir sürü şey daha anlaşılır hale gelir.

Nektar ve Batı

9 Mart 2015

Theba kentini kuran Fenikeli Kadmos'un hanedanıyla lisedeyken tanışmıştım. Oedipus ve Antigone, Laios ve Kreon, talihsiz kraliçe Iokaste, düşman kardeşler Polynikes ve Eteokles ile sonradan epey mesaimiz oldu. Hölderlin'in "*Gemeinsamschwesterliches, o Ismenes Haupt*" yahut Cocteau'nun "*Divum Iocastae caput mortuum*" mısraları aklıma kazındı. O süreçte kimse bana Feni-kece *qdm* diye yazılan sözcüğün "öncü, ata" anlamına geldiğini, bizim Arapçadan bildiğimiz *kıdem* ve *kadim* ve *mukaddem* ile aynı şey olduğunu söylememişti. Keşfettiğimde galiba sene 2000 veya 2001'di. Gözümden bir perde düştü.

Daha sonra Antik Yunanca etimolojinin iki klasik başvuru kaynağı, Pierre Chantraine'in *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*'i ile Hjalmar Frisk'in *Griechisches etymologisches Wörterbuch*'unu edinme imkanı buldum. İkisini de yıllar boyu epey didikledim. Şimdi de önümde açık duruyorlar. Şunu fark ettim: Hocaların Sami dilleri hakkında hiçbir fikri yok. Fraenkel, Lewy ve Masson gibi Semitistlerin yazılarına vakıflar ama Yunancanın Sami dillerinden etkileşimi hakkında bağlayıcı bir şey söylemekten feci surette ürküyorlar. Chantraine'in **nektar** maddesine bakın mesela. Yarım sayfa yazmış, Sanskritçeden bilmem nereye kadar on tane hipotez üzerinde durmuş, hiçbirini beğenmemiş ama gözünün önünde duran kaynağı (Lewy'ye değindiği halde) görememiş. Belli ki İbraniceden haberi yok. Bu da şaşılacak bir şey değil sonuçta: Akademik dünyada Klasikçilerle Şarkiyatçılar arasında aşılmaz bir duvar vardır, bir tür profesyonel deformasyon.

İbranice ve Aramice kalın k ve kalın t ile *qtr* "tütsülemek, buhur tüttürmek". Arapçadan bildiğimiz **kitre** (bir tür ağaç sakızı,

reçine) ve **katran** (çam sakızı, sakız kıvamında zift) oradan geliyor. Lübnan'ın simgesi olan *kedros* > *cedre* > **sedir** ağacı da öyle. Bilumum Kuzeybatı Sami dillerinde niph^{el} sıygası, tıpkı Arapça *infi'āl* sıygası gibi (*inzibat, inkılap, intibak, infılak, inkıta* vb.) edilgen türevler yapıyor. O meyanda yayın *niqtār* “reçinelenmiş” demek, *yayinniqtār* da “reçineli şarap”. Olimpos tanrılarının ölümsüzlük içkisi meğer bildiğimiz retsina şarabı değil miymiş? (Galiba Homeros'tan birkaç yüzyıl önce, Miken sarayının envanter kayıtlarında da geçiyordu ama ilgili kitaplarım yanımda değil, o yüzden kesin bir şey söyleyemiyorum.)

Fenike dili, genelde “Aramice” adı verilen Suriye yöresi dillerinin bir lehçesidir. İbranice ile Süryanice de öyledir. Fenikeceden maalesef elde çok fazla yazılı materyal yok, kelime hazinemiz de bir-iki yüzü geçmiyor. O yüzden çoğu zaman analizi, bol yazılı belge üreten milat-sonrası Arami ve İbrani dilleri üzerinden yapmak zorundayız. Ama bildiğimiz şu var. Yunan milleti denizciliği, denizaşırı ticareti ve yazıyı Fenikelilerden öğrenmiş. MÖ 800-700'lerde Akdeniz'in her bucağında onlarla kapışmış. Sicilya'da, Libya'da ve Anadolu'nun güneyinde onlarla dip dibe kentler kurmuş. *Okeanos* kavramını ve Atlas kapılarını onlardan duymuş.

Europa'nın orijinal kapsamı neydi? Homeros'ta zikredildiğine göre öz-Yunanca olduğunu varsayabilir miyiz? Elde internet yok, *Paulis Reallexikon* yok, Perseus yok, destekli bir şey söylemem zor. Ama, bir, Homeros'taki yer adlarının birçoğunun MÖ 6. yüzyıl ortalarında Peisistratos'un nihai redaksiyonu sırasında eklendiğini varsaymak lazım. İki, hatırladığım kadarıyla dünyayı **Asia** (Ege'nin doğusu) ve **Europa** (Ege'nin batısı) diye ikiye ilk bölen hoca Milet'li Hekataios'tu, o da MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısı. Homeros eğer “Peloponnésos ve Europa ve dalgaların yıkadığı adalar” demişse, bundan Europa'nın spesifik bir yer olduğu sonucu çıkmaz, adalar ile (ada = *nesos* sayılan) Peloponnésos ha-

ricinde kalan Yunan veya Balkan yarımadası anlaşılır bence. Akdeniz coğrafyasını Fenikelilerden öğrenen Yunanların, batıdaki Karanlık Kıta'nın adını da onlardan almasında bir gariplik yok.

Ayin harfiyle *ʿereb* Aramicede “Batı” demek. Arapça eşdeğeri **ğarb** ve **ğurûb**, zira Arapçada varolan ğayn sesi Aramca ve Akadca da mevcut değil, o dillerde daima ʿayn ile karşılanıyor. (Aslı muhtemelen Arapça olmayan ʿArab etnoniminin de “Batı” ya da “Batılı” anlamına geldiğini savunanlar var.) İmdi, Samice ʿayn sesinin Yunanca eşdeğeri o’dur. (Bakınız, Arami/Fenike alfabe-sindeki ... k-l-m-n-ʿayn-p-q-r-ş... dizisi Yunan alfabesinde k-l-m-n-ks-o-p-r-s olur. ks sonradan eklenmiştir; q ana Yunancada düşmüş ama Batı lehçelerinde ve oradan mehuz Latin yazısında korunmuştur.) Dolayısıyla Fenikece sözcüğün Yunanca şeklinin *oereba* olması gerekir. Sanırım bu kadarı yeterli olmalı - eğer Avrupa'nın adını Zeus'un kovaladığı bir mitik şahsiyetten aldığına inanmak gibi bir absürt yola gitmeyeceksek.

Gerçi mitik şahsiyetlerin adı Samice olmaz diye bir şey de yok. Misal, *Tuphôn* ya da *Typhôn*, Poseidon'un mu, rüzgar tanrısı Ai-olos'un mu oğluydu tam hatırlayamadım, feci fırtınaların sahibi. Yahudi ve Arami mitolojisinden tanıdığımız **tûfân** ile adaş olması tesadüf değil herhalde.

Hazine nasıl aranır?

11 Mart 2015

Yenipazar Cezaevinde ihtiyacım oldukça avukatlar, arkadaşlar, evden kitaplarımı yüklenip getirdiler; olmadı pdf çekip iletiler. Her gelen kitap ayrı bir sevinç kaynağı oldu. Bu yazı öyle bir sevincin ürünüdür. Asıl konusu kaynakça notlarıdır.

Eski Farsça sözcüğün, diğer eski Hint-İran dillerinde görülen burunsul **ŋ** sesiyle **ganjz** olması lazım, Fransızca *France* der gibi, varla yok arası bir /n/ sesi düşün. Eski Farsça çok az yazılı belgesi olan bir dil olduğundan bu kelime kaydedilmemiş. Orta Farsçada (yani MS 0-700 arası) *ganz*, *gazn*, *ganznak*, *ganzinak* biçimleriyle bol bol karşımıza çıkıyor. Bkz. Durkin-Meisterernst, Middle Persian, syf. 163 ve 170. Bildiğimiz “hazine” demek, *Bin Bir Gece Masalları*’nda padişahın altın ve mücevheratla doldurduğu korunaklı kasa dairesi. Antik İran coğrafyasının her ucunda şehir ve kasaba adı olarak kullanılmış. Azerbaycan’daki Gence, Afganistan’daki Gazne, Filistin’deki Gazze hep aynı. Keza şimdiki Bingöl yakınında eskiden il merkezi iken 1925’te taş üstüne taş bırakmamacasına yıkılan Genc şehri. (Bugünkü Genç ilçesi değil, orası sonradan yapma bir yer.) Keza Van Gölü’nün güney yakasında bir zamanlar benim köy inşa etmeye heveslendiğim Ganzak köyü. Hepsisi de bir tarihte padişah malîyesinin bir şubesi konuk etmişler.

Şark’ta padişahlık adabını bin küsur sene boyunca İranlılar belirlediğinden, komşu dillerin tümü bu kavramı Farsçadan ödünç almışlar. Ermenice **gandz** գանձ, bugünkü bizim lehçede telaffuzu *kantz*, İrani bir alıntı, “hazine” demek. Arapça *xazne* veya *xazîne* keza. Osmanlıca metinlerde Farsçadan direkt alınma **genc** ve **gencîne** ile Arapçalaştırılmış **hazne** ve **hazîne** eş sıklıkta geçer. Ama bugünkü dile sadece bu sonuncular kalmış.

Eski Yunanca *gáza* “hazine”, ilk kez Aristo’nun talebesi Theophrastos’ta geçiyor, yani İskender fetihlerinden az bir şey sonra. Lewis & Short sözlüğü (Clarendon Press, 1996, sf. 335), “Farsça bir sözcüktür” diye belirtmiş. Nereden bilmiş diye normal olarak Perseus’tan orijinal metinleri bulup çek ederim ama burada öyle bir imkanım yok, inanacağız. Bizans’ta *gazophylaks* “hazine nazırı”, Ortaçağ Latincesinde de *gazophylacium* görülüyor, mesela Luca kentinin 14. yüzyıla ait vekayinde (bkz. Du Cange, *Glossarium*, cilt IV sf. 49). Ayrıca Yunanca küçültme ekiyle *gazaria* varmış, o da hazine, aslında “hazinecik, küçük hazine”. Aynı sayfada.

Venedik lehçesinde *gaza* “bir para birimi, kese” diye geçiyor. Sanırım kastettikleri şey bilfil basılı bir sikke değil, bir ödeme birimi. Osmanlı’da bir kese akça da aynen öyledir, belli ki ticari hayatta alışlagelmiş bir miktar kastediliyor, yoksa “elli kese altın haraç ödedi” dediği zaman ne demek istediği anlaşılmazdı, kesenin ufağı var bü-yüğü var. *Gazeta* gaza’nın küçüğü, “kesecik”. Sözlüğe “Venedik’te bir para birimi” diye yazmışım. Venedikçe kaynaklarım elimde değil, şimdi kuşkuya düştüm, *gazeta* diye bir sikke var mı gerçekten, yoksa yine itibari bir miktar mı kastediliyor. Bilemedim, sinir oldum.

(İtalyanca *gazetta* Venedikçede tek t ile *gazeta* olur, o da aklınızda bulunsun.)

Venedik’te **Gazeta** adını taşıyan haber bültenleri ilkin 16. yüzyılın son yıllarında basılmaya başlanmış. “Kesecik” mi demek istemişler, yoksa bazı popüler etimoloji kaynaklarında yazdığı gibi nüshası bir gazeta fiyatına satıldığı için mi öyle denmiş, onu da bilemedim. Hadise Avrupa çapında ilgi görmüş, Venedik’in kendine has dedikoducu tüccar cumhuriyetine özgü bir kurum olarak görülmüş. Venedik dışında ilk *gazette* Otuz Yıl Savaşları’nın ilk yıllarında, yani 1620’lerde, Almanya’da meşhur banker ailesi Fugger’ler tarafından çıkarılmış - ki Fugger’lerin de o yıllarda bir ayağının Venedik’te olduğu malumdur. Gazetelerin ne bela şeyler olduğuna dair bilinen ilk eleştirel makaleyi 1626 veya 28

gibi bir tarihte Tübingen Üniversitesi'nde siyasal bilgiler hocası olan Christoph Besold yazmış. Bu Besold hakkında 1982'de üç dört ay uğraşıp uzun bir makale yazmıştım, oradan biliyorum.

Fransa'da saray haberlerini derleyen ilk *gazette* 13. Louis zamanında çıktı diye hatırlıyorum, 1600'lerin ilk yarısı olmalı. Osmanlıda *gazeta evrakı* deyimini en erken Ebubekir Ratıb Efendi'nin 1792 tarihli *Nemçe Sefaretnamesi*'nde bulmuşum. Daha erkenini bilen varsa haber etsin lütfen.

*

Bir tane daha kelimemiz var bu kökten gelen, kırk yıl düşünsen aklına gelmez.

Aramiceye bakıyoruz. *Genez* 12 Kudüs'teki tapınak hazinesine verilen ad. Tevrat'ta geçermiş, metin elimde yok, ama nesine isterseniz varım, İranlıların sponsorluğunda inşa edilen İkinci Tapınak devrine, yani MÖ 500'den sonrasına aittir. *Ginzâ, gnîzâ* ve *ginzak*, Talmud'da, yani milat sonrasında, "treasury, store" diye geçiyor. Bkz. Jastrow, *Targumim ve Talmud Sözlüğü*, sf. 258. Bir tane meşhur Kahire *genîzâ*'sı vardır (*Cairo genizah*), bilir misiniz? Kahire'deki bir Yahudi sinagogunun Ortaçağ'a ait evrak arşivi, 20. yüzyılda keşfedildi, Ortaçağ Mısır sosyal tarihine ve Ortaçağ Yahudi tarihine ilişkin eldeki en önemli bilgi kaynağıdır. O konuları okumaya niyetlenince her yerde karşınıza çıkar.

Aramice /g/ sesinin Arapçada daima /c/ okunduğunu biliyoruz. Peki Arapça *cinâze* yahut **cenâze** ne demek? Esasen "sanduka" sanırım, ikincil olarak "sanduka ile birlikte ceset" yahut cesedin kendisi. Bkz. Lane, *An Arabic Lexicon*, cilt II sf. 470. Anlam kayması müthiş: *hazîne* > sanduka > ceset. Tam olarak ne zaman, nerede ve hangi kültürel koşullarda o anlam kayması gerçekleşmiş? İslam öncesi mi sonrası mı? Aramca bünyesinde mi Arapçada mı? Teolojik kastı neymiş?

Bulabilsen kültür tarihine ilişkin başlı başına bir eser olur. Buluruz belki bir gün.

Yüzüncü Yıl düşünceleri

24 Nisan 2015

24 Nisan 2015'te Soykırım'ın yüzüncü yılı münasebetiyle.

1.

Etnik temizlik düşüncesinin ve bunu savunan bir zümrenin 1880 veya 90'lardan itibaren devlet teşkilatı içinde etkin olduğu anlaşılıyor. 1895 katliamları şüphesiz Abdülhamit'in kişisel karpisine indirgenemez. 1909 Adana katliamının da merkezden örgütlenip kışkırtıldığı, vali ve emniyet teşkilatı aracılığıyla kontrol edildiği açıktır.

İttihat-Terakki'nin "Genç Türk" kadrolarında etnik temizlik fikri 1909'dan itibaren taraftar bulur; 1913'e doğru egemen olur. 1914'te savaşa girme kararında, fırsattan istifade bu büyük "ulusal projeyi" hayata geçirme düşüncesi rol oynamış görünüyor.

Sebepleri bellidir, anlaşılır şeylerdir. Osmanlı devleti çökmektedir. Etnik nüfus gerekçe gösterilerek Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan imparatorluktan koparılmıştır. Aynı gerekçeyle bir "Ermenistan" kurulması gündemdedir. (Gerçi Altı Vilayet'te Ermeni nüfusu %25 dolayındadır ancak basit birkaç operasyonla bu nüfus yoğunluğu artırılabilir veya belli alanlara kaydırılabilir.)²⁶

1912-13 Balkan Harbi'nde Rumeli Türklerine uygulanan etnik temizlik İT kadrolarının düşünsel evriminde belirleyici olmuştur. Benzer bir temizliğin Anadolu'da tekrarlanma ihtimali zihinlere egemendir. Selanik eğer kaybedilebiliyorsa İzmir, hatta İstanbul da kaybedilebilir.

26. Bir başka önemli faktörü sanırım bu yazıyı yazarken yeterince kavramamıştım. O faktör, doğuda "Kürt" görünen unsurun kayda değer bir bölümünün yakın tarihte din değiştirmiş (dolayısıyla yeniden eski kimliğine rücu etmesi mümkün görülen) topluluklar olmasıdır.

Etnik temizlik, bu riski ortadan kaldıracak bir tedbir olarak düşünülür.

2.

Etnik temizliğin **yöntemi** 1915 ortalarına dek muğlaktır; muhtemelen yeterince düşünülmemiş ya da bir mutabakata varılmamıştır.

Dünyada ve Türkiye’de klasik yöntem pogrom yöntemidir. Temizlenecek unsur devlet terörü ile sıkıştırılır, katliamlarla yıldırılır, gözü korkutulur, göçe zorlanır. Kılıç artıkları mümkün mertebe asimile edilir. Bu yöntemi Balkan ulusları Rumeli Türklerine karşı, Ruslar (1860’larda) Kafkasya Müslümanlarına karşı başarıyla uygulamışlardır. 1895 pogromlarından sonra Osmanlı Ermenilerinin büyük kitleler halinde ABD’ye, Balkan ülkelerine, Rusya’ya, hatta İran’a göçü, aynı yöntemin Türkiye’de de başarılı olabileceğini düşündürür. 1913 ve 1914’te Ege ve Marmara bölgelerinde yüz binlerce Rum aynı yöntemlerle Yunanistan’a göçe zorlanmıştır.

Dünya Savaşı bu seçeneği ortadan kaldırır. Ermenileri Rusya’ya kaçırmak, sınır ötesinde bir düşman konsantrasyonu yaratmaktan başka sonuç doğurmayacaktır. (Nitekim Kars, Bayezid ve Oltu-İspir yörelerinin Ermeni nüfusunun boşalmasına yol açan 1828 pogromları, Erivan’da daha önce var olmayan bir “Ermenistan” yaratılmasıyla sonuçlanmıştı.) Üstelik savaşın olumsuz bitmesi halinde Rusya kontrolündeki Ermenilerin, kovulmuş oldukları topraklarda hak iddia etmeleri kaçınılmazdır.

Ermenilerin topluca ABD’ye göçürülmesi fikri 1915 yazında ciddi bir şekilde tartışılır. Güncelerinde bu konuya geniş yer ayıran ABD büyükelçisi Morgenthau, Enver’in bu düşünceye sıcak baktığını, ancak iki konuda ısrarcı olduğunu anlatır: Ailelerin tüm fertleri göçmen olarak kabul edilmeli ve göçmenlerin Osmanlı pasaportlarına el konulmalıdır. Göçmenlerin savaştan

sonra geri gelmesi ihtimalinden çekindikleri anlaşıyor.

Bir başka seçenek, Ermenilerin Osmanlı ülkesi içinde dağıtılarak yoğunluklarının azaltılmasıdır. 1915'in ilk yarısında egemen düşüncenin bu yönde olduğu anlaşıyor. Ancak savaşın yenilgiyle sonuçlanması halinde iç sürgünlerin yurtlarına dönmek isteyeceği ve içinden çıkılması zor bir tazminat meselesinin gündeme geleceği muhakkaktır.

Ermenileri Suriye çölüne sürme kararı 1915 Ağustos'unda kesin bir politikaya dönüşmüş görünüyor. Bu karar bir çıkmazın sonucudur. Sürülenlerin büyük bölümünün öleceği şüphesiz hesaplanmıştı. Savaştan sonra Suriye'nin elden çıkması da güçlü bir olasılıktır. Dolayısıyla esas amaç, güney sınırında güçlü (ve düşman) bir Ermeni konsantrasyonunun oluşmasını önlemek olmalıdır. (1918-1921 Kilikya krizini de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Can yakıcı olan Fransız işgali değildir, Adana-Antep-Maraş'ta Ermeni iskanı ihtimalidir.)

Etnik temizlik iradesinin soykırım = topyekün imha kararına dönüşmesini 24 Nisan'a değil, 30 Ağustos 1915 civarında bir tarihe yerleştirmek daha doğru olur kanısındayım.

3.

Ermeni devrimci hareketinin varlığı bu süreçte önemli rol oynar. Ortada bir veya daha fazla gizli ve silahlı ihtilal örgütü vardır. (Başlangıçta daha çok sosyalist Hınçag Partisi etkindir; 1905'lerden sonra "Taşnagtsutyun", yani Ermeni Devrimci Federasyonu öne çıkar.) Ermeni aydınlarının önemli bir bölümünü etkisi altına almışlardır. Gerek Abdülhamid gerek İT hükümetleri, bu örgütlere karşı adeta paranoyak bir korku sergilerler.

Morgenthau'nun günceleri bu konuda aydınlatıcıdır. 24 Nisan 1915 arefesinde Talat'ın bir Ermeni darbesinden ciddi bir şekilde korktuğunu anlatır. Büyükelçinin kuşku ifade etmesi üzerine Dahiliye Nazırı "Biz Abdülhamid'i 200 kişiyle devirdik" cevabı-

nı verir; “Onlar 500 kişi, üstelik bizden daha örgütlü.” Tehcirin başlangıç aşamasını oluşturan mart-nisan tutuklamaları devrimci örgütü çökertmeyi hedeflemiştir. Bilinen örgüt üyeleriyle birlikte üye olma ihtimali olanlar ve sempatizanlar, yani Ermeni toplumunun ileri gelenlerinin neredeyse tümü, tutuklanır ve çoğu öldürülür. (Tutuklananların sayısı İstanbul’da 250, Erzurum’da 50 civarında olduğuna göre toplam sayı 500 dolayında olmalıdır.)

Kabul edelim ki ölüm kalım mücadelesi veren bir ülkede ihtilalcilik riskli iştir. Gerçek dünyanın güç dengelerini hiçe sayan bir devrim romantizmi, şüphesiz, Ermenilerin felaketine zemin hazırlamıştır. Öte yandan şu da bir gerçek ki silahlı örgüt, bir savunma refleksinin ürünüdür. 1895 ve 1909 olaylarının yaşanmış olduğu bir ülkede Ermenilerin başka seçeneği var mıydı? Devlet teşkilatının etnik temizlik tasarladığı bir yerde, temizlenmesi planlananların nasıl davranması gerekir?

4.

“Karşılıklı katliam” iddiası dürüst değildir. Ermenilerin sivil Müslüman ahaliye kırım yaptığı belli başlı iki vaka anılır: 1916 Bitlis-Hizan baskınları ile 1918 Ocak-Mart döneminde gerçekleşilen Batı Ermenistan Geçici Hükümeti birliklerinin Erzurum-Sarıkamış-Kağızman hattında yaptığı katliamlar. Her ikisini de kaotik birer intikam hareketi olarak görmek daha doğru olur.

1915’ten önce Ermenilerin herhangi bir yerde sivil halka katliam düzenlediklerine ya da tasarladıklarına ilişkin ortada somut bir iddia yoktur. Nitekim böyle bir şey eşyanın tabiatına aykırıdır. Bir taraf orduya, polise, yasaya ve devlete sahiptir; nüfusça eziçi şekilde üstündür; bin yıllık silah ve savaş geleneğinin mirasçısıdır. Öbür taraf hiçbir yerde sayıca %25’leri aşmaz; silahları kaçak, örgütü yasadışıdır; misilleme halinde evi ile dükkanını savunmaktan acizdir. Bu şartlarda kim kimi kesecek?

Öte yandan şu da bir gerçek ki geçmişte Ermeniler pogrom yapmadı demek, savaştan sonra uygun şartlar oluşursa yapmayacaklar demek değildir. Yunanlar yaptı. Bulgarlar yaptı. Ermeniler neden yapmasın? Ermeniler yerinde kalsa ve savaşı Türkler kaybetse bugün Erzurum'da ya da Van'da kaç Türk kalırdı? Eskiden %70 küsur Türk (Azeri) kenti olan Erivan'da bugün kaç Türk var?

5.

Büyük çaplı bir toplumsal hareket toplumda var olan dinamikleri harekete geçirir ve o dinamiklere uyum sağlar. Elli kişiyle yapacağınız işte kendi kurallarınızı koyabilirsiniz. Elli bin kişiyle yapacağınız işte toplum ortalamasının iradesine boyun eğmek zorundasınız.

İslam töresi, gavurun malını, ırzını ve canını helal sayan kuvvetli bir damara sahiptir. Özellikle savaş ve kargaşalık zamanlarında bu damar azar. Öyle anlaşıyor ki 1915 Nisan-Mayıs aylarından itibaren bu refleks ön plana geçmiş ve başlangıçtaki niyet ne olursa olsun bu tarihten itibaren ülkeyi saran gaza ve fetih “neşvesi” işi başka bir mecraya taşımıştır.

Başlatılmış olan tehcirden 1915 yazında herhangi bir nedenle vazgeçmek isteseler dahi bunu yapabilirler miydi, emin değilim.

6.

Tehcirin ekonomik boyutu gözardı edilemez.

Savaşın ikinci yılında Osmanlı devleti ve İT rejimi iflas noktasındadır. Devletin toplam bütçe geliri 1913'te 33 ve 1914'te 36 milyon sterlindi. 1915 ve sonrasında sağlıklı bir bütçe yapılamadı ancak kamu gelirlerinin sifıra düştüğünü varsayabiliriz. Açık piyasada borçlanma imkanı kalmamış ancak Almanya'dan 110 milyon sterlin dolayında askeri kredi alınmıştır. Fikir vermek için belirtelim: Savaşın son yılında İngiltere'nin savunma bütçesi 2.4 milyar sterlin, Almanya'nınki 1.6 milyar sterlin idi. (Bir

ara bunları araştırıp yazmıştım. Şimdi kaynaklar elimde değil, o yüzden sayılarda ufak tefek hatalar olabilir. Pardon.)

1913-1923 arasında ülke nüfusunun yaklaşık bir çeyreğinin tehcir veya imha edildiğini biliyoruz. Ekonomik açıdan daha etkin olan bu zümrenin, ulusal servetin %25'ten fazla bir payına sahip olduğunu varsayabiliriz. Demek ki ulusal servetin belki üçte birine ulaşan bir değer bu süreçte el değiştirmiştir. Terk edilen varlıkların bir bölümünün ziyan olduğu düşünülse bile, ortada devasa bir servet transferi vardır.

Ermeni malları meselesi 1915 Mayıs sonlarından itibaren idari yazışmaların ana eksenini oluşturur. Metruk malların büyük bölümü İT örgütü ile yandaşları arasında pay edilir, kalanı tehcirde az ya da çok etkin olan yerel girişimcilerce yağmalanır. Bu ikincisini bir tür “sus payı” olarak görebiliriz. Savaş koşullarından dolayı taşrada doğabilecek potansiyel hoşnutsuzluğun önü kesilmiş, İT rejimine (ve ardıllarına) çıkar ve suç bağlarıyla bağlı bir zümre yaratılmıştır. (İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik sıkıntıları birincisine oranla hiç mertebesinde olduğu halde, rejime karşı birincisiyle kıyaslanmayacak kadar derin bir husumete yol açtığını hatırlayınız. Neden? Neden İkinci Harp'te devlete kafa tutan Türk milleti, Birincisinde aynı isyankarlığı göstermedi?)

7.

İade ve tazminat korkusu anlaşılmadan, 1916-1923 döneminde olan hiçbir şey anlaşılamaz. Savaşın yenilgiyle bitmesi halinde Ermenilerden hayatta kalanlar (ve muhtemelen kaçan Rumlar) geri gelecek, evlerini, kayıp kızlarını, tarlalarını ve banka hesaplarını talep edecektir. Savaşın galibiyetle sonuçlanması halinde dahi bir hesaplaşma kaçınılmaz olabilir. Dolayısıyla tehcir yeterli değildir. Gidenlerin imha edilmesi ve hak kayıtlarının silinmesi gerekir.

1919-1920'de Teşkilatı Mahsusa hücrelerinin Müdafaa-yı Hu-

kuk örgütlerine dönüşmesinde belirleyici olan endişe, olası bir barış antlaşmasıyla Dünya Harbi galipleri tarafından Rum ve Ermenilerin geri gelmesinin ya da en azından tazmin edilmelerinin dayatılmasıdır. Savaş sonrasında Anadolu’da gücü fiilen elinde tutanlar açısından ölümcül olan tehdit budur. Erzurum ve Sivas kongrelerinin esas, hatta biricik konusu da budur. Erzurum’a çıkabilecek otuz kişilik İngiliz garnizonu yahut Urfâ’ya yerleştirilen 200 kişilik Fransız müfrezesi değildir konu. Rusya ile Türkiye arasında ezilmiş, ordusuz ve beş parasız Ermenistan’ın tehdidi de değildir. Esas konu Anadolu’dan sürülmüş olan Ermeniler ve Rumlardır. Milli Mücadele, onlara karşı verilecektir.

8.

Cumhuriyet’in kurucu kuşağının neredeyse tamamı, Rum ve Ermeni tehcirinden nemalanmış kişilerden oluşur. İlk iki veya üç Meclisin üyelerinin ezici çoğunluğu, o dönemde ani zenginliğe kavuşan ünlü iş adamlarının tümü, Atatürk dönemi bakanlarının bir ikisi hariç hepsi ve bizzat Cumhuriyet’in kurucusunun kendisi bunlar arasındadır. Ev, konak, çiftlik, otel, ticarethane, fabrika, hizmetkar ve “evlatlık” sahibi olmuşlardır.

Cumhuriyet rejiminin, teknik olarak cumhuriyetin ilanından önce gerçekleşmiş bir olay konusunda takındığı sahiplenici tutum bu olgudan bağımsız olarak anlaşılamaz. Türkiye’de 1920-1980 döneminde siyasi, idari ve ekonomik erk sahibi olan zümrünün neredeyse tamamı toplumsal konumlarını bu olaya borçludur. Soykırım’ın kabullenilmesi, Cumhuriyet elitinin kendi kendini inkarı anlamına gelir.

9.

Soykırım tartışması soyut bir tarih tartışması değildir. Sonuç olarak kanlı ve utanç verici sayfalar her toplumun tarihinde aranırsa bulunabilir. Ve yüz yıl önce ölüp gitmiş insanların ateşi, ne kadar harlanırsa harlansın, bugün yaşayanları çok

fazla heyecanlandırabilecek bir konu değildir.

İtiraf edilmese de esas mesele başkadır. “Soykırım olmadı” diyenlerin meramının bir fakt tartışması değil, bir hak ve etik tartışması olduğunun herkes farkındadır. Savunulan şey “biz haklıydık” ve bunun mantıki sonucu olarak “aynı koşullar oluşsa yine aynı şeyi yaparız” tezidir. Dünyadaki vicdan sahiplerinin tepkisini çeken şey de budur.

Evet, çoluk çocuğun katledilmesini açıkça savunanların sesi (radikal bir azınlık dışında) çok duyulmuyor. Ancak gayrimüslim nüfusun “Türk” devleti için bir tehdit olduğu, dolayısıyla etnik temizliğin gerekli ve zorunlu olduğu fikri, Türk milliyetçiliğinin ve resmi devlet söyleminin neredeyse bir aksiyom olarak benimsediği bir görüştür. Türkiye Cumhuriyeti’nde okutulan tarih ve edebiyat öğretisinin değişmeyen ana fikri budur. Etnik temizlikten adım adım soykırıma giden mantığı yukarıda özetledik. 1914’te geçerli olan rasyonalitenin, benzer koşullar oluştuğunda, bugün de aynı şekilde işlememesi için bir neden yoktur.

Soykırım, Türk milliyetçiliğinin zorunlu ve mantıki sonucudur.

10.

Başkaları da pogrom ve soykırım yaptı, evet. Kızılderilileri hatırlayın. Cromwell’in kestiği İrlandalıları hatırlayın. Onların ne farkı var?

Büyük bir farkı var. O kırımları bugün savunan kimse yok; ya da eğer varsa marjinal azınlıklardır. Türkiye’nin inkar kisvesi altında sürdürmekte ısrar ettiği savunma pozisyonunun bugünkü dünyada emsalini göremiyoruz.

Tüm dünyada vicdan ve entelektüel namus sahibi insanları dehşete düşüren husus işte budur.

Yüz yıl önce olup bitenler değil, *bugünkü* tavrı.

İslam'ın Faydaları

28 Nisan 2015

Cezaevindeyken yayınlamayı göze aldığım “İslam” konulu ilk yazı.

Suya sabuna az dokunan türden.

İslam aleminin insanlığa katkıları deyince ilk aklımıza gelen şey **alkol**. Şaraptan saf alkol damıtmayı 11. yüzyılda Müslüman İspanya’da icat etmişler. Avrupalılar oradan öğrenmiş. Adı Arapça’dan, al-kuhl, yani (göze sürülen cinsten) “sürme”. Neden sürme? Hiçbir yerde sağlıklı bilgi bulamadım. Sanırım o devirde kimyasal maddelerde bir çeşit kod adı verme geleneği var, belki mesleki sır kaygısıyla ya da başka nedenle. **Boraks, antimuan, arsenik, zincifre** gibi bazı kimyasal maddeler de o devirde Araplardan Avrupalılara geçmiş.

Birkaç yıl önce Almanya’da *Geschichte der Alchemie* diye harikulade bir kitap bulup okumuştum, Ortaçağ’dan 18. yüzyıla dek yüze yakın kimya ve simya, ak ve kara büyü üstadının ciddi ve ayrıntılı tarihçesi. Orada fark ettim, mesleğin kökleri her vakada bir şekilde Araplara bağlanıyor. Daha eskisi Yunan, özellikle de İskenderiye elbette; Araplar arada köprü işlevi görmüşler. Nitekim, Batılıların kullandığı **kimya** (Chemie, chimie vb.) sözcüğü Arapça al-kimya’dan alıntı, o da Eski Yunanca khēmia’dan.

Sözlük bir başka Müslüman icadı. Bir dildeki bütün kelimeleri alfabetik sıraya dizip derleme fikri, tuhaftır, Yunanlarla Romalıların aklına gelmemiş. Dilbilimdeki muazzam ustalıklarına rağmen eski Hintlilerde de yok öyle şey. İlk alfabetik sözlükler yanlış hatırlamıyorsam miladi 9. yüzyılda el-Halil’in *Aym*’ı ile Ebu Ubeyde’nin *Lugat*’ı. Arap sözlük geleneği 15. yüzyılda Firuzabadi’nin *Kamûsü’l-Muhîr*’i ile zirvesine ulaşmış; hızlarını alamayıp Farsçanın, hatta Türkçenin de sözlüklerini yapmışlar. Şüphe yok

ki İslam emperyalizminin bir yan ürünü mevzubahis olan: Akşamdan sabaha İspanya'dan Hindistan'a kadar dünyanın yarısına egemen olursan elbette insanlara Arapça öğretmek gibi bir problemin doğar, dolayısıyla gramer ve leksikon önem kazanır.

Sonra **üniversite** var. Yine 11. yüzyılda İspanya'daki medreseler muazzam prestij kazanmış. Arşiv çalışması bildiğim kadarıyla pek yok, ya da ben denk gelmedim, ama fikirlerin ve kitapların yayılış hızından anladığımız kadarıyla Avrupa'dan çok sayıda öğrenci Müslüman İspanya'ya okumaya gitmiş olmalı. Hristiyan Batı'nın ilk üniversiteleri 11. yüzyıl sonlarında beliren Bologna ve Padua ile, onlardan kısa bir süre sonra kurulan Paris'tir. Kurumsal modellerini, akademik ilgi alanlarını ve özellikle felsefe alanında başlangıç referanslarını İspanya medreselerinden almışlar. Sonradan -özellikle Paris'te ve onun metastazı olan Oxford'da- başka ufuklara yelken açmışlar tabii ama o ayrı mesele.

Sıfır kavramını ve onun türevi olan onlu rakam sistemini Batılılara öğretenler de Müslümanlar. Kendileri icat etmemiş, Hindistan'dan aktarmışlar ama öyle de olsa muazzam bir ufuk açılımına önayak oldukları şüphe götürmez. Sıfır dediğin şey sadece bir boşluk değil çünkü, 10 ya da 100 ya da 100.000.000.000 yazabilmenin şartı. Sıfırsız ulaşabileceğin en iyi yer eski Roma ve Yunan rakam sistemleridir. Pek zavallı şeylerdir. Parmaklarla sayabileceğin seviyenin biraz ötesine geçince sapıtlılar.

Portakal, limon, kayısı ve **şeftali**yi Avrupalılar Araplardan öğrenmiş. **Patlıcan** ve **ispanağı** da galiba öyle. Portakalla limon Hint kökenli gerçi, kayısı ile şeftali de İran'ın doğusunda bir yerlerden, belki Horasan'dan gelmiş. Ama geliştirilip dünyaya tanıtılmasında Müslümanların emeği var. Şekeri Batı dünyası İskender fetihleri zamanında tanımış, sonra yüzyıllarca unutmıştu. Erken Ortaçağ edebiyatında adı efsane gibi anılan, büyümlü bir iksirdir. 12. yüzyıla doğru Araplar sayesinde tekrar tanıştılar;

adını da (*azucar, zuccherò, sucre, şugar, Zucker, cukor* vb.) Arapçadan aldılar.

İslam medeniyetinin insanlığa katkıları başlığı altında başkaca pek bir şey gelmiyor aklıma. Vardır elbette ufak tefek bir şeyler, belki nama yazılı senet, belki mandolin ve gitar, belki satranç ve dama, ama çığır açıcı, çağ atlatıcı, ufuk sarsıcı bir yenilik ararsanız boşuna. Sanat alanında İslam kültürü diğer kültürlerle ilham verebilen bir şey koymamış ortaya. *Bin Bir Gece Masalları* belki istisnadır, etkileyici bir eserdir, Batı'da ve Uzakdoğu'da sesi duyulmuştur ama devamı gelmemiştir. İslam mimarisi derivatif ve kısırdır. Tac Mahal'i iki bin yıllık Hint geleneğinin bir parçası olarak görmek daha doğru olur. Osmanlı camileri Bizans'la boy ölçüşme hırsına kapılmış bir emperyal iradenin tezahürüdür. Üç başkent dışında Osmanlı toprakları mimari açıdan çöldür. İtalya'nın vasat bir taşra kasabasında, Osmanlı diyarının topundan daha çok, daha çeşitli ve daha yaratıcı mimarlık eseri bulursun.

Her halükarda İslam uygarlığı kayda değer, iz bırakıcı, insanlığın ortak macerasına az ya da çok katkı sayılabilecek nitelikte ne yaptıysa ilk üç yüz ila beş yüz yılında yapmış. Aşağı yukarı 1200'lü yıllarda stop etmiş. O günden sonra miras yemiş. Miras-doğal olarak- tükenince başka uygarlıkların artıklarıyla beslenmiş. Batı'nın çöpünü eşelemiş. Aç kalınca "Kahrolsun emperyalistler, beni aç susuz bıraktılar" diye isyan etmiş.

Sekiz yüz senedir değişmedi. Bundan sonra değişir mi, bilmem. Allah'ın mucizesinin sonu yok diyorlar. Belki olur.

Hatta ateistler bile...

13 Mayıs 2015

Değer verdiğim bir insan olan Ahmet Turan Alkan'ın bir cümlesi üzerine yazılmış bir yazı. Bugün bu notu yazdığım sırada Alkan iki yılı aşkın süreden beri esir tutulduğu cezaevinde bulunuyor.

“Söz sözdür ve sadece laikler filan değil, agnostikler hatta ateistler 32bile bir yemin edince gereğini yerine getirmek lüzumunu duyarlar.” (Basından)

Bu cümlede iki yanlış kelime var. Biri “hatta”, diğeri “bile”.

Bir zamanlar “Marksist, Leninist ve hatta Maoist” vardı, “hatta” onu anımsatıyor, sanki ateizm agnostizmin beter bir derecesiymiş gibi. Türkiye’de ve dünyada yaygın bir kanıdır ama yanlış. Kelimeleri doğru anlamda kullanırsan, beter olan agnostizmdir.

Tabiri 19. yüzyılda Oxford’da hoca olan Theodore Huxley icat etmiş. “Tanrı var mı yok mu bilmiyorum, bulunca haber veririm” gibi sefil bir şey kastetmemiş elbette. “Tektanrılı dinlerin tanrısı mantıken bilinemez” demiş, ve bunun mantıki ve kaçınılmaz sonucu olarak, o tanrı hakkında herhangi bir şey bildiğini iddia eden herkesin yalan konuştuğuna hükmetmiş. Onun tanımlayıp adlandırdığı agnostizm “bilmiyorumculuk” değil, “bilinemezcilik”. Nefes kesici ölçüde radikal bir tavır.

Söylediği şey aslında dincilerin utangaç bir şekilde itiraf ettiği şey. Varlığı var eden ve yok etme gücüne sahip olan “şey” hakkında doğru olan hiçbir önerme kuramazsın. Mekan ve zamanda sınırlı olmayı ima eden hiçbir sıfat atfedemezsin. Oysa insanoğlunun bildiği ve kavrayabildiği tüm sıfatlar zaman ve mekan içinde sınırlı olmayı ima eder. İrade atfedemezsin, çünkü irade, mekan ve zaman içinde sınırlı bir biyolojik varlığı varsayar. Dolayısıyla Allah şunu yaptı, şunu istedi, şunu emretti diye söylenenlerin

tümü külliye palavradır. Bilemeyeceğin bir şey hakkında beyanda bulunamazsın. Sonsuzdur desen de yalandır, sonludur desen de yalandır. Falan kişiyle dağda buluştu desen de yalandır, senin ibadetini önemsiyor desen de yalandır, taşralı cici kızların orasını burasını açmasına kızıyor desen de yalandır. Bilmediğin şey hakkında yapabileceğin tek şey susmak.

Ateizm yalnızca “yoktur” diyor. “Yoktur” demek “mantıken olabilir” ihtimaline açık kapı bırakır ya da en azından bırakabilir. Mesela “kilerde kedi yok” dediğin zaman, teorik olarak kilerde kedi olabileceğini kabullenmiş olursun. Bu anlamda agnostizm o kapıyı da kapatıyor. “Kilerde wcjjjxkfg;; var mı yok mu bilemem, çünkü söylediğin şeyin bir manası yok” diyor, meseleyi temiz bir sonuca bağlıyor.

Onlar “bile” verdiği sözü tutuyorsa düşün artık...

*

“Bile” sözcüğünde “hiç beklemezdik, bak hele” iması var ki o da yanlış. Ateist demek sorumluluğu otoriteye yahut cemaat dayanışmasına havale etmeden vicdanıyla baş başa kalmayı seçen kişi demek. Sence hangisi daha dürüst olur? Hangisinin sözüne daha çok güvenilir? “Sorumlu benim” deme mertliğine sahip olan mı, “ben bilmem abim bilir” diye kaçan mı?

Vicdan dediğin (ki insanın ruhunun ta dibinde yatan HAK duygusudur) kısık sesle konuşur. Otoritenin buyurduğu, kalabalıkların bağırduğu, ceza korkusunun zihinleri kararttığı yerde sesi duyulmaz. Tuhaf olan ateistin doğru adam olması değildir. Asıl tuhaf olan öbürü: Ahlaki kararları atadan kalma ucuz formüllerle ya da hasbalkader mensup oldukları ümmetin sesi en cırtlak çıkanına terk edenlerden bile ara sıra düzgün adam çıkması. Bir tür mucizedir. İnsanın özünde var bir güzellik ki din denilen ruh tutulmasına rağmen bazen ahlaklı olabiliyor.

“Dindarların ahlaka ihtiyacı yoktur çünkü onların dini var” diye kim demişti şimdi hatırlamıyorum, ama derin sözdür.

Hocam, tez konusu

25 Mayıs 2015

Ermenice bilen ve tez için konu arayan bir üniversiteliye mektup

Mikhitaryan pederlerin 1830 civarında Venedik'te çıkardıkları *Nor Parkirk Haygazyan Lezui* [Ermeni Dilinin Yeni Sözlüğü] vardır.²⁷ Çoğu kelimenin Türkçe, Yunanca ve Latince karşılıklarını da verir. Türkçenin konuşma diline de kulak veren ilk modern sözlüğü 1876 tarihli *Lehce-i Osmani* olduğuna göre, yüzyıl başının popüler Türkçesi için Haygazyan eşsiz bir kaynak olsa gerek. Bugüne dek bu konuda bir çalışma yapıldığını da sanmıyorum.

Belki yapacağın en basit iş şu olabilir. Bir Excel tablosu aç, her Ermenice kelime için Haygazyan'ın verdiği Türkçe (ve istersen Yunanca, Latince) karşılıkları listele. Biraz çabayla bu çalışmadan sıkı bir makale çıkabilir. Popüler İstanbul ağzına ait birçok kelimenin ilk kez Haygazyan'da leksikalize edildiğini tahmin ediyorum. Ayrıca birçok kelimenin kullanımına ilişkin orada bulacağın nüanslar şaşırtıcıdır. Ermeni alfabesi kullanıldığı için cari telaffuzlar Osmanlı yazısına oranla çok daha hassas bir şekilde kaydedilmiştir.

Eğer Osmanlıca varsa ikinci aşamada o yılların popüler Türkçe kullanan bir iki şairi (mesela Keçecizade İzzet Molla veya Süm-bülzade Vehbi) ile bu sözlüğü kelime hazinesi açısından kıyaslayan bir şeyler de yazabilirsin.

27. K. Avedikyan, X. Sürmeliyan, M. Avkeryan, Նոր բառգիրք հայկերենի լեզուի, Venedik, 1836 (tıpk. Yerevan, 1979).

“İslam’ın Faydaları” yazısına gelen yorumlardan bir potpuri

1 Haziran 2015

Patlıcan

Patlıcan Amerikan icadı değil, Hint asıllı bir bitki. 14. yüzyıla ait Farsça ve Türkçe kelime listelerinde bādinca ve bādılca olarak adı geçiyor. Klasik Arap lugatlerinde karşılığı yok; Orta Farsça’da ve Kaşgarî’nin *Divan*’ında da yok. Demek ki 10-11. yüzyıldan sonra çıkmış olmalı. Tahminimce Gazneli Mahmud’un 11. yüzyılda Hindistan’ı istila edip yağmalamasının ardından Yakındoğu’ya akan Hint ürünlerinden biridir.

İslam mimarisi

Endülüs’e gitmedim maalesef, gitmek isterdim. Epeyce okudum ama. Daha geçen ay Washington Irving’in *Tales of the Alhambra*’sını bitirdim. 19. yüzyıl başının henüz kaşarlaşmamış Şark romantizmi; etkilenmemek imkansız.

Mısır’ı bilmiyorum ama Suriye’yi, Kudüs’ü, İran’ı, Hindistan’ı gezdim. Şam’daki Emevi Camii’nde, Mescid-i Aksa’da, Delhi’nin Kızıl Mescid’inde, Tac Mahal’de, Ekber’in Fetehtur Sikri’deki harap sarayında vakit geçirdim. Gözlerim açıldı sanıyorum.

Türkiye’de Sinan’ın irili ufaklı otuz-kırk eserini alıcı gözle görmüşlüğüm vardır. Rehberlikle uğraştığım yıllarda bir ara adı “Klasik Osmanlı Mimarisi ve Mimar Sinan” olan bir tur yapıyordum, İstanbul-Bursa-Edirne, on gün, muhatabım bir sürü ukala İngiliz sanat tarihi meraklısı. Mecburen ne bulduysam okudum, Ömer Lütfü Barkan’ın yayınladığı Süleymaniye Camii inşaat defterleri dahil. İşçilere kaç para yevmiye verilmiş filan, az çok aklımda kalmış.

İçime işleyen yer, meşhur camilerden çok, Edirne'deki Bayezidiye külliyesidir. Alabildiğine soyut ve formel bir labirent: Osmanlı'nın ruhunu, ayak kokusu ve ucuz lamba ve agresif avamlık tasallutundan uzak, sükunetle okuyabileceğin bir yer. (O yıllarda metruktu. Şimdi fakülte mi ne olmuş, kim bilir ne haldedir.) Sinan'ın aklımda yer eden başyapıtı ise Payas'taki Sokollu külliyesidir. Tüyler ürperten bir yerdir. Ezici boyutları ve acımasız bir geometrisi vardır. Nedense insana Hitler'in Nürnberg'deki parti kurultayını hatırlatır.

İbni Haldun

Üniversitede Arapça ikinci sene hocam Prof. Franz Rosenthal idi, tanınmış bir Şarkiyatçı, İbn Haldun'un eleştirel edisyonunu yapmış, İngilizceye çevirmiş. Bir sömestr boyunca İbn Haldun'u Arapça orijinalinden okutmaya çalıştı, canımızı çıkardı. O vesileyle İngilizcesini de (tek ciltlik kısa versiyonunu) okudum.

Orijinal bir düşünürdür. Şaşılacak kadar "laik" bir dünya görüşü vardır. Anlattığı öyküde tanrılar rol oynamaz, vahiy ve kıyamet perspektifine değinilmez, tarihin itici gücü olarak onların yerini sosyal evrimin yasaları alır. Bir bakıma Batı Rönesansının seküler bir tarih teorisi oluşturma çabasını 100-150 yıl öncesinden haber vermiştir. Yanılmıyorsam 16. yüzyılda Latinceye çevrilmiş; Rönesans sonrasının önemli ismi Giambattista Vico ondan esinlenmiş. Oradan da dilerseniz Hegel'e, Marx'a uzanan bir etki zinciri kurabiliriz.

Seküler tarih yazımı elbette ondan önce de vardı. Antik Çağ tarihçileri sağlamdır; Polybius'un, Titus-Livius'un, Tacitus'un tarihleri alabildiğine dünyevi ve gerçek bir beşer dünyasında cereyan eder. İslam tarihçilerinin iyileri de, vahiy faslını bir kez atlatıktan sonra, insanlar alemine sadıktırlar. Mesela Taberi'nin 42 ciltlik tarihinin, peygamberden sonraki 35 cildi boyunca Allah

yeryüzü işlerinden elini eteğini çekmiş görünür. İbn Haldun'da orijinal olan şey sanırım sekülerliği değil, tarihte (Tanrı'dan başka) bir soyut yönetici güç araması. Bir tarih teorisi önermesi. İyi bir şey midir? Emin değilim. Belki de Allah'tan boşalan yere onun kadar hayali bir başka soyut aktör koymaya teşebbüs etmiş. Ha Uhud Savaşı'na katılan melekler, ha "üretici güçler" yahut "devlet ruhu" veya "sınıflar" - aynı derecede mitolojik birer soyutlama değil mi?

Batı'da tanınmasa bugün İslam dünyasında İbn Haldun'u hatırlayan olur muydu? Sanmam. Fazla seküler.

Ömer Hayyam

Babamın kütüphanesinde nefis gravürleri olan bir Ömer Hayyam kitabı vardı, İngilizce, 1890'lar baskısı. Çocukken resimlerine bakardım. Lisede İngilizce okumaya cesaret ettiğimde ele aldığım ilk şiir kitabı odur. (Lise 1'deyken kendi başıma okumayı başardığım ilk İngilizce kitap Maurice Ravel'in biyografisiydi. Bu da aynı günler ya da ertesi yaz olmalı.)

Yıllar sonra Farsça öğrenmeye teşebbüs ettiğimde Ömer Hayyam ile Hafız'ın birkaç şiirini önüme koyup, *Ferheng-i Ziya*'nın yardımıyla okumaya çalıştım. Şimdi Farsça bildiğimi söyleyemem, ama on tane beyit verseniz beşini sözlüksüz çat pat çezebilirim.

Sözlük

Sözlüğü Araplar icat etti dedik. Kelime listeleri eskiden beri vardı elbette, neredeyse yazının icadıyla başlamış. Akatça-Sumerce vokabüler listelerinden *Kelimebaz*'da söz etmiştim. Gerçek anlamda bir sözlüğe Antik Çağ'ın en sonunda yaklaşmışlar. Yunancada Hesychios'un *Leksikon*'u 5. yüzyıl; Latince de Sevilla'lı Isidore'nin *Etymologia*'sı 6. yüzyıl olmalı. Ama ikisi de tematik sözlüktür, yani sözlükten çok ansiklopedidir. Belli

bilgi alanlarının terminolojisini özetlerler.

Tamamen soyut bir listeye ilk kalkışanlar Araplardır. Klasik Arapça sözlüklerden *Muhit* ve *Sıhah* (11. yüzyıl başı) yanlış hatırlamıyorsam ilk alfabetik sözlükler olacak. Firuzabadi'nin *Kamus*'u (15. yüzyıl) çağının başyapıtıdır; devasa bir literatürü tarar ve her kelimenin farklı ve marjinal kullanımlarını tartışır. Avrupalılar o seviyeyi ancak 16. yüzyılda yakaladılar, 17. yüzyıl-da aşılar.

İslam medeniyeti

Klasik devir İslam medeniyeti bugün “İslam” diye bilinen zihniyetten de Kuran'ın temsil ettiği ilkel gaza kültüründen de farklı bir şey. Son derece formel, geometrik, rasyonel bir eğilimi var. Düzene ve simetriye tutkun. Kuralcı ve sadeleştirici. Sözlüğü icat etmeleri tesadüf değil: bir dildeki tüm kelimeleri alfabetik sıraya dizmek tam o anlayışa uygun bir çılgın fikir. Yetmiş bin hadisi isnat zincirleriyle tasnif etmek, binlerce sahabenin ayrıntılı biyografilerini çıkarmak, 42 ciltlik dünya tarihi yazmak aynı sistemleştirici anlayışın yansımaları. Tabii bunun zirve noktası hukuk: yaşamın her detayını (dışını nasıl fırçalayacağından üçüncü kuzeninin yengesine ne miras düştüğünü hesaplamaya kadar) mutlak ve rasyonel bir kurallar manzumesine bağlama hırsı, bir bakıma totaliterliğin varacağı en son nokta.

İslam görsel sanatı non-figüratif ve matematikseldir, belli motiflerin sonsuza dek tekrarına dayanır. İçinde insan yoktur; soyut ve rasyonel bir düzen vardır. Anti-hümanisttir; şaşırtıcı derecede “moderndir”. Suriye'deki Emevi sarayları, devasa boyutlu bir kare içinde, aynı motiflerin sürekli ve simetrik bir şekilde tekrarına dayanır. Daha önceki hiçbir mimari tarzına benzemez.

Aynı ruhu Sinan'da görürsün. Yüksek Osmanlı mimarisi emperyal ve totaliterdir. Yerel geleneği ve topografyayı hiçe sayar;

tepeleri düzeltir, vadileri doldurur, dümdüz bir alan üstüne ister Budin’de ister Basra’da olsun aynı geometrik şablonu, hazır plan olarak yapıştırır. Yaklaşım olarak bugünkü AVM mimarlarından farkı yok düşünürsen. Yerel bir birikimi ya da bireysel yaratıcılığı yansıtmaz. Ebedi bir düzenin matematiğini temsil eder. Ezici ve rasyoneldir; duygusallığı ve sevimliliği yoktur. Espri kaldırmaz.

Edebiyatta aynı şey. Masal anlatmaya kalkmışlar, aynı motifleri tekrarlayan bin bir tane gerekmiş. *Mantıku’t-Tayr* sanki Alain Robbe-Grillet’ nin 1960’lardaki modernist deneylerini anımsatan bir aynalar galerisi. Daha yeni *Garipname*’yi okudum, sene 1330; dini, dünyayı ve ahlak felsefesini matematiksel bir modele uydurma denemesi. Eser on bölüm, ilk bölümün konusu “bir”, ikincinin konusu “iki”, üçüncünün “üç”. Her bölüm kendi sayısınınca alt bölümden oluşuyor; doğada ve mantıkta o sayıyı temsil eden konuları ele alıyor.

Bugün İslam denince benim aklıma ağlak bir duygusallıkla irrasyonel bir öfkenin patlayıcı karışımı geliyor. Bunun klasik İslam kültürüyle herhangi bir anlamlı bağı var mı? Bir neden-sonuç ya da evrim ilişkisi var mı? Anlamakta güçlük çekiyorum. Daha ziyade yüzyıllarca süren kötü yönetimin, kültürel ve ekonomik çürümenin getirdiği hastalıklı bir sonuç bence, bir tür toplumsal patoloji.

İslam’ın katkısı ne?

Mamafih “İslam’ın Faydaları” yazısının konusu İslam kültürünün neyinden hoşlanıyoruz, neyinden hoşlanmıyoruz değildi, başka bir şeydi. İnsan evladının bilgi ve beceri birikimine ne katkıda bulunmuş? Bu idi konu.

Bundan on iki bin sene önce henüz koyunu, keçiyi, buğdayı, çanak çömleği, kumaşı, tekerleği, ev ve köy yapmayı bilmeyen sefil bir memelinin bugün geldiği yere bak. İslam medeniyetinin

bu maceradaki yeri nedir? Katkısı nedir?

Cevap bence olabildiğince nettir. 700 ile 1200 yahut 1300 arasında bir sürü katkısı olmuş. Bunlar gerçi çok orijinal şeyler değil, Eski Yunan'ın yaratıcı enerjisiyle kıyaslanamaz; çoğu Antik Yunan'ın üzerine inşa edilmiş ya da Hindistan'dan aktarılmış. Ama yok sayılacak şeyler de değiller: alkol, sözlük, trigonometri, sıfır, üniversite, kayısı, şeftali, ut vb..

1200'den, hadi diyelim 1500'den sonra durmuş. O günden bu güne geçen beş yüz küsur yılda hiçbir katkı yok. Hiç yok. Sıfır. Nul. İnsanlığın evriminde bir adım sayılacak bir tanecik fikir, bir tanecik beceri ya da bilgi kırıntısı ortaya koymamışlar. Sadece tüketmişler. Son devirde tüketmekle de yetinmiyorlar, bir de üstelik öfkeleniyorlar.

Oturduğun yerde etrafına bak. Son beş yüz yılda birtakım insanların alın teriyle yaratılmış en az yüz tane eser göreceksin. Elektrikle işleyen her şeyi geç. Matbu olan her şeyi geç. Gazeteyi, kağıt parayı, kredi kartını, taksitli kredi kartını geç. Numaralı gözlüğü ve kontakt lensi, ayrıca bifokal lensi ve astigmatizmi düşün. Birkenstock sandalların kavisli tabanını ve yirmi senede eskimeyen mantarını düşün. Pet şişeyi ve pet şişenin üzerindeki yivleri düşün. Apandisit ameliyatını ve kan dolaşımını, tansiyon hapını ve şeker ilacını düşün. Mısır hiyerogliflerinin ve Orhun Yazıtları'nın okunmasını düşün. Jüpiter'in aylarını, işçi sendikasını ve sosyal sigortayı, emekli aylığını, Nutella'yı, Amerika'nın ve Avustralya'nın keşfini, buharlı gemiyi, Kalaşnikov'u, parlamentoyu ve güven oylamasını, Lego'yu, yüz katlı binaları, karbüratör memesini, spiral telli defteri, çıtçıtlı turnak makasını, plaj şezlongunu, kuşe kağıdı, ince uçlu pilot kalem ve verem aşısını düşün. Bunların her bir tanesi birtakım insan evladının canhıraş çabasının ürünüdür. Emekle ve yaratıcılıkla ve binbir fedakarlıkla ortaya konmuşlardır. O yetmez, bu insanları eğiten, teşvik eden ve ödüllendiren yapılar yüzyıllar boyunca sonsuz

emek ve özveriyle tasarlanmış, kurulmuş, korunmuş, onarılmış, yenilenmiştir. O da ayrı bir emektir.

İstisnasız hepsi, Batı Avrupalıların ve onların şubesi olan Kuzey Amerikalıların eseridir. İslam aleminin beş yüz yıllık katkısı, sayıyla sıfırdır.

Ha belki Behçet hastalığı var, bilmem. (Çiçek aşısını da ayrıca tartışırız isterseniz.)

Oryantalizm?

Olaya bu açıdan bakınca meşhur “oryantalizm” muhabbeti bana pek anlamsız geliyor. Emek veren emek vermeyene neden saygı gösterebiliriz? Üreten üretmeyene neden aynı onuru paylaşsın? Öyleyse, çalışıp üretene hakaret olmaz mı?

Borges ve Attar

12 Haziran 2015

Bir önceki yazıyı temize çekerken Özlem'e yazdığım mektuptan.

Jorge Luis Borges'in toplu eserleri geldi, onu okuyorum. Borges'ten çok hazzetmiyorum, bana fazla soğuk ve entelektüel geliyor. Ama muazzam bir zeka ve kültür var ardında, o başka. Borges'in "El Mu'tasım'ı Aramak" diye bir öyküsü var, Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ı üzerine bir fantezi. Bu fikirlerin bir kısmı onu okurken aklıma geldi.

Memleket nasıl kurtulur, Bölüm 178

18 Haziran 2015

“Ülkemizde siyasal saflaşmalar üzerinde ekonomi değil kültür belirleyici oluyor. Bu, İslam ülkelerine has bir durum mu, yoksa Batı’da da böyle mi?”

Dünyanın her yerinde siyaset inançlar, kimlikler ve aidiyetler üzerinden yapılır. İnsanlar bir gruba ait olmakla değer kazandıklarına inanırlar; o grubu “temsil eden” kişilerin iktidarda olmasından kendilerine pay çıkarır ve mutlu olurlar.

19. yüzyıl ortalarından 1930'lara kadar olan dönemde, “işçi sınıfı” adı verilen ekonomik ve mesleki statünün bir aidiyet odağı olarak görülmesi bazı Batı ülkelerinde popüler olmuştu. Marksizm bu kısa vadeli siyasal-kültürel eğilimin bir ürünüdür. Bugün için bir geçerliliği kalmamıştır.

Dünya modaları Türkiye’ye biraz geç geldiği için, Batı trendlerini takip eden entellektüel kesim 1930-1970’ler döneminde Marksizmi keşfetti. Şimdi yaşlandıklarından geçmişi terk etmeleri zor.

Eğer inanç siyaseti belirliyorsa inancın eleştirisi siyasal anlam kazanmaz mı? Göktekini demokratlaştırmadan yeryüzüne demokrasi gelebilir mi?

Sorunun maksudını anlıyorum ve katılıyorum. Sadece formülasyona itiraz edeceğim.

Türkiye’de “inanç” kavramını tekellerine almaya çalışanların başka herhangi birinden daha “inançlı” olduklarını sanmıyorum. “Göktekini” demokratlaştırmak da söz konusu değil, çünkü gökte kimse yok. Gökte hava var, o kadar.

Türkiye’de, yüzyıllar boyunca, belli birtakım mitolojik formüllerin (Allah, peygamber, Kuran vesaire) tartışılmaz ve dokunulmaz

olduğu kabulü yerleştirilmiş. Bu kartları çekenler koz çekmiş sayılıyor, herkesin kağıdına basabiliyorlar. Siyasette “Müslüman” diye bir şeyin olduğuna inanmıyorum. Sadece “Müslüman” kartını daha pervasızca kullanan birtakım cambazlar var. Üstelik asgari kültür ve edep sahibi insanlar bu kartı kullanmaktan hicap duyacakları için, ister istemez bunlar toplumun genellikle en cahil ve edepsiz kesiminden çıkıyorlar.

Demokratik bir toplumda bu haksız rekabeti önlemenin basit bir yolu olduğunu sanmıyorum. O kart orada durduğu sürece birileri onu kullanacaktır. Tek çözüm yolu, dini formülleri tartışılmaz olmaktan çıkarmak olmalı. Muhammetçiliğin de Kemalcilik ve Marksçılık kadar saçma ve çağdışı bir mitoloji olduğunu, dokunulmazlığı bulunmadığını, “inanç” perdesi ardında saklanmasına izin verilmeyeceğini bilip usanmadan insanlara anlatmak lazım.

“Bu ülkede aydınlanma ve kültür devrimi olmadan demokrasinin işlemeyeceği, dinsel istismara hep meze olacağı görüşüne katılıyor musunuz? Demokrasi için sekülerizm şart mı?”

İslami mitolojinin diğer herhangi bir mitolojiden daha irrasyonel olduğunu düşünmüyorum. Farklı olan bu inancın içeriği değil, bu inancın -ve sadece bu inancın- eleştirilemeyeceğine ve eleştirilmemesi gerektiğine dair topluma dayatılmış olan mutabakattır. Öncelikli dava bu ortak kanının kırılması olmalıdır. Son zamanlarda, en muhalif olanlar dahil, dört parti liderinin de dini inançların dokunulmaz ve eleştirilmez olduğuna dair tam bir söz birliği içinde olduklarını görüyoruz. Ben bunu yanlış ve tehlikeli buluyorum. Neden Muhammetçilik dokunulmaz olsun? Ya da neden sosyalizm, liberalizm, Alevizm, faşizm ya da Öcalanizm öyle olmasın?

Demokrasinin püf noktası mitolojinin müntesiplerini o mitolojiden kurtarmak değil sanırım. Her mitolojinin eşit derece-

de saygıdeğer -ya da saygı değmez- olduğu fikrini yerleştirmek önemli olan. İnsanları mitolojiden kurtarmak beyhude bir çaba. Bugünün aşırı kalabalık ve aşırı dillenmiş dünyasında esas mesele, farklı mitolojilere sahip insanların nasıl bir arada yaşayabileceği.

“İslam dini ile demokrasinin uyuşabileceği kanaatinde misiniz? Uyuşuyor ise bunun örneği var mı? Etyen Mahçupyan yıllarca Müslümanların demokratlaşabileceğini savundu. Bugün geldiğimiz noktada bu tez çökmedi mi?”

Hiçbir mitoloji kendiliğinden demokrat olmaz. Dayak yiye yiye demokrat olunur. Demokrat demek, fikirlerinden öğrendiğin, vatan haini ve şeytanın sözcüsü olduğuna inandığın adamların memleket yönetiminde senin kadar söz hakkı olduğunu kabul etmek demektir. Dayak yememiş adam böyle bir şeye boyun eğer mi?

Mahçupyan'ın hayalini -onun kadar şevkle olmasa da- bir zamanlar ben de paylaştım. Şimdilik feci surette yanıldığımız ortaya çıktı.

Şimdi yenildiler, daha bir müddet yenik kalacaklar. Bu durumun hayırlara vesile olacağına inanıyorum. Karşı taraf için belki biraz tevazu ve özeleştirme fırsatıdır. Şansımız varsa bölünürler.

Bizim taraf açısından çıkarılacak en önemli ders, Cumhuriyet'in sekülerleşme projesinin ne kadar eksik, korkak ve yüzeysel kaldığını görmek olmalı. Bu ülkede din olgusu eleştirilmedi, halının altına süpürüldü. “İnanca saygı” kisvesi altında birtakım sefil hurafelerin, birtakım saçma sapan iktidar ilişkilerinin dokunulmazlıklarını korumasına izin verildi.

Şimdi dokunulmazlara dokunmanın tam zamanıdır diye düşünüyorum. Eleştirmeli, lime lime etmeliyiz. Omzumuzun üzerinden “kaç kişi takip ediyor” diye bakmanın zamanı değil. Maksat taraftar kazanmak, konsensus inşa etmek değil, konsensus kır-

maktır. Söylediklerimize -seçkin bir azınlık dışında- hiç kimse katılmayabilir. Ama kulakları eleştiriye alışacaktır. Birtakım insanların Tanrı'yı bir saçmalık, vahyi soytarılık, peygamberi ucuz bir fırsatçı olarak gördüğünü kabul etmek zorunda kalacaklardır. Dinden çıkmayacaklardır şüphesiz -kimsenin akıl yoluyla mitolojiye galip geldiği görülmemiştir- ama belki dini inancın diğer inançlara karşı bir ayrıcalığı ya da dokunulmazlığı olmadığı fikrine zamanla alışacaklardır. Ki istediğimiz de o kadar zaten.

Unutma ki Batı'da Hıristiyanlığı sosyal güçler, sınıflar, üretim müretim ilişkileri yıkmadı. Voltaire ile Hume ve onlar gibi beş on cesur adam yıktı. Bir kere birileri "kral çıplak" deyip direnmeyi başarsa gerisi gelir, şüphen olmasın.

Sağdan ve soldan gelenler

25 Haziran 2015

*7 Haziran seçimlerinden birkaç gün sonra, cezaevine gelen yorum
ve eleştirilerden birkaçına toplu cevap.*

“Adil ve iyi insanlar birbirini katletmez, zalim insanlar mazlumları katletmiştir.”

Keşke öyle olsa, hayat kolay olurdu. Ama değil. En büyük katliamları yapanlar zalimler değil, adiller ve iyilerdir - ya da kendini iyi ve adil sananlar. Bunu anlamadan felsefenin kapısını açamazsın. Saatli Maarif Takvimi seviyesinde takılır kalırsın.

Adlin ve iyiliğin sırrını keşfetmiş olan insanın, o kutlu keşiften mahrum olanlara doğal tepkisi, önce şaşkınlık, sonra öfke, sonra nefrettir. İsterse “hoşgörü” takılsın. Eninde veya sonunda, adlin ve iyiliğin timsali olan kardeşlerini kafırdan ve zalimden koruma yükümlülüğüyle yüzleşmek zorunda kalacaktır.

Hakikati bulmuş insan tehlikelidir. Tabiatı hiçbir mahluk, hakikatin sahipleri kadar kör ve gaddar olamaz. Tarihteki en kan dökücü zalimlere bak: Hepsi kendi dava arkadaşlarına karşı sevgi ve sadakatle dolu insanlardır. Onların başına bir şey gelecek diye akılları çıkar, o yüzden canavara dönüşürler.

O yüzden gerçek filozoflar insanlara asla hakikati anlatmazlar. Çünkü hakikat tehlikelidir. Bak Sokrates’e, Descartes’a, Hume’a, evet Hegel’e, Nietzsche’ye. Hakikat anlatmamışlar, hakikat yıkmışlar. İnsanların ruhunu esir alan mitleri sarsmışlar.

İnsanlığa faydaları peygamber geçinenlerden daha fazladır. En azından zararları daha azdır.

“Ülkemizde biri ‘kral çıplak’ diye bağırmaya görsün... Hem

otorite tarafından cezalandırılıyor hem de halk küfür ediyor.”

Kralın giysileri bir suç ve riya ortaklığıdır. Dokunursan elbette küfredecekler, cezalandırmaya çalışacaklar. Küfür etmiyorlarsa onları sarsmayı başaramadın demektir. O zaman sus, konuşma daha iyi.

Bir düzine kadar yorumcu “inanca saygı” sakızını çiğnemişler. “Nişanyan’da saygı yok” neticesine varmışlar.

İnanca saygım elbette var. Siz benim Bahailiğe ya da Sikh'lere, Abhazya'da ağaca tapanlara, Haiti'deki Vuduculara, Zerdüştlere, Yahudilere, Rastafaryanlara ya da Alevilere laf soktuğumu hiç duydunuz mu? Hepsine saygım var, merak ederim, buldukça okurum, lütfedip inançlarını anlatmak isterlerse dinlerim, hatta çok sıkıcı değilse ayin ve törenlerine katılmak isterim. Hacıbektaş dergâhında, Delhi'deki Sikh mabedinde, Hayfa'daki Bahai tapınağında, Habeşistan'daki Yemrehanna Krisdos manastırında vakit geçirmişliğim vardır.

Müslümanların inancına saygımızdaki noksanlığın sebebi basit. Çünkü onlar bize küfrediyorlar. Küfre küfürle karşılık vermek haktır.

İki düzeyi var bunun. Bir kere Müslümanlık baştan beri küfretmiş. Kutsal kitap diye okudukları metin, kutsallık atfedilen bir kitaba yakışmayacak ölçüde gazap ve hakaretle dolu bir metindir. Kendi mitolojilerine inanmamayı daha baştan küfr diye tanımlamışlar ve küfre küfürle, lanetle, ötekileştirmeyle, kılıçla, kafa keserek, esir alarak, talan ve soygun yaparak cevap vermişler.

İkincisi, bugünkü durum. Etrafımız son yıllarda bir küfür bordımanıya çevrildi. Her televizyon kanalında, her kürsüde, her okulda, her gün ve her saat, onların hurafelerine inanmayanların akıldan ve vicdandan yoksun olduklarına, insanlık onuruna sahip olmadıklarına, hayatlarının değer taşımadığına, kızlarının ve kadınlarının ırz yoksunu olduğuna, kitaplarının sahte

ve inançlarının boş olduğuna dair durup dinmeyen bir hakaret tufanıyla karşı karşıyayız.

Gönül isterdi ki bu terbiyesizlerin cevabını aynı zamanda insan olma bilincinde olan Müslümanlar versin. Ama maalesef onlar “inanca saygı” teranesiyle vakit geçirmeyi tercih ettiğinden, o görev, mecburen, hariçten gazel okuyan bizlere düşüyor.

“Eleştiride öfke olmaz. Soğukkanlılıkla eleştiri yapılır.”

Vallahi siz bir de Voltaire okuyun derim. *Küçük Felsefe Sözlüğü* Türkçeye çevrildi, MEB yayınlarından çıktı yanılmıyorsam. Orada Katolik Kilisesi’ne yönelttiği yıldırımları bugün ben kullanmaya cesaret edemezdim.

Hume soğukkanlıdır, eleştirisini çok inceden yürütür. Ama o İskoç, soğuk memleket orası, bize uymaz.

“İslami mitoloji diğer mitolojilerden farklı. Cihad savaşları, köle ve cariye alımları, millet-i hakime sistemleri diğer mitolojilerde de mi var? Olsa niye diğerlerinin içinden kafa kesenler, cariye pazarı kuranlar, IŞİD’ler çıkmıyor?”

Çin’de Kültür Devrimi sırasında kurşuna dizilenlere ya da Kamboçya’da Khmer Rouge kurbanlarına, Çauşesku’nun kolektif çiftliklerinde ya da Husak Çekoslavakya’sının birahanelerinde hayatını tüketenlere bu soruyu sormak ilginç olurdu. Sanırım dayak yedik.

Hitler’in gizli Müslüman olduğunu söyleyenler var gerçi ama bunun da doğru olduğunu sanmıyorum. Cariye pazarı kurmamış adam ama beterini yapmış.

Türk milletinin, yarın bir mucize olur da Müslümanlığı bırakırsa daha iyi olacağını düşünüyorsanız, hayal kuruyorsunuz derim. Kemalci oldular da ne oldu? Komünist olsalar *Türk Solu* dergisinden daha güzel bir yere mi varacaklar?

Son yılların küfür bombardımanı, evet, çoğu insan gibi bende de Müslümanlığa ve Müslümanlara karşı bir ikrah hissi uyandırdı.

Ama gerçekçi olmak gerekirse gene de eski ve denenmiş mitoloji, taze ve çığ mitolojiden iyidir derim. Köşeleri yuvarlaklaşmıştır, denge mekanizmaları oluşmuştur. “Hadi bakalım bütün kulak’ları ya da devrim düşmanlarını ya da Yahudileri, Ermenileri vb. keselim” noktasına daha zor varırlar. Tahminimce. Belki. Umuyoruz.

“Düne kadar ılımlı İslam’a teslim olmuş bir liberalin şimdi ‘Bu iş İslam’la olmaz’ diyebilmesi paradigmasında ciddi bir kopuşu gerektirir.”

Saçma. Bir kere belki laf arasında söylenmiş birtakım özensiz cümleler dışında hiçbir tarihte kendime “liberal” dediğimi hatırlamıyorum. “Kendini tanımla” diye üzerime çok vardıklarında bir keresinde “muhafazakar anarşist” demiştim, ondan öteye gitmedim. İkincisi, ılımlı İslam diye bir şeye nasıl teslim olmuşum, bilemedim. Türk dış politikası açısından makul bir modeldir demiş olabilirim olsa olsa. AKP bir siyasi partidir, bir toplum modeli ya da ideoloji değil. Bugün işime gelir desteklerim, yarın yanlış yola gider, desteklemem, o kadar.

Hafızanızı tazeleyin. Bundan on sene önce bu memleketin her tarafına birtakım akıl ve ahlak yoksunu zorbalar olmadık yerlere devasa bayraklar dikip “Orduya sadakat şerefimizdir” gibi sloganlar yazıyorlardı. Onların mitolojisine dil uzatmaya cüret edenler teker teker sokakta ve dağda katlediliyordu. Bu duruma itiraz eden tek parti AKP olduğu için, Müslümanlık gibi bir handikapa rağmen, onu destekledik. Akıl ve vicdan bunu gerektiriyordu. Yaptığımızın doğruluğuna dair bugün de aklımda en ufak bir kuşku yok.

İtiraf edeyim ki bu kadar hızlı yoldan çıkacaklarını, elde ettikleri avantajı bu kadar hoyratça harcayacaklarını tahmin edemedim. Bundan dolayı -hem kendi adıma hem AKP adına- üzgünüm. Evet, özeleştiriyor. Kendimce yapmaya çalışıyorum ve yapmaya devam edeceğim.

Yine de o kadar feci bir hata değilmiş, o kadar zaptedilmez bir tehlike değilmiş herhalde ki bir partinin oyu üç puan fazla çıkınca tık diye devrilebiliyormuş, değil mi? Ötekisi gibi her devlet dairesine resmi asılmamış, her okula büstü dikilmemiş henüz.²⁸ Yani üzülelim, peki, ama panik yapacak bir durum göremiyorum.

28. Bu yazıdan bir iki hafta önce AKP genel seçimlerde meclis çoğunluğunu kaybetmiş, iktidarı kaybetmenin eşiğine gelmişti. Devrilmedi.

Harari, *Sapiens*

30 Haziran 2015

Ufuk açıcı, beyin sarsıcı, nefis bir kitap istiyorsanız tavsiyem Yuval Harari, *Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*. Kolektif Kitap'tan Türkçesi çıkmış. Baştan sona çok iyi, ama özellikle son bölümde ağızım bir karış açık kaldı.

Son zamanlarda okuduğum en iyi beş altı yeni kitaptan üçünün İsrail'den çıkması sizce tesadüf müdür? Öbür ikisi Daniel Kahneman, *Thinking Fast and Slow* ile Israel Finkelstein ve N. Asher Silberman, *The Bible Unearthed*.²⁹ Espri, zeka, konu hakimiyeti, nefes kesici bir düşünce berraklığı. Her şeyden önemlisi, kalıplaşmış hazır düşünceleri sorgulamada sınır tanımayan bir cüret.

29. Kahneman'ın Türkçesi *Hızlı ve Yavaş Düşünme* adıyla 2016'da Varlık Yayınları'ndan çıktı. Bana sorsalar *İnsan Aklının İki Vitesi* diye çevirirdim. Çevirdiği kitabı/yazıyı dumb down etmeyen çevirmen var mıdır Türkiye'de?

Mağdurlara saygı

2 Temmuz 2015

“Ülkede sistemli olarak ayrımcılığa uğramış olan başlıca üç grup var: dindarlar, Kürtler ve gayrimüslimler” demiş Serdar Kaya³⁰, beni izana davet eden yazısında.

Bu, şaşırtıcı bir iddia. Öncelikle memlekette siyasi baskı ve ayrımcılık deyince ilk akla gelen grup unutulmuş. Solcular nerede? 1920’lerden 1990’lara dek aralıksız olarak polis baskısı altında tutulan, yasaklanan, fişlenen, işinden kovulan, vatan haini sayılan, tutuklanan, işkence gören, idam edilen, evlerine girilip kitapları “yakalanan” onlar değil miydi?

Aleviler de bir menşin hak ederdi sanıyorum. 1940’lardan sonra sistemli bir *siyasi* baskı görmediler belki ama sosyal düzeyde her türlü hakarete ve ayrımcılığa maruz kaldılar, linç edildiler, linç tehdidiyle kasaba ve köylerinden sürüldüler. Dersim’de katledilen 28.000 Alevi’nin ve onun arkasında yatan 500 yıllık zulüm ve zorbalığın anısı silinmiş midir sizce?

Ya Ethem’in ve Düzce isyanlarının günahını ebedi bir yük olarak taşıyan Çerkesler? İstihbarat paranoyası altında yaşayan Hatay ve Urfa Arapları? İnsan bile sayılmayan Çingeneler? Yaradandan ötürü yaratılanı sevdiğini iddia edenlerin kana susamış küfürleri altında hayatları karartılan eşcinseller? Devletin ve “dindar” toplumun el birliğiyle tükürük yağmuruna tuttuğu din karşıtları?

Saydığım grupların hiçbiri sayıca, mesela gayrimüslimlerden az değildir. “Dindarlar” etiketi altında sayıları kabartılmaya çalışılan dincilerden de az olduklarını sanmıyorum.

“Dindar” ne demek ve nasıl bir ayrımcılığa uğramışlar, onu da

30. Genç Siviller ve *Taraf* gazetesinden tanıdığım Serdar Kaya, aklı ve sağduyusuyla beni her zaman etkilemiştir. İslami önyargılardan kendini arındırması zaman aldı.

kısaca mercek altına alalım. Benim bildiğim, “dindar” diye kafasına örtü bağlayıp salondaki halıyı işgal eden teyzelere ve sakal koyverip cami avlusunda dedikodu yapmayı seven amcalara denir. Entellerin hafif yollu istihzasına hedef olmuşlardır belki ama bundan öte herhangi bir siyasi, hukuki, sosyal, entellektüel teröre maruz kaldıklarını iddia eden bence hayal görüyordur ya da TC’nin muktedir olduğu siyasi ve sosyal terörün boyutları hakkında gerçekten bir fikri yoktur.

Geçmişte TCK 163. madde ya da 28 Şubat gibi uygulamalar altında mağdur edilen kesim dindarlar değildi, dincilerdi, yani İslamcılardı. Yani bir dini benimsemiş olmak dışında kimseye zararı dokunmayan insanlar değil, benimsedikleri dinin vecibelerini şu ya da bu ölçüde, şu ya da bu yöntemle, toplumun geri kalanlarına empoze etmeyi dava edinmiş insanlardı. Toplumun geri kalan kısmı bunlardan korkmakta haklı mıydı? Bu soruya net bir cevap vermek zor. Eskiden haksız olduklarını düşünürdüm. Şimdi hiç o kadar emin değilim.

Bu tehlike algısına rağmen yine de kabul etmek gerekir ki TC devletinin dincilere yaklaşımı her zaman ılımlı ve affedici olmuştur. Mesela Kürtler gibi katliama uğramadılar. Gayrimüslimler gibi soyulup soğana çevrilip yurtlarından sürülmediler. Aleviler gibi linç edilmediler, eşcinseller gibi hayatları karartılmadı. Dönem dönem örgütleri dağıtıldı, en sivri sözcüleri hapsedildi, kamu hizmetlerinden kovuldular, merkez medyada aleyhlerine çirkin manşetler atıldı, o kadar. Eğer “sistemli ayrımcılık” buysa, mesela 1944 ve 1950 sonrasında topluca tutuklanan Türkçü-ülkücülerin ya da 2007 ertesinde kovuşturulan askerlerin de ayrımcılık kurbanı olduklarını kabul etmemiz gerekir, işin içinden çıkamayız.

“Başörtülü kızlara Akmerkez’de pis pis bakıyorlar” deseniz size hak verir ve gönüldaşlık ederiz. Ama hemen ardından, Erzurum’da Ramazan ayında elinde gazozla dolaşanlara, Bingöl’de

şortla gezenlere, Yozgat'ta sevgilisiyle öpüşenlere, İstanbul'da eşcinsel yürüyüşü düzenleyenlere nasıl bakıyorlar diye sormayı ihmal etmeyiz. Başörtüsü takmakla Ramazan ayında göstere göstere rakı içmek arasında, ilke ve itikat ve insanlık onuru açısından ne fark olduğunu anlamakta zorluk çekeriz. "Canım sen de git odanda iç rakını, ona karışıyor muyuz?" diyenlere, "Sen de başörtünü odanda tak, ona karışıyor muyuz?" cevabı verildiğinde susup hak vermek zorunda kalırız.

Bence şu konuda kafamızın net olması lazım. Davanız birtakım şeylere inanmak, o inançların gerektirdiği davranış biçimlerini göstermek, sizin gibi düşünen insanlarla serbestçe bir araya gelmek, görüşlerinizi dinlemek isteyenlere anlatabilmek ve bundan dolayı utanmamak ve korkmamak mı? Yoksa hayalinizdeki ahlak ve toplum modelini herkese yahut sadece Müslümanlara ya da kendi kasabanıza ya da sadece kendi kadınlarınıza ve kızlarınıza dayatmak mı? Eğer ilkiyse haklısınız. İkincisiyse tecavüzkarsınız, karşınızdakinin savunma hakkı doğar. Ve eğer ki "İslam öyle pasif olacak bir din değil, toplumsal düzenden ayrı düşünülemez" derseniz, karşınızdakilerin bundan çıkaracağı tek sonuç İslam'ın tehlikeli bir saldırganlık öğretisi olduğu ve demokrasiyle asla bağdaşmayacağı olur. Kavga çıkar.

Günde beş defa hoparlörle ezan okunmasından başlayalım mı tartışmaya? Sizce ibadet midir, yoksa tecavüz müdür? Kendi iman ve kültür alanlarını mı korumaya çalışıyorlar, yoksa başkasının hanesine girip sopa mı sallıyorlar?

Sabah akşam sopa sallayanların, karşılarında iki çift laf eden birini bulunca, "Ama Sevaan Bey, arkadaşlarımızın kalbi kırılacak şimdi, demokratik diyalogumuz zora girecek" diye mıy mıy etmeye başlamaları sizce nasıl bir anlayışın ürünüdür?

Arsen Nişanyan: “Barbarlar kazanır”

16 Temmuz 2015

Arsen’in Hollanda’daki bir insan hakları grubunun isteği üzerine yazdığı makale

Ailemle İstanbul’dan Şirince’ye temelli taşınmamız 1995 yılında oldu. İki yaşındaydım. O zamanlar Şirince Köyü şimdiki tantana ve şaşaasından yoksundu. Tek tük turist uğrardı. Köyde dört odalı bir pansiyon dışında, konaklama imkânı köylü teyzelerin nezaketine kalmıştı. Ana ulaşım vasıtası hâlâ eşek ve katırdı. Arkadaşlarım çiftçi, çoban, ormancı çocuklarıydı. Eğlence faslı bittikten sonra dağdan keçi sürülerini indirmeye giderdik.

İlkokula köyde başladım. İlk beş sınıf bir arada, aynı sınıfta okuyordu. Okulun temel maksadı, beşinci sınıfı bitirene kadar, okuma yazmayı kabul edilebilir bir seviyeye ulaştırmaktı. Yani beşinci sınıftan daha erken bir safhada okuma yazmayı sökenler için safi zaman kaybıydı. Okuldan sonra, tepeyi tırmanır, eve yürürdüm arkadaşlarımla. Bir tek bizim evde oyuncak olduğu için toplanma mekânımız benim odamdı. Eve yaklaştıkça tiz sesli aryalar, gümbür gümbür konçertolar veya babamın o an ruh haline hangi klasik parça hitap ediyorsa onun sesi duyulurdu. O zamanlar arkadaşlarıma karşı kendimi mahcup hissederdim. Böyle farklı şeyler dinleniyor bizim evde diye. “N’aparsın babam garip adam” der gibi bir hal alırdı suratım.

Şirince’nin ağır bir havası vardı kışın. Eski bir Rum evinin hayvanların barınağı olarak tahsis edilmiş alanını mutfığa devşirdiği için annemle babam, yemekler karanlık ve kasvetli bu yerde yenirdi. Pek sık, bize babamın arkadaşları eşlik ederdi yemekte. Türkiye’nin en parlak zihinleri, güzel işler ortaya koyabilmek için ömürlerini tüketmiş değerli insanlar, Ali Nesin, Asaf Savaş

Akat, Taner Akçam, Kemal İnan vs. Muhabbet edecek konu sabaha kadar tükenmezdi.

Ben esas eğitimimi, karakter şekillenmemi bu ortamda aldım. Bu derin kontrast, bana hayatta vasatlıkla yetinmemeyi öğretti. İçine doğduğun dünya her nasıl olursa olsun, bunu kabullenmek zorunda olmadığımı gösterdi. Babam, içimde taşıdığım potansiyeli açığa çıkarabilmem için her daim ortam sağlamaya, yordam göstermeye uğraştı. Kendi doğrusunu asla empoze etme gafletinde bulunmadı. Aksine hayatta tek bir yol olmadığını, onlarca yolun olduğunu ve benim bu yollardan en kolayını değil, en kestirmesini değil, bana en doğru gelenini seçmem gerektiğini daima hatırlattı. Bana ve kardeşlerime karşı sergilediği bu tavır, bizim Şirince köyünün maddi ve manevi çoraklığı içerisinde fevkalade bir formasyon almamızı sağladı.

Bu tutumu sadece bizimle sınırlı değildi. Türkiye'ye yapmaya çalıştığı şey, bana yapmaya çalıştığı şeyin aynısı bence. Fikren ve ruhen köhnemiş bu yağız atı, Sokrates'vari bir atsineği gibi yerinden hoplatmak değil çabası. Onlarca yıldır kabullenilmiş bazı şeylerin, illa öyle olması gerekmediğini göstermek. Alternatif bir yolun olabileceğini ifade etmek, yeri geldiğinde öğretmek.

Şirince köyünün eski gösterişinden yoksun, çürümeye terk edilmiş, kaçınılmaz bir şekilde yok olmaya mahkum olmadığını göstermeye çalışarak başladı. Uğraştı, didindi, taş ve bağdadi tekniğiyle Rum evi nasıl inşa edilir öğrendi ve Şirince'nin restorasyon sürecini başlattı. Küçük Oteller Kitabı ve Nişanyan Otel ile turizmin betonarme, hücremsi otel odalarına sıkışıp kalmak zorunda olmadığını gösterdi. İnsanların hayatına küçük de olsa bir kalite katmayı başardı. Türkiye'de görmeye değecek yerlerin sadece Antalya ve Muğla sahilleri olmadığını ifade edebilmek için Karadeniz'i, Doğu Anadolu'yu didik didik etti, gezi kitapları yayınladı. Etimolojik çalışmaları ve siyaset/tarih üzerine yazdıklarıyla milli ideolojinin karamboluna sıkışmış fikirleri

bu boyunduruktan kurtarabilmeyi denedi. Bitmek tükenmek bilmeksizin, her türlü mecra üzerinden insanlarla konuştu. Bu alanların tartışılabilir kılınması için elinden geleni yaptı. Nesin Matematik Köyü ve Tiyatro Medresesi ile insan potansiyelini ezmek, tebaa üretmek üzerine kurulmuş olan Türk eğitim sistemi-ne soluk aldirmek istedi.

Türkiye doğa kanunlarının hükmünü yitirmediği bir ülke. Yetişkin gruplara yol yordam göstermeye çalışmak... Onlara bildikleriniz, yaptıklarınız, inandıklarınız, hissettikleriniz belki de mutlak hakikat değildir, bunların alternatifleri vardır ve hatta bu alternatifler gayet de güzeldir demek, bir çocuğun karakterini inşa etmek gibi olmuyor. Hislerine, fikirlerine bunca yatırım yapmış insanlara, hatta aidiyetleri bunlar üzerinden tanımlanmış insanlara, sizinkilere alternatifler var, hatta bu alternatifler sizinkilerden daha iyi demek temel bir insani güdüyü tetikliyor. İnsanların sinirine dokunuyor. İşte bu sinir neticesinde yıllardır birikmiş bir husumetin sonucu olarak şimdi babam hapiste. Pek yakın bir zamanda da çıkacağı benzemiyor.

Bana bazen, barbarlar her zaman kazanır derdi. Bu dediğinin yanlış olmasını içten içe umuyorum.

Vakum

30 Temmuz 2015

Cezaevinde olmama rağmen, haftada bir avukatım Murat'ın getirdiği sosyal medya dökümlerine laf yetiştirmekten de geri durmadım. O ağız dalaşının lezzeti başka nerede var?

Enes Koyuncu geleneksel İslami duyarlıkları ifade etmiş:

“Senin ananı sikim o.ç senin olmayan dinini sikim amınakodüğümün ermenisi senin yedi ceddini sikim oruspu çocuğu sen kimsin bizim ülkemizde islama - müslümanlara hakaret ediyorsun”

Cevap yazdım:

“Olmayan dinimi sikmende bir sakınca yok. Dikkat et vakum kapmasın.”

Okuma notları

4 Ağustos 2015

Özlem Yağız'a mektup.

Harıl harıl kitap okuyorum, neye yarayacaksa. Son iki haftanın hasadı:

- Henry Kissinger, *World Order*.³¹ Altmış yıllık kariyerinin bir tür kapanış konuşması, veda hutbesi. Adamın kibri ve ahlaki körlüğü beni hep hasta etmiştir. Ama tutarlı bir vizyonu olduğu inkar edilemez. Dünya düzenine yönelik tehlikeler nedir ve nasıl kontrol altında tutulur? Tipik polis mantığı: Vukuat nasıl önlenir? Soruyu bir kez kabul edersen gerisi hep mantık.
- Cyril Mango, *Byzantium*.³² Çok keyifli, çok boyutlu Bizans tarihi. Düz anlatıdan ziyade bir dizi tematik makale - sosyal yapının evrimi, kentlerin çöküşü ve 10. yüzyıldan sonra yeniden belirmesi, Bizans vekayinamelerinin evrimi, kıyamet literatürü, ikon sanatının evrimi, yerel dillerle Elencenin etkileşimi.
- Georges Ifrah, *The Universal History of Numbers*. İlk sayı sistemleri nasıl oluştu, bugünkü pozisyonel sistem ve sıfır kavramı nasıl keşfedildi vs Hint aritmetiği Arap dünyasında 985-990 yılları arasında aniden yaygınlık kazanmış. Daha önce adı tek tük geçiyor, Hintlilere has egzotik bir ilim olarak algılanıyor. İlk kez İbn Nedim'in 987 tarihli *Fihrist*'inde net olarak bilindiğini ve kullanıldığını görüyoruz. İşin enteresanı Avrupa'da ilk kez bu sayılardan söz eden zat da (sonradan papa olan) Gerbert d'Aurillac, 990 yılı civarı. Gitgide fark ediyoruz ki İslam alemi ile Avrupa arasındaki kültürel alışveriş tahmin ettiğimizden *çok* daha yoğun ve yakın.

31. *Dünya Düzeni* ismiyle Türkçeye çevrilmiş. Boyner Yayınları 2016.

32. Türkçesi *Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu*, Yapı Kredi Yayınları 2018.

• Freya Stark, *The Southern Gates of Arabia*. 1930’lu yıllarda Mukalladan yola çıkıp deve sırtında Hadramut’un iç tarafına seyahat etmiş. Tek başına bir kadın ve muhtemelen oralara giden ilk ya da ikinci Avrupalı. Modern-öncesi Arabistan’ın yapısını bu denli elle tutulur bir canlılıkla anlatan bir şey okumamıştım. Yedinci yüzyılın olayları adeta ete kemiğe büründü. (Arsen göndermiş, oku da belki gideriz diye.)

• *Scramble for the Past, A Story of Archeology in the Ottoman Empire* (SALT, 2011). Osmanlı devletinde arkeolojik araştırmalara dair makale derlemesi. Bir sürü anti-oryantalist klişe, berbat. Temel soruyu görmemekte ısrar etmişler: elin gavurunun düşündüğü, aradığı, bulduğu, çıkardığı eski eser neden “bizim” yahut Osmanlı devletinin olsun? Neye dayanarak öyle bir hak iddia ediliyor?

Senin gönderdiğin Philip Mansel’in *Levant* kitabına başladım. İlk sayfalarda feci birkaç çeviri hatasına rastlayınca keyfim kaçtı biraz. Sebat edip okumaya çalışacağım.³³

Yahu o kadar çok şey var ki öğrenecek, ümitsizliğe kapılıyor insan. Korkunç derecede cahilim, bakma ukalalık ettiğime. Cahilliğim belli olmasın diye durmadan konuşuyorum.

33. Okuyamadım. Mansel’in kitabı güzel ama çeviri feci, utanç verici.

Gene bir sol kroşe

7 Ağustos 2015

Beni siyasal İslam'a karşı yumuşak tavır almakla, solu anlamamakla ve Cumhuriyet'in kurucusuna haksızlık etmekle suçlayan uzun bir makalenin yazarına:

İşin içinde bir ölçüde şahsi deneyimin etkisi olabilir. Kemalizmden ve Kemalcilerden, evet, bütün hayatım boyunca zarar ve düşmanlık gördüm. Ortaokuldayken bütün gaddarlığıyla, a) Ermeni düşmanlığı, b) toplumsal konformizm dayatıcılığı kisiyle üzerime çöktü. Ondan sonraki elli yıl boyunca da devlet alçaklığının ve milliyetçi fanatizmin bayrağı, simgesi, enerji kaynağı olarak Kemal kültünü gördüm.

70'lerde sosyalisttim. 80'lerde Doğu Avrupa ülkelerini, 90-92'de Sovyet Cumhuriyetlerini esaslı bir şekilde gezme fırsatı buldum. O geziler sonunda aklımda en ufak bir şüphe kalmadı ki sosyalizm -peki, Sovyet sosyalizmi diyelim- tarihte insanlığa karşı işlenmiş büyük suçlardan biridir. İlk karım, Çin'de insan hakları uzmanıydı. Onun vasıtasıyla 1980'lerde birkaç Çinli muhalif aydın ve siyasetçiyle tanıştım. Onlar da aynı kanıdaydılar. Yanıldıklarını sanmıyorum.

Buna karşılık İslam'dan pek direkt bir zarar görmedim. Belki Müslüman bir çevreden gelmediğim için, İslam geleneğinin aile bağlamındaki mikro-zorbalıklarını tanımadım. Bundan ötürü Müslümanlığın sakıncalarına karşı biraz miyop olabilirim, kabul.

“Teori ve gelenekle toplumsal pratik arasında fazlaca kolayıcı bir bağ kuruyorsun.”

Bu görüşe katılmıyorum. Kur'an vahşi bir kitap, evet. Ama in-

sancıl bir kitap olan İncil'den insanlar pekala İspanya Engizisyonunu ve Salem Cadı Avını türetebilmişler. Absürt derecede gaddar ve saldırgan bir kitap olan Yahudi kutsal kitabından dünyanın en ahlakçı pasifist dini olan modern Yahudiliği de türetebilmişler. Budizm gibi hırsa ve şiddete kapalı bir dinin inançlı mensuplarının Sri Lanka'da Tamillere neler yaptıklarını da kendi gözlerimle görme fırsatı buldum. Yani teoriyle pratik arasında o kadar doğrudan bir bağ yok, çok şükür.

İŞİD vahşetini biraz daha soğukkanlılıkla değerlendirme tarafarıyım. Bunlara atfedilen suçlarda fazlaca bir gösteri havası var, belki her şeye o kadar çabuk kanmamak lazım. İkincisi, söylenenlerin tümü doğru da olsa yine de bu arkadaşların gaddarlık ve kan dökücülükte henüz Stalin, Hitler ve Mao seviyesine -hatta İttihat ve Terakki seviyesine- ulaşmamış olduklarını düşünüyorum. Fırsat bulurlarsa ulaşmazlar demiyorum. Sadece ölçüyü elden kaçırmamayı öneriyorum.

“Müslümanlığı bırakınca millet daha iyi olmayacaksa sen neyin mücadelesini veriyor, niye ateizmi savunuyorsun?”

Bu sorunun cevabını defalarca verdim. Beni rahatsız eden şey şu ya da bu ideoloji değil; ideolojinin mutlaklaştırılması. Kuşku ve eleştiri payını kaybetmesi. İnsanların aklına kuşku tohumları ekmeye çalışıyorum, hepsi bu.

Bahailik, Alevilik, Sikh dini Müslümanlık'tan daha iyi dinler mi? Azınlıkta kaldıkları sürece, evet. Allah bizi fatih Bahailerden ve muzaffer Sikh'lerden korusun deyip geçelim.

Bundan otuz dört yıl önce okuyup üzerine kafa yordüğüm bir olay var. 16. yüzyıl'da Calvin Cenevre'de ilk Protestan cumhuriyetini kurar. Barış, özgürlük, kardeşlik, adalet vb. üzerine inşa edilmiş bir ütopyadır. Aradan on yıl geçmeden hareketin çağın büyük entelektüeli ve Protestan düşüncesinin savunucusu olan Michel Servetus'u idam etmek zorunda kalır. Bu ve buna benzer

diğer bin tane hikayeyi bilince, teori ve pratik arasında o kadar kolaycı bağlar kurmaktan çekiniyor insan.

İslamiyet'in gerek teori, gerek pratik açısından muzır bir akım olduğunu hep düşündüm, hâlâ düşünüyorum. İslah edilebilir mi? Beş sene önce olsa iyimser bir cevap verirdim. Şimdi emin değilim. Fakat ortada taş gibi bir gerçek var. Bu memlekette insanların yüzde yetmiş, sekseni Müslümanlığı ciddiye alıyor ve yakın gelecekte bu durumun değişebileceğine dair bir belirti yok. Bu durumda önümüzde iki yol görünüyor. Ya demokrasi ve fikir özgürlüğü hayalinden vazgeçeceğiz ya da Müslümanlığın demokrasi ile bir şekilde bağdaşabileceğine dair umut beslemeye ve çıkış yolları aramaya devam edeceğiz.

Sence hangisi daha akılcıdır?

*

Kendimi bildim bileli esas davam değişmedi: Manevi özgürlük arayışıdır. Bireyin kendini partizanlıktan, aidiyetlerden, korkulardan, cehaletten, çıkar bağlarından arındırarak hakikatle yüzleşmesinin koşulları nasıl oluşturulur?

Bu eğer liberalizmse liberalim. Ben “özgürlükçü” demeyi tercih ediyorum. Yok eğer liberalizm bireysel çıkarın kutsanması ise değilim. *Aslanlı Yol*'a dahil ettiğim Benjamin Constant makalesinde bu konuya değinmiştim; okumanı öneririm.

Bireysel özgürlüğün şartı devlet düzenidir, evet. Kurtlar sofrasında özgürlük olmaz. Ama devlet, aynı zamanda bireysel özgürlüğe yönelik en büyük tehdittir. O yüzden özgürlük, devlete karşı sürekli bir mücadeleyi gerektirir.

İş güvencesinin özgürlükle alakasını göremiyorum. Bana sorsan kölelik hakkıdır; kölelere layık bir dava. Mülk güvencesi, evet, bireysel özgürlüğün vazgeçilmez unsurudur. Öte yandan mülkün kutsanması da insanı köleleştiren bir ayak bağı bence. Mülkü özgürce reddedebilmek için mülkiyet hakkını savunmak lazım.

Bunlar, takdir edersin ki bugünün koşullarında halkla kolay paylaşılabilir konular değil. O yüzden, temel doktrin konularından çoğu zaman kaçınmayı tercih ediyorum. Belki bir ara derli toplu bir şeyler yazmanın zamanı geldi.

Ilımlı İslam'a gelince, bana hiçbir zaman sempatik gelen bir fikir olmadı. Burnumu tutarak parmak ucuyla ellediğim bir görüştü belki. Ama, evet, makul bir görüştü; rasyonel ve savunulabilir bir stratejiydi. Belki tek kişinin cinnetinden bağımsız olarak düşünmeyi başarırız hâlâ da büsbütün tükenmiş bir fikir değildir. Sonuçta, hoşuna gitse de gitmese de İslam bir olgu, ve Türkiye'nin toplumsal düzeni olsun, stratejik çıkarı olsun, bu olguyla yüzleşmeyi gerektiriyor.

Faydalı Meyveler

11 Ağustos 2015

Ece sormuş: *Adem, Havva'nın elmasını reddetseydi insanlık tarihi sizce nasıl olurdu?*

İlk reaksiyonum, “Elma değil şeftalidir o” demek oldu. Sonra duraksadım. İkisi de olamaz, çünkü ikisi de insan mahsulüdür, ilk bahçede bulunabilecek meyveler değil. Tohumdan çoğalmazlar. Elma Neolitik Çağ'ın sonlarına doğru, bugünden belki dört-beş bin yıl önce zuhur etmiş. Şeftali daha da geç. Bu tip şeyleri akıl etmek, sonra uğraşıp üretmek, ıslah etmek, budamak, sulamak, ilaçlamak için önce cennetten kovulup aç kalmış olmak lazım. Yoksa neden uğraşsın?

O meyve olayı olmasa Adem ile Havva ağanigi işlerine girerler miydi? Bu konudaki doktrini maalesef bilmiyorum. Şimdi internetim olsa hemen araştırır, Yahudi, Hristiyan ve İslam geleneginin bu meseleye ilişkin duruşlarını size anlatırdım. “A valahi olmaz, onlar masumdu” deniyorsa sorumuzun cevabı basit. Adem ile Havva bolluk ve bereket bahçesinde mutlu bir hayat geçirir, Allah'ın onlara tayin ettiği sürenin sonunda Alzheimer olup ölürlere ya da belki o talihsizliğe fırsat kalmadan yanlışlıkla bir kaplan tarafından yenilirler ya da bayırdan düşüp telef olurlardı. Devamı gelmezdi. Adem ile Havva vakası Allah'ın başarısız deneylerinden biri olarak sicillerdeki yerini alırdı.

Peki, Cenab-ı Hakk'ın inayetiyle bir şekilde üremeyi başarsalar ne olurdu? Yine mutluluk ve huzur içinde yaşarlardı sanırım. Allah'ın kurduğu düzeni sorgulamak akıllarına gelmezdi. “Bu meyveyi yemeyeceksin” diye emredildiğinde “Peki madem” deyip boyun eğenden öbür türlü beklenmez. “Kafamıza göre düzen kuracağız” diye boşuna hırs yapmazlardı. Açlık diye bir dertleri olmadığından ekip biçmek, yarını düşünmek, erzak depolamak,

dağıtım sistemi kurmak, dağıtım memurları atamak, o memurların geçimi için vergi toplamak, vergi kaçırانlar için zaptiye teşkilatı kurmak, gelişkin ceza teknikleri tasarlamak, bunlara ideolojik gerekçe bulmak, ideolojik gerekçeye itiraz edenleri zındık ilan etmek, zındıkların fikirleri ile savaşmak için medreseler ve üniversiteler kurmak gibi boş şeylerle uğraşmazlardı. Allah'a güven ve itaatleri tam olduğundan, yeri kazıp altından maden çıkarmak ya da denizi aşır Amerika'yı keşfetmek ya da göğ'e bakır güneşin yörüngesini hesaplamak gibi işlere de kalkışmazlardı. Hayatları hamd ve rıza ile geçirdi. Boş zamanlarında belki birbiriyle şakalaşır, dans eder ya da birbirinin başındaki bitleri ayıklamakla vakit geçirirlerdi.

Nasıl bir hayat olurdu, merak ediyorsanız yakınınızdaki bir hayvanat bahçesine gidip maymunlar reyonunu izleyin, yeter.

Kelin merhemi olsa

11 Ağustos 2015

Georges Ifrah kitabını gönderen arkadaş, yanı sıra fikrimi sormuş. Evleniyormuş, evlilik konusunda tecrübeli bir büyüğü olarak öğütlerimi merak etmiş. Üşenmeyip cevapladım.

Evliliğin formülünü bilsem, kelin merhemi misali, kendi başıma sürerdim. Akıl diyor ki, bir, özel hayata saygı ilk şarttır. Ev dışındayken tarafların birbirini telefonla arama, kontrol etme gibi kötü alışkanlıklarını ilk günden kesin bir şekilde önlemek lazım. “Ev dışındayken neler yaptın?” gibi soruları her iki tarafın, daha ilk günden, prensip olarak yanıtlamaması ya da üstünkörü yanıtlamayı alışkanlık edinmesi doğru olur. Haftanın belli günleri ya da ayda bir hafta tarafların birbirinden uzak olacağı bir düzen her iki tarafı da çok rahatlatır, evliliğin daha uzun süre sağlıklı yürütmesine yardımcı olabilir.

İkincisi, cinsel ilginin bilemedin altı yedi yılda tükeneceğini ve bunun doğal ve kaçınılmaz bir şey olduğunu bilmek gerekir. Bazı insanlar cinsel ilgi olmadan da yaşamayı becerir (miş, herhalde). Öyle ise sorun yok. Ama değilse ne olacağını sakın ve soğukkanlı bir şekilde değerlendirmek gerekir.

Üç, mutlaka şehir dışında bahçeli ve müstakil bir ev gerekir; belki ikinci ev öyle olabilir. Bilhassa çocuk varsa bu hayati bir şart. Apartman dairesinde insanlar çıldırır.

Dört, kadını ev işleriyle baş başa bırakmamak lazım. Paylaşabiliyorsan paylaşacaksın. Yoksa hizmetçi yahut teyze tutacaksın ya da kuma getireceksin ya da otelde yaşayacaksın.

Beş, çocuklara yetişkin insan ve dost muamelesi yapacaksın, adam yerine koyacaksın, ana babayı esir almalarına asla izin

vermeyeceksin. Beraber iyi kitaplar okuyup tartışabilirsin, beraber marangozluk ya da dağ yürüyüşü yapabilirsin. Ama “Şu an seninle ilgilenemiyorum, akşama görüşelim mi?” dediğinde ciddiye almasını iki üç yaşından itibaren öğreteceksin, kesinlikle de taviz vermeyeceksin.

Bunları uygularsan on on beş sene mutlu bir şekilde götürebilmen lazım mantıken. Ama bu işlerde mantık her zaman işlemiyor, o da bir gerçek.

Ecdattan seçmeler: Hoca Sadeddin Efendi

18 Ağustos 2015

“Sevan Osmanlıca sözlük hazırlıyormuş” diye rivayet çıkarmışlar. Bu doğru değil. Bildiğiniz *Nişanyan Sözlük*’ü geliştirmekle uğraşıyorum. Öncelikle, her bir sözcüğün (ve her bir sözcüğün değişik anlam ve nüanslarının) Türkçede yazılı kayıtlara geçtiği en erken ya da en erkene yakın metin örneklerini derlemeye çalışıyorum. Önce beş altı ay kadar Osmanlı dönemi metinleriyle cebelleştim. Sonra Eski Asya Türkçesi ve erken Türkiye Türkçesiyle epeyce vakit geçirdim. Çağatayca ve Kıpçakça sözlüklerle *Babürname*’nin bir kısmını taradım. Son günlerde Geç Osmanlı döneminin Frenkçe alıntılarına (dantela, konişmento, romatizma, yamyam...) döndüm.

Şimdi sözlükte maddebaşı olan on beş bini aşkın kelimedenden hangisini sorsanız, son 150 yılda çıkmış kelimelerden ise hangi onyılda, daha eski ise hangi yüzyılda ilk kez kullanıma girdiğini hemen hemen kesin bir şekilde söyleyebiliyorum. Son otuz yılın kelimelerinin doğum tarihini ise yılına, hatta bazen ayına kadar belirlemek mümkün aslında. Ama bunun için internet lazım, o imkanım olmadığı için en yeni kelimeleri biraz ihmal ettim.

Yöntem olarak çok zor bir şey değil yaptığım. Önce çeşitli dönemlere ait sözlükleri sistemli olarak tarıyorsun. [O işi ilkin dört beş yıl önce yapmıştım; metin örnekleri alarak yeniden yapınca gözden kaçırdığım binlerce ayrıntı ortaya çıktı.] Sonra her döneme ait ilginç olabilecek metinleri gözden geçirip kelime avcılığı yapıyorsun. Geçen gün bir liste çıkardım. Şimdilik 352 tane kaynak taramışım. Bunların bir kısmı *Cumhuriyet* gazetesi arşivi gibi devasa kalemler; bir kısmı Orhun Yazıtları, *Kutadgu Bilig*, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, Ahmet Mithat Efendi romanları gibi edebi klasikler; bir kısmı da tesadüfen denk geldiğim akla hayale gelmedik metinler, mesela 1939 tarihli *Türk Kadınının Tatlı Kitabı*, yahut

1803 tarihli *Kenzül İştihâ* adlı yemek kitabı, Sultan 3. Murat'ın 1590'larda hocasına yazdığı rüya raporları ya da 9. yüzyıldan kalma *İrk Bitig* adlı fal kitapçığı. Daha başka 10. yüzyıldan Uygurca Budist ve Maniheizt dualar, 14. yüzyılda Araplara Türkçe öğretmek için yazılmış broşürler, 1432 tarihli bir adabı muaşeret kitabı, 16. yüzyıla ait gemicilik metinleri, 19. yüzyıla ait argo derlemeleri, 1914'te yazılmış bir balıkçılık risalesi, Lenin'in 1920'de Türkçeye çevrilmiş propaganda metinleri de var.

Elyazmalarına maalesef giremiyorum; basılı eserlerle sınırlıyım. Eski yazıyla dört beş eseri, özellikle Gülşehri'nin 1317 tarihli *Mantıkü't Tayr* tercümesini ve Katip Çelebi'nin iki eserini taramdım. Ama itiraf edeyim ki çok zahmetli oluyor. Yeni yazıyla dakikada 6-7, bazen 10 sayfa tararken eski yazıyla bir sayfa bazen beş-on dakikamı alabiliyor. Yaşasın Atatürk!

Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*

En hoşuma giden keşiflerden biri *Tacü't-Tevarih* oldu. Hoca Sadeddin Efendi'nin eseri 1574'te yazılmış, klasik Osmanlıca nesir üslubunun zirvesi ve şaheseri sayılıyor. Bugün piyasada -inanılacak gibi değil ama- orijinal metnin ne eski yazıyla ne yeni yazıyla baskısı var. Sadece *Tercüman* gazetesi yayınlarından çıkmış sefil-ötesi bir "çeviri" var. Allaha, 1680 tarihinde Osmanlıcanın gelmiş geçmiş en iyi sözlüğünü yazan Fransız-Polonyalı Meninski, Sadeddin Efendi'ye hayranmış; eseri için "*elegantissimo stylo conscripti*" demiş; sözlüğünde beş bini aşkın metin örneği kullanmış. Oradan az çok fikir edinebiliyoruz.

Ben Meninski'nin verdiği alıntılardan "bulabildiğim en erken örnek" tanımına uyan üç yüz tane kadarını kullandım. Burada size onlardan bir seçme sunuyorum. Bakalım üsluptaki zarafetin ve kusursuzluğun tadına varabilecek misiniz. İmlada (bazı düzeltmelerle) Meninski'yi izledim. 17. yüzyılın İstanbul üst sınıf telaffuzu hakkında elimizdeki en güvenilir bilgi böyle; 'lar 'i'ler yazım hatası değil. Köşeli parantez içindeki çeviriler bana aittir. [Evet 1574 iti-

bariyle lale demek “gelincik” (daha doğrusu Manisa lalesi denilen anemon) demektir, kanlı kelleler “lale bahçesi gibi” değil “gelincik tarlası gibi” olur, böyle şeylere dikkat etmek lazım.]

- *a'dā gelüp ol mäh-i saltanât-penâhı hâle-vâr ihâta eylemişdür* [düşman gelip saltanatın odağı olan o ayı hale gibi çevrelemiştir]
- *'arsa-i peykâr nümûdâr-i lâlezâr olup* [savaş alanı gelincik tarlasına benzeyip]
- *âteş-i hamîyet karîn-i iltihâb olup* [hamiyet ateşi yangın gibi olup]
- *bâd-pây-i hayâl gibi serî'us-seyr* [imgelemin atı gibi tez gidişli]
- *beni bu varta-i helâk ve vâdi-i hevîlnâkden halâs eyle* [beni bu bela uçurumundan ve dehşet vadisinden kurtar]
- *bir âsumân iki mihre ve bir mûşe iki şîre karârgâh olmaz* [bir gök iki güneşe ve bir orman iki arslana barınak olmaz]
- *dâhul-i havze-i müslimânî ve muhat-ı hayte-i emnü emânî oldu* [Müslümanlık havzasına dahil ve güvenlik çiti ile çevrili oldu]
- *destü pâlerine lerze ve zebânlerine hedeyân-ı herze 'arız oldu* [el ve ayaklarına titreme ve dillerine anlamsız sözlerin hezeyanı geldi]
- *dîde-i hurşîd kararup temâşa-i sûret-i cenkten kalduğundan muğber (...)* *olmuşıdı* [güneşin gözü kararıp savaş tablosunu seyredemediği için gücenmişti]
- *emvâc-i zulm ü bîdâdini müterâkim eyledi* [zulm ve adaletsizliğin dalgalarını üstüste bindirdi]
- *etrâk-ı nâpâkı şâhrâh-ı devlet-i Osmâniyenün hârü hâşâkı idüp* [pis Türkleri Osmanlı devletinin krali anayolunun tozu ve dikenini edip]
- *feverân-i tennûr-i aşkü muhabbet* [aşk ve muhabbet fırınının kaynaması]
- *gubâr-ı ma'rikeyi tûtiyây-ı dîde-i devlet bilüp* [savaş alanının tozu talih gözünün sürmesi bilip]
- *hücûm-i düşmen-i bürc-efken indifâ' rütbesinden irtifâ' buldığın göricek* [burç-kıran düşmanın hücumunun geri püskürtülme düzeyini aştığını görünce]

- *ihşās ittükleri sûret-i muhâyiyeli mahz iken emr-i vâkıf zann idüp* [gözlerine görünen hayali görüntüyü, fantezi iken gerçek zannedip]
- *‘inân-i ‘azm-i hümâyünleri ref‘ı savbine ma‘tûf oldu* [padişahın azminin dizginleri, onun giderilmesi cihetine yöneldi]
- *itâ‘ate müsâre‘ati celb-i iltifât-i sultâne behâne eyledi* [itaate girişmesini sultanın iltifatını davet etmeğe bahane etti]
- *iltibâs-i zahm-i şimşir-i gâziyân ile helâk oldu* [gaziler kılıcının acısının bulaşması ile helak oldu]
- *ismi mahkûk ve vücûd ü ‘ademi meşkûk oldu* [adı çizildi ve varlığı ile yokluğu bilinmez oldu]
- *işvemend dilber-i mümtâzler şive fenninde ser-efrâzler* [işvebaz seçkin dilberler şive tekniğinde başı çekerler]
- *kamüsü kâmus-i a‘zâm gibi ol pür-nâmûs dergâhinde müctemif* [hepsi büyük okyanus gibi o namus dergahında toplanmış]
- *kuşur ü zeyli ‘afv ile mestür ve nazar-i kabûl ile menzûr ola* [eksikliği fazlası af ile örtülsün ve kabul gözü ile görülsün]
- *nakz-ı peymân ve fesh-ı eymân ‘âdet-i karamâniyân idüğün bilürken* [anttan dönmek ve yemin bozmak Karamanlıların adeti olduğunu bilirken]
- *nümüdâr-i şekâyık-ı nu‘mân olan hûnin kelleler ile ‘arsa-i kârzâre zeyn virüp* [gelincik benzeri kanlı kellelerle savaş alanını süsleyip]
- *ol çıkan düşmenlerün ardın aldürüp gürizgâhlerin sedd ve hisâre kaçanları zarb-i tîğ ile redd ittürdi* [kaçış yollarını tıkadı ve hisara kaçanları ok darbeleriyle dışarı uğrattı]
- *ol mahbûbe-i silsile-mû ve mahcûbe-i cûd-cû* [o zincir saçlı sevgili ve bolluk saçan utangaç]
- *ol perî ruhsâr şehri bâzâre gûlgûle salûp ve mahallât arasinde vel-vele birağup*
- *ol sahrâ-i pür-gubâr etrâf-i mecrâ-i enhâr oldu* [o tozlu çöl, nehirlerin yataklarına ortam oldu]
- *ol seyyâh-ı şinâver nesim-i sabah gibi rûy-i deryâden güzâr idüp* [o

denizci gezgin, deniz yüzünden bir sabah esintisi gibi gelip]

• *ref-i zarâr-i 'âm için zarâr-i hâssı iltizâm itiler* [genelin zararını gidermek için özelin zararını üstlendiler]

• *rüşdine büllüğ ve pertev-i ikbâli fîrûğ bulınca teeñir olunursa* [rüş-tüne erişip ikbalinin ışığı parlayınca dek ertelenirse]

• *şadâ-yi kûs-i zafer-meenûs* [zafer bildiren köslerin yankısı]

• *şafâ-i şoffa vü eyvânleri şafâ-i 'akîdeti mübdi'den müş'irdür* [sofa ve eyvanlarının ihtişamı kurucu prensiplerinin saflığına işaret eder]

• *sahîfe-i sine-i bi-kînede rakam-i vedd ü ihlâsleri muharrerdir* [gönlünün temiz sayfasında sevgi ve ihlas harfleri yazılıdır]

• *semûm-i hücûm-i şu'mleri mîzâc-i 'âleme sârî olup* [lanetli saldırı-larının zehri alemin bünyesine bulaşıp]

• *simâ-i safâ-nümâlerine jengâr-i tağayyürü teessür gelüp* [kaygısız yüzüne bozulma ve üzüntünün pası gelip]

• *şâ'sa'a-i şevârim-i âteşbâr ve remûz-i esinne-i şihâbgirdâr* [ateş sa-çan kılıçların parıltısı ve kıvılcım saçan mızrakların görüntüsü]

• *şecere-i tayyîbe-i ikbâli tâze-nihâl iken müsmiri semere-i kemâldür* [güzel ikbalinin ağacı taze fidan iken kusursuz meyveler verir]

• *şu'arâ-i sihrbâz-i efsûn-perdâz* [büyü saçan sihir ustası şairler]

• *teraşşud-i fîrşat ve terakkub-i nuşret idüp* [fırsat gözleyip zaferi bekleyerek]

• *top-endâz-i râst-nazar* [isabetli bakışlı bir top atıcı]

• *vesile-i intibâh-i şâh-i dil-âgâh oldı* [gönül-bilen padişahın uyan-masına vesile oldu]

• *zarar-i 'âcili عاجلی belki âcili آجلی* [kısa vadeli hatta uzun vadeli zararı] bu devlete müte'addı olurdu]

• *zebân-i tığı zübânî gibi hallâl-i müşkilât-i zafer idı* [kılıcının dili zebani gibi zaferin önündeki zorlukları çözücü idi]

Sinan Paşa, Tazarru'nâme

18 Ağustos 2015

(Önceki yazıdan devam.)

Bir başka keşif, İstanbul'un HocaPaşa semtine adını veren Hoca Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme* adlı eseri. Bu zat Fatih Sultan Mehmed'in hocası ve çağın önde gelen entelektüellerinden biri imiş. Fatih'in ısrarıyla siyaset alanına geçip bir süre sadrazamlık yapmış. Sonra gözden düşmüş, yandaş medyada türlü iftiralara maruz kalmış, zindana atılmış, muhtemelen işkence görmüş. Fatih'in ölümünden sonra itibarı bir ölçüde iade edilmiş; Edirne'de hocalık yapmasına izin verilmiş.

Tazarru'nâme, itibarının iadesinden sonra 1482 ile 1485 arasında bir tarihte kaleme aldığı bir Allah'a yakarış metni. İçeriği bildiğiniz İslami kalıplara uygun. Ama Osmanlı dönemine ait İslami metinlerin çoğundan daha insani ve içten gelme bir eser. Emsallerinin hemen hepsinden farklı olarak, içinde gayrimüslimlere ("kafirlerle") yönelik tek bir hakaret yok, kan dökme ve kelle kesme övülmemiş, yeryüzü nimetlerine dair ifade edilen kayıtsızlık buram buram riya kokmuyor. Hocanın başına gelenlerden etkilendiği belli. İkbalden düşmeden önce dili nasıldı, insan merak ediyor.

Eserin tadını vermek için uzunca bir bölüm aktaracağım. Hoca bu orgazmik tonu bir sayfa, üç sayfa, beş sayfa değil, üç yüz sayfa boyunca hiç tavsatmadan sürdürmüştü. Bana sorarsanız döneminin en parlak İtalyan şairleriyle boy ölçüşür, dünya çapında bir edebi başarıydı. Yüksek sesle okuyun, tadını daha iyi alırsınız.

*Dünyâ bir pîre-zen-i 'acûzedür ki libâs-i ârâyiş-i duhterânda görü-
nür, ve bir harâb-âbâd-i virânedür ki mazhar-i âbâdânda gözüdür.
Anun zevk ü safâsı vefâ-yı zenân ve ebr-i tâbistân gibi nâ-pâyidâr-*

dur, ve gussā vü cefāsı evrāk-ı eṣcār ve aḍdād-ı rimāl gibi bî-şümār-
dur. Kürbe gibi doğurduğun yine yir ve kelb gibi temellük ittigin
ısrur. Kimün-ile ḥahd itti ki gine bozmadı ve kimün ile ḥakd itti ki
gine çözmedi.

Bu bir evdür ki ḥimāretleri ḥarāb ve emelleri nā-yāb, ve ḥizzetleri
tahkīr ve taḥzīmliki tasgīr, ve ḥarsa-i āfāt ve menzil-i beliyyāttur.

Her kim ki kāṣ-i cihāndan ṣerāb-i hayāt içti, ḥākıbet humār-i
memāti görse gerek, ve her kim ki bāğ-ı zemānden gül-i rāhat kok-
dı, elbet ḥār-i zahmetin çekse gerek.

Her nāzük-diller ṣimşir-i merg elinden pür-ḥündür ve her tāk-ı
devlet külünği zahmından ser-nigündür.

Kankı serv-i bālā-i ikbāldür ki kuvvet-i bād-i ecel-i bî-mecāl anı
dū-tā itmemiştir, ve kankı ṣükūfe-i bāğ-ı cemāldür ki satavāt-i
hazān-i merg ü vebāl anı yire düşürmemiştir.

Kankı nakş-ı dil-keş ü zibādür ki tūfān-i hadesān anı rakk-ı varak-ı
zemāneden yuyup gidermemiştir, ve kankı ḥarız-ı gül-i raḥnādür ki
ḥızār-i meh-i tābānı ḥār ü ḥāşāk-ı cihāna karışıp gitmemiştir.

Kankı āsümān-ı safādur ki gamāyīm-i ḥādīsāt-i kāināt-i ḥulviy-
ye-ile reng ü rüvāsı kudüret ü zevāl bulmamışdur, ve kankı süret-i
māh-simādur ki tareyān-i mevānī-i nekebāt-i sıfıyye-ile revnāk u
ziyāsı tağayyür ve intikāl bulmamışdur.

Kankı cemāl-i merdüm-i dide-i ḥizzetdür ki dide-i merdüm ol hüsn
ü zīnetün letāfetinde ḥayrān iken nāgehān bād-i fenā esüp ḥāk için-
de ḥor itmemiştir, ve kankı kuvvet-i devlet-i cüvān-bahttur ki pīr
ü cüvān ol sāhib-devletün rikābında revān iken āḥır ṣir-i ecel yeti-
şüp zor-ı pençesi-ile zār itmemiştir.

Niçe ḥalīfelerün imāme-i devletleri vardı kim bir gün ser-nigün
olup boyunların anu ile bağladılar, ve niçe pādīşāhların kemer-i
ḥizzetleri vardı kim nā-gāḥ esir eyleyip billerine zencir eylediler.

Niçe dilir bahādurlar olur kim kendü kılıçları-ile gerdemlerine çalı-
nur, ve niçe ḥakıl pādīşāhlar olur ki tedbirleri-ile gine kendüler sınır.

Bâğ-ı cihân hiç gül-i devlet virmemişdür ki hâr-i cefâ vü mihnet
ana lâzım olmaya, ve zenbûr-i zemân hiç şehd-i izzet sunmamış-
tur ki zehr-i kahr u meşakkat ana mülâzım olmaya.

Kankı lâle-i çemen-i melâhattür ki âhır zübül bulmadı, ve kankı
âfitâb-i felek-i sabâhattür ki âkıbet üfûl bulmadı.

Kankı şehriyâr-i nîk-bahttur ki dünyâ hevâsının havâsında yiler-
ken bî-raht ü baht kalmadı, ve kankı tâc-dâr-i sâhib-tahttur ki
cihân serâyının seririne aldanmış iken bî-tâc ü taht kalmadı.

Kankı âyîn-i devlet-i şâhândur ki münderis olup geçmemiştir, ve
kankı âyet-i mushâf-i hûbândur ki mensuh olup gitmemiştir.

Kubbe-i semâvât bu salâbet-ile âhır münşakk olup yıkılsa gerek, ve
rüy-i zemîn bu tarâvet ile âkıbet harâb olup bozulsa gerek.

Dağlar ki görürsin dağılsa gerek; sular ki görürsin soğulsa gerek.
Yıldızlar yire düşse gerek, ve yir ü gök birbirine karışsa gerek.

Beyit: Ne hoş ıdı bu dehrün büsitânı / ger olmayaydı âsib-i hazânı
Nice tıfl-i nâzeninler ki henüz gonce-i gülizârı açılmamış ve zülf-i
müşg-bârı çözülmemiş, kaşları yayı kurulmamış, gamzeler okı atıl-
mamış iken, nâ-gâh kahr-ı zemân-ı fettân ol nâ-resideleri hâk-ile
yeksân ider, ve niçe mahbûb-i güzînler ki çehre-i cân-fizâ ve kadd-i
dil-âraları gönül gülzârına behcet ve cihân bâğına zînet virmiş
iken, bir gün fitne-i devr-i zemân ol servi boyluların kadlerini ve
ol gül yüzlilerin hadlerini toprak altında pinhân eyler.

Niçe nihâl-i drağşân olur ki henüz bedr olmadan husûf bulur, ve
niçe âfitâb-i tâbân olur ki ufukdan kalkmadan küsûf bulur.

Cihân bâğında niçe nihâller olur ki yitişmedin yine kurur, ve rûzi-
gâr çemenlerinde ança reyhânlar olur ki açılmadın yolunur.

Niçe ömr ağaçları dahı olur ki yitişüp müsmir iken zahm-i çeşm-i
zemâne-i gaddâr irişüp nâgâh bād-i fenâ-i havâdis yıkup düşürür, ve
niçe zindegânî devhâları olur ki kökleri zemîne müsemmir iken nevâ-
yib-i rûzigâr-i mekkâr yitişüp bir gün sarsar-i mesâyib yire aktarur.

*Cihân bâğubânı böyle gelmiş, diküp koparır, ve zemân dihkânı
'âdet idinmiş, ektüğün götürür.*

Brrr. İlk paragrafı çevireyim, gerisini siz çözün bence:

“Dünya bir yaşlı acuze kadındır ki genç kızın görkemli kılığında görünür, ve bir virane harabistandır ki şenlik yeri gibi gözüktür. Onun zevk ü safası kadın vefası ya da yaz bulutu gibi gelip geçicidir, ve keder ve cefası ağaçların yaprakları ve kumun taneleri gibi sayısızdır. Dişi domuz gibi doğurduğunu yine yer ve köpek gibi sahipleneni ısıtır. Kiminle sözleşti ki gene bozmadı ve kiminle antlaştı ki gene çözmedi.”

Sekizinci paragrafta Fatih Sultan Mehmed'in ölümüne sebep olduğu rivayet edilen şir pençe hastalığına atıf var sanıyorum. Sondan bir önceki paragraf da paşanın kendi kaderini anlatıyor sanki.

Uruguay'da oluyor, bizde neden olmasın?

15 Kasım 2015

1965'te bu işlerle ilk ilgilenmeye başladığımda CHP'nin oyu %28,7 idi. Zafer beklentisiyle girilen 1969 seçiminden %27,4 çıkırı; şok yaşandı. Ecevit fırtınası gelip geçtikten sonra, 1983'te Necdet Calp'ın Halkçı Partisi %30,5 ile beklenmedik bir başarı yakaladı. 1987'de SHP %24,7'ye düştü.

1995'te Ecevit'in DSP'si ile Baykal'ın CHP'si toplam %25,3 aldılar. 1999'da ikinci Ecevit rüzgarıyla iki partinin toplamı %30,9'a yükseldi, ama 2002'de toplam %20,6 ile çakıldılar. 2011'de CHP %25,9'u gördü. 2015'in ilk raundunda %24 küsura düştü; ikinci rauntta %25 küsura çıktı.

Şimdi falanca demiş ki “parti sola dönmeli, sol ve sosyal demokrat olmalı”. Filanca da demiş ki “koalisyon kurabilseydi böyle olmazdı”. Beriki “bütün gücümüzle koşturduk, gece gündüz çalıştık, böyle olmamalıydı” deyip takım oyunu yokluğundan yakınmış. Öteki, Baykal zamanında %20'ye düşen oyun Kılıçdaroğlu devrinde %25'e çıkmasını başarı saymış. Biri Kemalist ve vatanist bir kadronun partiyi başarıya taşıyacağını savunmuş. Öbürü Kürt partisiyle ittifak kurmayı önermiş.

Geçen senenin modası “İslami kesime açılmak” idi. Bu yıl o tezi dillendiren pek yok şimdilik.

Camdan dışarı çıkmaya çalışan kara sineğin gayreti geliyor aklımıza. Sinek cama çarpar. Döner gene çarpar. Tekrar dener, bir daha çarpar. Sarsılmaz bir inanç ve umutla bir daha, tekrar çarpar. Yılmaz, gene çarpar.

Tam 65 senedir böyle.

*

E ne yapalım, bunlar da böyle, diyemiyoruz maalesef. Çünkü za-

rarı yalnız kendilerine değil, hepimizdir. Karşı tarafı ebedi iktidara mahkum eden şey Türkiye'nin sosyolojisi değildir, unuttun. 65 yıldır aynı total atı yarışa sürüp sonunda kazanmayı uman kör imandır. Erdoğan'ın karşısına doğru dürüst bir seçenek çıksa son dört yılda aldığı onca yaraya rağmen ayakta kalabilir miydi? Kabahati MHP ve HDP'de bulmanın anlamı yok. %60 yahut 50,5'lik muhalefet bloku da ham hayaldir. Son seçimde net görüldü ki MHP seçmenin ikinci tercihi AKP'dir; HDP seçmenin ikinci tercihi de ezici oranda yine AKP'dir. İki türlü bir seçimde MHP silinir, HDP de belki %5 ila 10'luk bir dar bölgeye sıkışır. Mevcut parti sisteminin ana fay hattı %70 ile 25 artı 5 arasındadır. Kırk defa denesen vereceği sonuç aşağı yukarı budur.

Böyle olması iyi bir şey değildir. Memleketi fasit daireye sokar. Bir tarafın iktidarını kemikleştirir. Kendi kendini besleyen bir iktidar döngüsü yaratır. Gücün tüm nimetlerini -bilgi kaynaklarını, ekonomik imkanları, patronaj ağlarını, bürokratik tecrübeyi- bir tarafa yığar; öbür tarafı bir daha kolay kolay kendine gelemeyecek şekilde cılızlaştırır. On yıllarca düzelemeyecek bir dengesizlik üretir.

Bugün eğer böyle bir durumla karşı karşıya isek, bunun sorumlusu herhalde gücü biriktirenler değildir. Alternatif üretmeyenlerdir.

Bu yüzden diyoruz ki Türkiye'de demokrasinin önündeki esas engel CHP'dir. Yıllar önce tasfiye edilmeliydi; edilemedi.

Bugün eğer adil ve demokratik bir yarış istiyorsak, total atı kesmekten başka çare yok.

*

AKP'nin başarısını sosyolojiye yahut ideolojiye bağlayan yorumlar ciddi bir mantık hatasından mustarıptır.

Diyorlar ki Türk halkı muhafazakardır, dindardır, gavur düşma-

nıdır, Anadolu kaplanıdır, o yüzden Erdoğan'a oy verir. Çatlasan da patlasan da vermeye devam edecektir.

İyi de...

Bir, de ki Türk halkının böyle eğilimleri var, aynı eğilimlere Erdoğan'dan ya da AKP'den başkası hitap edemez diye bir kural yok.

İki, bu eğilimler farzet varsa, AYNI kişilerde başka eğilim yok diye bir kanun da yok.

Misal, gariban sevgisi, etnik ve bölgesel kimlikçilik, yobaz korkusu, bedava ekmek aşkı, modernlik özlemi, değişim arzusu, "yetti bunlar" kaypaklığı da AYNI insanın kararlarında pekala etkili olabilir. Bu değişik, hatta belki birbiriyle çelişen eğilimlerden iyi bir harman çıkaran bir alternatif ne denli tevccüh göstermesin?

Seçmen blokları veri değildir. Kendiliğinden oluşmaz, ebediyen sürmez. Seçmen bloklarını yaratan, siyaset sahnesindeki seçeneklerdir. Bloklardan biri kuvvetli, öbürü zayıf sa kabahati seçmende değil, seçeneklerde aramak gerekir.

*

Başkanlık sistemini bir de bu açıdan ele alalım isterseniz.

Başkanlık sistemi bizde sadece bir yönetim sistemi olarak tartışıldı. Başkanın yetkileri neler olacak? Yasama organı karşısındaki konumu ne olacak? Altın varaklı tahta mı oturacak, Bürosan koltuklarla mı yetinecek?

Oysa başkanlık sistemi, a) bir yönetim sistemi, b) öncelikle ve daha önemlisi, bir seçim sistemidir. Yürütme organının başının nasıl yöneteceğinden önce, nasıl seçileceğini bildirir. Bakarsan ABD başkanı ile Kanada veya İngiltere veya Almanya başbakanı arasında yetki ve sorumluluk açısından o kadar büyük fark yok. Asıl fark nasıl seçildiklerinde.

Başkanlığın püf noktası şu: Yüzde elli artı bir alan kazanır, ala-

mayan elenir. Yüzde on barajını unutun. Başkanlık sisteminde baraj yüzde ellidir. Kırk dokuz alana teselli armağanı verilmez. Yirmi dört küsurdan yirmi beş küsura çıktık diye sevinene gülerler.

Bu sistemde küçük siyasi grupların ayrı parti olarak var olma şansı yoktur. Küçük partiler ancak iki büyük bloktan biri -ya da her ikisi- içinde yer alarak varlıklarını sürdürebilirler. İttifak kurmayı ve pazarlık etmeyi öğrenirler. Yüzde elli artı bire hitap etme disiplini kazanırlar.

Elbette işin ince ayarları var. ABD sisteminde parti konsolidasyonunu sağlayan öteki ayak Kongre seçimlerinde uygulanan dar bölge sistemidir. Başkana ek olarak her parlamento seçim bölgesine yüzde elli şartı getirince, üçüncü partilerin hiç şansı kalmıyor.

Buna karşılık İngiltere ve Kanada örneklerindeki gibi başkansız dar bölge sistemi, bölgesel tabanlı üçüncü partilere şans tanıyor. Brezilya, Arjantin, Şili, Uruguay gibi otuz küsur yıldan beri iyi kötü istikrara kavuşmuş başkanlık sistemleri incelense eminim çıkaracak başka dersler de bulunur.

“Yaptırırim-yaptırmam” faslını aşip işin ayrıntılarını tartışma vakti gelmiş midir dersiniz?

Yoksa Kemal Bey yerine Ahmet veya Mehmet’i getirsek, baştakilere her gün televizyondan laf yetiştirsek, araya bir kaç tane “sol” veya “sağ” slogan sıkıştırsak 2019’da Allah’ın izniyle bu iş olur mu diyorsunuz?

**MENEMEN,
FOÇA**

24 Ağustos'ta - birinci Davutoğlu hükümetinin son günü - mesai saati bitiminde çıkan beklenmedik bir yönetmelik değişikliğiyle açık cezaevine geçmeye hak kazandım. 12 Eylülde bir haftalık izne çıktım, bir buçuk yıldan beri ilk kez evimi ve çocuklarımı ziyaret etme fırsatı buldum. O günlerde hizmete giren Söke Açık Cezaevine, kurumun ilk konuklarından biri olarak intikal ettim.

Söke'deki dört ayım cezaevi bahçesinde ağaç dikerek, Erzurumlu ülkücü müdür beyle tarih ve edebiyat sohbetleri yaparak, Siverek Zaza mafyasının mensuplarıyla satranç ve poker oynayarak geçti. Bugün yarın bu saçmalık sona erecek beklentisiyle günlük yazılarımı ihmal ettim, sözlük mesaisini erteledim. Serbestçe telefon edebildiğim için mektup yazma alışkanlığımı da kaybettim.

2016 Ocak ayında, yine umulmadık bir şekilde, ağır suçlamalar altında kapalı cezaevine sevkedildim. Bu sefer uzun yıllar boyunca kurtuluş umudu görünmüyordu. Birkaç ay boyunca hiç yazı yazamadım; yazabildiklerim de can sıkıcı kişisel şeylerdi. Nihayet Menemen Cezaevi'nde tecrit hücreesine kapatıldığım günlerde yeniden kalemi elime almaya cesaret edebildim.

Ali Nesin: Cezaevi anıları

22 Nisan 2016

Ağaçkakan Yayınları'ndan çıkan 100 Güzel Kelime adlı derleme kitabıma Ali'nin yazdığı önsöz

Yıl 1986. Askeri cezaevindeyiz. Dört duvar arasında üç kişi: Sevan, ben ve aramıza muhbir olarak yerleştirilmiş pek zavallı bir aşçı yamağı.

Dışarıdan kitap gelmiyor, yasak. Matematik kitaplarımı mesela, “Biz bunlarda ne yazıldığını anlamıyoruz!” gerekçesiyle içeri almıyorlar. Neyse ki askeriye'nin oldukça geniş bir kütüphanesi var. Daha çok savaş ve Kemalizm üzerine. İkimiz de savaş kitaplarına dadandık. Pearl Harbour üzerine dört beş kitap okuduğumu hatırlıyorum. Vietnam, Kore, dünya savaşları, muharebeler, savaş taktikleri vs. Çok ilginç tabii. Başka nerede okuyabilirdik ki bu kitapları? O savaş kitaplarından aklımda kalan tek şey askerliğin aslında istenirse bayağı eğlenceli olabileceği, hatta entelektüel bir doyum sağlayabileceği!

Ama bütün gün de kitap okunmuyor ki! Şifreli mesaj çözme oyunu oynamaya başladık. Bir zaman sonra o kadar ustalaştık ki bu işte, sadece bir iki şifrelenmiş cümleden şifreyi çözebilir hale geldik. Bu becerimizle gardiyanları pek şaşırttığımızı hatırlıyorum.

Birbirimize çapraz bilmeceler hazırladık. Onunkiler Amerika'nın herhangi bir gazetesinde yayımlanabilecek kalitedeydi.

Ekmek hamurundan satranç tahtası yaptık gizlice. Gizlice çünkü cezaevinde satranç yasaktı. Siyah askerler için ekmeğin içine sigara külü kattık. Gardiyanlar görmesin diye geceleri battaniyenin altında oynuyorduk. Muhbirimizin bizi ihbar ettiğini tah-

min ediyorduk ama görmezden gelirler diye umuyorduk, ne de olsa kaçamağımız pek masumdu. Öyle olmadı! Yakaladılar ve sanat şaheserimizi iç ettiler!

Bunun dışında her sabah bir iki saat dönüşümlü olarak birbirimize akademik seminerler verdik. O bana Güney Amerika tarihi, klasik müziğin doğuşu, demokrasi nedir ya da ne olmalıdır, İstiklal Savaşı, Amerikan hukuk sistemi, Ermeni Kırımı gibi çeşitli konularda seminerler veriyor, ben de ona biraz bildiğim yegane konu olan matematiği anlatıyorum. Benim anlattıklarımı anlamıyor, hatta deli saçması buluyor! Ama onun anlattıkları bana had safhada ilginç geliyor. Sadece söyledikleri değil, söyleyiş biçimi, kurduğu mantık silsilesi de son derece ilginç. Savunduğu savlar da tüyler ürpertici... Ama o kadar ustaca savunuyor ki itiraz edemiyorum. Savın yanlış olduğu bariz de argümanı nasıl çürüteceğimi bilemiyorum! Çürük tahtaya bassın da bir güzel sıkıştırıyım diye pürdikkat dinliyorum, nafile! O zamanlar herhalde şeytanın avukatlığını yapıyor diye düşünüyordum. Şimdi biliyorum ki belki arada bir şeytanın avukatlığını yapıyordu ama çoğu zaman kendi özgün fikirleriydi.

En kabullenmiş düşünceleri sorgulamak gerektiğini Sevan'dan öğrendiğimi söyleyebilirim. Daha önce de biliyordum tabii ama teorik bir bilgiydi!

Gene de bir iki defa savunduğu bir sava güçlü bir argümanla karşı çıktığımı anımsıyorum. Cevabı sadece bir "Hımmm" oldu ve tartışma orada noktalandı! İşte Sevan!

Gün 24 saat. Çok fazla! Kendimize bir başka eğlence bulduk: Türkçe erkek adları listesi! Bir iki hafta uğraştık. Unuttuğumuz ad kaldığını sanmıyorum!

Oradan doğal olarak Arapçaya geçtik. KTB kalıbından kitap, kütüphane, katip, mektup, mektep vs. Kaf'la kef arasındaki fark. Ayın'ın incelikleri. Çok ilginç geldi bana. Arapça kelime üretme

kalıplarını öğretti. Biraz Arapça bilgisi var, zamanında Latince de öğrenmiş. İngilizcesi ana dili gibi. Fransızcası ve Almancası da mükemmel denilecek seviyede. Ama Türkçe bilgisi dehşetengiz. Bir gün Sevan'a, "Bu kadar çok kelimeyi nereden öğrendin, nasıl biliyorsun?" diye sordum. "E biraz Türkçe biliyoruz herhalde!" diye cevap verdi.

Gerçekten de biliyordu. Bilmediği konu yoktu ki...

O kötü günler geçti. Araya on yıl girdi. Yurtdışından Türkiye'ye döndüm. Sevan'la görüştük.

"Eee? N'apıyorsun görüşmeyeli?"

"Ev yapıyorum..."

"Ev mi? Ne evi?"

"Bildiğin köy evleri..."

Şaşırdım. Sevan her şeyi bilir, her şeyi yapar da ev yapabileceği hiç aklıma gelmezdi. Gittim gördüm. Olağanüstü. Muhteşem. Fantastik. Sıradışı.

"Ben de isterim bunlardan..."

"Tamam."

Böylece Vakıf iki ev sahibi oldu. O evler maliyetini çoktan çıkardı.

Daha sonra Şirince'yi adam etti Sevan. Yok olmak üzere olan tarihi bir köyü turistik bir cennet haline getirdi. Üstelik tarihe ve doğaya zarar vermeden, hatta tam tersine, tarihi ve doğayı koruyarak, onlara değer katarak.

Sonu ne oldu? Sevan yine hapse girdi bu yüzden. En az 10 yıl daha geçirecek kodeste, bekleyen cezalarla belki 25 yıl.

Sadece hapiste değil, elinden çalışma olanakları da alınmış durumda. Elinizdeki kitabın yazarı artık bilimsel araştırmalarını yapamıyor. Hapiste çünkü. Bilgisayar yasak. Oysa ne projeleri vardı. Acaba onu hapse atanlar ve ondan çalışma araçlarını esir-

geyenler sadece ÷lkemizin değil, insanlığın neler neler kaybettiğini bir g÷n anlayabilecekler mi?

Madalya, teşekk÷r filan beklemiyorduk ama bu kadarını da hiç tahmin etmemiştik. İmar suçundan cezaevinde olan mı var bu ÷lkede? Cumhurbaşkanlığı sarayının bile kaçak olduğu bir ÷lkede yaşıyoruz, gerisini siz düşün÷n!

Sorunun kaçak inşaatta olmadığı çok belli. Utanç içinde hep beraber yerin dibine girelim! Bize müstahaktır.

Ağır mı konuştum?

Grönland'ın buzu

28 Nisan 2016

Menemen Kapalı Cezaevinde on bir günlük hücre cezasını çekerken okuduğum bir kitaba ilişkin not. Ot dergisinde yayımlandı.

Son yıllarda Grönland'ın buzu da eridi diyorlar, şimdi ne kalmıştır bilmem. 90'lı yıllarda kalınlığı üç bin küsur metreymiş. Biri Amerikalı biri Avrupalı iki ekip adanın tam ortasında iki mil arayla iki kamp kurmuşlar, kapılara kilit deliği açmak için kullandığımız dairesel matkapla buza girip üç biner metrelik iki kesit çıkarmışlar. Richard Alley, *The Two-Mile Time Machine* ("İki Millik Zaman Makinası" Princeton U. Press, 2000 ve 2014) mütevazı ve esprili bir dille, o macerayı anlatıyor. Menemen Cezaevindeki tecrit hücresinde bir iki gün onunla geçti.

Grönland'ın buzu yüz bin yıllıkmış. Ondan önce havalar bir müddet sıcak olduğundan kar yağmamış, yahut erimiş, buz olmamış. Yazın yağın kar kışa oranla daha pürtüklü ve bulanık olduğundan, tıpkı ağaç gövdesinin halkaları gibi, her yılın buz tabakası net bir şekilde ayırt edilebiliyormuş. Arkadaşlar üşenmeden beş sezon çalışıp, yüz bin tabakayı teker teker kayda geçirmişler. Her tabakanın elektrik iletkenliğini ölçüp buzdaki asit oranını -dolayısı ile asitliğe yol açan volkan püskürmelerini, dünyanın öbür ucundaki orman yangınlarını- tespit etmişler. Buzun içinde kalmış tozları, polen kalıntılarını analiz etmişler. Sudaki izotop oranından her yılın ortalama sıcaklığını hesaplamışlar. Buzun içindeki hava kabarcıklarını inceleyip, atmosferdeki karbondioksit, metan vb. oranını ölçmüşler. Çıkar-dıkları buz kolonu erimesin diye eksi otuz derecede çalışmışlar. Sonra kolonu parça parça paketleyip, daha fazla inceleme için, ABD'deki araştırma enstitüsüne yollamışlar.

Ölçtükleri şeylerin sınırı yok. Mesela buzdaki kurşun oranı normalde sıfır iken, bundan 2000 yıl önce başlayıp 1700 yıl önce biten aralıkta gramda bir iki pikograma (gramın trilyonda birine) yükseliyor. Bunu Roma İmparatorluğu döneminde kentlere kurşundan su boruları döşenmesiyle açıklıyorlar. Sonra düşmüş; Sanayi Devriminden sonra 50 pikogram dolaylarına çıkmış, 1960'larda 300 pikogramı aşmış. Kurşunlu benzinin kullanımdan kalkmasıyla son yıllarda ciddi bir düşüş görülüyormuş. Burası Grönland'ın dağı, en yakın trafik sıkışıklığı birkaç bin kilometre ötede.

Tarihlendirmeyi test etmek için İzlanda'da 1783'teki devasa volkan püskürmesini esas almışlar. Kül katmanını hemen bulmuşlar, ama ilk bakışta olması gerekenden üç yıl geç çıkınca kafalar karışmış. Bir süre çözememişler. Sonra anlaşılmış ki kayıt hatası var, arada bir yerde üç tabaka deftere aktarırken atlanmış. O duyguyu bilirsiniz: Dükkan hesabı eksik çıkar. Sabaha kadar saçını yolar, açığı bulamazsın. Oysa çözüm gözünün önündedir. Keşfettiğin an elindeki iş gün gibi ışıır. Aha, evreka, işte hakikat! Üstteki tabakaların alttakini ezmesi ölçümleri nasıl etkiler diye geliyor akla. Problem değilmiş; basit bir matematiksel modelle ezilme oranı hesaplanıyormuş. Aynı şekilde, buzun yanlara "akması" ile oluşan kayıp da modellenebiliyormuş. En yeni tabakalar yıllık yaklaşık altmış santim; en diptekiler bir santimden ince. O ince katmanın gençken kaç santim olduğunu kolayca hesaplayabiliyorsun.

Peki ne bulmuşlar?

Birincisi, son on bir bin beş yüz yılda dünya iklimi daha önce görülmemiş ölçüde istikrarlı bir ılık dönem yaşamış. Maksimum yıllık ortalama ile minimum yıllık ortalama arasında sıcaklık en çok beş altı derece oynamış. İlginçtir ki bu 11.500 yıllık süre, insanoğlunun tarımla uğraştığı döneme tam olarak denk geliyor. Yani medeniyet dediğin çok dişli canavar belki de hava durumunun bir ürünü.

11.500 yıldan öncesi yalnızca daha soğuk değil, ayrıca feci derecede istikrarsız. Bir yüzyıldan ötekine korkunç soğumalar ve korkunç ısınmalar görülmüş. Yıllık ortalama bazen otuz kırk derece oynamış. Mesela Yeni Dryas denilen 1300 yıllık buzul dönemi iki üç yıl içinde pat diye sona ermiş. O koşullarda kolaysa bahçende marul yetiştir bakalım.

Daha ilginç bir ayrıntı göze çarpıyor, ki kitabın asıl üzerinde durduğu konu da bu. Yüz bin yılda altı yedi kez ısınma dönemlerini, çok kısa süre sonra aynı derecede ani ve şiddetli soğumalar izlemiş. Bunu açıklayan en inandırıcı tez şimdilik şu: Ani ısınma sonucu kuzey buzları eriyince okyanuslar soğuk ve tatlı suyla doluyor. Bunun sonucunda, dünyanın en önemli ısı dağıtım mekanizması olan Kuzey Atlantik akıntısı “batıyor”. Yani Ekvator’dan gelip Norveç kıyılarına uzanan ılık tuzlu su akımı soğuk tatlı suyun altına iniyor. Bir daha kendini toparlaması yüzlerce yıl sürermiş. Ekvator bölgesi aşırı ısınırken kuzey yarımküre anormal bir kış dönemine girmiş olmalı.

Gene olur mu? Kitap bu konuda kesin bir tavır almaktan kaçınıyor. Atmosferdeki karbondioksit oranının, daha önceki normalerin iki üç katına çıkmasının sonucu ne olur? Buna da sadece parmak ucuyla değiniyor. Çıkardığı sonuç kısaca şu: İklim güvenme. 11.500 senedir iyi gitmesi, hep öyle gidecek anlamına gelmez. Biraz geniş açıdan bakarsan, normal olan iklimin düzgün gitmesi değil, gitmemesi. Hesabını ona göre yap.

Neydi o filmin adı? *Day After Tomorrow*, hani buz çağı bastırınca New York Şehir Kütüphanesine sığınıyorlar. Galiba ilhamını bu kitaptan ya da akıntı batması tezinin asıl sahibi olan Columbia Üniversitesinden Wally Broecker’den almışlar.

Reel dünyayı hiç sorma

9 Nisan 2016

Yukarıki Grönland yazısını yazdığım kağıdın arkasında bir arkadaşşıma şöyle mektup göndermişim:

Sen niye yazmıyorsun desen cevabım yok. Yazamıyorum. Canım çekmiyor. Berbat bir yer burası, o berbatlığı paylaşmanın faydası yok. Bir daha iki üç yıldan önce açık cezaevine çıkma ihtimali görünmüyor. Nasıl geçer o süre bir fikrim yok. Dış haberler de iç açıcı değil. Otel kötü gidiyor. Para yok. Çıkarsam ne yapacağım, nereye gideceğim belli değil.

On günden beri hücredeyim. Hücre aslında iyi geldi, koğuşun kalabalığından ve iğrençliğinden biraz uzaklaştım, yalnız kaldım. Solumda müebbede mahkum bir travesti var, pezevengi ni öldürmüş, yedi yıldan beri tecritte. 14-15 saat uyuyor, sonra mekanik papağan gibi iki üç saat durmadan konuşuyor. Sağdaki on iki yıldan beri hücrede, suçunu bilmiyorum, eşcinsel olduğu için koğuşta kalmasına izin yok. Yetiştirme yurdunda büyümüş, 18 yaşına gelip çıkınca suç makinası olmuş. Şimdi taş çatlasa 35 yaşında olduğuna göre fazla zamanı da olmamış. Beş aydan beri buradalar. Aralarında platonik bir aşk başlamış, ama yüz yüze hiç görüşmemişler. Pencereden avluya bağıra bağıra konuşuyorlar, ben de ortalarında. Alt katta PKK'den yatan bir çocuk var, yemin ediyor ilgisi yokmuş. Mitinge katılmış, yakalanmış, yirmi yıl almış.

İşte böyle şeyler. Ben de oturmuş antropoloji ve klimatoloji okuyorum. Belki sonraki hayatımda işe yarar.

Christopher Hitchens, bir 1968 devrimcisinin anıları

12 Nisan 2016

Aynı 11 günlük hücre hapsinde okuduğum bir kitap - ya da belki onu izleyen 6 günlük ikinci hücre hapsiydi, anımsayamadım.

Hitch-22, Christopher Hitchens'in otobiyografisi.

İlk yarı nefis. Üslubu uyanık, çok katmanlı, kültürlü, esprili, okurun aklını küçümsemeyen cinsten. Annesi intihar etmiş. Onun çaresizliğini niye fark etmedim diye kendini sorgulayan bir bölümle başlıyor, iyi bir roman kalibresinde. Sonra okul yılları, 1960'lar İngiltere'sinin ruh hali: 2. Dünya Savaşı'nda büyük fedakarlıklar yapan ve büyük bir kolektif macerayı birlikte yaşayan insanların, savaş sonrası dönemdeki düş kırıklığı. Sonra Oxford. Vietnam Savaşı'na karşı gösteri, bildiri vb. Derken Troçkist hareketin en sivri militanlarından biri oluşu. O dönüşüm de aslına bakarsan başlı başına bir roman konusu olur. 1950-60'ların kasvetli durgunluğundan 1968 kıvılcımı nasıl doğdu?

Devir dünyada iyilerle kötülerin belli olduğu, siyahla beyazın net çizgilerle ayrıldığı yıllar: Portekiz'de devrim, Polonya'da Dayanışma, Yunanistan'da cunta karşıtı mücadele, Güney Afrika'da insan hakları, Irak'ta mazlum Kürtler. Hepsinde bizimki ön saflarda; gösteri, bildiri, işgal, grev, polisle çatışma, gözaltı... Gazeteciliğe başlıyor. Londra'nın basın-dergi-edebiyat kliklerinin parlayan genç yıldızı oluyor. En keskin polemikçi, en hızlı içici, en hızlı zampara (daha çok kadınlarla ama erkeklere de açık), en yakışıklı sarışın.

(1978 olmalı, New York'ta bizim DTÖD'ün -Demokratik Türkiye Öğrenciler Derneği- Kıbrıs paneline Hitchens'ı da çağırmıştık. Sonra ne oldu, geldi mi, hafızamdan tamamen silinmiş. Ahmet Tonak'a sormalı.)

Derken, küt, 1980-81'de, yakın arkadaşı romancı Martin Amis'in peşinden Amerika'ya taşınma. O kararın gerekçesi net değil. Görünürde ekonomik nedenler var - ABD dergileri İngilizlerin dört beş katı maaş veriyor. Ama sanırım, o denli coşkuyula anlattığı Londra sefalarından bunaldığını hissediyorsun. Belki de İngiltere ile doğru dürüst yüzleşememenin getirdiği bir tıkanma var. Thatcher'ın ilk iktidara geldiği yıllar. Bizimki İngiliz muhafazakarlığının tescilli düşmanı ama Thatcher'a karşı suskun. İşçi Partisi'ne olan nefreti ağır basıyor. (Henüz başbakan değilken Thatcher bir kokteyl partide buna "eğil" diye emredip cetvelle kışını pataklamış. O günden sonra Thatcher'a karşı dili tutulmuş görünüyor.)

Washington'a gelip ABD'nin sayılı siyasi yorumcularından biri oluyor. Sonraki 15-20 yıl çok muğlak. Karmakarışık beş on sayfadan sonra geliyoruz 90'ların sonuna - Salman Rushdie olayı, ikiz kuleler saldırısı, Irak Savaşı. Bir de ne görelim? Chris Hit-chens neo-konservatif takımın önde gelen sözcülerinden biri olmuş. İslamcılara karşı savaşın yılmaz öncüsü, İslamofaşizm tabirini icat eden kişi, baba ve oğul Bush iktidarlarının sözü dinlenen adamı.

Ne yazık ki bu döneme dair yazdıkları sanki başka bir insanın ürünü; dürüstlükten uzak, klişelerle dolu bir siyasi polemik dili. Vietnam gösterilerinde kırk defa gözaltına alınmakla övünen adam, Irak'ta vatan uğruna şehit olan kahraman Johnny'lere kasideler düzecek kadar düşüyor, ABD vatandaşlığı aldığı anda milli ve vatani hislerle nasıl coştüğünü anlatan sayfalar döktürüyor. Tipi de şaşılacak kadar değişiyor. O yakışıklı genç adam oluyor alkolden yüzü yastık gibi şişmiş yamuk bakışlı bir ayı.

Son bölümde o dönüşümle yüzleşmeye çalışmış, ve hayır, başaramamış. Zeki bir adam ve iyi bir polemikçi olduğu için elbette gerekçeleri mantıklı ve tutarlı. Evet, gençliğimizde özgürlük mücadelelerini destekledik, ve evet, İslam günümüzde özgürlüğe

yönelik büyük bir tehdittir. Peki, ama bunun senin kişiliğindeki karşılığı nedir? Eski senle yeni seni bir kimlikte birleştirebiliyor musun? Eski arkadaşların ne diyor? Vietnam'da haksız olup Irak'ta haklı olan neydi? Bugün şehit edebiyatı yapacak kadar Amerikancı olduysan, geçmişindeki mücadeleleri nasıl o kadar özlemle ve haklılığından emin olarak anlatabiliyorsun?

Ne yazık ki Hitchens bu sorulara sıra geldiğinde yeterince dürüst değil. Gençliğine yönelttiği keskin ve ironik bakışı, belki alkol dumanları arasında, bulanıklaşmış. Belki son yıllarında bu ve benzeri sorularla yüzleşmekten bıkmış. Belki sosyal medya çağının acımasız polemik dilinden yorulmuş.

Bir 1968 devrimcisinin Bush propagandistine dönüşünün samimi öyküsünü anlatabilseydi bir çağın önemli kitaplarından biri olurdu sanırım. Anlatamamış. Belki imkansızdı diyorsun. Ama öykünün ilk yarısını, bugün hala, dürüstlük ve hakikat aşkıyla anlatabilen biri, ikinci yarısını niye anlatamamış?

Hitchens anılarını yazmaya başladığında terminal kanser teşhisi konmuştu. 2014'te kitabı yayımlandıktan kısa bir süre sonra öldü. Günahını almayalım; belki son kısmı aceleye gelmiştir. Şehit Johnny yazısı filan, hazırdaki makalelerden aktarılmış olabilir.

Hitler

Nisan 2016

Ian Kershaw'ın tuğla kalınlığındaki Hitler biyografisini (Penguin, 2002 ve 2009) okuduktan sonra Özlem'e yazdığım mektup.

İstersen on tane kitap oku, Hitler muammasını tam olarak bir yere oturtamıyorsun. Bu denli cahil, seviyesiz bir şarlatan koca Alman milletini nasıl peşinden sürükledi? Sürüklemekle kalmadı, tarihte çok az lidere nasip olan bir ölçüde hükmü altına aldı. Bir toplumu yola sürmek zor ama yoldan çıkarmak daha zor. Kershaw'ın kitabı bu iç karartıcı adamın öyküsünü ay ay, hafta hafta izliyor. Gene de geriye kavraması güç bir tortu kalıyor. Olmaması lazım, nasıl oldu?

Hayatta tek kozu hitabet yeteneği. Kalabalığı hipnotize etmeyi biliyor. Kalabalıkla adeta bir şehvet ilişkisi kuruyor. Neye dokunsa ses getireceğini, nereyi okşasa orgazm haykırıışları duyacağını iyi hissediyor. Kalabalığa nefret sunuyor, karşılığında aşk alıyor. O aşk uğruna söylemeyeceği yalan, kırmayacağı kural, harcamayacağı kişi yok. “Seni yıldızlara taşıyacağım” diyor; “Aramıza giren herkes düşmandır, kahret onu” diyor. Cinayetse cinayet, acıysa acı, yeter ki sevişmemize halel gelmesin. 1919'da Münih'te birahane köşelerinde, kafeterya masalarında konuşmaya başlıyor; iki üç yılda yüz binlere, 1929 ekonomik krizinden sonra milyonlara ulaşıyor.

Önce Bolşevik tehdidiyle başlıyor - 1919'da son derece gerçek ve güncel bir kaygı. Sonra, hedef ne kadar muğlak ve gerçekdışı olursa nefretin o denli etkili olduğunu fark ediyor, Yahudileri hedef alıyor. Sonra 1. Dünya Savaşı'nın galip devletlerini, Sovyetler Birliği'ni, tüm dünyayı düşman ilan ediyor. Yüce Alman milletinin her köşesine sızmış, her tersanesine girmiş hainlere

savaş açıyor. Katolik Kilisesi düşman, Protestan Kilisesi düşman. Eski düzenin seçkinleri düşman. Kendi partisinin radikalleri düşman. Kendi partisinin ılımlıları düşman. Röhm düşman. Generaller düşman. Sonunda Göring ile Himmler bile düşman. İleri gitmezse geriye düşeceğini, geriye düşerse kurtuluşu olmadığını biliyor. Orgazm fırtınasına kapılmış kalabalıklar, düşleri kırılırsa önce onu paralar.

O yüzden, her şeyi göze almış çılgın bir kumarbaz gibi, potu devamlı artırmak zorunda. Bir yerde batacağını herkes görüyor; belki kendi de görüyor. Basit ihtimal hesabı onu gösteriyor. Ama Stalingrad'a kadar, yıllar boyu üstüste düşüş atınca bütün dünya hipnotize olmuş bir şaşkınlığa düşüyor. Tanrı'nın seçkin kulu olduğuna inanmaya başlıyor. Doğa yasalarını lağv edebileceğine inanıyor. Rusya seferi gibi bir çılgınlığın tek mantıki açıklaması bu. Aslında ondan öncekiler de kumar. 1933'ten, hatta 1923 darbe girişiminden itibaren attığı her adım kumar. Ama bir şekilde, Rusya cephesinde duvara toslayınca dek, talih ve blöf gücüyle oyunu götürmeyi başarıyor. Klasik süreç: hubris ve nemesis.

Elbette tek faktör Hitler'in kendisi değil. Alman milleti de Hitler'e hazır. Korkunç bir savaşta yenilmişler. Üstüste iki ekonomik yıkım yaşamışlar. Nihayet, bunu da gözardı etmemeli, gerçek ve korkunç bir Bolşevik ihtilal tehlikesi ile yüz yüze gelmişler. Siyasi sistem, zavallı çekişmeler içinde kendini tüketmiş. Millet kurtarıcı aramış. Kanmak istemiş. Bağrını açmış.

Çaresiz insanın gücünü asla küçümsememek lazım.

Saklı canlılar, piramitler, doğuran bakireler

2 Mayıs 2016

Aylar sonra, ilk blog yazısı.

Tüm dinlerin en temel katmanı, başlangıç noktası: Saklı Canlılar Teorisi. Doğada kendinden hareket eden ya da değişen her şeyin ardında bilinç ve irade sahibi birtakım canlı varlıklar olduğu düşüncesi.

Muhtemelen insanın fabrika ayarları ile ilgili bir yanılsama olmalı. İnsan beyni canlı ile cansız ayırır; canlılık belirtilerini teşhis etmekte olağanüstü hızlı ve hassastır. Kıpırdayan şeyler canlıdır: Kasıtlı hareket ederler. Ne yapacaklarını bazen tahmin edebilirsin ama asla emin olamazsın. Kategorik bir varsayımdır, sonradan öğrenilen bir şey değil. Bebekler bu bilgiyle doğarlar. Kendiliğinden hareket eden şeylerin mesela taşlardan ya da ağaçlardan farklı bir mantığa göre işlediği bilgisi DNA'mıza kazınmış olmasa muhtemelen hayatta kalamazdık. (Bu konuda bkz. Steven Pinker, *How the Mind Works*,³⁴ ufuk açıcı bir kitap.)

Doğada kendiliğinden hareket eder gibi görünen ya da öngörülmesi güç bir şekilde değişen sayısız şey var. En kolay -ya da en güvenli- varsayım, bunların da ardında görünür ya da görünmez canlılar olduğunu düşünmektir. Güneş neden doğup batır? Sü-rücüsü olmalı ya da belki kendisi canlıdır. O ses nereden geldi? Orman cinidir ya da orada saklanan eskilerin ruhları. Karnım neden ağrıyor? İblis girmiş olabilir ya da birisi büyü yaptı. Basit ve şahane bir bilim metodudur. Açıklayamayacağı olgu yoktur. Rakip teorilere ve uzmanlaşmaya müsaittir. Tezler biriktirilebilir, test edilebilir, kuşaktan kuşağa aktarılabilir, çürütülebilir. Ateş başında sabahlara dek tartışılabilir.

34. *Zihin Nasıl Çalışır?*, Alfa Yay. 2018.

Cinler, ruhlar, iblisler -ve onların daha gelişkin modeli olan tanrılar, tanrılar tanrısı Zeus ve Yahve- şüphesiz birer canlı türüdür. Canlıların temel iki özelliğini taşırlar. Bir, algılarlar. İki, kasıtlı hareket ederler. Canlıların diğer özelliklerini -beslenme, çiftleşme, doğum ve ölüm gibi- taşırlar mı? Orası senin teorik cüretine ve kültürel tercihlerine kalmış. Tevrat tanrısı, tıpkı Homeros'un tanrıları gibi, kebab kokusu sever, o yüzden Habil'i kayırır. Hıristiyanların tanrısı, tıpkı Zeus gibi, bakire kızları gebe bırakır. Kimilerine göre ise, tövbe, Allah'ın eli olur, gözü olur ama pipisi asla.

Doğadaki hareketi/değişimi canlı bir varlığa atfetmeden de tarif edebileceğini görmek için Eski Yunan'ı beklemek gerekti. Homo Sapiens'in 200.000 yıllık serüveninin son 2.500 yılıdır, yüzde bir küsur eder.

Dönüm noktası Milet'li Thales olabilir; güneş tutulmasını matematik hesabına bağlayan ilk kişi olduğu söylenir. Matematik demek, arkasında canlı kasıt olamaz, olsa da bizi ilgilendirmeyi demektir. Canlı olsa bizi şaşırtabilir: güneş tanrısı bir gün uyanmayı unutabilir ya da Tevrat tanrısı bir gün Kızıldeniz'i yarar, belli olmaz. Oysa matematik o ihtimali yok eder. Matematik canlı yaşatmaz.

Asıl dönüşüm tabii iki bin küsur yıl sonra, 17. yüzyılın bilim devrimiyle geldi. Galileo ve Newton saklı canlılar teorisini, kendinden en emin görüldüğü zeminlerde yerle yeksan ettiler. Descartes ve Spinoza teorisinin mezar taşını yazdılar. Eskiden açıklanamaz sanılan bazı değişimlerin ardında gerçekten saklı canlılar -mikroplar- keşfedildi. Diğerlerinin matematik formülleriyle tarif edilebileceği anlaşıldı. Dönüşümün en simgesel alanı belki de modern biyoloji idi. Linnaeus 1730'larda canlıların taksonomisini sistematik bir temele oturttuğunda, bilinen ve tarif edilebilen canlıların listesinde yer almayan canlıların -cinler, ruhlar, tanrılar- ayakta duracak yeri kalmamıştı.

Dinler buna rağmen ayakta kaldı. Asıl şaşırtıcı olan ve açıklama gerektiren olgu budur. Eğer din, temel varsayımı yıkıldığı ve toplumun en cahil tabakaları dışında herkes bunu az çok idrak ettiği halde ayakta kalabiliyorsa, demek ki başka dayanakları da olmalı, ilk hareket noktasından farklı işlevler kazanmış, farklı bir temele ya da temellere oturmuş olmalı.

Din ve israf

Kaliforniya'da bir ara Göklerdeki Spagetti Canavarına inanan Pazartesi Gecesi Futbolu dini türemişti, duymuş olmalısınız. Bu din neden din değildir ya da yıldız falı inancı ve Fenerbahçe inancı neden din sayılmaz?

Çünkü insanların bu inançlar uğruna yapabilecekleri fedakarlık -ödemeye razı oldukları bedel- sıfırdır ya da çok sınırlıdır. Oysa din uğruna insanlar en değerli varlıklarını, hatta hayatlarını ve evlatlarını feda edebilirler ya da en azından bunları feda edebileceklerine başkalarını ikna etmeye büyük önem verirler. Kilit unsur bu sonucusudur: Yalnız feda değil, feda etme iradesinin toplum nezdinde tescili. Yani fedakarlık güvencesi.

İlkel kabile düzeyini aşan toplumlarda dinlerin en belirgin tezahür biçimi bireysel ve kitlesel fedakarlık gösterileridir. İnsanlar mal ve mülklerini, emeklerini, vakitlerini din uğruna feda ederler. En eski Hint destanlarında dindarlığın temel göstergesi, on binlerce davarın kurban edildiği devasa şölenlerdir. Tanrıların kutsadığı kahramanlar, ekonomik yıkım pahasına, birbirleriyle şölen yarıştırlar. Şölende fakirler de doyurulur gerçi. Ama asıl amaç o değildir, israf gösterisidir; dünya servetini gözünü kırpmadan yok etme raconudur. Homeros'un dünyasında kızartılmış etin en lezzetli parçası ve şarabın en seçkini her törende tanrılar adına toprağa dökülür - zebil edilir.

Bu tavrın bir sonraki adımı piramitlerdir; ekonomik getirisi ol-

mayan bir iş uğruna toplumsal emeğin ve kaynakların devasa bir parçası israf edilir. Piramitlerin yerine Ortaçağ katedrallerini, Osmanlı camilerini koyabilirsiniz: aynı şey. Faydası değil faydasızlığıdır bunları cazip kılan. Güzelliği de orada: karşılıksız verilen bir şey.

Her dinde, öyle ya da böyle, kurban vardır. Değerli bir mal varlığı feda edilir. Tevrat dininin merkezi miti İbrahim'in oğlunu kurban etmesidir. Hristiyan dininin merkezi miti İsa'nın kendini kurban etmesidir. Tesadüf olmasa gerek.

Hemen her dinde bedene zarar verme ritüelleri bulunur - bülüş çağına erenlerin ön dişleri kırılır veya bir parmak kesilir, penise şiş sokulur, köz üzerinde yürünür. Dindar insanlar birçok toplumda dünya nimetlerinden geçici veya kalıcı olarak el çekerler, manastıra kapanırlar, derviş olurlar, oruç tutarlar, en azından Şabat günü nefislerini terbiye etme uğruna her türlü faydalı işten sakınırlar. Yıllarca çalışıp uzun ve zor metinleri -özellikle anlaşılmaz bir dilde yazılmış metinleri- ezberlerler; günlük yaşamlarının bir kısmını belli sözleri defalarca tekrarlamaya ayırırlar. Bu davranışların her birinin mesajı aynıdır: Bak, ortak değerler uğruna ne çok şeyi feda etmeye hazırım. Bana güven! Benim aidiyetim ucuz ve fırsatçı bir aidiyet değil, hayat boyu beni bağlayan, yaşamımı ve bedenimi şekillendiren, samimiyetinden kuşku duymayacağın bir aidiyettir. Beni aranıza alın, sizi yarı yolda bırakmam. Ödediğim bedeller ödeyeceklerimin güvencesidir.

Oysa Fenerbahçeli olmak ya da Spagetti Canavarı "dinine" mensup olmak için ara sıra bazı etkinliklere katılmak ve uygun ortamda birtakım kalıp sözleri söylemek yeterlidir. İnancı terk etmenin bedeli cüzidir. O yüzden bu inançlar din sayılmaz.

Tarihteki büyük dini nefret hadiselerinin birçoğu yabancı din-den olanlara değil, aidiyet ve samimiyetleri kuşkulu olan din-daşlara yöneltilmiştir. İspanyol engizisyonunun hedefi kafirler değildi, 1492'den sonra zorla ya da fırsat saikiyle Hristiyan olan

Yahudi ve Müslüman dönmeler idi. Alman Yahudileri gettoda kaldıkları sürece, ara sıra dayak yeseler de emniyeteydi. Ne zaman ki gettodan çıkıp kitlesel olarak asimile olmaya başladılar, o zaman yok edildiler. Tekfirci mücahitler asıl misyonlarını, Batılıları bırakıp içerideki şirk ve bidat ehline yöneldiklerinde buldular. “Biz bu din uğruna bunca bedel ödedik, ödüyoruz, bunların bedavadan faydalanmasına izin vermeyiz” - mantık budur.

Fedakarlık fikrinin izini sürdükçe daha ilginç yerlere de varmak mümkün. Evladını feda etmekten ötesi nedir? Aklını feda etmek! Dini inanç denilen şey de sonuçta bu değil midir? Rasyonel düzlemde savunamayacağın, aynı inancı paylaşmayanların gülünç bulup alay edeceği tezleri insan neden benimser? Bakire kızın çocuk doğurmayacağını, İsa’nın öldükten sonra kendini diriltemeyeceğini herkes bilir. Bunların aksini savunmak tıpkı penisine şiş sokmak, kebabın lezzetli kısmını toprağa dökmek gibi bir tür radikal fedakarlık değil midir? “Öylesine sadığım ki ortak davaya, al, beynimi de atıyorum toprağa.”

Milyarlarca insanın akıl dışı şeylere inanmasını ya da inanıyor görünmesini böyle açıklayınca nasıl aydınlanıyor heı şey!

Stalin, Zeki Velidi Togan

Mayıs 2016

Hitler bitti, 900 sayfalık bir Stalin biyografisi okudum (Robert Service, *Stalin: A Biography*). Kırk yılda okuduğum dördüncü Stalin biyografisi yanılmıyorsa ama en iyisi buydu. İlk kez adamı gerçekten anladığım hissine kapıldım. Hitler'in aksine psikopat değil, kişilik ve kültür bakımından bize yakın biri. Kahvehanede rastlasan tanıdık geleceğinden eminim. (Ermenice iyi bilirmiş. Babası Ermeni ustanın yanında kunduracılık yapmış. En yakın yoldaşlarından birkaçı -Spandaryan, Şahumyan, Mikoyan- Ermeni.) Zalim bir devlet gücüne karşı mücadelenin yöntemlerini, yaşayarak öğrenmiş. Sonra otoritenin tamamen çöktüğü bir anarşi ortamında, içgüdüsel bir ustalıkla, hayatta kalmanın ve iktidarını pekiştirmenin tekniklerini mükemmelleştirmiş.

En ilginç unsur Gürcülüğü. Gençliğinde okuldaki Rus baskısına karşı Gürcü milliyetçiliği ile başlamış. Otuz yaşına kadar sadece Gürcüce yazmış. Sonra Gürcü ayrılıkçılığının şahlandığı bir dönemde bir tercih yapmak zorunda kalmış.

Söke Cezaevindeyken Zeki Velidi Togan'ın *Hatıralar*'ını okumuştum, orada da bu hadise beni çarptı. Rus emperyal kimliği ilginç ve çok etkileyici bir mahluk, ne Anglo-Amerikan ne Türk-İslam emperyalizmine benziyor. Zeki Velidof bir yandan Başkırt milliyetçisi, Türk-İslam hareketi lideri, bir yandan da ciddi ve derin bir düzlemde Rus kültürüne ve aslına bakarsan Rusya birliği fikrine bağlı. Bir yandan Dumâ'da özerk Tataristan mücadelesi verirken bir yandan da Petersburg Bilimler Akademisine bilimsel makaleler sunuyor, opera sanatçısı F. Şalyapin'le arkadaşlığıyla övünüyor. 1917 olaylarında Sosyal-Devrimci ve bazı Bolşevik liderlerin yakın dostu ve müttefiki. Stalin de öyle:

Asla Rus değil, ama Rus emperyal idea'sına aşkla bağlı. Bu tuhaf ikiliği anlamadan 20. yüzyıl Rus tarihini anlamak zor.

Velidof biliyorsun sonradan Türkiye'ye geldi. İstanbul Üniversitesi Türkoloji kürsüsünün kurucusu ve otuz sene boyunca belirleyici otoritesi oldu. Atatürk'le çatıştı. Alpaslan Türkeş'in ve MHP hareketinin fikir babalarından biri oldu. Ben bu adamı yaramaz biri diye bilirdim. Anılarını etkileyici buldum. Ciddi bir entelektüel, orijinal ve karmaşık bir kişilik, sosyalist, devrimci, kozmopolit. Türk standartlarının çok dışında biriymiş.

İki tarihi roman

Mayıs 2016

Menemen Cezaevinden yazılmış bir mektup.

Marguerite Yourcenar, *Hadrianus'un Anıları*. Uzun zamandan beri okuduğum en iyi kitaplardan biri. Püf noktası: akıl. Akla hayranım. O kadar nadir bulunan bir şey ki, nesli tükenmiş varlıklar gibi, paha biçilmez bir değer. Beni duygulandırıyor. Akılla yoğrulmuş bir paragraf okuduğumda gözüme yaş geliyor.

Yourcenar berrak bir akla ve büyük bir kültür havuzundan damıtılmış dile sahip biri. 1981'de Fransız Akademisine seçilen ilk kadın oldu. Çevirmeni ve sevgilisi Grace Frick ile birlikte ABD'nin Maine eyaletinde deniz kıyısındaki bir köyde otururdu. (Benim eski kaynanamın yazlıktaki komşusu ve dostuydu. O da Fransız'dı, biliyorsun.)

Kitapta birkaç konuyla mücadele ediyor. Bir, iyi eğitilmiş bir entelektüel siyasi iktidarla (mutlak iktidarla) aklını ve vicdanını nasıl bağdaştırır? İki, öbür dünya, tanrı manrı gibi ucuzluklara kapılmadan akıllı bir insan nasıl dindar olur? Üç, aşkı ve güzelliği hayatın merkezine koyan biri, aşkın ölümüyle (ve genelde ölümle) nasıl yüzleşir?

Hadrianus, malum, Edirne'ye adını veren zat, 117-135 yılları arasında Roma imparatoru. Atina'da felsefe okumuş, siyasete atıldıktan sonra da geniş bir entelektüel çevreyle dostluğunu ve yazışmalarını sürdürmüştü. Belki Roma'dan kaçmak için, yirmi yıl boyunca durmadan seyahat etmişti. Bolu'lu Antinous adlı 15-16 yaşında bir gence sırılsıklam aşık olmuş. Üç dört yıl birliktelikten sonra Antinous intihar edince mahvolmuş. Oğlanı tanrı ilan edip çeşitli şehirlerde tapınaklarını inşa ettirmiş, rahipler atamış. Gökyüzündeki bir takım yıldıza adını verdirmiş.

Yourcenar ciddi bir klasikçi. Hayal kurmuş tabii, ama inanılmaz derecede geniş, detaylı ve disiplinli bir akademik altyapı üzerine kurmuş. Metni Hadrianus'un halefi olan Marcus Aurelius'un (gerçek) hatıratı üzerine modellemiş. Dönemin diline, üslubuna ve düşünce biçimine hakim; Romalı bir aristokrat ve filozofun aklıyla düşünebiliyor. Sonuçta şaşılacak kadar "hakiki" bir insanla karşılaşıyorsun. Mesela bir Osmanlı sultanında tahayyül edemeyeceğin kadar insani ve akılcı bir kişiliği algılayabiliyorsun. Sardinyada yağmura tutulup Antinous'la birlikte bir köylünün evine sığınmaları ve orada Antinous'un herkes için balık pişirmesi sahnesi var mesela, gerçek bir olaymış. Yavuz Selim'i ve hatta bugünküleri böyle bir sahnede düşünemiyoruz.

*

(Üç ay sonra)

Son zamanlarda pek pek övülen bir tarihi roman, Hilary Mantel, *Wolf Hall*. 1530 civarı, İngiltere'de 8. Henry sarayının entrikaları, Anne Boleyn, Thomas Cromwell, Thomas More vb.. Tarihi romanları neden sevmediğimi bir daha hatırlama fırsatı buldum. Tarihi roman dediğin şey sonuçta siyasetin ve iktidarın romanıdır. Güç mücadelesini ciğerinde hissetmemiş ve onu felsefi bir tefekkürle harmanlama fırsatına sahip olmamış bir yazar neyin tarihi romanını yazacak ki? Yüz tanede biri belki başarmıştır, başarsa. (Yourcenar'dan geçenlerde söz ettim. Gore Vidal çok iyidir, siyasi iktidarı onun kadar iyi gözlemlemiş birini tanımıyorum. Hadi Robert Graves'i de katalım. Başkası gelmiyor aklıma.)

Yazar dersini iyi çalışmış, detay veya atmosfer veya dil ve üslup hatası yok gibi. Konu da az çok sürükleyici. Ama dönem ve mekan hangisi olursa olsun, gerçek tarih o kadar ilginç ki avamın elinde romanlaştırılınca yolunmuş tavuğa dönüyor.

Felsefe sınavı

25 Haziran 2016

Cumhuriyet gazetesinde Aydın Engin bir lise sınavında sorulan felsefe sorularını aktarmış. Sınav cevaplamaya kendimi bildim bileli bayılırım. Hemen aldım kalemi elime.

1. Teknolojinin görevi sadece doğaya hakim olmak mıdır?

Şüphesiz evet. Başka türlü olabilir mi? Taştan ilk baltayı yonttuğu günden beri insan evladı teknik becerilerini a) doğanın amansız saldırılarına karşı hayatta kalmak ve b) kendi sınırlı doğal yeteneklerini artırmak için kullanmış. Çakmak taşını kullanmayı ilk akıl edenle yer altındaki kaya gazını patlatan yahut genetik mühendisliği yapan arasında prensipte bir fark görmüyorum. Hepsinin yaptığı ölümü geciktirmeye çalışmaktır.

Arada tek bir şey değişti. Eskiden doğa tartışmasız bir şekilde üstün ve kahrediciydi. 20. yüzyılın savaşlarında, ya da belki 19. yüzyılın sanayi çöllerinde, insanoğlunun doğaya ölümcül darbeler vurabildiği görüldü. Organize insanlığın kahredici darbeleri karşısında doğa sendeledi ve yer yer ölmeye yüz tuttu. Yüz binlerce yıllık amansız düşmanımıza acımayı işte o zaman öğrendik. Sanırım dönüm noktası 1970'ler ya da 80'lerdi. Acılamakla kalmayıp düşmana yardım eli uzatmayı önerenler oldu.

İnsan tabiatının değişeceğini sanmıyorum, insan varoluşunun temel koşullarının bugün, bin veya yüz bin yıl öncesinden çok farklı olduğunu düşündüren bir şey yok. Doğa dostu olmakla övünenlerin sevdiği gerçekte çiğ vahşetiyle doğa değildir: iğdiş edilmiş bir ev kedisidir, kralın kibrine hizmet etmeyi öğrenmiş bir tasmalı soytarıdır.

Milli park “doğa” değildir, insan egemenliğinin zafer narasıdır.

2. Tarih geleceği aydınlatabilir mi?

Bir yere kadar, evet. Tarih bize insan topluluklarının davranış kalıplarını öğretir. Nasıl kavga etmişler, kimlerin peşinden gitmişler, hangi topa çıkmışlar, hangi yalanlara inanmışlar, hangi yanılmaz görülen projeler çökmüş, hangi absürt maceralar zaferle taçlanmış? İnsan tabiatı değişmediğine, daha doğrusu değiştiğine dair inandırıcı bir belirti görülmediğine göre, aynı davranış kalıplarının gelecekte de tekrar edeceğini varsaymak makuldür. En azından ihtimallerin çerçevesini bu kalıplarla çizebiliriz; geleceği öngöremesek bile, geleceğe dair rasyonel bir olasılık hesabının terimlerini tarihten türetebiliriz.

Geleceği belki bilemeyiz. Fakat bu, geleceğe dair rasyonel bir ihtimaller hesabı yapamayacağımız anlamına gelmez. Rasyonel gibi görünen ihtimal hesaplarıyla kendimizi avutmanın zevkli bir uğraş olduğu gerçeğini de değiştirmez.

Tarih, işte o ihtimaller hesabının ampirik veritabanıdır. Geleceği aydınlatmasa bile, en azından idare lambasıdır, büsbütün karanlıkta kalıp korkmamızı önler.

3. Politika herkesi ilgilendiren bir şey midir?

Tarihimizin çok uzun bir döneminde öyle olmadığı kabul edildi. Toplum yönetimi akıl ve tecrübe gerektiren bir iş ise, akıl ve tecrübeden yoksun olanlara neden söz düşsün?

Son 250 yılda bu kabulden adım adım uzaklaştık. 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren politikayla ilgilenmesi uygun sayılanların dairesi peyderpey genişledi; 1918 veya 1945 gibi bir tarihte prensipte sınırsız görünen bir demokratizm norm haline geldi.

Prensipite sınırsız ilan edilse de gerçekte sınırsız değildi. “Herkes” zümresine sadece 18 veya 21 yaş üstü yetişkinler, akli dengesi ve kriminal sicili yerinde olanlar ve tabii sadece o ülke vatan-daşı olanlar dahil edildi. Bu sınırlar belki demokrasi teorisinin

ölümcül Aşıl topuğuydu. Çocuklar dışlanıyorsa çocuk akıllılar neden dışlanmasın? Yabancılar oy veremiyorsa bölgesel kimliğin dışında kalanlar ya da başka dinden veya etnik kökenden olanlar neden kayırılsın?

Bugün demokratik konsensusun yeniden sorgulanmaya başladığına tanık oluyoruz. Çağdaş devletin devasa boyutlara varmış kompleks sorunları üzerine ahkam kesmek neden cühelanın hakkı olsun? Dünya görüşü mahallesindeki kahvehane ile televizyonda gördüğü iki cahil demagogun hezeyanları ile sınırlı olan biri, toplumun ölüm kalım sorunlarıyla ilgili hangi faydalı düşüncüyü üretebilir? Cühelaya siyasette söz hakkı vermek, ya da verir gibi yapmak, onların zihin dünyasını şekillendiren popüler medyaya haksız bir iktidar bağışlamak değil midir?

Buna karşılık denebilir ki,

- a) Cahiller akılsız da cahil olmayanlar çok mu akıllı?
- b) Cühelayı dışlamak için kuracağın mekanizma, kaçınılmaz olarak bir zulüm ve zorbalık mekanizmasına dönüşmez mi?
- c) Kapıları açınca bin tane akılsızla beraber bir tane akıllı içeri girebilir; kapıları kapatırsan onu dışlamış olmaz mısın?
- d) Bir kere söz hakkı vermişsin, geri alamazsın; almaya kalksan Trump olurlar, seni parçalarlar.

Kabul edelim ki bunlar da haklı itirazlardır.

4. Özgür olmak hiçbir engelle karşılaşmamak mıdır?

Hayır, engellerin üstesinden gelmektir. Ayrıca a) engellerin üstesinden gelebileceğine inanmak, ve b) karşılaştığın engellerin üstesinden gelmiş olduğuna kendini inandırmaktır. İlkine psikodinamik, ikincisine mitopoeik (mythopoeic) boyut diye isim takarsak bilimsel bir görüntü elde ederiz.

Stasis insanın ruhunu çürütür. Arap mitolojisindeki cennetten

daha kötü bir kabus düşünemiyorum: her Allah'ın günü aynı şırıldayan dereler, aynı istabrak kaplı oturma birimleri, aynı plastik cariyeler, milyonlarca yıl, sonsuza kadar, tüyler ürpertici bir engelsizlik hayali.

5. Gerçek algılarımızla mı sınırlıdır?

Değildir. Grönland'ı hiç görmedim mesela ama gerçek olduğundan eminim. Grönland hakkında sayfalarca yazı yazabilirim. Hatta tarafsız gözlemcilerin ampirik olarak test edeceği bir gezi rehberi yazabilirim. Bunun için Grönland'ı görmüş olmam gerekmez. Okumak ya da bilenlere sormak yeter.

Hume ile Kant'ın üzerinde durmadığı, Hegel'in belki dolaylı ve yetersiz olarak farkına vardığı mesele şu: Gerçek sübjektif değildir, intersübjektiftir. Özneler-arası alemde yaşar. Başkalarını ikna ettiği ya da ikna etme potansiyeli taşıdığı ölçüde gerçektir. Başkalarıyla paylaşmadığım algı, gerçekliği tesis etmez: sadece yanıldığımı gösterir. Algı -Descartes'ın dediği gibi- güçlü ve net olsa dahi gerçeklik payı artmaz: aksine, kafayı yediğime hükmedilir.

Belki de şöyle desek daha doğru. Gerçeğin alt kademeleri (bu taş sert, annem gülüyor, sağda dere var) genetik kodumuza yazılı bir altyapıya dayanır. Gerçeğin üst kademeleri (Sokrates ölümlüdür, Allah bilir, Grönland'da buzullar var) toplumsal bir network üzerinde yükselir. O ağı tanıdığımız ve ona güvendiğimiz ölçüde var olur.

6. Sanattan vazgeçebilir miyiz?

- a) Şarkı söyleyip oynamak,
- b) masal anlatmak, ben'e ve biz'e ilişkin anlatılar kurmak,
- c) söz oyunları ile duygusal bir atmosfer üretmek,

- d) göze hoş gelen şekiller yapmak,
- e) doğadaki nesneleri taklit etmek, iki veya üç boyutlu olarak modellemek.

Bunların her birinin insan biyolojisinde derin kökleri olan birer içgüdü olduğu anlaşıyor. Homo Sapiens'in dil kadar belirleyici davranış biçimleridir. İleride farklı olacağına dair en ufak bir belirti yoktur.

7. Bütün inançlar birbiriyle eşit değerde midir?

Değildir. Bazı inançlar akıl ve tecrübeyle sınanmışlardır. Daha doğrusu: Bazı inançlar diğerlerinden daha geniş, daha çok yönlü, daha kapsamlı bir akıl ve tecrübe süzgecinden geçirilmiştir. Daha geniş bir toplumsal danışma ağına hükmeden daha tecrübeli insanlar tarafından, daha etraflıca ve daha serbestçe tartışılmış, daha büyük cesaretle test edilmiş, en azından istatistiki bir tercih olarak daha doğru veya daha öngörülebilir sonuçlar verdikleri görülmüştür. Bunları diğerleriyle eşit değerde saymak ancak cahillikle -bazı inançları diğerlerinden daha değerli kılan akıl ve tecrübe altyapısından haberdar olmamakla- açıklanabilir.

Menemen öyküleri

25 Haziran 2016

Ot dergisinde çıkan bir yazım.

Pirzola

Disiplinden 17 gün hücre cezası yattım. Yan hücredeki 12 yıldan beri tecritteymiş. Yetiştirme yurtlarında büyümüş. 12 yaşındayken uzun mesafe koşusunda kurum birincisi olmuş; hayatının ilk ve galiba son güzel olayı bu. Sonra il seçmelerinde bir kıza yenilmiş. Bunun üzerine kendisi de kız olmaya karar vermiş. Ame-liyat olmak istiyormuş ama izin vermemişler. Kurumdan çıkınca suç işlemeye başlamış. Şimdi ancak otuz küsur yaşında olduğuna göre çok fazla fırsatı olmamış.

“Canım pirzola çekti” dedim. Bozuntuya vermedi. Kendi de pirzola çok severmiş. Kemiksiz et, oh! Öbür yandaki hücreden laf attılar, “Sen pirzolayı nereden biliyon yavşak!” Biraz kıyırdı, sonra itiraf etti. Pirzola hiç yememiş. Televizyondan duymuş. Ne olduğuna dair net bir fikri yoktu.

Şimdi harıl harıl Peygamber Efendisinin hayatını çalışıyor. Sınavda iyi puan alırsa ödül varmış.

Medya Türkü Evi

Şivan’ın ailesi Lice’den gelmiş; babası siyasi davadan dokuz yıl yatmış. Onun öfkesiyle, ya da onun getirdiği bir yalnızlık duygusuyla, serseriliğe meyletmiş. Hırsızlıktan beş yıl yatmış. Öğ-lunun utancından babası bir daha kahveye gidememiş; bunu anlatırken ağlamaklı oluyor.

Çıktıktan birkaç ay sonra bir arkadaşının ısrarıyla Medya Türkü Evi adlı yere bira içmeye gitmiş. Oradayken arbeye çıkmış,

arkadaş silahını çekip ateş etmiş, yanlışlıkla oradan geçen biri ölmüş ama o hengamede birinin vurulduğunu fark edememişler. Bizimki arkadaşını yaka paça bir taksiye tıkıp olay yerinden uzaklaştırmış. Taksici mahalleden tanıdık biriymiş. Yardım yataklıktan başı derde girer diye korkmuş, poliste verdiği ifadede şahısları tanımadığını, arabasına silah zoruyla bindiklerini, para ödemediklerini söylemiş: aklınca bunları korumaya çalışmış. Sonradan pişman olup, yok öyle bir şey, bu çocukları tanırım, tehdit etmediler, ücreti de ödediler diye düzeltmiş ama mahkeme bu ifadeyi kale almamış. Sonuç: Şivan cinayete iştirakten 18 ay tutuklu kaldıktan sonra beraat etmiş; sorguda ve duruşmada hiç mevzu edilmediği halde, taksiciyi rehin almaktan altı sene yemiş.

Anayasa Mahkemesine dilekçe yazalım, bana yardım et dedi. Kuşku belirttim, sonuç alman zor dedim. “Moralimi bozdun” diye bana küstü, birkaç gün konuşmadı.

Tas

Kaan’ın kayınpederi kızını geri almaya çalışmış, iki üç defa süla-
lecek ev basıp kadını tutup götürmüşler, bir daha alırsan öldürü-
rüz diye gözdağı vermişler. Arada iki yaşında çocuk var, üstelik
kadın dokuz aylık hamile. Sonunda bunun sabrı taşmış, pom-
palı tüfeği kapıldığı gibi kayınpederi, iki baldızı, bir bacanağı öl-
dürmüş, karısıyla çocuğunu alıp götürmüş. Yakalanacağını pek
düşünmemiş ama aynı gün almışlar.

Okuma yazması yok ama iyi bir anlatıcı, olayı Homerik destan-
lar gibi ballandırarak anlatıyor. Domuz kurşunu kayınpederinin
yüzünün ortasına gelmiş. Adamın kafatası uçup küt diye tavana
çarpmış, yere düştükten sonra fırıl fırıl dönmeye devam etmiş.

Bana okuma öğret diye tutturdu. Yarım ağızla bir iki denedim,
sonra vazgeçtim.

Şirince: Bir muhasebe

14 Temmuz 2016

Menemen'deki ilk koğuşum berbat bir yerdi. Önceki yazı sanırım bir fikir vermiş olmalı.

2016 yazının bunaltıcı sıcağında, cezaevinden sağ çıkamama fikrine kendimi yavaş yavaş alıştıtırırken, o zaman altı yaşında olan küçük kızıma yıllar sonra okuması için bir dizi mektup yazma fikri aklıma geldi. Mektuplar bir çeşit iç hesaplama olacak, doğru dürüst tanıma fırsatını bulamadığı babasını Anahit'e tanıtacak, ayrılmamıza yol açan olayları elden geldiğince analiz edecek, Şirince'deki ilk bir buçuk yıllık yaşamının anılarını canlandıracaktı.

Anahit'e Mektuplar'ı yazmak bana iyi geldi. İki aylık hummalı bir yazı sürecinin sonunda, yavaş yavaş, kendimi başka konularda da kalem oynatmaya hazır hissettim.

Mektupları yayımlamayı şimdilik düşünmüyorum. İçlerinden zülfiyare çok dokunmayan iki üç tanesini burada paylaşmakla yetineyim. İlki, Şirince serüvenime panoramik bir bakış. İkincisi, müzik tercihlerimi paylaşma denemesi.

Şirince benim hayatımdaki dönüm noktasıdır. Şirince'ye ilk 1992'de geldim, 1995'te temelli yerleştim. Ondan sonraki yirmi yıl orada bir ütopya, bir hayat projesi inşa etmekle geçti.

Köye geldiğimde 36 yaşındaydım. Ondan önceki hayatım (çocukluk ve ilk gençliği saymazsan) iki döneme ayrılır. 1974-1984 aka-demik kariyer hedefi ve hazırlığıyla geçti. İddialı, hatta aşırı iddialı bir öğrenciydim. Günlerim teori ve etütle, felsefe, edebiyat, tarih ve siyasetle geçti. Yanısıra Türkiye'deki sol-sosyalist-devrimci siyasi hareketle ilgilendim. Bir bakıma 1968 sonrası Bbatılı üniversite hayatının tipik bir ürünüydüm; onun düşünce ve yaşam biçimlerini, değer yargılarını, özgürlük anla-

yışını, şımarıklığını ve fildişi kulesini paylaşıyordum. Bir yandan da o dünya bana hep küçük geldi, konferans salonu ve akademik dergiyle sınırlı bir hayatı hor gördüm. Türkiye’de veya Washington’da siyasete atılmayı, iş kurup zengin olmayı, Amazon’da kaybolmayı, hukukçu olup büyük kavgalara girmeyi, hatta yasadışı işlere girip kendi imparatorluğumu kurmayı düşledim. Önüme bir fırsat çıktığında akademik dünyayı hiç arkama bakmadan terk ettim.

1984-1992 bir arama ve kaybolma dönemi idi. Entelektüel kimliğimden uzaklaştım. Bir projeden diğerine savrulurdum. Firma kurup yönettim. Büyük bir şirkette normal bir işe girip çalışmayı denedim. Borsada büyük para kazanma hayali kurdum. Seyahat yazarlığı yaptım. İstanbul, Mainz ve New York arasında mekik dokudum. Kendimi arıyordum. Akademik dünyanın terk ettiğim konforunu, global şehir hayatının sunduğu diğer seçeneklerle kolay kolay telafi edemeyeceğimi anladım.

Yoğun sayılacak bir sosyal hayatım vardı. İstanbul’da o dönemde benim kuşağımdan olan kayda değer insanların pek çoğuyla tanıştım - iş adamları, yayıncılar, sanatçılar, gazeteciler, yaşamına yön arayan elit okul mezunları, bar ve kafe sosyetesini. Hemen hepsi beni zeki, orijinal ve kültürlü bir adam olarak takdir ettiler ve dostluk eli uzattılar. Hemen hepsi, belli bir mesleği ve tanımlanmış bir toplumsal kimliği olmayan bir adama kuşku ve çekingenlikle yaklaştılar. Casus olduğumu ya da akıl ermez komplolar içinde olduğumu zannettiler. Tanıdıklarım çoktu ama gerçek dostum hemen hiç olmadı.

Şirince’nin keşfi

Şirince tutkum işte tam bu ortamda doğdu. Köye ilk gittiğim gün oraya aşık oldum. Bir iki yıl sonra başka yerde yaşayamayacağımı anladım. Orada, kimsenin emrine boyun eğmeden, sade-

ce kendi imkanlarımla ve hayal gücümle (ve tabii Müjde'ninkilerle) sınırlı bir yaşam alanı inşa etmeye giriştim. İnsanın içinde yaşadığı dünyayı şekillendirmesi büyük, zorlu, çok güzel bir mücadeledir. Şirince'nin öyle bir mücadeleye uygun bir yer olduğunu ilk günden hissettim. Mücadele etmeye degecek kadar özel, mücadeleyi kazanma şansı olacak kadar küçük, mücadele sürecinde insana mutluluk verecek kadar güzel bir yerdi. Müjde bu kararda büyük rol oynadı. Şirince'de yaşama fikrini ilk önce düşünen ve o adımı atmaya cesaret eden oydu. Cesurdu; yeni bir dünya kurmayı göze alacak enerjiye sahipti. Şirince projesi benim için Müjde ile ortak bir hayat kurma projesi oldu.

Çocuk, bu projenin en temel unsuruydu. Ben ta baştan beri en az altı çocuk istiyordum. Müjde yarı gönüllü razı oldu. (Fakat Arsen sezaryenle doğunca, doktorlar üçten fazlasına izin vermediler.) Bir yaşam alanı kuruyorsun: çocuklarıyla paylaşamayacaksan, çocuklarıyla sonsuza kadar süreceği hayalini kuramıyorsan neye yarar? Senin ölümlülüğünün alaycı bir gölgesi olmaksızın başka şeye yaramaz.

Öte yandan, çocuklarına bir ütopyanın içinde ve onunla birlikte büyümekten daha güzel ne verebilirsin? Güzel ve -bir çocuk için- uçsuz bucaksız büyüklükte bir mekan, o mekanda özgür ve ege-men olan bir ailenin üyesi ve varisi olma hissi, o mekanda doğru ve kalıcı bir düzen inşa etmeye çalışmanın entelektüel heyecanı. Ayrıca güzel müzikle, kitaplarla, sanat eserleriyle dolu bir masal evi; bol ve güzel yemek; ülkenin ve dünyanın en ilginç, en kültürlü insanların sık sık misafir oldukları bir sofa. Çocuklarımı bu nimetlerle büyütmeyi hayal ettim. Üç büyük çocuğumda az çok başarılı oldum sanıyorum. Küçük çocuklarımı aynı hayalin bir parçası yapamamış olmak içimde ukdedir.

Proje derken bilinçli olarak düşünülmüş, planlanmış bir şey kasetmiyorum Anahit bebeğim. Başlangıçta sadece kendi evimizi inşa ettik (1992-1997). Mimarların ve alışkanlıkların hazır ka-

Hüsrân

Şimdi geriye baktığımda bu büyük ve soylu projenin kendi açımdan büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlandığını görüyorum. Matematik Köyü şüphesiz başarılı bir şekilde sürüyor ve umarım daha sürecek. Fakat Matematik Köyü bugün Ali Nesin'in yönetiminde farklı bir yöne evrilmiştir; benimle fazlaca bir manevi bağı kalmamıştır.

Benim açımdan dönüm noktası sanırım 2008'de Müjde'den ayrılmamdı. Belki ikimizin tempoları birbirine uymadı. Ben çok hızlandım. Belki o yapmaya çalıştığımız işin büyüklüğünü kavrayamadı ya da bedelini ödemek istemedi. Sonuçta on altı yıldan beri ruhumla ve emeğimle yaratılmasına katkıda bulunduğum evimizden ayrılmak zorunda kaldım. Köyde uyduruk bir gecekonduya taşındığım gün, krallığımızı taşıyan direklerden biri kırıldı; on altı yıldan beri bizi aralıksız ileriye iten dinamik sarsıldı. Ondan sonra ben sık sık yanlışlar yaptım. Megalomaniye kapıldım ya da hep var olan megalomanimi açık etmeye başladım. İnsanlardan uzaklaşıp içime kapandım. O eğilim de eskiden beri vardı bende ama Müjde'nin abartılı sosyalliğiyle dengeleniyordu. Müjde gidince insanlarla aramdaki arayüz zayıfladı. Çevremdeki insanlar beni uzak ve yalnız biri olarak görmeye başladılar; bir lidere duyulması gereken sevgi ve güveni yitirdiler. En kötüsü, tek başıma benim üzerime kalan otelin işletmesine olan ilgim azaldı. Otel yıpranmaya, cilasını kaybetmeye başladı. Gelirimiz düştü. Gelir düştükçe hayallerimin enginliği ile imkanlarımın kıtlığı arasındaki makas açıldı, göze batmaya başladı.

O süreçte kısacık bir an için Aynur'u bir kurtuluş umudu olarak görmüş olabilirim. Feci bir saçmalıktı. Kötüye gidişi hızlandırmaktan başka bir sonucu olmadı. Mamafih şimdi o sıkıntılı konulara girmesek daha iyi olur.

Özgürlük hülyası

Neydi Şirince hayaline yön veren düşünceler? Hiçbir zaman bunları sistemli bir şekilde formüle etmeye, bir şablon, bir manifesto çıkarmaya teşebbüs etmedim. Her şey doğaçlama gelişti; gereklikçe ve gerektiği ölçüde kavramsallaştırıldı. Belki şimdi biraz düşünüp anlamaya çalışmanın zamanıdır.

Temel motivasyon şüphesiz özgürlüktü. Başkalarına bağımlılığı mümkün ölçüde sıfırlayıp kendi dünyamızı kendi aklımızla, kendi değer yargılarımızla, kendi estetik duyarlılığımızla kurma hayalimdi. Fiziksel mekana şekil verme özgürlüğü bunun bir boyutuydu. Diğer boyut, ilkinin zorunlu koşulu olan ekonomik bağımsızlıktı. Başlangıçta turist rehberliği ve gezi kitabı yazarlığıyla yetinebileceğimizi düşündük. Sonra *Küçük Oteller Kitabı* ve Nişanyan Evleri ile az veya çok ekonomik bağımsızlığa kavuşur gibi olduk.

Düşünürsen her ikisi de kendi yıkımını içinde taşıyan paradoksal başarılarıdır. Mekanımıza şekil verdikçe, dar anlamda kendi evimizle yetinemeyeceğimizi idrak ettik. Evi korumak için bahçeyi, onu finanse etmek için oteli, oteli ayakta tutmak için köyü, köyü dengelemek için matematik okulunu, onu tamamlamak için eğitim vadisini düşünmek zorunda kaldık. Gördük ki gerçek anlamda bağımsız olabilmek için dünya imparatorluğu kurmaktan başka çare yok. İskender'i Hindistan'ın kenarına, Napolyon'u Moskova'ya süren şey hırs değildi düşünürsen, mecburiyetti.

Aynı şekilde KOK ve NE'yi ilk başta bir özgürleşme olarak yaşadık. Kendimizi nasıl boğucu bir zorunluluk ve sorumluluk ağına mahkum ettiğimizi ancak zamanla fark ettik. Yılın 365 günü üç yüz küsur küçük otelin sorunlarıyla uğraşmaktan boğulduğumu hissettiğim gün *Küçük Oteller Kitabı*'nı başımdan attım (2008). Otelden de belki o gün kurtulmalıydım. Yapamadım. Her şeyimle otele bağımlı hale gelmiştim. Her Allah'ın günü, günde 24 saat otelin görünümüyle, müşterinin memnuniyetiyle, huku-

ki sorunlarla, personel krizleriyle, elektrik faturasıyla, artezyenle, hidroforla, kaloriferle, web sitesiyle, bankalarla, belediyeyle, şarap stoklarıyla, yoldaki çukurlarla, bahçıvanla, acentelerle, komşuyla, köylüyle, jandarmayla uğraşmaktan başka çarem olmadığını dehşetle fark ettim. 2013'te biraz da bu yüzden, bir ateş topunu elimden atar gibi oteli Müjde'ye devrettim. Çözüm değildi. Çözüm olmadığı hemen anlaşıldı. Hala otele bağımlıyız. Hala ondan kurtulma hayalleri kuruyoruz. Muhtemelen kurtulamayacağız. Belki amansız bir bela gibi çocuklarımıza aktaracağız.

Güzellik peşinde

Temel motivasyon özgürlüktü dedik. Peki o özgürlüğün içini neyle doldurmalı? İpini kopartıp çayıra çıktın, hangi otu yemeli? Benim açımdan belirleyici unsur güzellikti. Akılla terbiye edilmiş, bağarmaktan ziyade fısıldayarak konuşan bir güzellik hayalini el yordamıyla tanımlamaya ve yakalamaya çalıştım. Şirince öncesi dönemde o kadar bunalmamın bir sebebi, belki de, okuduklarımla, gezip gördüklerimle ve aldığım eğitimle kazanmış olduğum estetik duyarlığın, içinde yaşadığım dünyada, bana neredeyse fiziksel acı verecek ölçüde hırpalanmasıydı. Şirince'de içinde yaşadığım mekana şekil verme özgürlüğü kazanınca, ruhuma ve aklıma merhem olacak güzel şeyleri yaratma sevdasına kapıldım -ya da çirkinlikleri ayıklama diyelim, belki daha doğru olur.

Müjde'nin vurguları biraz farklı olsa da genel perspektifte çoğu zaman mutabıktık. Obsesif bir tutkuyla her ayrıntıyı inceden inceye düşünüp saatlerce ve günlerce tartıştık. Mutfak dolabının alınlığının oranları ne olmalı? Pencere doğramasını dört bölme mi altı bölme mi yapmalı? Bahçeye dikilecek ağaçların dizilişinde ne kadar katı bir geometri uygulanmalı? Taş duvarı yamar-

ken Beylikiçi'nin sarı taşı mı yoksa vadinin beji mi daha uyumlu olur? Günde bunun gibi yirmi, otuz, kırk karar, adeta bir ölüm kalım meselesi gibi saatlerce tartışıldı; acımasız bir estetik ve işlev (ve fiyat) süzgecinden geçirilerek sonuca bağlandı.

O tartışmalarda dile getirilen temalardan birkaçını hatırlamaya çalışayım.

Bir, estetiği asla işleve, işlevi asla estetiğe feda etme. İkisini birden tatmin eden çözümü buluncaya kadar kafa patlat. Fiyat ikinci plandadır; göz ardı edilebilir.

İki, kalabalığın rağbet ettiği şablonlardan uzak dur. Alışılmış ve klişeleşmiş olandan kaçın. Yarattığın her detaya orijinalliğin ve kişiselliğin damgasını vur.

Üç (ikinin devamı), avam tabakasının şablonlarına boyun eğmediğin gibi, şehirli yeni zengin zümresinin şablonlarını da reddet. "Marka" kullanma: Marka dediğin şey bir toplumsal sınıfın koyunluk belgesidir. Gücü ve zenginliği veya bir toplumsal zümreye aidiyeti sergilemek için yapılan jestlerden, gösteriş ve israftan kaçın.

Dört, imkanın varsa doğal malzeme kullan. Beş bin yıldan beri kullanılan malzeme yüz yıldan beri kullanılandan, yüz yıldan beri kullanılan malzeme dün piyasaya çıkandan daha iyidir. Denenmiş ve sınavı geçmiştir.

Beş, klasik orantılara dikkat et. Altın oranı ve basit aritmetik oranları (1/2, 2/3, 2/5 gibi) kullan. İlham için antik mimariye, İtalyan Rönesansı'na ya da (Türk ve Yunan) eski vernaküler mimarinin geleneklerine danış. Yaptığın her şey sakın ve kalıcı olsun. Yüzlerce yıldan beri hep oradaymış ve yüzlerce yıl hep aynı şekilde kalacakmış hissini versin.

Altı, kendini göster ama bağırmadan göster. Özgünlüğünü ve kişiliğini espriyle, göz kırparak, alçak sesle bildir. Çoğunluk bunu tevazu sanacaktır, daha derini görenler tevazu olmadığını bilecek fakat takdir edecektir.

Yedi, İnsan bedeninin boyutlarını gözet. Tüm detaylarda ayak, bel, göz, kafa hizalarını vurgula. Dev tasarımlar da yapsan, insan bedeniyle orantılı birimlere bölmeyi ihmal etme. Modern mimari brutaldır. İnsanı ezer. Sen, her köşe ve bucağında insanın evinde ve güvende hissedeceği mekanlar yarat.

Sekiz, sadece ön yüzünü düşünme. Yaptığın iş poposu çıplak bir manken olmasın; hangi açıdan bakılırsa bakılsın farklı bir güzelliğe, monotonlaşmayan bir kişiliğe sahip olsun. En saklı ve işlevsel alanlara da güzellik ve özen kat. Kalorifer dairesinin kemeri de ön cepheninki kadar insan kalbine heyecan versin.

Dokuz, renk kullan. Renklerle oynarken cesur ol. Renk insana sevinç verir. Ama çiğ endüstriyel renkten kaçın; doğanın kırık renklerinden uzaklaşma. Emin olamazsan Monet'ye danış.

On, monotonluktan kork. Tekrarlanan motifleri bir süre sonra boz. Egemen kuralı bir süre sonra sorgula. Yaramazlık yap, insanlarla oyun oyna; sıkılmalarına izin verme. Gerçek dehaya sahipsen yaptığın oyunlar Bach'ın müziği gibi, organik bir mantıkla, genel kuralın içinden türer. O kadarını başaramıyorsan da kapristir der geçersin; sevimli ve ölçülü olması için dua edersin.

Geleneğe saygı

Müjde'nin hareket noktasındaki benden farkı Şirince'nin mimari geleneğine önem vermesiydi. Müjde köye benden birkaç yıl önce gelmişti, Şirince'ye gönül vermişti. Ben ise, daha çok bir özgürlük idealine tutkuluydum. Köyün vernaküler diline saygı göstermeyi Müjde'den öğrendim. Köyün eski mimarisine ayak uydurmak, pusulasız yola çıktığımız estetik denizinde işimizi kolaylaştıran bir rehberdi: karar veremiyorsan geleneğe uy. Yaptığımız işin boyutları büyüyüp köy sathına yayıldığında, ister istemez daha çok köy ölçeğinde düşünmeye başladık. Kendi sübjektif tercihlerimizden öte, köyün bütünsel uyumu önem kazan-

dı, özellikle 1996-2005 döneminde Şirince'nin mimari geleneği üzerinde kafa yordum. Eski evleri inceledim; restorasyon ustaları için bir el kitabı yazdım. Yaptığımız her işin “yüz yıl önce Şirince'li ustaların yapabileceği bir iş” olmasına dikkat ettim.

Bu çerçeve bana (2005 dolaylarından sonra “biz” demeyeceğim, bana) dar gelmeye başlayınca, köyden görülmeyen bir arka vadinin yamacında, Şirince'nin klasik köy mimarisinden farklı bir tarzda ama yine Şirincelilerin köy dışındaki bağ evlerinde kullanmış oldukları usullerle İlyastepe yerleşkesini inşa etmeye başladım. İlyastepe yeni bir adımdı. Şirince'nin seküler geleneğinin sınırlarını aşıp, her türlü kültürel konvansiyondan uzaklaşıp, sadece doğal coğrafyanın ve iklimin koşullarını veri alarak, mutlak anlamda güzel ve konforlu mekanlar yaratılabilir mi? Üç beş yıl bu problemle cebelleştim. Önceleri İlyastepe'yi elektriksiz (fakat internet bağlantılı) ve tarımsal anlamda kendine yeterli bir mezra olarak düşündüm. Matematik Köyü'nün 2007-2008'deki ilk dönem yapılarında aynı arayışı daha iddialı, işlevsel anlamda daha cüretkar bir düzleme taşıdım. 21. yüzyıla ait bir eğitim kampüsü, çağdaş teknolojiden ve yakın çağların kültürel şablonlarından mümkün mertebe kendini arındırıp bir mezra mantığıyla inşa edilebilir mi? Ali Nesin'le sonsuz didişmeler pahasına, bir iki yıl bu hayalin peşinden koştum.

Matematik Köyü'nde işler büyüyünce referans çerçevemizi genişletmek zorunda kaldık. Mezra yapmak iyi güzel de mezrada 250 kişilik amfi olmaz, balçıkla ve taşla yaptığın binaya seksen bin kitaplık kütüphane sığmaz. Mezrayı bırak, Şirince köyünün geleneksel dokusunda da bunlar için emsal bulamazsın. Sonuçta deneyerek, yanılarak, vicdanımızla çarpışarak, ikna ve diyalektik yeteneklerimizi sonuna kadar zorlayarak şöyle bir formülasyona vardık: “20. yüzyıldan önceki iki bin yılda Ege havzasında yapılmış ve yapılabilecek olan her şey referanstır.” Bir dizi cüretkar anıt bu anlayışla yapıldı ya da, dürüst olmak gerekirse, bu anla-

yışla savunuldu ve ibra edildi. Hamam (14. yüzyıl Batı Anadolu beylikleri), kaya mezarı (M.Ö. 5. yüzyıl Likyadan daha geniş bir alan), Hodri Meydan Kulesi (Gürcü ve Yunan Ortaçağı?), Ti-yatro Medresesi (emperyal Roma-Osmanlı sentezi), kütüphane (romanesk bazilika? ağı konağı?). Risk belirgindi, buna rağımen Disneyland yahut temalı Rixos otelleri tuzağından kaçınbildik sanıyorum. Ölçekte tevazudan, dokuda doğıallıktan çok uzaklaşmadık. Yaptığımız her şeye biraz harabe tadı kattık, bin yıldır o çevreye ait olmuş, onunla beraber eskimiş yapıların lezzetini yakalayabildik. Ege ve Akdeniz'in ıssız bir dağıında dolaşırken karşılaşıldığında insanı yadırgatmayacak görüntüler oluşturma-ya zen gösterdik.

Ben hapse girdikten sonra Ali Nesin'in Matematik Köyü'nde yaptırdığı yapıların bu çerçeveye pek uyduğunu söyleyemem. Hepsi çok güzel, hepsi işlevsel, gayet iyi bildiğim ve hak verdiğim gerekçelerle öyle yapıldılar ama üslup başka, ruh başka, duyarlık başka. şu bir gerçek: şirince'de benim projelerim de sabit bir çizgide ilerlemedi; zaman içinde evrildi. Benden sonra da zamanın ve koşulların gerekleri doğırultusunda evrilmemeleri için mantıklı bir neden yok. Dileyelim ki o evrim -hemen her zaman olduğı gibi- çağın ruhuna ve ülkenin vasatlarına gitgide yaklaşma yönünde olmasın.

Müzikli dakikalar

10 Ağustos 2016

Klasik müzik tutkumu babamdan aldım. İlkokul dörtte olduğum yıl eve yeni model bir hi-fi plakçalar ve sekiz-on tane long play disk gelmişti - Wilhelm Kempff'ten Beethoven dördüncü ve beşinci konçertolar, altıncı ve dokuzuncu senfoni, Coriolan ve Egmont uvertürleri, Mendelssohn ve Çaykovski keman konçertoları, Paganini, Liszt, Grieg, bir Verdi derlemesi. Aylarca her gün büyülenmiş gibi onları dinledim. Kısa zamanda Liszt ve Paganini'nin içinin boş olduğunu, buna karşılık Beethoven'ın dipsiz ve uçsuz bucaksız bir derya gibi açıldığını fark ettim. Ortaokula geldiğimde klasik müziği "babamdan daha iyi anlamakla" övünüyordum.

Liseye başladığım yıl *Don Giovanni* ile Mozart'ı, Brandenburg Konçertoları ile Bach'ı keşfettim. Asıl aşkım ondan sonra başladı. Bach kişisel evrenimde başköşeye yerleşti. Kırk beş yıl geçmiş aradan, o ilk keşif heyecanı bunca yıldır hiç eskimemiştir. Hemen her yıl yeni bir hazineyle, yeni bir cevherle tanıştım; tanıdığımı zannettiğim eserlerde yeni kapılar açıldı. Hayat hikayemi, bir bakıma, Bach tercihlerimin ya da Bach keşiflerimin tarihi olarak anlatabilirim. Daha lisedeyken iki ve üç numaralı orkestra süitleri, üniversiteye başladığım yıllarda Si Minör Messe, Ingmar Bergman'ın *Sessizlik* (sükût?) filminden sonra viyolonsel süitleri, New Haven'da adam boyu kar yağdığı gün iki kantat *-Ich habe genug* ve *Ich will den Kreuzstab gerne tragen-* bir başka kar kıyamet fırtınada New York'tan New Haven'a araba sürerken gözümün önünde perdeler gibi açılan *Die Kunst der Fuge*, 80 ve 82'de Glenn Gould'un eski ve yeni Goldberg Varyasyonları kayıtları, ustanın ölümünden sonra bir hafta katıksız matem tutan WXQR radyosu sayesinde bütün Glenn Gould külliyatı *-Das wohltemperierte Klavier*, altı

partita, Fransız süitleri- 123. sokaktaki evdeyken beynime kazınıp aylarca oradan çıkmayan *Matthäus-Passion*, Bebek'te bir gün bahçede otururken kedi gibi usulca gelip yanıma sokulan dördüncü İngiliz süitinin Saraband'ı, Helmut Walcha'nın org versiyonu ile trio sonatlar, Şirince'de bizi bir gün ailecek deliler gibi oynatan üç klavsen için re minör konçerto, başka bir gün depresim gibi üstüme yıkılan do minör passacaglia, daha önce neden farkına varmadım diye beni hayrete düşüren *Johannes-Passion*, 2005'te Frankfurt'ta ucuza bulup aldığım 21 CD'lik Stockmeier org külliyatından sonra koral prelüdler, 2009'da sevgili Kemal İnan sayesinde yeniden farkına vardığım iki keman partitası. Kısa tutuyorum aslında, yoksa bu liste daha çok uzundur.

Beethoven sevgimi hiç kaybetmedim. Yale'deyken son beş yaylı çalgılar dörtlüsünü keşfettim; kırk yıldır aralıksız onları dinleyip sırlarına vakıf olmaya çalışıyorum. Farklı dönemlerde *Dokuzuncu Senfoni*'nin yavaş bölümünü (ki meşhur son bölümden birkaç fersah daha iyidir), Rasumovsky Kuartetlerini, Hammerklavier sonatını, 32. sonatın son bölümünü, adi bir vals gibi başlayıp başka dünyalara kapılar açan Diabelli Varyasyonlarını, *Missa Solemnis*'in *Sanctus* ve *Benedictus*'unu, opus 105 viyolonsel sonatlarını kişisel tapınağımın baş köşesine yerleştirdim.

Mozart sevgim gelip gidicidir. *Don Giovanni*'nin gelmiş geçmiş en mükemmel opera olduğu şüphesiz - bir an için müziği bir yana bırakarak, kadın psikolojisi hakkında daha derin bir eser yazılmış mıdır, sanmam. Buna karşılık Mozart'ın orkestral eserleri bana zaman zaman sıkıcı gelmişlerdir. K. 621 Klarinet Konçertosu bir mücevherdir - ama heyhat her Allah'ın günü o parçayı çalışan bir amatör klarinetçi ile aynı evi paylaştığım günlerden beri, o mücevherden hak ettiği tadı alamıyorum. Oda müziği kusursuzdur ama belki haddinden bir milim fazla yontulup cilalanmıştır. *Die Zauberflöte*'yi büyülenmeden dinleyebilecek kimse düşünemiyorum.

*

Beni baştan çıkarıp alemlere taşıyan başka kimler var? Aklıma gelenleri tarih sırasıyla saymaya çalışayım.

Monteverdi bir akıl ve müzik şölenidir. Bir *Ulisse*'nin ya da *Poppea*'nın dramatik zenginliğine, 18. ve 19. yüzyıl eserleri yaklaşılmaz bile. Fırsat bulursan 1970'lerde Nikolaus Harnoncourt'un yönettiği Jean-Louis Ponnelle'in sahnelediği *Poppea* versiyonunu gör; benliğini esir alacaktır. François Couperin, Bach ile aşık atabilecek bir bestecidir. *Concerts royaux*'yu Bradenburgların, *Leçons de Ténèbres*'i en iyi solo kantatların, *Messe a l'usage des paroisses*'i koral prelüdlerin yanına rahatça koyabilirsin. Yazık ki geriye kalan çok az eseri var. Henry Purcell dünyamızı kısacık ziyaret edip kaybolmuş bir gök cisimidir. Yazdığı tek bir notada sıradanlığın, rutinin izini duyamazsın.

Vivaldi'ye hiçbir zaman çok ısınmadım ama Corelli'deki deha ısıltısını inkar edemem. Alessandro Scarlatti uçsuz bucaksız bir hazinedir; dinledikçe güzelleşir, aklını başından alır. Händel de hocası kadar baştan çıkarıcıdır. Çoğu zaman deha sınırının bir santim altında dolanır; bazen, klavsen süitlerinde, *Alexander's Feast*'te, *Comus* aryalarında, *L'Allegro il Penseroso ed il Moderato*'da olduğu gibi, o sınırı aştığı da olur. Telemann çok iyi bir işçidir. Haydn'ın oda müziğinde fantastik derecede güzel mücevherler gizlidir ama o mücevherleri bulmak için bazen epeyce ot yemen gerekir.

Schubert aşık olunası bir insandır. *Die Winterreise*'yi (ama mutlaka Fischer-Dieskau ve Gerald Moore'dan) hüngür hüngür ağlamadan hiç dinleyemedim. Chopin sadece minyatürdür ama minyatürleri baştan çıkarıcı bir güzelliktedir. Brahms zarif ve popüler bir maskenin ardında büyük ve kompleks bir deha saklar. 2001'de bir dönem aylarca *Ein deutsches Requiem*'le yatıp kalktım. Çok eskiden bir dönem birinci Sextet'e, daha yakın yıllarda Klarinetli Beşli'ye tutuldum. Dvořák'ın senfonilerini filan boşver, ama 14 yaylı çalgılar dörtlüsünün her biri şaşırtıcı ölçüde zengin ve kuvvetli bir ruhun ifadesidir.

Hugo Wolf'u çok geç keşfettim, *İspanya Defteri*, hele Elisabeth Schwarzkopf söylüyorsa, sanırım Alman şarkı sanatının -dolayısı ile her türlü şarkı sanatının- zirvesidir. (Peki, Strauss'un *Son Dört Şarkı*'sı da öbür zirve olsun.) Bruckner'de eski çorapları koklamak gibi bir haz buluyorum - kötü olduğunu bilirsin ama koklamadan duramazsın. Mahler'de de her zaman bir tür sahtelik ya da yüzeysellik havası sezmekten kendimi alamıyorum - belki fin de siècle Viyana'sının havasıdır, kim bilir? Gene de *Das Lied von der Erde* olsun, dokuzuncu ve onuncu senfoniler olsun, deha alemine ayak basan işlerdir. Debussy özellikle piyano ve oda müziği eserlerinde, bazen kudurtucu ölçüde zarif ve hülyalıdır; ama büyük çaplı eserlerini sevdiğimi söyleyemem. Çaykovski beni bayar, Wagner bence sahterkarın tekidir. Verdi, birkaç meşhur arya dışında beni pek etkilemiyor, hiçbir operasını baştan sona izlemeye kendimi kandıramadım. Ama nedense son yıllarda Puccini'ye gitgide daha fazla ısındığımı itiraf etmeliyim. *La Bohème*'in Anna Netrebko ve Villazon'lu film versiyonu son yıllarda opera alanında yapılmış en iyi iştir desem abartmış olur muyum?

Yirminci yüzyıl müziğine hiçbir zaman fazla ilgi duymadım. Bir istisna yukarıda adı geçen Richard Strauss'tur. (*Elektra*'yı birkaç yıl önce keşfettim, tüylerim hâlâ diken diken.) Açıklamakta güçlük çektiğim öteki istisna ise Stravinsky'dir. Lise sonda iken Stravinsky ile büyük bir aşk yaşadım. Sonradan o aşk küllendi ama *L'Histoire du Soldat*'nın, *Oedipus Rex*'in, *Dumbarton Oaks* senfonisinin, *Apollon Musagètes*'in alaycı, ukala, bıçak gibi keskin dili beni hâlâ zaman zaman heyecanlandırır.

*

Klasikten başka müzik yok mu diye soracaksın. Son zamanlarda insanlar hiç mi güzel şarkı söylememişler? Hayır, o kadar dogmatik değilim. Bir Bach ya da Beethoven'dan aldığım tadın yoğunluğuna yaklaşmasa da beni coşturan, kısa bir an için de olsa uçuran başka birçok müzik türü var. Mevzu açılmışken onlara da değineyim.

Bir kere caz severim. Caz 1920'lerden 1960'lara kırk yıl sürmüş bir muazzam havai fişek gösterisidir. Sonradan çıkmaz yollarda kaybolmuştur -ama o kırk yıllık yaratıcılık dönemindeki heyecanı kimse inkar edemez. Blues, keza, Mississippi'nin pamuk tarlalarından ve redneck kafelerinden bağını koparmamış olduğu sürece şaheserler üretmiş, sonra pop kültürünün sığ sularında tükenip gitmiştir.

Yunan müziğinde eski usul rebetiko'ya bayılırım. Markos Vamvakaris'in toplu eserleri albümünü bir aralar evde lime lime oluncaya kadar dinledim. Değme alaturka arabeskçiden daha karanlık sulara yelken açtığı halde gözünden ve sesinden ironi kıvılcımını eksik etmeyen bir adamdır. Bir ara Vicky Mosholiou'nun *Son Tramvay* albümüne aşık oldum. Sonra Giritli esrarkeş Psarantonis'e hayran oldum. Bir dönem klasik Hint ragalarına merak saldım. Kolombiya'da geçirdiğim bir aydan sonra kalbimde salsaya -özellikle salsanın en iyisi olan Kolombiya salsasına- yer açtım. Uzun yıllar Bob Marley'in reggae'sini dinledim. Arjantin'in tangolarına bayılırım. Sonra, hayret edeceksin ama, Peru dağlılarının müziği olan huayno'lara bir tür iptila edindim. Aradan yıllar da geçse, iyi bir huayno havası ile karşılaştığımda, oltaya takılmış balık gibi oynamaktan kendimi alamıyorum.

Üniversitedeyken birkaç yıl büyük bir zevkle alaturka fasıl dinledim -Kemal Gürses, Üsküdar Musiki Cemiyeti, Şevki Bey, Leyla Hanım, Lemi Atlı vesaire. Daha sonra Kani Karaca'nın kayıtlarını keşfettim, Osmanlı elit müziğinin asıl şaheserleri ile tanışma, tanışma demeyelim de kenarlarında dolaşma fırsatım oldu. Bir kısmı ilkel usullerle radyodan teybe çekilmiş, sonradan CD'ye aktarılmış kırk-elli tane albümüm birikti. O albümler hâlâ tozlu bir köşede durur. Bazen cinler geldiğinde arayıp dinlerim. Olağanüstü zarif ve incelikli bir müziktir; insan ruhunun çok derinlerdeki birtakım telleri titreştirir. Ama tıpkı Yunan kilise müziği gibi -ki o da zarif, incelikli, derin teller titreten bir müziktir- bir iki saat dinledikten sonra hafakan basar. "İmdat, içim daralıyor"

duygusuna kapılıyorum. CD'ler yeniden tozlu rafların arkasına gider, cinlerin bir dahaki ziyaretine kadar unutulur.

Türk popundan nefret ediyorum. 1960'larda ilk çıktığı zaman nefret ettim ve yarım yüzyıldan beri nefretim dinmedi. Detone bir böğürtüden başka bir meziyetini göremediğim Türk avam müziğinden ise adeta fiziksel bir tiksintiyle tiksiniyorum. Hapiste olduğum son iki buçuk yılın büyük bir bölümünde o yapışkan sesle yaşadım. Alışmadım. Alışmayacağım. Hayatımın şu geldiğim evresinde arabesk ve varoş türküsünün tükürüklü feryatlarına bulaşma riski olmadan yaşayabileceğim bir köşe hayattaki en büyük mutlulukmuş gibi geliyor bana.

Amerikan popu hakkındaki duygularım da bundan çok farklı değil. Amerikan popu ile rock'ın teknik ustalığını takdir edebiliyorum. Bunun getirdiği bir tür mesafeli ve teorik beğenme duygusu aklımın sinir bozucu yarısını etkisi altına alabiliyor. Ama hayır, insanların duygu dünyasını bir TIR kamyonunun gürültüsü ile boğmaya çalışan müzik anlayışına tahammülüm yok. Elektronik yollarla deforme edilmiş her türlü ses kulağımı ve ruhumu tırmalıyor. Kitlelerin beğenisi için ekip kararıyla üretilmiş her eser, bende edepsizce bir yalanın doğurduğu utançla karışık öfke duygusunu uyandırıyor.

Kötüleri saymaya devam edeyim. New Age adı altında üretilmiş beyin uyutucu ses yığışmalarından, asansör müziğinden, oldies ve goldies türü kanı alınmış süpermarket ürünlerinden nefret ediyorum. Fransız chanson'larını (Jacques Brel gibi bir iki istisnaıyla) fazla şekerli ve sahte buluyorum. Batı Avrupa halk müziği, özellikle kuzeye doğru yürüdükçe, bana yavan ve ruhsuz geliyor. 80 yazında Ohrida kentindeki bir kahvehane bahçesinde Makedonya köylü havaları çalan Hollandalı şahane bir gezginler ekibiyle karşılaşmıştım. Hayatında o kadar mükemmel bir başka konser duyduğun mu diye sorsan cevap vermekte zorlanırım.

Guest protocol

6 Eylül 2016

İngiliz bir yazarın Türkiye’de Ermeniliğe ilişkin sorusunu Mene-men Cezaevinden yazılı olarak cevapladım.

Despite all the hype, Turkey has never been able to build a modern and secular national identity. A tiny republican elite tried to maintain that myth for a long time. It was always a fiction, and now it has collapsed with a bang. Turkishness used to be implicitly synonymous with being Muslim, anti-West, anti-infidel; now it is explicitly so. Its historical vision begins with Mecca and Medina, not Athens and Rome.

Let’s be fair: Turks are an enormously hospitable and generous people. A non-Muslim, an Armenian is treated with utmost friendliness and consideration - so long as she behaves in a way that is appropriate for a respectable guest, i.e. she maintains decorum, never meddles in home affairs, never ventures out of the guest room and into the host’s bedroom.

Armenians do well in this country within the confines of the guest protocol. They live in designated parts of Istanbul and one or two other towns. They are regarded as honest and efficient businessmen, fine artists, wonderful table companions. But woe to them if they try to be more than that - if they begin to speak their mind on national or political issues, for example, as I did, or set up business in the deep province, as I did, or (horrors!) if they start throwing their weight around in local and provincial matters, as I most incautiously did. You might as well have a black man run for senator in 1950s Mississippi. He’d be lynched I suppose, as I was lynched in a different way.

Tüm şişirmelere karşın sanırım Türkiye hiçbir zaman modern ve laik bir ulusal kimlik oluşturmayı başaramadı. Küçük bir Cumhuriyet eliti uzun süre bu miti canlı tutmaya çalıştılar. Her zaman hayaldi, şimdi ise gümbürtüyle çöktü. Türklük zımnen her zaman Müslüman, Batı karşıtı, gavur düşmanı olmakla eşanlamlı idi; şimdi açıkça öyle. Tarih vizyonu Mekke ve Medine ile başlar, Eski Yunan ve Roma ile değil.

Adil olalım: Türkler son derece konuksever ve cömert bir halktır. Bir gayrimüslime, bir Ermeni'ye, her zaman dostluk ve nezaketle davranılır - yeter ki saygın bir konuğa yakışır şekilde davransın, yani adabı korusun, ev işlerine burnunu sokmasın, misafir odasından çıkıp yatak odasına dalmasın.

Bu konuk protokolünün sınırları içinde kaldıkları müddetçe Ermeniler bu ülkede rahattır. İstanbul'un ve bir iki diğer şehrin belirli semtlerinde yaşarlar; dürüst ve başarılı işadamı, iyi sanatkar ve harika sofra arkadaşı olarak tanınırlar. Ama vay bunun ötesine gidene - mesela (benim gibi) milli ve siyasi meselelerde fikir beyan edene ya da (yine benim gibi) derin taşrada iş kurana ya da (eyvah eyvah!) yerel sahada ağırlık koymaya başlayana. 1950'lerde Mississippi'de bir siyah adamın senatör adayı olması gibi bir şey. Sanırım linç edilirdi, nitekim bana da bir bakıma öyle oldu.

Post-Helenosantrizm iyi bişey mi?

25 Ağustos 2016

Büyük oğlum Arsen'e mektup. Arsen akademik dünyadaki post-Hellenocentrism eğiliminden söz etmiş, yani Antik Yunan merkezli tarih anlayışının terk edilmesinden. Ben oradan topa girmişim.

Post-Hellenocentrism dediğin şey büyük hastalığın bir başka tezahürü. Mesele, Batı uygarlığının kendine olan inancını kaybetmesi. Bir yönüyle, Aydınlanma'nın temeli olan evrensellik arayışının bir tezahürüdür, bu anlamda akılcılığın ve liberalizmin gereği. Ama sonuç olarak akılcılığın ve liberalizmin temellerinin tahrip edilmesi sonucunu doğuruyor. Al sana uçuk bir makale konusu: "*How does Academic Post-Hellenocentrism Cause Terrorism and Inner City Decay*" [Akademik Post-Hellenocentrism Terörizme ve Kentsel Çürümeye Nasıl Yol Açıyor]. Avrupa neden göçmenleri asimile etme yeteneğini kaybetti? Kendine inancını kaybettiği için. Kendine inanmayan başkasını nasıl inandırırın?

Öte yandan şu da yok değil. Avrupa uygarlığını tekil ve değerli kılan her ne ise, 16.-17.-18. yy'ların ürünüdür. Bu modern amalgamın kökü gerçekten klasik Antikite mi? Yoksa Batının kendi kaynaklarını eski Yunan ve Roma'da araması sadece post-Rönesans bir yanılsama mı? Dolayısıyla: Eski Yunan'ın eski İran'dan daha üstün, daha değerli vb. olduğundan emin misin?

İran tarihi ve kültürü hakkında bir fikir edinmek istiyorsan okuman gereken ilk ve en önemli eser *Şahname* olmalı. Mutlaka oku. İran kültürü en azından eski Yunan kadar mitoloji merkezlidir. Mitolojik geçmiş, analitik tarihten daha önemlidir; ulusal bilinçte daha büyük yer tutar. *Şahname* de o mitolojinin ana belgesidir. Yalnız İran değil, Türk, Kürt, Ermeni, Gürcü vb. kül-

türel geleneklerini tanımak açısından da vazgeçilmez önemdedir. Ben ilk 2001’de okudum, keşke daha önce okusaymışım dedim.

2017’de eklenmiş not

Şahin gözlü okurlarım şimdi diyecekler ki, sen de son zamanlarda durmadan Batı uygarlığının Ortadoğulu kaynaklarından söz ediyorsun, yok efendim Avrupa üniversiteleri medreseden kop-yaymış, antik Yunan dili ve dini Sami kültüründen çok şeyler almış filan, yoksa sen de post-helenosantrik mi oldun?

Haklıdırlar. Ama değildirler. Haklıdırlar, Avrupa uygarlığının Doğulu kaynakları son zamanlarda müthiş ilgimi çekiyor, keşke vaktim ve imkânım olsa da o konuda esaslı bir şeyler yazabilsem diye bazen aklıma geliyor. Ama hayır, o arayıştan multi-kulti sonuçlar çıkarmaya niyetim yok. O sentezi ancak Batı başarmış. O sentezi kavramaya imkân veren düşünsel ve akademik araçlar da ancak Batı’nın entelektüel cephaneliğinde mevcut. O sentezi akılcı ve ikna edici bir şekilde aydınlatmayı başarırsan, Batı kültürünün halâ canlı ve muzaffer olduğunu kanıtlamış olursun, başka bir şey değil.

İslam dünyasından birinin, İslamın Greko-Romen kaynakları hakkında paçavradan öte değeri olan iki satır yazı yazabileceğini düşünebiliyor musun?

Nişanyan'ın kadınlarla derdi ne?

15 Eylül 2016

Temmuzdaki tuhaf darbe teşebbüsünden sonra cezaevlerini genel af beklentisi sardı. O konuda bir yazı yazdım, başka birçok şeyin arasında, affın kapsayıcı olması, teröristti, hırsızdı, tecavüzcüydü diye suçlar arasında ayırım yapmaması gerektiğini savundum. Savunmaz olaydım. Sözde “ilerici” ve “feminist-dostu” sayılan çevrelerde, vay Nişanyan tecavüzcüleri savunuyor diye öyle bir yaygara koptu ki tariflere sığmaz.

Toplu cevabımı bloga yazdım.

• **Deniz Karabacak** “Nişanyan pek çok erkek entelektüel hayvanı gibi kadınlar konusunda hödük, seksist ve düşüncesiz” diyerek zarif bir dille önyargılarını ifade etmiş.

Kadınlar konusunda “hödük ve seksist” olduğumu sanmıyorum. Düşüncesiz belki. Genelde aptallığa ve riyaya fazla tahammülüm olmadığı için insanları kıldığım olmuştur; ama özellikle kadınlarla ilgili bir şey olduğunu sanmam.

Geldiğim aile çevresi açısından böyle bir şeyin pek mümkün olduğunu da düşünmüyorum. Ermeni ailelerinde kadınlar saltanatı kuvvetlidir. Türklerin sosyal alışkanlıklarını bugüne dek etkileyen bazı tarihi yaralar (çok eşlilik, cariyelik, erkeğin karısını kolayca boşayabilmesi, tesettür...) bizde olmadığından, sanırım cinsler arasındaki denge farklı kurulmuş. Çocukluğumu en çok etkilemiş ortam olan anneannemlerin ailesinde aklın, itidalin ve dolaylı da olsa iktidarın temsilcisi hiç şüphesiz anneannemdi; annemle teyzemler de bayrağı ondan almışlardır. Kendi çekirdek ailemizde, kültürlü ve artiküle bir insan olan babam bir nebze daha baskındı. Bende de belirgin olan bir entelektüel üstenciliği ondan almış olabilirim belki. Ama karımın dekoltesine yahut

kızımın sevgilisine karışmak ya da sırf kadın olduğu için birinin mesleğine yahut eğitimine burnumu sokmak gibi saçmalıklardan çok şükür hep uzak oldum, başkalarında da böyle şeyleri feci derecede avam bulurum. İğrenirim hatta.

Hayatımın çok büyük bir bölümünde akıllı, başarılı, cerbezeli kadınların çekim alanında yaşadım. İlk aşkımla Robert Kolej’de sınıf birincisi idi. İlk karım parlak bir akademisyenin kızıydı. Kendisi de parlak bir akademisyen olabilecekken kariyer değiştirdi, Uluslararası Af Örgütü’nün Çin masasını yönetti. Sonra üç yıl birlikte yaşadığım sevgilim, Alman devlet televizyonunun Türkiye şefiydi. Müjde’yi hiç anlatmayayım, “Gel seninle padişahlık kuralım” diye önerince “Sen çekil ben kurarım” diyenlerdendir. Ne seksizmi yahu, bu kadar uzatılacak bir kavram mı seksizm?

Son devirde cabbar ve muktedir kadınlardan biraz sıkıldığımı itiraf etmeliyim. Allah onları sahiplerine bağışlasın, yollarını açık etsin. Bana daha genç, daha kırılğan, daha iddiasız kadınlar sanki daha iyi geliyor artık. Latan patriarkalizmin dışı kusması mıdır? Yorgunluk ve yaşlılık mıdır? Onu da bırakalım Deniz Hanım değerlendirsinsin.

• Dostça ve sağduyulu bir not yazan **Hasan R. Demiroğlu** “kadın konusunda biraz özensiz” olduğuma hükmetmiş, bunun sebepleri üzerinde durmuş. “Kadın” yerine “feministler” ya da “feminist söylem” deseydi sanırım daha yerinde olurdu. Türk ve Türkçü, İslam ve İslamcı, sübyan ve sübyancı gibidir aradaki ayrım. -ci’lere itiraz edince alttaki toplumsal gruba hakaret etmişsin gibi yaygara koparırlar, klasik bir üçkağıttır, uyanık olmazsan yanılırsın.

1970’lerde, 1968’in özgürlük mücadeleleri içinden modern feminist hareketin doğduğu yıllarda, o doğumun tam göbeğinde, ABD’de üniversitedeydim. Tabii ki coşkuyla karşıladık, “biz”e ait saydık, özgürlük davamızın doğal bir parçası olarak gördük. Gloria Steinem’i 1975’te Yale Politika Derneğinde alkışlayanlar arasında ben de vardım.

Görebildiğim kadarıyla o dönemde hareketin iki platformu vardı. Birincisi, kadınların cinsel özgürlüğü davası. O davayı tüm benliğimle, kayıtsız ve şartsız destekledim. Yeryüzünün önemli meselelerinden biri saydım. Hala da o pozisyondan bir milim geri adım atmış değilim. Uğruna mücadele etmeye geçecek tek dava özgürlüktür. Kendi bedenine ve yaşam tarzına hakim olamıyorsan kaç para eder özgürlük?

İkinci platform, ekonomik fırsatlar ve özellikle istihdam alanında eşitlik talebi idi. O konuda biraz daha az heyecan duydum. Prensip olarak elbette doğru bir talepti. Kadının çalışmamasını ya da eksik maaş almasını, eşek değilsen, yahut vicdanını çeşitli dinlerin afyonuna teslim etmişsen nasıl savunabilirsin? Yine de modern tüketim toplumu içinde eşit yer kapma talebi yüreğimde fazla yer etmedi. Özgür bir yaşam kurma ve türün biyolojik varlığını sürdürme meselelerini bireysel ekonomik refahın önüne koyan yaklaşımlar bana daha cazip geldi.

Bugün durum farklıdır. Bugünün Türkiyesinde -ve daha sınırlı oranda Batı dünyasında- “feminizm” bayrağını taşıyanların cinsel özgürlük ve ekonomik eşitlik davalarıyla fazla bir alakası kaldığını sanmıyorum. Sosyal mevzilenmeye bakın, yeter. Üniversite seminerlerinden Cihangir kahvelerine, oradan *Hürriyet* gazetesinin magazin eklerine kadar “feminizm” hakkında sesi en çok çıkanlar, bu memlekette cinsel özgürlük konusunda olsun, gelir ve kariyer fırsatlarına erişim konusunda olsun, en az sıkıntısı olan kesimlerdir. Cinsel kölelik ve ekonomik çaresizliğin gerçek mağdurları olan tarafta o söyleme zerrece ilgi yoktur; istihza ve kuşku egemendir. Size bu durum tuhaf gelmiyor mu? Bu paradoksu çözmeden sizce bu mevzuda anlamı olan bir laf edilebilir mi?

Kusura bakmayın, şimdi burada uzun boylu analize girmeyeceğim. Başımda yeterince dert var, bir de buna batmayayım. Özetleyeyim yeter.

Birincisi, bugünkü “feminizm”de cinsel özgürlük davası gözden kaybolmuştur; onun yerini yasaklayıcı ve norm koyucu bir yaklaşım almıştır. Öyle konuşmak yasak! Kadına höt demek yasak! Teenager yasak! Tarihi öyle değil böyle okumak yasak! Othello? Allah belasını versin seksist Arap!

İkincisi, hayret bir şeydir ki konulan normlar, ufak tefek birtakım güncellemelerle, bin seneden beri bildiğimiz küçük burjuva ikiye bölünmüşlüğüne kokmuş normlarının ta kendisidir. Ufak tefek yenilikler var dedik. Mesela LGBTİ eskiden yasaktı, şimdi neredeyse kutsal bir auraya bürünmüştür. Eskiden evlilik esastı, şimdi piyasası düşmüştür. Ama bu bir iki madde dışında modern feminizmin yasaklarla çerçevelenmiş “kadın” imajını alın, Victoria devri romancılarının onca acımasızlıkla alay ettikleri evde kalmış hala ahlakıyla kıyaslayın, fark bulursanız alkışlar benden.

Üçüncüsü, her türlü dar ahlakçılık gibi, modern feminizm bir düşmanlık ve nefret ideolojisine evrilmiştir. Özellikle kalbindeki nefreti kusmak için fırsat kollayan kalabalıkların kol gezdiği diyarlarda bu eğilimin vahim boyutlara ulaştığını görüyoruz. Dil ve üslup, bin yıldan beri alışık olduklarımızdır. Gavura merhamet mi gösterdi? Urun kahpeye! Komünisti mi savundu? Urun kahpeye! Vatan hainleriyle aynı kaptan mı yedi, teröristleri mi savundu? Urun kahpeye! Kadınlara saygısızlık mı etti - pardon “özensiz” mi davrandı? Urun kahpeye!

Bu zihniyetin adı, kelimenin en klasik ve en su katılmamış anlamıyla, faşizmdir. Bunun egemen olduğu yerde adalet duygusu yaşayamaz. Vicdan yaşayamaz. Akıl dumura uğrar ve çürür.

O yüzden, sonu -ci ile biten diğer nefret ideolojileri gibi, modern kafe-ve-kampus feminizmiyle de mücadele etmek gerektiğine inanıyorum. Vicdan körelmesiyle savaş bir bütündür. “Şuna dokunmayalım şimdi, bulaşır”, “şuna dokunmayalım bizdendir” hesabı yapmaya başlarsan kısa zamanda bataklığa saplanır kalırsın. “Bizim darbemiz iyidir” diyenlerle aynı çıkmazı paylaşırsın.

• **Aykırı Zeynep** adıyla iştihar ettiği halde bu topraklara özgü hayli düz bir yobazlıktan mustarip olduğu (“imanım mevzubahis ise gerisi teferruattır”) anlaşılan biri de “hegemonik ve homofobik” olduğuma kanaat getirmiş.

Hegemoniği anlarım, itiraz etmem. Ama homofobiğe aklım ermedi. Son üç yıldır en yakınımnda olan iki insandan biri geydir. Ona sordum, ben homofobik miyim diye. “Tutuksun o konuda” dedi. “Yüzleşmekten kaçınıyorsun.”“Hayatta kendime iyi kötü bir yol tutturmuşum,” diye kaçış yolu aradım. “Erkekleri döv, kadınları sev. Ona uymadığı için belki.”

Bu konuşmanın etkisiyle olacak akşam dilim çözüldü, koğuştakilere İrlanda’da eşcinsel evlilik meselesinin nasıl şahane bir demokratik süreçte çözüldüğünü anlattım. İrkildiler. “Nasıl yani abi, şimdi ibnelerin evlenmesini mi savunuyorsun?” diye sordular. Gece yatakta biraz tedirgin yattılar gibi geldi bana.

Rousseau, İtirafılar

Eylül 2016

Etkileyici ve tuhaf bir kitap. Türkçesi var, mutlaka okumalısın. Batı entelektüel tarihinin dönüm noktalarından biridir. “Aydınlanına” denen akılcılık idealinin defterini düren, Romantizme ve Fransız İhtilali’ne giden yolu açan şaşırtıcı fikir devriminin başlatıcısı sayılır. Ama özünde paranoyak, vesveseli, aşırı derecede çekingen, beceriksiz, yalancı bir adamın itirafları.

İlginç bir adam Rousseau. Antipatik biri. Kitabı bir çeşit bitmiş dostluklar ansiklopedisi. Kendisine canla başla kucak açan herkesi küstürüp kendine düşman etmeyi başarmış. Ama alttan alta olağanüstü bir duygusal dürüstlüğü ve entelektüel pırıltısı var. O sayede, bin defa çamura da batsa, Avrupa’nın en parlak ve etkili insanların dostluğunu ve himayesini kazanmayı başarmış. O sayede, altı yüz küsur sayfa kişisel ihanet, çirkeflik, dedikodu tarihini nefes kesici bir ilgiyle okutmayı başarıyor. Çünkü çok zeki, ve daha önemlisi, gerçek zekanın kaçınılmaz tamamlayıcısı olan saf ve adeta çocuksu bir dürüstlüğü var. Göz göre göre yalan konuşurken bile dürüst.

O döneme ilişkin son aylarda okuduğum dördüncü kitap oldu bu - Boswell’in Samuel Johnson Hayatı, Schindler’in Beethoven biyografisi, Goethe [Lewes, *The Life and Works of Goethe*], şimdi de bu. Ondan az önceki döneme ilişkin üç kitap: 7. Henry dönemi tarihi [Thomas Penn, *Winter King*], Hilary Mantel’den *Wolf Hall* [8. Henry dönemi siyasi entrikaları, roman], Oliver Cromwell biyografisi [Antonia Fraser, *Cromwell: Our Chief of Men*]. Az sonraki çağa ilişkin Dostoyevski’nin *Ezilenler*’i ile Disraeli’nin romanı [*Sybil*]. Bayağı bilgilendim sanıyorum. Otursam bir kitap, olmadı bir makale çıkar sanki: “Avrupa’da Aristokratik Düzenin Kuruluşu, Kusursuzlaştırılması ve Çöküşü.” Yüz

sayfa yazabilirmişim gibi geliyor bana. Ama tembel olduğum için yazamayacağım herhalde. Yazmak yerine konferans, sohbet, nutuk vb. cinsi bir çerçeve belki daha kolay ve benim mizacıma daha uygun olurdu.

Çıktıktan sonra -eğer çıkabilirsem- hayalim öyle bir şey. İlyas-tepe'yi biraz tadil edip her hafta otuz kırk kişinin katılacağı bir sohbet-konferans düzeni kursam, millet gelip bir hafta kalsa, dereden tepeden Allah ne verdiyse bir şeyler anlatsam, sence geçinecek ve tesisi döndürecek kadar bir para kazanır mıyım? İstanbul'dan ya da İzmir'den millet gelir mi? Kışın yürür mü?

Yazılmayan romanlar-1

25 Eylül 2016

Anahit'e mektuplardan.

Bebişkom, bir iki aydan beri kafamda bir roman fikri dolanıyor. Bir değil aslında iki tane, birbiriyle alakasız iki hikaye.

Birincisi eskilerin pikaresk dediği cinsten, bir seyahat romanı. Biraz sana anlattığım gezi hikayeleri gibi olsun ama az da olsa bir olay örgüsü ve anlatı yapısı barındırsın istiyorum. Günümüzde değil geçmiş bir çağda geçecek ya da belki çağlar arasında zıp zıp zıplayabilir. Tadında biraz *Don Kişot*, biraz *Dekameron* olsun istiyorum ama en çok da Voltaire'in *Candide*'i. (Okudun mu bunları? Henüz okumadıysan mutlaka liseyi bitirmeden önce oku üçünü de. Dünyaya espri ve bilgelikle bakmana yardımcı olacak kitaplardır. Anlatı sanatının başyapıtlarıdır. Aklındaki -ve eğer kullanıyorsan- kalemindeki izleri hayat boyu silinmez.)

Kahramanımız dünyanın merkezi olan İstanbul'dan yola çıkar. Belki Chaucer'ın *Canterbury Hikayeleri*'nin kahramanları gibi İspanya'daki Santiago de Compostela'ya hacca gidecektir. Yolda başına binbir türlü absürt olaylar gelir. Rastladığı kişiler ve ülkeler hakkında gözlemler yapar; epigramlar yumurtlar; o ülkelerin gelecekteki evrimi hakkında kehanetlerde bulunur. Her gittiği yerde kadınlarla karmakarışık gönül maceralarına girer. Sevilla'ya uğramışken Don Juan'ın, şimdi yaşlı kadınlar olan eski sevgilileri Donna Elvira ve Donna Anna ile tanışır. Cezayir korsanlarına esir düşer. Onlardan kurtulup bir süre Marakeş'in büyük meydanında dilencilik yapar. Orada tanıştığı insanlarla beraber Sahra Çölü'nü geçip Mali sultanlığına ulaşır. Sultanla dostluk kurar. Esir tüccarı olur. Servet kazanır, kaybeder. Başına felaketler gelir. Dahomey kralının zindanlarına düşer. Tam idam

edilecekken eski sevgilisi ile Fransız konsolosu olan bir tanıdığı-
nın yardımlarıyla canını kurtarır. Bir gemiyle Amerika'ya kaçar.
Amazon ormanlarında altın madencilerine katılır. Kazandığı
serveti Santiago de Compostela'ya adamak için tam yola çıkı-
cakken başına başka şeyler gelir. Ölür.

Felsefi bir roman olsun istiyorum. İçinde insan yaşamına, kadın
erkek ilişkilerine, topluma ve dünyaya ilişkin komple bir felse-
fe olsun ama katiyen uzun paragraflar ve teorik laflar olmasın.
Hantallık olmasın, her cümlemin ve her kelimenin altından kıvr-
rak bir espri göz kırpsın. Cümleler kısa, anlatı somut ve berrak
olsun; on üç yaşında bir genç kolayca anlasın ve sevsin. Tarih ve
coğrafya bilgileri manik bir titizlikle doğrulanmış olsun. Mese-
la Marakeş meydanındaki dükkanların sayısı ve detayları doğru
bilinsin, Dahomey kralının unvanları tarihi kaynaklara uygun
olsun, Donna Anna'nın babası olan kumandanın rütbesi ve ma-
aşı Kastilya kraliyet arşivindeki bilgilerle uygunluk arz etsin. Tı-
kandığım nokta da orası zaten. Her şeyi gerçeğe uygun yapmaya
kalkarsan hayal gücüne yer kalmıyor. Hiper-realist bir dünyanın
içine masalı yerleştiremiyorsun. Çiğ kalıyor, sırtıtıyor.

Yalanı sevmiyorum ya da beceremiyorum. Oysa roman demek
uzun ve tutarlı bir yalan anlatmak demek.

Bu birinci roman. Öbürü son bir haftadır aniden kafamı meşgul
etmeye başladı. Türk kamuoyunu bugünlerde ilgilendiren Rıza
Zarrab adlı İranlı bir işadamı var. Görüntüsü şımarık bir disko-
tek çocuğu, birtakım karanlık işlerle akıllara durgunluk veren
bir servete kavuştu, ünlü bir şarkıcıyla evlendi, Boğaziçi'nde bir
değil iki yalı sahibi oldu. Sonra iskambil kağıtlarından inşa ettiği
o şato yıkıldı, Rıza Amerika'da hapse atıldı, bir daha çıkıp çıkı-
mayacağı belli değil. Şarkıcı olan eşi bu olaylar olurken aniden
yüz seksen derece dönüş yaptı, boşanma davası açtı, kocasının
servetinden artakalanları ele geçirme çabasına girişti.

Bir roman yazsam ve tam o ihanet anını anlamaya çalışsam na-

sıl olur diye geçiyor aklımdan. İsim tabii ki vermeyeceğim, biyografilerle serbestçe oynayacağım. Kadın kahramanımız mesela sefil bir çocukluktan ve pavyon şarkıcılığından gelmiş olsun. İlk gençliğinde Bollywood filmlerine layık bir aşk ve ihanet öyküsü yaşamış olsun, hatta öyle birkaç öykü olsun. Yeni koğuşumda Yılmaz adlı bir hükümlü var, akıllı ve duyarlı bir adam. Urfa ve Diyarbakır batakhanelerinde yıllarca fedailik, garsonluk, şarkıcılık yapmış. Oturup konuşturuyorum, akıllara durgunluk veren tutku, şiddet ve felaket öyküleri anlatıyor. Onları derlesem, bizim şarkıcının hayat hikayesiyle harmanlasam, birinci sınıf bir roman, o olmadı film senaryosu çıkar ortaya.

Bunun da ilham kaynağı Mario Vargas Llosa'nın *Conversación en la Catedral*indeki Hortensia karakteri olabilir belki. Müthiş bir romandır. Hortensia ününün zirvesindeyken düşer, ucuz pavyonlarda şarkıcı olur, sonunda öldürülür. Gazeteci kahramanım Santiago'nun o cinayeti çözmesi ve gerçek anlamını adım adım kavraması, herhalde Sofokles'in Kral Oidipus'undan bu yana anlatılmış olan en tüyler ürpertici keşif hikayesi olmalı. Ben o kadarını yapabilir miyim? Sanmıyorum. O kadar uzun boylu değil yeteneklerim. Ama belki oradan ilham alabilirim, en azından bakış açımı biraz oradan alacağım esinle besleyebilirim.

İşte Bebişkom, babacığın birkaç haftadır bu gibi mevzulara daldı, bu yüzden sana yazacağı mektupları ihmal etti. Umarım beni affedersin.

Yazılmayan romanlar-2

28 Eylül 2016

Aynı konuda, Özlem'e mektup.

“Büyük” romanlar üç çeşit oluyor sanırım. Bir, trajik aşk hikayeleri: *Madame Bovary*, *Anna Karenina*, *Adolphe*, *Jane Eyre*, *Tehlikeli İlişkiler*, *Lolita*... Ancak bir sosyal panorama içine yerleştirildiği zaman anlamlı. Yani o aşkın, toplumsal güçlerin acımasız ağı içinde şekillenen ve ezilen bir aşk olması lazım. İkinci, tek bir olaya odaklanmayan, geniş kadrolu panoramik tablolar: *Savaş ve Barış*, Balzac’ın geneli, *L’education sentimentale*, Vargas Llosa’nın hep sözünü ettiğim *Katedralde Söyleşi’si*. Üçüncüsü bunun akrabası olan “destanlar”: *Yüz Yıllık Yalnızlık* gibi. [Dördüncüsü Proust ya da Joyce’un *Ulysses*’i gibi, bireysel ve önemsiz bir öyküden yola çıkıp destan yaratanlar. Bu tarz romanlar gerçekten kalıcı mıdır, 20. yüzyıl modernizminin hastalıklı bir tezahürü müdür, hâlâ daha emin değilim.]

Bu üç tip de beni aşar gibi geliyor bana. O yüzden roman sevdasından vazgeçmeliyim.

Güzel bir romana başladım bir hafta önce. Vikram Seth, *A Suitable Boy* - 1500 sayfalık hayvani bir panorama romanı, 1950’lerde Hindistan’da hepsi birbiriyle akraba 15-20 kişinin hikayesi. Sürükleyici, insancıl, zeka ve espriyle ve edebi gustoyla örülmüş bir doku. Son elli yılda iyi roman ya Latin Amerika’dan ya Hintlilerden çıkıyor. Daha doğrusu hepsi de bu ülkelerde doğup büyüyen, sonra Batı’da göçmen ya da sürgün olan insanlar. Kara ülkelerde hapsolmuş insanlardan iyi yazar çıkması zor. Avrupa desen tümüyle (ABD de kısmen) beyin ölümüne uğramış. Geriye kalan, kara ülkelerin tutsaklığından kurtulup arkaya bakabilen birkaç şanslı kişi.

(İki gün sonra)

“Timsah Halime” öyküsünü hatırlıyor musun?³⁵ Yapı bakımından kusursuz bir anlatıdır. Emek-başarı-trajedi kavsini izler. Trajedi kaçınılmaz bir mantıkla başarıdan türer, dışarıdan gelmez. Halime kendi kaderini inşa eder. Ama, “O hayat yaşamaya değer miydi?” sorusunun cevabı evettir. Sonunun hüsrana olacağını bilse de Halime başka türlü davranabilir miydi? Hayır.

İşte büyük bir destan-romanın yapısının böyle olması lazım.

Mesela bir Ebru Gündeş romanı düşün. İsmi bu olmaz tabii, detaylarla da istendiği kadar oynanabilir. Çaresizliğin ve felaketin kol gezdiği bir çocukluk ve gençlik. Dişiyle tırnağıyla çabalayıp şarkıcı olur. Büyük ve gerçek bir aşk yaşar. Kariyeri yükseldikçe aşk geride kalır, terk edilir, ama acısı yüreğinden eksilmez. Zengin işadamıyla evlenir. Kendini beş kıtaya yayılmış entrikalar içinde bulur. Boğaz’da yalısı, St. Tropez’de yazlığı, Gstaad’da şalesi vardır. İranlı milyarderleri ve ABD’li politikacıları evinde ağırlar. Feleğin çarkı döner, kocası tutuklanır, kendini kurtarmak için kocasını satar, boşanır. Bir müddet Nişantaşı’ndaki dairesinde zengin hayatı yaşamaya devam eder. Birkaç sevgili değiştirir. Kızı elinden alınır. Saçma sapan bir Özbek mafyacıyla 8 ay süren bir evlilik yapar. Gitgide düşer. Bir pansiyonda sefalet içinde yalnız ve hasta halini görürüz.

İyi yazılırsa bu hikayeden büyük bir roman, hatta film, hatta opera çıkar sanıyorum. İlk bölümde marjinal sınıfın çaresizliği ve ondan doğan acımasız yırtıcılığı, fakat onun altında derindeki güvenlik ve istikrar özlemini iyi anlatmak lazım. İkinci bölümde bir yandan gerçek ve yakıcı bir aşk, fakat aynı zamanda ilk bölümün gölgesini içinde taşıyan hırs ve güvensizlik ve maddi çıkar kaygısının tahripkar gücü işlenmeli. Üçüncü bölüm asıl hikaye, Rıza Zarrab’ı, dünya düzenini, AKP zenginlerini anlat

35. Bkz. *Aslanlı Yol*.

anlatabildiğın kadar. Kahramanımız bir bakıma yaşam boyu aradığı servet ve itibarı, hatta ailevi mutluluğu yakalamıştır. Fakat bunları ancak geçmişini ve kişiliğini inkar pahasına sürdürebilir. Yaşamı inkar ve makyaj üzerine kurulmuştur. Bir an bile yalnız kalırsa çöker ve paniğe kapılır. Yıldız gibi parladığı dünyaya aslında yabancısıdır. Bir uçurumun kenarında yaşar ve sonunda o uçuruma düşer. Bu aşamada belki eski yaşamından gelen sevgilisi yeniden hayatına girmeli, onu önlenemez bir güçle aşağıya doğru çekmeli.

Asıl ustalık gerektiren kısım dördüncü (son) bölüm olsa gerek. Orada, ikinci ve üçüncü bölümlerde kazandığı kendini kandırma yeteneğini canhıraş bir çabayla sonuna kadar kullandığını, bu sayede illüzyonu sürdürebildiğini, ama aynı çaba yüzünden düşüşünün hızlandığını ve karşı konulmaz bir trajediye döndüğünü görürüz. Son sahnede belki çok eskiden tanıdığı biriyle tesadüfen karşılaşır ve uzun bir iç hesaplaşmaya girer. Ya da belki ölmüştür, eski bir tanıdığı odasındaki bölük pörçük eşya ve evrak üzerinden geçmişin olaylarını hatırlar.

Al sana klasik bir roman kurgusu. Aşk desen aşk, entrika desen entrika. Toplum panoraması var, fakirler alemi var (doldur oraya birkaç hapislane öyküsü), zenginler alemi var, facia var. Ama o hayat yaşamaya değer miydi? Kesinlikle değeri.

Kalkabilir miyim böyle bir işin altından? Vallahi çok zor, gözü mü korkutuyor. Sıkı bir “kadın hikayesi” yazabilir miyim? Her şeyi bırakıp buna yoğunlaşabilir miyim? Zor. Çok zor. Belki de bunu yazan ben olmam, mesela Naime Tulum³⁶ olabilir. Bakarsın “feminist romanın başyapıtı” diye lanse ederler, yazarının kim olduğu yıllar sonra çıkar ortaya. Uuu, rezalet!

36. Sosyal medyada kullandığım bir kimlikti. Özlem bilir. Bir ara epey sayıda erkek hayranım vardı.

(Bir gün sonra)

Adı mesela Hüllya Ateş olsun. Asıl adı tabii bu değil, Emine (Mine) Karataş. Annesi Pakize Parlak. Roman boyunca Pakize'yi geçmişten bir bohça gibi yanında taşır. Annesi proletaryanın sonsuz bencilliğini ve küçük hesapçılığını temsil eder. Buna rağmen Hüllya onu sever, hem de nefret eder. Poppea'nın dadısı³⁷ gibi pratik, bencil, sinik öğütler verir.

İlhami, taşra gazetecisi, paparazzi, polis muhbiri, Hüllya'nın ilk aşkı. Serseri, loser. Sonradan yine yoluna çıkar, para sızdırmaya çalışır. Hüllya belki onu öldürtür, ama bunu tam olarak bilmiyoruz. Her ne olmuşa Hüllya bundan dolayı vicdan azabına benzer derin bir boşluk duygusu yaşar, hatırlamak istemez, konu veya çağrışımlar onu bu anıya getirdiğinde derhal akli başka şeye yönelir. Sonradan başına gelen felaketlerin asıl sebebinin bu olduğunu düşünür, düşünür demeyelim de hisseder. Oysa hayatında birkaç gün gerçek mutluluk tattıysa İlhami sayesinde, ah, yüz yıl önce. İlhaminin kaybolması, muhtemel ölümü, romanın iç çekirdeğindeki kara deliktir, ancak sonlara doğru netleşir, öyküye daha karanlık bir gölge ekler.

Reza Zarrab/Sarraff o kadar şahane bir isim ki daha güzelini bulmak zor, romancı tasarlasa ancak bu kadar olurdu. (Zarrab Farsça Altınsuyu demek, Sarraf değil. İki soyadı da “para” diye bağırıyor.)

... devamı yok. Roman yazılmadı.

37. *L'Incoronazione di Poppea*, Claudio Monteverdi'nin operası (1638).

Tez hocası

5 Kasım 2016

*ABD’de hangi üniversiteye doktora gideyim diye bana danışan
birine mektup.*

Doktora girişen herkese ve kendi oğluma verdiğim öğüdü sana da vereyim bari, her ne kadar bugüne dek dinleyip uyan kimseye rastlamadıysam da...

Ne yapıp et, sözlülerden sonra net BİR yılda yazabileceğin tanımlı, sınırlı, pratik, teoriye değil araştırmaya dayanan bir konu bul. “Önce teorik bir intro yazmalıyım” diye düşünmeye başlayınca kendini tokatla ve uyanmaya çalış. Öyle bir şey bul ki araştırması dedektif işi kadar zevkli ve heyecanlı, yazması mektup yazmak kadar kolay ve hızlı olsun. Yazdığın şeyi okuyan “ne çok şey biliyormuş, vay” demesin, “ne ilginç bir şey öğrendim, Allah razı olsun” desin. Bu dediklerim basit ve kolay görünür ama doktora tezi yazanların yüzde doksanı iş oraya gelince bunları unutur, teori paralamaya başlar, sonra dört beş sene kıvrandır, bunalımlara girer, hayatı kararır.

Bu esnada, çiftlikte...

22 Kasım 2016

Everest Yayınevi'nin avukatım Murat Akci vasıtasıyla ilettiği sözleşme taslağına binaen.

Türkiye'de yayınevlerinin toy yazarlara yaklaşımı Afrika ovalarında aslanların ceylanlara ilişkin tavrını anımsatıyor. Kitabını yayınlamayı düşünen genç ceylan arkadaşlara birkaç küçük tavsiye:

1- Pazarlık gücü kısıtlı olan tanınmamış yazarlarda standart telif payı %10 civarındadır. Bu rakamın çok altına razı olmayın.

2- Kitap satışı arttıkça yayınevinin birim maliyeti düşer. On bin satıştan sonra %15, kırk bin satıştan sonra %20 gibi kademeli bir telif ücretinde ısrarcı olun. Yüz bini aşacak olursanız aslanla yer değiştirmeyi deneyebilirsiniz.

3- Telifin satış üzerinden hesaplanmasına asla razı olmayın; beş kuruş alamazsınız. Daima net basım adedi üzerinden anlaşma yapın.

4- Yayınevi net basım adedinin bir oranının telif harici tutulmasını talep ederse %1'den fazlasını kabul etmeyin.

5- Makul olan ödeme biçimi basım tarihinden itibaren üç ayın sonunda banka havalesidir. Asla çek kabul etmeyin ve bu hususu sözleşmeye yazdırın. Gecikme halinde faiz şartı koyun.

6- Basım adedi, fiyat ve kapak konularına fazla karışmayın. Yayınevi bunları daha iyi bilir.

7- E-kitap hakları konusunda ısrarcı olun. Yayınevi derhal malul nitelikte e-kitap çıkarmıyorsa e-kitap haklarını saklı tutun.

8- Çeviri, film, TV dizisi haklarını asla koşulsuz devretmeyin. "Eser sahibinin rızası" şartını sözleşmeye yazdırın. O rıza ileride, şansınız varsa, milyonlar şeklinde size dönebilir.

9- Sözleşmeyi 3. kişilere devretme hakkı asla tanımayın. Ne idüğü belirsiz bir naylon firma ile baş başa kalabilirsiniz.

10- Kitabın belli sürede, mesela bir yılda, basılıp piyasaya sunulmaması halinde iptal şartı koydurun. Yoksa kitabınız sonsuza dek sürünebilir.

11- Kitabın tükenmesi halinde belli sürede yeni basım şartı koydurun, aksi halde kitabın hakları size rücu etsin. “Tükenme” şartı mümkünse yayınevi stoklarını baz almasın ya da 200 veya 500 gibi yüksek bir asgari stok belirlensin. Yoksa yayınevi stokta on tane kitap tutup eseriniz ebediyen gömebilir.

12- Talep üzerine noter huzurunda stok sayımı şartında ısrarcı olun. Yoksa kaç kitap basıldığını, kaçının satıldığını asla bilemezsiniz.

13- Kitapta resim, harita, grafik gibi size ait olmayan telif unsurları varsa ya bunların ya da size ait olan net telifin sözleşmede açıkça belirtilmesine dikkat edin. Yoksa “Ay pardon, bütün telif ücretini karikatürcü aldı” olur.

14- “Tüm eserler” sözleşmesi yaparsanız gelecekteki eserlerin makul sürede kabulü şartı getirin. İleride yazacağınız bir eseri yayınevi mesela üç ay içinde kabul etmez ya da razı olmadığınız değişiklikler yapmakta ısrarcı olursa başka yayınevine gitme imkanınız olsun.

15- Ücretsiz nüshalar konusunda inatçı olmayın. Depo memuru ile dost olmak gibi pratik yöntemlere yoğunlaşın.

16- Sözleşmeyi yayınevi adına imzalayan kişinin yetki belgesi ve imza sirkülerini görmeyi talep edin. Yoksa işin cırt noktasına geldiğinde elinizde değersiz bir kağıt parçası ile kalabilirsiniz.

17- Hukuki sonuç doğuran tüm görüşmeleri yazılı olarak yapın ve mutlaka dosyalayın. Yarın o sempatik patron gider, hiçbir şey bilmeyen biri ile baş başa kalabilirsiniz.

18- Mümkünse avans istemeyin ve almayın. O sistem medeni

lkelerde yürür, burada yürümez.

19- İhtilaf durumunda nere mahkemelerinin yetkili olacağına dikkat edin. Kastamonu'da tanıdığınız kimse olmayabilir.

20- Her zaman güler yüzlü olun ve saf görünün. Avukatınızı yanınızda götürmeyin.

21- Her sözleşmenin bir savaş olduğunu -peki, satranç olsun-unutmayın.

İmza: Bir Dost.

Bir savunma

5 Aralık 2016

Peygambere hakaret davasının bininci duruşmasında okumak için hazırladığım, ama hakim hanım bana “sen” diye hitap etmekte ısrar edince okumaktan vazgeçtiğim savunma.

Önemli bir karar vereceksiniz. Bu ülkenin geleceğine dair bir karar vereceksiniz.

Bu ülke, din kisvesi altında terör estiren çapulculara mı teslim olacak, yoksa özgür ve medeni bir ülke olmaya mı çalışacak? Davamızın konusu budur.

İnsanlığın çocukluk çağından kalma birtakım hurafelere mecburen boyun mu eğeceğiz, yoksa insana, dünyaya, ülkeye ve inanca dair her şeyi, aklımızın ve vicdanımızın rehberliğinde korkusuzca konuşabilecek miyiz? Bu sorunun cevabını talep ediyor savcılık makamı sizden. Umarım vicdanınızın gösterdiği yolda doğru cevabı vermeyi başarabilirsiniz. Umarım, yarın öbür gün bu toplum, vicdanını korkuya ve zorbalığa teslim eden talihsizler kervanında sizin adınıza da yer vermez.

Davanın hukuki yönü hakkında söz söylemeye gerek yok. Hukukla alakası olmayan bir davadır. Siyasete ve dünya görüşüne ilişkin bir davadır.

Mesele hukuk olsa, elbette siz de biliyorsunuz ki TCK 216. madde, dini değerleri aşağılama suçunu, kamu güvenliğini tehlikeye düşürme şartına bağlar. Oysa bu davada kamu güvenliğine ilişkin ne bir iddia dile getirilmiş ne bir delil ikame edilmiştir.

Elbette siz de biliyorsunuz ki getirilen iddia, TC hukuku açısından anayasa hükmü statüsünde olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin, inanç özgürlüğünü koruyan 9. maddesiyle alay

eder niteliktedir. AİHM içtihatlarına göre bu özgürlüğün neleri kapsadığını, hangi istisnaları tanıdığını, daha önce bir ifademde ayrıntılı olarak belirtmişim. Sizi o ayrıntılarla yormayacağım. Davanın özü yeterince nettir. Zorbalara boyun mu eğeceğiz, yoksa vicdanın ve hakkın sesini mi dinleyeceğiz?

Karar sizin.

Meleklerin cinsiyeti

7 Aralık 2016

Temmuz darbesinden sonra cezaevleri altüst oldu. On binlerce yeni mahkum geldi, eskilerin bir bölümü apar topar tahliye edildi, diğerleri uzak taşra cezaevlerine sürüldü. O hengamede, tümüyle Kürt arkadaşlardan oluşan güzel bir koğuşa geçme şansını yakaladım.

Koğuşun öyküsünü Halim ile Selim'in önsözünde anlatmıştım. Kısa bir çekingenlik döneminden sonra her gece sohbet toplantıları yapmaya başladık. Güncel siyaset ve ceza hukuku konuları tükenmeye yüz tutunca çekincelerimizi yele verip İslam dini tartışmaya giriştik. O tartışmalardan, Halim ile Selim adını verdiğim felsefi diyaloglar kitabı doğdu.

Burada o kitaptan bir iki kısa seçki ile yetineceğim. Aşağıdaki yazı sanırım kitap fikrinin kafamda filizlendiği günlerde yazılmıştı.

İstanbul fethedilirken Bizanslı papazlar meleklerin cinsiyetini tartışıyormuş. Yalan tabii, rivayetin rivayetinin rivayeti. Ama tut ki doğru olsun; daha onurlu bir duruş düşünebiliyor musun? Hangisi daha önemli? Falan çapulcu filan zorbanın şehrini zapt etmiş, o mu? Yoksa temel ve değişmez hakikatlere ulaşma çabası mı? Yarın ölebilmişsin, sırası mıymış? Herkes ölecek, ha yarın, ha öbürsü gün. Yaşadığın son ana kadar bilgiyi aramaktır görevin.

O devirde bilgi meleklerin cinsiyetiymiş. (Ki değil, Gemistos Plethon'u³⁸, Kardinal Bessarion'u³⁹ düşün, gayet klas adamlar da

38. Gemistos Plethon 360 yılı dolayında İstanbul'da doğdu, bir süre Edirne'de Osmanlı sarayında bulundu, Mora yarımadasındaki Mistra'da Antik Yunan uygarlığı üzerine kurulu yeni bir kent kültürü oluşturma çabasına girdi. Daha sonra taşındığı Floransa'da Platonik Akademi'nin kuruluşuna önyak oldu.

39. Bessarion Trabzon'da doğdu, Mistra'da Plethon'un öğrencisi ve sağ kolu

var o devirde.) Bugün olsa başka şey tartışılardı, belki yapay zeka ya da asal sayılar teorisi, belki de astrofizik. Asıl kahramanlık buymuş gibi geliyor bana. Bir güruhun gazına gelip elde pala düz duvara tırmanmak değil, cahillerin beyhude kavgasına kulağını tıkayıp hakikatin tefekkürüne yoğunlaşabilmek.

Benim kişisel tarihimde de melekolojinin yeri var. On yedi yaşındaydım, Aquinas'ın *Summa*'sında "İki melek aynı anda aynı yerde bulunabilir mi?" sorusuna denk geldim. Hayır, melek diye bir şey yok, o zaman da biliyordum bunu. Ama soru o değil. Maddi olmayan bir varlık ne demektir? İki şeyin aynı yerde olması ne demektir? "Şurada bir canlı var" ve "şurada bir kedi var" derken aynı şeyden mi söz ediyoruz? O ufacık kapıdan bakarsan önünde dev bir felsefe uçurumunun açıldığını görürsün. Thomas Aquinas tarihin en parlak spekülâtif kafalarından biridir; iki sayfada öyle bir analiz getirir ki apışıp kalırsın, o gün benim yaptığım gibi, felsefe okumaya karar verirsin.

oldu. Yeni-Eflatuncu düşüncüyü benimsedi. 1438'de İtalya'ya taşınarak İtalyan Hürmanizminin oluşumunda öncü bir rol oynadı. Bessarion'un İstanbul'dan taşıdığı kitaplar, İtalyan Rönesansının kilit kurumlarından biri sayılan Venedik'teki San Marco Kütüphanesi'nin çekirdeğini oluşturdu.

Neden hapisteyim?

13 Aralık 2016

Neden hapisteyim? Cevabı çift dikişli. Bir, Şirince’de yirmi yıldan beri sürdürdüğüm sivil itaatsizlik eylemini en ağır şekilde cezalandırmaya karar verdiler. İki, bu verdikleri karar, benim yükselen İslamcı saldırıya karşı tavır almaya karar vermemle tesadüf olamayacak kadar yakın bir şekilde çakıştı. Yıllardır Yargıtay’da prosedürel bir bataкта bekleyen dosyalarım, “halkın dini duygularını aşağılama” suçundan hüküm giydiğim tarihten birkaç hafta sonra aniden ve mucizevi bir şekilde karara bağlandı. Buna karşılık dini duygular davası tam dört yıldan beri mahkeme mahkeme geziyor, duruşmadan duruşmaya altı ay ara veriliyor. İsterlerse yıllarca öyle sürüklenir gider.

Kabul etmek gerekir ki oyunu ustaca oynuyorlar. Bir Ermeni’ye, üstelik az çok tanınan bir entelektüele, İslam’ı eleştirdi diye ceza vermek sıkıntılı olabilirdi. O yüzden cezayı başka yerden çaktılar. Belki de Şirince davalarında beni arka planda koruyup kollayan birileri, din meselesi çıkınca korumaktan vazgeçti. Kararı veren kimdi? Akla gelen ilk isim belli bence. Ama bu ülkede devlet kimdir, kaç tanedir, artık belli olmadığı için kesin bir kaniya varmak kolay değil.

Türkçe kitap olmaz

14 Aralık 2016

Cezaevi yıllarım boyunca büyük bir özveriyle beni hiç kitapsız bırakmamayı görev bilen Özlem Beyarslan'a biraz nankörane bir mektup.

Allah rızası için, noolur bana Türkçe kitap gönderme. Okuyamıyorum. Çok kötüler. Çok çok çok kötüler. Komple israf.

Romanları geç, on tanede bir tane çıkıyor bir iki saatte okunup hafifçe memnun kalınacak bir şey. Başka?

1. “Aptallar da anlasın, onlar da insan” mantığıyla yazılmış pop nonfiction kitapları. Türkiye’de yayınlanan nonfiction’un tamamı bu kategoride. Herhangi bir bilgi sahasında yeni ufuklar fethetmeyi deneyen ya da o alanda son söz olmayı hedefleyen bir eser Türkiye’de yayınlandı mı? Yayınlanabilir mi? Muhatabı yok ki?

2. Çeviriler. Son otuz yıldır Türkiye’de yapılmış çevirilerin TAMAMI ticari dolandırıcılık kategorisine girer bence, hatta insanlık suçu. İki cümleden biri apaçık yanlış. Yani kötü çeviriyi geçtim, basbayağı aslını anlamamış ya da Türkçe bilmiyor. “İyi çevirmen” diye gururla kapağa adını yazdıranlar kepazelik, kötülerini artık sen düşün. Ancak 1940’larda yapılmış MEB ya da edebi klasikler çevirileri iyidir.

3. Akademik konferans derlemeleri. “Identity and Gender in Non-specific Personality Processes” türünden şeyler. Bunlar genellikle çok acıklı. Yani Gavuristanda acıklıdır, bizdekiler daha beter acıklı. Kendi kitabını yazmaya cesareti olmayan adamın yapacağı derlemeden kime ne hayır gelir?

Daron Acemoğlu'nun kitabının İngilizcesini okudum.⁴⁰ Beğenmedim. Özetle diyor ki ABD çok şahanedir, ermiştir, insanlığın son mertebesidir, başka ülkeler de liberal-moderate-Obama-Newyorktimes değerlerini benimser ve çok çalışırsa bize benzeyebilir, yoksa onları çok azaplı bir cehennem bekliyor. Bak, kara adam ne kadar mutsuz!

Sorry yani, Kansaslı bunları söylese bir yere kadar da, Kınalıadalı Daron söyleyince havada kalıyor.

Son üç senede Türkçe okuyup da beğendiğim ne var? Ümit Kıvanç'ın bir öykü derlemesi, bir de Ahmet Davutoğlu'nu tokat manyağı ettiği kitabı güzeldi.⁴¹ Son aylarda iki tane eski edebi çeviri, Sabri Esat Siyavuşgil'in *Cyrano*'su ile Behçet Necatigil'in Miguel de Unamuno çevirisi, beğenerek okudum. Bir de Osmanlı ve pre-Osmanlı metinleri edisyonları beni mutlu ediyor. Bu sonuncusu tabii profesyonel bir deformasyon, başkasının yardımcı olması zor. That's it. Başka yok, vallahi yok.

40. Daron Acemoglu & James A. Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty* (2012).

41. Ümit Kıvanç, *Erkek Hikayeleri* (İletişim, 1990) ve *Pan-İslamcının Macera Kılavuzu* (Birikim Y., 2015).

Kontratak

18 Aralık 2016

Darwin, *Türlerin Kökeni* (1859). O da herkesin okuması gereken eserlerden. Berrak bir aklın, mütevazı bir bilgi aşığının, çok malumat biriktirmiş bir bilim işçisinin şaheseri. Her şeyden önce, büyük zevkle okunan bir kitap. Keşif heyecanını, hakikat aşkını elle tutulur bir şekilde hissediyorsun; kuşkularını, çıkmazlarını paylaşıyorsun.

Oradaki o alçak gönüllü ve pırıltılı bilgi arayışı, “kutsal” adı verilen masal derlemelerinden daha kutsal, daha yüce –ve yüceltici– bir şey bence. Biyolojide değil Din ve Ahlak dersinde okutulmalı Darwin. Doğru ve ahlaklı insan nasıl olunur sorusuna verdiği cevap, bitki ve hayvan türleri nasıl oluştu sorusuna verdiği cevaptan daha derin ve daha önemli.

Hakikate ancak çok çalışarak, çok okuyarak, çok soru sorarak, bilmediklerini bildiklerinden daha fazla önemseyerek yaklaşılr. Cehaletlerini otoritenin, masalın, safsatanın perdesiyle örtmeye çalışan sahte peygamberlerin yanına bile yanaşamadıkları şey işte bu.

Biri aziz, öbürü aciz. Net.

Cezayir-i Bahri Sefid⁴²

22 Aralık 2016

*Menemen Kapalı Cezaevinde açığa geçmek için ay saydığım gün-
lerde yazılmış bir yazı.*

“Entrika batağında kaybolmak istemiyorsan, vatanın gerçek çıkarını gözeten kitapları yurtdışında yazmak lazım” demiş Jan Jak Ruso, *İtiraf*’ın Penguin baskısının 378. sayfasında. Kendisi o zamanlar ayrı devlet olan Cenevre Cumhuriyeti’ni denemiş, oradan dışlanınca Holandada bastırılmış kitaplarını.

O kitap demiş, sen üniversite anla. Bu ülkede “üniversite” fikri bir daha canlanır mı? Önümüzdeki otuz yılda zor görünüyor. Bugünkü fırtına geçse dahi verdiği zarar kolay kolay düzelmeyecektir. Farelerin sesi, görünür gelecekte, aslanlardan çok çıkacaktır.

E, Ege adaları ne güne duruyor? Burnumuzun dibinde Avrupa Birliği toprağı. Hazır ülkenin başında yeni fikirlere açık bir başbakan [Aleksis Çipras] var. Üstelik adalar işsizlikten kıvranıyor, güzel bir kampusa hayır diyeceklerini sanmam. Ne güne duruyoruz?

42. “Ak Deniz Adaları” demek. 1913’e dek Adalar sancağının resmi adıydı.

Varoluşçular Kahvesi

23 Aralık 2016

Susan Bakewell, *At The Existentialist Caf *, iyi bir kitap, yeni çıktı, dil bilenlere tavsiye ederim. Kadın, tıpkı benim gibi 16 yaşındayken gönlünü ve aklını varoluş lara kaptırmış. Sonra otuz sene o kitaplar tozlu raflarda unutulmuş. şimdi 21. yüzyılın perspektifiyle geriye dönüp, neydi bizi cezbeden, ne kadarı h l  değerli, şimdi bize gülünç gelenler neden gülünç diye bir hesaplaşmaya girmiş. Son derece dürüst, sempatik ve akıllı bir şey. Tez patlatmamış, sohbet etmiş.

20. yüzyılın ikinci yarısının fikir dünyasını ne kadar derinden etkilemiş Sartre - Beauvoir - Heidegger - Merleau-Ponty ve şürekası diye farkına varıyorsun. Ayrıca o çağın dünyasından nasıl fersahlarca uzaklaştık diye hayret ediyorsun. Bugün Sartre çıksa millet bir tarafıyla güler herhalde. Ama 1950'lerde, 60'larda ne büyük bir fikir devrimine önderlik etmişti.

Yıllardır unutmuşum, aklımdan çıkmış. Ama benim de kafamın oluşmasında ne büyük rol oynamış, fark ediyorum düşününce.

Karamsar bir yazı

25 Aralık 2016

Bir arkadaşım yazmış, Oxford Üniversitesi öğrencileri bundan böyle “he” ve “she” yerine “ze” zamirini kullanacaklarmış. Seksist olmamak, trans bireyleri kırmamak adına. Cevap yazdım.

He, she yerine alternatif arayışı birkaç yıldır var. Oxford Union’ın o otobüsün önlerinde yer kapmaya çalışması şaşırtıcı değil. Bana sorarsan liberal cinnetin çığırdan çıkma belirtilerindendir. Avangart olma iddiasındaki bir zümre tek ayak üzerinde bu kadar uzağa giderse kaybolur, dönüş yolunu bulamaz. Dikkat et, fırtına bulutları ufku aniden kapladı, büyük bir toplumsal tepki patlaması geliyor. Brexit, Trump bunun öncü işaretleridir. Daha büyüğü de gelecek muhtemelen. Umalım ki üniversiteyi de, manevi besinini üniversiteden alan azınlığı da yerle bir etmesin.

1970’lerden sonra üniversite -ya da üniversiteyi rehin alan “liberal” etiketli bir kesim- topluma meydan okuyan bir tür iman hareketine dönüştü. Öncülük iyidir, eğer kitle peşinden geliyorsa ya da gelme ihtimali varsa. Üniversite o ihtimali 1980’lerden sonra kaybetti gibi geliyor bana. Azınlık haklarına aşırı derecede saplandı. Sonuçta o mantığın vardığı yer trans tuvaletleri oldu. Toplumun geniş kesimleri ile manevi bağlar koparıldı. (Hayır, trans tuvaletlerine karşı değilim. Ama bunu siyasi ve ahlaki ajandasının önüne koyan bir hareket yenilgiye mahkumdur.)

Şimdi iki büyük ordu savaşa hazırlanıyor. Kahverengi azınlıklar, muhacirler, Müslümanlar işlerine geldiği sürece multi-kulti, “liberal” azınlık hakları söylemini kullandılar. Sıra kavgaya geldiğinde gözlerini kırpmadan satacaklardır. Büyük beyaz kitle (bizde bir ara adları “orta direk” idi) öfkeden kudurmuş halde. İkisi önce birleşip üniversiteyi ezse hiç şaşmam. Sonra birbirlerini boğazlayacaklardır.

İlahi deve, ilahi düve

26 Aralık 2016

Allah teorisinin çöktüğü noktalardan biridir Salih Peygamber öyküsü. Allah'ın dışı devesini kesip yedikleri için Semud kavmi kahredilmiş. (A'raf 13-19, Hud 63-68 vb.) Oysa Musa efsanesinde Yahudiler Allah'ın buzağısına -ya da danasına- taptığı için lanetlenir. (A'raf 148-153 vb.) Hangisi doğru? Allah'ın devesi varsa düvesi neden olmasın? Deveye saygı göstermeyi Allah kahrediyorsa, düveye ibadet edenin suçu ne?

Can alıcı soru şu: Tanrı maddi alemde tezahür eder mi? Soyut ve sonsuz olduğu iddia edilen bir varlık bazı somut kişi veya nesnelerde -mesela oğlu, ikonu, devesi, evi, tapınağı, elçisi- yoğunlaşmış mıdır? Cevap evet ise zuhurata -puta- saygı göstermek gerekir. Hayır ise, Tanrı hakkında hiçbir şey bilinemez; maddi alemle hiçbir bağı yoktur.

Dolayısıyla gerçek dünyada işlerliği olan her din, ister istemez putperest olmak zorundadır. Soyut bir felsefi ya da ahlaki ideal olarak dinin bir işlevi, içeriği yoktur. İçerik vermeye kalksan kaçınılmaz olarak puta, törene, töreye, taassuba, yasa ve cezaya teslim olursun. "Putlara hayır" diye başlayan bir din, bir buçuk milyar kişinin Mekke'deki bir taş parçasına taptığı bir kolektif akıldışılığa dönüşür.

Meclis-Loto

2 Ocak 2017

Fikir bir süreden beri ortada dolaşıyor. Son zamanlarda David van Reybrouck adlı bir Belçikalı tarihçi başlıca sözcüsü oldu. Diyorlar ki temsili demokrasinin miadı dolmuştur. Bugünkü seçim yöntemleriyle bu iş yürümez. Halk temsilcilerini, Antik Atina'daki gibi kurayla seçmek en iyisi. Demokrasi fikrini başka türlü kurtaramayız.

Şimdiki sistem bir profesyonel siyasetçiler zümresi yaratıyor - temel itiraz bu. Kamusal tartışmayı siyaset profesyonellerinin kontrolündeki siyasi partiler ve çıkar gruplarını temsil eden medya belirliyor. Siyasi söylem kamunun gerçek sorunlarından gitgide uzaklaşıyor. Ahalinin tek rolü oy vermek; ama oy, kapalı devre bir siyaset makinası içinde kayboluyor. Bu yüzden çoğu ülke referandumlara yöneldi. Ama o da çözüm değil, demagogların ekmeğine yağ sürüyor. Bak, yargıda jüri sistemi bin yıldan beri gayet güzel işliyor. Kurayla seçilen on iki vatandaşın ortak aklının, iyi kötü, vicdanı ve adaleti temsil edeceğine inanıyoruz. Yasama ve yönetimde neden aynı sistem yürümesin?

İrlanda'da önceki sene denenmiş, şahane sonuç vermiş anlatılanlara göre. Avrupa'nın en muhafazakar Katolik ülkesinde, eşcinsel evliliği çözmek için kura yoluyla yüz kişi seçmişler. Bir yıl süre tanımışlar, okuyun, tartışın, komisyon kurun, dilediğiniz uzmanı ve tanığı çağırıp dinleyin diye. İlk başta dörtte üçü eşcinsel evliliğine karşıymış. Bir yılın sonunda net çoğunlukla olur demişler. Ondan sonra referanduma gidilmiş, olur çıkmış. Akla ve rasyonel tartışmanın gücüne insanın güvenini tazeleyen bir hadise, değil mi?

Kasım ayında Reybrouck'un Avrupa Komisyonu başkanı Juncker'e bir açık mektubu yayınlandı. Gelin diyor, Avrupa Birli-

ğî'nin 28 ÷lkesinde kurayla yüzer kişi seçelim. Bunlar bir hafta boyunca tartışsın, AB'den neler beklediklerini onar madde halinde yazsın. Üç ay sonra yine kurayla yirmişer delege seçilsin. Brüksel'de toplansınlar, ÷lkelerden gelen önerilerden yirmi beş tanesini seçsinler.

Düşünmeye değeri sanki.

Pascal'ın kumarı

6 Ocak 2017

Halim ile Selim'den bir pasaj

Halim: Basit bir kar zarar hesabıyla, Allah'a inanmak inanmaktan daha akılcı değil mi? Eğer varsa ve inkar ediyorsan yandın. Yoksa ve boşuna inandıysan kaybedeceğin bir şey yok.

Selim: Hangi Tanrı?

Halim: Tabii tek ve evrensel olan Allah'a. Yoktur deme, "ya varsa" diye düşün.

Selim: Hatırın için inanayım, peki, de hangisine? Zeus'a mı? Krişna'ya mı? Yahudilerin tanrısının hatırı kalmaz mı?

Farzet ki Pascal'ın hesabına kandım, Hristiyanların -hatta Katoliklerin, hatta Pascal gibi Jansenistlerin- tanrısına inandım. Öldüm, karşıma Yüce Rabbimiz Krişna hazretleri çıktı, arkasında da Hades gülüyor. O zaman hapı yutmaz mıyım? Yanlış tanrıya inanma riskini almaktansa bence en güvenli yol hiçbirine inanmamak. O zaman hesap günü karşıma hangisi çıkarsa çıksın, "ya rabbim, yalan tanrıların hiçbirine inanmadım" diye kendimi savunma şansım olur. Yüz tanrı adayı varsa doksan dokuzunu doğru bildim demektir.

Kaldı ki "kaybedecek bir şeyin yok" doğru değil. Hakikati kaybediyorsun, işkence ve azaptan daha korkunç bir şey bence. Hakikati kişisel konfor ve güvenlik hesabı üzerine inşa etmek gibi utanç verici bir hataya Pascal gibi akıllı bir adam nasıl düşer, hayret ediyorum.

Ben tanrı olsam, ceza korkusuyla ya da çıkar saiki ile bana inanan ya da inanır görünen birine çöp kadar değer vermezdim. Sıdk nedir bilirsin: sadakat, yani hakikate sırf hakikat olduğu

için bağılı olmak, sonuçlarını zerrece umursamamak. İnandığı şey yanlış da olsa, bu niteliğe sahip biri daha değerlidir benim gözümde. Tanrı da eğer dürüstlüğe önem veren biriyse böyle düşünecektir. Pascal'ın inanç kumarbazını direktman cehenneme atacaktır.

Halim: Çarpılacaksın.

Selim: Ceza ve zulümden korktuğu için hakikati inkar edene lanet olsun. Allah sevmez öylelerini.

Kitabiyat-1

7 Ocak 2017

Piyasada dolaşan tefsirler arasında kasaba vaizi seviyesinin ötesine geçen pek yok. Kuranda ne olup bittiğini anlamak için asıl okunması gereken bence onlar değil, 7. yüzyılın hemen öncesinin Hıristiyan ve Yahudi literatürü. Çünkü burada, o devirde revaç gören bir dizi fikir akımına karşı canhıraş bir polemik var. O polemğin karşı tarafını bilmeden, siyaktı, sebaktı, esbabı nüzuldü diye kendince yorum yapmaya kalksan yanlış yola düşersin. “Müşrik” dediği şeyin çok-tanrıcı paganlar olduğunu sanırsın. “Kitab” sözcüğü ile neyin kastedildiğini anlamazsın. “Tahrif” derken sanki editör hatası yapmışlar gafletine düşersin.

Mekkeli “müşrikler” hiç şüphesiz o devirde yaygın olan Hıristiyan ya da İsa-Masihçi Yahudi mezheplerinden biri. Bunu kavramadan polemği takip etmek zor. Çünkü sürekli olarak Kutsal Kitap’tan, peygamberler tarihinden de güncel Hıristiyan-Yahudi kalıp-sözlerinden örnek vererek karşı tarafı alt etmeye çalışıyor. Yani iki tarafın ortak bir kitap ve terminoloji altyapısı var. Ortak doktrinin anlamını tartışıyorlar. Tıpkı “siz Müslüman değilsiniz” diyen bugünkü tekfirci selefler gibi, onları kendi oyunlarıyla mat etmeye çalışıyor.

Düşün ki, İslam tarihinin kesin tarihlendirilebilen ilk yazılı metni, Kubbetüzzahra... Süryaniyle, Hıristiyanlık-içi bir polemği dile getiriyor - Meryem bakire miydi, oğlu tanrı mıydı, çarmıhta ölen kimdi, bedenen mi göğe çıktı vb. 400’lerden 600’lere dek on binlerce Hıristiyan birbirini kesti bu mevzular yüzünden. Rumla Ermeni, Süryani’yle Keldani hâlâ birbirine küstür o sebeple.

“Kitab”dan kasıt hiç şüphesiz yazılı bir metin değil, “öğreti”, “doktrin”. Belki “Yasa” diye de çevrilebilir. Muhammed zama-

nında yazılı bir metin yoktu ki başka türlü olsun? Hele Mekke döneminde sözlü bir kanon dahi oluşmuş olamaz ki “kitab” adı ona işaret etsin?

“Benim öğretim, eski peygamberlerin öğretisidir, siz onu anlamıyorsunuz, yanlış yorumluyorsunuz” diyor. Gayet mantıklı bir şey söylediği. “Tahrif ettiniz” derken kastedilen “sizin elinizdeki metinler bozuk, sahte” değil. Çünkü bariz bir şekilde Hz. Muhammed’in yazılı metinlerden pek haberi yok. Kutsal Kitab’ın ne Yahudi ne Hristiyan versiyonunu görmüş; görse bile okuyabilecek hali yok, ümmi olduğunu ısrarla vurgulamış. Yahudi kitabının Musa Yasası ile sınırlı olduğunu zannediyor, İsa’nın “İncil” diye bir şey yazdığına inanıyor, Zebur’u ayrı kitap sanıyor. Görmediğin, bilmediğin kitapta editoryal hata nasıl bulursun?

İbrahim’in o tartışmadaki önemi burada. Karşı taraf diyor ki “Bizim elimizde kitaplar var, senin dediğin yanlış.” Elcevap: “İbrahim’in elinde -yazılı metin anlamında- kitap yoktu, ama İbrahim haklıydı. Demek ki sizin yazılı metinlerinizin hükmü yok.” Şah ve mat. Parlak bir cevaptır. Eğer İbrahim’in salih olduğunu kabul ediyorsanız, demek ki ümmi olan, sizler gibi tarih ve törece kutsanmış metinlere sahip olmayan ben de muslih olabilirim. Bitti.

*

Bu konuların altından iyi kötü kalkarım sanıyorum varolan bilгимle. Asıl bana Budist doktrin tarihi lazım, ciddi nitelikte. Ayrıca Stoikler konusunda cahilim, tek tanrıcılığa geçişin teorisi hakkında asıl kilit onlar galiba. Var mı bana bu konularda kitap önerebilecek kimse oralarda?

Sürgünlük sanatı

8 Ocak 2017

Görüldüğü gibi, sürgün konusu üzerinde düşünmeye daha Mene-men Cezaevindeyken başlamışım.

John Freely'nin anıları, *The Art of Exile*, yeni çıktı. Bir ucu Gödel ile Hilbert'e, öbür ucu Cevat Çapan ile Yaşar Kemal'e dokunan ilginç bir hayat. Bir başka ucunun da Ulaş Bardakçı ile Necmi ve İlkey Demir'lere dokunduğu söylenir, ama o kısmına hiç değinmemiş.

Belli ki ruhu yüksekleri özleyen biri Freely, belki kanatlarının gücü yetmemiş yükselmeye. Kitabın gerçekten yüreğe dokunan tek kısmı, İrlanda'da, County Kerry'nin bir ücra köyünde geçen çocukluk anıları. Delikanlılıktan sonraki yılları anlatmaktan çok gizlemeyi tercih etmiş. Rumelihisarı'nda kanlar içinde bir James Baldwin, yolcu gemisinde dans eden bir Husni Mübarek gibi birkaç detay olmasa kitap daha da zayıf kalacaktı.

Büyük kızı Maureen, Orhan Pamuk'un İngilizce çevirmenidir biliyorsunuz. Ayrıca okumaya değer bir roman yazarı. Küçük kızı Eileen'e on altı yaşının baharında birkaç gün deliler gibi aşık olmuştum, uzaktan. Yıllar sonra Ali Nesin'in çocuklarının İngilizce hocası olarak karşıma çıktı.

*

Kitap I. B. Tauris'ten çıkmış, son yıllarda dünyanın bizi ilgilendiren kısımlarıyla ilgili en çok ve en kaliteli kitap çıkaran yayınevi.

I. B. Tauris'in açılımı İrac Bağırzade, Tebriz'dir. 1991'de Londra'da İrac Bey'le tanışıp sohbet etme fırsatı bulmuştum. Şimdi yayın kataloğuna bakıyorum, başlıkların yüzde sekseni ağızımın suyunu akıtıyor.

Öbürleri Otto Harrassowitz, Wiesbaden, bir de Brill, Leiden. Piyangodan bir milyon dolar çıksa ne yapardım? Bu üçünün komple kataloğunu ısmarlardım.

Çağın romanları

10 Ocak 2017

Menemen'de ortalama 20-21 hükümlüyle paylaştığım on kişilik koğuştta, sabahları millet uyurken mutfak masasını ele geçirip yazdığım yazılardan.

Spiegel dergisi son 27 yılın en önemli romanlarını bir yazı konusu yapmış. Çağın ruhunu yansıtan eserlermiş. Bir kısmı çağın değil Alman'ın kasvetli ruhunu yansıtıyor gerçi, ama çoğu ilginç, her eve lazım şeyler.

Elli kitap saymışlar. Sekizini evvelden okumuşum:

- Salman Rushdie, *Şeytan Ayetleri* (1988). Duruşu doğru olabilir, ama romancı olarak tahammül edemediğim biri Rushdie. *Şeytan Ayetleri*'ni yarıya kadar okuyabilmişim. *Joseph Anton* adlı otobi-yografisi daha ilginç.
- Arundhati Roy, *Küçük Şeylerin Tanrısı* (1997). Nefis ve sarsıcı bir roman.
- Amitav Ghosh, *Sırça Saray* (2000). Bunu da çok beğenmişim. İktidar düşkünlerinin hikayesi hep ilgimi çeker.
- Zadie Smith, *İnci Gibi Dişler* (2000). Duyarlı bir yazar Smith, zekası ve esprisi keskin.
- Orhan Pamuk, *Kar* (2002). Hayır, kötü.
- Khaled Hosseini, *Uçurtma Avcısı* (2003). İz bırakmamış aklımda nedense.
- Hilary Mantel, *Wolf Hall* (2009). Konu ilginç, 8. Henry çağında yüksek sanat mertebesine yükseltilmiş iktidar kavgası. Yazar kas-mış. "Sanat" yapmaya çalışmış.
- Chimamanda Ngozi Adichie, *Half of a Yellow Sun* (2006) adlı öbür romanını okudum, Biafra iç savaşı hakkında. Aşık olunacak kadar güzel bir kadın, Nijeryalı. Romancılığı amatör.

Yirmi kadar kitap ilgimi çekmedi. Bir kısmı önyargıdır mutlaka. Ama ne yalan söyleyeyim, Holocaust'un insan ruhundaki etkileri (Sebald), Amerikalı Vietnam gazisinin evlilik sorunları (Philip Roth), ikiz kulelerden sonra yaşamın anlamını sorgulayan Amerikalıların bunalımları (Franzen, Foer, deLillo), alkolik Norveçlinin sıkıntıları (Knausgård), bütün tabuları yıkmaya kararlı Alman kadının cinsel fantezileri (Charlotte Roche) bayar beni diye tahmin ediyorum. Kazuo Ishiguro'yu iki kez denedim, açmadı. Elfriede Jelinek ile Herta Müller "uzak dur" diye uyarıyorlar. Bu saatten sonra Harry Potter da okuyamam.

Geriye kalan 22 kitabı arkadaşlardan rica ettim, gönderecekler. Okuduktan sonra size anlatırım.

- Friedrich Dürrenmatt, *Durcheinandertal* (1989). Dürrenmatt şeytandır. Son romanıymış, ilginç olmalı.
- Bret Easton Ellis, *American Psycho* (1991). Eski bir klasik. Yatırım bankacısı seri katil olur.
- Tim Parks, *Europe* (1997). AB zihniyetine dair İngiliz mizahı. Gaddarmış.
- Michel Houellebecq, *Elementary Particles* (1998) ve *Submission* (2015). Houellebecq Fransa adlı ölü ülkenin son yıllardaki tek ilginç fenomeni diyorlar. İkinci roman yakın gelecekte İslam egemenliğine giren Fransa hakkında.
- Christian Kracht, *1979* (2001). Batı uygarlığının çürümesine dairmiş. İran ve Çin'e gidiyorlar, o yüzden ilgimi çekti.
- Amos Oz, *Aşk ve Karanlığa Dair Bir Öykü* (2002). Şimdi filmi yapıldı, duyulacaktır. Oz sevdiğim bir adam, kitap annesinin intiharına dair.
- Roberto Bolaño, *2666* (2004). ABD-Meksika sınırına Meksika tarafından bakan manik bir başyapıt diyorlar.
- Ian McEwan, *Saturday* (2005). McEwan mızımız bir sesle modern toplumun kalbindeki dehşet verici şeyleri deşen biridir, severim. Bunu okumamıştım.

- Don Winslow, *The Power of the Dog* (2005). Meksika'daki uyuşturucu savaşına dair. Kriminal roman, ama müthiş gerçekçiymiş.
 - Patrick Modiano, *Şecere* (2005). Bireysel ve kolektif kimlikler hakkında bundan daha ilginç bir şey yazılmadı diyen de var, sıkıcı bulan da. Bakalım.
 - Cormac McCarthy, *Yol* (2006). İnsanlık ölmüş, baba oğul yol ararlar.
 - Junot Diaz, *Oscar Wao'nun Kısa Yaşamı* (2007). Bu da Meksikalı. Dil sihirbazıymış.
 - Uwe Tellkamp, *Der Turm* (2008). Entelektüel bir karı koca Doğu Almanya'nın yalan rejimi altında dürüst bir yaşam sürebilir mi?
 - Liao Yiwu, *Bayan Hallo ve Köylü İmparator* (2009). Çin'de toplumun en alt tabakalarında yaşam. Yazarını hapse attılar.
 - Alexis Jenni, *Fransızların Savaş Sanatı* (2011). Ortadoğu savaşlarının Fransa varoşlarında Müslüman azınlık üzerindeki etkisi.
 - Svetlana Aleksiyeviç, *Secondhand Time* (2013). Türkçe çevirisi var yanılmıyorsam. Belaruslu yazar, geçen sene Nobel ödülü aldı. Tarihin tekmediği küçük Sovyet insanlarına dair müthiş etkileyici röportajlar yazmış.
 - Dave Eggers, *The Circle* (2013). Herkes bu kitaptan söz ediyor. Evreni esir alan internet şirketi hakkındaymış.
 - Leif Randt, *Planet Magnon* (2015). Refah içinde boğulan bir toplumun geleceğine dair.
 - Henning Ahrens, *Glantz und Gloria* (2015). Almanya'nın karanlık yüzünde uyuşturucu ve seks. Övülüyor.
- Dergi kitap adlarını Almanca vermiş, ben kafadan çevirdim. İngilizcelerini bulursam onları okurum, yoksa Almancaya razı olacağım. Bazılarının Türkçesi de vardır eminim. Gugıl yardımcınız olsun.

Harari, *Geleceğin Tarihi*

11 Ocak 2017

Yuval Noah Harari, *Sapiens*. Son yılların en etkileyici kitabıydı galiba. Her okuyanın ufku açıldı, beyni sarsıldı. Konu şu: Afrika'nın bir köşesindeki önemsiz bir maymun türü nasıl oldu da yetmiş bin yıllık süreçte dünyayı ele geçirdi; evrene, evrime, biyolojiye meydan okuyacak duruma geldi? Bugün geldiği nokta nedir? Ufukta neler görünüyor? Parıltılı bir kitap, okumadıysanız okuyun. Hemen her sayfası çarpıcı tespitlerle, beklenmedik kontrataklarla dolu.

Yeni kitabı da iki üç ay önce çıktı. İngilizcesine *Homo Deus* diye afilli bir ad koymuşlar; halbuki İbranice orijinalinin adı daha mütevazı, *Yarının Tarihi*. İlki kadargüçlü bir eser değil. Daha ziyade oradaki bazı temaları geliştirmiş. Geleceğe ilişkin öngörülerini ete kemiğe büründürmüş. Yayınevleri bazen böyledir, insana zorla kitap yazdırırlar.

İnsan evladının tarih boyunca üç temel varoluş sorunu vardı diyor: açlık, salgın hastalık, savaş. Bunlar 21. yüzyıl başı itibariyle hikaye olmuştur. Bugün obezlikten ölenler açlıktan ölenlerin bilmem kaç katı. İntihar edenlerin sayısı, savaş, cinayet, terörizm dahil şiddet kurbanı olanların iki katından fazla. Yeni bir çağa girdik mi? Girdik.

Yeni çağın ufkunda neler görünüyor? Üç ana konuya değinmiş Harari. Bir, ölüm problemini muhtemelen çözeriz diyor, otuz, elli yahut bilemedin yüz yıl içinde. Akla ziyan gelişmeler var o cephede; çözüm ufukta görünmeye başladı. İki, nöroloji ve psikiyatrideki atılımlar sayesinde mutluluk da artık problem olmaktan çıkacak. Derdin mi var? Attır bir hap geçsin. Üç, insan davranışlarını belirleyen algoritmalar konusunda akılalmaz ölçüde bilgi sahibi olduk. Google ile Facebook bugün seni senden

daha iyi tanıyor, yarın neler yapacağını senden daha iyi tahmin edebiliyor. Dolayısıyla bireysel bilinç ne işe yarar diye sorgulayabiliriz artık. İnsan aklını ve insan duygularını insandan daha iyi taklit eden algoritmalar üretmek mümkünse, bilinç sahibi olmuş ya da olmamış ne fark eder?

Hayır, hayal jimnastiği değil sadece. Bunların arkasından gelen soru çarpıcı. Eski dinlerin çöküşünden bu yana insanlığın -daha doğrusu insanlığın öncü kesiminin- dini hümanizmdi, diyor Harari; “her şeyin ölçüsü insandır” diyen Batı icadı inanış. Peki, insan hayatını, insan mutluluğunu, insan bilincini, insanın özgür iradesini en üstün değer sayan bu anlayış, yukarıda sayılan gelişmeler karşısında ayakta kalabilir mi? Öngörülenler gerçek olur mu olmaz mı, bırak bir kenara. Bunların ihtimalinin belirlenmesi dahi yeterli değil midir, değerler sisteminde muazzam bir devrime?

Hümanizm bitti, insanlık yeniden eski dinlere dönecek gibi ham hayallere prim veren biri değil Harari. Neo-İslami akımları birkaç klavye darbesiyle harcamış. Komünizmin de çoktan denenip tükenmiş bir hümanizm varyantı olduğunu düşünüyor. Yeni çağın değerler sistemi ne olur? Bilme iddiasında değil, birkaç taslak düşünceyle yetiniyor. İnsan hayatına verilen değer düşecektir. Bireysel tercih fikri önemini kaybedecektir. Özgürlük? Çağ dışı bir kavram!

Çok karamsar oldu diyorsan o da problem değil. Attır bir hap, geçer.

Avrupa'nın yarık yeri

12 Ocak 2017

Karadağ'ın kıyısında, kayalara tutunmuş yengeçler gibi dizili birkaç güzel yer var. En çarpıcı olan **Kotor**, Avrupa'nın en kumsuz tarihi kasabalarından biri, eski İtalya'nın damıtılmış özü. Daha güneyde, sivri bir kayanın ucuna binmiş **Ulcinj**. Müstahkem bir adacık üzerinde Sveti Stefan, şimdi kibirli ve ruhsuz bir otele çevirdiler. Sahilin arkası ise apayrı bir dünya. Müslüman Arnavut köyleri - camiiyle, evlerin dağılımıyla, kavağıyla, köy çeşmesiyle, bildiğin Anadolu.

Adriyatik boyunca kama gibi saplı o hat Avrupa'nın yarılma hatıdır. Güneye doğru daralır, Ulcinj civarında bir yerde jilet gibi inceliyor biter. Batı ile Doğu'nun, ya da Batı Avrupa ile Doğu Avrupa diyelim, bu denli keskin bir şekilde yan yana geldiği başka yer yok dünyada. Bir taraf Avrupa'dır, hatta çok Avrupa - aşırı Avrupa, idealize edilmiş bir İtalya. Öbür taraf Osmanlı, hatta biraz Bizans.

Dubrovnik ile Mostar, fayın iki yanında. İlki bir Avrupa rüyası. Sadece Avrupa'da -ve Avrupa'nın her yerinde- görebileceğin mimari bütünlüğe, oligarşik özgüvene sahip. Sağlam, kalıcı, kolektif bir egemenlik duygusuyla dopdolu. Mostar ise, nasıl desem, Anadolu'nun en güzel kasabası. Eski Bursa'nın, Amasya'nın, Mudurnu'nun kırılğan ve biraz derbeder güzelliğine sahip. Arabayla araları yarım saat.

İkisini birden ve ayrı ayrı algılamaktan aciz olanlara ne yazık! Onların ufuksuz ve karanlık hülyalarına teslim olan ülkelere ne yazık!

Libya'dan Adıyaman'a

20 Ocak 2017

Bundan on on iki sene önce okumuştum Septimius Severus'un biyografisini. MS 200 yılı civarında Roma İmparatoru. Aklımda neler kalmış?

1- Libya'da doğmuş. Leptis Magna'lı, bugünkü Trablus yakınında Hums denilen yer oluyor. Anadili Fenikece, yani Süryanice ve İbraniceye benzer bir dil. Arapçaya da çok uzak değil.

2- Ama doğuştan emperyal elitin parçası. Babası Latince eser sahibi, senatör filan. Roma'da evleri var.

3- Libya'da o tarihte sadece şehirlerde Fenikece konuşulmuş. Hinterlantta Libyalılar diye ayrı bir millet var, barbar sayılıyorlar, dilleri ayrı.

4- Bir süre Suriye valiliği yapmış. Oradayken Humus şeyhinin kızı ile evlenmiş. Oğulları Caracalla ve Geta yarı Fenikeli yarı Arap ya da Arabımsı. Humus ve Palmyra'nın egemen dili Fenikecenin yakın akrabası olan Aramice, fakat şeyh sülalesi spesifik olarak "Arap" diye tanımlanmış.

Kâhta'daki Cendere Köprüsü'nü bilirsin. Dört köşesinde ailenin dört ferdinin kabartma heykelleri varmış, üçü halen durur. Caracalla kardeşi Geta'yı öldürtünce onunki kırılmış olabilir diyorlar. Zira Roma İmparatorluğunun dört bir yanında SS ile eşi ve iki oğlunu gösteren sayısız tasvirin hepsinden, devran değişince, Geta silinmiş.

*

Aynı Humus şeyhinin öbür kızının torununun bir şeysi 3. yüzyıl ortalarında Suriye'deki Palmyra kentinin kraliçesi **Zenobia** adıyla dillere destan olacak kişi. Roma'ya kafa tutmuş, kuzeyde Ankara'dan güneyde Mısır'a kadar tüm Şark'ı fethetmiş, sonunda

yenilip Roma'ya tutsak götürölmüş. Araplarda çok popöler olan (fakat Arapça bir anlam ifade etmeyen) **Zeyneb** adı bu hanımefendiden geliyor. **Zennube** de yanılmıyorsam öyle.

Zenobia neymiş diye merak ediyoruz. Özel isim değil künye olduğunu öğreniyoruz. Aslı Aramice veya Arapça *bint-Zebbây* “Zebbay kızı”, ya da *beth-Zebbây* yani “Zebbay yurdu” imiş. Palmyra alfabesiyle yazılmış Aramice yazıtlarda böyle okunuyor. Zebbay kişi midir, şehir veya memleket midir bilmiyoruz. Ama mesela Botan Cizre'nin antik adının Beth-Zebdây olduğunu biliyoruz. Cizrelilerin Zeynep? Neden olmasın.

Atan Osmanlı'ydı, bunlar Cumhuriyet çocuğudur

21 Ocak 2017

Elbette senin Atan az da olsa Batı fikriyatına vakıftı, fokstrot oynardı, Parisli terzilerden giyinirdi, Madam Korin'le cilveleşirdi, bunlar kadar kör cahil değildi.

Başka türlü olamazdı çünkü Abdülhamit okullarında okumuştı. Çağdaşı olan son devir Osmanlı elitinin vasatından öte bir numarası yoktu. Düşün ki son Halife-i Müslimin olan Abdülmecid Efendi Frenk tarzında ressamdı, hayli cüretkâr nü'ler de yaptı. Hainler şahı Damat Ferid Paşa, yalısında verdiği içkili davetlerde, Vahidettin'in kardeşi olan eşiyle birlikte dört el piyanoda Haydn çalardı. Siyasi nutuklarında hep eski Yunan ve Roma mitolojisinden örnekler verdi diye eleştirilmişti.

1950'lerden bu yana memleket cahillerin zafer alayına döndü diyorsun. Haklı olabilirsin. De, bunlar tarlada yetişmedi, uzaydan da inmedi. Öve öve bitiremediğin Cumhuriyet'in mahsulüdürler, nasıl ki ötekiler de son devir Osmanlı üst sınıf kültürünün sonuçları idiye.

Rejim dersleri

23 Ocak 2017

Demokrasinin faydası ne? “Halk iradesi”, “halkın çıkarı” gibi fantezi fikirleri bir yana bırakırsanız, çok basit, çok mütevazı, ama önemli birkaç şey. Bir, iktidarın kan dökülmeden el değiştirmesini sağlar. İki, iktidar süresini sınırlar. Üç, seçimler sayesinde iktidarı geniş kesimler nezdinde meşru kılar.

Monarşi

Eskiden bu işler için tercih edilen model ırsi monarşi idi. Şef ölür, yerine evladı geçer. Şansın varsa yüz yıl, üç yüz yıl rejimin istikrarını koruyabilirsiniz.

O modelin de handikapları vardı. Hükümdarın evladı olmaya-bilir (8. Henry sendromu, 4. Murat sendromu). Evladı küçük olabilir, gey olabilir, ebleh olabilir. Evlatlar birbiriyle kavga edebilir (Cem Sultan sendromu). Bir başka enteresan ihtimal var üzerinde durulması gereken: hükümdarlık süresi çok uzayabilir. Gerek Kanuni Süleyman, gerek 2. Abdülhamit devrinin rejim krizlerine bir de bu açıdan bakın, çok şey aydınlanacaktır. Eski kadrolar iktidara kazık kakıp kemikleştikçe kapıda bekleyenlerin gözünü hırs bürümüş.

Avrupa monarşileri bu dertlere çeşitli çareler aradılar. İktidarın büyük payını parlamentoya ve başbakana emanet edip monarkı bir denge unsuru olarak korumayı denediler. Buna rağmen çoğu ülkede monarşi yürümedi. Çünkü monark, Avrupa ülkelerine has bir dizi tarihi tesadüf sonucu, ırsi aristokrat sınıfıyla fazlaca iç içe geçmişti. O sınıf çökünce monarşi de dayanağını yitirdi.

Osmanlı'nın sonu

Bizde neden yürümedi sorusunu ikiye bölmek lazım. Osmanlı

hanedanı neden yürümedi, bu bir. Yerine neden başka hanedan değil cumhuriyet tercih edildi, iki.

İlk sorunun cevabı Avrupa'dan farklıdır. Osmanlı hanedanı hiçbir zaman ırsi bir aristokrasinin temsilcisi olmadı. Son devir Osmanlı sadrazamlarına bak: birinin babası Eminönü'nde aktar (Âli Paşa), biri Ispartalı eşekçi oğlu (Hüseyin Avni Paşa), ikisi kölelikten yetişme (İbrahim Edhem ve Tunuslu Hayreddin Paşalar), biri Vefada kaynanasının iki katlı evinde oturur maarif komisyonu üyesi (Sait Paşa), büyük çoğunluğu orta sınıf kökenli memurdur. Padişahlık kurumuna karşı biriken ve 1876'dan sonra gitgide artan bir şiddetle patlak veren tepkinin kaynağı sınıfsal değil, başka şey.

Peki nedir? Fransa'dan esen rüzgarların etkisi vardır şüphesiz. Fransa son devir Osmanlı elitinin gerçek kiblesi idi. Orada cumhuriyet 1871'de kuruldu, burada 1876'da Mithat Paşa vakasında mırıltısı duyulmaya başladı. Tesadüf olabilir mi?

Öbür faktör, aksini iddia etmeye kalkmayın lütfen, Abdülhamit rejiminin 33 yıllık (1876-1909) kara gölgesidir. Sovyetlerdeki Brejnev dönemini andıran bir skleroz çağıdır: atalet, çürüme, köhneme kol gezer. Ardından gelen iki ihtiyar ve ürkek kardeşi -Reşat ve Vahidettin- Osmanlı'nın iflah etmeyeceğine ilişkin genel kanıyı pekiştirmiştir. Düşünün ki 1918'de Vahidettin yerine mesela 2. Mahmut kalibresinde dinamik bir padişah ya da son Abdülmecit'in oğlu Ömer Faruk Efendi gibi genç ve karizmatik bir modern şahsiyet başa geçse sonuç aynı olur muydu?

Neden cumhuriyet

Türk ve İslam tarihinde kadim usul, bir hanedan eskiyince yerine yenisinin gelmesidir. 1920-23'te neden öyle olmadı?

Üç faktör sayalım.

Birincisi gene dışarıdan, bu sefer Fransa'ya ek olarak Almanya ve

Rusya'dan esen fırtınalardır. Fransa bizim yüz yıllık modelimizdi, Almanya savaşta kader ortağımız, Rusya 1920'lerin başında tek dostumuz. Fransa kırk yıllık cumhuriyetti, Rusya 1917'de, Almanya 18'de monarşiyi devirip cumhuriyet ilan ettiler. Bizde başka türlü olması çok zordu. Oysa Britanya'nın gölgesindeki Mısır'da, İran'da, Irak'ta, Ürdün'de yeni monarşiler denendi. Kimi kısa sürdü, Ürdün'deki hâlâ yürüyor, pekala da sağlıklı.

İkinci faktör iç siyasi dengelerin niteliği ile ilgili olabilir. Tam emin değilim ama, 1923'te Gazi Paşa'nın siyasi gücü henüz padişahlık ilan etmeye yetmezdi desek çok yanlışmayız sanırım. Bu demek değil ki düşünülmedi, ya da Arnavutluk'ta başbakanken krallık ilan eden Ahmet Zogu gibi, yahut İran'da askeri diktatörken şah olan assubay eskisi Rıza Pehlevi gibi, sonradan olamazdı. Belki cesaret edilemedi.

Üçüncü faktör ki hiç konuşulmaz, en önemlisidir. Gazi'nin evladı yoktu. Öyle anlaşıyor ki ilerde olabileceğine dair bir beklenti de yoktu. Evladın yoksa ırsi monarşi neye yarar?

Türkiye'de cumhuriyet rejiminin sebepleri o halde neymiş? Bir, Avrupa'nın bazı ülkelerindeki olayların etkisi. İki, siyasi liderin kritik dönemeçte yeterince güçlü olmaması. Üçüncü olarak, kişisel ahvalindeki bazı sıkıntılar. Sözüünü etmeye değer başka sebep görebiliyor musunuz? Ben göremiyorum.

İşleyen var...

Buna karşılık Türkiye'de kurulan cumhuriyet rejimi, demokrasi-lerden beklenen asgari faydayı sağlamakta yetersiz kaldı. Neydi o fayda? En başta söylediklerimiz. İktidarın vukuatsız devrini sağlayamadı. Süresini sınırlayamadı. Dolayısıyla meşruiyeti sağlama alamadı.

Terimlerimizi tanımlayalım. Vukuatsız: yani silah ve kelepçe kullanmadan, ayrıca eski iktidarın adamlarını cehennemin ta

dibine kadar kovalamak zorunda kalmadan. Sınırlı: yani beş yıl, on yıl, her ne ise, makul iktidar süresinin sonunda iktidar sahibine törenle plaket verip alkışlar arasında evine yollamacasına. Meşru: yani eski iktidarın adamları dahil siyasi aktörlerin kahir çoğunluğuna “e canım, sevmiyoruz mevmiyoruz ama hakkıymış” dedirterek.

Mesela nasıl diye sorarsan, meşhur örnek ABD’dir. 228 yılda 44 defa, bir tek istisnayla (Lincoln 1860), makul sürede ve vukuatsız değişimi başarmışlar. Gerçi son yıllarda orada da oğul, kardeş, eş marifetiyle iktidar uzatma denemeleri sıklaştı; kaygı verici bir gelişmedir.

Bir o kadar etkileyici başka örnek Almanya’dır. Yetmiş yılda sekiz başbakan değişti, ortalama dokuzar yıl eder. Hepsi süresinin sonunda sessizce köşesine çekildi; Adenauer ve Kohl gibi direnmeyi aklından geçireni, hafifçe kolunu büküp gönderdiler. Hepsi büyük çoğunluk tarafından rahmet ve minnetle anılıyor.

İngiltere de fena değildir. Yetmiş yılda on dört başbakan. Gittikten sonra geri gelmeye teşebbüs eden iki tane (Churchill ve Wilson), onlar da çok kısa sürede tasfiye edilmiş. Almanlardan farklı olarak İngilizler eski liderleri kuyruğuna teneke bağlayıp uğurlamayı seviyor, belki aklına yanlış fikirler getirmesin diye.

Fransa 1958’den sonra başarılı. Mitterrand’ın 14 yıllık saltanatı can sıkıcı olunca hemen müdahale edip limiti on yıla indirdiler. İndira Gandhi’nin tökezlemesini saymazsanız Hindistan da başarılı sayılır.

Çin apayrı bir model. Bir küsur milyar nüfusla demokrasi olmaz deyip, iktidar devrini ve meşruiyeti kurumsal bir oligarşi içinde halletmeyi deniyorlar. Mao’nun ölümünden bu yana başarılı görünüyor. Ama otuz küsur yıl nedir ki? Hiç.

...işlemeyen var

Peki bizde ne oldu? Bir iki istisnayı saymazsanız, iktidar hiçbir

zaman barışçı bir şekilde el değıştirmedi. Hiçbir siyasi lider iktidarın bir süre limiti olduğuna inanmak istemedi. Dolayısıyla hiçbirinin meşruiyeti şüpheden ari olmadı. Bu anlamda Türk demokrasisi bir fiyaskodur. Fiyaskolar dizisidir.

Sırayla bakalım.

1938 devri konusunda bir yargıya varmak güç; iç yüzünü pek bilmiyoruz. Ama en azından Atatürk'ün, devir teslimin kansız olmayacağına dair kuşklar beslediği anlaşıyor.

1950, cumhuriyet tarihinin ilk ve tek kurallı devridir. Yalnız Türkiye'de değil, bazı açılardan dünyada örnek sayılması gereken bir vakadır. Başka kusurları ne olursa olsun, İsmet İnönü'yü bu açıdan takdirle anmak, hatta cumhuriyet tarihinin 20. yüzyıldaki tek başarılı lideri saymak yanlış olmaz. Devamı gelebilse bugün nerede olurduk, düşünmeye değer.

Devamı gelmedi. Menderes'in iktidarı bırakmaya niyeti yoktu. En azından, rakiplerine o izlenimi verdi ve o izlenimin doğurduğu reaksiyonla karşılaştı. İnönü iktidarı kendi eliyle rakiplerine teslim ettikten sonra geri alma hırsına mağlup oldu; yaşamının son demine dek bunun mücadelesini verdi. 1972 CHP kurultayında, 88 yaşında, iktidar umudunu genç Ecevit'e kaptırmak için nasıl canhıraş bir kavga verdiğini dün gibi hatırlarım. 1923'ten 1972'ye, kırk dokuz yıl eder.

Demirel'inki otuz altı yıl, Ecevit'inki otuz yıldır. İlkini iki defa döve döve iktidardan attılar, hapsettiler, ömür boyu yasakladılar. Yılmadı. 2000 yılında, 79 yaşındayken, yedi yıl daha cumhurbaşkanı olabilmek için hangi perendeleri attığını siz de hatırlarsınız.

Öbürü 2002'de çişini tutamayan bir ihtiyarken, kendisine komplo kurabilirler diye en yakınındaki adamları yok etmekle meşguldü.

Özal'ın ömrü vefa etmedi. Etseydi farklı olacağına dair bir belirti göremiyorum. Üst üste iki seçimde hezimete uğradıktan sonra

kendini cumhurbaşkanı seçtiren, sonra yeni parti kurup yeniden siyasete atılma hayali kuran bir liderden söz ediyoruz.

Ee?

Yeni anayasa tartışmalarını biraz da bu açıdan değerlendirmek faydalı olur kanımca.

Cumhurbaşkanına sınırsız yetki tanıyıp iktidar süresini de fakto 15 yıla, hatta hayat boyu uzatmaya imkan veren bir düzenlemeden ne hayır gelir, takdir etmek zor değil.

Ancak iktidarın kaynağını, limitini ve devir teslim koşullarını net ve berrak hale getiren ciddi bir anayasa reformuna ihtiyaç bulunduğunu da bu işlere az çok kafa yormuş olan hiç kimse inkar edemez sanırım.

Kaynağını: yani seçim, yahut plebisit, her neyse. Limitini: mesela on yıl, ama lastiksiz, eklemesiz, karısını ya da çocuğunu yerine seçmesiz. Devir teslim koşullarını: pazarlıksız, kartelsiz, atamasız, onaylamasız.

Sürgünde sönenler: Stravinski

24 Ocak 2017

Stravinski üç dönemdir. Rusya'dayken (1914'e kadar), olağanüstü bir coşku ve atılganlıkla doludur. *Bahar Ayini*'ni dinle. Seni rahatsız etmesine izin verme, tekrar dinle. Tren çarpmış gibi olursun. Deli kuvveti vardır içinde. Sersemletici darbeler arasında, zeka ve yaratıcılığın kıvılcımını da seçersin.

Fransa döneminde (1914'ten 1939'a kadard) o coşku kaybolur, son derece ironik ve kontrollü bir

zeka öne geçer, ki benim daha çok hoşuma gider. *Askerin Öyküsü*nü, hele Genco Erkal'ın anlatımıyla bulabilirsen dinle. Ya da *Üç Bölümlü Senfoni*. Ya da *Pulcinella*. Berraktır. Alaycıdır. Bıyık altından güler. Dehasını saklamaz, ama araya mesafe koyar. Gizli bir dil geliştirdiğini hissedersin ama henüz duvar yoktur arada.

ABD'ye gittikten sonra (1939-1971) çölde kaybolmuş adamın ümitsizliği iner eserlerine. Yorgundur. Çoğu işi rutin ve ruhsuzdur. Arada, nadiren, uzaktan uzağa parıldayan incileri görürsün: *Pearls to the swine!* Hollywood'da kendini sanırım kayıp hissetmiş. İletişim çabasını sadece genç müzisyen dostu Robert Craft'a indirgemiş. Sadece ona bir şey anlatmaya çalışırken gözlerinin parladığını hissedersin.

Dün (23/01) radyoda hiç bilmediğim bir eseri çaldı, *Cantata* (1951). Orta bölümdeki tenor solo kadar acayip ve tüyler ürpertici bir raks hiç duymamıştım hayatta. Öyle bir şey yazabilmek için çok yalnız olmak lazım. Aşırı yalnız.

İfademe kim karışır?

26 Ocak 2017

İfade özgürlüğünün tek sınırı şiddet değildir. Bir, hakaret var: şiddet içermese dahi kişilerin onuruna saldırıyı hak sayamazsın. İki, iftira var: bilerek ve kötü niyetle kişiler ve kurumlar hakkında yalan haber çıkarmak olmaz. Üç, kendini korumaktan aciz kişilerin istismarı var: çocuk pornosu, sanıkların teşhiri, hasta ve yaralıların teşhiri, artist frikikleri ve benzeri. Dört, kişisel bilgilerin ve kurumsal sırların korunması var. Beşincisi biraz farklı bir konu, sözleşmeye dayalı hakların korunması var: yani ifade özgürlüğü hakkımı imzalı mühürlü taahhüdüme aykırı olarak ileri sürebilir miyim? Nihayet altı, en belalısı, kamu güvenliğini ya da kamu huzurunu tehlikeye atan beyanlar meselesi var. Kalabalık salonda “yangın var” diye bağırabilir miyim? Savaş sırasında halkın moralini bozan nutuklar atabilir miyim? Savaş yoksa ama savaş tehdidi ya da savaş ihtimali varsa atabilir miyim? Toplumsal birliğin ve uyumun temeli olan kutsal değerlere dil uzatabilir miyim? Nereye kadar uzatabilirim?

İntihar propagandası serbest olmalı mı? Liseli kızlara fuhuş propagandası serbest olmalı mı? Ortaokullarda uyuşturucu reklamı serbest olmalı mı? Ya sigara reklamı? Din reklamı?

Dikkat buyurun: Olmalı ya da olmamalı demiyorum, sadece belli bir sistematik içinde sorular soruyorum. Sınırı çizmenin kolay olmadığını hatırlatıyorum sadece.

Soyut düzeyde ilke basittir. Her hakkın sınırı başkasının haklarıdır. Başkasının hakkı derken sadece şiddetten korunmak değil elbette. Onurunu koruma hakkı var; malını, işini, evlat ve iyalini, özgürlüğünü koruma hakkı var. Güven ve huzur içinde yaşama hakkı var. Ve itiraf edelim: kişisel tercihlerini, alışkanlıklarını ve önyargılarını tehdit altında hissetmeden yaşama hakkı

da var. Kıymeti kendinden menkul birtakım heriflerin durduk yerde benim yaşam tarzıma, çevreme, huzurlu düzenime tecavüz etmesine izin verilmeli mi? Mesela senin sevdiğin müziği dinlemek artık yasaklandı derlerse ne yaparım? Sizi bilmem ama ben dağa çıkmayı düşünürüm.

Bu denklemin matematiksel bir çözümü olduğunu sanmıyorum. Birbiriyle çatışan temel haklar arasında karar vermek bir tercih ve sağduyu sorunudur. İki soru sormak gerekir. Birinci soru: Hangi tarafın hakkı toplumsal fayda açısından ağır basar? İkinci soru: Hangi tarafın hakkı zedelenirse birey daha ağır ve kalıcı zarar görür? Bunların ilki siyasi, ikincisi felsefi bir karardır. İkisinin de objektif ya da “tarafsız” bir cevabı yoktur. Özetle söylemek gerekirse, toplumda kimin borusu ötüyorsa onun dediği olur.

Liberallerin 250 senedir söylediği şey, “ifade özgürlüğünü küçümsemeyin, vallahi o da çok önemli”. Avamın kafasına kolay yatmayan bir konu olduğundan bazen abartmış, sanki ifade özgürlüğü mutlak bir hakmış, diğer her şeye koz basarmış gibi konuşmuş olabilirler. 1789’da öylesi doğruydu. Bugünün Türkiye’sinde hâlâ yüzde yüz doğru. Ama Batı’da korkarım ki kantarın topuzu biraz kaçtı, bir miktar dengeleme gerekli görünüyor. Toplumlar istiyor bunu.

Bir de unutmayın ki ifade özgürlüğü öncelikle elitlerin sorunudur. Ezilme tehlikesini yaşamında hisseden çoğunluk açısından, doğal olarak, önce güvenlik, onun ardından da alışkanlık ve önyargıların korunması -yani din- gelir. İfade özgürlüğü savunuculuğu her zaman, az veya çok, elitçilik anlamına gelmiş ve öyle algılanmıştır. Buna karşı liberal cephenin argümanı, fikir özgürlüğü olmadan keşif ve icatlar olmaz, yeni ufuklar ve yeni kıtalar bulunmaz, toplum yerinde sayar, o yüzden fikir özgürlüğü sadece o özgürlüğü kullanmaya meraklı olan seçkin azınlığa değil, dolaylı olarak tüm topluma faydalıdır demek olmuştur. Ki esaslı bir haklılık payı var sanırım.

İtiraz üzerine, birkaç gün sonra Sezgi'ye yazdığım mektup.

“Söz özgürlüğünün tek limiti şiddet” çok problemli bir tez. Çok kolay çürütülebilir. Özgürlük iddianı bunun üzerine kurarsan ilk maçta nakavt olursun. Hakaretin ve iftiranın hak olduğunu ileri süremezsin. Panik yaratmanın, özel bilgileri ifşa etmenin, ölüme ve felakete sebebiyet verecek haberleri yaymanın hak olduğuna kimseyi inandıramazsın. Elbette sınır vakalar tartışmaya açıktır. Ama birçok vakada durum nettir. Biri çıkıp “Sevan küçük bebeklerin ırzına geçiyor” diye gazeteye manşet atsa sürüm sürüm süründürülmesi gerekir. Keza “Yahudiler kan içiyor” diye camide vaaz verse. Keza savaş sırasında fabrikaların koordinatlarını yayınlasa.

Şüphe yok ki söz özgürlüğü lazım ve sınırları *olabildiğince* geniş tutulmalı. Bütün mesele oradaki “olabildiğince” kelimesini tanımlamakta. Benim söz özgürlüğüm -ve söz özgürlüğü *daima*, az veya çok, bir elit hakkıdır- neden vatandaşın güven ve huzur içinde yaşama hakkından baskın olsun?

Soruyu bu şekilde sormaz isen makul ve ikna edici bir cevap veremezsin. Böyle sorunca da ileri sürdüğün hakkın relatif bir hak olduğunu ve pazarlığa tabi olduğunu kabul etmen gerekir. Sıra gelir o pazarlıkta elinde olan kozları tartmaya.

Bunlar önemli konular. Liberal argüman 1960’lardan bu yana tek ayak üzerinde fazla ileri gitti, tezlerinin karşı tarafı da ikna edecek nitelikte olması gerektiğini unuttu. Ben dedim oldu havalara girdi. Şimdi bu yüzden bir backlash [tepki dalgası] ile karşı karşıya. Ve eğer kendini gözden geçirmezse, karşı tarafın ne dediğini işitmeye çalışmazsa, feci dayak yemesi ihtimali var.

“Söz özgürlüğü mutlak bir haktır, objektif olarak tanımlanabilir sınırları vardır” tezi, liberal kanadın mutlak entelektüel ve siyasi hakimiyete sahip olduğu, Supreme Court’a [ABD Yüksek Mahkemesine] hakim olduğu bir çağın ürünüdür. Bir süredir

maalesef o çağda değiliz. “Kardeş senin de hakkın var” demek ve neden bizim söz hakkımıza hürmet etmesinin iyi bir şey olduğunu ona izah etmek zorundayız.

Türkiye’de söz özgürlüğü lehine ileri sürebileceğin tek argüman, heyhat ve eyvah ki, “Ama Batı’da öyle!” Ve belki bir de “Biz, bu memleketin aydın azınlığı, öyle istiyoruz.” Aydın azınlığının ayağı kaydı; Batı referansını da kaybedersek tutunacak tek dalımız kalmaz. “Neden serbest olacakmış, olur mu öyle şey” diyerek babalanan kahir çoğunluğa verecek tek cevabımız kalmaz.

Aynı mektubun devamından bir pasaj.

Tabii ki güvenlik endişesi ile özgürlükten vazgeçilebilir. Mesele ölçü ve denge meselesi. “Susmazsan çocuğunu keseriz” derlerse ne bok yiyeceksin? Tabii ki susacaksın. “Susmazsan iç savaş çıkar, milyon kişi ölür” derlerse ne yapacaksın? Peki, “Susmazsan enflasyon çıkar, milyonların küçük tasarrufları erir gider” derlerse ne yapacaksın? “O makaleyi öyle yazma, yoksa arkadaşların bin bir emekle çıkardığı ‘Edebi Pırlantalar’ dergisini kapatırız, yazı işleri müdürünün ebesini öperiz” derlerse ne yapacaksın? Tartacaksın. Yok bunun hazır formülü.

Genel kural olarak toplumun ezik ve büyük kesimleri güvenlikten yana oy kullanır; tuzu kuru olanlar özgürlüğü daha uzun süre tercih eder. Nedeni basittir. Birinin ayak altında kalıp ezilme korkusu daha yüksek, öbürünün daha azdır. Bu nedenle “özgürlük mü güvenlik mi” sorusu hemen her zaman bir sınıfsal tercih sorusudur. Garibanlar güvenliği seçer, okumuşlar ve kendini yüksek yerlere layık görenler özgürlüğü.

Yaşlandıkça insanların güvenliğe meyletmesi de ondan, özgüveni azalıyor çoğunun.

Müzik hocası

28 Ocak 2017

Klasik müziğe nereden başlayayım diye soran bir arkadaşıma bir seferinde sonundan başlamasını önerdim. Neden olmasın? Richard Strauss, *Son Dört Şarkı (Vier letzte Lieder)*, yıl 1946 veya 47. Batı yüksek müziğinin son nefesidir, bir tür kuğu şarkısı. Kaç yorumunu bulabilirsen topla, birkaç gün dinle. Ama en başta ve en sonda Elisabeth Schwarzkopf olsun. Bir süre sonra mutlaka hissedeceksin devasa ve ürpertici bir şeyin huzurunda olduğunu. Sonrası sana kalmış, elbette bulursun kendi yolunu, el yordamıyla da olsa.

Zor bir deneydi, başarılı oldu mu bilmiyorum. Belki daha kolay bir yerden başlamak daha iyi. Mesela Bach, *Das wohltemperierte Klavier* (Türkçesi ne olabilir? “İyi Huylu Klavye” desek?), do majör birinci toccata ile başla, çalan illaki Glenn Gould ayarında biri olsun. İlk dinleyişte 60 defa mı, 70 defa mı tekrarlanan bir basit motif duyacaksın. Tekrar dinle. Burada ne oluyor diye sor. Bağıra bağıra eşlik etmeyi dene. Her motifin sadece iki bas notasını söyleyerek bir daha dene. Sonra bir yandan dans ederken tekrar bağırmayı dene. Gerilimin adım adım nasıl yükseldiğini, birkaç kez uçurumun kenarına kadar gelip beklediğini, sonra sonsuz bir zarafetle boşluğa atılıp ayakları üstüne düştüğünü duyacaksın. Başka şeye gerek yok. Devamı kendiliğinden gelir.

Bir tek şeyi unutma. Sakın, ama sakın, “pop klasikler” tuzağına düşme. İyi müzik mi arıyorsun? İyi müzikle başla. İyinin en iyişiyle başla. Sirk müziğiyle başlayan sirk müziğinde kalır. Çocuğunu ebleh yerine koyan, çocuğunu ebleh yapar.

En önemlisi, müziğin kolay yutulur olması için yanına saçma sapan birtakım anekdotlar ya da program notları eklemek ge-

rektiğini zannedenlere asla kanma. Müziğin tek konusu kas hareketleridir. Varlığından bile haberdar olmadığın kaslarını oynatıyorsa iyi müziktir, oynatmıyorsa kötüdür. Oynatıyor ama iki zamanlı emme basma pompası gibi oynatıyorsa iyi olabilir ama kısa zamanda tükenir. Az sonra ölecek bir kuğu gibi oynatıyorsa tadından yenmez.

Roberto Bolaño, 2666

2 Şubat 2017

Tuhaf ve sarsıcı bir roman okuyorum, Roberto Bolaño, 2666. Daha bitmedi, dokuz yüz sayfanın yarısını geçtim. Sevdim diyemem, ama sevmediğime de karar veremedim. Bitirince söylerim artık.

Orta bölümde, üç yüz sayfa, yüzü aşkın kadın ve genç kız cinayeti anlatmış. Teker teker, ayrıntılı olarak, polis raporu havasında. Ve bir şekilde hiç sıkıcı olmamasını sağlayabilmiş, ki olağanüstü bir başarı, neredeyse imkansız bir şey.

Birinci bölümde farklı üniversitelerden dört tane modern Alman edebiyatı profesörünün Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde katıldığı elliden fazla akademik panel, sempozyum, çalıştay anlatılmış, mikro-gerilimleriyle, dedikodularıyla, bürokratik kördüğümleleriyle, oturum sonrası gidilen barlarıyla, bıkıtıcı bar sohbetleriyle, bir gecelik ilişkileriyle. Nefes almadan okutuyor.

Tuhaf bir şey anlatı yeteneği, bir tür hipnoz. Ama romanın bütünü ne anlatmaya çalışıyor, henüz keşfedemedim.

Beş gün sonra

Roberto Bolaño için ne diyebiliriz?

Bir, çok iyi bir anlatıcı, dili hipnotik, yer yer şiir kalitesinde. İpe sapa gelmez bir olaylar yığını, sanki bir anlamı varmış gibi, ya da anlamı olmadığını bilsen de belki bir anlamı bulunur umuyla sonuna kadar okutuyor. Dokuz yüz sayfa.

İki, gözü çok keskin. Çocukların ya da bazı hayvanların gözleri gibi, içine baktığında insanı ürküten bir berraklıkta. Fotoğraf makinası gibi leş bakışı değil, zeka ve ironiyle ve bazen sarsıcı bir şiirsellikle dolu bir bakış bu, mesela Hamburg'da bir yayı-

nevi sahibinin duvarındaki fotoğrafları sayıp bir dünya ve büyü yaratmayı biliyor.

Üç, özel adların şiirinden haberdar, somut ve tekil olanın adlarda gizli olduğunun farkında. Meksika'nın hayali bir sınır kentindeki mahalle ve sokak adlarından ya da akademik buluşmaların ardından gidilen restoran ve barlardan ürpertici hakikilikte bir öykü kurabiliyor. (Türk romancılarının çok azında vardır o yetenek. Adları baştan savma ve bostan korkuluğu kadar ölüdür. Işmazlar.)

Romanı sevdim mi? Sanmıyorum. Çok kasmış. Çok entel. “Look, Latin Amerika Edebiyatı” diye çok yırtınmış. Hemen peşinden Junot Diaz'ın romanını okuyunca “Hah, işte şöyle!” oluyorsun. Gene de deha kıvılcımı taşıyan bir eser. 2003'te çok erken ölmesi Nobel'i havada alırdı bugüne dek.

Buyur, birkaç örnek:

That evening, before they left the village, the baroness insisted on driving up a mountain from which there was a view of the whole area. She saw winding paths in shades of yellow that vanished in the middle of leaden-colored clusters of trees, the clusters like spheres swollen with rain, she saw hills covered in olive trees and specks that moved with a slowness and bewilderment that seemed of this world yet intolerable. (sf. 837)

the moment of revelation, unsolicited and afterward uncomprehended, the kind of revelation that flashes past and leaves us with only the certainty of a void that quickly escapes even the word that contains it. And the ventriloquist knew this was dangerous. Dangerous, especially for people like him, hypersensitive, of artistic temperament, their wounds still open. (sf. 436)

and then Juan de Dios Martinez set his coffee cup on the table and covered his face with his hands and a faint and precise sob escaped his lips, as if he were weeping or trying to weep, but

when finally he removed his hands, all that appeared, lit by the TV screen, was his old face, his old skin, stripped and dry, and not the slightest trace of tear. (sf. 534)

words that embarrassed Reiter, because he found them precious and in those days he had declared war on preciousness and sentimentality and softness and anything overembellished or contrived or saccharine, but he didn't object, since the despair he glimpsed in Ingeborg's eyes, never entirely dispelled even by pleasure, paralyzed him as if he, Reiter, were a mouse caught in a trap. (sf. 774)

with the particular ridiculousness of self-dramatizers and poor fools convinced they've been present at a decisive moment in history, when it's common knowledge, thought Archimboldi, that history, which is a simple whore, has no decisive moments but is a proliferation of instants, brief interludes that vie with one another in monstrosity. (sf. 794)

En kaliteli çikolatadan daha lezzetli parçalar bunlar, değil mi?

İngilizce çeviri fantastik güzellikte. Türkçesi de çıkmış ama çevirisi neye benzer bir bilgin yok.

Özgürlüğün sınırları

3 Şubat 2017

İsrarla üzerime varıp Amerikan anayasa hukukundan örnekler veren Sezgi'ye cevap. Mektubun aslı Türkçe İngilizce karışık, biraz Türkçeleştirmeye çalıştım.

1980-81'de New School'da *US Constitutional Law* dersi almıştım, ufuk açan bir deneyimdi. First Amendment'tan⁴³ anladığım aynen seninki gibiydi o zamanlar. Önceki sene Şakran'dayken bin küsur sayfalık bir Constitutional Case Law kitabı okudum, kırk elli sayfasını da tercüme ettim. O zaman daha net anladım ki First Amendment hukukunun yönlendirici fikrini daha önce iyi anlamamışım, mahkemenin anti-free-speech kararlarını çok ucuza harcamışım. Eğer kural “şiddet yoksa serbesttir” olsaydı ya da buna benzer herhangi bir siyah-beyaz, aletle ölçülebilir bir şey olsaydı ne gerek kalırdı iki yüz senede binlerce zor karar almaya? Mahkemeye ne gerek kalırdı? Takarsın bilgisayara, doldurursun basit bir sorgu formu, sonuç belli olur.

Kriter şöyle, objektif olsun diyorsun. Yok öyle bir kriter, hiçbir zaman da olmadı. Mutlak hak diye bir şey yoktur. Hakkın sınırı başkasının hakkıdır. İki temel hakkın karşı karşıya geldiği yerde kaçınılmaz olarak devreye sağduyu, itidal, hayat bilgisi, toplumsal fayda, genelgeçer değerler, önyargılar vb. girer. Bir insanın veya grup insanın hakkıyla başka bir grup insanın hakkını tartıyorsun. Bunu tartacak objektif terazi henüz icat edilmedi.

Free speech'in üçüncü kişilere verebileceği zararı “şiddet” ile sınırlayalım diyorsun. Bir kere “şiddet”in objektif bir sınır ol-

43. ABD Anayasası'nın birinci ek maddesi: “Kongre bir din tesis eden ya da dinin serbestçe icrasını yasaklayan, söz ve basın özgürlüğünü kısıtlayan (...) yasa yapamaz.”

duğunu sanma. Mesela üç beş tokat ya da cop darbesi ya da beş kişinin hastanelik olması yeterli sınır mıdır? Eğer öyleyse, arbedeye yol açabilecek toplantı ve gösterileri yasaklamak caiz midir? Yayınladığın bilgiler Vietnam'da Amerikan askerlerinin ölümüne yol açacaksa “şiddet” kriteri karşılanmış oluyor mu? Ya atom bombasının sırlarını yayınlayıp Kuzey Kore'nin bir milyon insanı öldürecek bomba yapmasına imkan verirsen? Ya senin yayınların bir sürü insanın intiharına yahut masum Rohingya'ların öldürülmesine yol açarsa? Ya falan yerdeki büyük işletmenin batışına sebep olup binlerce insanın aç sefil kalmasına ve bir kısmının ölmesine yol açarsa? Söz özgürlüğüne limit olacak “şiddet”in objektif sınırı hangisidir?

Kaldı ki söz özgürlüğünün bilerek veya bilmeden ihlal edebileceği temel haklar sadece şiddetten korunma hakkı değil, başka haklar da var korunması elzem olan. Misal:

1. İnsan onurunun korunması, çoğu örnekte bedensel dokunulmazlığın korunmasından daha önemli bir hak olabilir.
2. Klasik doktrinde yeri olmadığı halde bugün “özel hayatın korunması” (privacy) temel ve yakıcı bir hak sayılıyor.
3. Mülkiyet hakkını ve ekonomik çıkarını koruma hakkın yoksa öbür hakların tıraş seviyesinde kalır, hepimiz zincirli köleye döneriz. Bazıları istihdam (employment) hakkını da buna katıyor.
4. Yaşam tarzını ve alışkanlıklarını koruyamıyorsan hayatını ya da bedenini korumuşsun kaç para? Öldürsünler evladır.
5. Dördün devamı, tüm modern öğretilerde dini inancı koruma hakkı da temel haklardan sayılıyor.

5 numaraya not: Dini inancın yalnız yasaklanması veya şiddet yoluyla engellenmesi değil uygar toplumlarda hukuka aykırı olan; “dayanılmaz ölçüde aşağılanması” ve “mağduriyete yol açacak şekilde kötülenmesi ve damgalanması” da AİHM içtihatla-

rında hak ihlali kabul ediliyor. Nazi Almanya'sında Yahudileri, bugün Êzidileri vb. düşün.

2 numaraya not: Şirket ve kurum sırlarının korunmasını privacy hakkı kapsamında görenler var, ama öğretinin son halini bilmiyorum. Büyük çaplı işbirliğini mümkün kılan örgütlenmeler uygarlığın can damarıdır, bunların işlemez hale gelmesi sonucumu doğuracak bir hakkı dünyanın hiçbir yerinde hiçbir mahkeme tanımaz.

3 numaraya not: Tam adı neydi, “*wanton malignancy*” sanırım. ABD hukukunda bir şirkete zarar verecek yayın için ya a) ekonomik rekabet ya da b) kamu yararı göstermen lazım. Yoksa “amaçsız kötü niyet” sayılıyor ve yasak.

Özetle A kişinin free speech hakkı B kişinin veya grubunun yukarıda anılan haklarından *herhangi birini* ihlal ederse ortada bir hak çatışması vardır. Hangi tarafın hakkının ağır bastığına ancak mahkeme karar verebilir.

Merak etme, bana verilen cezanın haklı olduğunu düşünecek kadar bunamadım henüz. Düşünsem çıkar özür dilerdim, hiç öyle bir niyetim yok. Sadece şunu biliyorum ki “ağız benim, istediğimi söylerim, senin hassasiyetin de sikimde değil” tavrı savunulabilecek bir tavır değildir. Hatta, tersine çevrildiğinde, daha güçlü olanın elinde öldürücü bir silah olabilir. Yani ben avamın hassasiyetlerini sikime takmasam verebileceğim zarar çok bir şey tutmaz da, avam, yahut devlet, beni emsal gösterip aynı tavrı benimserse halimiz duman olur.

O yüzden, daha hassas ayarlı bir ölçü lazım. Dini söylemler hakkında sanırım iki temel ölçü, a) “mağduriyete yol açacak ölçüde kötüleme” ve b) kırılgan azınlıkla hakim çoğunluğun haklarını ayırt etmek olmalı. Adil bir mahkeme, a) “mağduriyete yol açacak denli kötüleme var mı?” ve b) “azınlık hakkından mı çoğunluk tahakkümünden mi söz ediyoruz?” sorularını sormalı.

İkisinin de maalesef objektif bir terazisi yok. Sağduyu, itidal, olgunluk gibi sübjektif kavramları devreye sokmaktan başka çare görünmüyor.

*

Diğer konu. Dünyanın her yerinde free speech hakkı çoğu zaman bir mutlu azınlık hakkı olarak görülüyor ve bu yüzden saldırıya uğruyor. Gerek burada gerek Batı'da halen yakıcı bir sorun bu. Burada basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü diye ağzını açsan "halkın değerleri" diyorlar, Boğaza karşı viski edebiyatına sıcıyorlar. Avrupa ve ABD'de de benzer yaklaşımlar günden güne güç topluyor. Haklılık payı hiç yoktur dersen yenilirsin. O yüzden, karşı tarafın haklılığını kısmen tanıyıp, *ona rağmen* söz özgürlüğünü savunan argümanlar geliştirmek gerekiyor. "Boğaza karşı viski içen azınlıklar neden memlekete lazım, herkese lazım, sana da lazım" sorusuna cevap vermeden olmaz bu.

*

Uyuşturucu reklamı serbest olmalı mı? Prensip olarak uyuşturucuyu savunan ve özendiren argümanlar tabii serbest olmalı. Ama reklamda (yani maddi çıkara dayalı fikir beyanında) kriter farklı olmalı mı? Reklamın kamusal söylemi bir kanser gibi ele geçirip dejenere ettiği bir çağda ayrımı nasıl yapacaksın, emin değilim.

Cinayet reklamı serbest olmalı mı? Uyuşturucu kötüdür yargısı öznel ise, cinayet kötüdür de öznel. Kadınlara dayak reklamı serbest olmalı mı? Nereye kadar ve hangi koşullarda serbest olmalı? Genelde serbest olsun diyelim, ortaokulda serbest olmalı mı? Bunu öğreten okullar ve kurslar açmak serbest olmalı mı?

Savaşta panik çıkartan nutuklar serbest olmalı diyorsan, kalabalık sinemada "yangın var" diye bağırarak da serbest olmalı mantıken. İnsanlar özgür iradeleriyle karar versin, gerçekten yangın var mı yok mu diye?

Hasta ve yaralıların teşhirinde elbette bir yanda özel hayatın

korunması, öbür yanda bilgi yayma hakkı var. Hangisi güçlü? Hangisi öncelikli sayılmalı?

Din reklamı serbest olmalı mı? Bence de olmalı, tamam. Peki kahir üstünlüğe sahip öfkeli gruplar tarafından reklamı? Ya o reklam “Êzidiler bacılarımızın ırzına geçiyor” inancını pompalıyorsa? Ya o reklam savaş ve çatışma çıkarma potansiyeline sahipse? Ya o reklam -çağdaş İslam propagandası gibi- milyonlarca çocuğu ahmaklığa ve vahşete mahkum ediyorsa? Ya reklamı yapılan din insan kurban etmeyi içeren Aztek diniyse? Ya insan değil koyun ve deve boğazlamayı savunuyorsa?

Skokie kavgaları⁴⁴ sırasında Yale Political Club’ın aktif üyesiydim. Kuvvetle free speech tarafını savundum. Ama mesela Fransa ve İsviçre’deki Ermeni soykırımını yalanlama tartışmalarında o kadar net konuşamıyorum. Mecbur edersen sanırım “serbest olmalı” derim. Ama Perinçek köpeğini zapladıklarında sevinmedim desem yalan olur.

44. 1977 ve 78’de Amerikan Nazi Partisi Illinois eyaletindeki Skokie kasabasında Yahudi karşıtı bir gösteri yürüyüşü düzenlemek istemiş, konu Yüksek Mahkemeye kadar yansımıştı. Başta bazı liberal Yahudi grupları olmak üzere söz özgürlüğü yandaşlarının birçoğu Nazi Partisi’nin yürüyüş hakkını savundular.

Bireyin icadı

4 Şubat 2017

Larry Siedentop, *Inventing the Individual*. Kötü yazılmış bir kitap, ama tezi not etmeye değer. Bireysel vicdanı ahlakın ve hukukun temeli kabul eden anlayış nereden çıktı diye soruyor. Seküler çağımızda kibar kabul edilen yaklaşımın aksine cevabı Aydınlanmada, modernitede ve sairede değil, Hristiyan Batı medeniyetinin köklerinde arıyor. Özellikle Aziz Pavlos, Augustine ve en ilginç, geç-Ortaçağ kanon hukuku üzerinde duruyor. Antik Yunan'da olsun, diğer bilumum “normal” sayılan eski devir kültürlerinde olsun, ailenin, aşiretin, ümmetin ve devletin onurunu koruma yükümlülüğü diğer tüm yükümlülüklerden önce gelen ahlak normu idi. Nasıl aşıldı? Soru bu.

Bir soru daha ekleyip, mesela İslam ülkelerinde neden aşılamadı diye de sorabiliriz, devamında.

Yerel hükümdarlıkların yetki alanını aşan bir evrensel kilise hukuku oluşturma çabası bunun önemli bir adımıydı diyor. 11. yüzyılda Papalığın palazlanmasıyla başladı, 15. yüzyıl kanon hukukçularıyla zirve yaptı. Orada bir başka enteresan soru var ki Siedentop teğet geçmiş. Kilise hukukunu kodifiye etme çalışması hiç şüphesiz İspanya ve Mısır medreselerinden tanıdıkları İslam fikhının entelektüel ihtişamına cevap verme çabasıydı. Neler aldılar? Neyi aştılar? İslam fikriyatı kibir ve cehalet batağında yavaşça boğulurken, ilk kıvılcımını ondan almış bir hareket canlılığını nasıl koruyabildi? Al sana kırk tane doktora tezi konusu.

Nicolas Cusanus vardır, kanon hukukçularının şahı, modern bilim felsefesinin kurucularından, 15. yüzyıl, İtalyan. *Cribratio Alcorani* adlı eseri varmış, yani “Kuran'ın Eleştirisi”. Bir hayırsever vatandaş bulsa da gönderse ne harika olur!

*

Alakasız not: *Cribrum* elek demek. *Cribratio* “kalburdan geçirme”. Düşünürsen, Öztürkçecilerin 1935’te icat ettikleri *eleştirmek* fiili de elemekten türetilmiş. Koşmak koşuşturmak, vermek veriştirmek gibi.

Liberalizm

5 Şubat 2017

Ortanca oğlum Tavit sordu, Liberalizm hakkında bir şey bilmiyor-muş, ne okuyayım? Kırk dakikaya sığdırabildiğim kadar anlattım, cam arkasından.

Liberalizm son 250 yılda Batı düşüncesinin ana akımıdır. Liberalizm hakkında ne okuyayım demek, modern Batı medeniyeti hakkında ne okuyayım demekle bir. Ne yersen yarar.

Otoritenin ve geleneğin taleplerine karşı sırtını dayayacak bir yer bulma ihtiyacından doğmuştur. O dayanak, özgürlük fikrinde bulunmuştur. Der ki, bireyin akli ve vicdanı özgürdür. Doğuştan gelen birtakım haklara sahiptir. O haklar kutsaldır. Devletin ve organize dinin taleplerine koz basar.

Mittir elbette, masaldır, ama çok kuvvetli bir mittir. İnsanlığın yüz küsur bin yıllık tarihinin en görkemli başarıları son 250 yılda o mit üzerine inşa edildi.

Başka mitler ve onlar üzerine kurulu başka akımlar da var Batı'da. Ama onlar derivatiftir, eşlik çalgısıdır. Ana akım olan Liberalizme tepkidir.

En önemlisi **Konservatizmdir**, yani Muhafazakarlık. Özetle “Aman gemiyi sallama, ne güzel geçinip gidiyoruz işte” der. Her toplumda olduğu gibi Batı toplumunda da vardır, hatta bazen öne geçmiş görünür. Ama fikir akımı sayılabilir mi bilmem. Daha ziyade fren mekanizması. Akıl balatası. Yorgunluk kahvesi.

Öbürü **Sosyalizmdir**. Liberalizmin yan ürünü olarak ortaya çıkan sosyal ve ekonomik dengesizliklere cevaptır. “Özgürlük diyorsun ama, özgürlüğü kaldıramayanlara yazık değil mi?” diye sorar. İlaçtır. Gerekli bir antidottur. Ama fazla alındı mı

toplumu öldürür. Bkz.Sovyetler Birliği. Bkz. 1980'ler öncesi dozu fazla kaçıran Batı Avrupa.

Üçüncüsü **Nasyonalizm**dir. O da ilaçtır. Liberalizmin bireyci ve elitist eğilimlerine karşı bir milli birlik ve beraberlik çağrısıdır. Nasyonalizm olmasa devletler çil yavrusu gibi dağılırdı. Üstelik Konservatizmin düşünsel boşluğunu doldurmak için de faydalı bir çaredir Nasyonalizm. Sek alınırsa beyin ölümüne yol açar. Bkz. 1930'lar Türkiye'si.

Bir de **İslamizm** var. Onu meşru bir fikir akımı olarak değil medeniyete karşı topyekün bir saldırı olarak görmek daha doğru olacak gibi görünüyor. Liberalizmin belki en büyük sınavı olacak. Çünkü Liberalizmin temel ilkelerinden taviz vermeden bu tehditle nasıl başa çıkacağı belli değil.

Türkiye'de Liberalizmin namını kötüye çıkardılar. Sen kanma. Kah Sosyalizm, kah Nasyonalizm, kah İslamizm kisvesi altında görünse de özünde aynı saldırdır. Batı düşmanlığı, yani medeniyet düşmanlığı. Bildiğin, bin yıllık gavur nefreti.

*

Hah, işte buldum sana okuyacak güzel bir kitap. V. S. Naipaul, *Among the Believers* (A. Deutsch, 1981). İlginçtir, Liberal Batı fikrini son zamanlarda en iyi anlatanlardan biri o dünyanın marjının marjından gelen bir adam. Naipaul Trinidad'lı bir Hintli. İslam dünyasının dört beş ülkesinde, Batı'ya ve özgürlük fikrine isyan eden insanlarla sohbet etmiş. Hintlilere özgü metodik ve monoton sesle tartışmış. Beyin yakan kitaplardandır. İlla bir yerden başlayacaksan oradan başla.

Otopark sorunu

6 Şubat 2017

Sadece ABD’de 800 milyonun üzerinde park yeri varmış, 64.700 kilometrekare ediyormuş, Türkiye yüzölçümünün neredeyse onda biri. Çılgınlık olduğu aşikar. Sürdürülemeyeceği de belli.

Los Angeles’ta UCLA kampusu civarında ortalama park yeri arama süresi 3,3 dakikaymış. Yılda bir buçuk milyon kilometre sürüş, 214.000 litre benzin, 66 ton karbondiyoksit emisyonu diye hesaplıyorlar. En yakın serbest park yerini gösteren uygulamalar yükü biraz hafifletiyor ama çözüm değil.

Enteresan bir şekilde, park yeri sayısını azaltıp park ücretlerini artırınca trafik yoğunluğu artmıyor, azalıyor. Park etmek zorlaştıkça insanlar otomobil kullanmaktan vazgeçiyor. Zürih yeni park yeri açmayı yasaklamış. São Paulo yeni konut projelerinde park alanına sınır getirmiş.

*

İnsansız kara araçları (İKA’lar) yaygınlaştıkça özel/kişisel otomobil fikri tarihe karışacak diyenlerin sayısı atıyor. Uber gibi düşünün. Lazım olduğunda cepten çağırıyorsunuz, işiniz bittiği yerde bırakıyorsunuz; park mı edecek, başka müşteri mi bulacak, kendi karar versin. Bu yöntemle sokağa park etmiş araba diye bir şey kalmaz, şehir içi araç sayısı da yüzde doksana kadar azalır diyor.

Taksicilik ve kamyon şoförlüğü yakında tarihe karışacak mesleklerden. Britanya’da 400 bin kamyon şoförü, 2.5 milyon kamyonet sürücüsü ve kurye, 297 bin lisanslı taksici varmış. Erkek nüfusun bu kadar büyük bir bölümü fuzuli olursa sonuçları ne olur, bilen yok.

*

Almanya petrol türevi akaryakıtla çalışan otomobilleri 2030 yılına kadar tasfiye etmeye karar verdi. Alman oto üreticileri isyanlarda. Onları barındıran eyaletlerin yönetimleri isyanlarda. Ucuz elektrikli araç üretiminde Uzakdoğu ülkelerinin çok gerisindeyiz, rekabet etmemiz imkansız diyorlar. Dört büyük oto üreticisi —Mercedes, BMW, Opel, Volkswagen-Audi— Alman ekonomisinin yüzde kaçını temsil ediyordu aklımda kalmamış, ama dehşetli bir rakam olduğu muhakkak.⁴⁵ Batarlarsa ne olur, onu da bilen yok.

Hadi bir süre Afrika'ya ya da Ortadoğu ülkelerine satarak idare ettiler diyelim. Ya sonra?

45. [2019 notu] %13 imiş.

Tanrılarını masaya yatıralım, Küçük Çekirge

12 Şubat 2017

Halim ile Selim'den bir pasaj.

Halim: Allah rızası için kuşlara yem veren teyzede, dini inancı için insanlara hizmet etmeyi seçmiş Katolik rahibede, atalarının inancına saygıdan ötürü tapınağı ziyaret eden Japon ev kadınında soylu ve onurlu bir şey olduğunu teslim edersiniz herhalde. Tanrı inancı bu davranışlarda belirleyici unsur değil mi? Tanrı'yı lağv ederseniz ne sunacaksınız bu insanlara alternatif olarak?

Selim: Dini inancın niteliğinden ve niceliğinden bağımsız olarak her toplumda bu davranış tiplerini görürsünüz. Ahlaki cömertlik davranışlarını desteklemek için soyut anlamda bir tanrı inancına gerek var mı, emin değilim.

Belki bir mitolojik altyapı gerekli diyebilirsiniz. O insanlar çoğu zaman soyut bir tanrı inancı adına değil, mesela “acılı Meryem ile masum evladı adına” ya da “sevgili peygamberinin yüzü suyu hürmetine” davrandıklarını ifade ederler. Yani metafizik boyutu önem taşımayan, insani bir öyküyle temellendirirler ahlaki davranışlarını. Meryem ya da peygamber, filan Hazret veya Rinpoche ile kendi ahlaki tercihleri arasındaki irtibatı kuran şey filanca kitapta yer alan bir öğreti ya da öğüt değil, serbestçe yorumlanan bir insani sempatidir. Meryem şöyle ya da böyle dedi diye değil, Meryem'i sevdiği ve kalbine yakın hissettiği için güzel davranma gereği duyuyor.

Evet, sanırım mitoloji lazım. Ve o mitolojinin gerçekten derin bir anlam ifade edebilmesi için herhangi bir mitoloji olması yetmez, ecdadın mitolojisi olmasında fayda var. Annen ve bütün ataların ezelden beri Meryem'i sevdiği için Meryem senin için özel bir anlam taşır. Yoksa turistik bir obje ya da gelip geçici bir hobi olmaktan öteye geçemez.

Halim: E dinin gerekli olduğunu itiraf ettiniz. Bir adım sonra kaçınılmaz olarak tanrı inancının da gerekli olduğunu kabul edeceksiniz.

Selim: Katılmıyorum. Mitolojinin güzel ve bazı açılardan gerekli olduğunu kabul ettim. Meryem ve İsa sevgisinde, aziz ve evliya kültürlerinde akla mantığa aykırı bir şey yok. Akla mugayir bir Kadiri Mutlak Varlık teorisine hiç bulaşmadan ya da onu aklın bir kenarında paranteze alarak da bunları benimseyebilirsiniz.

Aslına bakarsanız kişiselleştirilmiş pagan tanrılarında da, birtakım detaylar dışında, akla çok aykırı bir şey yok. Sonuçta Meryem'e ya da Hz. Muhammed'e meftun olduğum gibi Pallas Athena'yı ya da şakacı fil tanrı Ganeşa'yı da gönlüme yakın bulabilirim. Onların öyküleriyle hayal dünyamı ve ahlaki söylemimi zenginleştirebilirim. Her unsurunun gerçekçi olması şart değil. Sonuçta idealize edilmiş masal varlıkları bunlar, tıpkı Atatürk gibi ya da Don Kişot veya Batman veya Kemal Sunal'ın temsil ettiği karakterler gibi.

Halim: İşin püf noktası işte tam burada. Don Kişot ya da Kemal Sunal tanrısal öykünün parçası olmadıkları için pek cılız kalırlar. Kozmik bir hakikatin temsilcisi değiller. Ciddi değiller. Ağırlıkları yok. İnsan kalbini ta derinden kavrayamazlar. Kimse Kemal Sunal uğruna canını feda etmez. Ama Muhammed ve Meryem uğruna, hatta kabul edelim ki eski Yunan ve Hindu dinlerinin hayali tanrıları uğruna seve seve kendini kurban edecek çok insan var.

Selim: Haklısınız. Bazı mitik anlatıların, tanrı fikriyle birleşince olağanüstü bir güç kazandıklarını teslim etmek gerekiyor.

Peki ne sonuç çıkar bundan? Tanrı inancı içeren mitlerin bazı insanlar için gerekli olduğu ve bazen güzel sonuçlar doğurabildiği çıkar. İyi de ben bunu inkar etmedim ki? Tanrı inancı tümünden saçmalıktır ve insanlığa hiçbir katkısı olmamıştır diyecek biri

yok karşınızda. Birtakım insanların hayatına anlam ve değer katıyorsa demek ki iyidir. O teyze Allah rızası için komşusuna yardım ediyorsa ya da vaktiyle insanlar tanrılarını onurlandırmak için katedraller inşa etmişse, demek ki en azından bu bağlamda tanrı inancı güzel bir şeydir. İki kere iki dört.

Halim: Peki itirazınız ne? Neyin mücadelesi bu?

Selim: Birkaç şeyin.

Birincisi, akli hakikat bazılarımız için önemli. Yalnız bazılarımız için değil, genelde insanlık için de önemli olduğunu düşünüyorum. Tek önemli odur diyen yok, insan yaşamının başka boyutları da var. Ama insanlığın son beş yüz yıldaki büyük atılımlarının temelinde, akli gerçeği eskiye oranla daha ön plana geçirmenin yattığı aşîkar. Akli zeminde “tanrı” fikrinin herhangi bir dayanağı olmadığını insanlara hatırlatmak lazım.

İkincisi, antik çağlarda yazılmış dini metinlerin bilgi dünyası ile bugünkü bilgi dağarcığımız arasındaki uçurum, tevil ve terkip kaldırmayacak ölçüde açılmıştır. Düne kadar mecazdı, şiirdi, hikmetti deyip eski kitapların geçerliliğini savunmak belki mümkündü. Artık çok zor. Eski toplumların edebi fantezileri olarak okuyacağız ya da terk edeceğiz. Başka çare yok.

Üçüncüsü, eski kitapların yalnız bilgi dünyasını değil, ahlaki yargılarının birçoğunu da bugünün ihtiyaçları ve problemleriyle bağdaştırmak mümkün değil. O yargıları ya da onların çeşitli kurum ve otoritelerce yapılmış yorumlarını bugüne uyarlamamızın, ya kavram kargaşası ve kakofoniye ya da daha kötü ahlaki yanlışlara yol açtığını görmek gerekiyor.

Dördüncüsü, tüm dinlerin müktesebatında hiç şüphesiz ahlaken doğru ve kullanışlı unsurlar bulunmakla birlikte, geçmiş tecrübemiz ve bugünkü bilgimiz ışığında yanlış olduğu aşîkar unsurların da var olduğunu, özellikle bazı dinlerde bu yanlışların çok vahim boyutlara vardığını itiraf etmek zorundayız. Eğer dinleri

topyekün reddetmeyip kısmen de olsa korumak istiyorsak, akli bir eleştirisi şarttır. Bu da, ister istemez, dini öğretinin ilahi temelini sorgulamayı gerektirir. Öğretide bariz yanlışlar varsa, demek ki ya Allah ya da onun adına kitap yazanlar yanlışlıyormuş. Nihayet beşincisi, tanrı inancı sorgulandığı zaman, o inanca sahip olanların pek çoğunun bunu akıl ve itidalle karşılayamadıklarını, duygusal ya da hukuki, hatta fiziksel şiddet yoluna başvurma eğilimine girdiklerini görüyoruz. Bununla mücadele etmek gerek. Tanrı varmış yokmuş, inanmak iyiymiş kötüymüşten öte, aksini beyan etme özgürlüğünü savunmak lazım. Aklın özerkliğini korumak için şart. Bugünün ahlaki sorunlarını tartışabilmek ve çözüm üretebilmek için şart.

Halim: Bu dediklerinizi şimdi Türkçeye çevirirsek?

Selim: Birinci paragrafın tercümesi: Kuşlara yem vermek güzel, ama herkes hayatını bununla sınırlamak zorunda değil.

İkincisi, dünya altı günde yaratılmadı. Kızıldeniz yarılmadı. Aksini söyleyen ya cahildir ya şair.

Üçüncüsü, “eşcinselleri öldüreceksin” diyen kitaptan rehber olmaz. Ya çöpe atacaksın ya da “eskiler öyle zannediyormuş” diye okuyacaksın.

Dördüncüsü, özeleştirisini yapamayan İslam, bugünün dünyasında sıkıntı kaynağıdır. “Allah söylemiş” tezine sığınabildiği sürece özeleştiri olmaz.

Beşincisi, zorbalarla mücadele etmek de en azından kuşlara yem vermek kadar soylu ve onurlu bir davranış.

Sosyalizm? Allah göstermesin!

16 Şubat 2017

“Sen ki Karl Marx’ın en kafa tırmalayıcı eseri Grundrisse’yi Türkçeye çevirmiş adamsın, Marksizmle ve sosyalizmle alıp veremediğin ne, anlat” demiş Bilge Kağan. Anlattım.

Üç itiraz. Biri pragmatik, biri etik, biri teorik.

Birincisi. Bu ülkede adında “sol” ya da “sosyalist” olan bir siyasi tercihin küsurattan fazla destek bulması mümkün değil. Eskiden de değildi, gelecekte de olmayacak. Bu durumda siyasi ufkunu oraya bağlamanın yalnız akılsızlık değil, vahim bir sorumsuzluk da olduğunu düşünüyorum. Memlekette beyni büsbütün örümceklenmemiş olan bir avuç insan var. Onları ebediyen siyaset dışına hapsedmek hangi akla ve hangi sorumluluk duygusuna hizmet eder bilemiyorum.

Hayır, ahali aptal olduğundan reddetmiyor sosyalistleri; güzelce anlattırsan fikrini değiştirmeyecek. Bu alemin ezik ve büzük insanların sunacak hiçbir şeyi yok sosyalizmin. Öbürleri kimlik sunuyor, onur sunuyor. “Sen bir böcek değilsin, çünkü ataların dünyayı fethetmiş, evreni fethetmesine ramak kalmış, övün” diyor. “Peygamberin kainatın yaratıcısı ile kankaydı, sevin” diyor. Bir onur madalyası takıyor. Beriki ne yapıyor? “Sen işçisin, iyi bir şey” diyor. “Grev yap, maaşın üç kuruş artsın.” Salak mı ki adam kansın?

*

İkincisi etik, yani ahlaki. Kalabalığın değerlerini ve kalabalığın çıkarlarını öne koyan bir dünya görüşüyle benim işim olmaz. Uğruna savaşmaya değer tek şey, aklın ve vicdanın özgürlüğüdür. O özgürlük kalabalıkla beraber olmaz, kalabalığa rağmen olur. Kalabalığın borusunun öttüğü yerde aklın sesi duyulmaz;

vicdan, sıçan deliğine kaçar.

Bizde şöyle bir durum var. Sosyalistlerin değerleri büyük kalabalığın söyleminden farklı olduğu için sanki birey, sosyalistler cennahında daha bir güvenli yer bulur gibi görünüyor. Dincilerin ve milletçilerin velvelesinden korunacak bir sığınakmış gibi duruyor. Doğrudur, biz de kandık bir ara. Sen kanma. Sosyalistlerin mikroskopik bir azınlık olmaktan çıkıp kendi kalabalıklarının gücünü arkalarına alacakları günü düşün.

Aklın ve vicdanın üzerinde durabilecekleri bir zemin sunmaz sosyalist düşünce. “Halkı” düşünür. Halkın ekmeğini, halkın ahlakını, halkın sesini gözetir. Halkın komiserleriyle tanıştığında farkına varırsın ne kadar korkunç bir tuzağa düştüğünü.

*

Üçüncüsü teorik, yahut ekonomik. Yıllar önce iki buçuk senemi geçirdim *Grundrisse*’nin labirentlerinde.⁴⁶ *Grundrisse* Marx’ın en dürüst eseridir. Yayınlama kaygısı olmadan, kafasının içindeki teorik modellerle mücadele ettiği not defteridir. O zaman fark ettim ki o teori, affedersin, bildiğin deli saçmasıdır. Varsayımları yanlış, sonuçları da yanlış. 1848’de yarım yamalak bilgisiyle İngiliz kapitalizminin sırrını keşfettiğini zannetmiş. Sonradan “yanıldım” diyecek delikanlılığı gösteremediğinden laf üstüne laf bindirerek saçma sapan bir teori abidesinin ardına saklanmış. Ekonomi 101 dersini alan her genç, eğer hocası Marksizm afyonu ile zehirlenmemişse, kolayca görür bunu.

Değer teorisi absürt, çünkü değerın tek kaynağı emek değildir. Artı değer teorisi absürt: Sermaye eğer birikmiş emek ise, o emeğin sahibi neden öbür emekçiler kadar üründen pay almasın? İşçinin fakirleşmesi teorisi absürt, ayrıca gözleri kör edencesine yanlış. 1848’den bu yana işçinin yaşam standardı manyaklar gibi

46. Karl Marx, *Grundrisse: Ekonomi Politikin Eleştirisi İçin Ön Çalışma, Birikim/İletişim Y.*, 1980 ve 2012.

arttı, üstelik kapitalizme rağmen değil kapitalizm sayesinde arttı. Artı değer tahsilatını “sömürü” olarak tanımlayıp hedef tahtasına koymak daha beter bir gaffet. İnsanoğlunun ortak dağarcığına son on bin yılda ne eklendiyse artı değer hasılatıyla eklendi. Yani birileri çalıştı, birileri de onların ürününden aldıkları payla yatırım yaptı, kararlar verdi, şiir yazdı, otoyol ve piramit inşa etti, devlet kurdu, ordu besledi. “Artı değer kesilmesin, işçi emeğinin hakkını yesin” ne demek? Yatırım olmasın sadece tüketim olsun demek. Beş senede Haiti yahut Venezuela gibi olursun, taş devrine geri gidersin.

Onu kastetmedik, artı değeri kapitalist değil “kamu” tahsil etsin diyoruz, peki. En beter absürt olan görüş de bu. Yahu “kamu” ne demek? Televizyonda gördüğün ensesi kalın bakanlarla vali beyler var, işte o demek. Hep öyle olmuş, yarın da öyle olacak; belki adları değişir, Brejnev olur, o kadar. Kapitalist ne demek? Bizim Selçuk sanayi sitesinde kereste biçim tesisi kurmak için canını dişine takıp uğraşan Aydın Usta demek ya da onun daha palazlanmış ağa babası. Sizce hangisi senin ürettiğin artı değeri daha akıllı ve verimli bir şekilde yatırıma dönüştürür?

Bırakın verimliliği bir kenara, hangisi insana daha yakındır? Hangisi özgürlüğe ve demokrasiye daha uygundur? Hangisi ah-laken daha doğrudur?

Gezelim görelim

18 Şubat 2017

Bir arkadaş sormuş, yazın nereye gidelim, ama özel olsun, ayağa düşmemiş olsun diye. Cevap.

Bundan 17 yıl önce *Herkesin Bilmediği Olağanüstü Yerler* adlı bir kitap çıkarmıştım (Boyut Y., 2000), aşağı yukarı senin sorduğun soruya cevap. Yazık ki burası çok hızlı bozulan (gelişen?) bir ülke. Orada saydığım ıssız yerlerin birçoğu aradan geçen sürede ayağa düştü, restore edildi, asfalt yol yapıldı, kapısına biletçi kondu ya da etrafı sitelerle çevrildi. Edirne'deki Bayezid Külliyesi, hayatta gördüğüm en şiirli yerlerden biri idi, şimdi fakülte oldu. Ağtamar "restore" edildi, Kekova manyak bir mücevherdi, yol ve otopark geldi, sahildeki salaş lokantalar lüks sınıfa terfi ettiler. Memlekette "keşfedilmemiş" yer kalmadı - herhangi bir havayolu dergisini ya da gazetelerin pazar ekini okusan, hepsi orada. Şimdi burada ne tavsiye etsem, bir iki sene içinde gitğinde hayal kırıklığına uğraman ya da bana sövmen kuvvetli olasılık. Hiç hiç bilinmeyen yerleri saysam, onlar da fazla kişisel/sübjektif olabilir.

Mesela **Gerga**. Çine yakınında, dağ başında bir Karya kutsal alanı. Beni çok çarpmıştı ama başkası ne bulur bilmem. Ya da Harran'a yakın **Küçük Senemağar** mezarındaki Geç Antik manastır kalıntıları. Fantastik bir yer. Ama yapıdan çok atmosfer akılda kalan. Ya da Tercan'ın Mercan köyüne yakın **Vank** dedikleri Surp Tavit Ermeni Manastırı. Sıfır ziyaretçi.

Antik ören yerlerinde ilk üçüm herhalde Kütahya yakınındaki Çavdarhisar'da **Aizanoi**, sonra **Pinara** (Fethiye'ye yakın) ve **Arykanda** (Finike'nin dağında). Baharda git, yaza bırakma.

Hristiyan döneminin en çarpıcı eserleri galiba Artvin'deki kili-

seler - **İşkhan, Öşk, Haho, Dörtkilise, Barhal**. Başlı başına bir yolculuğa değer.

İslam eserlerinin zirvesi **Divriği** Ulu Camii'dir. İstanbul dışında Osmanlı genelde zayıf, ama **Payas**'taki Sokollu Külliyesi ile, bütünü rezil olmadıysa Edirne'deki **Bayezidiye** kayda değer.

Midyat civarındaki Süryani kiliseleri arasında şaheserler var. **Anıtlı** (Hah) köyündeki mimari bakımından, **Gülgöze** (Aynwardo)'daki atmosfer bakımından eşsiz.

Kara delik avcıları

18 Şubat 2017

Tarih okurken devamlı soru sormak lazım. Temel soru: Bu öyküyü neden anlatmışlar? Neyi anlatmamışlar? Neyi saklamaya çalışıyorlar? Çünkü gerçek hayat devasa kara deliklerle doludur. Anlatının işlevi o kara delikleri göz alıcı bir perdeyle örtmektir. Yırtıkları yamamaktır. Alternatif anlatıları sahneden kovmaktır.

Soru sorma disiplini bir müddet kazandıktan sonra, ikinci kademede, kaynak sormayı öğrenirsin. Bu anlatıyı ilk kim anlatmış? Neciymiş? Nereden biliyormuş? Bu da dehşetli bir silahtır. Tarihi anlatıyı oluşturma sürecinin, çoğu zaman olayların kendisinden daha ilginç olduğunu öğretir külyutmaz hakikat avcılarına.

Sor mesela: Osman Gazi'nin etrafındaki hemen herkes Rum dönmesi maceracılarırken kendisi neden farklı? Neden o hikaye ölümünden 150 yıl sonra ortaya çıkmış? Neden Kayı boyu diye onca ısrar etme gereği duymuşlar? Hangi aşiret olduğu kimi ilgilendirmiş? Bu memlekette hemen hemen herkesin üç ya da dört kuşak önceki ecdadı hakkında anlattığı her şey yalanken bunu nasıl doğrulamışlar? Siyaseten doğru kabul edilen bir öykü ise ne zamandan beri öyleymiş ve neden?

Tarihçilerin yoğun ilgisine mazhar olan konularda bu tür sorgulama daha zordur. Anlatı örgüsü kalınlaştıkça alttaki kara delikler gözden uzaklaşır. Daha az kara ya da daha az delik olduğundan değildir muhtemelen, üstündeki örtü daha zengin ve daha göz alıcı olduğundandır. Daha çeşitli ve bazen birbirine zıt bakış açılarıyla pekiştirilmiştir. Kolay kolay neşter işlemez.

Nispeten bakir tarih sahalarının güzelliği oradadır. Sadece bir tane anlatı düzenlenmiştir çoğu zaman, milli ya da dini hamaset ruhuyla. Tecrübeli bir göz altta yatan boşlukları fazla zorlanmadan teşhis edebilir.

Hayatımın çeşitli dönemlerinde böyle epeyce egzotik birkaç konuyla ilgilenme fırsatım oldu. 1981-83'te Peru ve Kolombiya, 1991'de Macaristan ve Çekya, 1996'da Sri Lanka, 2008'de Etiyopya, 2013'te Zanzibar ve Tanzanya. Her birinde üç ay, beş ay geçirildi; beş on tane tarih kitabı okundu; eş dostun kafası şişirildi. Gözümle görmeden bazı şeyleri kavramakta zorluk çektiğimden kalkıldı acayip yerlere gidildi, rahipler ve müze görevlileri sorguya çekildi.

İnan, herkesin bildiği ve ilgilendiği mevzulardan daha uyarıcıdır böyleleri. Daha üçüncü günü farkına varırsın ki, mesela Budizm'in kutsal toprağı Sri Lanka'da neyi kazısan altından Hindu tanrılarının karanlık gölgesi çıkıyor. Bu vahim gerçeğı perdelemek için her kitabın her sayfasında, her broşürde, her turistik tabelada, her dini ve milli törende aralıksız, hiç durmadan, kırk çeşit perende atmışlar. O attıkları perendeler milli kültürün ve milli tarihin ta kendisi haline gelmiş. Aynı şekilde Çekya'nın özbeöz Slav olan milli kimliğinin altında boyası dökülmüş Almanca yazılar okunuyor. Bütün Macar milli tarihi, Macar milliyetçiliğinin getirdiğı milli felaketin inkarı üzerine kurulmuş. Falaşa ve Oromo sorularını sormadan ne Etiyopya Marksizmini ne Etiyopya monarşizmini anlayabiliyorsun. Dört başı mamur bir milli kimlik bilinci, bu rahatsız edici olguların gözden kaybedilmesi üzerine kurulmuş.

Bunlarla biraz haşır neşir olduktan sonra bizim buranın milli ve dini yalanlarını bir perspektife koymak daha kolay oluyor.

Dil bağlama büyüğü nasıl çözölür

20 Şubat 2017

Çocuklarımla okulundan ve kişisel gözlemlerimden biliyorum. MEB lisanslı İngilizce öğretmenleri arasında İngilizce bilenlerin oranı yüzde üçü beşi bulmaz. Az biliyor, bozuk biliyor değil, hiç bilmiyor. Doğru iki cümleyi bir araya getirmekten aciz. Hayatında Mistır Bırayn dışında ilaç için İngilizce bir kitap okumamış. Akılalmaz bir skandal, ama gerçek.

Ayrıca ders kitapları içler acısı. Cezaevinde birkaç defa onları kullanarak kurs vermeye kalktım, olmayan saçlarımla yolma aşamasına geldim. Belli ki kitapları hazırlayanlar ve öğretmenleri sınavanlar da İngilizce bilmiyor - ya da öğretilmesini istemiyor. Yani problem ciddi. Radikal ameliyat olmadan düzelmez.

Ameliyat ne olabilir? 2007 seçimlerinden hemen önceydi yanılmıyorsam, birkaç gün gazetelere çıktı, sonra gömüldü. Milli Eğitim Bakanlığı yurtdışından kırk bin İngilizce öğretmeni getirecek diye bir haber: ütöpik, ama heyecan verici.

Düşün: Dünyada anadili ya da ikinci dil mertebesindeki kültür dili İngilizce olan ülkeler bir değil, iki değil. İrlanda'yı, Yeni Zelanda'yı, Trinidad'ı, Malta'yı, Hindistan'ı, Singapur'u da sayarsan kırka yakın. Yavrularımıza süt tozu verecekler, misyonerlik ve casusluk yapacaklar diye korkuyorsan çeşit yaparsın olur biter. İrlanda casusundan korkacak halimiz yok herhalde.

Dünyada üniversiteli işsiz problemi had safhada. Kırk bin genç öğretmenin maliyeti ne olacak ki? Bilemedin bir milyar dolar, pili bitmiş emeklilere ikramiye diye dağıttığın paranın küsuratı. İkili anlaşmalarla bunun bir kısmını muhatap ülkelere tahsil etmek de imkansız olmasa gerek.

Sonuçları hayal et: Mesele sadece dil öğrenmek değil, dünyaya bir pencere açmak. Eşek ahırına hapsedilmiş milyonlara bir

nefes borusu uzatmak. Sırf dil yoluyla da değil. Kafası iki Mustafa'yla haşat edilmemiş kırk bin tane genç insanı memleketin her köyüne ve kasabasına serpiştiriyorsun.⁴⁷ Ülkenin çocuklarına bundan büyük bir hizmet, bundan değerli bir hediye olabilir mi? Ahırdan öte bir hayat var fikri genç beyinlere daha güzel ekilebilir mi?

Niye karşı çıkıyorlar? Tabii ki milletin eşek ahırından kaçmasından korktukları için. Solcu geçineni de öyledir, paşacı geçineni de, dinci geçineni de. Ya yavrumuz Onuncu Yıl Marşı'nı unuttursa? Ya dedelerinin kokmuş hurafelerini sorgulamaya başlarsa? Ya buranın biktırıcı dedikodularını bırakıp dünya çapında bir şeyler düşünmeye başlarsa? Nice olur halimiz?

Senin benim halimiz değil, muhafaza memurlarının hali.

*

Ya işsiz kalacak fedakar öğretmenlerimiz ne olacak? Atama bekleyen pırıl pırıl gençlerimiz? Onların devlet kapısına kapağı atıp ense semirtme hayalleri?

Pis cevap: Verirsin beşer dönüm tarla, iki tane de inek, bari topluma faydalı bir iş yaparlar.

Temiz cevaplar da vardır mutlaka. Mesela ikili anlaşma yaptığın ülkelerle konuşup oraya bir süre staja ya da çalışmaya gönderirsin, çifte açılım olur, bunların da ufku açılır.

Yahut Adalet Bakanlığına güruh güruh infaz koruma memuru alıyorlar, yatay geçiş yaptırırsın, meslek değiştirmiş bile sayılmazlar.

47. Başka memleket insanının kafası başka şeylerle haşat edilmemiş demek değil bu. Ama onların hurafesi buraya yabancıdır, uyuşturmaz, uyarır. Maksat bariyerleri kırmak. Sonrası sonranın konusu.

Viyana'yı kim bozdu?

21 Şubat 2017

Halkımızın merak ettiği sorulardandır. 1770'ler, bilemedin 1780'lerden itibaren Viyana dünya müziğinin başkenti olur; yüz elli yıl boyunca bir gün bile düşmez o pozisyondan. E, bunun öncesi yok mu? Birdenbire mi gelindi o noktaya? 2. Joseph'in Aydınlanması mıdır sebep? Metternich'in gericiliği mi? 19. yüz-yıl ikinci yarısının uyuşuk muhafazakarlığı mı?

TRT 3 sağ olsun, iki besteci keşfettim son aylarda. Biri Johann Christian Fischer, öbürü Georg Muffat. İkisi de 1700'lerin başında Viyana'da aktif. Vallahi bir Johann Sebastian Bach olmasa da onun ligine yakın yerlerde oynar ikisi de. Çağdaş İtalyan us-talarla araya fark koymaya başlamışlar ta o tarihte. Onlardan bir iki kuşak öncesi de Johann Heinrich Schmelzer. Birinci sınıf.

*

Tahmin yürütelim. Tarih 1712 miydi, 14 müydü, Osmanlı ve Fransız savaşları biter. Macaristan'dan Viyana'ya devasa bir servet akmaya başlar. Kültür dediğin parayla olur. Varsa paran en iyi bestecileri, en görkemli mimarları satın alabilirsin; en iyi hasta-neleri kurup başına en iyi tabipleri koyabilirsin.

1867'de Macaristan'ın kendi yoluna gitmesiyle kesintiye uğramış o akış. Avusturya kültürü o tarihten sonra hızla kararır, kasvet ve isyanla dolar. Gerçekten şaşırtıcı bir yoğunlukla köşe başlarını Yahudiler ve Yahudi kökenliler tutmaya başlar. 1938'den bir süre önce çöker.

Bugün varlık sebebi unutulmuş bir ülke Avusturya. Derin bir anlamsızlığın ve taşralılışmanın pençesinde. Avrupa'nın haritası değişecekse -ki değişmesi mümkün görünüyor- ilk gidecek olan orasıdır.

Bizim Almanca

24 Şubat 2017

Israrla dolaşan bir şehir efsanesi var, meğer *Grundrisse*'yi çevirmek için adaya kapanıp Almanca öğrenmişim. Doğru değil. Ama doğrusu da ilginçlikten büsbütün yoksun hikaye değildir. Anlatayım.

Lise sonda gönlümü işgal eden kızla ayrı ayrı şubelere düştük. Birlikte olmanın tek yolu aynı seçmeli dersi almaktı. O Almanca 2 alıyordu, ben 1'i almamıştım. Mecburen kapandım, eylül ayında iki hafta çalıştım, doğrudan ikinci sınıfa kabul edildim. Kitaptan dil öğrenme becerimi sanırım ilk bu olayda fark ettim. Aynı yıl daha sonra Latinceyi de o yöntemle hatmettim.

Üniversite birdeyken bir Almanca okuma dersi aldığımı hayal meyal hatırlıyorum, ayrıntıları hafızamdan silinmiş. Ertesi yıl Rapaczynski'nin dersinde epeyce Kant, sonra Fichte, Schelling, ucundan Hegel okuduk. Fark ettim ki asıllarına bakınca bazı kavramları anlamak daha kolay oluyor; İngilizce çeviride kaybolan nüanslar ortaya çıkıyor. Sonraki yıl Seyla Benhabib'le Hegel'in *Fenomenoloji*'sini çalışırken o işi iyice ilerlettim. Sınıfta üç kişiydik. Hoca dahil ötekilere Almanca metni şerh etme görevini ben üstlendim; ukalalığıma payan olmadı. *Grundrisse*'yi Türkçeye çevirme işine girdiğimde de Almanca orijinalle İngilizce çeviriyi eş yoğunlukta kullandım. Zaman zaman Fransızca çeviriye de başvurdum.

19. yüzyılın Almanca felsefe dili muazzam bir enstrümandır. Başka dile çevrilebilir mi, emin değilim. Ama içine dalması keyifliydi, o kesin.

Columbiadayken bu sefer 30 Yıl Savaşları sırasında modern egemenlik teorisinin Almanya'da benimsenmesine dair birkaç aylık bir çalışma yapmam gerekti. Üstünde çalıştığım metin La-

tinceydi. Ama Almanca bir hayli ikincil literatür okumam icap etti. Otto von Gierke'nin *Das deutsche Genossenschaftsrecht* adlı fantastik eserinin tümünü olmasa da dördüncü cildini devirdim. Kamu hukuku felsefesi üzerine kafamda iz bırakmış bir eserdir; bildiğim kadarıyla İngilizcesi de yok. Meinecke'nin *Staatsräson* (Hikmeti Hükümet) üzerine kitabını okudum. Bir miktar Ernst Cassirer okudum.

Özetle akademik Almancanın en ağıdalı ve ağır türlerinde epey tecrübe kazandım. Ama git bakkaldan bir şişe gazoz ısmarla desen yapabilir miydim? Sanmıyorum.

*

1986'dan 89'a dek İstanbul'da Gabriele ile beraberdim. Alman ARD televizyonunun Türkiye muhabiriydi. Türkçe konuşuyorduk ama kulağım ister istemez epey Almanca ile doldu.

Sonra Louise hayatıma girdi. 1989 Ekim'ini izleyen iki yılda, iki hafta, bir hafta, bir ay, birkaç gün, sonra kısa aralıklarla altı ay, sonra gene iki hafta derken, Batı Almanya'nın Mainz kentinde bir paralel hayatım oluştu. Kahvaltuya kahve ve kruvasan sipariş etmeyi öğrendim; günlük gazete okumaya başladım. Almanya'da, belki bilirsiniz, altyazı bilmezler; bütün filmler dublajlıdır. Mecburen sinemada, TV'de seyrettiğimi az çok takip edecek kadar laf anlamayı öğrendim.

Sosyal hayatımız canlıydı. Ama hep üniversite çevresi olduğundan İngilizce bilmeyen yoktu. İşin kolayına kaçtım; başım sıkıştıkça lafı İngilizceye çevirdim. İlk kez bir Almanca roman okumayı denedim —Fontane, *Effi Briest*— ama ellinci sayfada sıkılıp İngilizce devam ettim.

Sonuçta ben Almancayı akıcı ve rahat bir şekilde konuşmayı öğrenemeden o evre de sona erdi. Gene kürkçü dükkanına geri döndüm.

*

Şiir merakım o yıllarda başlamış mıydı, hatırlamıyorum. Yalnız ara sıra, özellikle sabahları ilk uyandığımda, gözlerimi belirtip bet sesimle Wagner operalarından ya da *Sihirli Flüt*'ten mısralar okuduğum, Louise'nin de gülmekten yerlere devrildiği kalmış aklımda. "*Frisch weht der wind, der Heimat zu, mein irisich Kind, wo weilest Du ...*"

Sonra bu tutku arttı. Almanca şiirden, başka hiçbir dilde bulamadığım bir lezzet almaya başladım. Tuhaf bir şey bu ve sebebi- ni bilmiyorum. Almanca bilgim nihayetinde kusurlu; Türkçemle ya da İngilizcemle hatta Fransızcamla mukayese kaldırmaz. Buna karşılık Türkçe şiire çoğu zaman mesafeli ve akli bir ilgi duyduğum halde Almanca şiir beni elektrik çarpmış gibi çarpıyor. Olmadık yerde, içimi dışımı altüst ediyor.

Nedeni müzik olmalı. Evet, evet şimdi bunu yazarken düşünüyorum, başka açıklaması yok. Yıllardan beri Almanca sözlü müzikle haşır neşir olmuşum. Bach'ın 200 küsur kantatının üçte ikisi ezberimde yer etmiş. Schubert'ten Brahms'a, Mahler'den R. Strauss'a Almanca şarkı ve Almanca manzum operayla beynimin kazanları dolup taşmış. Almanca bir mısra duyduğumda, mısrayı bırak müzikalitesi olan bir deyim kırıntısı işittiğimde, kafamın içinde o müziğin sesi yankılanıyor. *Schlummert ein, ihr matten Augen ... Kennst Du das Land, wo die Zitronen blühn ... Wunden trägst Du mein Geliebter... In dämmrigen Grüften träumte ich an ... Wir müssen durch viel Trübsal in das Reich Gottes eingehen...*

Of, aman aman!

Uçak mübarek, uçuruyor. Başka hiçbir dilde alamıyorum o tadı.

2009'dan sonra Aynur yüzünden hayatımda bir Almanya sayfası daha açıldı. Önce Münih'e, sonra Berlin'e gidip gelmeye başladım. Oturduğum yerde rahat da etmem ben, hadi hafta sonu Passau'ya gidelim, hadi Rügen Adası'nı bisikletle turlayalım, hadi

Dresden’de konser varmış kaçırmayalım derken bayağı orayla içli dışlı olmaya yüz tuttum. Yok, sevmiyorum Almanya’yı. Buranın tanıdık derbederliğini özlüyorum. ABD’nin paldır küldür içtenliği, İngiltere’nin rafine kibri daha çok hoşuma gidiyor. Ama keşfetmek zevkli. Berlin’deki Devlet Kütüphanesinin ikinci asma katındaki kuytu köşeme de bayılıyorum.

Küçük oğlum Mihran Almancadan başka dil konuşmuyor. Anahit okula başlamış, okuma yazmayı sökmüş, sanırım o da Türkçeyi unuttu ya da unutmak istiyor. Mecbur, Almancamı ilerletmek zorundayım. Belki altmış yılın sonunda, nihayet, konuşmayı bile öğrenirim.

*

Yaklaşık bir yıl oluyor, yurtdışında yaşayan bir sevgili dostum şu cezaevindeyken bana yapılan en büyük kıyaklardan birini yapıp *Der Spiegel* dergisine abone etti. Ben Anglo-Amerikan ekolünden geldiğimden ilk başta dergiyi biraz yadırgadım. Beş on sayı da alıştım. Şimdi üç gün gecikse mahrumiyet çekiyorum.

Daha önce tanıdıklarımın farklı bir dergi kültürü. Bir kere dolgun: Her hafta yüz elli sayfa, güneşin altındaki her konuya dair yüzden fazla makale. Earnest’in Türkçesi nedir çıkaramadım, asık suratlı anlamında “ciddi” değil, meseleleri ciddiye alma anlamında - Amerikalılarda da vardır o, ama Amerikan kültürünün her köşesine bulaşan ucuz ticarilikten burada eser yok. İngilizlere özgü ince mizahın izi yok ama son yıllarda İngiltere’yi esir alan taşralılığın (insularity) da izi yok.

Okudukça çok şey öğreniyorum, cehaletimden bir nebze olsun kurtulacağım umuduna kapılıyorum. Filipinlerde cezaevlerinin durumu neymiş, Yeşiller Partisi içinde hangi entrikalar dönüyormuş, İtalya’da Renzi nerede hata yapmış, kafa nakli konusunda son gelişmeler ne, Alman ordusu siber savaşa kaç para ayıracak, Luther’in bugünkü Alman kültürüne etkisi ne, miras hukukun-

da son trendler neler - üü, neler neler öğreniyor insan.

*

Şimdi neden anlattın bunları diye soracaksın. Hiç, ne bileyim ben. Belki ihtiyarlıyorum, olur olmaz eski günleri anmaya başladım.

Ya da Menemen Cezaevi Sol B-7 koğuşundan bir iki saat uzaklaşmak istedi canım.⁴⁸

48. Mutlak kültürel sefalet ortamında geçip giden yıllar karşısında “ben bu değilim” diye kendime hatırlatma ihtiyacı olabilir mi?

Ecdat hikayeleri

27 Şubat 2017

Sultan Abdülaziz tahttan indirildikten sonra zatı şahane ile selfie çeken muhafızlar

Osmanlı'nın son yüz yirmi yılında dokuz padişah hüküm sürdü, altısı askeri veya sivil darbeyle devrildi. **3. Selim**'i sarayda bir odaya kapattılar, birkaç ay sonra yine darbe olunca perde ipi ile boğarak öldürdüler. **4. Mustafa** idam edildi. **Abdülaziz** tahttan indirildikten bir hafta sonra hücresinde bilekleri kesilmiş olarak bulundu, faili meçhul kaldı. **5. Murat** Çırağan Sarayı'na kapatıldı, otuz yıl sonra naaşı çıktı. **2. Abdülhamit** önce Selanik'e sonra Beylerbeyi Sarayı'na hapsedildi, dokuz yıl mahpus kalıp öldü. **Vahidettin** askeri bir ayaklanma sonucu Ankara'da kurulan rejim tarafından tahttan indirildi, yurtdışına kaçtı.

Son padişah memleketten çıkınca hacca gitti, bir ihtimal Hz. Peygamber'in yaşadığı topraklara yerleşmeyi tasarladı. Oraların yaşanılmaz yerler olduğunu görünce İtalya'ya geçti; sosyetik sa-

hil kasabalarından San Remo'ya yerleşti. Dört yıl parasızlık ve çaresizlikle boğuştuktan sonra dar-ı ebede irtihal etti. Tesadüf olsa gerek, Amerikalı şair Ezra Pound da aşağı yukarı aynı yıllarda sürgün için San Remo'nun yanındaki köyü seçmişti. Son halife **Abdülmecid Efendi** Paris'i tercih etti. Yirmi yıl orada resim yaparak ve ara sıra Fransız Riviera'sındaki torunlarını ziyaret ederek vakit geçirdi.

Taht sırasında bir sonra gelen Şehzade Selim Efendi yanılmıyorsa Şam'a yerleşti. Belki siyasi opsiyonları açısından İslam diyarında bir yerde yaşamamanın daha faydalı olacağına hükmetti, bilemeyeceğim. Yoksa makul bir insan imkanı varsa niye Avrupa'ya gitmesin? Dört yüz yıl boyunca Osmanlı tarafından iliği emilmiş bir ülkede yaşamayı kim ister?

Muhteremlerin daha eski cetleri de her zaman hak ettikleri -ya da zamane eskicilerinin onlara yakıştırdığı- saygıyı pek göremediler. Mesela 3. Selim'den önceki on dört padişahı ele alalım. Yedisi, ya da emin olamadım, belki sekizi, tekme tokat tahttan indirildi. **Genç Osman** ırzına geçildikten sonra linç edildi. **1. Mustafa** bir değil iki kez darbe yedikten sonra katledildi. **Deli İbrahim**'i doktor raporuyla indirip bertaraf ettiler. **4. Mehmet** istisnadır; kendinden sonra sırayla iki kardeşi ve büyük oğlu başa geçtiği halde nispeten rahat sürgün hayatını devam ettirebildi. Hatta oğlu zamanında ara sıra siyasi konularda kendisine danışıldığı yazılıdır. İki kardeş hayli silik tipler olduğundan tam hatırlayamadım, Ahmet eceliyle öldü, Süleyman indirilmişti sanırım. (Kusura bakmayın bütün bunları ezberden yazıyorum, çek etme imkanım olmadığından aman yanlış olmasın diye ecel teri döküyorum.)⁴⁹ **2. Mustafa**'nın sonu darbe ve hapis, kardeşi **3. Ahmet**'inki de gene darbe ve hapistir.

Yani siyasi istikrarsızlık Cumhuriyet'le veyahut 27 Mayıs'la gelmiş bir şey değil, memleketin fitratında var.

49. Düzeltme: ikisi de eceliyle öldü.

3 Mart 1924'te neler oldu?

3 Mart 2017

O gün çıkarılan üç yasayla cumhuriyet rejiminin rengi, şekli, rotası belirginlik kazandı. Yapılanları beş madde altında ele alacağız. Önce halifelik ve hanedan, sonra şer'i kurumların kaldırılması, en son eğitimin birleştirilmesi.

1. Halifelik

Halifelik lağv edildi.

Pratikte bir anlamı olmayan boş bir unvandı. Atatürk'ün *Nutuk*'ta kullandığı ifadeyle “medlulü [yani delalet ettiği şey] kalmamış manasız bir lafz” idi. Saltanat kaldırılınca bir tür teselli armağanı olarak düşünüldü. Gazi'nin gitgide tehlikeli hal alan diktatörlük eğilimine karşı emniyet freni olarak görenler vardı. Nitekim 29 Ekim'de kişisel rejimin ilanından sonra, aralarında eski İttihatçıların ve Milli Mücadele önderlerinin bulunduğu muhalifler, Dolmabahçe Sarayı'nda fiilen ev hapsinde yaşayan halifenin etrafında birikmeye başladılar. Belki yaşlı Abdülmecit Efendi olmasa da, genç ve karizmatik oğlu Ömer Faruk Efendi'nin siyasette dengeleyici bir rol oynayabileceğini umdular.

Hiçbir diktatör ikinci bir iktidar odağına tahammül edemez. En nominal, en yetkisiz odak dahi diktatörün tırmanıcı iktidarına karşı zamanı geldiğinde bir muhalefet merkezine dönüşebilir. [Bkz. Abdullah Gül sendromu.] Halife, diktatör için tehditti. Giderildi.

İslam mislam? Onlar hikaye. Halifenin dini bir yetkisi yoktu; İslami sembolizm kolayca nötralize edilebilecek nitelikteydi. Japon imparatoru Şinto dininde tanrı sayılır. İngiltere kraliçesi Anglikan Kilisesi'nin başıdır. Var mı bir sakıncası?

Kaldı ki vaktiyle halifenin siyasi yetkisi varken de İslam aleminde kayda değer bir etkisi görülmemiştir. 1914'te cihadı ekber ilan edince ne oldu? Osmanlı sınırları dışında duyan olmadı. Mısır müftüleri “batıldır” diye fetva verdiler. Sözde Osmanlı tebaası olan Mekke Şerifi “sen değilsin asıl ben halifeyim” deyip ayaklandı.

Son halife, ayrıca, cumhurbaşkanı ve etrafındakilerin çoğundan daha “laik” ve Batı görgüsüne sahip bir zattı. Ressamdı. Sürgün edilince Paris'e gitti, yirmi yıl orada resim yaparak yaşadı. Ara sıra Fransız Riviera'sındaki torunlarını ziyaret etti.

2. Hanedan

Osmanlı ailesinin üç yüz küsur üyesi sınır dışı edildi. Acıklı bir olaydı, ama sanırım kaçınılmazdı. Düşen hanedanlar şansları varsa sınır dışı edilir. Şansları yoksa başlarına Rus hanedanının başına gelenler gelir, daha fena.

Ayrıca Boğaz kıyısında Beşiktaş'tan Kuruçeşme'ye kadar gerdanlık gibi dizili hanedan mülkleri meselesi vardı. Aileyi başından atmasan onları kime nasıl peşkeş çekeceksin? Reina'sından tut Galatasaray Adası'na kadar o mülklerin 20. yüzyıldaki tarihini izle, zaten Cumhuriyet rejimi hakkında başka bir şey bilmene gerek kalmaz.

3. Evkaf ve Şeriye

Evkaf ve Umuru Şeriye Vekaleti, yanlış hatırlamıyorsam 1921 veya 1922'de, Şeyhülislamlık makamı yerine ikame edilmişti.⁵⁰ 3 Mart 1924'te çıkarılan 429 sayılı yasayla lağv edildi, yerine Diyanet İşleri Başkanlığı kuruldu.⁵¹ Daha çok simgesel bir adım

50. Doğrusu 2 Mayıs 1920'de.

51. Bu yazıları cezaevinde ezberden yazdım. Bazı detayları (mesela kanun numarasını) sevgili avukatım Dicle, ricam üzerine, yazıyı bilgisayara çekerken ekledi.

gibi duruyor. Belki DİB'in siyasi inisiyatif hakkı olmayan bir bürokratik daire olması hedeflendi. Sonuçta o hedefe varılamadı. Bakanlıktan farksız bir teşkilat kuruldu.

Ama o yasada asıl önemli olan madde bu değil, başkasıdır.

4. Şer'i hukuk

Tam metni elimde değil; o madde, özetle, Türkiye'de yasama ve yürütme yetkisinin münhasıran TBMM ve hükümete ait olduğunu söyler.⁵² Yani: İslam hukuku lağv edilmiştir, bundan böyle hukuki bir referans olarak ileri sürülemez. Filan yasa Kuran ayetine yahut İmam-ı Azam'ın içtihadına aykırı mıymış? Eh, uğurlar olsun, umurumuzdaydı çok!

Prensipte büyük bir devrimdir. Önceki seksen beş yılda adım adım hayata geçirilmişti gerçi ama, gene de bu berraklıkta formüle edilmesi cesur adımdır. İslam ülkeleri tarihinde -belki Sovyet cumhuriyetleri dışında- bir ilktir; hâlâ da benzeri azdır. Alkışlamak gerekir. Yaşatılabilse ve kamu vicdanında yer etmesi sağlanabilse bugün bambaşka bir ülkede, hatta bambaşka bir dünyada yaşıyor olurduk. Olmadı, başka mevzu.

Prensipte böyle. Şimdi pratiğe bakalım.

Pratikte İslam hukuku birçok alanda çoktan yürürlükten kaldırılmıştı. En can alıcı mesele olan zimmi hukuku, yani gayrimüslimlerin statüsü alanında Kuran'a ve hadise dayalı hukuki düzen, 1839 ve 1856 fermanlarıyla tarihe karışmıştı. Ceza hukukunda şer'i hükümlerin geçerliliği zaten öteden beri muğlaktı, 1840 ve 50'lerdeki ceza kanunnameleri ile büsbütün kaldırıldı, Fransa'dan ceza ve ceza muhakemeleri usul yasaları ithal edildi. Özel hukuk alanında dahi İslami statüko çoktan sarsılmıştı. Mesela

52. "Birinci madde: Türkiye Cumhuriyetinde muamelatı nasa dair olan ahkâmın teşri ve infazı Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun teşkil ettiği Hükûmete ait olup..."

İslam hukukunun yerleşik kurumlarından olan kölelik ve cariye-lik, 1840'lardan itibaren peyderpey yasadışı ilan edildiler. 1850 ve 60'larda çıkarılan yasalarla, İslam hukukunda yeri olmayan faiz, kambiyo senedi, anonim şirket, kamu tüzel kişiliği, belediye gibi kavram ve kurumlar benimsendi.

1924'te geriye ne kalmıştı? Adı üstünde, evkaf ve umurı şer'îye kalmıştı. Evkaf, yani vakıflar: vakfedilmiş mülklerin yönetimi ve özellikle satılabilirliği. Umurı şer'îye, yani özel hukuk işleri: ni-kah, miras, velayet, vesayet, nafaka, borçlar, basit ortaklıklar vb. Şer'i hukukun bu alanlardaki temel işlevi, özel mülkiyeti ola-ğanüstü muğlak, içinden çıkılmaz bir içtihatlar, yorumlar, kı-yaslar ve fetvalar labirenti içine hapsedmektir. Lağvedilmesi özel mülkiyetin yolunu açtı. Ekonomik değerlerin paraya çevrilmesi sürecini hızlandırdı. Şark mahallesinin eciş bücüş sokaklarına buldozer sokma etkisi yaptı. 1924 reformunun ve onun ayak izlerinden giden 1926 Medeni Kanununun net sonucu budur. Gerisi detay.

İyi bir şey miydi? İyiydi sanırım. Bilmiyorum. Belki de kaçınıl-mazdı. Ucunun TOKİ konutlarına kadar dayandığını düşünsen yine de iyiydi diyebilir misin? Bilmem. Modern dünya iyi midir diye soruyorsun. Ne bileyim?

Mülkiyetin serbestleşmesi bir bakıma 8. Henry'nin İngiltere'de kilise mülklerine el koyması ayarında bir olaydı. Orada yüz yıl içinde dünyanın en dinamik ekonomisini doğurdu. Burada bel-ki yeterince güçlü bir kapitalist iradedden beslenmediği için kısa zamanda tıkanıp; halkçılık, garibancılık, gelenekçilik ve bürok-rasiden oluşan bir bataktaki yavaşça boğuldu. (Ancak 1980'lerde Özal'ın, 2000'lerde şimdikilerin çabalarıyla -çok geç- yeniden kıpırdayabildi.) İyi mi oldu, kötü mü? Tartışalım bir ara.

*

Şer'i hukukun lağvının ikinci bir sonucuna da değinelim. İslam

hukuku korunduğu sürece gayrimüslimler ve ülkedeki yabancılar için ikinci bir özel hukuk sistemine, dolayısıyla ikili yargıya, ikili hukuk eğitimine vb. gerek vardı. Bu ikinci sistemin hamipliğini ise, kaçınılmaz bir şekilde, Batılı devletler üstlenmişti, Lozan Antlaşması altında da üstlenmeye devam edecekti. İslam hukukunun lağvı ve tekli sisteme geçilmesi bu zorunluluğu ortadan kaldırdı. Kapitülasyon adı verilen uluslararası hukuki güvenceler ismen 1914’te ve 1923’te iptal edilmişti. Gerçek anlamda ancak 1924 ve 1926 hukuk reformlarıyla tasfiye edildiler.

*

Ya çok eşlilik, “İslam hukuku” deyince feminist kardeşlerimizin ilk aklına gelen konu?

Öyle görünüyor ki çok eşlilik Fırat’ın batısında hiçbir zaman yaygın bir kurum olmamıştı. Fırat’ın doğusunda ise 1924’ten sonra azaldığına dair hiçbir belirti yok. Olsa olsa ikinci ve sonraki eşlerin hukuki güvenceleri yok edilmiş oldu; miras, nafaka ve velayet hakları kim vurduya gitti. Doğu illerinde medrese kurumunun tüm baskılara rağmen varlığını sürdürmesine yol açan etkenlerden biri de belki buydu. Reel dünyada bir sosyal kurum varsa, onun hukukunu öğretenler de elbette olacak.

Ayrıca, linç etmek istiyorsan et buyur, ama önce beş dakika düşün: Eşcinsel evliliğin, “sivil beraberlik” statüsünün kaçınılmaz hale geldiği bugünün dünyasında, İslam hukukunun belki de tek işe yarar maddesi hangisiydi sence?

5. Tevhid-i Tedrisat

Aynı gün çıkarılan 430 sayılı yasayla Türkiye’de eğitim tekeli Maarif Vekaletine verildi. Maariften bağımsız her türlü eğitim ve öğretim faaliyeti yasaklandı. Resmi okulların yanında bir tür paralel ve informal eğitim ağı olarak çalışan medreseler ve cami mektepleri kapatıldı.

O tarihte kime sorsan doğru adımdı. Türk elitleri bu konuda tam mutabakat içindeydiler. Belki gerçekten mutabık oldukları tek konu buydu: eğitim şart! Batı dünyasında ilerici düşünce aynı yöneydi. Devletin görevi halkı aydınlatmak, herkese eşit ve modern eğitim, evrensel okuryazarlık, cehaletin sonu... Kim bunlara hayır diyebilir?

Bugünden geriye bakınca sonuç farklı görünüyor. Eğitim birliğinin sonucu Türkiye’de iyi olmadı. O çapta bir işin altından kalkacak kadro ve altyapı yoktu, zamanla da oluşmadı. Eğitim cehaleti yenecekken cehalet eğitimi yuttu. Geriye cahillik batağında boğulmuş bir toplum kaldı. Esasen 1920’lerin dünyasına devlet memuru yetiştirmek için tasarlanmış bir sistemdi. Hep öyle kaldı. “Türk’üm doğruyım” diye haykırmayı “çağdaş uygarlık” zanneden zihniyet eskiyince, yerini 7. yüzyıldaki birtakım aşiret kavgalarını “dünya tarihi” sanan ideolojiye terk etti.

Bugün etrafımıza baktığımızda yönetici kadroları tükenmiş, kültür eliti darmadağın olmuş bir ülke görüyorsak, asıl nedeni eğitimi devletin bürokratik tekeline alan o yasadır demek çok yanlış olmaz.

Öbür türlü ne olabilirdi? Bu sorunun cevabı zor. Bir toplum, inandırıcı görünen gerekçelerle ve oy birliği ile kendini uçurumdan atmaya karar vermişse alternatifleri nasıl düşünebilirsin?

Eğitim birliğinin net iki veya üç sonucunu görüyoruz. Hatta belki dört.

Birincisi elit eğitimini (yani ülkenin öncü ve üst-yönetici kadrolarını eğiten kurumları) devlet kontrolüne alma teşebbüsüdür. Başarılı olamamıştır, ama elit eğitim kurumlarını dumura uğratarıp köreltmeyi başarmıştır. O tarihte toplumun kültürel seçkinleri bir avuç yabancı okul ile onları taklit eden yarım düzine özel okulun ürünüydü; şimdi de öyledir. O okullar vatan-millet sosuna bulanmış bir kamu faşizminin cenderesine alınmasa, serpilip büyümelerine izin verilse, şimdi nerede olurduk?

İkincisi geleneksel sivil eğitim kurumlarının yok edilmesidir. 19. yüzyılda modern tip kamu okullarının (rüşdiye, idadi ve sultanîlerin) kurulmasından sonra medrese eğitimi zaten marjinalleşmiş, toplumun en alt tabakalarına özgü bir alternatif seçim yolu olarak kalmıştı. Tam rakamlar eliminin altında değil, ama yanılmıyorsam medrese talebesi sayısı 1924'te devlet okullarındaki öğrencinin yarısı kadardı. O yapı korunsaydı ve belki bir miktar maddi destekle evrilmesine izin verilseydi, memleketin ortalama eğitim düzeyine katkısı ne olurdu? En azından medrese geleneğinin güçlü olduğu Kürt bölgesinde, bugünkü eğitsel faciadan daha iyi bir yerde olunurdu gibi geliyor bana. Belki bugün imam hatip liseleri kisvesi altında kamu eğitimine sığınan ve sistemi tümüyle ele geçirip çökertme eğilimi gösteren problem daha farklı bir düzeyde tutulabilirdi.

Üçüncüsü tekelci zihniyetin kamu eğitimi bünyesinde yeni arayışların önünü kapatmasıdır. Özerk yapılanmalara daha açık bir yapı olsa, mesela Köy Enstitüleri gibi sıra dışı deneylerin yaşaması daha kolay olur muydu?

Son olarak, toplumun tamamını potansiyel devlet memuru olarak eğitmek yerine çeşitli topluluk ve kuruluşların mesleki eğitim kurumları işletmesi teşvik edilseydi, memleket bu derece korkunç bir beceri ve yetenek çürümesine uğrayarmıydı? Askeri okullar Tevhid-i Tedrisat Kanunu kapsamı dışındadır. Neden mesela tıba, marangozluğa ya da şoförlük mesleğine aynı özgürlük tanınmadı? 23 Nisan şiiri okumayı bilen marangoz daha mı iyi oluyor?

Kendimizi frenleyelim. 2 Mart 1924 günü fikrimizi sorsalar, sen de, ey okur, ben de, herhalde "bravo, eğitim şart" derdik. Onun için şimdi ne desek boş. 1924'teki karar sahiplerinin bugünü öngörmelerini beklemek haksızlık olur.

Belki sadece düşüneysek, ders alsak, bugün mutlak doğru gibi görünen fikirlerin yarın başka sonuç verebileceğini öğreneceksek, o da bir fayda.

Ulu fizikçinin izinde

6 Mart 2017

GIYİLEBİLİR KALP PİLİNİN MUCİDİ 32 YAŞINDAKİ **CANAN DAĞDEVİREN:**

İlham perim Atatürk

ÖZLEM YÜZAR

Bizim bilim insanı. Fizikçi ve mühendis. 32 yaşında. Güzel bir kadın. Fotoğrafına baktığınızda gerçek bir bilim insanının tevazuunu ve henüz kendi sesini bulamamış bir akademisyenin utangaçlığını görüyorsunuz.

Canan Dağdeviren fizik mühendisi. Amerika'daki MIT'de assistant professor unvanına sahip; giyilebilir kalp pili ve cilt kanseri teşhis cihazı üzerinde çalışmış. 32 yaşında güzel bir kadın. Fotoğrafına baktığınızda gerçek bir bilim insanının tevazuunu ve henüz kendi sesini bulamamış bir akademisyenin utangaçlığını görüyorsunuz.

Peki bu niteliklere sahip bir insan "ilham perilerim Mme. Curie ve Atatürk... hayat felsefemi Atatürk'e borçluyum" gibi bir cümle kurmuş olabilir mi?

Yirmi üç Nisan müsamerelerinin ötesinde bir eğitim alma şansına nail olmuş biri, bilimsel düşüncenin tadına varmış, bu ülkenin kendine has ümitsizliğinin ürünü olan entelektüel nihilizmden paçasını kurtarmış olduğunu varsaydığımız biri, sahiden, bu kadar saçmalayabilir mi?

Şöyle olabilir bazen. Yabancı ülkede yalnız ve kırılgansın. Kendini korumak için bir müddet yurdunun ikonlarına sarılma gereği duyabilirsin. Hıyar Coni'nin biri "Aa Türkiye'de kızlar da fizikçi mi oluyormuş" der gibi yüzüne baktığında, "Bizim Atatürkümü var sersem herif" demek geçebilir içinden. Çoğu arkadaşımız geçti böyle bir evreden, anlaşılır bir şeydir. Ama orada değil, Türkiye'de, ciddi bir gazeteye verdiği röportaj bu, ağzından çıkanı kulağın duymaz mı?

Faraza 1923-38 arası Türkiye cumhurbaşkanı olan kişinin hayırlı işler yaptığına, memlekete büyük hizmetleri dokunduğuna inanıyorsun. Olabilir, makul bir bakıştır. Haklı da olabilirsin pekala. Tartışırız, belki elli ellide buluşuruz, belki senin dediğin ağır basar. Ama “Hayat felsefemi seksen sene önce ölmüş bir generale, ilkokulda şiirlerini ezberlettikleri bir milli şefe borçluyum” demenin üçüncü dünyanın en zavallı rejimlerine has bir ritüel aşığılanma olduğunu bilmez misin? Hadi burada insanlar başka çaresi olmadığı için böyle konuşuyor, sen kendini kurtarmışsın, senin mazeretin ne?

Okuyoruz röportajı. Güzel şeyler söylemiş. Türkiye’de bilimsel araştırmanın pek mümkün olmadığını, çünkü bürokratik yapının engellediğini belirtmiş. Bahane üretme eğiliminden ve başarısızlık korkusundan söz etmiş. Bilim dünyasında başarısızlığın da büyük önem taşıdığını hatırlatmış. Genel anlamda özgürlüğün olmadığı bir ülkede akademik özgürlük nasıl olabilir diye sormuş. “Hayal kurun ve mutlaka peşinden gidin. İnsan bir kez hayata geliyor” diyerek Amerikan mantrası okumuş. Hayatta kendisini etkileyen iki kitabın Marie Curie biyografisi ile Erdal İnönü’nün anıları olduğunu söylemiş, ki ikisi de harika kitaplardır, alçak gönüllü ve mücadeleci iki insanın bilim aşkını anlatır.

E hani nerede Atatürk? Yok! O konuda tek söz söylememiş Canan Hanım. Atatürk aşkını belli ki *Cumhuriyet* gazetesi redaksiyonu eklemiş. “İlham perim Atatürk” diye kazık kadar manşet atmışlar; ön sayfadaki spotta “ilham perileri Atatürk ve Curie” diye bir daha vurgulamışlar, olur ki vatandaş unuttur başka yerde cin peri arar diye. Oysa aslı yok, röportaj metninde Gazi Paşa’nın adı geçmiyor. Canan Hanım’da yok bir arıza, kendi kültür ve eğitim düzeyine yakışan şeyleri söylemiş. Bir süredir yurttan uzak olduğundan, hangi çamuristanda güreş tuttuğunu belki idrak edememiş, hangi siyasi amaca alet edileceğini kestirememiş.

Kör imanla ahlaksızlık arasında bir bağ var. “İmanım mevzubahis ise gerisi teferruattır” ilkesinden türeyen bir bağ.

Leopar

10 Mart 2017

Hayatta okuduğum en güzel roman demeyelim hadi, ama ilk ona gireceği kesin. Giuseppe di Lampedusa, *Leopar*.

Püf noktası sanırım yazarın aristokrat kişiliği: zarif, ironik, köklü bir kültürün getirdiği edep ve tevazudan nasipli; aşağıdan gelenlere özgü çığ ve çığırktan “ben” hırsından uzak.

Böyle deyince sıkıcı durdu, ama inan ki değil. Konu o çığ ve çığırktan “ben”in, 1860’lar Sicilya’sında, belediye başkanı Don Calogero’nun şahsında yükselişi. Çığ ve çığırktan bir öfkeyle değil, tam tersine, engin bir sevgi ve espriyle anlatılıyor. Odaktaki kişi yazarın dedesinden esinli: Soydan ve tarihten gelen üstünlüğünü bilen, fakat aynı nedenle yenilgiye mahkum olduğunu da bilen, o yüzden sevgili yeğenini Don Calogero’nun kızıyla evlendirmek isteyen yaşlı leopar, Salina Prensi.

Donnafugata’daki yemek sahnesi bir, Ponteleone sarayındaki balo sahnesi iki. Duyarlı bir adamın yalnızlığını daha kusursuz anlatan birine rastladık mı? Sanmam.

1956’da yazılmış. Visconti’nin yaptığı filmi sinema klasiklerindendir, ama görmedim. Canım fena halde Sicilya’ya gitmek istedi.

Doğu-Batı sorunsalı

11 Mart 2017

Cusa'lı Nicholas, *Cribratio Alcorani*. “Kuran'ın İnce Elekten Geçirilmesi” diyelim. İngilizcesi eksik elime geçtiğinden Latincesine giriştim. Otuz yıldır uzun bir Latince metin okumamışım, ilk başta zorladı ama 10-15 sayfadan sonra bayağı açıldım. Buyur, bölüm bir, gol bir:

*quod deus creator universi, per Gabrielem ipsum librum intima-
uerit cordi Mahumet, non potest esse uerum: cum illa
in libro contineantur, quae ob suam turpitudinem, iniustici-
am, & notam mendacii, & contradictionis, deo sine blasphem-
ia ascribi nequeant.*

“Evrenin yaratıcısı Allah'ın bu kitabı Cebrail vasıtasıyla Muhammed'in yüreğine vahyettiği görüşü doğru olamaz, zira bu kitabın içerdikleri, çirkinliği, adaletsizliği, bariz yalanları ve çelişkileri açısından, küfre düşmeden Allah'a atfedilemez.”

Üç ciltte altmış madde altında Kuran'a karşı esaslı bir polemik. Yazarı çağının en parlak düşünürü sayılan biri. Pius II'ye ithaf ettiğine göre 1460 civarı olmalı. İstanbul'a da gelmiş, Pera'da kalmış, Türk alimleriyle sohbet etmiş, elyazması bir Kuran ve Arapça başka kitaplar edinmiş. Kısım de olsa Arapça anladığını ima ediyor. Dili saygılı ama sert.

Öyle görünüyor ki o maçın sonucu daha 1460'ta belli imiş. Akıl her zaman kılıçtan önce gelir, kılıcın yolunu açar. O tarihte henüz farkında değiller sanırım, ama altmış yıl sonra Machiavelli, *Hükümdar*'ın son bölümlerinde, berrak bir mantıkla anlatır ki Türk imparatorluğu görünürdeki üstünlüğüne rağmen aslında koftur, çökmeye mahkumdur.

1520 bu, Yavuz Selim ya da Muhteşem Süleyman zamanı.

Yani devleti İttihat ve Terakki mi çökertti, Tanzimatçılar mı çökertti, harem entrikası mı batırdı diye tartışmanın alemi yok. Sorumlu arıyorsan Fatih Sultan Mehmet'ten başlayacaksın.

*

II. Pius demişken, aranızda Siena'ya gitmiş olanınız var mı? Orada katedralin içinde II. Pius kütüphanesi vardır, Rönesans'ın en parlak çağında yeğeni III. Pius yaptırmış, çağın en şahane ressamlarından Pinturicchio resimlemiş. Sanırım hayatımda gördüğüm en güzel iç mekan orası olmalı.

Nesi güzel diye sorarsan, sınırsız özgüvene eklenmiş bir tür naiv içtenlik derim. Ziyaretçiye çok derin bir düzeyde saygı göstermiş, ona kalbini açmış, zeka ve estetikle bezeli bir hikaye anlatmış. Zenginlik ve debdebe dersin Hindistan'daki mihrace saraylarında alası var. Ama o debdebeyi, BU dünyaya ait bu denli uyanık ve gerçekçi bir gözle birleştiren pek ender.

Üç hafta sonra ilave. 2014'te Yenipazar Cezaevinden yazılmış bir mektuptan alıntı.

Meninski diye bir adam vardır, Evliya Çelebi ile yaşıtı. (Evliya 1683'te, bu 1686'da vefat etmiş.) Yedi sekiz yıldır sözlüğünü çok sık kullanıyorum, ama son beş ayda neredeyse içine düştüm. Aslen Fransız, uzun süre Polonya'da yaşayıp fahri Polonyalı olmuş. Bir vesileyle İstanbul'a gelip yirmi otuz yıl burada kalmış. Avusturya imparatorunun diplomatik hizmetine girmiş. Türkçenin gelmiş geçmiş en iyi sözlüğünü hazırlamış. Abartı yok, eskilere de yenilere de fark atar. Yıllardır sözlüklerle yatıp kalkıyorum, artık bir sözlükten yazarın kişiliğini okuyabiliyorum. Bu adam, nefis bir adam. Tanımları son derece hassas, yerinde, ayrıntılı ve nüanslara duyarlı. Kusursuz Arapça (ve daha yüzeysel Farsça) biliyor, üç dilin literatürüne vakıf. En ummadığın yerlerde, en ummadığın inceliklerin bilincinde. Osmanlı üst sınıf kültürüne,

edebi dilin zarafetine bariz hayranlığı var. Latincesi derya. Ayrıca çoğu kelimenin Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Polonyacasını da vermiş.

Öbür yanda Evliya... İstanbul'u Hazreti Süleyman'ın kurduğuna, Macaristan'da bir köyde gömülü olan Eflatun'un türbesini bütün Hristiyanların ziyaret ettiğine, Macar halkının Gürcü kralları soyundan geldiğine, Almanların her sabah yüzlerini sidiikle yıkadığına, Hollanda ve Felemenk ülkesinin Macaristan'ın kuzeydoğusu ile Lehistan arasında bir yerde olduğuna, bazı Avrupa ülkelerinin Hz. Davut dininden olup Zebur'u kutsal kitap kabul ettiğine, Tuna Nehri'nin yer altı kanallarıyla Büyük ve Küçük Çekmece göllerine bağlandığına, Hristiyan papazların *Atlas* ve *Minor* isimli sır kitaplarına bakıp dünyanın her yerinde olan biten hakkında bilgi edinebildiğine, tarihte dört hükümdarın tüm dünyaya hakim olmuş bulunup, bunlardan Hazreti Süleyman ile İskender-i Zülkarneyn'in İslam, Buhtunnasır ile Yanko bin Madyan'ın ise edyan-ı batılâdan olduğuna ... inanıyor.

Anlatabiliyor muyum bilmem. Bu ikisini okumak bence yeter, Viyana kuşatmasının baştan yenilgiye mahkum olduğunu, daha önemlisi, aradaki farkın ekonomik ve teknikten önce bir kültür ve hatta *ahlak* farkı olduğunu görmek için.

Azizler kültü

12 Mart 2017

4. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar Hristiyan aleminin her bucağını aziz kişiler sardı. Her kent ve kasabada en az bir, çoğu zaman birden fazla aziz kişi kültü oluştu. Mezarları, yörenin veya dünyanın dört bir yanından müminlerin akın ettiği ziyaret yerlerine dönüştü. İnsanlar azizlere dua etmeye, onlardan şefaath dilemeye, kısmetsiz kızlarını onlara okutmaya, mallarını azize vakfetmeye, ölünce azizin ayağı dibine gömülmek için canhıraş işler yapmaya başladılar. İslam evliyaları gibi, evet, ama bir farkla: aziz her zaman ölüdür, hayattayken aziz olunmaz. Antik tanrılardan ve tanrıçıklardan farklı olarak aziz her zaman ölümlü bir insandır, çoğu zaman mütevazı ve günahkar bir hayat sürmüş ve daha sonra Allah'ın inayetine mazhar olmuştur. Hemen hepsi feci ve acıklı bir şekilde ölmüş ya da öldürülmüştür.

Tours'da Aziz Martin, Nola'da Aziz Felix, Milano'da Aziz Gervasius ve Protasius, Mısır çölünde Aziz Antonius, Demre'de Aziz Nikolas, Urfa'da Aziz Kosmas ve Damianos o çağın ünlülerindendir. Yerli azizin yoksa, başka bir yerde ölmüş bir azizin cesedinin parçasını ya da sakalının kılını, eşyasını, eteğinin ucunu getirsen aynı işi görür. Mesela Compostela'daki Aziz Iago/James, İskoçya'da, Patras'ta ve İstanbul'da ayrı ayrı ziyaretgahı olan Aziz Andreas/Andrew bunlardandır. Hepsinin haslet ve meziyeti, ziyaret ve ibadet usulü ayrıdır. Saymaya kalksan on binleri bulurlar. Haritaya bak. Batı Avrupa'nın Katolik diyarlarında adı Saint/Santo/San, Rum diyarında Ayios/Aya, Ermeni ülkesinde Surp (mesela Erzincan'da Sürbehan = Surp Ohan), Süryanistan'da Mor ile başlayan yerleri say, bitiremezsin.

Hristiyan düşüncesi bünyesinde ilk günden itibaren büyük itirazlar oldu, "gerçek Hristiyanlık bu değil" diye çırpındılar. 4.

yüzyıldan itibaren beliren kilise mimarisi ilk Hıristiyanların toplandı mahallerinden (*ekklesia* = “cami, cemaat yeri”) değil, aziz türbelerinden yürüdü; şeklini, töresini, adını, çoğu zaman öyküsünü türbeden aldı. Vatikan’daki S. Pietro/Peter mesela o isimli azizin türbesidir; Viyana’nın büyük kilisesi Aziz Stepan’ı, Paris’in eski ve asıl katedrali Aziz Denis’yi yad eder.

Toprağın azizleriyle baş edemeyince kilise kendi alim ve rahip azizlerini üretmeye başladı. Filozof Aziz Aquino’lu Thomas, siyasetçi Aziz Thomas More, teolog azizler Kayserili Vasil ve iki Grigorios onlardandır. Ama bunlar pek nadiren öbürleri gibi gerçek ve yerel ibadetin konusu oldular; köre göz, topala ayak, evde kalmışa koca veremediler. Başına felaketler gelip kötü bir şekilde öldürülmedikçe dört dörtlük aziz olamıyorsun, anlaşılan. (Mesela bir Ertuğrul Kürkçü, Deniz Gezmiş olabilir mi? Ya da Aziz Fidel, Che’nin eline su dökebilir mi?)

Okuduğum kitabın adı *The Cult of the Saints: Its Rise and Function in Latin Christianity*. Peter Brown, geç Antik Çağ’ın önemli tarihçilerinden biri. İyi bir kitap mı? Bence değil. Dar ve hasis bir akademizmanın bulanık, korkak diliyle malul. Olgular denizine cesur ve uyanık bir gözle dalmak yerine, Kardak kayalıkları kadar küçük bir adaya sığınıp gelecek olası saldırıları savuşturmakla meşgul oluyor. Gene de okumak, okumamaktan iyidir. Kafanda bir sürü soruyu uyandırıyor.

Bellibaşlı iki konu üzerinde durmuş. Bir, ölümlü ve ölmüş insanları ilahi aleme aracı saymak, Antik dünyanın asla düşüneyemeyeceği ve kabullenemeyeceği bir şey. Eski Yunan ve Romalılar cesedi murdar sayar ve tapınma yerini kirleteceğine inanırlar. O halde bu noktaya nasıl gelinmiş? Acı çekmiş ve yenilmiş birtakım faniler hangi gerekçeyle ibadetin odak noktasına konulmuş? Ne değişmiş ki insanlar böyle bir şeyi makul ve tercihe şayan bulmuşlar?

İkincisi, Hıristiyan dünyasında tam o devirde ortaya çıkan siyasi ve sosyal iktidar yapılarıyla bu olgunun alakası ne? Episkopos (bishop) adı verilen il-önderleri 4. yüzyıl başından itibaren belirip, Batı'da tamamen, Doğu'da kısmen devlet egemenliğinin işlevlerini üstlenmişler; bunu yaparken azizler tapkısıyla el ele, kol kola yürümüşler. O değişimin nedeni neydi ve azizlerin o süreçteki işlevi neydi?

Güzel sorular bunlar, keşke cevabı da aynı ölçüde güzel olsaydı. Ben olsam üçüncü bir soru sorardım. Hıristiyan dünyasının en uzak köşesinde bu dönemin sonunda ortaya çıkan yeni din, acaba azizler kültüne yönelik bir tepkiden mi beslendi? Muhammed'in "şirk" konusundaki ısrarı, ilahi alemin aracıları konusunda güncel ve sıcak bir tartışmanın yansıması mıdır?

Bugünkü Seleflerin türbe ve tekkelere olan tavrıyla İslam peygamberininki arasında, tahmin ettiğinizden öte bir benzerlik mi vardır?

Enver Paşa

14 Mart 2017

Menemen Cezaevindeyken Murat Bardakçı'nın yayınladığı Enver Paşa'nın eşi Naime Sultan'a mektuplarını okudum. Hayalperest, naiiv, hasbelkader içine sürüklendiği büyük olayları kavrayamayacak kadar çocuksu, İngiliz düşmanlığıyla gözü kararmış bir adam tablosu gördüm. Bir süre sonra genç bir arkadaşın Paşa'yı hoyratça harcayan bir sözüne rastgelince düzeltme ihtiyacı duydum.

“Enver Paşa ne yapsa beceremedi” klişesi çoluk çocuğun bey-nine iyice yerleşti, düzeltmek artık zor. Gene de sorgulamadan durmamak lazım. Belki bir iki kişinin kafasına ufak da olsa bir soru tohumu eker. Ya da memlekette hâlâ biraz tarih bilen bir avuç insanın yüreğini bir tık soğutur, saç baş yolmaktan kelleşen kafalarında iki kıl kurtarır.

Enver Paşa modern Türk milliyetçi projesinin kurucu figürüdür. Büyük ve karanlık bir projedir. Başarısız kaldığına dair bir belirti yok.

O projenin içinde milletin “Türk” diye tanımlanması vardır. Bin yıllık İslami hamasetin “modernlik” cılasıyla cilalanması vardır. Gayrimüslim nüfusun yok edilmesi vardır. İngiliz düşmanlığı vardır, ki sonradan Amerikan düşmanlığına evrilmiştir. Harf devrimi ve dil devrimi vardır. Yer adlarının değiştirilmesi vardır. Köhnemiş Osmanlı hanedanının tasfiyesi, fakat kurucu ideolojisinin (“Viyanalı kapılarına dayanan ecdadımız...”) korunması vardır. “Vatan mevzubahis ise gerisi teferruattır” düsturu vardır. O anlayışın getirdiği gözüpek pragmatizm vardır. Projenin teorik sözcüsü Ziya Gökalp'tir, ama kurucu ve yönlendirici irade Enver'dir.

Halefi olan paşa oportünisttir - yani fırsatçı. Enver'in boşaltmak

zorunda kaldığı alana yerleşmiş, işine geldiği ölçüde onun fikir ve projelerine sahip çıkmıştır. Enver’de belirgin olan naiv imanı Cumhuriyet’in kurucusunda göremezsin.

Memleketin kaderine yüz yıl boyunca damgasını vurmuş birine her şey söylenebilir de, “beceriksiz” demek haksızlık olur sanırım.

Evet, girdiği savaşı kaybetti. Kişisel kariyeri trajediyle sonlandı. Ama kişiliğinde yer yer absürtlük sınırına varsa da romantik bir kahramanlık boyutu olduğunu inkar edemeyiz. 1908’de Resneli Niyazi ile birlikte dağa çıkıp, kendisini yakalamak için seferber olan Osmanlı ordusuna kırk gün meydan okuması “becerisizlik” midir? 1913’te bir avuç adamıyla Babıali’de hükümeti basıp iktidarı ele geçirmesi “becerisizlik” midir? Tacikistan dağlarında elde kılıç, arkasında yirmi tane çapulcuyla Sovyetler Birliği’ne savaş açması komedi midir, yoksa Homerik bir destan mıdır, ben karar veremiyorum şahsen. O dağlarda son nefesini verdiği günlere dek kendine Türkistan Emiri unvanı vermiş; Afganistan kralına, Buhara beylerine emirnameler göndermiş. İlk bakışta gülünç diyorsun. Sonra Cengiz’le Timur’u, hatta İskender’i hatırlayınca o kadar emin olamıyorsun. Büyük risk almadan büyük adam olunur mu?

Ülkeyi Birinci Dünya Savaşı’na sokmakla suçlanıyor. Peki, başka seçeneği var mıydı? Kumardı evet. Ama savaş dışı kalma ihtimali var mıydı? Türkiye’nin sipariş ettiği iki dretnota 1918’de İngilizlerin el koymasından sonra İngiltere ile uzlaşma imkanı kalmış mıydı? O açıdan bakınca Göben ve Breslau hadisesi dahiyane bir taktik hamle olarak görünüyor.⁵³

53. Osmanlı Devleti’nin Britanya’dan ısmarlayıp parasını ödediği Dread-nought sınıfı iki zırhlıya, 1 Ağustos 1914’te (Birinci Dünya Savaşı’nın çıktığı gün) Britanya hükümeti el koydu. Gerekçe, gemilerin savaşta Britanya’ya karşı kullanılması ihtimaliydi. 10 Ağustos’ta Almanya’nın Göben ve Breslau kruvazörleri İngiliz donanmasının takibinden kaçarak İstanbul’a sığındılar. Osmanlı Devleti bu tarihte henüz savaşa girmemiş olduğundan, tarafsızlık görüntüsünü ihlal

Sarıkamış'ta yüz bin askeri telef ettiği söyleniyor, ki gerçeği 40.000 kadar ölü ve bir o kadar esir ile bir miktar asker kaçığıdır. İyi de Kars taarruzu Alman büyük stratejisinin hayati öğelerinden biriydi; Türkiye'nin "hayır" deme şansı yoktu. Amaç Rus ordularının bir kısmını Kafkas cephesine çekip Polonya cephesini rahatlatmak olduğuna göre, sonuçta hareketin pekala başarılı olduğu da söylenebilir. O operasyonda Enver'e ait olan fikir, askeri Allahüekber Dağı'ndan aşırıp Rusların elindeki Sarıkamış'ı arkadan vurmaktı. Çılgın bir riskti ve hezimetle sonuçlandı. Ama ya başarılı olsaydı? Sanırım bugün bir askeri dehadan söz ediyor olurduk.

Enver'in gerçek bir günahı varsa tabii Ermeni soykırımındaki rolüdür. Ama sonradan Enver'i silmeye çalışanlar bunu itiraf etmekten aciz oldukları için, geçmişi unutturmaktan ve karikatürize etmekten başka çare bulamadılar.

etmemek için gemilere "el koydu". Alman gemi personeline Osmanlı üniforması giydirildi. Gemilere Yavuz ve Midilli adı verildi.

Mal mülk meseleleri

15 Mart 2017

“Mustafa Kemal’in yapmayı düşündüğü toprak reformu hakkında ne düşünüyorsun hocam?” diye sormuş, sevgi ve saygıyla yazan bir arkadaş. “Dünyanın hiçbir yerinde tarla alıp iskan geldiğinde milyoner olan yoktur ya da olmamalı” diye eklemiş.

Cevabım onu üzecek korkarım.

Toprak reformu konusu benim bildiğim kadarıyla Mustafa Kemal değil İnönü zamanında, 1940’larda gündeme geldi. Allah-tan gerçekleşmedi. Devlet eliyle özel mülkün talan edilmesi bir ülkenin başına gelebilecek büyük afetlerden biridir. Deprem, yangın ve sel afetinden beterdir. Hele talancı kalabalığın çılgınlıkları arasında gerçekleşmesi beterin beterdir. Bireyin ve toplumun devlet karşısında direniş potansiyelini, etkisi kuşaklar boyunca düzelmeyecek şekilde tahrip eder. Toplumu iradesiz, korkak, zavallı bir sülükler yığına çevirir. Şekil 1a’da bunu görüyoruz.

Devletimiz hamdolsun sülük sevmeyenlerden değildir; arzusu ve tecrübesi yoktur diyemeyiz. Ancak toprak reformundan imtina etmiştir. Neden diye sorarsan önce şunu unutma ki, örnek alınan Rusya’nın ve Latin Amerika ülkelerinin aksine, burada büyük toprak mülkiyeti önemli bir problem değildi. Ancak Urfa ve Mardin’de ciddiye; bir de Ege’de, 19. yüzyılın anarşik koşullarından doğan ve Rum emlakinin yağmalanmasıyla semiren bazı büyük malikaneler vardı. Toprak reformu projesi esasen bu ikisini hedef aldı. Güneydoğu’da devletin toprak reformuna niyetlenmesinde stratejik kaygılar da rol oynamış olmalı; “Bunlar çok güçlü, yarın öbür gün Kürtlük ve Araplık davasına girerler, bellerini kıralım” diye düşünülmüş olsalar gerek. Ege’de ise 1935’te isyana dönüşen Serbest Fırka vakasından korkuldu. Lakin sonuçta rejimin gücü müsadereye yetmedi. Güneydoğu’da belki mülk

sahiplerinin belini kırıp devlete ram etmenin daha kolay ve etkili yolları bulundu. Ege’de “reform” tasarısı 1946’da Demokrat Parti grubunun CHP’den kopmasıyla sonuçlandı. Olmadı.

*

Emlak spekülasyonundan para kazanmak meşru mudur? Neden olmasın ki? Piyango ya da kumar meşru ise, tahvil ve hisse senedi spekülasyonu hak ise, emlak neden farklı olsun? Borsada hissesine yatırım yaptığın şirket Kazakistan’da petrol bulursa yahut Kore’de askeriye ihalesi kazanırsa jackpot’u vuruyorsun, bostanının yanına TOKİ gelince neden vuramayasın? Emlakta alım satımın serbest olduğu her ülkede böyledir, Amerika bunun üzerine inşa edilmiş. Milletin şansı yaver gidip para kazanması neden kötü olsun? Zorla almıyor, satın alan haklı bedel ödediğini düşünüyor. Ee?

İskan kararının verilış şekli tabii muazzam bir yolsuzluk kapısı açan, “kamu çıkarı” kavramının kökünden çürümesi sonucunu doğuran bir şekil, orası gerçek. Tarlan var, potansiyel kârının yarısını belediyeye ya da bakanlığa yemlik olarak yatırılıyorsun, karşılığında iskan veriyorlar, para kazanılıyorsun. Bunun yatırımcı açısından ahlaki sakıncasını göremiyorum. Ama klasik anlamda “kamu hizmeti” ya da “devlet” fikrini yerle yeksan eden bir yol olduğu muhakkak. Ahlaksızlığı yönetim normu haline getiren en önemli kurumsal faktörlerden biridir.

Altta yatan sebep nedir? Elbette ki nüfus artışı ve kitlesel göçtür. Tarih boyunca yeni iskan hep istisna idi; hemen her zaman kolektif kararla ve sahipsiz araziye yapıldı. Bazen kılıç zoruyla yapıldı. Bugün ise çıldırmış bir dalga gibi yeryüzünün tümünü istila etme eğiliminde.

Peki bunun doğrusu nedir? İskan kararlarını kim vermeli, neye göre vermeli? Bir avuç miskin devlet memurunun “Burası sit kardeşim, iskan edemezsin” diye yasak koyması çözüm müdür?

Vallahi var kafamda birkaç fikir kırıntısı ama çok ciddi düşünölmüş şeyler değil, paylaşmaya değmez. Sizde varsa dinlerim. Ama “milyoner olmasınlar, hepimiz gariban kalalım, saz çalıp türkü söyleyelim” diye söze başlarsanız ciddiye almam.

Ne güzeldi eskinin zorbaları

17 Mart 2017

“Her büyük sosyal değişim, ardında birilerine nostalji konusu olacak bir taze Altın Çağ bırakır” demiş Mark Lilla.⁵⁴ Altın Çağ dememiş, *Eden* demiş. Eden’i burada *cennet* diye çeviremeyiz, çünkü Eden “geçmişteki cennet”tir, Adem ile Havva’nın kovulduğu yerdir. Oysa Türkçede cennet sözcüğü, gelecekteki bir sadeti ima eder.

“Nostalji umuttan daha güçlü bir itkidir” diye eklemiş. “Umut fos çıkabilir, oysa nostaljiyi tekzip edemezsin. *“Hopes can be disappointed. Nostalgia is irrefutable.”*

Aklınızın bir köşesine yazın bunu. Toplumsal koşullar ne kadar feci olursa olsun, ve onları en nihayet sahadan silen değişim ne kadar doğru ve kaçınılmaz olursa olsun, birileri mutlaka çıkıp “ah, eski günler” diye gözyaşı dökecektir.

Buyurun, Abdülhamit. İlk üç-beş yılını saymazsan berbat bir çağıdı. Otuz üç sene kasvet, durgunluk, korku, yozluk ve yolsuzluk hüküm sürdü. Seveni hiç yoktu. Nihayet devrildiğinde bütün memleket, genciyle yaşlısıyla, cahiliyle alimiyle, müslimiyle gayrimüslimiyle, delirmiş gibi bayram etti. Birkaç ay geçti, ne oldu? Anı imalatı başladı. “Ah mirim, sabık Hakan zamanında....”

Buyurun Stalin. Otuz yıllık iktidarı kan, katliam, açlık, savaş, ihanet ve korkuyla geçti. Öldü, dünya bir rahat nefes aldı. Sonra özlemeye başladılar. İşin enteresanı, en çok özleyenler o devri hatırlayan yaşlılar değildi, diktatör öldükten sonra doğan kuşaktı. Özlemleri bir şey bildiklerinden değil, belki ana babalarını özlediklerindendi. Daha doğrusu, bugünden şikayetçi oldukla-

54. Mark Lilla, *The Shipwrecked Mind: On Political Reaction*, NYRB, 2016. Lilla son yıllarda adı duyulan bir siyaset bilimci.

rındandı. Demin not ettik: umudu inşa etmek zordur, risklidir, yenilgi ihtimali vardır. Geçmişe sığınmak daha kolay, daha güvenli.

Almanların kahir çoğunluğu daha düne kadar Hitler'i özlerdi, sanki adam ülkenin taş üstünde taş kalmamacasına yıkımına neden olmadı. İngilizler hâlâ eski imparatorluğu özler, sanki irrasyonel ve sürdürülemez bir düzen olduğunu idrak edip kendileri tasfiye etmediler. Beni hayrete düşüren bir başka olgu Etiyopyada 2000'lerden sonra çiçeklenen Haile Selassie sevgisi. Ortaçağ'dan kalma bir sefil serflik rejimiydi. 1970'lerde devirdiler. Şimdi başkentteki Hilton'un lobisinde Haile Selassie büstü ve sergisi, gazetelerin her sayfasında mutlaka en az bir tane Ulu Önder HS güzellemesi.

Kemal Atatürk kültü de farklı değildir, kuşkunuz olmasın. Peki: 1930 ve 40'larda "yarın daha güzel olacak" diye bir umut vardı, bunu inkar edemem. O dönemi övenler belki bu açıdan bir haklılık payı ileri sürebilirler. Ama o cılız umut parıltısını saymazsan, bu ülkedeki hemen herkes için kasvet, çaresizlik ve korku yıllarıydı. Çok fazla tarih bilmenize gerek yok, gazete arşivleri internette duruyor, biraz okuyun yeter.

Buna rağmen bugün hâlâ birileri "ah Atam, vah Atam" edebiyatı yapıyorsa bunu toplum psikolojisinin tuhaflıkları faslından incelemek sanırım daha doğru olur.

Gelecek korkusudur. Riskten kaçıştır. Umudu taşıyamamaktır.

Cemaat ve tarikatler tarihinden bir sayfa

18 Mart 2017

San Francisco kentine ve şimdiki papaya adını veren kişi, Aziz Francesco (İt.) veya Francis (İng.) veya François (Fr.). İtalya'daki Assisi'de zengin çocuğuyken İsa çağırmış, 1205 veya 1206'da malı mülkü terk edip dilenci ve derviş olmaya karar vermiş. Babası dava edince mahkeme huzurunda giysilerini de çıkarıp çıplak kalmış, bir çuval parçası ile örtünmüş, beline ip bağlamış. Şehir dışında bir kilise yıkıntısına sığınmış. İnşaatlarda ücretsiz çalışma karşılığında verdikleri bir tas yemekle karnını doyurmuş. Çoğu kentin zengin ailelerinden gelen on bir müridi ona katılmış. Kural koymuşlar: Bireysel ve kolektif, asla mal ve mülk edinilmeyecek. Paraya el sürülmeyecek. Birine amir pozisyonunda asla çalışılmayacak. Yollara düşölüp insanlar tövbeye davet edilecek. Her yere yayan gidilecek. Yola çıkarken asla eşya alınmayacak. **Fratres Minores**, yani “ufak kardeşler” veya “uşak kardeşler” adını seçmişler; Tevazu, Sadelik, Fakirlik ve Dua'yı ilke edinmişler. Peşlerinden gelenlere *postulantes*, yani **Taliban** adı verilmiş.

Hareket çığ gibi büyümüş. Önce İtalya'yı, sonra tüm Avrupa'yı sarmış. Her sınıf ve tabakadan on binlerce insan çul giyip dervişlere katılmış. İki üç yıl sonra İspanya'lı Aziz Dominik'in, tebliğ ve irşada biraz daha fazla ağırlık veren rakip hareketi ortaya çıkmış. Onlar da eşit ölçüde yaygınlık kazanmışlar.

Papa önce biraz tereddüt ettikten sonra 1210'da Fransiskanleri, 1215'te Dominikenleri birer *ordo*, yani tarikat olarak tescil etmiş. Böylece dervişler din görevlisi olarak tanınmışlar; vergiden ve feodal yükümlülüklerden muaf olmuşlar; kendi teşkilatları üzerinden direkt papaya baş vurma hakkı kazanmışlar. 1215'te Azize Clara'nın önderliğinde kadınlar şubesi kurulmuş. Dervişliği göze alamayan fakat onlara özenen siviller için 1221'de bir de

Üçüncü Yol teşkilatlanmış. Bu yola mensup olanlar için şehirlerde birer cemaat evi açılmış. Hafta içi gelemeyenler pazar günleri o evde ibadet ve zikir için bir araya gelmişler.

Dağlar dereler başıbozuk vaizlerle dolunca önce disiplin, sonra barınma meselesi boy göstermiş. 1217’de ilk kez yerel ve bölgesel yöneticiler atanmış; yetkileri, atama ve azil koşulları belirlenmiş. 1220’de derviş çulu giymeden önce bir yıl acemi eğitimi (*novitatus*) zorunlu kılınmış. Çalı çırpıdan barınaklar yerine her şehir ve kasabada düzgün birer konukevi (*conventus*) yapılmasına veya edinilmesine karar verilmiş; Türkçesi diyelim ki **tekke** olsun. Bunlardan ilkinin Aziz’in kendisi, Compostela’da, yılda bir sepet balık karşılığında almış. Sonrakilerde mülkiyet sorunu çeşitli şekillerde çözülmüş. Kiminde vakıf kurulup kullanımı kardeşlere tahsis edilmiş; kiminde sivil kişiler mütevellî sıfatıyla mülkü üstlerine almışlar. Bakım ve onarım için ayrıca fonlar oluşturulması gerekmiş; dolayısıyla her konvent’e bir hazinedar bir de acemilerin eğitimi için hoca kadrosu ihdas edilmiş. Normal kilise papazlarıyla derviş vaizler arasındaki çekişmeler ayyuka çıktığından, 1230’lara doğru papa derviş tarikatlerine kendi kiliselerini edinme veya inşa etme yetkisi tanımış. Bunların finansmanı ister istemez sivillerden toplanan bağışlarla sağlanmış. Kardeşlerin bağış toplamak için bazen zorlayıcı yöntemlere başvurduklarına, ölümü yaklaşan mülk sahiplerinin etrafında “akbaba gibi” belediklerine ilişkin şikayetler sıklaşmış.

1223’te papanın onayladığı tarikat tüzüğü (*regula*) birçok yenilik getirmiş. Mesela tekkelerin eğitim amacıyla kitaplar edinebileceği (ki o devirde kitap, pahalı bir lükstür), ileri gelenlerle seçkin konukların kardeşlerden ayrı ekabir odasında yemek yiyebileceği, yolculukta kitap ve diğer gerekli eşyanın taşınabileceği, sağlık durumu gerektirirse ata binilebileceği, şahsi olmamak şartıyla emlak, borç, ipotek ve kira işlemleri yapılabilmesi, görevli kardeşlere yolluk ve tahsisat verilebileceği vb. karara bağlanmış.

Aziz Francis bu gelişmeler üzerine derin bir yeise kapılmış. “Benim yolum, benim kardeşliğim, benim idealim bu değil” diye isyan etmiş. “Ben” diye ısrar etmenin kibir olduğunu, bunun da bir dervişe yakışmadığını kendisine hatırlatmışlar. Bunun üzerine üç yoldaşını yanına alıp La Verna Dağı’nın tepesindeki kayalarda inzivaya çekilmiş. Çalı çırpıdan yapılmış kulübesinde bir yıl aralıksız dua etmiş. O kadar derin bir acı çekmiş ki el ve ayaklarında Hz. İsa’nın çarmıhının izleri (*stigmata*) belirmiş. Ama nedense hayattayken bu husus gizli tutulmuş. 1226’da vefatının ertesi günü müjdeli haber müminlere iletilmiş.

Stigmata mucizesinin de etkisiyle Francis ölümünden hemen sonra aziz ilan edilmiş. Cenaze töreni papanın ve çeşitli hükümdarların katılımıyla büyük bir şaşaa ve debdebeye sahne olmuş. Mezarının olduğu Assisi’de muhteşem bir türbe ve kilise inşası için kollar sıvanmış. O kilise Ortaçağ İtalyan mimarisinin şaheserlerindendir. Giotto’nun yaptığı duvar resimleri Rönesans sanatının ilk kıpırtıları sayılır. Halen Avrupa’nın önemli dini ziyaret merkezlerindendir. Yapının finansmanı doğal olarak bir servet gerektirmiş. Güçlü kişilerden himmet parası toplamışlar. Tarikatın o dönemki yöneticisi olan Cortona’lı Elias daha sonra yolsuzluk iddiasıyla görevden alınmış. Bunun üzerine papaya karşı savaşılan Alman imparatoru 2. Frederik’in hizmetine girmiş; Bizans’ın Latin hükümdarını o koalisyona dahil etmek amacıyla 1241’de İstanbul’a bile gelmiş. İstanbul’da kendisine Hakiki Haç’ın bir parçasını hediye etmişler, ya da satmışlar, tam anlamadım; halen Cortona’daki kilisede durur.

Tarikat içinde Aziz Francis’in sadeliğini savunanlar hep olmuş. Bazen yatıştırılmışlar, bazen susturup cezalandırmışlar. Bir kısmı zındık ve isyancı ilan edilip idam edilmiş. Bir süre sonra Observant’lar (*sünniler* mi desek?) adıyla ayrı bir tarikat kurup ayrılmışlar, ama onun da akıbeti öbürlerinden çok farklı olmamış sanırım. John Moorman, *A History of the Franciscan Order*, (Oxford U.

Press, 1968) 1517 yılına kadarki tarikat içi çekişmeleri 600 küsur sayfada anlatılıyor. Siyasi hizipleşme ve entrika hikayelerine meraklı olanlar için çok derslerle dolu bir öykü.

Kıssadan hisse

Çıkaracağımız dersler neler?

- Bir, bu dünyada temiz kalamazsın.
- İki, kazanan kaybeder.
- Üç, iktidarın mantığına direnemezsin.

Mamafih bazı dini önderler diğerlerinden daha temiz kalabilmiş. İktidar şansını bulunca yallah atlamamış; dünyevi egemenliğin tuzaklarından kendini sakınmış ya da sakınmaya çalışmış; Medine’de padişahlık yerine Arafat Dağı’nda inzivayı tercih etmiş. “Allah’ım ben ne yaptım” diye kendine sorma erdemini koruyabilmiş. Bu da övgüye değer bir şey sanırım.

Doğu bağlantısı

1219’da Francis İslam diyarına seyahat edip, bir yılı aşkın bir süre Mısır ve Suriye’de bulunmuş. Görünürde amacı Müslümanları İsa dinine davet etmek, ama bunun daha ziyade iç tüketime dönük bir söylem olduğu anlaşılıyor. Kahire’de Selahaddin Eyyubi’nin oğlu Melik el-Kamil ile görüşmüş, onun konukseverliğini ve yardımlarını görmüş. Amaç tebliğ olsa şüphesiz öyle olmazdı. Uzun süre kalıp belki oralara yerleşmeyi de düşünmüş, ama İtalya’dan elçi gelen kardeşlerin ısrarlı ricasını kıramayıp dönmüş.

Yazık ki elimin altında kaynak yok, tam kronolojiyi çıkartamıyorum. Ama hatırladığım kadarıyla İslam aleminde derviş tarikatlerinin, Kalenderiliğin, Melamiliğin, Ahiliğin patlama halinde geliştiği, Muhiddin Arabi’nin [1165-1240], Sühreverdi’nin [1144-1234] etkin olduğu yıllar tamı tamına bu yıllar-

dır. Ahi Evran rivayete göre Ahilik teşkilatını 1204 ila 1206'da, yani Francis'in derviş çulunu giydiği günlerde kurar. Baba İlyas ve Baba İshak derviş hareketleri bundan birkaç yıl sonra patlak verir. Hacı Bektaş büyük ölçüde efsanevi bir karakter de olsa, yaşadığı rivayet edilen dönem o yıllara tarihlenir.

Rastlantı olamayacak kadar büyük bir paralellik var ortada. Ama etki yönü hangisidir, iletişim kanalları varsa nelerdir ya da benzer hareketler iki tarafta ortak sosyal ve ekonomik koşulların ürünü olarak mı ortaya çıktılar, onu bilmiyorum. Ciddi bir şekilde bu soruları soran, araştıran, cevap bulan çok fazla tarihçi olduğunu da sanmıyorum.

Batı'da bu mevzulara ilgi gösterenler genellikle Katolik öğretisine bağlı dindar insanlardır; Şark kaynaklarına vukuf ve ilgileri kısıtlıdır. Doğuda durumlar malum. Bu şartlarda kim çıkıp da bu denli ilginç ve önemli bir konuyu inceleyip önümüze koyacak, şimdilik bilmek mümkün görünmüyor.

Askeri tarih

19 Mart 2017

Beş yüz yıl boyunca Roma lejyonları imparatorluğun gözbebeği ve can damarı idi. Profesyonel askerdiler. Üç ayda bir gümüş akçe (*denarius*) ile ödenen maaşları ve emeklilik ikramiyeleri vardı. Garnizonlarının bulunduğu şehirler, York'tan Lyon'a ve Kayseri'den Humus'a kadar, para ekonomisinin odak noktaları oldular. Bu şehirlerde ordu tedarikçiliği ile geçinen bir zengin sınıfı oluştu. Antik kültürü ve sanatı bunlar ayakta tuttu. Kaliteli sanayi ürünlerine talep yarattılar. İyi cins seramik, tunç mobilya, mermer heykel, sütunlu konut satın aldılar. Bin yıl öncenin Atina'sına ve beş yüz yıl öncenin Roma'sına özenen edebi eserler yazdırıldılar.

400'lü yıllarda imparatorluğun finansmanı zora girdi. Sebepleri ayrı konu, burada sonuçlarına bakalım. Asker maaşları zamanında ödenemedi ya da kırık akçe ile ödendi. Asker ayaklandı, kargaşalık çıktı.

500'lerin başında, yaşlı ve huysuz bir maliyeci olan imparator Anastasius çok sıkı bir kemer sıkma politikasıyla devlet hazinesine çeki düzen verdi. Vergileri arttırdı, harcamaları kısıtı, maaşları eksiksiz ve zamanında ödemekle övündü.

527'de Jüstinyen tahta geçtikten az sonra millet daha fazla kemer sıkmaya yeter deyip isyan etti. İstanbul'daki Hipodrom'da imparatorun huzurunda "eşek oğlu eşek Jüstinyen" diye tempo tutup sarayı basmaya teşebbüs ettiler. Gezi olaylarından daha kanlı bitti, kırk bin kişi boğazlandı. Cesetlerinin Sultan Ahmet Meydanı altında hâlâ gömülü olduğu söylenir.

Bunu izleyen yıllarda Jüstinyen muazzam bir inşaat seferberliğine girişti. İstanbul'daki Ayasofya'nın temeli isyandan iki üç ay sonra atıldı. Efes'teki Sen Jan Kilisesi, Antakya'da şimdi Ulu

Cami olan büyük kilise, Samandağı'na adını veren Simeon Manastırı, Rize'den Silvan ve Mardin'e uzanan hattın berisindeki yüze yakın görkemli hisar o seferberliğin eseridir. Tıpkı ABD'de F. Roosevelt'in 1930'larda ekonomik krizi sona erdiren New Deal'ı gibi, klasik bir Keynes'çi genişleme politikasıydı. Roosevelt baraj ve otoyol yaptı, Jüstinyen ise kilise ve kale. Halka istihdam ve geçim kapıları açıldı, rahmetli Anastasius'un binbir emekle biriktirdiği devlet hazinesi tüketildi.

Sonuç: Devlet battı. Ordu dağıldı. Gümüş para sirkülasyonu yirmide bire mi, ellide bire mi ne düştü. (Defneciler bilir bu konuyu, bir yedinci yüzyıl sikkesi eski devir dinarının kaç misli para eder, aşırı derecede nadirdir.) Kaliteli seramik piyasadan kalktı. Akdeniz'de batık gemi sayısı iki üç yüzyıl öncesinin yüzde üçüne, beşine düştü. Yazılı eser üretimi korkunç bir düşüş gösterdi. Klasik Yunan ve Latin yazı stili neredeyse tedavülde kaldı, yerine cahil ve dindar bir halk dili rağbet kazandı.

550-560'larda bir dizi deprem ve peşinden gelen veba salgını nüfusu kırdı. Bunlar sebep ve sonuç mudur, yoksa sağlıklı bir toplumda az hasarla atlatılacak badireler belki kırılmış bir toplumda katmerli etki mi yaptı, tartışılan konulardır.

Tımar düzeni

Roma lejyonlarının adı 550'lerdeki İtalya savaşlarından sonra bir daha duyulmaz. Rumca adı *pronoia* olan ikta sistemi 600 senesi dolayında Maurikios zamanında çıktı diye bilirdik; yedi sekiz yıl önce Bizans askeri tarihine dair esaslı bir kitap okudum, adını kolaysa hatırla şimdi,⁵⁵ diyor ki ta II. Justin (565-574) dönemine gidermiş başlangıcı. Osmanlı'nın tımar sistemini andıran bir sistemdir. Bucak veya ilçe büyüklüğünde bir yerin yönetimi güvenilebilir bir adama ihale edilir. Haracını o toplar, karşılığında icap

55. John Haldon ed., *Byzantine Warfare* (Ashgate, 2007).

ederse belli sayıda asker vermeyi taahhüt eder. Devletin asker maaşı ödemek diye bir derdi kalmaz. Birtakım istisnalar dışında bir merkezi vergi teşkilatına, dolayısıyla o teşkilatta çalışacak eli kalem ve defter tutan kadrolara ihtiyaç kalmaz. İhtiyaç kalmayınca, o kadroları eğiten okullar da teker teker kapanır.

Bu devasa dönüşümün izleri, gören gözle bakarsan, Anadolu’da (ve Balkanlarda) her yerdedir. Ovaya kurulmuş büyük ve düzenli kentlerin birçoğu 7. yüzyılda ölür. Yeni düzenin beyleri, sırtını dağa vermiş bir müstahkem yerde yaşamayı tercih ederler. Bir süre sonra o kalelerin yamacında, beyin ayakçıları ile belki onlara bir şeyler satmaya çalışanlardan oluşan kargacık burgacık yeni yerleşimler ortaya çıkar. Bugünkü Anadolu kentlerinin çoğunluğu (Güneydoğu hariç) böyle doğmuştur, Kastamonu’dan Denizli’ye, Divriği’den Çemişkezek’e kadar.

Yeni düzen, kurumsal yapılar içinde yetişmemiş, hariçten gelen maceracılar yükselme imkanı tanır. 7. yüzyıldan itibaren Bizans seçkinleri arasında klasik Greko-Romen adlar kaybolur, Ermeniceden, Arapçadan, Farsça veya Kürtçeden, Türkçeden veya bilmediğimiz başka barbarik dillerden bozma kişi adları tipik hale gelir. Belki eskiden de bu insanlar vardır, ama yeni devirde artık adlarını “kibarlaştırmak” (asimile etmek) gereği duymazlar. 1071’de Anadolu’da Bizans sistemi çöktüğünde halk çoktan beri Türk (ve Ermeni, Gürcü vb.) yöneticilere alışktır.

550’lerden 1150’lere dek Anadolu ve Rumeli’nin merkezi devlet tarafından yönetilen bölgelerinde, ilaç için, bir tek kayda değer kamu binası yapılmaz. İstanbul şehri, tabii, istisnadır. 880’lerden sonra kuzeydoğu sınır bölgelerinde türeyen Ermeni ve Gürcü beylikleri de istisnadır. Fakat Konyada, Kayseri’de, Kütahya’da, altı yüz küsur yıl taş üstüne taş konulmamıştır. Neden? Çünkü bunu yapacak kamu maliyesi yoktur. Çünkü orduyu bedavaya mal etmenin yolunu bulmuşlardır.

1071’den sonra memleketin küt diye Türk hakimiyetine girme-

sinde bu yapısal faktörlerin hiç mi rolü yok dersiniz?

*

Kıssadan diğer hisse. Demek ki bir ordu reformu, yüz yıl sonra, bin yıl sonra, hatta bin beş yüz yıl sonra izi kalan değişimlere yol açabiliyormuş. Bir ara hatırlatırsanız 1820-30'lardaki 2. Mahmut'un ordu reformuna da göz atarız. Sonra günümüzde bütün dünyada orduların profesyonelleştirilmesi olayının muhtemel sonuçlarını tartışırız.

Liberalizm, devam

20 Mart 2017

Kampus post-Marksizmi ile Wall Street neoliberalizmini “liberal” etiketi altında birleştiren şey nedir? Bu sorudan başlayalım.

Cevap basit: Geleneğe saygısızlıktır. Ecdadın töresi bizi bağlamaz diyorlar. Eski dini ve milli mitolojiler, eski cinsel tabular, eski ahlak telakkileri miadını doldurmuştur; yeni bir dünya kurmak lazım.

Kadehimizi onlara kaldırıyoruz. İnsan soyu Neanderthal'den bir adım öte gidebildiyse böyle düşünenler sayesinde. Ecdadın inancına saygısı olsa Kristof Kolomb Amerika'yı keşfedebilir miydi?

Klasik liberal düşünce bu anlayışın damıtılmış halidir. Lağvettiği geleneğin yerine bir insan ideali önerir. Vicdan özgürlüğü. Akıl. İnsan hakları. Bilimsel ilerleme. Rasyonel toplum yönetimi. İki yüz küsur yıl boyunca bu fikirler Avrupa'dan dünyaya yayıldılar. Bir miktar kırıp dökme pahasına da olsa, işe yaramadıklarını kimse söylemez.

Liberalizmin hastalıkları

Ve fakat son yıllarda liberal düşünce takatten düşmüş görünüyor. Biri soldan biri sağdan gelen iki hastalık, için için kemirerek bünyesini yıprattı.

İlki 1968'den sonra akademyayı pençesine alan post-Marksist ya da pseudo-Marksist akımlardır. Bunlar evrensel bir ahlak arayışını bir kenara bırakıp düzenin mağduru olduğunu iddia eden münferit grupların çılgınlıklarına kulak verdiler. Hareket noktası Marx'ın apokaliptik bir misyon yüklediği “işçi sınıfı” idi. O sınıftan hayır gelmediği 1968'de görülünce, önce Üçüncü Dün-

ya'nın çeşitli milliyetçi akımlarına ve ABD zencilerine bel bağlandı, ardından 1970'lerde kadın hakları, çevre hakları, 90'larda eşcinsel hakları, ardından trans ve queer hakları geldi; en son ageism ve ableism derekesine inildi. Şu grubun özgürlüğü, bu grubun özgürlüğü derken görüldü ki genelin özgürlük alanı her adımda biraz daha kısılmış, nefes alacak yer kalmamış.

O akımın elli yılın sonunda vardığı yer cinnettir. Umalım ki kendileriyle birlikte üniversite kurumunun topyekün yıkımına sebep olmazlar.

İkinci hastalık, özgürlüğü para kazanma ve para harcama özgürlüğü ile sınırlayan anlayıştır. "Param kadar özgürüm, istediğimi alır, istediğimi satarım" diyen bu patolojik görüş İngilizlerin (ve Hollandalıların, biraz da Fransızların) kolonyal maceralarında filizlendi. O maceraların en olgun meyvesi olan ABD'de milli ideoloji olarak benimsendi. 1945'ten sonra dünyaya ihraç edildi. Cazip kalması iki şarta bağlıydı: bir, paraya tahvil edilebilecek değerlerin sınırsız artması ve iki, herkesin o bonanzadan pay alabileceğine olan inancın korunması. 2000'li yıllarda her iki koşulun çökmesiyle birlikte, Amerikan ideolojisi de ölümcül bir yara almış görünüyor.

Özgürlük düşüncesi, merak etmeyin, ölmez. Ama dikkat etmez isek, iki hastalığın birbiriyle çakışan krizinde, on yıllarca kendine gelmeyecek kadar hasar görebilir. Sonuçları ağır olur.

Öldü diyelim

Öldü diyelim, yerine ne koyacaklar? Alt-right diye pazarladıkları anti-establishment zırvalarını mı? Teenager zıpzırlığıdır, her kuşakta kendine özgü bir ifade biçimi bulur, ciddiye almaya değmez. Politik doğruculuğun burnunu biraz sürter belki, o açıdan faydalı.

Öte yandan hem Avrupa'yı hem ABD'yi etkisi altına alan etnik

nostalji -ulusal kimliğe dönüş, yabancı istilasına tepki- rüzgarı daha kalıcı görünüyor. Dikkat edin, o rüzgarın öncülerinden hiçbiri eski tip taşralı kırolar değil. Hepsi globalize dünyayı tanıyan ve o dünyada rahat yaşayan insanlar. Kiminin eşi yabancı, kimi dünyanın dört bucağında uzun süre yaşamış, kiminin şeceresi yetmiş iki millete bulaşmış. “İyi, globalleşelim” diyorlar, “ama o globu inşa eden bir millet ve medeniyet var, onu inkar edersek olmaz.” Özellikle başkalarının inşa ettiği medeniyeti, eski bir alışkanlıkla, parazit gibi yayılıp ele geçirmeye yeltenen İslamcı akımlara tepki duyuyorlar. Büsbütün haksız sayılamazlar kanımca.

Başka yol yok

Globalleşmenin sonu geldi diyenler hayal aleminde yaşıyor, ondan yana endişeniz olmasın. İletişim desen, internetin daha emekleme çağındayız, yarın o çılgınlığın nerelere varacağı belli değil. Ulaşım desen, ortanın altı gelire sahip bir insanın sabah Burundi’nin taşrasında kahvaltı edip akşam Paris’te yemek yiyebildiği bir dünyadayız. Avrupa’dan Baharat Adalarına yelkenli gemiyle -ömrün yeterse- bir yılda gidebildiğin çağda ticareti önleyememişler, şimdi mi önleyecekler?

Göçün de önünü alamazlar; alabileceğini söyleyenler ya kendini kandırıyor ya halkı. Ekonomik eşitsizliğin bu denli şiddetlendiği bir dünyada, üstelik nüfus problemi, üstelik iklim problemi varken, insanlar elbette kurtuluşu göçte arayacaklar. Ördükleri duvarlar nafiledir, milyonlar kapıya dayandığında iki günde çöker.

Yani, kısacası, dünyanın liberalizme ihtiyacı vardır. Yetmiş iki millettten insanın burun buruna yaşadığı bir dünyada dededen kalma gelenekleri, birbirini yok sayan dini ve milli mitleri, köy ve kasaba toplumunun ihtiyaçlarına göre şekillenmiş cinsel tabuları yaşatamazsınız. O yüzden acımasızca sorgulayacağız. Ara

sıra “eski dünya da güzeldi” diyerek iki damla gözyaşı döksek de yeni dünyanın ahlakını kurmak için çaba göstereceğiz. Akıl ve vicdan özgürlüğü olmadan o yolda bir adım ileri gidemeyiz. Töre ve gelenek kapanına ayağını kaptırmış aslan gibi debelenip dururuz.

Az önce değindiğimiz etnik nostalji rüzgarıyla bu objektif zorunluluğu birleştirmek mümkün müdür, nasıl mümkündür? Göçmen, mülteci, akıncı olarak yetmiş iki milletten gelenleri kendine düşman etmeden Batı’nın kültürel öncülüğü yeniden tesis edilebilir mi? Bunun için “Batı” kavramının nasıl bir revizyondan geçmesi gerekir? Yoksa revizyonu unut, “Batı” kavramını -geçenlerde Rus dışişleri bakanının, ertesi günü Hintli düşünür Pankaj Mishra’nın dediği gibi- toptan terk mi etmeli?

Zor meseleler bunlar. Cevabını bilsem söyledim.

Kitabiyat-2

21 Mart 2017

“Kitabi dinler” tabiri kadar boş bir kendini beğenmişlik düşünemiyorum. Sanki Hinduların sutraları yok. Sanki Budistlerin Tripitaka’sı yok. Sanki Zerdüştlerin, Daocuların, Jainistlerin kitapları yok. Sanki Mani’nin İncil’i yok. Sanki Êzidilerin Kitêba Reş’i yok. Sanki Konfüçyus Analektleri yazmadı. Sanki Mormon kitabını melek indirmede.

“Yahudi türevi dinler” demek neyinize yetmiyor?

Filistin’de bir acayip ve obsesif millet kafa sarsıcı bir kitap derlemiş. Öbürleri ona tefsir/eleştiri eklemişler, yahut “onların var bizim niye yok” diyerek taklit etmeye kalkmışlar. Hepsi bu.

Şerifin babası

29 Mart 2017

Hiroşima ve Nagasaki korkunç birer katliamdır. Ona şüphe yok. Ayrıca aklın ve bilimin tahripkar potansiyelinin simgesidir. Ona da eyvallah. Yalnız madalyonun öbür yanını unutmamak lazım.

O bombalar niye atıldı? Tonlarca literatür var bu konuda ama zahmete gerek yok, o günlerin gazetelerini okumak da yeter. Japonya'yı teslimet zorlamak için atıldı. Aksi halde konvansiyonel savaşın mantığı gereği ABD Japonya'yı işgale hazırlanıyordu ve istila savaşında her iki taraftan çok daha fazla insan öleceği hesaplandı. İki bomba üç gün içinde Japonya'ya diz çöktürdü. Yani barışı getirdi. O açıdan bakarsanız hadise farklı görünür.

Tek neden bu değildi şüphesiz. Yanısıra ABD'nin Sovyetler'e ve diğer potansiyel rakiplere, amiyane deyimiyle "babayı göstermesi" söz konusuydu. O günden itibaren ABD dünyanın egemen polis gücü oldu. Kovboylara haddini bildiren şerif rolünü üstlendi.

Amerika mı olmalıydı, yöntemleri başka türlü mü olmalıydı, tartışırız isterseniz. Ama prensip olarak dünyaya polis gücü lazım mı değil mi, önce buna cevap vermek gerekiyor. Değil derseniz mahalleye veya şehre polis lazım mı sorusuna da cevap vermiş olursunuz, yanıtınızı bence ona göre iyi düşünüp verin. Arıza çıkaran kovboylara haddini kim bildirecek? Ara sıra "babayı göstermek", o görev için faydalı mıdır değil midir? Tabancasız şerifi kim dinler?

20. yüzyılın ilk yarısı facialar çağıdır. Hafıza tazelemek için okuyun derim. (Mesela Ian Kershaw, *To Hell and Back: Europe 1914 to 1949*). Dünyaya polis lazım düşüncesi durduk yere icat edilmedi. Korkunç bir dizi tecrübenin sonunda oraya gelindi. Sonucu da, hiç şüphemiz olmasın, iyi oldu. 1945'ten bu yana geçen

yetmiş yılda bütün dünyada savaşlarda ölen insan sayısı, nüfusa oranlandığında, önceki bin yılın ortalamasının onda biri mi, on beşte biri mi ne diyorlar. Bugün dünyada intihar edenlerin sayısı, savaş artı katliam artı terörizm artı adi cinayetten ölenlerin iki katından fazlamış.

Bu açıdan bakarsanız Hiroşima ve Nagasaki bombaları tarihin en hayırlı olaylarından biri gibi duruyor, değil mi? Kızamık aşısı gibi, yüz milyonların muhtemel ölümünü önlemek için yüz küsur bin insan kurban edilmiş. Değmezdi diyebiliyor musunuz?

Yanlış anlaşılmasın, aksi yönde birkaç fikir serdetmek de mümkün; gerekirse serdederim de. Maksat burada katliamı övmek değil. İşin bir de böyle bir yönü olduğunu hatırlatmak, o kadar.

Özgürlük ve eşitlik

29 Mart 2017

“Özgürlük mü, eşitlik mi” diye sormuş bir arkadaş, klasik ikilemeler faslından.

Her gerçek ahlak öğretisinin temel değeri özgürlüktür. Özgürlük, doğru olanı arama yeteneğinin adıdır. Bu yetenekten yoksun olan insan “ahlaklı” sayılamaz. Davranışı objektif olarak doğru bile olsa, bir doğruluk iradesinin eseri değildir. Otomattır. Birinin veya birilerinin kölesidir ya da kontrol edemediği iştah ve içgüdülerinin oyuncağıdır.

Eşitlik daha zor bir kavram. İki ayrı ve zıt anlamda kullanılıyor. Birincisi, her insanın yukarıdaki anlamda ahlaki özne olma kapasitesine sahip bir mahluk olduğu - dolayısıyla eşya ya da hayvan ya da mutlak anlamda “düşman” muamelesi görmemesi gerektiği fikridir. Bu anlamda eşitlik, moral otonomi kavramının vazgeçilmez unsurudur. Bu anlamda eşitlik olmadan özgürlük olmaz, ve tersi.

Öbür tarafta, her insanın eylemlerinden ve kazanımlarından bağımsız olarak eşit muamele görmesi gerektiği fikri var ki, insanın emeği ve çabası ve ahlaki sermayesi ne olursa olsun aynı değerle sayılması anlamına gelir. Ahlakdışı, hatta ahlak-karşıtı bir öğretiler. Emeği ve erdemi hiçe sayan, tembelliği ve aptallığı ödüllendiren bir bakış açısidir. 20. yüzyıl dünyasının yüreğinde ki kangrendir, mücadele edilmelidir.

İki eşitlik teorisinden ilki liberalizmin, ikincisi sosyalizmin ana fikri sayılabilir. Makul bir insan hangisini seçer, benim tereddüdüm yok.

Eğın, Arapgir

30 Mart 2017

Özlem kod adı Erzincan-Kemaliye olan Eğın'e fotoğraf turuna gidiyormuş, fikrimi sordu. Söyledim.

Eğın'de ilk kez 2000'de bütün bir gün dolaşıp fotoğraf çekmeye çalıştım. Hayır, bulamadım. Geçmişten kalma bir güzellik izleminin altında orası çürümüş bir ceset, bir mezbelelik. Her ayrıntıya, her sokağa, her kapı tokmağına, her çıkma balkona, her banka şubesine, her elektrik direğine, patolojik bir tutkuyla, çirkinlik ve nefret boca etmişler. Kamera arkasından bakınca daha net görüyorsun. Sanki güzel bir tek kare kalmasın diye kararlı bir çaba harcamışlar. Her yer kusmuk. 2005 ve 2007'de birer defa daha gittim. Aynı gözlemleri yaptım. Yakılması lazım oranın.

Yalnız oranın değil.

Eğın ve Arapgir iki özel memlekettir. İkisi de 1020 yılı civarında doğudan gelen Ermeni muhacirler tarafından kurulmuş. Her iki ilçede, aşağı yukarı bütün köy ve mezra/mahalle isimleri Ermenicedir.

Daha daha önceleri orası Rum diyarının doğu ucuydu; önündeki nehir Bizans ile Arap'ın sınıırıydı. 970'lerden itibaren Bizans sınırı aşılıp Van ve Kars'a kadar Ermeni ülkesini istila etti. Oraların halkını kaldırıp Fırat'ın berisine, yüzyıllarca Arap harpleri yüzünden nüfusu tükenmiş olan kendi ülkesinin doğu kıyılarına iskan etti. *Ağın* ve *Arapgir* adlı iki yerin adı ilk kez bu vesileyle duyuluyor. Tarihi Ermeni ülkesinin dışında kaldıkları halde yer adları Ermenice olan yegane iki yer bunlardır. Demek ki, 1020'lerde sıfırdan iskan edilmiş olmalı diyoruz. Çünkü yerleşik nüfusu olan bir yere yeni iskan getirirsen yer adları değişmez; yeni yerleşimler kurulsa bile, egemen devletin dilinde isim alırlar.

1600 ile 1605 arası bir tarihte Eğin ve Arapgir Ermenilerinin büyük bir bölümü batıya göçmüşler; İstanbul, Bursa, Rodosto (Tekirdağ) vb. yöresine iskan edilmişler. Osmanlı devrinde İstanbul'un belli başlı Ermeni ailelerinin pek çoğu bu iki yerden-
dir; eski İzmir ve Bursa Ermenilerinin çoğunun da öyle olduğu anlaşılıyor.

20. yüzyıl başlarına dek nüfusun dörtte bir kadarı Ermeni kalmış. Gerisi asimile edilmiş, Müslümanlaşmış, “atalarımız Ortasyadan geldi” masalı anlatma ihtiyacı duymuşlar. 1970’lerde Arapgir’de hâlâ beş on hane Ermeni vardı. Arapgir’in asıl kasabadan başka güzel bir yazlık yerleşimi var. 1977’de gittiğimizde oradaki evlerin bir kısmı hâlâ Ermeni mülküydü, metruk ve harap duruyorlardı. Ben merak edince birinin kapısını zorlayıp açtılar, gezdirdiler.

Menbiç, Humus, eskiden

30 Mart 2017

Türk ordusunun Suriye’de Menbic ve Azez’e hareket düzenlediği günlerde yazılmış bir yazı.

Menbic

Antik Yunanca ve Latince kaynaklarda kentin adı **Mabog**, **Manbog**, **Mambog** olarak geçiyor; doğrusu ikincisi çünkü nb ilisinin b’ye sadeleştirilmesi Yunancaya özgü bir deformasyon. Ayrıca Büyük İskender zamanından itibaren **Hierapolis** yani “tapınakkent” kullanılmış. Suriye yerli halkının en önemli dini kült merkezlerinden biri olarak nam salmış. MÖ 300’den MS 200’lere dek yazılı kayıtlar Yunanca-Latince, ama yerli dilin “Suriyeye” (Aramice) olduğu şüphesiz. Bilinen en eski kayıt Büyük İskender dönemine ait Aramice yazılı bir sikke. Konik külahlı ve cübbeli bir figür “Mnbg rahibi Abd-Hadad” olarak etiketlenmiş.

Tapınakta bir kutsal pınar olduğunu Strabon belirtmiş (MS 10-20). Belki Urfadaki gibi bir havuz düşünmek lazım. Hatta yanlış hatırlamıyorsam Plinius buradaki kutsal balıklardan söz eder ama kaynak elimde değil, karıştırıyor olabilirim.⁵⁶ Tapınma konusu bir yüce tanrıça, adının Yunanca yazımı **Atargatis** ve kocası **Hadad**. Hadad “bilenmiş metal” ya da “kılıç” anlamına gelebilir, sözlüklerim yanımda olsa daha doğru bilgi verebilirdim. Büyük olan daima tanrıça; “Aziz hanımefendi” anlamında ‘uzzā adıyla anılıyor. (‘Uzzā Arapça ‘azîz kelimesinin dişisidir.) Tahta oturmuş, iki yanında iki aslanla tasvir ediliyor.

2. yüzyılda Samsat’lı Lukianos tapınma usulünü ayrıntılı olarak anlatmış.⁵⁷ Rahipler, tepesinde bir hilal olan yüksek külah (ka-

56. Karıştırmışım. Samsatlı Lukianos olacak, bir sonraki dipnota bakınız.

57. Lukianos, *Suriyeli Tanrıçaya Dair* (Περὶ τῆς Συρίης Θεοῦ). Herbert

lensüve) ve altın sırmalı beyaz cübbe giyermiş. Tüm tasvirlerde görülen ilahi sancağın yerli dilde adı yoktur, Yunanca *sēmeion* (“alem, simge”) adı verilir diyor. Buna karşılık Süryanice erken Hıristiyan kaynaklarından *Feylesof Milton’un Nutku* adlı eserde “Hadad’ın kızı Simi” adlı bir ilaheden söz ediliyor. Soyut kavramların halk imgeleminde şahıslaşma eğilimine nefis bir örnek. Kur’an’da zikredilen Kabe’deki “Allah’ın kızları” kim bilir aslında neydi.

Humus

Menbic kadar önemli diğer kült merkezi antik **Emesa**, yani Humus. Menbic’in Süryani/Arami karakteri özellikle vurgulanırken Emesa’dan daima “Arab” olarak söz ediliyor. Ama buradaki Arab tam olarak ne demektir, bugünkü anlamda Arap mıdır, yoksa “aşiret” veya “yörük” anlamında mıdır, tartışılan bir konu. Strabon bunlardan *skēnitai*, yani “çadır halkı” diye söz etmiş.

MS 1. yüzyılda Emesa’da Roma şemsiyesi altında müstakilimsi bir krallık (“demokratik özerklik”?) hüküm sürmüştü. Bilinen iki hükümdar Yunanca yazıtlarda *Sampsikeramos* ve *Iamblixos* olarak geçiyor; Şems-i Kerem ve Yemliha adlarını tanıyoruz. İlki Arapça veya Aramca olabilir; ikincisi Aramca, MLK kökünden “hükümdar” demek. Bunların oğlu veya torunu Claudius Julius Sohaemus, Roma idaresinde mühim biri. Adı belli ki Arapça veya Aramice, Süheym. (Bkz. “asimilasyon”)

Emesa’daki dini kült 2. yüzyıldan itibaren büyük üne kavuşmuş, İtalya’ya ve hatta Almanya’daki Augsburg ve Trier’e kadar uzanan alanda hürmet görmüş. Buranın tanrısı Yunanca ve Latince yazımda *Elagabalus*, yerel dilde ‘LHAGBL, yani *Alaha-gabal*, ya da allah-ı cebel, “dağ tanrısı”. Gökten geldiği söylenen büyük bir kara taş (hacer-i esved) şeklinde somutlaşmış. Emesa sikke-

Strong’un İngilizce çevirisi internette mevcut.

lerinde daima bu kara taş (ve bazen üstüne konmuş bir kartal) görülüyor. Tarihçi Herodianus (3. yüzyıl) taşı ayrıntılı olarak tarif etmiş. Altı yassıca devasa bir yumurta şeklinde olduğunu, üzerindeki kabarık bir pürüzün ise güneşi temsil ettiğini anlatıyor. Yunanca kaynaklarda Helios Elagabalos ve Zeus Betylos adları da görülüyor. Bu sonuncusu bütün Fenike-Suriye alanında yaygın bir tabir. Aramice *Beth-el* yani Beytullah (Allah'ın Evi") deyiminin Grekleştirilmiş hali. Belli ki Elagabal tapınağının cari kullarıdaki adı bu.

Geçenlerde bir yazıda biraz yarım yamalak da olsa bu konuya değindim. Libyalı olan imparator Septimus Severus'un Humuslu olan baldızının kızı Iulia Avita ile Kuzey Lübnan'da bir şehrin ileri gelenlerinden Gessius Marcianus'un oğlu olan M. Aurelius Antoninus 218'de Roma imparatoru ilan edildi. Tüm adlarını terk ederek *Elagabalus* adını aldı, cebel tanrısının ta kendisi olduğunu iddia etti, kendi dinini imparatorluk sathına empoze etmeye kalktı. 222'de öldürüldü.

*

Nereden biliyorsun bunları diye sorarsanız Fergus Millar, *The Roman Near East, 31 BC-AD 337* (Harvard U. Press, 1993). Son derece ayrıntılı ve akademik bir tarama. Birkaç gündür onunla yatıp kalkıyorum.

Çek defteri

1 Nisan 2017

Bugün Çekya adını verdiğimiz yer, tarihte Bohemya ve Moravya adlı iki ayrı diyardır. 6. yüzyıldan itibaren birtakım Slav aşiretleri buralara yerleşmiş. 9. yüzyılda Moravyada, orasını Macarlar yıktıktan sonra 10. yüzyılda Bohemya'da yerel birer beylik ya da krallık kurmuşlar.

Moravya'nın Doğu ile flörtü de ilginçtir, ama onu başka zaman anlatayım. Asıl önemlisi, Bohemya ilk günden itibaren yüzünü Almanlara dönmüş. Dini, kültürü, yazı dilini, devlet adabını, şehir yaşamını onlardan öğrenmiş. Onların kültürel yörüngesine girmiş. 13. yüzyılda kral II. Ottokar zamanında çok sayıda Alman'ın iskanıyla buraları Alman dünyasının asli bir unsuru haline gelmiş. Belki bilirsiniz, ilk Alman üniversitesi 1360'larda Prag'da kuruldu. Gotik mimarinin Almanya'daki ilk başyapıtı, Köln ve Viyana'dan önce, Prag'daki Vitus Katedrali'ydi. Bohemya kralı, 1348'i izleyen 450 yıl boyunca Almanya imparatorunu seçen yedi kişilik heyetin başıydı.

Dilde diglossia denilen hadise hüküm sürdü. Daha önce bir iki yazıda değinmiştim. Yerel dil ev dili, kadın dili ve köylü dili olarak kalır; eğitimde, siyasette, yazıda ve "erkek" cemiyetinde öbür dil kullanılır. İnsanlara, en azından toplumun kalburüstü kesimini oluşturanlara, "dilin ne" diye sorduğunda doğal olarak üst dilin adını anarlar; evde neneleriyle ve hizmetçileriyle konuştukları dili azıcık utanç verici ve "komik" bir şey olarak algılarlar. Arasına o dilde köylü türküleri dinlemek hoşlarına gitse de "kaliteli" edebiyat yapmak istediklerinde yüksek dili tercih ederler. Bkz. İran'da Azeri Türkleri, Türkiye'de Lazlar, Pakistan'da Sindhi ve Pencabiler, Rusya'da Tatarlar vb.

19. yüzyılın milliyetçi akımları zuhur edinceye kadar Bohem-

ya ve Moravya'da kim Çek, kim Alman, belirlemek imkansızdır. Bunu anlamadan modern Doğu Avrupa tarihinin hiçbir şeyini anlayamazsınız. Zor filan değil, büsbütün imkansız. İsimden anlayamazsınız. (Franz Benda mı, František Benda mı?), dilden anlayamazsınız (Franz Kafka'nın evinde nece konuşulurdu?), din ve mezhep ayrımı yok. Şehirlerde bir yere kadar sınıf ayrımı kriter olmuş (okumuşlar Alman, ayak takımı Çek). Köylerde durum daha da karışık, çünkü ülkenin üç kenarında Almanca konuşan köylüler çoğunlukta, fakat soyadlarına bakarsanız bunların da çoğu Slav kökenli. Modern Çek milliyetçiliğinin önyargıları gereği ülkenin tarihi, Çek sanatçılar, Çek filozoflar, Çek bilim adamları ile dopdolu görünüyor. Oysa bunların hemen hepsi vaktiyle adlarını Almanca telaffuz etmişler, Almanca düşünmüş ve Almanca yazmışlar.

Yalan ve riya üzerine kurulu milli tarih arıyorsanız Çekya'dan öteye gitmenize gerek yok. Adamların haritası yalan. Mariánské Lázně diye bir yer yok, oranın adı Marienbad; o adla kurulmuş, yüz küsur yıl o adla anılmış. Karlsbad'a Karlovy Vary dediğiniz anda yüzünüze bir riya sırtışı yapışır, çünkü bir inkar operasyonunun bilinçli veya bilinçsiz aleti olmayı kabul etmiş olursunuz. Bizimkilerin yaklaşımı bir bakıma daha tutarlı. Geçmişin izlerini topyekün ülke sathından silmeyi seçtiler. Sıfırdan başlayarak yeni ve sahte bir tarih inşa ettiler. Çeklerin işi daha zor, çünkü geçmişin eserlerini inkar etmiyorlar. Onları kendi Avrupalılıklarının kanıtı olarak kullanıyorlar; Avrupa'nın en iyi korunmuş tarihi kasabalarına sahip olmakla, en iyi bestecilerini yetiştirmekle övünüyorlar. O kasabalara ve o bestecilere yalandan bir Çek kimliği imal etme çabasındalar, meşhur Türk mimarı Mimar Sinan misali.

*

Deyimdeki gibi "etle tırnak misali" iç içe geçmiş iki ulus -ulus demeyelim, iki kültürel kimlik- neden ayrıştı? Asıl ilginç olan

soru bu. Asimile olmamaları için bir sebep var mıydı? Tamiller kendini “Hintli” sayabiliyorsa, Çekler neden “Alman” olmasın? Meselenin 1400'lere giden kökleri var, Jan Hus'un başlattığı mezhep hareketi vb., ama sizi onlarla yormayayım. Asıl dönüm noktası 1790'lardır, Fransız Devrimi'nin estirdiği rüzgardır. Daha doğrusu o rüzgara karşı Avrupa monarşilerinin takındığı kalın kafalı muhafazakar tavidir. 1820'lerde Sanayi Devrimi'nin hız kazanmasıyla Çekçe konuşan köylüler şehirlere yığılmış. Rejimin küstürdüğü “ilerici” intelligensiya, globalist ve enternasyonalist içgüdülerini bir yana bırakıp o zümrelerin sözcülüğüne soyunmuş. Çek milliyetçiliği aniden sınıfsal bir karakter kazanmış. 1848'den sonra önem kazanan bir başka unsur Slovak meselesi. Slovaklar Çekçeye çok yakın bir dil konuşan ama ayrı bir siyasi alemde yaşayan bir halk. Bin yıldan beri Macar toprak sahiplerinin kölesi olmuşlar. 19. yüzyılda Macarlar Habsburg monarşisine kafa tutmaya başlayınca Çek milliyetçileri de sınır ötesindeki kardeşlerini hatırlamış. Belki Habsburg rejiminin Macarlara karşı Slovakları kışkırtma projesi ters tepmiş. Sonuçta “Slovak kardeşlerimiz” davası, tıpkı Kobani'deki Kürt kardeşlerimiz gibi, Çek milli hareketinin en önemli davası haline gelmiş. Çek bağımsızlığı ile Çekoslovakya birliği fikri eş anlamlı sayılır olmuş. Netice? Neticesi şu. Çekoslovakya yürümedi, ayrıldılar. Çekya 1918'den 1989'a dek aralıksız dayak yedi. Bir zamanlar Avrupa medeniyetinin merkez ülkelerinden biriymken, varlığıyla yokluğu fark etmeyen, Almanya ile Rusya arasındaki güç kavgasında piyon olmaktan öte işlevi olmayan marjinal bir devlet oldu. Bir Škoda'ları vardı onu da Volkswagen'a kaptırdılar. Turistik hatıra satarak geçiniyorlar.

Değer miydi? Bana sorsanız değmezdi. Ama iki yüz yılın ardından konuşmak kolay tabii.

En Şarkî Roma

4 Nisan 2017

Fergus Millar, *The Roman Near East, 31 BC-AD 337*, 600 sayfa. Dar ufuklu akademizmin müstesna bir örneği. İnat ettim, sonuna kadar okudum. Not da aldım.

Konu, imparatorluk döneminde Yakındoğu vilayetleri. En kuzeyde Commagene ve Oshroene krallıkları, sonradan **Mesopotamia** vilayeti adını alacak (Urfa, Nusaybin, Sincar). Ona bitişik Tetrapolis, sonraki adı **Syria Coele** (Antakya, Halep). Kıyıda Fenike kentleri ile içeride Palmyra ve Emesa krallıkları zaptedildiğinde onlar yerine kurulan **Syria Phoenice** (Lübnan, Humus). Dekapolis (Taberiye, Şam, Havran) ile eski Yahudi krallıklarını birleştiren **Syria Palaestina**. Nabati krallığı yıkıldıktan sonra onun arazisinde kurulan **Arabia** (Ürdün, Negev, Suudi Arabistan'ın kuzeybatı köşesi). Önce 360 yıllık dönem boyunca, eldeki belgelerin izin verdiği ölçüde bölgenin genel idari ve askeri tarihi. Sonra teker teker her vilayete dair günümüze gelen epigrafik ve edebi malzemenin ayrıntılı dökümü. Meraklı olmayana sıkıcı gelebilir. Meraklısı için savcılık soruşturma evrakı okumak gibi, kaptırırsan iptila yapar. Bilginin ham hali.

Bütün bu bölgede, Aramicenin çeşitli lehçelerinden proto-Arapçaya uzanan Sami dilleri spektrumu kullanılmış görünüyor. Bunu Roma-öncesi yerel krallıkların epigrafik kalıtlarından biliyoruz. Yer adları ile kişi adlarının büyük çoğunluğu o dilde/dillerde. 4. yüzyılda Hıristiyanlığın egemen olmasıyla birlikte Urfa kökenli Süryani (Suristi) lehçesi muazzam bir ikbal dönemi yaşayacak. Lakin aradaki iki veya üç yüz yıllık dönemde üretilen yazılı malzemenin neredeyse tamamı Grekçe ve Latince. Yalnız “yüksek” kültür belgeleri değil, mesela Menbic ve Havran'ın köylerindeki graffitiler, Negev'in taşrasındaki evlilik akit-

leri, Deyrizor yakınındaki mezar taşları da öyle. [Mardin-Derik yakınındaki Kasrı Kanco’da halen kullandıkları antik bir kilise kapısı var, onun yazıtı da Yunanca idi.]

Burada tıpkı avukatları gibi bir mesleki deformasyon devreye giriyor. Hoca “Ben deliller kadar konuşurum” diyor. Dosyada “Şark” dillerine dair evrak yok, demek ki “Şark” dilleri yok. Adamlar Grekçe ve Latince konuşmuş. Kültürel referanslarının tamamını Batı’dan ithal etmişler; evlerini Yunan mitolojisinden alınma mozaiklerle donatmışlar. “Şark” kültüründen temalar almışlarsa Hristiyanlık prizmasından geçirip almışlar, ki o da Yunan-Roma dünyasının yan ürünüdür. Peki Süryanice? Yunan kültürünün bir “non-Mediterranean” şubesidir, çeviriden neşet etmiştir. Diyor Millar. [Nitekim düşünürsen Ermenice yazının icadını izleyen iki yüz yılın tüm yazılı eserleri Yunancadan çeviridir, zihin kurcalayan bir olgu.]

Akademik uzmanlaşmanın zararlı etkileri de kendini gösteriyor. Millar Şarkiyatçı değil, anladığım kadarıyla Süryaniceyi ve bağlantılı dilleri bilmiyor. Dolayısıyla o dillerin yazılı hafızasında korunmuş olan kültürel süreklilik unsurlarına -mesela dini ve mitolojik kalıntılara, kavim ve aşiret şecerelerine- vakıf değil. Bundan dolayı “dosyada yok, demek ki yok” tezini çok kolay telaffuz ediyor. Klasizm hastalığıdır, tedavisi zor.

Yanlış yolda olduğunu gösteren yüz tane ipucu var, göremediği ya da görmezden geldiği. Misal: 2. yüzyıl tarihçisi Josephus, *Yahudi Savaşları*’nın Yunanca versiyonunun önsözünde (BJ I. 1:3-6) bu kitabı önce “kendi dilinde” yazdığını, böylece “Parthlar, Babilliler, Arabistan’ın en uzak aşiretleri ve Adiabeneliler [Kuzey Irak] bile” gerçeklerden haberdar olurken, Grek ve Romalıların bilgisiz kalmasına gönlü elvermediği için Yunanca ve Latince çevirilerini yaptığını anlatıyor. Bugün elimizde sadece bu çeviriler var. Demek ki neymiş? “Kendi dilinde” bir yazı kültürü mevcutmuş, üstelik emperyal sınırın her iki tarafında cariymiş, ama

bugüne gelmemiş. Yani “dosyaya girmemiş”.

*

Bu meseleler neden ilgimizi çekiyor? Şundan. Benzer problemler benim yakından ilgilendiğim iki diğer konuda da karşımıza çıkıyor. Biri Türkçe yazı dilinin başlangıçları. Bu dilin bir versiyonu 730 yılı civarında aniden belirmiş, onu izleyen dönemde bir dizi kafa karıştırıcı iz bırakmış. 1070 ile 1300 yılları arasında tek bir örneği kaydedilmemiş, sonra patlamış. Bunun *anlamı* nedir? Bir yazı (kültür) dili olarak Türkçe neden ve nasıl doğmuş, nasıl bir toplumsal, psikolojik, siyasi bileşkenin ürünüymüş? Bir tarihte birdenbire Farsçayı bırakıp Türkçe yazmaya başlayanlar “ne demek istemiş”?

Öbürü edebi Arapçanın başlangıçları. M 680 yılları öncesinde birkaç graffiti dışında yazılı bir Arap dilinin belirtileri yok. Bu olgu bize mesela Kuran’ın orijini konusunda ne söylüyor? “Arabistan’ın en uzak aşiretleri” mesela Josephus’un Aramice tarihinden istifade edebilmiş ise, “ümme peygamber” deyiminin tam anlamı nedir?

Edebi Türkçe veya edebi Arapça veya edebi herhangi bir şeyce adını alan fenomen, ağaçlar ya da taşlar gibi doğal bir olgu değil, kendiliğinden arazide bitmiyor, kültürel bir yapılanma. Evinde filan dili konuşan o dilde yazı yazacak diye bir yasa yok. Zaten evdeki dille yazı filan yazılmaz, yazı dili binbir emekle üretilmiş bir kolektif eserdir. Bir tür bina gibi düşünün: o bina nasıl ve neden inşa edilmiş?

Arzu ederseniz bugüne gelin. Kurmanci dilinin bir yazı/kültür dili olarak belirmesinin koşulları ve muhtemel sonuçları nedir diye sorun.

Bana sorarsanız şahâne bir konu. Sabah akşam Tayyip ne dedi, Binali ne zortladı diye tartışmaktan kesinlikle daha ilginç.

Türkiye nasıl Türkleşti

5 Nisan 2017

Anadolu'nun yerli halkının İslamlaşıp Türkleşmesi ayrı bir konu. O konuyu bol bol işledik, daha da işleriz. Bugünkü meselemiz başka. O amalgamın içine dışarıdan kimler gelmiş? Türk müymüşler? Ne anlamda Türkmüşler?

O konuda üç olguyu ayırt etmek gerekir sanıyorum.

1. Türk askeri aristokrasisi.

Yani beyler ve onların yakın maiyeti.

9. yüzyıldan itibaren Türkler İslam dünyasında profesyonel bir askeri kasttı. Brezilyalı futbolcular gibi düşünün: aralarında kişisel rekabetle beraber mesleki dayanışma da olan, uzman ve kapalı bir zümre. 10. yüzyılda İslam aleminin bölündüğü sayısız emirliğin pek çoğunun başında Türk askerler vardır. Aynı dönemde bütün ipuçları, Bizans devletinde de Hristiyan kisvesini benimsemiş çok sayıda Türk askerinin rol oynadığını gösteriyor. Malazgirt karşılaşmasında her iki takımın as oyuncularını Türk'tü.

1071'de Bizans üstyapısının çöküşüyle gerçekleşen şey, o halde, "Türk istilası" değil, belki "İslam-Türk istilası"dır. Zaten bir Türk askeri ağı var. Sayıları katlanıyor, ama daha önemlisi, ideolojik oryantasyonları değişiyor. Hristiyanlık seçeneği terk edilip İslami kültürel kodlar benimseniyor. Sebebi nedir tamemin değilim. Belki İslam aleminin Hristiyan Bizans'a oranla ekonomik ve siyasi açıdan güçlenmesidir. Belki 11. yüzyıl başlarında devreye giren Oğuz rezervinin, İran kültürel alanının filtresinden geçerek İslamlaşmış olmasıdır. Hazar Denizi'nin güneyinden dolanıp gelecek yerde mesela Macarlar ve Peçenekler gibi, kuzeyden gelseler belki İslam-dışı geleneklerini daha fazla korumuş olurlardı.

Türklerin askeri hakimiyetinin demografik sonuçlarına dair elimizde bir veri yok. Demografik sonucu olmuş mu, yani 1071'i izleyen onyıllarda Anadolu'nun nüfus yapısı değişmiş mi? Belirti yok. Yönetici kadrolar değişmiş. Daha önemlisi, yönetici kadronun dini/kültürel yönelimi değişmiş. Memleket İslam'a "açılmış". Fetih o demek, "açma, açkı".

Hatırla, tam aynı yıllarda Normanlar önce Sicilya'yı, sonra Britanya'yı fethetmişlerdi. Yönetici bir kast oluşturdular. Ayrı bir egemen sınıf kültür ve kimliğini, sayıları ancak yüzleri ya da düşük binleri bulan bir havuzda, yüzyıllarca korudular. Burada da pekala öyle olabilirdi; olmadı. Ülkenin ana gövdesi kimlik değiştirdi, fatihlerin milliyetini benimsedi, tabir caizse "Normanlaştı". Nasıl?

2. İslam göçü ve şehirleşme

Demografik hareketin ilk belirtilerini Malazgirt'ten yüz ila yüz yirmi yıl sonra, 12. yüzyıl sonlarında görüyoruz. Aradaki yüz küsur yıl karanlıktır; o döneme ait yazılı veya arkeolojik kaynak hemen hemen yoktur. 1180'lerde tek tük, 1200'den itibaren yoğun olarak göze çarpan olgu ise İslami kozmopolitizm ve şehirleşmedir. İslam ülkelerinden çok sayıda insan, "açılan" Anadolu'ya gelir. Geldikleri yerler: Horasan, Tebriz, Şiraz, Musul, Halep, Dımeşk, hatta Kahire. Sıfatları, en azından adı bugüne kalanları: tüccar, sanatkar, alim, mimar, kadı, mirasyedi, beyzade, müzisyen, derviş, talebe.

Anadolu'nun o tarihte İslamlarca yönetilen kısmında bugün var olan kent ve kasabaların çoğu -mesela Tokat, Niksar, Amasya, Niğde, Tercan, Hasankeyf, Harput, Kırşehir, Alanya, Uluborlu, Eğridir, Kastamonu...- ilk o yıllarda palazlandı. Buna karşılık Bizans egemenliğindeki Batı Anadolu'da o tarihlerde beliren yeni şehirler galiba hiç yok.

Gelenler arasında Türkçe bilenler var mıydı, bilmiyorum, galiba kimse bilmiyor. Ama ortak kamu dilinin Farsça olduğu şüphesizdir. Yanısıra hukuk ve bilim dilinde Arapça egemendir. Şiir ve ticari evrak Farsça yazılır, ama yanılmıyorsam daha çok kitap Arapçadır. 1310'lara dek ilaç için tek bir tane Türkçe kitap yoktur.

Konya'da Mevlana Celaleddin, malum, Acem şiirinin anıtsal ismi. Gülşehri'den başka bir yazımda söz etmiştim, Kırşehir'de kanaat önderi; Şirazlı Sadi'den daha iyi Acemce şiir yazmakla övünüyor, 1310'larda hayatının sonbaharındayken ilk kez Türkçe şiir deniyor. O çağda Osmanlı'daki gibi bir saray kültürü söz konusu değil. Belli ki Kırşehir'in çarşı içinde evlerde oturan eşraf ve efazılı, en azından kültürel konularda, Farsçayı tercih ediyorlar.

1300'lerin başında, nedenlerini ve boyutlarını tam olarak henüz analiz edemediğimiz rüzgar değişimi olmasa bugün buranın adı belki Türkiye değil Acemiye olurdu.

Etnik yapı çok farklı olmazdı. Şu hataya çok sık düşüyoruz; Berktaş düşmüş, ben bile bazen düşmüş olabilirim. "Anadolu Türkleri çekik gözlü değil. Demek ki din ve dil değiştirmiş yerliler olmalı." Üçüncü ihtimal gözden kaçıyor. Evet, bir sürü insan buraya göçmüş. Ama Ortaasya'dan değil, Yakındoğu'dan göçmüş. Nitekim ırkça bugünkü Türkiye'ye en benzeyen yer korkarım ki Balkan Yunanistan'ı değil, İran ve Afganistan, ikinci planda belki Suriye.

"Türkler geldi göçebe olduk, barbarlaştık" tezi de, en azından bu noktaya kadar gördüklerimiz bağlamında, doğru olamaz. "Türklerin", daha doğru bir deyimle İslamların gelişinden sonraki üç dört yüzyılda memleket gerilememiş ki; bariz bir şekilde kalkınmış. Göçebeleşmemiş, tersine şehirleşmiş.

3. Oğuz ve Türkmen aşiretleri

Oğuz ve Türkmen aşiretlerinin Anadolu'ya göçü muamma bir konudur. Aklımda kaldığı kadarıyla, ilk kez 1210 veya 20'lerde Asya'da Moğol ve Harezmsah karışıklıkları bağlamında böyle bir olgunun adı anılır. Ardından Musul ve Halep'ten başlayıp Karaman ve Antalya'ya uzanan alanda büyük kargaşaya yol açan Oğuz ve Türkmen "afeti" gündeme gelir. Kentli Müslümanlar olayı bir "barbar istilası" olarak algırlar; ağır konuşurlar. Bu dönemde şekillenen göçebe/kaba "Türk" imgesi Divan edebiyatına bir mazmun olarak yerleşir. Oysa bu algıyı yaratanların biat ettiği hükümdarlar da Türk soyludur; Kılıç Arslan, İnal, Artuk gibi adları vardır.

Ne biliyoruz? Bir kere Oğuz ve Türkmen ayırt edilir. Türkmân, "Türk'e benzer" ya da "Türkleşmiş" anlamında Farsça tabirdir. Muhtemelen Türk töresini ve aşiret yapısını (ne demek?), belki Türkçeyi (nasıl?) benimsemiş İranî unsurlar kastedilmiştir. 1200'leri tam bilmiyorum ama 1600-1700'leri orijinale yakın kaynaklardan epey çalıştım, o dönemin resmi Osmanlı ıstılahında Türkmân adıyla anılanların epey bir kısmının Ekrad veya Ekradül-asl (Kürt ya da Kürt kökenli) olduğu açıktır. Halen Antep'ten Manisa ve İzmir'e uzanan bir coğrafyada Türkmen ve "Yörük" net olarak ayrıştırılır, ama farkı nedir diye sorarsan asla anlamlı bir cevap alamazsın.⁵⁸

İkincisi, ilk dönemde göçün asıl yoğunlaştığı alanın Kerkük-Musul ve Halep (hatta Urfa, Diyarbakir) olduğu görülüyor. 1700'lere dek süren ikinci kademede buralardan Orta ve Batı Anadolu'ya akmışlar. Bu göçlerin anısı, muğlak da olsa halk belleğinde korunmuştur. O soydan gelenler kendilerini "Türkmen" olarak tanımlar.

58. Bunu yazarken fark etmemiştim. Osmanlı resmi ıstılahında *Türkmân*, eski Akkoyunlu-Karakoyunlu-Memluk iktidar alanında yaşayan (kökeni ve dili ne olursa olsun) göçebe unsurların adıdır. Fırat-Çukurova sınırının batısındaki benzer unsurlara Türkmân değil *Yörük* adı verilir.

Neyi bilmiyoruz? Öncelikle sayılar hakkında hiçbir fikrimiz yok. 25 yıl kadar önce *Yanlış Cumhuriyet*'i yazarken bu konudaki birincil ve ikincil literatürü sistemli olarak taradım, eleştiri süzgecinden geçebilecek bir bilgi kısıntısı bulamadım. Belki yeni çalışmalar vardır; bakmam lazım. Bugüne kalan Yörük ve Türkmen kimlikleri gösterge ise belki yüzde on ila yirmi gibi bir sayı düşünülebilir. Ama bunların da önemli bir bölümünün “Türkleşmiş” unsurlar olduğunu akıldan çıkarmamak gerekiyor. İkinci bilmediğimiz, daha enteresan bir konudur. 1300'lerin ilk çeyreğinde gerçekleşen Türkleşme/Türkçeleşme hareketinin oluşumunda demografik faktörün etkisini bilmiyoruz.

Durun, hemen galeyana gelmeyin. Karamanoğlu Mehmet Bey, Ertuğrul Gazi falan filan, evet, Türk aşiretleri gelmiş, memleket Türkleşmiş, o öyküleri biliyoruz elbette. Ama yazık ki o öyküler olaylarla çağdaş değil; bir kısmı 15. yüzyıl sonlarında zuhur etmiş, daha çok kısmı 19/20. yüzyıl milliyetçi mit-yapımının eseridir. Üstelik daha beteri şu, 1300 ile 1320 arasındaki “Türkleşme” cereyanı yalnız Oğuz ve Türkmen aşairinin yayıldığı alanda belirmemiş. Simültane olarak Kahire'de, Tebriz ve Gence'de, Volga boyundaki Saray'da, Harezm'de, Semerkand'da etkisini göstermiş. Bana sanki demografik değil *siyasi* bir olay varmış gibi geliyor; halkların şuradan buraya yürümesiyle değil, Moğol egemenliğinin tam o tarihlerde çöküşüyle ilgili bir dizi siyasi karar ya da ideolojik trend kokusu alıyorum.

Ama tam olarak nasıl, kim, neden diye sorarsan cevap veremem, keşke daha genç olsam, üniversitede olsam diye iç geçiririm.

Star Citizen

6 Nisan 2017

Star Citizen, Chris Roberts'ın heyecanla beklenen yeni oyunu. Şimdilik dört buçuk yıl gecikmiş, daha da ufukta kesin bir tarih görünmüyor. Ama takipçilerinin imanı tam. Dediklerine göre bugüne dek 140 milyon dolarlık uzay aracı satın alınmış. Adam başı 40 bin dolar harcayan, yüzlerce araçlık flolar kuran var. Los Angeles, Austin, Manchester ve Frankfurt'ta 380 kişilik ekip gece gündüz çalışıyor.

En gelişkin araç Javelin, 345 metrelik uzay gemisi, seksen kişi alıyor, fiyatı 2500 dolar. Yataklar ve tuvalet sifonları dahil detayları kusursuz deniyor. Almışken kalabalık ekip kurmak iyi fikir olabilir, çünkü şimdiden uzay korsanları türemiş, olmadık yerde saldırıp aracınızı gasp edebilirler. Almanya'da şimdilik 650 üyesi olan bir ekip, tamirat ve güvenlik dahil çeşitli kamu hizmetleri vermeyi planlıyormuş.

Bugüne dek bir güneş sistemi ile bir gezegen ve birkaç uydu tasarlanmış. Dediklerine göre kurdukları altyapı standart doğa yasaları çerçevesinde random olarak başka gezegenler ve güneş sistemleri üretebiliyor. Yani kaşifler ulaşırsa neyle karşılaşacaklarını developerlar dahil kimse bilmiyor.

Potansiyel olarak yüz milyon kişi oynayabilir diye hesaplamışlar. Bunun doğuracağı altyapı sorunlarını bir yana bırak, işin ekonomik boyutu var, hukuki boyutu var. Uzay gemileri sanal, ama "gerçek" parayla satın alınıyor. Peki, daha başka hangi hizmetler monetize edilecek, yani parasallaştırılacak? Yedek parçada yan sanayi türer mi? Az bilinen gezegenlerin haritası parayla satılır mı? Ayak basılmadık zannettiğin bir yerde karşına Koka-kola büfesi çıkar mı?

Peki, sanal uzay korsanlığının hukuki sonuçları ne olacak? Va-

tandaşın 2500 dolar verip aldığı gemiyi adı sanı duyulmadık bir gezegende basıp talan edenler cezasız mı kalacak? Ceza verilecekse kim uygulayacak? Seksen kişilik Javelin ekibi birbirine düşerse ihtilafı kim çözecek, neye göre çözecek? Keşfedilmemiş bir gezegende birisi bitcoin gibi yeni bir para birimi geliştirirse, bunun konvertibilite sorunu nasıl aşılacak? Ufak bir ücret karşılığı seyahatların ayak işlerine talip olan Somalililer ya da Filipinolar gibi zümreler belirecek mi? Onların hakları ne olacak?

Bana sorarsanız Mars'ta gerçek koloni kurmaktan daha heyecanlı bir yeni dünya.

Boyunduruk

7 Nisan 2017

Lat. **iugum** = Fr. **joug** = Alm. **joch** = İng. **yoke** “boyunduruk”. Öküzlere takılıp çift sürülür hani. MÖ 4000’den önceki bir tarihte Ortadoğu ile Anadolu arasında bir yerde icat edilmiş yeni teknoloji. Hintavrupaca **yeug-* “birleştirmek, çift koşmak” filinden **jugóm* biçimi ortak kök.

Yunancası **zeugos** ve aynı şeyin fil-adı olan **zeûgma** “boyunduruk”. Yunancada baş seste /y/nin /z/ye dönmesi normal değil, ama tümü primitif tarımla ilgili üç veya dört kelimede bu hadise görülüyor. Bundan çıkardıkları sonuç, primitif tarıma ilişkin terminolojinin Yunancada miras olmayıp başka bir Hintavrupa dilinden, belki eski Anadolu dillerinden alıntı olduğu.

Gaziantep ilindeki Zeûgma, Orta Fırat üzerinde o tarihte en önemli köprüünün olduğu yer. Nehre boyunduruk takmak olarak değerlendirilmişler.

Bir başka boyunduruk türü, nikah. Milat sonrası dönemde *zeugos* bu anlamda hukuk tabiri olarak kullanılmış, *zewgô* biçiminde Süryaniceye geçmiş. Arapça **zevc** ve **zevce** oradan, tanıdık kelimeler.

Ermenice **zuyg** “çift”, şekil itibariyle Yunanca bir alıntıya benziyor. Mutlaka şimdi aklıma gelmeyen bir öz-Ermenice ikizi de vardır, Acaryan sözlüğü elimin altında olsa hemen bulurdum.

Pre-İslamik Farsça **cuxt**, cumhuriyetin c’si ve hırıltılı h sesiyle, “boyunduruk”. Oradaki t standart perfekt ekidir, yani Farsi sözcüğün İngilizce *yok-ed* “boyunduruk-lanmış” gibi bir yapısı var. Yeni Farçada aynı kelime *cuft* şeklini alır. Türkçesi erken metinlerde cüft’tür, sonra cift ve **çift** ağır basar.

Koşmaca

Türkçe **koş-mak**, *ko-mak* fiilinin +iş- ekiyle işteşlik hali. “Yanyana komak” anlamında. Latincesi *com-ponere*, *com-positus*, *compound*, *composition* vb. Yunancası *syn-thesis*. Türkçede eskiden beri asli kullanım alanı öküzleri çift koşmak eylemidir; oradan hareketle “bir şeyi işe koşmak” ve “iki mısraı bir beyitte yanyana getirmek” mecazları türetilmiş.

“İki ayağını yerden kaldırarak hızlı gitmek” anlamı Türkiye Türkçesine özgü ve çok yeni. Yanlış hatırlamıyorsam 19. yüzyıldan önce bu anlamı pek kaydedilmemiş. Ama memlekette *Nişanyan Sözlük*’e ulaşımı olmayan tek kişi olduğum için şimdi çek edip sana doğrusunu anlatamıyorum.

Alakasız bilgi

Zeugma köprüsü, bir dönem, Roma İmparatorluğu’nun egemenlik alanı ile İran arasında sınır kapısı. MS 37 veya 38 yılında, bugünkü İsrail’in kuzeyindeki Galilea ülkesinin hükümdarı olan Herodes Antipas burada İran şahı Artaban ile Roma’nın doğu orduları kumandanı Vitellius’a bir ziyafet vermiş. Sofra köprüünün tam orta noktasına kurulmuş. Josephus *Ant.* XVIII. 4-5’te anlatıyor.

İlgisi? Yok. Aklıma geldi anlattım.

Protokol sorusu: Uzun bir sofra kurulduğunda iki onur konuğunu iki başa mı yerleştirirsin, orta noktaya karşılıklı mı oturursun?

Milli tarihi delik deşik edenler

8 Nisan 2017

Kudüs'teki Haçlı devleti zamanında yerli Süryani yahut Meliki Hıristiyanların bir bölümü Batılılara intisap edip Katolik dinini benimsemişler. Merkezleri bugünkü İsrail'in kuzeyinde Taberiye/Tiberias Gölü civarındaki Galilea diyarı olduğundan kendilerine Galileo unvanı verilmiş. Türkçesi Celile ve Celileli. 1290'larda Haçlı macerası sona erince mülteci olarak İtalya'ya göçmüşler. 1500'lerde doğan **Galileo Galilei** o soydan olmalı. Adının anlamı "Celilelilerden Celileli".

Mussolini'den emin değilim. Kaynaklarda soyadının anlamı "muslin taciri" diye geçiyor. Muslin, Musul kökenli bir kumaş, 13. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ünlenmiş. Bana bu hikaye çok inandırıcı gelmiyor. Mussolini düpedüz "Musullular" demek, sanki insanın unutmak ve unutturmak isteyeceği bir aile geçmişine işaret ediyor. Musul Hıristiyanları 1600'lerdeki Osmanlı-İran harplerinde çok hırpalanmışlar, Nasturi ve Keldani-Katolik olarak ikiye bölünmüşler. Katoliklerin bir bölümünü Osmanlı Diyarbakır, Adıyaman taraflarına sürmüş veya iskan etmiş. Bir bölümünün yolunun İtalya'ya çıkmış olması mümkün görünüyor.

Dukakinzade Ahmed Paşa Yavuz Selim saltanatında sadrazam, yani başbakan. Osmanlı'nın İran'a karşı Kürt beyleriyle ittifak politikasının mimarlarından biri. Atasının Arnavutluk'ta Debar/Debre ve Lezhë yöresinde düka unvanı taşıyan Giovan/Gjin olduğunu bütün kaynaklar yazar. Bu zatın ise aslen Arnavut olmayıp Sicilya'nın Norman asıllı soylularından olduğu daha az bilinir. Normanlar Fransa'nın kuzeyine yerleşmiş Viking asıllı bir halk, 11. yüzyılda Sicilya'yı fethetmişler. Yakın döneme dek Sicilya'nın egemen zümresi Norman asıllı olmakla övünürdü.

3. Mehmet zamanında Kapdan-ı Derya, Van ve Erzurum valisi ve kısa bir süre sadrazam olan **Cigalazade Yusuf Sinan Paşa** da İtalya kökenli. Babası Ceneviz donanmasının ileri gelenlerinden. Kendisi Scipione Cicala adıyla İtalya'da doğmuş, 16 yaşında Türklere esir düşmüş, yeniçeri ocağında yetişmiş. İstanbul'da Divan Yolu'nun hemen altında olan konağı ve camii Cağaloğlu (< Cigalaoğlu) semtine adını vermiş.

Şarkıcı İlhan İrem bu zatın soyundan olduğunu söylüyor. Gerçi yurdumuzda bu tür iddialara ne kadar güven olur bilmem.

12 Nisan devam.

Alman imparatoru **4. Konrad**, Hohenstaufen'ların sonuncusu, papaya savaş açan 2. Friedrich'in oğlu, Haçlı seferlerinde Silifke yakınlarında bir yerde derede boğulan Friedrich Barbarossa'nın torunu. Tarihleri 1220'lerden 1250'ye. Almanya'dan kovulduğundan, anasının mülkü olan Sicilya adasında hüküm sürmüş. Palermo'daki sarayı bir süre Avrupa'nın sanat ve kültür odağı olmuş; şiirde, müzikte, egzotik ve lüks ürünlerde çağın trendlerini belirlemiş. Mesela Rönesans-öncesi devirde Avrupa şiirinin rotasını çizen Katalan ve Provansal (Güney Fransalı) saz şairleri yola buradan çıkmışlar. Avrupa müziğinin temel enstrümanları (ud > lauta, kemanın atası olan viol) ilk burada duyulmuş. Avrupa dillerine giren dört yüze yakın Arapça kelimenin büyük bir bölümü de bu yıllarda Sicilya'dan yayılmış. Çoğu lüks tüketime ve ticari eşyaya ilişkin terimler, zümrüt, topaz, pahalı kumaş türleri, egzotik kimyasal maddeler, narenc > orange, limon vb.

Ada iki yüz yıla yakın bir süre önce Araplardan alındığı halde, o tarihte Sicilya'da hâlâ bir Müslüman Arap nüfus var. Konrad onlarla yakınlık kurmuş. Şiir ve risale yazacak kadar Arapça öğrenmiş ya da en azından öğrendiğini ileri sürmüştü. Arap cellabisiyle resamlara poz vermiş.

Ortaçağ'ın en önemli coğrafyacılarından biri sayılan el-İdrisî vardır, *Miftahül Buldan* ("Ülkelerin Anahtarı") yazarı. Benim *Index Anatolicus* çalışması sırasında yararlanmıştım, 13. yüzyıl Anadolu yer adları konusunda nadir kaynaklardan biridir. Sonradan fark ettim ki neymiş? İdrisî kitabı Konrad'ın siparişi üzerine yazmış, ona ithaf etmiş.

Allah'ın Sicilya'sında Almanya padişahı Arap'ın coğrafyacısına Arapça kitap yazdırmış, yani.

Ahmet Altan

11 Nisan 2017

Adam Türkiye'nin en popüler romancısı. Değilse ilk üçe girer. Hoşunuza gitsin veya gitmesin, bir dönem Türkiye'nin kaderine damgasını vuran gazeteyi yönetmiş. Bu ülkede özgürlüklere inanan kalem sahiplerinin büyük bir bölümü, haklı veya haksız, onun peşinden gitmişler.

Hiçbir yazısında şiddeti övmemiş. Cehaleti ve zorbalığı yüceltmemiş. Büyük bir belagatle demokrasiyi, özgürlüğü ve uygarlığı savunmuş. Bu ideallere hizmet ettiğine (haklı veya haksız) inandığı sürece hükümeti desteklemiş, inancını kaybedince eleştirmiş. Kimsenin körü körüne goygoyculuğunu yapmamış.

Cehaletin padişah olduğu bir ülkede düzgün bir eğitim alma şansına nail olmuş bir avuç insandan biri. Kardeşi de öyle, tanınmış bir iktisatçı, profesör.

Bu iki insan dört aydır esir. Tutuklu filan değil. Bilinmeyen kişi veya kurumlar tarafından, bilinmeyen nedenlerle tutsak edildiler. Dışarıyla temasları yok.

Ve asıl çarpıcı olan ne biliyor musunuz? Sözde bu ülkede özgürlüklerden yana olan birtakım gazeteciler, dört aydan beri tek kelimeyle bu insanlardan söz etmemeyi marifet sayıyorlar.

Bundan büyük rezalet var mı bu diyarda?

Yeni sağ neyin sağı?

12 Nisan 2017

Der Spiegel'de Alman yeni sağının başta gelen fikir önderlerinden **Götz Kubitschek**'le söyleşi/makale. *Spiegel* için ideolojik düşmandır. Ama Kubitschek'lerin köy evinde uzun bir yemek ve sohbetten sonra muhabir aleyhte ne diyeceğini pek bilememiş. 1920'lerde Nazilerin yolunu açan entelektüellerden Carl Schmidt ve Ernst Jünger'i anmış, yarım ağızla.

Tipik bir modern-sonrası aydın tablosu. Eşiyle birlikte şehirli yaşamdan gelip, Doğu Almanya'nın kör taşrasındaki bir küçük köyde 700 yıllık bir harap çiftlik binasına yerleşmişler. Yedikleri hemen her şeyi kendileri yetiştiriyorlar; ekmek pişiriyorlar, elma şarabı yapıyorlar. Yedi çocukları olmuş. Eşinin soyadı ayrı. Boynunda taşıdığı neo-medieval haç dışında tamamen modern, zayıf, alımlı.

Evin donanımı bizim şirince'de ilk yıllarımızın anti-modern sadeliğini fena halde andırıyor. 70 cm eninde antika köknar yer lataları, elle zımparalanıp pinotekslenmiş. Çok sade bir antika yatak, köy işi kilimler, eskiciden alınmış hoş bir art deco ayaklı lamba, son model bir laptop. Ve binlerce kitap. Çok miktarda roman, tarih, siyasi düşünce tarihi. "Ciddi bir kitapseverin kütüphanesi" diyor muhabir.

Yıllar önce "Konservativ-Subversiv Aksiyon" adlı bir grup başlatmışlar. Solun protest gündemlerini sağ perspektife uyarlamayı hedeflemişler. *Sezession* adlı bir dergi çıkarmışlar. Türkçesi zor bir kelime, "protesto edip bir kurumu topluca terk etme" anlamında. Önceleri evde toplanırlarmış; işi büyüyünce köyün birahanesinde toplanmaya başlamışlar. şimdi Almanya'nın neresinde konuşsa büyük kalabalıklar geliyor. Eşiyle beraber İşlam karşıtı Pegida hareketinin kuruluşunda rol oynamış. Ülke çapında siyasi sistemi sarsan AfD (Almanya için Alternatif) hareketinin ideolojik öncüsü.

Ana fikir: Kapitalizme karşı. Modernizme karşı. Tüketim ideolojisine ve globalizme karşı. Yerelci. Çevreci. Bu açılardan, 1980'lerde

olsa Yeşil hareket içinde yer alacağı kesin. Belki de Yeşillerin ideolojik tükenişi onları başka arayışlara itmiş. Ulusal kimliği ve ulusal kültürü keşfetmişler. O kimliğin her ne pahasına olursa olsun korunmasına hayati önem atfediyor. Ona yönelik en büyük tehdit olarak gördüğü İslam'a, yabancı göçüne ve multi-kulti kimliksizlik ideolojisine bu nedenle şiddetle karşı.

Nazileri kesinlikle reddediyor; dejenere bir "sol" hareket olmakla suçluyor. Soyut ve idealize bir Alman ulusal geçmişini yüceltiyor. Öyle bir geçmiş gerçekten var mıydı? Muhabir haklı olarak buradan girmiş. 18. yüzyıl Aydınlanmacılarının Almanyası mı? 19.

yüzyıl sanayicilerinin Almanyası mı? Bismarck'ın militarizmi mi? Var mı o hayallerdeki Almanya?

Almanya'da AfD devrimci bir hızla büyüyor. Sonbahardaki seçimlerde Hristiyan Demokratları köşeye sıkıştırmayı, sosyal

demokratları da darmadağın etmesi mümkün görünüyor. İşin enteresanı, oylarını artırması beklenen diğer parti, Sol (Die Linke), göz kamaştırıcı lideri Sahra Wagenknecht önderliğinde AfD'den neredeyse farksız bir yere doğru evrilmekte.

Kuzey Kutbu'nun eriyen buzları gibi, Avrupa'nın siyasi ve ideolojik kutupları da dehşet verici bir hızla eriyip parçalanıyor. Dün sağlam zannettiğimiz nirengi noktaları bugün bakıyoruz ki yok olmuşlar; kopan aysberglerle beraber denize gömülmüşler. Sonu hayırlı gelir mi? Yaşayan görecekt.

Kendilerini neden siyasi spektrumun “sağ”ına konumlandırıyorlar? Birkaç neden geliyor akla.

1- Multi-kulti kozmopolitizm 1968’den veya 80’lerden bu yana “sol” pozisyonu işgal ettiği için, ona karşı tavır alıyorlar.

2- “Sol” söylemin zayıfladığını hissediyorlar; boşluğu değerlendiriyorlar.

3- Daha önemlisi bir siyasi ittifak stratejisi: ekonomik çöküntü içinde olan düşük ve orta gelirli, düşük ve orta eğitilmiş, kasabalı ve beyaz tenli sınıfların doğal muhafazakarlığına hitap ediyorlar; onların oyları ile iktidara yürümeyi tasarlıyorlar.

Bana sorarsanız bu tabloda bir çatlak var.

Bir yanda şehirli ve üniversite eğitilmiş bir kesimin bağrından doğan bir isyan hareketi; öbür yanda, yeni çağın gerektirdiği teknik ve kültürel becerilerden yoksun, yaşı geçkin bir kitlenin yüreğinde biriken atavistik nefret. Bunlar bağdaşıp bir senteze varır mı? Zor.

Birincilerin ciddiye alınmaya değer bir tezi ve geleceğe ilişkin söyleyecek sözü var; tükenmeye yüz tutmuş bir “solumsu” ideolojiden yorulan genç elitleri büyük bir hızla ikna etmeleri şaşırtıcı olmaz. Öbür taraf kaybedenlerin partisi. İletişim teknolojisinin ve yeni toplumsal yapılanmaların hızına ayak uyduramadılar; önümüzdeki dönemde büyük bir kırılma olmazsa yeniden adapte olmaları çok zor. Bu iki kanadı barındıracak bir iktidar bloku uzun ömürlü olabilir mi? Sulandırılmış bir Hıristiyan nostaljisi ile provokatif birtakım milliyetçi sloganlardan oluşan bir ideoloji insanları bir arada tutmaya yeter mi?

Buruşuk şortla TV panellerine katılan Steve Bannon ile sonradan görme zenginlerin ikonu Donald Trump (ve Trump’ın hayran olduğu birtakım manyak generaller) nereye kadar birlikte yürüyebilir?

Muhtemel cevap: En yakıcı konu olan İslam tehdidi gündemde kaldığı sürece.

Ey nazlı Jack

14 Nisan 2017

İngiltere'nin bir yerinde, Müslümanlar alınmasın diye Britanya bayrağını asmayı yasaklamışlar - bir yaygara, bir vaveyla koptu ki sorma. O bayrakta biliyorsunuz bir değil iki tane haç var, dini simgedir, dışlayıcı olabilir. Britanya vatandaşı Hıristiyan olmak zorunda değil, neden haça selam dursun ki?

Saçma diyorsun, haklısın. Adamlar birtakım Pakiler alınmasın diye kendi ülkesinde kendi bayrağını dikemeyecek mi? Peki, bizde daha on yıl olmadı, dağa taş ve Taksim Meydanı'na uzay minaresi gibi birtakım Türk bayrakları diktiklerinde tiksiniştik. O zaman da haksız mıydık?

Sanırım püf noktası tehdit. İnsanoğlu simgesel iletişimde ustadır; sinyallerin ardında ince anlamlar ve gizli mesajlar saklamayı, ve algılamayı, bilir. O bayrak ne demek istiyor? Gel beraber bir efsane dinleyip kutlayalım mı diyor? Yoksa boyun eğ, eğmezsen fena hırpalarız mı diyor? Ben şahsen iki saniyede anlarım asıl maksadın ne olduğunu ve gereken tepkiyi vermekten çekinmem. Başkalarının da, bazen aptal ayağına yatsalar da, daha az uyanık olacaklarını hiç sanmam. İnsan daha ilkokuldayken öğrenir aidiyet simgelerini kullanan adamın neyi kastettiğini, dost mu düşman mı olduğunu, seçtiği kelimedenden, sesinin tonundan, gözünün ışığından şıp diye okumayı.

O bayrakları kim asmış, neden asmış, birilerine dönük bir zımnı tehdit ya da zorlama var mıymış? Bu soruların cevabını bilmeden İngiltere'deki olay hakkında bir yargıya varmamak lazım bence. Sor: Milli ve hamasi günlerde İstanbul'un Şişli semtinde en çok bayrak asanlar neden hep gayrimüslim evleridir? Sor: İngiltere'deki o bayraklar yüzünden kaç Paki akşam pub'dan çıkıp evine giderken dayak yeme korkusu yaşadı? Sonra karar ver.

İngiltere'nin simgesi beyaz üzerine kırmızı düz Saint George haçı, İskoçya'nın simgesi çapraz Saint Andrew haçıdır. Union Jack Birleşik Krallığın simgesi, adı zaten "birlik sancağı" anlamında. "İki tahtın 1707'de birleştirilmesini kutlamayalım mı yani" dersin sen de haklı olursun.

George, 4. yüzyıl başlarında Antakya civarında ortaya çıkmış bir efsane. Rumca adı *Georgios* "köylü" ya da "fellağ" demek. *Geo* geometrideki *geo*, "toprak"; *ourgos* metalürjideki ürji ile aynı, "işleyen". Muhtemelen Tevrat'taki Hz. İlyas efsaneleriyle birleşmiş; İslam mitolojisindeki Hızır ("yeşil") ile de şaşırtıcı benzerlikleri var.

Yanlış hatırlamıyorsam Birinci Haçlı Seferi sırasında, 1098'deki Antakya kuşatmasında olacak, bu George hazretleri Haçlıların şefi olan Godefroi de Bouillon'a keramet göstermiş, o da minnetini dile getirmek için George'un sancağını ailesine alem edinmiş. Daha sonra bir şekilde o sancak İngiltere kraliyet hanedanının mülkiyetine geçmiş, 1300'lerde III. Edward eyyamında Garter şövalyelerinin simgesi olmuş, Clarence Dükü Lionel'in bayrağı iken onun soyundan gelen York hanedanına mal olmuş.

Andrew ya da Andreas ise İsa'nın on iki havarisinden biridir. O zamanlar adı henüz Konstantinopol bile değil Byzantion olan İstanbul'a gelmiş, rivayete göre buradaki Hıristiyan cemaatinin temelini atmış, daha sonra X şeklinde bir çarmıha gerilerek idam edilmiş. Türbesinin olduğu yer Bizans zamanında Aziz Havariler Kilisesi idi, şimdi Fatih Camii'dir, İstanbul'un en kutsal yeri.

Aziz naaşının bir cüzü sonradan hatırlayamadığım bir tarihte İstanbul'dan alınıp İskoçya'ya götürülmüş, Hıristiyan dininin İskoçya vahşilerine ulaşmasında başrolü oynamış. Oradaki türbesinin bulunduğu St. Andrew kasabası, şimdi Avrupa'nın en eski ve köklü üniversitelerinden birini barındırıyor.

Dilin böyle pabuç gibi olmalı

23 Nisan 2017

İngilizce neden lazım? Mesleki faydasını zaten biliyorsun, uzun anlatmaya gerek yok. Bilgisayar programcılığından uçak tamirciliğine, turizmden narenciye yetiştiriciliğine kadar aşağı yukarı her sektörde vasıfsız elemanlıktan bir adım öteye geçmenin şartı sınır dışına elini ve aklını uzatmak, onun da ilk adımı dil bilmek. Yani İngilizce bilmek. Hem Mistır Bravn seviyesinde bilmek değil, elalemin yanında üst perdeden konuşabilecek kadar bilmek.

Yalnız bu değil. Türkçede üretilen yazı miktarı İngilizcede üretilenin küsuratı kadar. Tam rakamını okumuştum bir yerde, aklımda kalmamış, ama şoke edici bir sayı. E n'apalım, hepsini okuyacak değilim, bana yeter deme sakın. Mesele nicelik meselesi değil çünkü, niceliği biçince nitelik de başka bir boyuta düşüyor. Uçlar kesilince geriye vasat kalıyor. O uçlarda, vasa-ta hitap etmeyen yayınlar vardır; herkesin bilmediği yerlerde gezen, öncü olan, yeni ufukları zorlayan, risk alan, yeni kıtalar keşfedenlerin yalnızlık ve cinnet dolu maceraları. Bunların Türkçeye gelme ihtimali sıfıra yakındır, konu isterse narenciye üretimi olsun, ister erken Wei hanedanı şiiri ya da beyin mimarisindeki son keşifler. Dışarıda bin kişi okursa bunları, burada müşterisi bilemedin on kişidir, adam neden zahmet edip bassın? Dil bilmiyorsan mecburen bunlara Fransız kalacaksın. Spesifik sınırları bırak bir yana, bizzat "sınırı aşmak" fikri sana uzak bir hayal olarak kalacak. Kristof Kolomb mu? Masal olmalı, bizde olmaz öyle şey. Hem gavur ta oralara kadar zahmet edip gitmiş, ne bulmuş? Bizim mahallenin camisini! Yeni kıtaymış, kıcıma anlat.

Bir toplum düşün ki balta girmemiş ormana giderse ne yapar? Belediye parkındaki çocuk kaydıraklarını bulup onlarla oynar.

Türkçede okuyabileceğin kitaplar da işte o kadar: Survivor kaydıracağı.

Peki peki, tamam, istisnalar var, yılda bir ya da iki tane. Onları arayıp bulasıya kadar İngilizce öğrensene?

Neden herkes küfrediyor?

15 Mayıs 2017

Uzun süre internetten uzak kaldıktan sonra, Foça Açık Cezaevinde sosyal medyaya ilk kez göz atma fırsatı bulduktan sonra yazdığım bir yazı.

İki ayrı problem var, biri Türkiye'ye özgü, öbürü dünyanın konusu.

Türkiye'deki malum, isim telaffuz etmeye gerek yok. Kaba bir tehdit ve aşağılama dili, korkunç haykırışlar ve kan dondurucu terbiyesizlikler eşliğinde, günlük bir diyet halinde yıllardan beri televizyonlardan toplumun üstüne boca ediliyor. İki saat konuşup hiç kimse ve hiçbir şey hakkında iyi bir söz söylemek gücün gereği sayılıyor. Vatandaşın bundan etkilenmemesini bekleyemeyiz. Bir yerden sonra milli spor haline gelecektir. En şoke edici küfrü, en ürkütücü tehdidi düşünüp dile getirmek bir zeka ve beceri belirtisi olarak algılanacaktır. Hayret edecek bir şey yok, normal.

Dünyadaki problem sosyal medya. Eskiden kamuya hitap etme şansı olmayan yüz milyonlarca insan şimdi aniden fikir meydana döküldüler. Eskiden yüz yüze ilişkilerin disipliniyle sınırlıydılar. Yüzüne baktığın insanın nerede kızdığını, neyi söylersen dayak yiyeceğini az çok kestirebilirsin. O disiplinden hazırlıksız azat edilen insanın bir müddet saçmalamasını çok görmemek lazım.

Kamuya -yani yüzünü görmediğin ve adını bilmediğin insanlara- hitap etmenin de bir disiplini vardır. Onun mekanizmaları farklıdır. Yüzyılların tecrübesiyle bir dizi kamusal çerçeve oluşturulmuştur. Neyin, nerede, nasıl söyleneceğini önce okulda, sonra dernekte, camide, yayınevinde, gazete yazı işlerinde öğretirler.

Yanlış yaparsan yerine göre kaş göz ile, yerine göre tekme ve tokatla hatırlatırlar. Hayatında üç beş tane yayınlanacak yazı -makale, kitap, haber, reklam metni, beyanname, iddianame, sağlık raporu- yazmışsan ya da radyo ve televizyonda konuşmuşsan bilirsin. Farkına bile varmayacak ölçüde içselleştirmiş olursun. Bir feedback loop'u⁵⁹ olmayan iletişim olmaz.

O yüzden sosyal medyanın bugün içine düşmüş olduğu anarşiyi bir geçiş dönemi olarak görmek lazım. Yüz milyonlarca insan birdenbire bilmedikleri bir alana savruldular. İletişimi keşfediceye kadar bir müddet hırıltı ile havlama arası sesler çıkarmaları çok da yadırganacak bir şey değil. İnsanidir. Mutlaka birtakım normlar oluşacaktır. Ama o güne dek kolektif öfke nereye kadar birikir, biriken öfke hangi global patlamalara yol açar, onu henüz bilmek mümkün değil.

Türkiye'deki hadise aynı şeyin bir başka düzlemdeki paraleli midir? Evvelce kamu ile muhatap olmamış, aile-mahalle-kahvehane çemberinin dışına çıkmamış olan milyonlar, sembolik bir sözcü vasıtasıyla da olsa kamusal arenaya çıkıyorlar: iletişıyorum zannederken hırlamalarının sebebi acaba o mudur? Frankenştayn canavarının ilk iniltiileri midir duyduğumuz sesler? Zamanla alışırlar mı insan gibi konuşmaya?

Belki. Muhtemeldir. Tarihte ne barbarlar adam olmuş, bunlar neden olmasın, yeterli süre tanırırsan?

59. *Geri besleme döngüsü* imiş, pardon.

Üniversite nasıl doğdu?

21 Mayıs 2017

Menemen'deyken hemen her gün yazdığım makaleler, martta Foça Açık Cezaevine sevk edildikten sonra seyrekleşti. Tükenmez kalem yerine klavye kullanabildiğim için metinler uzadı, karmaşıklaştı.

Hastings Rashdall, *The Universities of Europe in the Middle Ages*. İlk basım 1895, revize edilmiş basım 1936. Üç cildin birinci si Bologna ve Paris üniversitelerinin (ve ucundan biraz Salerno Tıp Okulunun) oluşumu, 600 sayfa. İkinci cilt çeşitli Avrupa ülkelerinde 15. yüzyıla dek kurulan kırka yakın üniversitenin hızlı özeti, 350 sayfa. Üçüncü cilt Oxford ve Cambridge imiş, o elime geçmedi.

Anıtsal bir eser. Ortaçağ tarihçiliği 19. yüzyıl İngiliz tarih yazımının zirvesi ve gözbebeğidir, bu da o geleneğe yakışır bir çalışma. Sadece ilk ciltte 2200 kadar dipnotu, her biri ufak bir makaleye konu olacak nitelikte - Padua Üniversitesinde öğrencilerin askeri hizmetten muaf tutulması meselesi, yatılı kolejlerin ücreti meselesi, Paris'te öğrencilerin meyhane kavgalarına ilişkin mahkeme kararları, 1245 tarihli tüzük değişikliğinin anlamına dair farklı görüşler, Salerno'da okutulan tıp kitaplarının hangileri zorunlu idi, Floransa Üniversitesinin diplomalarına şehir idaresinin mührü hangi tarihte basılmaya başlandı, kitapçılar ve yazmanlar loncasıyla üniversite arasındaki fiyat ihtilafı nasıl çözüldü, bakalorya sınavlarında yapılan yolsuzluklara dair soruşturma raporları vesaire. Mesela 1290 küsur tarihinde hukuk hocası Odofredus'un ders ücretlerini ödemeyen öğrencilere dair şikayeti. (*"quia scholares non sunt boni pagatores; scire volunt omnes, mercedem soluere nemo."*) Mesela Paris Üniversitesi şansölyesine karşı Papalık nezdinde açılan temyiz davasının masrafları

için öğrencilerden para toplamanın yasadışı olduğuna dair karar. Alıntı metinlerinin tamamına yakını Latince, bir kısmı üstelik kötü imlalı Ortaçağ Latincesi. Bilmiyorsan işin zor.

*

Universitas, yani “birlik, bir-araya-geliş”; Arapçası vahdetten *ittihad*. Bir tür sendika da diyebiliriz. Paris’te en erken 1208 civarında, Bologna’da 1215’te yazılı kaydına rastlanıyor ama her iki kentte bu tarihlerden bir müddet önce örgütlenmiş olduklarına dair belirtiler var. İlki muhtemelen Bologna, Paris oradan fikir çalmış. 1200 yılında Paris’te bir Alman öğrencinin hizmetçisinin meyhanede dövülmesi üzerine çıkan ve haftalar süren büyük kargaşalıkta ilk kez üniversitenin bir hukuki temsil organına ihtiyaç duyduğu anlaşıyor. Salerno belki ikisinden de daha eski ama “üniversite” statüsünün belgesine ilk 1231’de rastlanıyor. Bu mühim, çünkü Salerno Güney İtalya’da ve Arap kültürel etkisinin Avrupa’daki en önemli kapılarından biri. Yani Salerno eğer ilk ise, bundan çıkarılacak sonuçlar var.

Bologna ve Paris iki ayrı model. Bologna’daki *universitas* bir öğrenci birliği olarak başlamış, Paris’teki ise bir hocalar sendikası ama zamanla ikisi aynı yöne evrilmiş.

Bologna 12. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Avrupa’nın en seçkin hukuk hocalarını barındırmasıyla ünlü bir kent, aynı zamanda Papalığa karşı Alman imparatoru yandaşlarının İtalya’daki en önemli dayanak noktalarından biri. Avrupa’nın dört köşesinden buraya akın eden öğrenciler, şehir ahalisine karşı haklarını korumak için önce bir, sonra iki *universitas* kurmuşlar. Biri *Cismon-tane*, Bologna hariç İtalyalıların, diğeri *Tramontane*, “dağ ötesinden” gelenlerin, yani çoğunlukla Almanların birliği. Enteresan olanı, Bologna’nın yerlisi üniversiteli olamıyor, çünkü onların hukukunu ve güvenliğini korumak için ayrıca bir yapılanmaya gerek yok, zaten şehirli oldukları için yasaların güvencesinden

yararlanıyorlar. İki üniversitenin toplam üye sayısı binleri bulmuş. Kent komününe rakip birer tüzel kişiliğe dönüşmüşler.

Zamanın usulü gereği her iki cemiyet birer *rector* (başkan) seçip ona itaat ve sadakat yemini etmiş. Başkan prensip olarak bir öğrenci, ama rektörlük masraflı bir iş olduğundan genellikle en zenginleri seçilmiş; zamanla işi profesyonel yöneticilere yükleyip törensel pozisyona çekilmişler. Öğrencilerle ilgili her türlü hukuki ihtilafta rektöre neredeyse sınırsız yargı yetkisi tanınmış. O yetki şehir otoriteleriyle çatışma noktasına vardıkça üniversiteler şehirden taşınma (*secessio*) tehdidini kullanmışlar; 1215'te topluca Arezzo'ya, 1222'de Padua'ya taşınmışlar. 1245'te şehir idaresi pes edip cinayet vakaları dışında rektoryal yargıyı en geniş şekilde tanımış.

Aynı yıl hocaların da rektöre bağlılık yemini etmesi şartı getirilmiş. Hocaların *salaria*'sını ("tuz parası", yani harçlık) şehir ve üniversiteler ortaklaşa ödemeyi kabul etmişler. Üniversite tüzüğü derse geç gelen, belli sürede belli dersleri tamamlamayan, izinsiz şehir dışına çıkan hocalara para ve hapis cezaları öngörüyor. Üniversiteler ayrıca x tarihinde 39 üyesi olan kitapçılar ve yazmanlar loncasını ve şehir meydanında her hafta kurulan seyyar kitap pazarını regüle etmiş, öğrenci pansiyonlarını ve kira evlerini kontrol etmiş, fahiş kira alan veya öğrenciye kötü muamele eden ev sahiplerini bir yıl veya daha uzun süre ile yasaklamış, kötü ve yanlış nüsha yazan kitapçılara para cezası kesmiş.

Bu, Bologna modeli. Padua, Pisa ve Güney Fransa'daki Montpellier üniversiteleri bu modeli izlemiş. Paris'te ise şartlar farklı. Bologna'nın aksine **Paris** bağımsız bir şehir devleti değil, bir kraliyet kenti. Papayla sürekli kavgalı olan Bologna'nın aksine Paris'te kilise krallığın iktidarına karşı bir melce, bir sığınak. Paris'teki okullar her zaman kilisenin koruması ve kontrolü altında olmuşlar; Paris Başpiskoposuna ve onun tayin ettiği şansölyeye (*cancellarius, chancelier*) boyun eğmişler, veya eğmemişler; onlar-

la kavga etmişler; onlara karşı koymak için *universitas* kurma gereğini duymuşlar. Nihayet 1215'te, kendisi de Paris ve Bologna üniversitelerinden doktor unvanına sahip Papa III. Innocent'in fermanıyla rector seçme yetkisi kazanmışlar.

Paris'te ilk dönemde *artes*, ilahiyat, tıp ve hukuk olmak üzere dört fakülte var. *Artes* sözcüğünü "aşağı sanatlar" diye çevirelim. Aşağı Sanatlar mektebi öbür üçüne hazırlık okulu olarak düşünülmüş; gramer (yani Latin dili), retorik (yani düzgün yazma ve konuşma) ve diyalektik (yani doğru dürüst tartışma) sanatlarını *-trivium*, yani "üç yol"u- öğretmiş. Bu bölümden mezun olanlar *bacalarius* ("bekâr") unvanını almışlar; yüksek fakültelerde okutman ve hoca yamağı olma yetkisini kazanmışlar. Ama üniversiteye üye olabilmek için üç yüksek fakültenin birinden *magister* ("usta") ya da *doctor* ("hoca") unvanı almak gerekmiş.

Magister ve *doctor* önceleri hocalar sendikasına kabul edilme anlamına gelen ve bununla sınırlı birer unvan. Ancak 1230'lardan itibaren sayıları artan bir dizi Papalık fermanıyla, önce Paris ve Bologna'nın, sonra diğer üniversitelerin hocalarına *aius ubique docendi* ("her yerde hoca olabilir") beratı verme yolu açılmış. Böyle olunca hocalığın, ve dolayısıyla hocalık unvanı veren kurumların, bir üst resmi makam tarafından resmen ve alenen tasdik edilmesi kural olmuş. Bürokrasinin ölümcül çehresi ucundan görünür olmaya başlamış.

*

Kurumsallaşmanın öncesinde elbette bireysel öncüler var. Ortaçağ'ın büyük eğitim devrimini başlatanlar onlar.

Salerno'da **Constantinus Africanus**. Tunus doğumlu bir hekim, 1080 dolayında siyasi mülteci olarak İtalya'ya gelmiş. Arap, Yunan ve İspanyol Yahudi hekimlerin eserlerini Latinceye çevirmiş; kısmen İspanyol Ali b. El-Abbas'tan çevirerek Ortaçağların standart tıp ders kitabını yazmış. Tilmiz yetiştirmiş. Onun dö-

neminde şekillenen Salerno tıp ekolü, altı yüz yıl boyunca Avrupa'da tıp eğitiminin çifte kaleleri olan Padua ve Montpellier üniversitelerinin anası sayılıyor.

Bologna'da **Irnerius**, ya da Guarnerius, Yrnerius, Varnerius: aslı Werner olmalı. 1110 civarında hukuk dersleri vermeye başlamış, tam o sırada eski Roma hukukçularının içtihatlar derlemesi olan *Digesta*'nın tam nüshasının Amalfi'de keşfedilmesi üzerine başlayan Roma medeni hukuku uyanışına öncülük etmiş. Sivil hukukun yüzlerce yıl üniversitelerde okutulacak olan klasik ders kitabını yazmış. Skolastik hukukun iki ağır topu Dr. Bartolus ile Dr. Baldus'u yetiştirmiş. Bu iki adı Molière ve Beauharnais'in komedilerindeki ukala profesör rolünden tanırınız.

Bologna sivil hukukçuların, dolayısıyla emperyalistlerin (yani Almancıların) akademik odağı olunca, karşı uçtaki Papacılar da mecburen gidişe ayak uydurup, şehirde sivil hukukun yanında kanon hukuku (yani kilise hukuku) kürsüsü açılmasına önayak olmuşlar. Kanon hukukunun mecellesi olan *Decretum* yazarı Gratian, çeşitli yerlerde hocalık yaptıktan sonra 1150'lerde Bologna'ya yerleşmiş. Yani 1110'larda tek bir hocanın açtığı yolda kent, kırk yıla kalmadan, hukukun iki dalında Avrupa'nın akademik odağı haline gelmiş.

Paris'te hepsinden daha ilginç bir figür, **Abélard**: gerçek bir anarşist, bir entelektüel maceracı, hayatı boyunca otoritenin her şubesiyle çatışmış ve bedel ödemiş biri. 1100 civarında Bretonya'nın taşrasından Paris'e öğrenci olarak gelmiş. Zamanın mühim meselesi olan realistlerle nominalistler arasındaki felsefi çatışmada yer almış. Namılı hocaları münazarada rezil etmiş. Notre Dame Katedrali yönetimiyle kavga ettiği için şehir surları dışında, Seine Nehri'nin sol yakasında, sonradan Paris Üniversitesi'nin nüvesi olan Ste. Genéviève mahallesine yerleşip orada ders vermiş. Öğrencisi olan Héloïse ile aşk yaşadığı için kızın ailesi tarafından yakalanıp hadım edilmiş. Bir süre taşraya sürgün

edildikten sonra dönüp Paris İlahiyat Okulunun temellerini atmış. Skolastik felsefe metodunun başlangıcı sayılan *Sic et Non*'u yazmış. Sonunda ölünceye kadar Cluny manastırına hapsedilip yazı yazması engellenmiş. Halbuki en sadık öğrencisi olan Petrus Lombardus Katolik ilahiyatının yüzyıllarca el kitabı olan *Sententiae*'yi yazacak, 13. yüzyılın aziz (saint) ilan edilen büyük ilahiyatçılarından hepsi Abélard'ın açtığı yolda yürüyecektir.

*

Sic et Non ("Evet/Hayır"), geleneksel diyalektik -yani münazara- tekniğini Batı'da felsefe ve ilahiyata uyarlayan ilk önemli eserdir. Felsefi tez bir dizi önerme halinde sunulur. Her önermeye karşı, akla gelebilecek bütün karşı tezler sayılır, teker teker ele alınır, akli kanıtlarla çürütülür. Tabii bu arada ortalama mümini şoke edecek karşı görüşlere de (tartışmak ve çürütmek maksadıyla da olsa) yer verilir. Misal: "Derler ki Tanrı yoktur, ve bu yönde yedi adet iddia ileri sürerler... imdi, bu dedikleri doğru olamaz, çünkü..."

Bu yöntemin şahikası, 1260-70'lerde Paris Üniversitesinde hoca olan Thomas Aquinas'ın *Summa*'sıdır. Lisedeyken okumuştum; sonradan merak edip Abélard'a da göz gezdirdim. Akıl yürütme ve yazı yazma üslubumu epeyce etkilemişlerdir sanırım. *Yanlış Cumhuriyet*'te bunu net görürsünüz. Ayrıca, olur olmaz her konuda birincisi şu, ikincisi şu, üçüncüsü şu diye listeler yapma alışkanlığım da kısmen oradan geliyor olabilir.

Şimdi merak ettiğim mesele başka. Abélard ve öğrencileri bu yöntemi kendileri mi keşfettiler, yoksa tam o dönemlerde benzeri münazara yöntemlerine pek meraklı olan İslam/Arap müderrislerinden fikir mi devşirdiler? Yazarımız (Rashdall) maalesef bu konuda suskun. Daha doğrusu bir 19. yüzyıl İngiliz medievallistinden, Ortaçağ Arap skolastizmi konusunda bilgi ve fikir sahibi olmasını beklemek haksızlık olur. Ah, diyor insan, bir oryantalist (yani Şarkiyatçı) da şu konuya bir ucundan el atsaydı!

Geç 19. yüzyılın engin global vizyonuyl 20. yüzyılın kültürel çoğulculuğunu ve 21. yüzyılın detay ve bilgi hakimiyetini bir araya getiren bir eser yazsaydı, Yüksek Ortaçağ'da Akdeniz'in iki ucu arasındaki kurumsal ve entelektüel etkileşimleri irdeleydi.

Heyhat, yok artık öyle tipler. Bugün çıksa çıksa, Rashdall'ın 2200 adet dipnotundan birini tutup şişirip kitap yapacak biri çıkar, "Early Responses to Gratian's Decretum: A Semi-Structural and Post-Annalist Cross-Cultural Perspective" gibi bir isimle yayınlar.

Biz de okumayız.

*

Afrikalı Konstantin, Alman'dan bozma İtalyan Irnerius ve Parisli Abélard: üçü de üniversite kurumunun belirmesinden iki veya üç kuşak önce. Onlar bir yol açmışlar. O yol o kadar popüler olmuş ki bir süre sonra hukuki ve kurumsal çözümlerle desteklenmesi gerekmiş. İşin içine beratlar, unvanlar, yetkiler, Papalık mühürleri, komiteler, içtihatlar, ceza çizelgeleri, iptal davaları girmiş.

Üniversite dediğin şey o. Bilimin bürokratik kabuğu.

*

İslami paralelleri mutlaka birilerinin incelemesi gerekiyor. Monografik malzeme yok değil, özellikle İspanyollardan bu konuyu çalışanlar olmuş. Ama genel bir sentez, bildiğim ve kaynakçalardan çıkarabildiğim kadarıyla, pek yok. Belki de vardır, ben bilmiyorumdur.

Elimin altında Ortaçağ İslam eğitim kurumlarına ilişkin eşdeğer bir kaynak yok. Onun için şimdi ne desem kulaktan dolma yorum/bilgi olacak. Gene de aklımda kalanları not edeyim.

Önce sosyal yapı. 12. yüzyıl ortalarını izleyen iki üç yüzyıl İslam diyarında muazzam bir şehirleşme ve kozmopolitlik çağıdır. En şahane örneğini İbn Battuta seyahatnamesinde bulursunuz.

Yanılmıyorsa 1320'ler olmalı, İbn Battuta Fas'ın Tanca şehrinden çıkar, namını duyduğu bir hocanın talebesi olmak için Kahire'ye gider. Orada bir süre kaldıktan sonra başka hocaların peşinden Şam'a geçer. Oradan, gene akademik referansla Konya'ya, İsfahan'a ve nihayet Hindistan'a yol alır. Her gittiği kentte kendisi gibi dünyanın dört ucundan gelmiş, aynı dili konuşan, benzer akademik konularla meşgul olan, yoğun bir tanışıklık ve dedikodu ağına sahip olan ("Hoca Falanüddin Şeyh Filanullah ile bozuşmuş, şimdi Tunus'taymış diye duydum") alimler ve talebelerle karşılaşır, saygı ve dostluk görür. Kent yöneticileri ilim erbabına hürmet eder, sık sık sohbet ve işret için bir araya gelirler. Fakat talebelerle kent halkı arasında kavga ve gerilim eksik olmaz; suhte ayaklanmaları bazen kanlı sonuçlanır.

İspanya ve Sicilya'daki, hatta Tunus ve Mısır'daki medreselere Hristiyan Avrupa'dan giden talebe sayısı hakkında en ufak bir bilgimiz yok. Ama gidenler olduğunu biliyoruz. En ünlüsü 999 yılında 2. Sylvester adıyla papa olan, çağın ünlü alimlerinden Gerbert d'Aurillac. Dört yıl Barselona'da bir manastırda okuduktan sonra, ilmi menbaından tahsil etmek üzere Müslüman hakimiyetindeki Toledo ve Sevilla'ya gittiğini vakanüvis Monmouth'lu Geoffrey belirtiyor. (Mamafih bunu Gerbert'i karalamak amacıyla yazmış olması da mümkün. "Kökü dışarıda" olmak o çağda da etkili bir çamur atma yöntemi.)

Skolastik çalışmanın üslubu, metodu ve konuları bakımından arada çarpıcı bir benzerlik var. Batı'nın gramer, retorik, diyalektik trivium'una karşı beri tarafta eğitimin temelini Arapça sarf, nahiv ve iştikak (morfoloji, sentaks, etimoloji), i'caz (retorik) ve cedel (münazara) oluşturmuş. Aristoteles külliyatı ile birlikte geç antik Neo-Aristocular, özellikle Porphyrios'un *Isagogē*'si her iki tarafta mantığın ve felsefenin çerçevesini tanımlamış. Bizde 19. yüzyıla dek medreselerde Gelenbevî Mehmed Efendi'nin *İsâgucî Şerhi*'nin okunduğunu biliyorum; Paris'te Abélard'ın felsefeye

giriş noktası da Aristo'nun *Kategoriler*'i (Arapçası: makulât) ile Porphyrios.

Aristoteles külliyatındaki kilit eserlerin ilk kez 1200'den hemen önceki yıllarda Latinceye Arapçadan çevrildiğini, bu meyanda *Liber de Causis* ve *De Differentia Spiritus et Animae* gibi Arapça telif eserlerin de yanlışlıkla Aristo'ya atfedildiğini, 13. yüzyılın ilk yarısında İspanyol filozof İbn Rüşt'ün -Averroes adıyla- Paris ve Oxford'da Aristocu felsefenin ana direği sayıldığını hepimiz biliriz. Ama mesela şu (benim için) yeni: Batı'da diyalektiğin temel referans kitabı sayılan Rum alimlerinden Şamlı Yohannes (John of Damascus), adı üstünde, Suriyeli imiş. 9. yüzyılda Abbasi egemenliği altında yaşamış ve şüphe yok ki eseri Arap cedelcilerinden çeviri ya da uyarlama.

Keza Geç Antik Çağ'ın en orijinal düşünürlerinden olan (muhtemelen Suriyeli) Pseudo-Dionysios'un iki eseri, *De Hierarchiâ Cali* (Semavi hiyerarşiye dair) ve *De Nominibus Dei* (Allah'ın adlarına dair) 12. yüzyılın son çeyreğinde ilk kez eksiksiz olarak Latinceye çevrilmişler. Bunların, mesela, tastamam aynı yıllarda yazan Muhiddin el-Arabi'nin sudur (*emanation*) ve esmayı hüsnâ öğretilerinden farkını bilen varsa beri gelsin.

1245 yılında Bologna'da (matematiği de içeren) astroloji kürsüsünde okudukları on bir kitabın en az altısı Arapçadan çeviri görünüyor. İlki tabii *Algorismi de Minutis et Integris*, yani *El-Hwarizmî Kitab-ı Cebr ve Mukabele*. Sonra Ptolemaios'un *Almagest*'inin Arapça çevirisinden çevrilen *Theorica Planetarum*, İspanyali Yahudi alim Mesalaha yahut Maşallah'ın Usturlap Risalesi, İbn Sina'nın *Kanon*'undan seçmeler, Alcabitius adlı birinin yine Arapçadan çeviri Hukuki Astrolojiye Giriş kitabı, ayrıca Kastilya Kralı X. Alfonso'nun yıldız tabloları ki onlar da şüphesiz Arap nücum (yıldızbilim) erbabının zîc tablolarından aktarmadır.

Bolognada astroloji kürsüsü tıp okulunun şubesi olarak kurulmuş. Bu bir Arabizm, çünkü astrolojinin insan sağlığı üzerindeki etkisi

meselesi Arap tıbbına has bir saplantı, eski Yunan tıbbında yok. İstesenez “hurafe” deyip geçebiliriz. Gel gör ki mesela Copernicus öyle düşünmemiş. Polonya’dan kalkıp Bologna’ya kilise hukuku okumaya gelmişken astrolojiye merak salmış, gezegenlerin yörüngesine ilişkin hesapları sadeleştirme fikrine ilk burada kapılmış.

Bolognada oluşturulan hukuk öğretisinin *içeriğinin* Arap kaynaklarından bağımsız olduğuna şüphe yok. Ama biçim ve prensip açısından aynı şeyi söyleyebilir miyiz? Bütün hukuku bir içti-hatlar ve yorumlar sistematigi olarak rasyonelleştirme çabası, 9. yüzyılda Bağdat’ta dört Sünni fıkıh mezhebinin oluşmasından bu yana İslam hukukunun karakteristik özelliği ve hatta İslam kültürünün belirleyici ögesi olmuş. Batı dünyası 11. yüzyıl ortalarından itibaren İspanya ve Sicilya’da, ardından Haçlı seferleri sayesinde haşır neşir olduğu Levant’ta İslam hukukuyla yakından tanışma fırsatını bulmuş. Bu hadiselerin üstünden daha birkaç yıl geçmişken birdenbire eski Roma sivil hukukunun keşfi ve sistematik bir hukuk öğretisi kurma sevdasına düşülmesi, hemen peşinden bin sene keyfe keder yürüyen kilise hukukunun kanon (= kanun) adı altında kodlaştırılması, acaba “onlarda var bizde neden yok” sorunsalıyla alakalı olabilir mi?

Araştırmak lazım. Bilmemek kötü. Çok şey var öğrenecek, insan bazen ümitsizliğe kapılıyor.

*

Her iki skolastiğin püf noktası nedir diye sorarsanız, benim bile hiç beklemediğim bir cevap verir, sizi şaşırtırım.

Text kavramıdır. Daha doğrusu *text* ve *context*; Arapçası *metn* ve *şerh*. Text mesela Kutsal Kitap ayeti, yahut Aristo metni, yahut فرمان veya yasa maddesi. Context onun altına veya üstüne veya sayfa marjına çoğu zaman başka mürekkeple veya başka yazı tipiyle yazılan şerh, tefsir, tercüme, zeyl ve kenar notudur. “Hoca burada demek istemiş ki”, “Fılan mahkeme şu tarihte yasayı şöy-

le yorumlamış ise de”, “Bazı yazmalarda bu ifade şöyle kayıtlı olup” vesaire. İnsanoğlunun düşünsel evriminde yeni bir aşamadır. Antik Çağ bunu bilmez. Rönesans’ın büyük editörlerini, daha sonra tarih ilminde 17. yüzyılda başlayan büyük devrimi mümkün kılan düşünsel temel budur.

Şöyle diyelim: Bugün Türkiye’de hala, misal, Hüseyin Rahmi’nin aslıyla uyarlamasını ayırt edebilecek yayınevi sayısı bir elin parmaklarından az ise, skolastiğin bin sene önce ulaştığı düşünsel mertebeye henüz bizim buralar erişmemiş olduğundandır.

*

Batı’nın üniversitesini Doğu’nun medresesinden farklı ve üstün kılan bir şey var mı? Avrupa’nın (1500’den sonra başlayacak) büyük atağında üniversite belirleyici bir rol oynamış mı?

Eskiden bu sorulara evet deme eğilimindeydim, hatta *Kelimebaz*’da çıkmış bir iki yazıda o yönde fikir beyan etmişliğim vardır. Şimdi baktığımda pek öyle görünmüyor. İki taraf arasındaki benzerlikler, farklardan katbekat daha güçlü. Avrupa’daki üniversite özerkliğinin İslam alemindeki karşılığı var mıdır ve nedir, bir fikrim yok. Her halükarda entelektüel üretimin niteliği açısından iki taraf arasında 1400’lerin sonuna dek ciddi bir fark tespit etmek zor.

Aslına bakarsanız Batı’da üniversite kurumunun kendisi 1600’lere, hatta belki 1700’lere dek Ortaçağ skolastiğinin pek ötesine geçmiş görünmüyor. Luther ve Erasmus gibi istisnaları var elbette, ama Rönesans’ın ve Reformasyon’un büyük düşünsel devrimleri, Galileo ve Newton’ın bilimsel keşifleri, Descartes ve Leibniz’in felsefi atılımları üniversite dışında, üniversiteden bağımsız ve hatta üniversiteye düşman mahfillerde gerçekleştiler. Nasıl oldu, neden oldu? Üniversite Ortaçağ’da takılı kalsa da, üniversite eğitiminin 15. yüzyılda kazandığı büyük yaygınlığın toplumun genel kültürü üzerinde olumlu etkisi var mıydı? Bir ara o soruların da cevabını arayalım isterseniz.

Distopyalardan bir demet

24 Mayıs 2017

Art arda üç roman okudum. Cormac McCarthy, *The Road*, yıl 2006. Dave Eggers, *The Circle*, 2014. Michel Houellebecq, *Soumission*, o da 2014.⁶⁰ Üçü de dehşetli birer distopya. Bilhassa mı seçmişim diye düşündüm. Yok, son yılların iyi romanları faslından rastgele sipariş etmişim. Belli ki dünyada distopya modası var. Medeniyetin sonu geldi, battık, bittik, mahvolduk nidaları dört yandan yükseliyor.

Felaketin kimliği değişken: McCarthy'de savaş sonrası ekolojik kataklizm, Eggers'te Google ve onun temsil ettiği dijital tahakküm, Houellebecq'te İslam. Ama altta yatan tema bir: Kapitalizmin, ya da modernizmin, tükenişi diyelim. Doğal kaynaklar ve insani ilişkiler kudurgan bir hırsla paraya çevrilmiştir. İnsan yaşamına anlam ve değer veren şeyler kaybedilmiştir. İnsanlar düşman bir dünyada yalnız ve çıplak kalmıştır. Acz içinde, başlarına geleceği beklemektedirler.

Karanlık bir tablo. Belki biraz abartılı. Ama yabana atılır bir argüman olmasa gerek.

*

MacCarthy üçünün en zayıfı. Fikir 2006'da belki yeniydi ama o günden bu yana o kadar çok post-kıyamet filmi ve dizisi izledik ki sanırım biraz sıradanlaştı. Dünyanın başına ayrıntısını bilmediğimiz bir felaket gelmiştir. Şehirler ve bitki örtüsü yanmış, hayvanların nesli tükenmiş, milyarlarca balık leşi okyanus kıyılarına vurmuştur. Yeryüzü kara bir külle kaplıdır. Hava, soluk alınamayacak kadar kirli ve kasvetlidir. Sağ kalan az sayıda insan, korku ve yalnızlık içinde, yamyamlık ve ölü soyuculukla vakit

60. McCarthy'nin kitabı 2011'de Türkçe'ye *Yol*, Eggers'ininki ise 2017'de *Çember* olarak çevrilmiş. Houellebecq'in başka romanları var, *Soumission* henüz yok.

geçirmektedir. Her şeyini kaybetmiş bir baba ile oğul, açlık, sefalet ve ölüm korkusu ile dolu uzun bir yürüyüşle deniz kıyısına varmaya çalışırlar. Onları hayatta tutan şey umut ve sevgidir. Nihayet ulaştıkları deniz leş kokulu ölü bir sahil de olsa, yürüdükleri yolun kendisi yaşamlarının gerçek ve mutlak anlamıdır.

Klasik dini referanslardan arındırılmış bir tür Amerikan post-protestantizmi sanırım. Seveceksin. Affedeceksin. Umudunu yitirmeyeceksin. Sevdiğin insan için (pardon: erkek evladın için) yaşamını feda etmeye hazırsan yaşamı hak edersin.

Haklı mı? Haklı. Seveceksin. Affedeceksin. Umudunu yitirmeyeceksin. Evladın için yaşamını feda etmeye hazırsan yaşamı hak edersin. Asıl marifet bunları klişeye düşmeden anlatabilmek. Teksaslı yazarımız orada tekliyor. Modern Amerikan yaşamının kültürel dekorundan arındırılmış bir tür yabancı brutalizmi seçince belki klişeden kurtulacağını, hakikatin yalın haline ulaşacağını sanıyor. İlk başından beri Amerikan edebiyatının -ve Hollywood sinemasının- en bayat klişesinin tam da bu olduğu gerçeğini gözardı ediyor.

*

Eggers'inki çağdaş bir Orwell uyarlaması. Kaliforniya'nın kör taşrasında manasız bir işte çalışan Rachel, Silicon Valley'e benzeyen bir yerde, Google veya Apple'a benzeyen bir firmada iş bulur. Oradaki yaratıcılığa, zekaya, uçarılığa, insancılığa, özgüvene, sınırsız zımsı özgürlüğe hayran olur. Üniversiteyi yeni bitirmiş yetenekli bir genç kadın için cennet burasıdır. Madalyonun öbür yüzü yavaş yavaş kendini gösterir. Özel hayat iptal edilmiştir. Networkleşen yaşamlarda birey, kitlesel akıl karşısında yalnız ve acizdir. Networkün sahipleri, kavuştukları olağanüstü gücü para ve iktidar hırsına alet etmişlerdir - alet etmişler demeyelim, iktidarın mantığına kaçınılmaz olarak teslim olmuşlardır. Rachel bir iki direnir, beyhude olduğunu anlar, teslim olur. En yakınlarını satarak yükselir.

Zevkle okunan bir roman. Dili kıvrak ve kaslı; bazı temaları geliştiremeden bıraksa da kurgusu sürükleyici. Entelektüel derinlik zayıf, sonuç olarak San Francisco'dayız. Kültürel referans Hollywood filmleri, bilemedin college müfredatından akılda kalan üç beş isim (Sokrates, Shakespeare, Nietzsche). Ama Eggers zeki biri, ironi duygusu gelişkin, bariz bayağılıklara düşmeyecek kadar edebiyata aşına. Muhalifliği insana iyi gelen cinsten. Okunmalı.

*

Asıl sürpriz **Houellebecq**. Hatırlarsınız, bu zat Charlie Hebdo'nun saldırıya uğradığı hafta kafasında bir huniyle kapaktaydı. Huniyi görünce insan ister istemez önyargılı oluyor, bir medya soytarısı bekliyor. Değilmiş. Sansasyonu araç olarak kullanan, ciddi ve derin bir roman çıktı karşıma.

Fransa'da 2022 seçimlerini sol partilerle ittifak kuran İslamcılar kazanır. Karizmatik ve iş bitirici Muhammed ben Abbas başkan seçilir. İslamcılar kilit bakanlıkların çoğunu koalisyon ortaklarına bırakmayı kabul eder, ancak eğitimde ısrarcı olurlar. Laik devlet okulları kapatılır. Körfez sermayesi kesenin ağzını açınca kısa sürede son derece başarılı İslami okullar ağı kurulur. Sorbonne Üniversitesi kapatılır ve İslami Sorbonne adıyla yeniden kurulur. Etekler uzar, başörtüsü zorunlu olmasa da norm haline gelir. Şer'i hukuk ge'ge'i Müslüman olmayanların (Katolik okulları haricinde) ders vermesi yasaklanır. Fransız intelligensiyası durumu önce kibir ve küçümseme ile karşılar. Sonra yavaş yavaş çağa boyun eğer. Kelime-i şahadet getirip yüksek maaşla üniversitedeki kürsülerine dönenlerin sayısı artar. Eskiden kız öğrencileriyle kaçak aşk yaşayanlar, ikinci ve üçüncü eşlerine kavuştukça İslamiyet'e olan inanç ve sevgileri pekişir. Kısa bir müzakere süreci sonunda önce Tunus, ardından Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye Avrupa Birliği'ne katılırlar.

Romana asıl derinliğini veren boyut başka. Kahramanımız,

Huysmans uzmanı bir edebiyat profesörüdür. Joris Huysmans önceleri Emile Zola'nın müridi ve liberal modernizmin önde gelen bir sözcüsüken dönüşüm geçirmiş, dini keşfetmiş, 20. yüzyıl başlarında sağ-Katolik reaksiyonun bir çeşit Necip Fazıl'ı ya da Nurettin Topçu'su haline gelmiştir. Kahramanımız Huysmans'ın yaşamındaki belli başlı mekanları ziyaret eder. Çeşitli boyutlarıyla modern toplumun manevi tükenişini tartışır. Yahudi olan genç öğrenci sevgilisinin Fransa'da yükselen antisemitizm karşısında ailesiyle İsrail'e göçmeye karar verip orada yeni bir idealizmle tanışmasını buruk bir kıskançlıkla izler. Sonunda kaçınılmaz adımı atar.

Yani mesele İslam değildir, modern toplumdur. Fransız entelektüeli yüz yıldan beri bu probleme çarpmakta ve kaçmaktan başka çözüm bulamamaktadır.

Kapitalizme karşı bir başka cephe

25 Mayıs 2017

Dünkülerle aynı günlerde okuduğum öbür kitap bu vurguları kafamda pekiştirdi sanırım. **Charles Eisenstein**, *Sacred Economics*, kapitalizmin sıkıntılarına karşı sosyalizm ve kolektivizm dışında bir üçüncü yol arayışı. Yok, bu yaştan sonra dünya görüşümü baştan kuracak değilim. Ama gene de temel soruları ara sıra baştan sormakta yarar var.

Özel mülkiyet ve para ekonomisi insanları zenginleştirmede, feci bir şekilde fakirleştirdi diyor Eisenstein. Ana tez bu, düşünürsen sarsıcı bir tez. Doğal kaynakların ve kültürel varlıkların metalaştırılması bireylerin emrindeki değerlerin hacmini artırmaz, mutlak olarak azaltır. Özel mülkiyetin püf noktası daha çok sahiplenme değildir, öteki'nin dışlanmasıdır. Başkasının yararlanmasına set çekmektir. Özel mülkü tanımlayan işaret "Girilmez" levhasıdır.

Bir toplumda para ekonomisinin yaygınlaşması, gitgide artan sayıda insanın, gitgide kapsamı büyüyen alanlardan kapı dışarı edilmesi sonucunu doğurur. Ekonomik kalkınma diye tanımladıkları şey, bir fakirleşme sürecinin adıdır. İnsanların parasal geliri artmakta, buna karşılık parasız yararlanabilecekleri değerlerin (çayır, çimen, boş vakit, av, masalcı dede, çocuk bakıcısı komşu, arka bahçedeki keçi, akrabalık ve yardımlaşma ağları) kapsamı daralmakta, insanlar gitgide daha muhtaç ve çaresiz hale gelmektedir.

O çaresizlik hissi midir insanları "yandık, bittik, medeniyet batıyor, elimizden bir şey gelmez" duygusuna sevk eden, ister istemez akla gelen soru bu.

Eisenstein ayrıca faiz ekonomisinin sürdürülemez bir fasit daire olduğunu savunuyor, yüksek enflasyon ve eksi faize dayalı yeni

bir para sistemi öneriyor. Fikirler ilginç, ama varolan sistemin neden yüzlerce yıldan beri insanlara bu kadar cazip geldiğini açıklamaya teşebbüs etmedikçe son tahlilde fantezi olmaktan ileri geçebilecekleri şüpheli.

Amerikan liberalizmi başka

27 Mayıs 2017

Bir arkadaş Amerika'da neden sosyal demokrat parti yok, neden Amerikalılar sola "liberal" diyorlar, bizim liberal dediğimiz onların libertaryeni mi diye soruları sıralamış. Cevap yazdım.

Avrupa'da sosyal demokrasi ve/veya sosyalizmin maddi temeli sendikal harekettir. 1870-80'lerde doğdu, 1980'lere dek Avrupa siyasetinin en güçlü aktörlerinden biri oldu. Sendikalar çöktüğünden bu yana sol partiler bence uzatmaları oynuyorlar. Gerçek bir varlık nedenleri kalmadı. Bürokratik-liberal düzenin biraz daha şehirli, biraz daha din-dışı varyantının temsilcisi oldular.

ABD'de sendikalar hiçbir zaman siyasi düzenin belirleyici bir parçası değildi. Neden? İki şey geliyor aklıma. Bir, Avrupa proletaryasının, kökü köylülüğe dayanan bir sınıfsal kimliği/geleneği vardı. Kendilerini ayrı bir kültür, ayrı bir zümre, ayrı bir aksan, ayrı mahalle, ayrı aile yapısı gibi unsurlarla tanımlayabiliyorlardı. ABD'de hiçbir zaman gerçek bir sınıf olmadılar. Olsa olsa ayrı etnik kökenlerle tanımladılar. (İrlandalılar, Yahudiler, Zenciler, Hispanikler vb.)

İkincisi, tabii, acımasızca uygulanan devlet şiddetidir. 1920-30'larda sendikal hareketler kanla bastırıldı. 1950'lerde sol ve sosyalizm üzerinde muazzam bir siyasi terör yaratıldı. New York'un, Baltimore'un, Boston'un köklü sosyalist örgütlenmeleri vardı. Ama ulusal düzeyde asla örgütlenemediler, marjinal kaldılar. Bundan dolayı ABD'de "sol" ve sendikal hareket, 1930'lardan itibaren, ancak Demokrat Parti yoluyla siyasi temsil imkanı bulabildi. "Liberal" kisvesi altında siyaset yapabildi. Sonucunu görüyorsun. Avrupa'da liberal siyaset 1918 sonrasında izi kalmasına çöktü; oysa ABD'de hâlâ (en azından ismen) siyasi söyle-

min iki ana kanadından biri olmaya devam ediyor. Keza Kanada ve Avustralya'da da.

İngiliz liberalizminin öteden beri birbiriyle bağlantılı iki platformu vardı. Biri serbest ticaretti, yani tacir ve yatırımcı sınıfının mümkün merteye devlet müdahalesinden muaf olması. Öbürü dini taassuba itirazdı, ki buna 19. yüzyıl sonlarında milli taassuplara karşı olmak da eklendi. Seçmen nezdinde asıl ağırlığı olan bu ikincisiydi. İnsanlar kilisenin bağınazlığından gına getirdikleri için, “ezilen” halklara (özellikle İrlandalıları, daha sonra tüm dünya mazlumlarına, mesela Türk esareti altındaki Yunanlara, Bulgarlara vb.) sempati duydukları için liberal partilere yandaş oldular.

Bugünkü Amerikan liberalizmi bu ikinci boyutu, yani dini taassuba ve milli zorbalıklara karşı olma tavrını ön plana çıkarmıştır; bu sayede bütün dünyada liberal siyasi akımlar çökerken ayakta kalmayı başarmıştır. Az önce dediğim, sol/sosyalist hareketin liberal/demokrat cepheye iltihakı da bu dönüşümde rol oynadı elbette.

Liberalizmin birinci platformunu öne çıkarmakta ısrarcı olanlara ABD’de libertarian adı veriliyor. Marjinal bir harekettir. Dünyanın hiçbir yerinde “piyasalar serbest olsun, devlet ticarete karışmasın” platformu üzerinden yüzde birin üstünde oy alan siyasi hareket görülmemiştir, bundan sonra görüleceğini de sanmıyorum.

Libertaryenizmin heyhey günleri 1980’lerdi, Reagan, Thatcher, Milton Friedman, Chicago ekolü vb. 1945’ten veya 1932’den bu yana süren sosyalizan politikaların Batı dünyasını ekonomik ve sosyal çöküntüye sürüklediğini (haklı olarak) gördüler ve karşı uca savruldular. Ancak vaatleri tutmadı; aksine daha beter bir çöküşe doğru hızla yol alındığı anlaşıldı. En önemlisi, serbest piyasa ekonomisi ile bürokratik tahakküm arasında yapısal bir simbiyoz olduğu milletin kafasına dank etmeye başladı. Piyasa

ilişkilerini yaygınlaştırdıkça, onları regüle edecek ve polis rolü oynayacak devasa ve gitgide kontrolden çıkan bir kamu bürokrasisi oluşturmak gerekiyor. Ve nitekim Thatcher-Reagan reformlarının net sonucu (keza Türkiye’de Özal çağının net sonucu) daha önce eşi görülmemiş bir bürokratik yapının kanser gibi büyümesi oldu. Korkarım ki bu hakikat daha iyi anlaşıldıkça libertaryen düşünce, zaten sınırlı olan kamu desteğini büsbütün yitirmek zorunda kalacak.

Bütün dünyada neredeyse devrim boyutları kazanan bir kolektivist, organikçi, doğacı, anti-kapitalist hareket var ve tahmin ediyorum ki yakın gelecekte dinecek veya sinecek bir şey değil.

Emperyalizm

5 Haziran 2017

Geçen günkü yazıda⁶¹ “emperyalist” kelimesini alışılmadık bir bağlamda kullandım, vatandaş dumur oldu. Az daha açalım isterseniz.

Tanım 1

Ortaçağ'da İtalya'da imparatorcu-papacı mücadelesinde imparatorlardan yana olanlar. Alman hükümdarları 963 yılından itibaren *Roma İmparatoru* unvanını taşıdılar, İtalya'daki irili ufaklı beylikler ve şehir devletleri üzerinde egemenlik iddia ettiler. Papa zaman zaman buna ayak uydurdu; zaman zaman anti-Almancı direnişin öncülüğünü üstlendi. İtalyan toplumu şimdiki Suriye iç savaşına rahmet okutacak karmaşıklık ve kanlılıkta hiziplere bölündü. Hatta Dante bu yüzden vatanı Floransa'dan sürgüne gitti, hasretinden şair oldu.

O bağlamda Ortaçağ tarihçilerinin kullandığı “emperyalist” çağdaş bir deyim midir, tarihçi jargonu mudur emin olamadım şimdi. Du Cange sözlüğü elimin altında olsa bakar şıp diye söylerdim. [2018 not: Du Cange sözlüğünde yok, demek ki Ortaçağ metinlerinde görülüyor. Fransızcada ilk 1525'te “*partisan de l'empereur d'Allemagne*” anlamında görülmüş. İngilizce ilk 1603, Knolles'in *History of the Turks*ünde, yine aynı anlamda.]

Tanım 2

Fransa'da 1850'lerde Louis Bonaparte'in imparator olmasını destekleyen ve 1852'de yapılan referandumda -pardon plebisitte- “evet” oyu verenler. Zıddı royalist (kralcı) veya cumhuriyetçi. Asıl Napolyon'un yeğeni idi. 1848'de cumhurbaşkanı seçildi.

61. “Üniversite nasıl doğdu?”, s. 485.

Amcası gibi imparator olma sevdasına düştü. “Büyük Fransa” vaadiyle geldi, Avrupa’da herkesi ürkütüp kendine düşman etti. Afrika’ya el attı. Banka ve borsa oyunları ile bir zümreyi zengin etti. Sonunda Almanların sabrı tükendi, 1871’de vurup tepelediler. Son yıllarını Londra’da sürgünde geçirdi, anılarını yazdı.

Tanım 3

İngiltere’de 1857-58’i izleyen yıllarda Benjamin Disraeli liderliğinde Muhafazakar Partinin, kolonileri -özellikle Hindistan’ı- merkezi yönetime entegre etme politikasını savunan kimse.

Hindistan’daki İngiliz egemenliği o tarihe dek binbir türlü özel imtiyaz, antlaşma ve fiili durumdan oluşan bir yamalı bohça idi. Delhi’de teorik olarak hâlâ Hindistan’ın üçte ikisine hükmeden Sultan oturuyordu. Yeni politika gereği sultanlık lağv edildi, genel vali atandı, Kraliçe Victoria’ya mutantan bir törenle Hindistan İmparatoriçesi tacı giydirildi. “Fransa’nın var, bizim neyimiz eksik” düşüncesi bunda rol oynamış mıdır, şimdi detay hatırlamıyorum.

Muhafazakarlar “emperyalizm” bayrağını kaldırıncaya haliyle Liberaller de oradan yüklendiler. 1876 seçimleri Disraeli ile Liberal lider Gladstone’un epik mücadelesine sahne oldu. Gladstone ahlaklı dış politikanın, İrlanda özgürlüğünün ve tüm ezilen halkların bayraktarı olarak ringde yerini aldı. “Emperyalizm” İngiliz dış politikasında yanlış ve küstah olan her şeyin genel etketi olarak siyasi sloganlar tarihindeki seçkin mevkiine yükseldi.

O gün bugündür biliyoruz ki emperyalizm,

- a) kötüdür,
- b) İngiliz (ve müteselsilen Amerikan) şeysidir,
- c) belirgin bir anlamı yoktur, ne demek istersen o anlama gelir.

Cumhuriyet geldi, yurttaş olduk

15 Haziran 2017

Prof. Aziz Sançar'ın aldığı Nobel Ödülü'ne hepimiz sevindik.

Aziz Bey'in daha sonra Türkiye ziyaretlerinde verdiği hamasi demeçler -ya da o demeçleri kendi ideolojik saplantıları doğrultusunda çarpıtıp kullananların söylemi- sevincimize biraz gölge düşürdü.

Diyorlar ki memlekete hak ve fırsat eşitliği Cumhuriyet'le geldi, hepimiz eşek iken Atam sayesinde vatandaş olduk, Çoban Sülü başımıza başbakan oldu, Aziz Sançar Mardin'in bir sefil köyünden -pardon, üç bin yıllık Savur kentinden- çıkıp Kuzey Carolina'ya, İsveç'e kadar yol alabildi. Malum ağlak hikayeler, "Biz çocukken ilkokula yalınayak giderdik, sonra okudum adam oldum, yaşasın Cumhuriyet!"

Bundan yirmi yıl önce Tarih Vakfı'nın *Toplumsal Tarih* dergisinde son kırk Osmanlı sadrazamının sosyal kökenlerine ve kariyerlerine ilişkin uzun bir yazı yazmıştım, sonradan kısaltıp *Yanlı Cumhuriyet*'e de ekledim, o geldi aklıma. Kaynaklar elimde değil, o yüzden detaylar biraz muğlak kalabilir, ama maddi hata yoktur diye umarım. Fazlası ilginizi çekerse İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın *Son Sadrazamlar* kitabına bakın derim.

• Âli Paşa, şapkalı A ile, 1850'lerden 1871'e kadar Osmanlı devletinin en güçlü kişisi, Tanzimat'ın iki ya da üç liderinden biri. Babası Eminönü'nde attar, yani baharatçı veya bakkal. İbnülemin "ücreti mukabilinde bağçe kapusunu açıp kapatmakla görevliydi" diyor. Kastedilen Bahçekapı semtine adını veren sur kapısı mı, yoksa lalettayin bir bahçe kapısı mı anlaşılamadı.

• Hüseyin Avni Paşa, ordu komutanı, 1876 darbesini yapan asker-sivil cuntanın lideri; Kadıköy yakasındaki konağı şimdilerin

bir ünlü müteahhidinin malı oldu, yandı, oradan hatırlarsınız. Babası Isparta Gelendos'ta eşekçilik yaparmış, bu yüzden kendisi İbnülemin'in hınzırane aktardığına göre "eşek siken oğlu" lakabıyla anılmış. (Not: Gelendost değil, Gelendos.)

· Mithat Paşa, Vodafone Arena'nın eski isim babası, aynı 1876 cuntasının sivil lideri, iki kez başbakan, memlekette cumhuriyet ilan edip kişisel başkanlık sistemi kurmayı tahayyül eden ilk siyasetçi. Alevi (yahut Bektaşî) kökenli küçük memur iken önü açılmış.

· İbrahim Edhem ve Tunuslu Hayreddin Paşalar, Abdülhamid'in ilk yıllarının reformcu sadrazamları. İkisi de aslen köle. Edhem Paşa Sakız'lı Rum, Sakız isyanı sırasında beş yaşındayken esir alınmış, talihî yaver gitmiş, paşa hanesine düşmüş, iyi bir eğitim almış, maden mühendisi olmuş. Hayreddin Paşa Çerkes, esir tüccarları tarafından İstanbul'a satılmış, sonra Tunus Paşasına hediye edilmiş, Tunus vezirliğinden düşünce yeniden İstanbul'a gelmiş.

· Sait Paşa önce saray başdanışmanı, sonra altı defa başbakan sıfatıyla 33 yıl boyunca Abdülhamid rejiminin temel direklerinden biri. Sonradan padişahı devirip hapse attıran entrikaların da merkezinde. İttihat ve Terakki devrinde seksen küsur yaşında yine başbakan. Saraya ilk çağrıldığında Vefa'da mı, Saraçhanebaşı'nda mı kaynanasının iki katlı ahşap evinde oturan bir Maarif Encümeni üyesi.

· İttihat ve Terakki rejiminin önderlerinden Enver, Romanya muhaciri mütevazı bir ailenin oğlu, bursla askeri mektebe gitmiş. Talat Edirne'de posta memuru, Roman kökenli olduğu rivayet edilir. Romen değil, Roman.

Bunlar cumhuriyetimiz sayesinde mi yükselip adam olmuşlardır sizce?

*

Daha ta 1520'lerde Niccolò Machiavelli, *Hükümdar (Il Principe)* kitabında, çeşitli devletlerin sosyal yapılarından söz ederken Osmanlı devletinin meritokratik yapısını Fransa'nın aristokratik yapısıyla karşılaştırır, Türkiye'de alt toplum tabakalarından gelen kişilerin kolayca devletin en yüksek kademelerine tırmanabildiklerini anlatır. Tahminlerimizin aksine Machiavelli bu özelliği övmez, devlet için bir avantajdan çok dezavantaj olduğunu savunur. Okumaya değer bir kitaptır, Türkçesi de var, okuyun bir ara.

Sykes-Picot'nun nesi kötü?

28 Haziran 2017

Sykes-Picot mutabakatını kötülemek bu devirde politikman korekt olmanın şartlarından biri. Beter bir emperyalizm örneği olduğuna dair, solcusu da, İslamcısı da, Türk ulusçusu da, Arap milliyetçisi de hemfikir.

Oysa ne demişti Nietzsche? Herkes öyle diyorsa kesin yanlıştır. Ya da pardon, “Herkes benim fikrime katılmaya başladıysa fikrimi değiştirmenin zamanı geldi” demiş, aşağı yukarı aynı şey.

Bir kere emperyalizm ithamı çok su kaldırır. Evet, Sykes-Picot ile İngiliz ve Fransız himayesi altında bir tür kolonyal yönetim kuruldu; kuranlar kibirden ve zulümden ari değildiler. Ama daha önemlisi, dört yüz senelik berbat bir emperyal tahakküme son verdiler. Arap intelligensiyasının çok büyük bölümü, en azından ilk başlarda, olayı böyle gördü. Modern tarihin en be-yinsiz soygun düzenlerinden biri olan Osmanlı emperyalizmin-den kurtulmayı bir bayram vesilesi saydılar. Bugün de o görüş değişmiş değildir. Okumuş yazmış bir Arap’a “Osmanlı idaresi altında iyiydiniz” de bak bakalım ne tepki veriyor.

Diyebilirler ki 1916’dan 1918’e Arap milleti kahramanca bir mücadele verip Türk boyunduruğundan kurtuldu, ama sonra İngiliz’le Fransız gelip onları aldattılar, kanla kazandıkları zaferi ellerinden aldılar, harita üstünde gelişi güzel çizgiler çizip Arap vatanını dilim dilim dildiler. Arap aydınlarının tahayyül ettiği Arap birliği ve Arap bağımsızlığı masal oldu. Tasfiye edilen emperyalizmin yerine ucu açık ve şartları belirsiz bir başka yabancı egemenliği geldi. Haşimi hırslarına ve Lawrence’ın hayallerine kanalar sukut-ı hayale uğradılar.

Soralım:

· ”Alın size bağımsızlık” deyip Halep’ten Yemen’e kadar bir Arap

imparatorluğu kurulmasına izin verseler insanlık için daha mı hayırlı olurdu? Arap halkı/halkları için daha mı hayırlı olurdu?

· Dört yüz yıldan beri yabancı egemenliği altında yaşamış Arabistan'da, o çapta bir siyasi organizasyonu kaldıracak altyapı ve kadrolar var mıydı?

· Mekke ile Medine'yi bile elde tutmaktan aciz olan Haşimi hanedanının o kadar geniş bir sahada egemenlik iddia etmesi gerçekçi miydi?

· Bırak üniversiteyi, iki veya üç şehir dışında lisesi bile olmayan, bir avuç okur yazar aydını Galatasaray Lisesi veya İstanbul Darülfünunu'ndan çıkmış bir ülkeyi "al sana bağımsızlık" deyip kendi kaderine terk etmek insanlığa ya da siyasi sorumluluğa sığar mıydı?

Sonuçta Osmanlı'nın terk ettiği Ortadoğu'yu, makul sayılabilecek bir hat üzerinden dörde bölüp, bir kısmını Fransa'nın, öbür kısımlarını İngiltere'nin vesayetine bıraktılar. İngiltere Irak'tan 1936'da, Fransa Suriye'den 1946'da ayrıldı. En son Filistin/İsrail'den 1948'de "ne haliniz varsa görün" deyip çekildiler. Bölme-yip ne yapacaklardı? Tek devletin, mesela İngiltere'nin vesayetine verselerdi daha mı iyiydi? Çizdikleri sınırların detayı elbette tartışılır. Mesela Musul (orijinal mutabakatın aksine) neden Suriye'ye verilmedi, Ürdün şart mıydı, Kuveyt hangi mantıkla yerel derebeyi ailesine bırakıldı, her türlü fikir beyan edilebilir. Sınırlar öyle değil böyle çizilse daha iyi olurdu diye kesin bir şey söyleyebilen var mı? Yok. O halde, olabileceğin makulünü yapmışlar deyip bırakacağız.

İlla bir suçlu aramak gerekirse 1516'ya ve Yavuz Sultan Selim'e bakmaya ne dersiniz?

Yazarımız duygusallaşıyor, Hindemith'i anıyor

15 Haziran 2017

Foça Cezaevi bahçesinin zula bir köşesini kendime mekân mekân edindim. Çayır içinde gözden kaybolmuş bir masaya defter, kitap, radyo, yayılıyorum. Yan taraf kan deryası gibi gelincik tarlası, yaban buğdayları hafifçe sararmaya başlamış, dört yanım zeytin ağacı, tek duyulan ses kumruların buguu-guu'su. Güneş yakıcı değil, kucaklayıcı. TRT 3'te Hindemith, viyola sonatı. Hindemith'e bayıldığım söylenemez, ama bu iyi geldi. Karanlık, uygun bir müzik.

Kırk yıl olmuş, Yale'deyken favori sığınağım Sterling Kütüphanesinin sağ arka kuytusundaki gazete odasıydı. Faux-gotik tarzda görkemli, lambrili, tavan doğramalı, ağır meşe masalı bir oda. Dünyanın yüz küsur ülkesinden, Amerika'nın bin milyon kasabasından günlük gazete gelirdi. 1977 olmalı herhalde, *Milliyet*'ten ikinci Milliyetçi Cephe hükümetinin kuruluş haberlerini okuyordum diye kalmış aklımda. Cumbanın içinde hep oturduğum köşede otururken adamlar geldi, sizi on dakika rahatsız edeceğiz dediler. Pencerenin içine iskarpela ile yatak açtılar, pirinç bir plaket çaktılar. "Büyük besteci Paul Hindemith, vefatı 1963, Yale'de müzik profesörü iken bu köşede oturmayı severdi."

Oradan tanışıyoruz.

O kütüphanede *London Times*'in 1700 bilmem kaçtan beri, *New York Herald* ile *Times*'in 1800'lerden beri mikrofilm arşivleri vardı. Bir ara oturdum, Fransız İhtilali'ni baştan sona gazete haberlerinden okudum. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında ABD basınında çıkan Türkiye'yle ilgili yazıları taradım. İnternetin olmadığı çağda büyük nimetti, şimdi gerçi çoğuna online ulaşabiliyorsun, ama onlar da paralı.

HİKMET İNCİLERİ

2016 Aralık'ının 20'leriyle açık cezaevine geçtiğim 23 Mart arası her gün bir iki hikmet incisi yumurtladım. Her hafta birikenleri avukatlarım Murat, Dicle ve Andaç sosyal medyaya taşıdılar. Asıl niyetim klasik müzik dinleme notları yazmaktı ama günlük gazetelerden, okuduğum kitap ve dergilerden, yazdığım mektuplardan araya fikir kırıntıları sızdı.

25 Aralık 2016

TRT 3 günlükleri

Şımarık şehirli çocuklarına özgü nazal sesle “Çok değerli hocalarla beraber, ben, bir Türk kemancısı olarak...” Tık, radyo kapatılır. Bu dili konuşan birinin iyi bir müzisyen olması ihtimali var mı? Yok.

Halk Birleşirse

El pueblo unido jamas sera vencido (Halk birleşirse asla yenilmez), totalitarizmin sloganıdır. “Safları bozan vatan hainidir” anlamına gelir. Ayrıca doğru değildir. 1939-40’larda Alman halkı kadar birleşik bir halk yoktu, ne oldu? Pekala yenildi.

Mektup

Sevgili _____, düşüncelerime yüzde yüz katıldığını söylemişsin. Nasıl başardığını merak ettim. Ben mesela yüzde yüz katılmıyorum düşüncelerime. Bu durumda mutabık mıyız, değil miyiz, çıkaramadım.

Madonna

Madonna ilgini çekiyorsa ve yolun düşerse Siena şehir müzesini kaçırma. Bütün Avrupa’nın -dolayısıyla dünyanın- en etkileyici Meryem-ve-çocuk koleksiyonu orada, çoğu 15. yüzyıl. İlk gidişte uyanmadım. Sonra on sene aklımdan çıkmadı. İkinci gidişte çarpıldım.

Babadan öğula

Evladım, writer’s block berbat bir hastalıktır. Ne kadar erken yenersen o kadar iyi, çünkü alışırsan kurtulması daha zor olur. Tek

çaresi vardır, bol bol yazmak, her gün yazmak, “eyvah ne diyecekler, aptal zannedecekler” diye korkmadan yazmak. Yazdıkça açılırsın. İnan bana, bu işleri bilirim.

Cyrano

Cyrano de Bergerac’ı Sabri Esat çevirisiyle orta 3’teyken babamla beraber sahnede izlemiştim. Mücap Ofluoğlu idi galiba. Şahane bir oyun. Bunca yıl sonra yeniden okumak iyi geldi.

19. yüzyıl tiyatrosunda Shakespeare, Racine, Lope de Vega aya-rına yaklaşan tek oyun yazarıdır Rostand. *Faust* büyük eser ama tiyatro değil, Schiller ve Hugo bayar, 19. yüzyıl İngiliz tiyatrosu bir çöl. Ancak yüzyılın en sonunda zuhur etmiş Wilde, Shaw, Ibsen, Hofmannsthal gibileri.

Krallar 1790’lardan sonra sahneden el çekmiş. Burjuvazi ise ancak 1890’lardan itibaren “burjuva değerlerine” isyan edince iyi tiyatro üretmeye başlamış.

Ateizm

Dar anlamda ateizm işin kolay kısmı. Akli zeminde tanrıların duracak yeri yok, yirmi sayfada şah matla biter maç. Asıl mesele ondan sonrası. İnsanlar irrasyonel önermeleri neden benimser? Hangi ihtiyaca cevap verir? O ihtiyaç başka türlü karşılanabilir mi? Salak mı bu insanlar, masal olduğu aşık ar olan şeylere inanıyorlar? Salak değillerse onları ikna edecek olan argüman nedir? İkna etmek gerekir mi? Asıl ilginç olan ve yirmi sayfadan çok daha fazlasını hak eden sorular bunlar.⁶²

Nuray Mert

Devran değişti, Nuray Mert’i takdirle okuyacak hallere geldik.

62. O günlerde yazmaya başladığım Halim ve Selim diyaloglarının hareket noktasıdır bu paragraf.

Ne demiş atalarımız? *Tempora mutantur nos et mutamur in illis*.

Değiştik mi sahiden? Emin olamıyorum. Perspektif ve bağlam değişti şüphesiz. Ama mesela Kemal ve Kemalizm hakkında söylemiş olduğum her sözün arkasında dururum. 2007'ye dek süren askeri vesayet hakkındaki görüşüm de beterini görünce nüans kazandı belki, ama özünde değişmedi.

Belki üslubumuza daha dikkat etmeliydik. Belki heyecanımızı gemlemeliydik. Belki siyah-beyaz çözümlere itibar etmemek gerektiğini kendimize daha sık hatırlatmalıydık. Belki Nuray'ın da bir dediği var diye kulak kabartmalıydık.

Ahmet Altan

Kim ne derse desin, bu ülkenin matbuatına kırk yıldan beri Ahmet Altan'dan daha düzgün biri gelmedi. Düzgün: yani dürüst, onurlu, edep ve kişilik sahibi. Ve akıl. Ve muazzam bir belagat. Esir alınmış olması acı verici. Çamurdan adamların ağızında oyuncak olması daha da acı.

TRT 3 günlükleri

Çaykovski kötü diyorsan bir de Glazunov'u dene. İçeriksiz jestler diyarının prensleri.

Babil ırmakları

Tüm zamanların en tüyler ürpertici şiirlerinden biri sanırım 137. Mezmur: “Babil ırmakları kıyısında oturup ağladık...” Alabildiğine insani bir acıyla başlar, trajik bir pathos’a açılır, dehşet verici bir intikam çılgılığıyla biter. Beni en çok Almancası etkiliyor, belki Luther’in Bach’ın ekolarıyla dolu olduğu için. King James İngilizcesi de görkemlidir. Ermenicesini keşke hatırlayabilsem!⁶³

Cahil tanrılar

Sözde Zebur’u Davut’a “indirmiş” birileri. Babil’in Davut’la ne alakası var? MÖ 6. yüzyıl ortaları ya da sonları olmalı, Davut’tan en az 450 yıl sonra.

TRT 3 günlükleri

Brahms, *İkili Konçerto*, Jascha Heifetz ve Gregor Piatigorsky’den. Yıpranmış bir eser bu kadar mı canlanıp kanatlanır? Birkaç gün sonra Donizetti, *Don Pasquale*, F. Molinari-Pradelli yönetiminde Napoli Operası’ndan. Bir şampanya şöleni.

Dünya savaşı

Çıkmaz. ABD ile Rusya arasında, dünyanın geleceğini ilgilendiren konularda hiçbir ciddi çıkar çatışması yok. Atışmaları cilvedir. Kırım kimin umrunda? Estonya’ya niye sataşsın Putin?

Asıl mesele Çin. Ama Çin de şimdilik kavgadan uzak duruyor. Feraseti varsa, daha uzun süre uzak durmaya çalışacaktır.

63. Bach’ın metni doğrudan Luther değilmiş, öğrencisi Bachstein’in uyarlamasıymış: “An Wasserflüssen Babylon / Da saßen wir mit Schmerzen.” Ermenicesi “Առ ջրերու վայրերս Բաբելոն / Եւ նստեցաք որովհետ յիշեցաք մեզ մահը զՍիւնը.”

Aslı

Aslı Aydıntaşbaş doğru yere parmak basmış. “(AKP) bugün devletin ‘fabrika ayarlarına’ dönüşünün temel enstrümanıdır. Siz bakmayın görünürdeki ‘İslamcılık’ sosuna. Bugün karşımıza İslamcılık diye sunulan, bildiğiniz devlet tapınmacılığı. (...) İslamcılık vaadiyle ortaya çıkan AKP’nin bundan sonraki misyonu, global alanda selefi İslamcılık ve radikalizmle mücadelede koçbaşı olmak.”

Morg

Onca kara haber arasında son günlerin tek gülümseten olayı: Rize’deki ucube heykelin sarıp sarmalanıp morga taşınması. “Put” söylemini seviyorum. Putları indirmek lazım.

Seelenverwandtschaften

Spiegel'de 1968 hareketinin öncülerinden Martin Altmeyer'in makalesi, "ruh ikizleri" diye çevirmek mümkün belki. Bütün Batı aşırı sağ korkusu ile ayakta. Ama modern anti-liberal sağın, 1968'den sonra yolunu kaybeden sol söylem içindeki köklerini deşen adamakıllı bir yazıya ilk kez rastladım. Horkheimer'i, Che'yi, Žižek'i de fena biçmiş. Her satırının altı çizilesi.

TRT 3 günlükleri

Perşembe sabahlarını işgal eden Vivace diye bir program vardı. Boş müzikal klişeler, eşliğinde manasız bir laf kalabalığı, her hecesinde sahte gülücükler tomurcuklanan bir "bayan" sunucu. Yeni yılda kaldırılmış. "Allah kaldırılandan razı olsun" diye sevinirken ne görelim? *Cumhuriyet*'te Özgen Acar "eyvah Atam elden gidiyor" diye kanlı gözyaşları dökmemiş mi?

Meğer Atam varmış o programda. Beş on dakikadan fazlasına tahammül edemediğimden farkına varamamışım.

13 Ocak 2017

Sulutekne Tepesi

Watership Down (Watership Tepesi?) yazarı Richard Adams vefat etmiş. Bütün gazeteler “çocuk kitabı” diyor. Pek sayılmaz, her yaş için etkileyici bir kitap; bir siyasi alegori. Ben 34 yaşında okumuş “vay” demiştim.

Tutsak tanrıça

İştar Gözaydın’ı da tutuklamışlar. Tanıdığım en cabbar insanlardan biridir. Haddini bildirir bu densizlere tahminimce.

Medeni kanattan gelip, din, diyanet, muhafazakarlık konularına sakın ve akılcı bir açıdan bakmayı deneyen ilk akademiklerden biriydi, ta 15-20 yıl önce. Böyle birini kim ve neden esir alır, düşündükçe aklıma gelenler beni korkutuyor.

Akademik

Türkçe kullanımda “akademisyen” yerleşti, ama ben bir türlü alışamıyorum. Akademisyen diye, benim bildiğim, Fransız Akademisi’ne ya da ona kıyasla Sovyetler Birliği vesairede oluşturulan devlet heyetlerine mensup olanlara denir. Üniversite anlamında akademinin üyeleri akademik’tir.

Mamafih halk akademisyen diyorsa bir süre sonra ayak uydurmaktan başka çare yok.

Kayıp akrabalar

Marx, Markus soyu demek. Markus burada muhtemelen işaret, simge, alamet ya da nişan. Karl eğer “yiğit” demekse, Yiğit Alem-dar diye çevirebiliriz sakallının adını, biraz geniş bir yorumla.

Ayın, lam, mim

Arapça ‘*alem*’ “işaret, simge, anlamlı iz”. Dolayısıyla “bayrak, sancak’. ‘*ilm*’ “bilim”, yani anlamlı işaretlerden sonuç çıkarma sanatı. Uzun a ile ‘*âlem*’ “dünya”. Ama bilhassa “anlamla donatılmış dünya”; Yunanca tam karşılığı kosmos, düzenli dünya, kaos’un zıddı.

Bir felsefe kitabı yazılabilir üç kelime üzerinden. Her bilim özünde semiyoloji midir? Epistemoloji kozmolojiden ayrılabilir mi vs.

Pek yakında sinemalarda

1848’den beri tam 168 yıldır kapitalizmin batmasını bekliyorlar, bu yıl olmadı önümüzdeki yıl kesin. “Kapitalizmin yapısal krizinin içinde mali krizle belirginleşen dönüşümler 2017’de hızlanacak.” Mış. İnşallah.

Mesih’i de bekliyorlar iki bin senedir, gelmedi.

Ateşten gömlek

Aslı Erdoğan, ı-ıh, taşıyamadı. Taşıyamazdı. Necmiye Alpay daha olgun. Kürtlerin vekarı hiçbirinde yok.⁶⁴

64. *Özgür Gündem* gazetesine sembolik destek verdikleri gerekçesiyle tutuklanan yazar Aslı Erdoğan ve öğretim üyesi Necmiye Alpay, yaklaşık dört ay tutuklu kaldıktan sonra 29 Aralık’ta tahliye edilmişlerdi. Haybeye beş yıl, on yıl yatanlarla haşır neşir olduğumuz bir ortamda Erdoğan’ın sergilediği psikolojik çöküntü ve özellikle basının konuya dair kullandığı “elitist” dil yadırgandı.

15 Ocak 2017

TRT 3 günlükleri

Son zamanlarda  ı ırından çıkan bir trend: Bir Allahın kulunun hatırlamadı ı Danimarkalı besteciler saati. Unutulmasında sonsuz fayda bulunan kadın besteciler saati. Berbat- tesi Meksikal  besteciler   leni. Vb. Maksat nedir belli de il. Saygun ve Muammer Sun'dan beteri varm   dedirtmek mi acaba?

Rıza ya ı

Romeo'ya a ık olup intihar etti inde Juliet hen z on d r nde de il. Baba Capulet: *"She hath not seen the change of fourteen years / Let two more summers wither in their pride / Ere we may think her ripe to be a bride."* Annesi o ya ta do urmu  bile: *"By my count, I was your mother much upon these years that you are now a maid."*

G rkem

Let two more summers wither in their pride - Shakespare'den ba ka kimse d nd remezdi o mısraı. "Bırak iki yaz daha t ketsin gururunu" mı desek? "G rkemini" mi desek? Yok, olmaz. Pride'da on    ya a yak   r g z  kapalı  zg ven var. Wither'da, ya lı adamın acımasız gerçekçiliği.  evir  evirebiliyorsan.

Aristokrasi

Serpukhovski ile Vronski'nin konuşması, Anna Karenina'dan: "  nk  onların paralarından gelen özgürlükleri yok, do u tan da  zg r değiller. Onlar bizim gibi güneşe yakın do madılar. Parayla ya da unvanla satın alınabilirler.

Ayakta durabilmek için inanmadıkları bir fikrin fedaisi olabilirler; çünkü varolu larının başka dayanağı yoktur. ikimiz onlardan  st n z, çünkü bizi satın almak olanaksızdır. Satın alınamayan insanlara her zamankinden çok ihtiyacımız var." Sene 1890'lar, Rusya.

Refik Erduran

Orijinal bir insandı, nesli tükenenlerden. Derinliği yetersizdi. Zeus günahlarını affetsin.⁶⁵

Sınıfsal belirteç

Bir arkadaş yaptı kamuoyu yoklamasını, bilimsel olmayan yöntemlerle. “De, da’ları ayrı yazamayan biriyle birlikte olmayı düşünür müsünüz?” Kadınlarda cevap oybirliği ile hayır. Erkekler daha umursamaz havalarda.

Ne sonuç çıkarıyoruz? Demek ki kadınlar sınıfsal belirteçlere daha duyarlı.

Güdümlü piyasalar

Çin’de geçen sene dev prodüksiyonlu bir Mao filmi çıkarmışlar, vatan millet, al bayrak vb. Milli hisler coşmuş, bütün gişe rekorları kırılmış, Terminator’a fark atmış. İşin aslı sonra anlaşılmış. Meğer sinemalar amirin gözüne girmek için Mao bileti satıyor, vatandaş gelip bileti elle düzelttiriyor, yan salondaki filmi seyrediyor.

Türk haklı Çinliden daha mı akılsız dersiniz? Vatan millet gösterisini gerçekten satın alıyor mudur, yoksa satın alır gibi mi yapıyor?

65. Yazar Refik Erduran 7 Ocak 2017’de vefat etmişti.

18 Ocak 2017

Keyfiyet

Kabak tadı veren yanlışlardan. Keyfiyet “keyfilik” demek değil. Arapça *keyfa*, yani “nasıl”dan, “nasıllık” demek. Esasen “nitelik” ile eş anlamlı. Daha çok, “bir şeyin ya da olayın özgül niteliklerinin toplamı” gibi. Misal: Keyfiyeti müdür beye arz ettim. Zıddı kemiyet’tir, “nicelik”. Güzel bir kelime, harcanması yazık.

Kapitalizm

“Dünya o kadar tuhaf bir hal aldı ki, kapitalizmin kalesi sayılan ABD’nin müstakbel başkanı tüm serbest ticaret anlaşmalarını yırtacağını söylerken, dünyanın en büyük komünist partisi tarafından yönetilen Çin’in lideri Xi Jinping, Davos’ta çıkıp serbest ticareti ve globalleşmeyi savunuyor.” Aslı Aydıntaşbaş.

TRT 3 günlükleri

Richard Strauss, *Capriccio* operasının yaylı çalgılar altılısı için prelüdü. Asalet ve ağırbaşlılıkla dolu bir eser. 1942 tarihliyimş. Cücelerin istila ettiği bir dünyada böyle bir dev nasıl yürüyebildi?

İki gün sonra yine Richard Strauss, op. 39, no 4 mü 5 mi duymadım, *Befreit* adlı şarkı. Tüyler ürpertici bir güzellik.

Palm yağı

Başka ülkeleri bilmem, Sri Lankada A’dan Z’ye her şeyi palm yağında kızartıyorlar. Her yemekten uzaktan uzağa Reksona tuvalet sabunu tadı duyuluyor. Kanseri oranları yüksek miymiş? Hiç sanmam.

Çağdaş hayatın geyikleri bunlar.⁶⁶

İşgücü

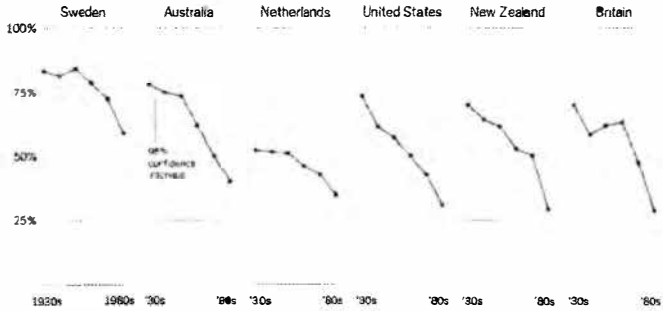
Davos’ta demişler ki, kadınların işgücüne katılımında önemli

66. Palm yağının kanser yaptığına dair medyada alevlendirilen haberler üzerine.

adımlar atılırsa ülkeler çağa ayak uydurabilir, mutlu ve sağlıklı bir geleceğe doğru emin adımlarla ilerleyebilirmiş. Miş. İyi de, önümüzdeki dönemde istihdam kapasitesinde ve işgücü talebinde feci düşüşler beklenirken kadınlar daha çok çalışsın demek niye? Milyonlarca insanı evine yollarken kadınlara niye öncelik verilmesin? “İşgücüne katılmak” iyi bir şey mi?

Hani kölelik kötüydü?

Percentage of people who say it is “essential” to live in a democracy

Demokrasinin sonu

Mounk ve Foa'nın araştırması ne kadar güvenilirli de bilemem. Ama bulguları dehşet. Dünyanın sayılı ülkelerinde 35 yaş altı nüfusta “illaki demokrasi şart” diyenlerin oranı yeri öpüyor; Hollanda ve ABD’de %30 dolay, İngiltere ve Yeni Zelanda’da %25’in az üstü. Buna karşılık yetmişlik ihtiyarlar arasında demokrasi hâlâ muteber, %70 dolaylarında destek var.

Doğruysa bu iş bitmiş demektir. Demek ki demokrasi tapkınılığı 1930’ların 40’ların krizlerine verilmiş bir konjonktürel tepkiymiş, çağını doldurmuş. Değişmez güdüler olan özgürlük ve güvenlik arayışına artık yeni formüllerle cevap bulmak gerekiyor.

Lastik

Yazılarım neden hep kısa başlayıp durmadan uzuyor?

22 Ocak 2017

Pedagoji

Ortanca oğlum “Ben konservatif oldum galiba” diye bildirdi. İskoçya’da lisede okuyor, oralarda makul sayılan seçeneklerdendir. Hoşuma gitmedi. “Kırk yaşın üstündeyse ve ensen kalınsa mazur görülebilir” dedim. “Yoksa çirkin bir şey. Herkese söyleme.”

Spectator

“Sen de hâlâ *Spectator* okuyorsun” dese ne cevap verirdim?

Eskiden bir aykırı düşünce şöleniydi o dergi. Kimler vardı? A. A. Gill, Julie Burchill, Paul Johnson, Petronella Wyatt, Auberon Waugh, Jeffrey Bernard, orospu çocuğu Taki... Şimdi sırf Matthew Parris’in hatırına aboneliği kesmeye kıyamıyorum.

İngiliz muhafazakarlığı müthiş bir dejenerasyon içinde. Özgün ve elit olan her şeyi kaybetti. Nefret ve ırkçılıktan başka anlatacak öyküsü kalmamış bir alt orta tabaka popülizmine dönüştü.

Antique

Fransızca *antique*, 1. eski, eski moda, 2. Eski Yunan ve Roma’ya ait. İngilizce *antique* bu anlamlardan sadece ilkinin karşılığı; ikincisi *ancient*. Türkçede de var o ayrım: *antika* adam, *antika* eşya, fakat *antik* şehir.

Sortition

Seçimler yerine kurayla demokrasi fikrine geçen gün değindim. O fikrin bir de adı varmış: *sortition*. Avustralya’da yerel yönetimlerde denemişler.

Post-liberal

“Doğum yeri olan Britanya’da liberalizm, popülizme mağlup oldu” demiş *Guardian*. “Post-liberal çağ için liberalizmi yeniden kurgulamak gerekiyor” diye bağlamış.

Remake demiş. “Yeniden yapmak” diye çevirsen olmaz, anlamsız. “Yeniden inşa etmek” yanlış geliyor kulağa: *rebuild* karşılığıdır, aslına rücu etmek, eski haline getirmek gibi. En iyisi “yeniden kurgulamak”.

Eski pornolar

Matbaanın icadından sonra yayınlanan ilk porno koleksiyonu, Marcantonio Raimondi, *I Modi* - “usuller” ya da “pozisyonlar”. Sene 1524, Roma. Rafael’in dostu ve gravürçüsü imiş. Ressamın vakitsiz ölümünden sonra atölyesi ekonomik sıkıntıya düşünce bu yola başvurmuşlar. Çok satmış.

Şahane gravürler. Geçende Manchester’da sergisi varmış, ondan gördüm.

Maymun akıllı

Frans de Waal, *Are We Smart Enough to Know How Smart Animals Are*. İsim ucuz ama ilginç bir kitaba benziyor. Yazar dünyanın bir numaralı maymun psikoloğu. Bizi akrabalarından ayıran, ya da ayırmayan, şeyleri incelemiş - dil, benlik bilinci, alet kullanımı, empati, işbirliği, geçmiş ve gelecek algısı, hatta “kültür”.

TRT 3 günlükleri

“Müziğin, mutluluğun ve huzûrun neş’eli bir melodiye dönüştüğü bir başka Radyo 3 sabahında... dünyanın müziğini ruhunuza keyifli bir dokunuşla ...”

Müziği muhallebiye bulayınca halkımız daha kolay yutar diye mi düşünüyorlar, nedir?

Pet şişe

Mavi plastik su şişeleri hangi tarihte çıktı hatırlayan var mı? Dünyada ilk 1990 yılında görülmüş. Bize de aynı yıl ya da bir iki yıl sonra gelmiş olmalı.

Kolektif çılgınlığın abidesi olarak tarihe geçecektir. Pasifik Okyanusu'nda şimdiden dört milyon kilometrekarelik bir plastik çöplüğü oluşmuş. Çorba kıvamındaymış.

29 Ocak 2017

Küresel

Küreselleşmenin sonu gelmiş, o model tükenmiş, bir mali kriz küreselleşmeye noktayı koymuş: *Cumhuriyet*'te Ergin Yıldızoğlu muştuluyor.

Bizim koğuşa yeni bir arkadaş getirdiler, Doğu'daki bir kaza cezaevinden sürgün gelmiş, cep telefonu yakalatmışlar. Ne yapıyorlarmış? Bütün gün Tayland'da manita ayarlıyorlarmış. Bir de Mozambik mi, Madagaskar mı, adını hatırlayamadığı bir ülkede.

Otomotiv

Citroën önümüzdeki yıl Türkiye'de pazar payını arttıracakmış, 40.000 oto satmayı umuyormuş.

Ben mi değiştim dünya mı? Bu gibi şeyler iki üç yıl öncesine dek bana normal gelirdi. Şimdi cinnet belirtisi görüyorum. Daha fazla asfalt, daha fazla otopark, daha fazla trafik polisi, daha fazla benzin istasyonu, daha fazla oto sanayi sitesi, daha fazla kasko acentesi lazım mı gerçekten? Nereye kadar?

Rıza yaşı

Marienbad'da karşılaştıklarında Ulrike von Lewetzov 17, Goethe 74 yaşındaydı. Öpüşmeden ileri çok gidemediler anlaşılan, ama o aşktan Goethe'nin *Marienbad Ağıdı* (*Marienbader Elegie*) doğdu.

Was soll ich nun vom Wiedersehen hoffen,

Von dieses Tages noch geschlossener Blüte?

Bir *Marienbad Ağıdı* kaç Ulrike eder sizce? Bin? Yüz bin?

Kartel

Avrupa Birliği küreselleşmenin sonu geldi diye mi batıyor? Yoksa tam tersine, küreselleşmeye direnen bir koruma karteline dönüş-tüğü için mi batıyor?

Marienbad

Marienbad ıgırından ıkımış bir düğün pastasıdır. 19. yüzyıl fantezi mimarisinin Avrupa'daki en katıksız örneğidir. Şimdi Çekya'da, resmi adı Mariánské Lázně. Hayatta bir kere mutlaka görülesi yerlerden.

Alain Resnais'nin *Geçen Yıl Marienbad* da filmi var, aklın ve hafıza-nın labirentlerine dair, bilir misiniz? Gençken öyle şeyleri beğenir-dik; şimdi olsa sıkılıırım herhalde. Gene de iz bırakmış kafamda.

Şehzade Mustafa Sendromu

“...gücün bu denli yoğunlaştığı, merkezileştiğı ve özerkleşerek mutlaklaştığı bir yönetim yapısında sadece muhaliflerin değil, kendini iktidarın yanında görenlerin de her an keyfi bir uygulama-nın, keyfi bir kararın mağduru olma endişesi içinde yaşamaya mahkum olmalarıdır.” Ahmet İnsel.

Örf ve adetlerimiz

Osmanlı matbaayı 270 yıl milli sınırların dışında tutmayı ba-şarmıştı. Ahfadı şimdi genetik mühendisliğin ürünlerini sınır dışında tutma mücadelesi veriyor.

270 yıl direnebilirler mi? Sanmam. Devir hızlandı, 27 yıl yeter çöküşü tetiklemeye.

5 Şubat 2017

Mühür

“20 Yıllık sahte öğretmen” sahte sayılabilir mi? Öğretmenlik sıfatı bileğinin hakkıyla kazanılan bir şey mi, yoksa üfürükten bir devlet dairesinin basacağı bir mühürden mi ibaret?

Hazır konu oraya gelmişken MEB damgalı öğretmenlerin yüzde kaç sahte öğretmen sizce? Benim kendi tecrübemden ve çocuklarıminkinden çıkardığım kadarıyla %95 ila %98 gibi olmalı.

Tesadüf

Gambia Cumhurbaşkanı Yahya Jammeh'i tanıdınız. 22 yıl memleketin üstüne çöktükten sonra seçim kaybetti, çamura yatmayı denedi, olmayınca devlet hazinesini soyup kaçtı. Giderayak eline aldığı kitaba dikkat edin.

Halen TC cezaevlerine resmen sokulmasına izin verilen tek kitap aynısı.⁶⁷

67. Ocak-Şubat 2017'de bir süre cezaevlerine dışarıdan kitap sokulması yasaklandı. Sözlü müracaatımız üzerine Kuran getirmenin serbest olduğu bildirildi.

Referandum

“Hayır”ı desteklemek için yapılacak en iyi iş nedir, size söyleyeyim. CHP’nin susması ve ortalıktan çekilmesidir. Allah göstermesin, “Hayır” oyunun “CHP yandaşlığı” ile eşitlenmesi halinde yüzde 25 ile bilemedin 30 kaçınılmaz olur.

Esed

Esad mı Esed mi sorunsalının ideolojik önemini anlamadığımı itiraf edeyim. Adamın soyadı elif-sin-dal ile, İngilizce usule göre Asad, Türkçe yerleşik usule göre Esed, “Arslan” demek. Bizim Esat diye bildiğimiz erkek adı ayın ile Es’ad’dır, “en kutlu” ya da “çok mutlu” anlamında. Doğrusu Esed ise Esed, adamı sevmekle ya da sevmemekle ne ilgisi var?

Ayrıca İngilizcesi Abu Dhabi olan ülkenin adı Türkçenin bin yıllık kurallarına göre Ebu Zâbi olmalıydı, o da aklımızda olsun.

TRT 3 günlükleri

31 Ocak, kontrbasçı Tahir Sümer resitali. Önce 23 Nisan mı diye düşünüyorsun. İlkokul öğrencisi olsa gülümseyip başını okşarsın, “Çocuğum sana başka meslek düşünelim” dersin. Ama değilmiş. Hacettepe’de hoca ve profesyonelmış. İşin enteresanı alkışlanıyor da.

Meral Danış Beştaş

Mecliste en beğendiğin şahıs kim diye sorarsan, tabii Sırrı Süreyya’dan sonra, HDP Adana Milletvekili Meral Danış Beştaş. Ne kadar şahane bir cumhurbaşkanı olurdu, değil mi?

12 Şubat 2017

TRT 3 günlükleri

Cumartesi akşamları Vefa Çiftçioğlu ile Antonio Pirolli'nin Yorum-Analiz programı. Antonio ilginç şeyler anlatacak gibi oluyor, lafı toparlayamıyor, ımm ve gımm'larda boğuluyor. Vefa boş laf çayırlarında deli bir tay gibi. İyi bir program olabilirdi. Henüz olamamış.

PEN

PEN Club: ikinci sınıf yazarlar karteli. Tescilli yazmanlardan meslek örgütü kurma fikri Sovyet memurokrasisinin insanlığa armağanıydı. Batılılar oradan taklit ettiler. Soğuk savaşla birlikte çağı geçti. Zülfü Livaneli'nin içinde olduğu bir heyetten kime ne fayda gelebilir?

Junot Diaz

The Brief Wondrous Life of Oscar Wao. İnsanı ta dibinden sarsan muhteşem bir roman. New York'un Dominicano gettosunun diliyle yazılmış insancıl bir destan, gönlünü ve kafanı büyüten cinsten. Dili piç kurusu bir dil. Türkçeye ya da başka bir dile nasıl çevrilir bilemedim.⁶⁸

Dil bilgisi

Sanırım halen dünyada ortalama İngilizce bilgisinin en düşük olduğu ülke ya da ülkelerden biri Türkiye. Beceriksizlik midir, yoksa bilinçli bir politikanın sonucu mudur diye insan ister istemez düşünüyor. 79 milyonu eşek ahırına hapsetmenin bundan daha mükemmel bir yöntemi olabilir miydi?

68. *Oscar Wao'nun Tuhaf Kısa Yaşamı* olarak Türkçeye çevrilmiş (Everest, 2009). Bir kere *wondrous* "tuhaf" demek değil, belki "mucizelerle dolu" olabilir. Gerisini merak bile etmedim.

21 Şubat 2017

Yatay büyüme

“Yatay büyüme iyidir” diyor çevreciler ve Yüce Cumhurbaşkanı - yani eskiden buralar dutluktu olan yerler artsın. Yatayla dikeyden hangisinin ekosisteme zararı daha fazla? Yatay büyümenin her metrekaresi için kaç çevreyolu, kaç otopark, kaç litre benzin ve mazot lazım?

Nüfusu azaltmaktan başka çare yok.

Nüfus

Tek çare kitlesel kısırlaştırma diyenlerin sayısı artıyor. Ama öyle görünüyor ki yakında o da çare olmaktan çıkacak. DNA örneğinden klon almak bugün yarın mümkün olacaktı. Bir kaba tükürüp “getir bana yüz çocuk” diyebiliyorsan nüfusu kontrol altına alma imkanı mı kalır?

Taaddüdü zevcat

Abdülhamit’in torunu olduğunu iddia eden hanımefendiye CHP milletvekili Özgür Özel olağanüstü orijinal bir yanıt şaklatmış: “Sen Atatürk’e dil uzatıyorsun ya, eğer Atatürk olmasaydı sen mutlaka yine yaşardın. Ama hangi paşanın kaçınıcı karısı olurdun, sen düşün.”

Hanımefendi yerine ben düşündüm. Bildiğim kadarı ile en azından 18. yüzyıl sonrasında Osmanlı hanedanına damat gelenlerin çok eşliliği söz konusu değildi. Daha önce nasıldı emin değilim ama çok da farklı olacağını sanmam.

CHP

Referandum konusunda bildiğim tek şey var: CHP'nin her çabası ters tepecektir. Hayır oyunun "CHP pozisyonu" olarak algılanması bir tek sonuç doğurur, o da hayır oyunun yüzde 25 (artı yüzde on küsur HDP) bandına hapsolmasıdır.

Yapabilecekleri en verimli iş susup ortadan kaybolmak.

Atam vatam

Öbür türlü çok makul, çok güzel şeyler söyleyen bir güzel kadın da demiş ki "Sıradan bir seçim değil bu. Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyet'i ilelebet payidar olmaya devam etsin mi yoksa bitirelim mi oylaması resmen."

Böyle sorarsanız ben bitirelim derim. Büyük çoğunluk da öyle der. Sahiden farkında değiller mi bunun?

İlelebet payidar

"İlelebet payidar olmaya devam etmek" oksimoron oluyor. Et-mese ne olacak. Eskiden ilelebet payidardı, artık değil mi olacak. Temporary eternity?

Kendiliğindencilik

"ABD'de havalimanlarında, sokaklarda, İngiltere'de çeşitli kentlerde yaygın, kendiliğinden protesto eylemleri..." (Ergin Yıldızoglu)

Mitinglerin demir yasası: Tasvip ediyorsak kendiliğindendir, halk tepkisidir. Etmeyorsak manipüle edilmiştir. Kamyon kamyon adam taşımışlardır. Mihraktır.

TRT 3 günlükleri

4 Şubat akşamı Rudolf Serkin'den Beethoven 32, yarabbi ne büyük bir hediye! Dehanın alameti farikası: her dokunuşunda uyanık bir aklın varlığını hissediyorsun.

Beethoven'ın son sonatlarını yıllarca Maurizio Pollini'den dinledim. Sonra Arrau, Backhaus ve Kempff geldi. En son Glenn Gould'da karar kılmıştım. Şimdi de bu.

Amerikan Sapığı

Bret Easton Ellis, *American Psycho*. Amerikan toplumunun beyinsizleşmesine dair bir beyinsiz Amerikan romanı. Kötü. İlginç olanı 1991'de yazılmış, beyinsizliğin ilahı ve simgesi olarak seçtiğı karakter kim? Donald Trump.

19 Şubat 2017

Türk marşı

İlerici Türk: 21. yüzyıl diktatörlerine hayır! 20. yüzyıl diktatörleri nemize yetmez?

Gerici Türk: Kahrol gerici! En çağdaşı 19. yüzyıl diktatörüydü. Okullar açtı, demir ağlarla ördü vatani.

Referandum

Hayır istiyorsan sorulacak tek soru “RTE ile 17 yıl daha mı?” olmalı. Soruyu “RTE mi Kılıçdaroğlu mu?” diye sorarsan cevabı bellidir. Kılıçdaroğlu yerine öbür Kemal’i koysan, 23 Nisan şairleri ne dese desin, sonuç gene bellidir.

Poe

Poe’nun yalnız öykülerini okudum, o da yıllar önce. Şiirlerini bilmiyorum. 19. yüzyıl Amerikan edebiyatı bana genellikle yavan geliyor. Longfellow, Emerson şablon, Melville abartılı, Henry James boğucu, Mark Twain hoş ama fazla geveze.

Tasfiye

1933 üniversite reformu ile bugünkü tasfiye arasındaki ideolojik, siyasi ve idari benzerlikleri/farkları inceleyen bir makale okuduğumuzda diyeceğiz ki, hah, Ege’nin doğusunda da akıl varmış. Az da olsa.

Yok aslında birbirimizden farkımız

Angela Merkel “İslamist” ile “İslami” arasındaki ince ayrımı vurgulamaya özen gösterdi. Birkaç yıl önce olsa -tam olarak 2013

ortalarından önce- alkışlardım. Şimdi emin olamıyorum.

Din bir kimlik, bir gelenek, bir ecdat saygısı, evet. Ama o kimlik adına girilen siyasi zorbalığa hayır diyecek enerjisi ve entelektüel donanımı var mı veya kaldı mı? Orası şüpheli.

TRT 3 günlükleri

Barok Şarkılar programını yapan Nükhet Hanım kimdir ve adı sanı duyulmadık bu kadar şahane müzikleri nerden buluyor? 8 Şubat'ta Hasse'nin üç operasından seçmeler: *Didone Abbandonata*, *Artaserse*, öbürünün adını duymadım. Tüyler ürpertici güzellikte: *"tutto mi spira rimorso ed orror."*

Nükleer

Nükleer enerjiye neden karşıydık unuttum, hatırlatır mısınız? "Tehlikeli" olduğu içinse, otomobili, kamyonu, uçağı, sigarayı, şekeri, patatesi, kömür sobasını, tüp gazı, elektrik prizlerini vb. yasaklamak gerekmiyor mu? "Artıkları milyon sene erimiyor" diye ise, hani pet şişeye karşı gösteri yürüyüşleri?

23 Şubat 2017

TRT 3 günlükleri

Chick Corea'ya bayıldığımı söyleyemem. Ama Bach ve Mozart kayıtları, hakikaten, ferah bir nefes gibi.

1974'te Yale'e ilk gidişimden birkaç hafta sonra New Haven'de bir kafeye Corea geldi. Ondan kısa bir süre sonra da Django Reinhardt konseri duyuruldu. Farnam Hall'daki odamın duvarları bomboş olduğundan bu ikisinin posterini bir yerden söküp yapıştırdım. Aylarca baş ucumda durdular.

Güzel yerler

Siena'daki Piccolomini Kütüphanesi en güzeli dedik bir yazımızda. İsviçre'de St. Gallen manastırı kütüphanesi ile Avusturya'da Melk manastır kütüphanesi ikincilik için kapışırılar. Barok'un şaşası var tabii, ama Rönesans'ın insanın ayaklarını yerden kesen cüretkar zekası başka.

Prag yakınındaki Troya Şatosu'nun büyük salonu beni etkilemişti; tavan resimlerine daldın mı kolay kolay çıkamazsın. Salisbury Katedrali'nin dantel misali tonozları var. Canterbury Katedrali ise, inanmayacaksın, yamuk olduğu için insanın yüreğini yakalıyor.

Bunlar gibi daha bin tane var mutlaka. Benim aklımda kalanlar bunlar.

Hoparlör

İsrail geceleri hoparlör ile ezan okumayı yasaklamış. Bu zalim kararın mağdurları da "kimliğimize saldırıdır" diye ayaklanmışlar.

Hoparlör İslam kimliğinin mütemmim cüzü müdür? Düşünürsen evet, olabilir. Hoparlörsüz zor. Devlet dini olmadığı bir yerde İslam dediğin kaç sene yaşar?

Kömür

“Türkiye yılda 30 milyon ton taşkömürü tüketirken bunun sadece 1.5 milyon tonunu üretiyor... Yani %92 oranında dışa bağlı durumda. Vıy vıy aman.” (*Cumhuriyet*, 8 Şubat)

Peki içte bunun tonunun üretim maliyeti kaç para, Çin’den alınca kaç para? Fiyat düşürmek için işçinin köle koşullarında çalıştırılmasına razı mısınız? Overhead gideri kısıldı diye Somada 300 işçi ölünce bağırarak mısınız? Dışarıda 3 dolara satılan kömürü içeride 7 dolar verip alan hükümete şarlayacak mısınız?

Ulusların Düşüşü

Acemoğlu’nun tezinde beni rahatsız eden taraf şu. Diyor ki, kalkınma için barış, hukuk, saygı, düzen, kural vb. lazım. Oysa benim bildiğim, kırmızı ışıktaki duran adamdan yatırımcı olmaz. Cortes mi durmuş, Rockefeller mı, Afrika’yı fetheden Cecil Rhodes mu? Büyümenin şartları yanılmıyorsa üçtür. Bir, sonsuz inanç. İki, kahredici güç. Üç, teknik üstünlük. Bugünün dünyasında ilki yok, ikisiyle üç sadece ABD’de var. Yeter mi, göreceğiz.

1921 ruhu

13 Şubat’ta *Cumhuriyet*’te Orhan Gazi Ertekin’in son derece aydınlık ve aydınlatıcı röportajı. Tek anlamadığım cümle “1921 ruhu üzerinden yol alacağımız dönemdeyiz,” onu da *Cumhuriyet* manşet yapmış.

Nedir 1921 ruhu? Başkomutanlık Kanunu mudur? Mustafa Kemal’in bir yandan İngilizlerle öbür yandan Enverciler arasında sıkışıp orduya sığınması mıdır? Kuvayı Milliye’nin tasfiyesi midir? Bilemedim.

26 Şubat 2017

Kutsal devlet

“Devleti kutsama sporuna öteden beri karşıyım. Al MGK’sini vur müsteşarına. Bana hiçbir kutsal gelmiyor. Hiçbiri vatandaşın huzurundan, özgürlükten, eşitlikten daha önemli değil” demiş Aslı Aydıntaşbaş, haklı olarak.

Belki o listeye “uygarlık” da eklenmeli. Tanımı zor bir kavram, ama en az huzur ve eşitlik kadar hayati.

Uygarlık

Yani medeniyet, nedir? Müktesebattır. İnsanlığın zaman içerisinde biriktirmiş olduğu bilgi, beceri ve eser dağarcığıdır. Zıyan olması yazıktır. “Olsun, yeter ki insancıkların huzuru bozulmasın” diyebilir miyiz? Ben demem. Gerekiyorsa beş on kişi ölsün derim.

Mesela evrim teorisinin başına gelenleri düşün, Küba’daki camii düşün, beni de fazla konuşturma.

Cennet

İçinden dere akan bir bahçede trilyonlarca sene oturuyorsun. Tek lüksün istabak kaplı bir döşek, tek eğlençen birtakım kokmaz bulaşmaz lolitalar. Tanıdığın sevdiğin insanların yarısı cehennemde kebab. *New York Times*’a abone olamazsın, sabahları Nutella istesen muhtemelen bulamazsın.

Yunus Emre ne güzel söylemiş, bunun nesi teselli edici ki?

TRT 3 günlükleri

Herschel, 14. senfoni. Güzel bir eser. Erken Haydn veya Mannheim ekolü tarzında, 1760’lar olmalı. Hangi Herschel’miş bu? Bildiğimiz bilimci Herschel, Uranus gezegenini bulan, kızılötesi ışımaya

keşfeden, asteroid ve nebula kavramlarını icat eden kişi. Meğer bir dönem full-time besteciymiş. Bir sürü senfonisi, org eserleri var.

Mahler 6. *Senfoni*'de Richardo Chailly'nin berraklığı mı, Simon Rattle'ın ritm duygusu mu? İyi ki seçmek zorunda değilim. Keşke Bernard Haitink'i de duysaydık.

Vefa Ç. ile Antonio P'nin cumartesileri 9'daki Yorum-Analiz programına çemkirdim geçenlerde. Belki de haksızlık ettim. Belki bir değil iki saat olsa daha rahat olacaklar.

Bilimin amacı

"Bilim barış ve özgürlük için yapılır." Öyle mi gerçekten? Benim bildiğim bilim, bilgi için yapılır. Gerçeği merak edersin, sorarsın, öğrenmeye çalışırsın. Sorabileceğin tek meşru soru "doğru mu" sorusudur. "Barışa hizmet eder mi", "özgürlüğe faydası ne", "vatan benden ne bekler" diye sormaya başladığın gün ruhunu şeytana sattın demektir. Artık hiçbir sözüne güven olmaz. Geçmiş olsun.

Urfa

İslam öncesi dönemde Urfa'da tabip azizler Kosmas ve Dami-anos türbesi ünlü, hem Doğu hem Batı aleminde tanınan ve sevilen azizlerden. O türbenin yerinde şimdi Hz. Eyüp ziyareti bulunuyor, halen çok aktif. Eyüp hastalanmış, tabiplere başvurmuştu, ondan mı acaba?

Kapitalizmin sonu

Wolfgang Streeck, Alman sosyal bilimci. Kapitalizmin çöküşünü yazmış. O konuda yazarların çoğunun aksine akıllı birine benziyor. En azından *Guardian*'daki röportaj o izlenimi veriyor. Yeni kitabı *How will Capitalism End* (Kapitalizm Nasıl Bitecek), okumalı.

5 Mart 2017

TRT 3 günlükleri-1

Giovanni Benedetto Platti, daha önce adını duymadığım biri, Corelli ile Mozart arasında kayıp halka sanki. Hemen peşinden Johann Christian Bach'ın bir *Sinfonia*'sı. Hayır, Sebastian'ın üç oğlunun hiçbirinde babalarının kıvılcımı yok.

1710'lar kuşaaında yüzlerce olağanüstü besteci, 1740'lar kuşaaında yüzlerce vasat besteci çıkmış. Acaba neden? (20/02)

TRT 3 günlükleri-2

Verdi *Requiem*'in yirmi bir stüdyo kaydı, n adet konser bandı varmış elinde. Peki, güzel kardeşim, önce bir kuşbakış değ rlerdir, hangisi ünlü, hangisi ilginç, hangisi en iyi, hangisi beş para etmez onu söyle. Detayda boğulacaksan sonra boğul. Celibidace'nin kel alaka bir yorumunu neden dinlettiğini anlatamadan, Verdi'ye dair saçma sapan anekdotlara atlama.

Ayrıca Verdi'nin *Requiem*'i Brahms'ın yanına bile yaklaşamaz. Alman tarzına  zenmiş, o kadarcık yapabilmiş. (25/02)

Atatürk- n n 

Klasik müzik kuşaaında Kemal goygoyculuğu kadar akıllara ziyan bir saçmalık düşünemiyorum. Hazret hayatta Rumeli oyun havalarıyla meyhane gazelleri dışında bir şey dinlememiş. Ha, bir de fokstrot yapmış. Ne alakası var?

 n n  desen anlarım. İyi müzikten hoşlanırmış rahmetli; ülkenin müzik altyapısına ciddi hizmetleri olmuş. Başka birçok hizmeti gibi bunları da hayırla anmak lazım. Ötekine dil uzatmaya cesaret edemeyenlerin şamar oğlanı haline getirilmesi yazık.

Pseudo religon

"If you spend 75 years building a pseudo religion around anything -an ethnic group, a plaster saint, sexual chastity or the Flying Spaghetti Monster- don't be surprised when clever 19-year-olds discover that insulting it is now the funniest fucking thing in the world" demiş Breitbart News, Trump'ın ideolojik besin kaynağı. Bizde olsa "alçıdan aziz"ın yanına beton anıtları da eklerdik.

Çevirisi? Üff üşendim. Rica etsek biri çevirip yorumlara eklese.

Küfür hukuku

İfade özgürlüğünün ilkesel sınırlarından biri de hakaret olmalı diye yazdım, bazı çevrelerde hayal kırıklığı uyandırdım. Bilemiyorum. Belki de hakaret ceza değil, sadece tazminat hukukunun konusu olmalı. Kişisel bir zarar gördüğünü iddia eden, zararıyla orantılı bir tazminat talep edebilmeli. Öürse dava düşmeli. 80 yahut 1400 yıl önce ölmüş kişilere hakaret absürt bir fikir olarak Garabetler Müzesindeki yerini almalı.

"Anısını sikeyim" desen, merhum bundan ne zarar görebilir ki?

Hain plan

Ne yapmaya çalışıyorsun diye soruyorlar. Kahır, kurşun, gözyaşı estetiğine teslim olmadan da cezaevinde ayakta durulabileceğini göstermeye çalışıyorum belki de. Mahler candarma türküsüne havada karada basar, Marienbad'ın bahçeleri de Muş'un yokuşlarından açık ara daha ilginç. Ee, neden aızıyla yetinelim?

Mark Sykes

Modern Suriye ve Irak'ı yaratan Sykes-Picot ikilisinin yarısı. İlk gençliğinde babasıyla beraber sık sık Osmanlı diyarlarını gezmiş, sevmiş. Üniversitede öğrenciyken yazdığı ilk kitabı *Through*

Five Turkish Provinces, Şarklıların adap ve adetlerini küçümseyen Batılılara karşı bir polemik. İkinci kitabında İngiliz askeri bürokrasisinin ahmaklığını, üçüncüsünde popüler İngiliz basınının ikiyüzlülüğünü yazmış. 1914'e dek Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumaktan yanayken, savaştan sonra o yolun sonuna gelindiğini idrak etmiş.

Torununun yazdığı biyografisi (*The Man Who Created the Middle East*) yeni çıktı.

Öfke çağı

Pankaj Mishra, son zamanlarda adı sık duyulan bir Hint-İngiliz düşünür. Yeni çıkan kitabı *Age of Anger*, okumaya değer görünüyor. Modern çağın ürettiği öfke ve irrasyonellik ideolojileri üzerinde durmuş. Herder ve d'Annunzio'dan, Rus nihilistlerinden başlayıp yeni İslami fanatizmlere, Hindu fundamentalistlerine kadar getirmiş. "Batı"yı veri alan bir bakışla bu derde deva

bulmak mümkün değil diyor.

Kilise müziği

Rum kilise müziği genellikle bizimkinin eline su dökemez. Monotondur, renkleri soluktur. Mamafih istisnası yok değil. 93 mü, 94 müydü Fener'deki Patrikhane kilisesinde, Paskalya arifesi ayı-

ninde kantor Leonidas Asteris'i dinlemiştim, hatırladıkça ciğeri titretir.

Adamı rüyamda gördüm. Hayırdır inşallah.

Yeni kelimeler

Hygge: İngiltere'de 2016'nın starı. Danimarka usulü doğallık, sadelik, içtenlik. Biraz kitsch, ama tarzdan kurtarıyor.

Ostalgie: Almanca. Eski Doğu Almanya'ya duyulan özlem.

Perfide Albion

Spectator, Brexit'çi İngiliz sağının dergisi, kampanya süresince Trump'ı destekledi. Belki domuzuna öyle yaptı, solculara kırmızı bez gösterdi. İş ciddiye binince ağız değiştirmiş. Başyazıda "Trump kadar grotesk bir adayın kazanması, ülkedeki çaresizliğin göstergesidir" diyor. "ABD'nin global düzenleyici rolü sona ermiştir" sonucuna varıyor. "Mr Trump için bu işin sonu iyi gelmeyecek" diye tahmin yürütüyor.

12 Mart 2017

Sokrates formülü

Kendi ahlakının kusursuzluğundan emin insan ve öyle bir toplum tehlikelidir. O yüzden, kim neyi mutlaklaştırma eğilimine girerse onun aksini savun. İnsanları şüpheyne ve sorgulamaya teşvik et. Mutlak zannettikleri ilkelerin zayıf noktalarını bul ve deş. Bazen sinir bozucu olabilirsin. Ama akla ve özgür vicdana dayalı bir ahlak anlayışının tek temeli böyle bir eleştirelliktir gibi geliyor bana.

Yunanistan

Kıta Yunanistan'ında ilginç olan iki üç yer var.

- 1) Peloponnes. Özellikle güneyi, Mani, Monemvasia ve Nafplion. Yıllar önce Pilos yakınında bir köyde bir süre kalmıştım, o tarafa da bayılıyorum.
- 2) En kuzeybatıda Zagoria bölgesi. Şahane güzellikte köyler var. Ucuz Avrupa turistinden çok, kaliteli yerliye hitap eden bir bölge.
- 3) Volos'un doğusundaki dağlık bölge şahaneymiş diyorlar ama görmedim.

İslamizm

“Sadece terörizmden söz etmek doğru değil. Onun ardındaki asıl mesele siyasi İslamizmdir. Bu problemi örtbas etmek yerine adını açıkça koymak gerekiyor” demiş Sebastian Kurz, Avusturya'nın 30 yaşındaki dışişleri bakanı. (*Spiegel*, 30/12)

“Seleflerin camileri derhal kapatılacak, dernekleri tasfiye edilecek, vaizleri sınır dışı edilecek” diye eklemiş Sigmar Gabriel, Almanya'nın yeni dışişleri bakanı. (*Spiegel*, 7/01)

TRT 3 günlükleri

 ar amba günleri Barok  arkılar, gün yüzü görmemiş hazineler keşfetmeyi sürdürüyor. Salvatore Galuppi, *La Scusa*, kantat.  ahane bir dram: a k, pişmanlık, özür, yalvarma, baştan çıkarma, hepsi var.

Ertesi gün bir başka beklenmedik ba yapıt; Salieri, *Armida* operasından Rinaldo'nun iki aryası. Milo  Forman'ın karikatürize ettiğinin aksine, Salieri hiç yabana atılacak bir besteci değil.

Erkilet

Son Kapadokya kralı Archelaus'un (*arke-laos* "halkın önderi" ya da "milli  ef") Romada yargılanmasını ve intiharını Tacitus *Annales* II.42'de anlatıyor. Bu kişi ya da seleflerinden aynı adı taşıyan birinin adı, Archelaida = Arkelaida kentinde korundu. Türkçesi Erkilet, Kayseri havaalanının olduğu yer.

19 Mart 2017

Diyarbakır havası

Hollanda krizi⁶⁹ sabahı Diyarbakırlı bir arkadaş: “Bizim vekiller kendi memleketine gidemiyi, bunlar tee başxasinin memleketine gidemedi diye gürültü yapıyı.”

Gürültü

“Doğrusu” demeyelim, aslına daha yakın olanı *gürültü*’dir. Oradaki i’nin ü’ye dönüşmesi 18. yüzyıl başlarında İstanbul şivesinde belirmiş bir deformasyon. Nitekim aslında “eda, işve, affectation” anlamına gelen *şive* sözcüğünün “konuşma tarzı” anlamını kazanması da yanılmıyorsa ilk o dönemde.

Taşra lehçeleri genel kural olarak metropol dilinden daha muhafazakardır. Yani daha yavaş evrilir.

Bartoli

1995 veya 96 olmalı, bir Temmuz dolunayında Efes Antik Tiyatro’da dinlemiştik Cecilia Bartoli’yi. Yanlış hatırlamıyorsa elektrik yoktu veya kesildi, mum ışığında devam etti. Tüyler ürpertici bir deneyimdi.

Henüz mega-star olmamıştı. Sonra büyüdü, 17. ve 18. yüzyıl müziğinde adeta bir endüstri lideri oldu. Sesi ve özgüveni kanatlandı. Kastrato arylarındaki havai fışek gösterilerini bir tür meydan okuma ya da şov gibi görmek lazım. Asıl, kadın ruhunun derinliklerini deştığı dramatik eserlerde yamacına yaklaşılmaz bir ustalık kazandı.

69. Erdoğan hükümetinin bir bakanı, Hollanda’nın yasağına rağmen seçim propagandası yapmak için zorla ülkeye girmeye kalkışınca gözaltına alınıp sınırışı edilmişti. Bu olay hükümet yanlısı medyada isterik tepkilere yol açtı.

TRT 3 günlükleri

Haftalardır nefes aldırmmamacasına Schumann. Bu sefer kesin karar verdim, Schumann boş bir besteci, şeker tozuna bulanmış bir sürü anlamsız fırfır. Biedermeier salonlarında baygın bakışlı genç kızların ruhunu okşamaktan öte bir değeri yok.

Schubert gibi bir mücevherle ile aynı nefeste adının anılması günah.

AB

AB-Türkiye ilişkisi bitti mi? Bence şimdiki yönetimin bittiğine kanaat getirdiler, sonrakine hazırlık yapıyorlar.

ABD ve Britanya ile ilişkilerin krize girdiği bir dönemde AB - yani Almanya - Türkiye'ye muhtaçtır. Yarın bir Alman-Türk-Rus aksı ortaya çıksa ben şaşırmam.

3. Cildin Sonu

İNDEKS

- I. Dünya Savaşı, 78, 428, 512
II. Ottokar, 457
II. Pius, 422
1915, 21-22, 76, 78, 102, 147,
149, 155, 160-162, 177, 203-
207
2. Abdülhamit, 39, 137, 153, 159,
177, 202, 204, 362, 363, 364,
409, 433, 508, 535
2. Mahmut, 140, 364, 443
2. Süleyman, 410
3. Murat, 252
4. Konrad, 473
4. Mehmet, 410
4. Murat, 363
8. Henry, 288, 322, 354, 363, 414
AB, bkz. Avrupa Birliği
ABD, 44, 48, 49, 61, 102, 135,
137, 154-162, 177, 186, 203,
262, 263, 271, 276, 287, 318,
327, 328, 331, 341, 356, 366,
369, 372, 379, 381, 382, 388,
406, 441, 444, 445, 449, 502,
503, 512, 518, 525, 526, 536,
541, 547, 551
Abdullah Cevdet, 134, 152
Abdullah Gül, 131, 411
Abdurrahman Dilipak, 53
Abdülaziz, 409
Abdülmecid Efendi, 362, 410, 412
Abelard, 489, 490, 491, 492
Abraham Lincoln, 366
Abu Dhabi, 533
Adalet Ağaoğlu, 71
Adana, 76, 149, 202, 204, 533
Adem, 247, 433
Adnan Menderes, 367
Adnan Saygun, 111
Adnan Saygun, 523
Adolf Hitler, 45, 83, 177, 187,
193, 217, 230, 244, 278-279,
285, 434
Adolf Loos, 64
Adriyatik, 359
Ağrı, 76, 77
Ahi Evran, 439
Ahmed Şerif, 164
Ahmet Altan, 475, 517
Ahmet Cevdet Paşa, 111
Ahmet Davutoğlu, 112, 129, 266,
341
Ahmet İnsel, 531
Ahmet Tonak, 275
Ahmet Turan Alkan, 213
Ahmet Vefik Paşa, 16, 92-94, 144,
178-183
AİHM, 19, 20, 335, 381
Aizanoi, 397
akademisyen, 318, 521
AKP, 133, 187, 231, 232, 261,

- 262, 328, 519
- Alain Resnais, 531
- Alain Robbe-Grillet, 219
- Aleksandr Glazunov, 517
- Aleksis Çipras, 343
- Alessandro Scarlatti, 309
- Ali İhsan Sabis, 78
- Ali Nesin, 15, 24, 73, 122, 163, 237, 267-270, 299, 300, 305, 306 353
- Alice Munro, 88
- Alpaslan, 143, 286
- Amitav Ghosh, 354
- Anahit Nişanyan, 11, 296, 298, 324, 407
- Anastasius, 440, 441
- Anayasa Mahkemesi, 95, 96, 295
- Angela Merkel, 538
- Anna Karenina, 327, 523
- Anne Boleyn, 288
- Antakya, 81, 440, 460, 480
- Antinous, 287, 288
- Antonia Fraser, 39, 322
- Antonio Salieri, 549
- Aquino'lu Thomas, 338, 425, 490
- Arafat Dağı, 168, 438
- Arami, Aramice, 168, 179, 181, 183, 196-198, 201, 360, 361, 454-456, 462
- Arapgir, 452, 453
- Archelaus, 549
- aristokrasi, aristokratik, 150, 322
- Aristoteles, 69, 492, 493
- Arnold Schönberg, 110
- Arsen Nişanyan, 24, 165, 237, 242, 298, 315
- Arundhati Roy, 354
- Arykanda, 397
- Asaf Savaş Akat, 24, 238
- Asher Silberman, 233
- Aslanlı Yol*, 185, 245, 328
- Aslı Aydıntaşbaş, 519, 525, 542
- Aslı Erdoğan, 522
- Asmalımescit, 51, 53
- Assisi, 435, 437
- Assisili Francis, 435, 437, 438, 439
- Atakan Polat, 99
- Atatürk, bkz. Mustafa Kemal
- ateizm, 214, 516
- Attar, 223
- Augustinus, aziz, 384
- Avrupa Birliği (AB), 343, 347, 355, 498, 530, 551
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 19
- Avusturya, 42, 88, 403, 422, 540, 548
- Ayasofya, 440
- Aydın Engin, 289
- Ayşegül Zarakolu, 17
- Aziz Dominik, 435
- Aziz Sancar, 507
- Azize Clara, 435
- Baba İlyas, 439
- Babil, 518
- Bağdat, 125, 494
- Bahai, 229
- Baksı köyü, 47
- Balkan Harbi, 149, 155, 156, 202
- Balyoz Harekatı, 103

- Basiretçi Ali Bey, 144
 Başkanlık Sistemi, 61, 62, 99, 262
 Bayburt, 47
 Bayezidiye, 216, 398
 BDP, 46
 Behçet hastalığı, 221
 Behçet Necatigil, 341
 Benedict Spinoza, 281
 Benito Mussolini, 472
 Benjamin Constant, 245
 Benjamin Disraeli, 322, 506
Bin Bir Gece Masalları, 199, 212
Birlikim, 69, 341
 Bizans, 148, 200, 212, 241, 337,
 359, 437, 441, 442, 452, 463,
 464, 480
 Blaise de Pascal, 88, 349, 350
 Bob Marley, 311
 Bologna, 211, 485, 486, 487, 488,
 489, 493, 494
 Boswell, 322
 Bret Easton Ellis, 355, 536
 Britanya, 365, 388, 428, 464, 479,
 527, 551
 Brooklyn, 109, 116
 Buca, 11, 14
 Budist, Budizm, 244, 252, 352,
 400, 448
 Bulgaristan, 78, 162, 202
 Bülent Ecevit, 75, 260, 367
 Büyük İskender, 41, 454
 Cağaloğlu, 473
 Cambridge, 63, 65, 485
 Canan Dağdeviren, 418
 Canterbury, 324, 540
 Caracalla, 360
 Carl Orff, 117
 Carl Schmidt, 476
 Cecilia Bartoli, 550
 Celal Bayar, 77
 Cemal Paşa, 159
 Cenevre, 189, 244, 343
 Cengiz Çandar, 69
 Cevat Çapan, 353
 Charles Darwin, 342
 Charles Ed. Murray, 164
 Charles Eisenstein, 500
 Charlie Hebdo, 498
 Chaucer, 324
 Che Guevara, 425, 520
 Chick Corea, 540
 Chimamanda Ngozi Adichie, 355
 CHP, 52, 66, 74, 75, 96, 260, 261,
 367, 431, 533, 535
 Christoph Besold, 201
 Christopher Hitchens, 275
 Cigalazade Sinan Paşa, 473
 Cizre, 361
 Claude Debussy, 310
 Claude Lévi-Strauss, 115
 Claudio Monteverdi, 309, 330
 Clive Owen, 72
 CNBCE, 71
 Columbia, 65, 273, 404
 Constantinus Africanus, 488
 Copernicus, 494
 Cormac McCarthy, 356, 496
Cyrano de Bergerac, 516
 Cyril Mango, 241
 Cyrus Hamlin, 163

- Çankaya, 153
 Çekoslavakya, 230
 Çekya, 42, 400, 457, 458, 459, 531
 Damat Ferid Paşa, 78, 111, 362
 Daniel Kahneman, 48, 233
 Dante Alighieri, 146, 505
 Daron Acemoğlu, 341, 541
 Dave Eggers, 356, 496
 David Hume, 105, 227, 228, 230, 292
 David Koresh, 50
 David Livingstone, 144
 David Lodge, 71
 David van Reybrouck, 347
 Davos, 69, 525, 526
 Davut, Hz., 80, 87, 423, 518
 Decameron, 324
 Demokrat Parti, 431, 502
 Deniz Baykal, 260
 Deniz Gezmiş, 425
 Dersim, 146, 234
 Devlet Bahçeli, 23
diglossia, 457
 Divanı Lugatı Türk, 113
 Divriği, 398, 442
diyalektik, 69, 70, 305, 488, 490, 492
 Diyanet İşleri Başkanlığı, 412
 Django Reinhardt, 540
 Don Kişot, 324, 391
 Donald Trump, 291, 345, 478, 545, 547
 Donald Trump, 478, 537
 Dubrovnik, 359
 Dukakinzade Ahmed Paşa, 472
 Durkin-Meisterernst, 199
 Dylan Thomas, 117
 Ebru Gündeş, 328
 Ebubekir Ratıb Efendi, 201
 Ebussuud Efendi, 143
 Ebûla'lâ Mevdudi, 185
Economist, 60, 61
 Edgar Allen Poe, 538
 Edmond Rostand, 516
 Edmund Allenby, 78
 Edward Gibbon, 108
 Edward Said, 145
 Egemen Bağış, 52
 Eğin, 452, 453
 Elagabalus, 455, 456
 Elfriede Jelinek, 355
 el-İdrisî, 474
 Emin Oktay, 136
 emperyalist, emperyalizm, 505, 506
 Enderunlu Vasıf, 141
 Endülüs, 216
 Engedi, 80
 Enver Paşa, 77, 154, 156, 157, 158, 162, 203, 427, 429, 508
 Erasmus, 495
 Erdal İnönü, 419
 Ergenekon, 103
 Ergin Yıldızoğlu, 530, 536
 Erivan, 203, 206
 Erkilet, 549
 Ermeni, 21-23, 27, 28, 43, 59, 76, 78, 81, 121, 146, 148, 149, 154, 156, 157, 160-162, 177,

- 202-208, 215, 243, 268, 285,
313- 317, 339, 351, 383, 397,
424, 429, 442, 452, 453
- Ermenistan Cumhuriyeti, 77
- Ernest Hemingway, 72
- Ernesto Bolaño, 356, 376
- Ernst Cassirer, 405
- Ernst Jünger, 476
- Ertuğrul Gazi, 467
- Ertuğrul Kürkçü, 425
- Erzurum, 46, 52, 67, 159, 194,
205, 206, 208, 236, 473
- eşcinsel, 117, 234-236, 274, 321,
347, 444
- Etiyopya, 400, 434
- Etyen Mahçupyan, 29, 226
- Europa, 168, 197
- Everest Yayınevi, 332
- Evliya Çelebi*, 124, 125-128, 134,
147, 164, 165, 170, 183, 251,
422
- ezan, 236, 540
- Êzidi, 448
- Ezra Pound, 409
- Fatih Camii, 480
- Fatih Sultan Mehmet, 59, 256,
259, 422
- feminist, feminizm, 317-320, 329,
415
- Fenike, 197, 198, 456, 460
- feodalizm, 150
- Fergus Millar, 456, 460
- Fernand Braudel, 49
- Fethi Okyar, 77, 79, 162
- Fethiye Çetin, 149
- Fethullah Gülen, 83
- Firuzabadi, 210, 218
- Foça, 11, 156, 483, 485, 512
- François Couperin, 309
- François Meninski, 170, 171, 182,
252, 422
- François Mitterrand, 366
- Frank Llyod Wright, 73
- Franklin D. Roosevelt, 441
- Frans de Waal, 528
- Fransisken, 435
- Franz Kafka, 458
- Franz Rosenthal, 217
- Franz Schubert, 309, 406, 551
- Frey Stark, 242
- Friedensreich Hundertwasser, 119
- Friedrich Dürrenmatt, 355
- Friedrich Hölderlin, 196
- Friedrich Nietzsche, 88, 228, 498,
510
- Fugger (banker), 201
- Fyodor Dostoyevski, 322
- Gaetano Donizetti, 518
- Galatasaray Adası, 412
- Galileo Galilei, 142, 153, 281,
472, 495
- Gamla (İsrail), 80
- Gelenbevî Mehmed Efendi, 492
- Gemistos Plethon, 337
- Genco Erkal, 369
- Genç Siviller, 234
- Georg Friedrich Haendel, 309
- Georg Muffat, 403
- George Orwell, 101, 497
- George W. Bush, 276, 277

- George Washburn, 163
 Georges Ifrah, 241, 249
 Gerbert d'Aurillac, 242, 492
 Gerga, 397
 Gezi Olayları, 53, 74, 102, 151, 175, 440
 Giambattista Toderini, 86
 Giambattista Vico, 217
 Giotto, 437
 Giovanni Benedetto Platti, 544
 Giuseppe di Lampedusa, 420
 Giuseppe Verdi, 307, 310, 544
 Glenn Gould, 307, 374, 536
 Gloria Steinem, 318
 Godefroi de Bouillon, 480
 Golan Tepeleri, 80
 Google, 86, 357, 496, 497
 Gordon Cullen, 46
 Gore Vidal, 288
 Götz Kubitschek, 476
 Grace Frick, 287
 Greko-Romen, 316, 442
 Grönland, 271, 272, 274, 292
Grundrisse, 394, 395, 404
 Gustav Husak, 230
 Gustav Mahler, 110, 310, 406, 543, 545
 Gülşehri, 252, 465
 Gürcü, 285, 305, 315, 423, 442
 H. G. Wells, 71
 Habsburg, 459
 Hacı Bektaş, 439
 Haçin, 76
 Haçlı, 139, 472, 473, 480, 494
 Hadrianus, 287, 288
 Haile Selassie, 434
 Hakan Günday, 47
 Halikarnas Balıkcısı, 167
Halim ile Selim, 11, 337, 349, 390, 516
 Harezmi, 467
 Harold Wilson, 366
 Harvard, 63, 65, 456
 Hasid, 116
 Hastings Rashdall, 485
 Hayri Efendi, 157
 Hegel, 69, 217, 228, 292, 404
 Heidegger, 344
 Heidelberg, 65
 Hekataios, 197
 Hemşin, 148
 Henry Kissinger, 241
 Henry Morgenthau, 154, 158, 160, 203, 204
 Henry Purcell, 309
 Herakleitos, 69, 70
 Herodes Antipas, 471
 Hesykhios, 218
 Hilary Mantel, 288, 322, 354
 Hintavrupa, 183, 470
 Hiroşima ve Nagasaki, 449-450
 Hjalmar Frisk, 196
 Hocapaşa, 256
 Homeros, 197, 281, 282
 Hrant Dink, 149
 Hugo Wolf, 310
 Humus, 360, 440, 454, 455, 460
 Husni Mübarek, 353
 Hüsamettin Koçan, 47
 Hüseyin Avni Paşa, 364, 507

- Hüseyin Cahit Yalçın, 159
- Hüseyin Rahmi Gürpınar, 134, 495
- I.B. Tauris, 353
- Ian Kershaw, 278, 449
- Ian McEwan, 356
- İlimli İslam, 246
- Immanuel Kant, 88, 292, 404
- Index Anatolicus*, 474
- Irnerius, 489, 491
- Isaac Newton, 281, 495
- Israel Finkelstein, 233
- İŞİD, 125, 133, 230, 244
- İbn Battuta, 491
- İbn Haldun, 217, 218
- İbn Rüşd, 493
- İbnülemin Mahmut Kemal İnal, 141, 507, 508
- İlhan İrem, 473
- İlker Başbuğ, 103
- İndira Gandhi, 366
- İngilizce, 67, 92, 108, 115, 167, 183, 218, 353, 378, 379, 401, 404, 405, 455, 470, 481, 482, 505, 527, 533, 534
- iPhone, 139
- İrlanda, 321, 347, 353, 401, 506
- İskoç, İskoçya, 230, 424, 480, 527
- İslam, 19, 45, 50, 52, 53, 77, 83, 102, 125-127, 136, 137, 143-146, 152, 168, 175, 178, 181, 185-188, 192, 193, 206, 210, 212, 216-221, 224, 226, 231, 236, 242, 243, 247, 276, 285, 316, 318, 337, 339, 351, 355, 364, 383, 384, 387, 398, 410-415, 423, 424, 426, 438, 463, 464, 476, 477, 478, 480, 490, 491, 494-496, 499, 540, 543
- İsmet İnönü, 367, 430, 544
- İsrail, 48, 80, 233, 471, 472, 499, 511, 540
- İştar Gözaydın, 521
- İttihat ve Terakki, 42, 76, 77, 155, 158, 162, 202, 204, 206, 207, 244, 422, 508
- Jacques Brel, 312
- James Baldwin, 353
- James Copnall, 82, 83
- James Joyce, 327
- Jan Breivik, 67
- Jan Hus, 459
- Jean Calvin, 189, 244
- Jean Cocteau, 196
- Jean-Jacques Rousseau, 100, 152, 153, 322, 343
- Jean-Paul Sartre, 344
- Johann Christian Fischer, 403
- Johann Heinrich Schmelzer, 403
- Johann Sebastian Bach, 304, 307, 309, 311, 374, 403, 406, 518, 540, 544
- Johann Wolfgang von Goethe, 146, 322, 530
- Johannes Brahms, 111, 309, 406, 518, 544
- John Freely, 163, 353
- John Haldon, 441
- John Moorman, 438
- John Stuart Mill, 152

- Jorge Luis Borges, 223
 Joris Huysmans, 499
 Josef Stalin, 45, 188, 244, 285, 433
 Josephus, 461, 462, 471
 Junot Diaz, 356, 377, 534
 Jüstinyen, 440
 Kâbe, 194, 455
 Kadir Sarıkaya, 42
 Kahire, 201, 438, 464, 467, 491
 Kâhta, 360
 Kanuni Sultan Süleyman, 363, 422
 Karagöz, 144
 Karakilise, 76
 Karl Marx, 69, 150, 217, 394, 395, 444, 521
 Karlofça, 141
 Karlsbad, 458
 Kasım Gülek, 75
 Kasrı Kanco, 461
 Kaşgarlı Mahmut, 114, 216
 Katip Çelebi, 164, 252
 Kayı, 399
 Kayseri, 76, 130, 155, 440, 442, 549
 Kazuo Ishiguro, 355
 Keçecizade Fuad Paşa, 111
 Keçecizade İzzet Molla, 141, 215
 Kemal Kılıçdaroğlu, 260, 538
 Kemal Paşa, bkz. Atatürk
 Kemal Sunal, 391
 Kemalizm, 192, 267, 516
 Kemame Kilisesi, 81
 Khmer Rouge, 230
 Kırşehir, 464, 465
 Kieffer ve Bianchi, 172
 Kobani, 459
 Kordofan, 82
 Kosmas ve Damianos, 424, 543
 Kotor, 359
 Krikor Zohrab, 177
 Kristof Kolomb, 176, 444, 481
 Kudüs, 80, 81, 86, 87, 169, 201, 216, 472
 Kuran, 80, 185, 191, 193, 219, 224, 243, 351, 384, 413, 421, 455, 462, 532
 Kurtlar Vadisi, 34
Küçük Oteller Kitabı, 15, 238, 301
 Kül Tigin, 59
 Kürt, 43, 46, 58, 136, 144, 150, 202, 260, 315, 337, 417, 459, 466, 472
 Lale Devri, 110
 Larry Siedentop, 384
 Latif Topbaş, 37
 Lemi Atlı, 110, 311
 Leni Riefenstahl, 82
 Leonid Brejnev, 364, 396
 Leonidas Asteris, 546
 Lewis & Short, 200
 liberal, liberalizm, 231, 315, 341, 345, 371, 372, 383, 386, 444, 451, 499, 502, 503, 520, 527
 Lice, 294
 Linnaeus, 281
 Louis Bonaparte, 505
 Lozan, 42, 43, 44, 92, 137, 141, 415
 Lucchino Visconti, 420

- Ludwig van Beethoven, 110, 117,
307, 308, 311, 322, 536
- Lutheri, 53
- Maasai, 192
- Madeleine Albright, 49
- Madonna, 111, 515
- Mainz, 297, 405
- Malazgirt, 148, 463, 464
- Malcolm Gladwell, 50
- Manhattan, 116
- Maniheist, 252
- Mao Zedong, 244, 366, 524
- Marcantonio Raimondi, 528
- Marcel Proust, 327
- Marcus Aurelius, 288
- Marcus Jastrow, 201
- Margaret Thatcher, 118, 276, 503
- Marguerite Yourcenar, 287
- Marie Curie, 419
- Marienburg, 458, 530, 531, 545
- Mario Vargas Llosa, 88, 326, 327
- Mark Lilla, 433
- Mark Sykes, 545
- Markos Vamvakaris, 311
- Marksist, Marksizm, 69, 213, 224,
395, 444
- Martin Altmeyer, 520
- Martin Luther, 26, 189, 407, 495,
518
- Matematik Köyü, 15, 16, 36, 63,
73, 95, 121, 122, 239, 299,
300, 305
- Maurice Merleau-Ponty, 344
- Maurikios, 441
- Mazarin, Kardinal, 40
- Medeni Kanun, 157, 414
- medrese, 144, 415, 416, 492
- Mehmet Ağar, 125
- Mekke, 167, 178, 187, 314, 346,
351, 352, 412, 511
- Melih Gökçek, 21
- Melik el-Kamil, 438
- Meliki, 472
- Menbic, 454, 455, 460
- Menemen, 11, 266, 271, 287, 294,
296, 313, 343, 354, 408, 427,
485
- Meral Daniş Beştaş, 533
- Mescid-i Aksa, 81, 216
- Metin Feyzioğlu, 69
- Mevlana Celaleddin, 132, 143, 465
- Michel Houellebecq, 355, 496,
498
- Michel Servetus, 244
- Midyat, 398
- Miguel de Unamuno, 341
- Mihran Ef. Nakkaşyan, 148
- Mihran Nişanyan, 407
- Milli Mücadele, 79, 136, 137, 149,
208, 411, 512
- Milliyetçi Cephe, 51, 512
- Miloş Forman, 549
- Milton Friedman, 503
- Mimar Sinan, 216, 458
- Misak-ı Milli, 79
- Mithat Paşa, 364, 508
- Moğol, Moğolca, 113, 465, 467
- Mondros, 78, 79
- Monmouth'lu Geoffrey, 492
- Moses Montefiore, 86

- Mostar, 359
 Mounk ve Foa, 526
 Mu kıtası, 152
 Muammer Sun, 523
 Muhammed, Hz., 19, 55, 66, 87, 187, 194, 351, 352, 391, 421, 426, 498
 Muhiddin Arabi, 439
 Murat Akci, 11, 332, 514
 Murat Tuğrul, 63
 Murat Yetkin, 76
 Musa, Hz., 87, 168, 346, 352
 Mustafa Kemal Atatürk, 39, 51, 52, 55, 66, 77, 79, 140, 151, 152, 175, 177, 208, 252, 286, 367, 391, 411, 418, 419, 430, 434, 520, 535, 536, 541, 544
 Musul, 78, 79, 464, 465, 466, 472, 511
 Mücap Ofloğlu, 516
 Müjde, 15, 30, 119, 297, 298, 299, 300, 302, 304, 318
 Münir Nurettin Selçuk, 110
 Namık Kemal, 134, 144
 Napolyon, 39, 301, 505
 Naum Efendi, 160
 Nazım Hikmet, 142
 Nazım Yenier, 21
 Necdet Calp, 260
 Necmiye Alpay, 522
 Nemrud, 80
 Neolitik, 190, 191, 247
 Nevzat Atlıg, 111
 New Deal, 154, 441
New York Times, 542
 New York, 46, 116, 117, 273, 275, 297, 307, 502, 534
New Yorker, 50, 60
Newsweek, 60
 Niccolò Machiavelli, 135, 421, 508
 Nicholas Cusanus, 384, 421
 Nicolae Çauşesku, 230
Nişanyan Sözlük, 11, 16, 90, 124, 165, 251, 471
 Nobel, 88, 356, 377, 507
 Normanlar, 464, 472
NTV Tarih, 11, 89
 Nuba, 82
 Nuray Mert, 516
 Nurullah Ataç, 170
 Nutella, 221, 542
 OdaTV, 37, 38
 Oedipus, 196, 310, 326
 Oğuz, 143, 463, 465, 466, 467
 Ohrida, 312
 Oliver Cromwell, 39-41, 209, 322
 Onuncu Yıl Marşı, 402
 Opus Dei, 71
 Orhan Gazi Ertekin, 541
 Orhan Pamuk, 353, 354
 oryantalist, oryantalizm, 143, 145, 221, 242, 490
 Osman Gazi, 399
 Osmanlı, 42, 76, 78, 87, 89, 92, 93, 107, 110-112, 126, 134, 135, 138, 139, 141-146, 148, 150, 152, 155, 156, 158, 160, 167, 172, 177, 182, 200-206, 212, 215, 216, 219, 242, 251, 253, 256, 283, 288, 305, 311,

- 341, 359, 362, 364, 398, 403,
409-412, 423, 427, 428, 441,
453, 465, 466, 472, 507, 508,
510, 511, 531, 535, 545
- Oswald Spengler, 88
- Otto von Bismarck, 477
- Otto von Gierke, 404
- Oxford English Dictionary (OED),
164, 182
- Oxford, 63, 164, 211, 213, 275,
345, 438, 485, 493
- Ömer Faruk, şehzade, 158, 364,
411
- Ömer Hayyam, 218
- Ömer Lütfü Barkan, 216
- Ömer, Hz., 87
- Örümcek Adam, 106
- Özgen Acar, 520
- Özgür Özel, 535
- Özlem Beyarslan, 340
- Özlem Yağız, 80, 116, 176, 185,
223, 241, 278, 327, 452
- Padua, 211, 485, 487, 489
- Palm yağı, 525
- Palmyra, 360, 361, 460
- Pankaj Mishra, 447, 546
- Paris, 193, 195, 211, 410, 412,
425, 446, 485, 486, 487, 488,
489, 490, 492, 493
- Paul Hindemith, 512
- Pavlos, Aziz, 384
- Payas, 217, 398
- Peisistratos, 197
- Peloponnes, 548
- PEN Club, 534
- Perseus, 197, 200
- Pet şişe, 528
- Peter Brown, 425
- Philip Mansel, 242
- Piccolomini Kütüphanesi, 540
- Pierre Chantraine, 196
- Pinara, 397
- Piotr İlyiç Çaykovski, 307, 310,
517
- Polybius, 217
- Porphyrrios, 492
- Portekiz, 275
- Princeton, 63, 65
- Provansal, 473
- Pseudo-Dionysios, 493
- Püriten, 53, 190
- Radoslavov, 162
- Rafael, 528
- Ramazan, 125, 194, 236
- Rauf Orbay, 77, 79
- Rauf Yekta, 111
- Recep Tayyip Erdoğan, 34, 62, 66,
69, 74, 99, 102, 151, 176, 261,
262, 462, 483, 522, 550
- Redhouse, 16
- Refik Erduran, 524
- Refik Halit Karay, 144
- Reina, 412
- René Descartes, 228, 281, 292,
495
- Resneli Niyazi, 428
- Reza Zarrab, 325, 328, 330
- Richard Adams, 521
- Richard Strauss, 310, 374, 406,
525

- Richard Wagner, 110, 310, 405
Robert Craft, 369
Robert Graves, 129, 288
Robert Kolej, 35, 63, 67, 155, 157, 159, 160, 162, 163, 318
Robert Schumann, 551
Robert Service, 285
Rodos, 129
Roma lejyonları, 440
Romeo, 523
Ronald Reagan, 118, 503
Rudolf Serkin, 536
Sabri Esat Siyavuşgil, 341, 516
Sadeddin Efendi, 143, 251, 252
Saimbeyli, 76
Saint Andrew, 480
Saint George, 480
Saint-Germain, 42
Salerno, 485, 486, 488
Salih Peygamber, 346
Salisbury Katedrali, 540
Salman Rushdie, 276, 354
Samandağı, 440
Samsatlı Lukianos, 455
Samuel Johnson, 322
San Francisco, 118, 435, 498
San Remo, 409
Santiago de Compostela, 324
Sarıkamış, 159, 205, 429
Sebastian Faulks, 87
Sebastian Kurz, 548
Sejanus, 130
Selahaddin Eyyubi, 438
Selanik, 78, 152, 202, 409
Selefi, 426
selfie, 54, 409
Selim Efendi, 410
Septimius Severus, 360
Serdar Kaya, 234
Sevilla'lı Isidore, 218
Sevr, 42
Seyla Benhabib, 404
Seyyid Kutup, 185
Sezgi Özeren, 84, 372, 379
Sırrı Süreyya Önder, 100, 533
Sicilya, 197, 420, 464, 472, 473, 474, 492, 494
Siena, 422, 515, 540
Sigmar Gabriel, 548
Sikh, 229, 244
Simon Sebag Montefiore, 86
Simone de Beauvoir, 344
Sinan Paşa, 256
Sivas, 130, 161, 208
Siyonist, 155, 156
Škoda, 459
Skokie, 383
Slavoj Žižek, 520
Slovakya, 42
Sofokles, 326
Sokollu Mehmet Paşa, 217, 398
Sokrates, 153, 228, 238, 292, 498, 548
Soma, 541
Sorbonne, 498
sortition, 527
sosyal medya, 240, 277, 483
sosyalist, sosyalizm, 58, 71, 204, 286, 296, 387, 394, 395, 451, 502, 503

- Sovyet, Sovyetler Birliği, 176, 243, 278, 356, 387, 413, 428, 449, 521, 534
- Söke, 11, 266, 285
- Spectator*, 527, 547
- Spiegel*, 354, 407, 476, 520, 548
- Sri Lanka, 244, 400, 525
- Stalingrad, 279
- Stanford, 63, 65
- Star Citizen*, 468
- Steve Bannon, 478
- Steve Jobs, 142
- Steven Pinker, 280
- Stoikler, 352
- Strabon, 454, 455
- Stravinski, 310, 369
- Sudan, 82-83
- Suetonius, 129
- Survivor*, 481
- Susan Bakewell, 344
- Süleyman Demirel, 74, 367
- Süleyman, Hz., 87
- Süleymaniye, 216
- Sümbülzade Vehbi, 215
- Süryani, 351, 398, 455, 460, 472
- Svetlana Aleksiyeviç, 356
- Sykes-Picot, 510, 545
- Şahname, 315
- Şakran, 11, 14, 33, 39, 82, 84, 113, 116, 164, 379
- Şamlı Yohannes, 493
- Şarkiyatçı/lar, 196, 217, 461, 490
- Şemseddin Sami, 16, 92, 93, 94, 171
- Şirazlı Sadi, 465
- Şirince, 11, 15, 21, 22, 24, 25, 27, 30, 34, 35, 38, 73, 109, 119, 120, 121, 122, 237, 238, 269, 296, 297, 300, 302, 304, 305, 306, 308, 339, 476
- Taberi, 217
- Tac Mahal, 212, 216
- Tacitus, 217, 549
- Tahir Sümer, 533
- Taksim Meydanı, 479
- Talat Paşa, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 177, 204, 508
- Tanburi Arif Bey, 110
- Tanin*, 144, 164
- Tanzimat, 89, 134, 139, 150, 507
- Tarhan Erdem, 46
- Tavit Nişanyan, 386
- Tayyip, bkz. Recep Tayyip Erdoğan
- Tebriz, 353, 464, 467
- techno, 60
- Tevfik Fikret, 134, 135, 144
- Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 415-417
- Tevrat, 70, 80, 180, 201, 281, 283, 480
- Thales, 281
- Theodor Fontane, 405
- Theodore Huxley, 213
- Theophrastos, 200
- Thomas Alva Edison, 142
- Thomas Bernhard, 87
- Thomas Cromwell, 288
- Tiberius, 129, 130, 177
- Time*, 60, 72, 356
- Titus-Livius, 217
- Tiyatro Medresesi, 16, 121, 239,

- 299, 305
TOKİ, 414, 431
Topkapı Sarayı, 86
toprak reformu, 430
Torbalı, 11, 14
TRT 3, 403, 512, 515, 517, 518,
520, 523, 525, 528, 533, 534,
536, 539, 540, 542, 544, 548,
551
Tübingen, 201
TUİK, 48
Turgut Özal, 74, 149, 367, 414,
504
Türk Dil Kurumu (TDK), 89, 91,
92, 113, 164, 172, 178, 182
Türk sanat müziği, 110
Türk Solu, 230
Türkmen, 76, 465, 466, 467
Ulcinj, 359
Ulrike von Lewetzov, 530
Ümit Kardaş, 134-146
Union Jack, 480
üniversite, 58, 63, 64, 65, 102,
211, 220, 296, 299, 319, 343,
345, 404, 445, 485-495, 505,
521, 538
Urartu, 148
Ürdün, 78, 365, 460, 511
Urfa, 157, 177, 208, 234, 326,
424, 430, 454, 460, 466, 543
Uruguay, 61, 260, 263
Uygurca, 252
V. S. Naipaul, 88, 387
Vahidettin, 77, 78, 362, 364, 409
Vakıfköy, 149
Van, 132, 133, 199, 206, 452, 473
Varlık Vergisi, 22, 149
Venedik, 200, 215
Vikram Seth, 327
Viyana, 59, 63, 119, 128, 152,
195, 310, 403, 423, 425, 427,
457
Vladimir Putin, 518
Voltaire, 105, 227, 230, 324
Waco, 50
Wally Broeker, 273
Washington Irving, 216
West Village, 116
White Horse Tavern, 117
Wilhelm Kempff, 307
William Ewart Gladstone, 148,
506
William Herschel, 542
William Shakespeare, 523
Wilson Prensipleri, 43
Winston Churchill, 108, 366
Wolfgang A. Mozart, 307, 308,
540, 544
Wolfgang Streeck, 543
Woodrow Wilson, 43, 154, 162
Yahudi, 45, 117, 159, 160, 166,
192, 198, 201, 243, 247, 283,
351, 352, 383, 403, 448, 460,
461, 488, 493, 499
Yahya Jammeh, 532
Yale, 63, 65, 308, 318, 383, 512,
540
Yanko bin Madyan, 423
Yanlış Cumhuriyet, 16, 25, 30, 151,
152, 175, 466, 490, 507

- Yaşar Kemal, 353
yatay büyüme, 535
Yavuz Sultan Selim, 288, 422, 472,
511
Yemrehanna Krisdos, 229
Yeni Osmanlıca, 89, 90, 173, 180,
181
Yeni Şafak, 132, 152
Yenipazar, 11, 113, 124, 125, 148,
154, 164, 176, 185, 199, 422
Yer Adları, 16, 17
Yozgat, 51, 52, 142, 157, 161, 236
Yunanistan, 43, 156, 202, 203,
275, 465, 548
Yuval Noah Harari, 233, 357, 358
Zadie Smith, 354
Zagoria, 548
Zaza, 46, 266
Zbigniew Brzezinski, 49
Zebur, 352, 423, 518
Zeki Velidi Togan, 285
Zenobia, 360, 361
Zerdüşt, 19, 448
Zeûgma, 470-471
Zeus, 106, 198, 281, 349, 456, 524
Ziya Gökalp, 93, 94, 136, 139,
143, 427
Zülfü Livaneli, 534

“Devletin ve toplumun tabularına karşı açtığım tek kişilik savaş, Şirince’deki yapılarımın “yasadışı” inşa edilmiş olması bahane edilerek cezalandırıldı. 4 Aralık 2013’te, iki yıllık bir cezayı çekmek üzere hapse girmem kesinleşti. Daha sonra gelen cezalarla o süre 16 yıl 8 aya kadar çıktı. 2 Ocak 2014’te Torbalı Açık Cezaevinde başlayan hapis maceram, Buca Kapalı, Şakran Kapalı, Yenipazar Kapalı, Söke Açık, Söke Kapalı, Menemen Kapalı ve Foça Açık Cezaevlerinin ardından, üç buçuk yıl sonra, 14 Temmuz 2017’de cezaevinden ve ülkeden kaçışımla noktalandı.”

Sevan Nişanyan'ın cezaevi sürecinde kaleme aldığı yazıları eksiksiz, sansürsüz tek kitapta. Hapsedildiği yerden soyutlanan bir zihnin dönem dönem güncel siyasete, dönem dönem etimolojiye dair, bazen de kendi kişisel hafızası için tuttuğu notlardan oluşan bu derleme, Nişanyan okurları için yazarın yakın tarihine anlamlı bir şahitlik imkanı sunuyor.

liberus

NIŞANYAN KİTAPLIĞI #7

